1. Историјска перспектива. О узроку за настајање Српског рјечника најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора Рјечника: „Већ има близу иљада година како Срби имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!" Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет Писменицу српскога језика [...] Из који сам узрока издао ону прву Српску граматику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник". 1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века. Срби су имали рјечнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника. Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник. Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев, Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним рječничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик, али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника. Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави, пак сам их послије писао како сам их се могао опомињати; ове пак што се сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (ћерати, ђевојка), претварао ми у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику Југословенске академије (слова: А–чобо).На рječничкој платформи Расковник данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог родног краја), педесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (живоначални, блажени, изумиљајући, двери, чест). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шишатовцу, а неколико српскословенских преузео је непосредно из народа или од троношких калуђера. Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост итд. У

СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА ОД ВУКА ДО ДАНАС

СЕРБСКАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЯ ОТ ВУКА ДО СОВРЕМЕННОСТИ

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

КАТАЛОГ ВЫСТАВКИ

Уредници:
Редакторы:

Милосав Тешић
Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ

БЕОГРАД, 2018

Каталог издају

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ

Уредници Каталога

Милосав Тешић
Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Аутори Каталога

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић
Виктор Савић
Ана Мацановић
Татјана Ружин Ивановић
Александар Милановић
Снежана Петровић
Весна Николић
Рада Стијовић
Владан Јовановић
Наташа Вуловић
Наташа Миланов
Милена Јакић
Ненад Крцић
Валентина Илић
Ђорђе Оташевић
Васа Павковић
Јелена Јанковић
Нађо Јошић
Ана Барбатесковић

Рецензенти Каталога и изложбе

Предраг Пипер
Даринка Гортан Премк

Графички дизајн Каталога

Небојша Боба Васиљевић

Преводиоци на руски језик

Ана Ведјајева /Анна Ведяева
Александра Матрусова
Јелена Сагалович / Елена Сагалович
Олга Сарајкина / Ольга Сарайкина
Вукосава Ђапа Иветић

Лектори

Валентина Илић
Ненад Крцић
Весна Николић
Бојана Тодић

Порекло илустрација

Библиотека Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета УБ
Библиотека Института за српски језик САНУ
Илустрације скениране у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” Београд

Изложбу приређује

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Галерија науке и технике

Аутори изложбе

Рајна Драгићевић
Ненад Ивановић

Дизајн и техничка реализација изложбе

Озарија Марковић Лашић
Небојша Боба Васиљевић

Сарадници на организацији изложбе

Бојана Божић-Хрељa
Андреа Раичевић

ИЗЛОЖБА СЕ ПРИРЕЂУЈЕ ПОВОДОМ XVI МЕЂУНАРОДНОГ КОНГРЕСА СЛАВИСТА, КОЈИ СЕ ОДРЖАВА У БЕОГРАДУ ОД 20. ДО 27. АВГУСТА 2018.

Конгрес организује

Међународни комитет слависта
Бошко Сувајџић, председник Међународног комитета слависта

Савез слависти̇чких друштава Србије
Рајна Драгићевић, председник Савеза слависти̇чких друштава Србије

Суорганизатори Конгреса

Филолошки факултет УБ
Љиљана Марковић, декан Филолошког факултета
Српска академија наука и уметности
Владимир Костић, председник САНУ

Организациони одбор Конгреса

Вељко Брборић, председник Организационог одбора
Вукосава Ђапа Иветић, секретар Организационог одбора
Љиљана Марковић
Бошко Сувајџић
Љиљана Бајић
Петар Буњак
Рајна Драгићевић
Александар Милановић
Александра Корда Петровић
Јасмина Митровић Марић

Технички секретари Организационог одбора Конгреса

Наташа Станковић Шошо
Мина Ђурић
Тања Ракић
Катарина Беговић
Бранко Вранеш
Никола Радосављевић
Стефан Милошевић
Лариса Малић
Снежана Кутрички

Реализацију изложбе помогли

Градски секретаријат за културу града Београда
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Савез слависти̇чких друштава Србије

Предговор 9
Предисловие 9

Рајна Драгићевић
Райна Драгичевич
Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма,* Беч, 1818. 21

Виктор Савић
Виктор Савич
Рјечник из књижевних старина српских. Написао Ђ. Даничић. Дио први (а – к) – Дио трећи (р – ћ).
У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864. 35

Ана Мацановић
Ана Мацанович
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 51

Ненад Ивановић
Ненад Иванович
Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности 65

Ненад Ивановић, Наташа Миланов
Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској 81
Ненад Иванович, Наташа Миланов
Лексикография сербского литературного языка – лексикографическая программа Матицы сербской 81

Ненад Ивановић
Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ 97
Ненад Иванович
Дескриптивные словари современного сербского языка – авторский подход 97

Татјана Ружин Ивановић
Двојезични речници 113
Татьяна Ружин-Иванович
Двуязычные словари 113

Александар Милановић
Историјски речници 129
Александр Миланович
Исторические словари 129

Снежана Петровић
Етимолошки речници 141
Снежана Петрович
Этимологические словари 141

Весна Николић
Деривациони речници 155
Весна Николич
Словообразовательные словари 155

Рада Стијовић
Дијалекатски речници 169
Рада Стийович
Диалектные словари 169

Владан Јовановић
Терминолошки речници 189
Владан Йованович
Терминологические словари 189

Наташа Вуловић, Наташа Миланов
Фразеолошки речници 203
Наташа Вулович, Наташа Миланов
Фразеологические словари 203

Милена Јакић
Фреквенцијски речници **217**
Милена Якич
Частотные словари 217

Рајна Драгићевић
Асоцијативни речници **233**
Райна Драгичевич
Ассоциативные словари 233

Ненад Крцић
Синонимски речници **245**
Ненад Крцич
Словари синонимов 245

Валентина Илић
Правописни и граматички речници **259**
Валентина Илич
Орфографические и грамматические словари 259

Ђорђе Оташевић
Речници страних речи **275**
Джордже Оташевич
Словари иностранных слов 275

Ђорђе Оташевић
Речници нових речи **293**
Джордже Оташевич
Словари неологизмов 293

Васа Павковић
Речници језика писаца **305**
Васа Павкович
Словари языка писателей 305

Јелена Јанковић
Митолошки и фолклорни речници **315**
Елена Янкович
Мифологические и фольклорные словари 315

Неђо Јошић
Ономастички речници **329**
Неджо Йошич
Ономастические словари 329

Ненад Крцић
Тематски речници **341**
Ненад Крцич
Тематические словари 341

Весна Николић
Речници жаргона и табуизиране лексике **355**
Весна Николич
Словари жаргонной и табуированной лексики 355

Ана Барбатесковић
Електронски речници **369**
Ана Барбатескович
Электронные словари 369

Списак речника и публикација са лексикографском грађом **387**
Список словарей и публикаций с лексикографическим материалом 387

Српска лексикографија од Вука до данас

Сербская лексикография от Вука до современности

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!” Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник”.
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога”.Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази”..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југословенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

Српска лексикографија
од Вука до данас,
изложба у Галерији науке и технике
Српске академије наука и уметности,
15. VIII – 7. IX 2018.

Аутори изложбе:

Проф. др Рајна Драгићевић,
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

Др Ненад Ивановић,
Институт за српски језик
САНУ

Рецензенти:

Академик Предраг Пипер
Проф. др Даринка Гортан Премк

Сербская лексикография
от Вука до современности
Выставка в Галерее науки и техники
Сербской академии наук и искусств
15. 08. – 07. 09. 2018 г.

Авторы выставки:

Проф., д.ф.н. Райна Драгичевич
Филологический факультет
Белградского университета

Д.ф.н. Ненад Иванович
Институт сербского языка
Сербской академии наук и искусств

Рецензенты:

Академик Предраг Пипер
Проф., д.ф.н. Даринка Гортан-Премк

О изложби и њеним главним циљевима

Изложба *Српска лексикографија од Вука до данас* представља главну пратећу манифестацију XVI међународног конгреса слависта, који се одржава у Београду од 20. до 27. августа 2018. године. Организатори конгреса су Међународни комитет слависта и Савез славистичких друштава Србије, уз суорганизацију САНУ и Филолошког факултета Универзитета у Београду.

Изложба има три главна циља.

Први циљ је историјски: да се у српској култури обележи двеста година од објављивања првог издања *Српског рјечника* Вука Стефановића Караџића, дела за које је Павле Ивић, један од најзначајнијих српских линг-

О выставке и ее главных целях

Выставка *Сербская лексикография от Вука до современности* является главным событием, сопровождающим XVI Международный съезд славистов, который проводится в Белграде с 20 по 27 августа 2018 года. Организаторы съезда – Международный комитет славистов и Союз обществ славистов Сербии, при поддержке Сербской академии наук и искусств и Филологического факультета Белградского университета.

У выставки три главные цели.

Первая цель историческая: отметить исключительно важную для сербской культуры дату – двухсотлетие выхода в свет первого издания словаря *Српски рјечник* Вука Стефа-

виста друге половине XX века и академик САНУ, рекао да „нема сумње да је, од свих појединачних Вукових списа прво издање *Рјечника* најзначајније. Чак се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља" (Ивић 1966: 19).[1] Обележавање годишњице објављивања овог кључног дела којим се утемељује савремени српски књижевни језик представља важан задатак српске научне и културне историографије.

У оквиру овог циља, посебну пажњу смо посветили задатку да Вука као лексикографа поставимо на почетно место у низу најзначајнијих српских лексикографа оријентисаних ка савременим европским лингвистичким идејама: Ђуре Даничића, Стојана Новаковића, Александра Белића. Оваквом поставком историјског сегмента изложбе настојали смо да истакнемо континуитет наше речничке културе сагледан у светлу међусобних веза и утицаја између поменутих научника. У том контексту, део изложбе конципиран је као скуп „научних портрета" појединаца који су најзаслужнији за развој српске лексикографије у протекла два века. Поменути портрети су уобличени тако да кроз опис научне мисли лексикографа прате успон наше речничке традиције, у распону од речника књижевних старина, преко историјских, па до речника савременог језика. Овакву организацију историјског дела изложбе извели смо са сазнањем да у основи великих речничких подухвата кроз историју увек стоје истакнути појединци који заснивају њихову концепцију и истрајавају у томе

[1] Павле Ивић, „О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године", у: Павле Ивић (прир.), *Срйски рјечник 1818,* Сабрана дела Вука Караџића, 2, 1966, 19–186 (поговор).

новича Караджича, труда, о котором Павле Ивич, один из крупнейших сербских лингвистов второй половины XX века, академик Сербской академии наук и искусств, сказал: «… без сомнения, из всех отдельных трудов Вука, первое издание словаря *Рјечник* наиважнейшее. Более того, невозможно привести ни одно другое сочинение в истории сербской культуры, которое бы сыграло большую роль как поворотный момент, как заложение фундамента» (Ивић 1966: 19).[1] Празднование юбилея публикации этого ключевого труда, на котором базируется современный сербский литературный язык, является важной задачей сербской научной и культурной историографии.

В рамках этой цели мы посвятили особое внимание задаче поместить Вука, как лексикографа, на первое место в ряду важнейших сербских лексикографов, ориентированных на современные европейские лингвистические идеи: это Джуро Даничич, Стоян Новакович, Александр Белич. Таким позиционированием исторического сегмента выставки мы постарались подчеркнуть непрерывность нашей словарной культуры в свете взаимосвязей и взаимного влияния между упомянутыми учеными. В данном контексте в основе части выставки лежит концепция собрания «научных портретов» личностей, сыгравших важнейшую роль в развитии сербской лексикографии за прошедшие два века. Указанные портреты воплощены таким образом, что через описание научной мысли лексикографов прослеживается подъем нашей словарной традиции от словарей памятников литературы, через исторические

[1] Павле Ивић, „О Вуковом *Рјечнику* из 1818. године", в: Павле Ивић (прир.), *Срйски рјечник 1818,* Сабрана дела Вука Караџића, 2, 1966, 19–186 (поговор).

да заврше започет, често мукотрпан посао њихове израде.

Други циљ изложбе је културни: да се скрене пажња јавности на значај српских речника као „књига које су више од књига". Они су ризница лексичког блага, етнографских и културолошких података о историји српског народа, и концепцијски и садржајно по правилу пружају верну слику стања у друштву одређене епохе. Уз ово, речници одражавају и духовне и научне идеје које је српски народ пратио у различитим раздобљима, као и његове хоризонте у системском разумевању света око себе и језика којим се служи.

Посматрани на овај начин, речници симболизују спој две важне и међусобно повезане идеје у повести српске научне мисли.

Прва је идеја о лексичкој грађи (у првом реду, речима: о називима за појмове, именима, терминима...) чије сабирање у разним областима литературе, као и у народу, по различитим крајевима штокавског говорног подручја, у XIX и XX веку чини један од најважнијих аспеката српске нематеријалне културе. Сагледан кроз призму ове идеје, речник представља инвентар знања о свету посебне врсте. Овај инвентар показује који појмови представљају предмет интересовања књижевног и народног духа и, нарочито, којим се језичким средствима врши именовање тих појмова. Даље, речници увек представљају више од спискова назива о (видљивом и невидљивом) свету, његовим деловима и својствима: у историји идеја, они симболизују развој системског, аналитичког мишљења, које превазилази митолошке представе о појмовима уводећи их у научне (егзактне) категорије на основу класификације и повезивања према заједничким типолошким особинама. Другим речима, речници као „књиге које су више од књига" развијају знање о појсловари, вплоть до словарей современного языка. Такую организацию исторической части выставки мы выбрали с осознанием того, что в основе великих словарных начинаний на протяжении истории всегда стоят выдающиеся личности, обосновывающие их концепцию и прилагающие усилия к тому, чтобы завершить начатый, зачастую мучительный, труд по их созданию.

Второй целью выставки является общекультурная – обратить внимание общественности на важность сербских словарей как «книг, которые больше, чем книги». Это сокровищница лексического богатства, этнографических и культурологических сведений об истории сербского народа, которые и концептуально, и по содержанию, как правило, отражают верную картину состояния общества в определенную этоху. Кроме того, словари сохраняют духовные и научные идеи, которым сербский народ следовал в различные периоды своей истории, а также его горизонты в системном понимании мира вокруг себя и языка, которым он пользуется.

С этой точки зрения словари символизируют единение двух важных, связанных между собой идей в истории сербской научной мысли.

Первая идея о лексическом материале (прежде всего, о словах: о названиях понятий, именах, терминах...), сбор которого в литературе различных жанров, а также в народе, на территории разных областей штокавских говоров, в XIX и XX веке является одним из важнейших аспектов сербской нематериальной культуры. Словарь, сквозь призму этой идеи, является особого рода хранилищем знаний о мире. Это хранилище показывает, какие понятия были предметом интереса литературного и народного духа, и, особенно, какие языковые средства служили

мовним системима кроз поретке речи које садрже, што представља важан моменат у духовном сазревању једне нације. На тај начин састављање речника помаже у дефинисању носећег знања о појмовима и њиховим категоријама, као и у успостављању веза између категорија, што омогућује систематизацију тих појмова и њихова даља проучавања у оквиру засебних научних области.

Другу идеју симболизује лексикографска обрада као спој граматичке класификације речи, дефиниције њиховог значења и употребе, и односа речи према стандарднојезичкој норми. Тако конципирана обрада подразумева доследно угледање на један систем граматичког описа; затим обухватање, у речнику, јединственог лексичког система (у смислу фонда лексема уређених између себе синтагматским, парадигматским и деривационим везама и односима); и опредељење за један систем стандарднојезичке норме (као и обраду речи према том критеријуму). Настојање да се речничка обрада уреди према овим чиниоцима у српској лексикографији налазимо тек у првом и другом издању Вуковог *Рјечника* (из 1818. и 1852): у *Рјечнику* из 1818, преломном за дотадашњи систем речничких концепција, Вуков сопствени, тршићки фонд обогаћен је одређеним бројем речи из других крајева и обрађен према принципима *Срӣске ӣрамаӣике* из *Предӣовора*; а у *Рјечнику* из 1852, који чини основу вуковске лексикографске епохе, обрађен је знатно шири лексички фонд са граматички широм, општештокавском базом (према: Премк 1984: 141–143, т. 5. и 6.).[2] Посматрани у историјском контексту, наведени чиниоци

[2] Д. Г. Премк, „Српскохрватска лексикографија XIX века (Преглед лексикографских концепција)", *Наш језик* XXVI/2–3, Београд, 1984, 139–146.

для номинации этих понятий. Далее, словари – это всегда нечто большее, чем перечни названий объектов и явлений (видимого и невидимого) мира, его частей и свойств; в истории идей они символизируют развитие системного, аналитического мышления, которое преодолевает мифологические представления о понятиях, включая их в научные (точные) категории на основании классификации и сопряжения в соответствии с общими для них типологическими особенностями. Другими словами, словари как «книги, которые больше, чем книги», развивают знание о понятийных системах посредством содержащихся в них порядков слов, что является важным моментом в духовном созревании любой нации. Таким образом, составление словаря способствует определению базового знания о понятиях и их категориях, а также в установлении связей между категориями, что дает возможность систематизации этих понятий и их дальнейшего изучения в рамках отдельных научных областей.

Вторую идею символизирует лексикографический анализ, как соединение грамматической классификации слов, дефиниции их значения и употребления, и отношения слов к стандартной языковой норме. Такая концепция анализа подразумевает последовательное соблюдение правил одной системы грамматического описания, затем охват в словаре единой лексической системы (в смысле фонда лексем, упорядоченных между собой синтагматическими, парадигматическими и деривационными связями и отношениями) и выбор одной системы стандартной языковой нормы (а также анализ слов по этому критерию). Стремление упорядочить словарный анализ в соответствии с данными факторами мы находим в сербской лексикографии только в первом и втором

указују на развој српске лексикографије у контексту развоја лингвистичких дисциплина – граматике, семантике, прагматике, као и језичке норме, што такође чини важан аспект њеног проучавања и представљања.

Трећи циљ изложбе је научни, а састоји се у упознавању страних слависта са развојем најважнијих српских речника кроз време. У овом контексту, изложба има и дидактички карактер: њен задатак је да упути стране слависте у развој лексикографских идеја и концепција у културноисторијском контексту, односно, да повеже историју српских речника са формирањем и рецепцијом научних праваца у српској лингвистици XIX и XX века. На овај начин ће српски речници послужити угледним гостима – учесницима XVI међународног конгреса слависта – као релевантна грађа за научна истраживања; између осталог, и за контрастивна истраживања српске лексикографске традиције у контексту других словенских традиција.

О овом каталогу

Према класификацији Д. Г. Премк (1984: 139–141) и Д. Шипке (1998: 148–161; 2000: xix, xxiii–xxvi), српска лексикографија се дели на предвуковску (Премк) / довуковску (Шипка) и вуковску (Премк) / поствуковску (Шипка), а Вуков *Рјечник* из 1818. је прекретница и граничник између ових фаза.[3] Он је уједно и фундамент – не само по принципима обраде већ и по лек-

[3] Д. Г. Премк, нав. дело; Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина,* Нови Сад, 1998; *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim,* Dunwoody Press, 2000.

издании словаря *Рјечник* Вука (1818 и 1852): в словаре *Рјечник* от 1818 г., переломном для существовавшей на тот момент системы словарных концепций, Вуков собственный, тршичский фонд обогащен определенным количеством слов из других областей и проанализирован в соответствии с принципами труда *Српска граматика* из *Предисловия,* а в словаре *Рјечник* от 1852 г., являющемся основой лексикографической эпохи Вука, исследован гораздо более объемный лексический фонд с грамматически более широкой общештокавской базой (в соответствии с: Премк 1984: 141–143, т. 5. и 6.).[2] С точки зрения исторического контекста, приведенные факторы указывают на развитие сербской лексикографии в контексте развития лингвистических дисциплин: грамматики, семантики, прагматики, а также языковой нормы, что также является существенным аспектом ее изучения и презентации.

Третья цель выставки – научная, состоящая в ознакомлении иностранных славистов с развитием важнейших сербских словарей в историческом аспекте. В этом контексте выставка имеет и дидактический характер: ее задача – ознакомить иностранных славистов с развитием лексикографических идей и концепций в культурно-историческом контексте, то есть, связать историю сербских словарей с формированием и восприятием научных направлений в сербской лингвистике XIX и XX вв. Тем самым сербские словари послужат уважаемым гостям – участникам XVI Международного съезда славистов релевантным материалом для научных исследований, а также, помимо прочего, для контрастивных исследований сербской лек-

[2] Д. Г. Премк, „Српскохрватска лексикографија XIX века (Преглед лексикографских концепција)", *Наш језик* XXVI/2–3, Београд 1984, 139–146.

сичкој грађи – свих српских речника који настају после њега (Ивић, ib.; Гудков–Јакушкина 2013: 147).[4] Поствуковска лексикографија подразумева српскохрватску и српску фазу (Шипка, ib.). Пошто српскохрватску лексикографију вуковског правца не можемо занемарити јер би се тиме морали изоставити најважнији српски лексикографи и речници (посебно Речник САНУ), у каталогу су представљени и они речници који, према поменутој класификацији, спадају у српскохрватски лексикографски ток.

Имајући ово у виду, каталог који је пред читаоцем конципиран је као преглед следећих 25 засебних речника и типова речника:

1. Вук Стеф. Караџић, *Срйски рјечник* (1818, 1852)
2. Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сйарина срйских* (1863–1864)
3. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU
4. *Речник срйскохрвайскоī књижевноī и народноī језика* САНУ
5. Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској
6. Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ
7. Двојезични речници
8. Историјски речници
9. Етимолошки речници
10. Деривациони речници
11. Дијалекатски речници
12. Терминолошки речници
13. Фразеолошки речници

[4] В. П. Гудков, Е. И. Якушкина, „Сербская лексикография", *Славянская лексикография,* Москва, 2013, 146–165.

сикографической традиции в контексте других славянских традиций.

О данном каталоге

Согласно классификации Д. Г. Премк (1984: 139–141) и Д. Шипки (1998: 148–161; 2000: xix, xxiii–xxvi), сербская лексикография подразделяется на предвуковскую (Премк) / довуковскую (Шипка) и вуковскую (Премк) / послевуковскую (Шипка), а словарь *Рјечник* Вука 1818 года является поворотным моментом и межевым столбом между этими периодами.[3] Он одновременно является и фундаментом – не только по принципам обработки, но и по лексическому материалу – для всех сербских словарей, составленных после него. (Ивић, ib.; Гудков-Јакушкина 2013: 147).[4] Поствуковская лексикография подразумевает сербскохорватскую и сербскую фазу (Шипка, ib.). Поскольку мы не можем пренебречь сербскохорватской лексикографией вуковского направления, так как тем самым нам пришлось бы исключить важнейших сербских лексикографов и словари (в особенности, словарь *Речник САНУ*), в каталоге представлены и те словари, которые, согласно указанной классификации, относятся к сербскохорватскому лексикографическому течению.

Принимая во внимание вышесказанное, мы представляем читателям каталог, составленный в форме обзора следующих 25 отдельных словарей и типов словарей:

[3] Д. Г. Премк, *указ.соч.*; Данко Шипка, *Основи лексикоūоūије и сродних дисциūлина,* Нови Сад, 1998; *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim,* Dunwoody Press, 2000.

[4] В. П. Гудков, Е. И. Якушкина, „Сербская лексикография", *Славянская лексикография,* Москва, 2013, 146–165.

14. Фреквенцијски речници
15. Асоцијативни речници
16. Синонимски речници
17. Правописни и граматички речници
18. Речници страних речи
19. Речници нових речи
20. Речници језика писаца
21. Митолошки и фолклорни речници
22. Ономастички речници
23. Тематски речници
24. Речници жаргона и табуизиране лексике
25. Електронски речници

Избор (типова) речника и студиозност са којом су аутори приступили њиховој обради сведоче о томе да каталог изложбе *Срӣска лексикоӣрафија од Вука до данас* превазилази карактер пригодне публикације ове врсте: он се најпре може читати као студија о коренима и развоју српске лексикографије, о њеним концепцијама, садашњем стању и перспективама. Појам „српска лексикографија" у наслову каталога тумачимо као скуп речника, али и заједничких гледишта о језику и његовој лексици: гледишта која повезују делатност српских лексикографа на целокупном обухвату хоризонталне и вертикалне границе језика који обрађују. У складу са овим, овај појам се може пратити кроз изложених 25 целина као заједничко средиште развојних праваца у обради језика и његовом представљању у речницима.

Пажљивије читаоце ове књиге охрабрујемо да трагају за новим везама и паралелама између различитих типова речника, као и да даље истражују оне које су овде већ представљене.

1. Вук Стеф. Караџић, *Срӣски рјечник* (1818, 1852)
2. Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сӣарина срӣских* (1863–1864)
3. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU
4. *Речник срӣскохрваӣскоӣ књижевноӣ и народноӣ језика* САНУ
5. Лексикография сербского литературного языка – лексикографическая программа Матицы сербской
6. Дескриптивные словари современного сербского языка – авторский подход
7. Двуязычные словари
8. Исторические словари
9. Этимологические словари
10. Словообразовательные словари
11. Диалектные словари
12. Терминологические словари
13. Фразеологические словари
14. Частотные словари
15. Ассоциативные словари
16. Словари синонимов
17. Орфографические и грамматические словари
18. Словари иностранных слов
19. Словари неологизмов
20. Словари языка писателей
21. Мифологические и фольклорные словари
22. Ономастические словари
23. Тематические словари
24. Словари жаргонной и табуированной лексики
25. Электронные словари

Выбор (типов) словарей и тщательность, с которой авторы подошли к их анализу, свидетельствует о том, что каталог выставки *Сербская лексикография от Вука до современности* выходит за рамки юбилейной публикации

Захвалнице

У организацији и реализацији изложбе стручну помоћ је пружило неколико филолошких институција (пре свега Филолошки факултет и Институт за српски језик САНУ), неколико библиотека, архива и музеја. У време објављивања овог Каталога није познат коначан списак свих институција које учествују у реализацији изложбе.

Захваљујемо се:

Савезу славистичких друштава Србије,

Библиотеци Катедре за српски језик Филолошког факултета Универзитета у Београду,

Библиотеци Института за српски језик САНУ,

Универзитетској библиотеци у Београду и њеном директору проф. др Александру Јеркову,

Матици српској,

Архиву САНУ,

Музеју Вука и Доситеја у Београду,

Музеју Војводине.

Као аутори Каталога учествовали су професори и сарадници Катедре за српски језик Филолошког факултета и сарадници Института за српски језик САНУ, па се и њима искрено захваљујемо. У свим фазама припреме Каталога учествовали су мср Весна Николић, мср Валентина Илић и мср Ненад Крцић са Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду и мср Бојана Тодић из Института за српски језик САНУ. Њима дугујемо посебну захвалност.

За превод Каталога на руски језик, захвалност дугујемо мр Вукосави Ђапи Иветић и преводиоцима: А. Ведјајевој, А. Матрусовој, Ј. Сагалович, О. Сарајкиној.

такого типа: в первую очередь, его можно читать как исследование о корнях и развитии сербской лексикографии, о ее концепциях, современном состоянии и перспективах. Понятие «сербская лексикография» в заголовке каталога мы понимаем как собрание словарей, и в то же время общих взглядов на язык и его лексику, взглядов, связывающих деятельность сербских лексикографов в полном охвате от горизонтальных до вертикальных границ исследуемого языка. В соответствии с этим данное понятие можно проследить по 25 разделам как общее средоточие направлений развития в анализе языка и его представлении в словарях.

Приглашаем внимательных читателей данной книги отыскивать новые связи и параллели между разными типами словарей, а также к дальнейшему исследованию представленных здесь изданий.

Благодарности

В организации и реализации выставки принимало участие несколько филологических институций (прежде всего, Филологический факультет Белградского университета и Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств), несколько библиотек, архивов и музеев. Приносим благодарность:

Союзу обществ славистов Сербии,

Библиотеке кафедры сербского языка Филологического факультета Белградского университета,

Библиотеке Института сербского языка Сербской академии наук и искусств,

Университетской библиотеке в Белграде и ее директору проф. д.ф.н. Александру Еркову,

Архиву Сербской академии наук и искусств,

Музею Вука и Досифея в Белграде,

Захваљујемо и рецензентима изложбе академику Предрагу Пиперу и проф. др Даринки Гортан Премк на подршци и помоћи.

Хвала креативним дизајнерима Озарији Марковић и Небојши Боби Васиљевићу.

Организациони одбор XVI међународног конгреса слависта пружао нам је подршку и помоћ, па им посебно захваљујемо, нарочито председнику Одбора проф. др Вељку Брборићу.

Идеја о организацији ове изложбе припада проф. др Бошку Сувајџићу, председнику МКС-а, коме дугујемо захвалност и на идеји и на сталним подстицајима.

Нарочиту захвалност дугујемо Српској академији наука и уметности, која нам је уступила Галерију науке и технике и финансијски подржала објављивање Каталога.

Уредништво Каталога

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС
КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИ
КОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИ
КОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛ
ЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК
АДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕ
КСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВ
УКАДОДА
НАС СРП
СКАЛЕ
КСИ
КО

Музею города Белграда,

Педагогическому музею.

Авторами Каталога стали профессора и сотрудники кафедры сербского языка Филологического факультета и сотрудники Института сербского языка Сербской академии наук и искусств, за что приносим им искреннюю благодарность. На всех этапах подготовки Каталога участие принимали магистр Весна Николич, магистр Валентина Илич и магистр Ненад Крцич (кафедра сербского языка и южнославянских языков Филологического факультета Белградского университета), а также магистр Бояна Тодич (Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств). Приносим им особую благодарность.

За перевод Каталога на русский язык благодарим к.ф.н. Вукосаву Джапа-Иветич и переводчиков А. Ведяеву, А. Матрусову, Е. Сагалович и О. Сарайкину.

Также благодарим рецензентов выставки академика Предрага Пипера и проф., д.ф.н. Даринку Гортан-Премк за поддержку и помощь.

Благодарим креативных дизайнеров Озарию Маркович и Небойшу Василевича.

Организационный комитет XVI Международного съезда славистов оказал нам поддержку и помощь, за что приносим ему благодарность.

Особенно благодарим председателя Комитета проф. д.ф.н. Велько Брборича. Автор идеи выставки проф. д.ф.н. Бошко Сувайджич, председатель МКС, которому приносим особую благодарность за идею организации выставки и постоянную поддержку.

Большую благодарность приносим Сербской академии наук и искусств, которая выделила нам Галерею науки и техники и оказала финансовую помощь в публикации Каталога.

Рајна Драгићевић
Райна Драгичевич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Вук Стефановић Караџић, *Срйски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч, 1818.

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ћетињству дошао у вароши и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Историјска перспектива*. О узроку за настајање *Српскоī рјечника* најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора *Рјечника*: „Већ има близу иљада година како Срби имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!" Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет *Писменицу српскоīа језика* [...] Из који сам узрока издао ону прву Српску граматику, из оније исти ево издајем и овај први *Српски рјечник*".

1.1. *Значај Рјечника и потреба за њим почетком XIX века*. Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као

1. *Исторический экскурс*. О причинах возникновения словаря *Српски рјечник* («Сербский словарь») лучше всего говорит сам Вук в первом предложении предисловия к словарю *«Рјечник»*: «Вот уже почти тысячу лет у сербов есть своя азбука и письменность, но и на сегодняшний день ни в одной книге нет настоящего языка сербского!» Через несколько страниц Вук пишет следующее: «Из любви к сербскому языку и желания ему скорейшим образом поспособствовать, я несколько лет назад написал и издал *Писменицу српскоīа језика* [...] По каким причинам я издал первую сербскую грамматику, по этим же причинам и этот первый *Српски рјечник»*.

1.1. *Значение словаря «Рјечник» и необходимость в нем в начале XIX века.* У сербов были словари и грамматики и до появления трудов Вука, но именно в словаре 1818 года Вук Караджич провел лингвистическую и орфографическую реформу, чьим главным принципом стало помещение народного языка в основание языка литературного. В этой работе содержатся основы современного сербского языка, и в этом ее важнейшее значение. По словам академика Павла Ивича, «…именно Вукова языковая революция сократила народным массам путь к письменности (во всех смыслах этого слова). Это – основная часть работы Вука по демократизации нашей куль-

полагање темеља". Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору *Рјечника* описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевника и веће господе српске по Мацарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".

Вук се у *Рјечнику* послужио Аделунговим начелом *Пиши као што говориш*, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребио своју азбуку и слова *љ, њ, ћ, ђ, ј*.

1.2. *Израда Рјечника*. Вук је почео да скупља речи за *Рјечник* још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на *Рјечнику* Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник. Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев, Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.

Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно

туры». П. Ивич считает, что «… невозможно вспомнить ни одну другую такую работу в истории сербской культуры, которая сыграла бы роль поворотной точки, фундамента». Народная словесность, чей язык стараниями Вука стал литературным, так и осталась бы на периферии научных исследований, если бы литературным сербским языком оставался славяносербский язык. Вук Караджич в предисловии к словарю «*Рјечник*», описывая ситуацию, в которой сербский язык находился во время издания книги, говорит: «… если наш писатель родился в городе, он уже не слышал настоящего и чистого сербского языка, а если же он родился в селе, а в детстве приехал в город и здесь 10-15 лет изучал науки на иностранных языках, то он вынужден был забыть, как говорить и думать по-сербски [...] Большинство наших литераторов и господ в Венгрии говорят, что славянский язык [славяносербский, Р.Д.] и есть настоящий сербский язык, а тот, на котором говорит народ (и они) – язык пастухов и свинопасов и сам по себе неправильный».

В своем словаре «*Рјечник*» Вук руководствовался принципом Аделунга «пиши как говоришь, читай как написано», т.е. установил в нем фонетический принцип правописания, что было на тот момент революционным. Также он в первый раз использовал свой алфавит и буквы *љ, њ, ћ, ђ, ј*.

1.2. *Составление словаря «Рјечник»*. Вук начал собирать слова для словаря «*Рјечник*» еще в 1813 году в городке Брза-Паланка, слушая разговоры сельских жителей и записывая слова, которые они использовали. В 1815 году, по совету Ернея Копитара, словенского ученого-слависта, который жил и работал в Вене, Вук загорелся идеей посвятить себя составлению словаря. Начав свою работу в Вене, вскоре он продолжил ее в

дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао обичаје и веровања.

Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо *Срйски рјечник* и додајемо му шта треба. Пред нама стоје два астала (или стола, астал сам од вас у Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик, али се од ње одустало.

Када је *Срйски рјечник* био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумераната, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис, за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних недаћа, *Срйски рјечник* објављен је 1818. године у Бечу.

1.3. *Пријем Рјечника*. Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у *Рјечнику* могле изазвати озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се *Рјечник* појавио, нису ово

сремском монастыре Шишатовац, в гостях у Лукиана Мушицкого, архимандрита и поэта. Караджич попросил Копитара прислать ему в Шишатовац старые словари – под редакцией Стулия, Ямбрешича, Делабела, Белостенца, а также словарь Российской академии наук. Из тех словарей он выбирал слова, которые слышал в сербском народе.

Идея сделать словарь не только лексикографическим, но и этнографическим и фольклорным, принадлежала Ернею Копитару. Он посоветовал Вуку сделать словарь, во всем похожий на словарь новогреческого языка, над которым в 1815 году велась работа в Константинополе, и который изобиловал этнографическими данными. Поэтому и Вук, чтобы сделать толкование слов более доступным, включил в словарь народные пословицы, загадки, стихи, а также описывал обычаи и верования.

В 1816 году Вук возвращается в Вену с собранным материалом, а затем вместе с Копитаром продолжает работать над словарем. Они встречаются каждый вечер в доме Константина Эммануэля Джики. В письме Лукиану Мушицкому Вук пишет: «С 6 утра до 8 мы рассматриваем сербский словарь и добавляем, что нужно. Перед нами два «астала» (или «стола», как я услышал от вас в Среме), а на них большой Аделунг в четырех томах и Шеллер в пяти томах на латыни и в двух немецких». Вук зачитывал слова Копитару и истолковывал ему их значение, а Копитар их после переводил на немецкий и латынь. Первоначальная идея состояла в том, чтобы перевести слова на немецкий и итальянский языки, но от нее отказались.

Когда работа над словарем «*Српски рјечник*» была закончена, потребовалось много времени, чтобы он увидел свет. И хотя Вук нашел довольно много подписчиков, этого было недостаточно для печати. Кроме

били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни нечедни изрази".

1.4. *Друго издање Рјечника (1852)*. Вук је објавио и друго издање *Рјечника*. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање *Рјечника*, већ нова књига. Док се *Рјечник* из 1818. године заснива на тршићком говору, *Рјечник* из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави, пак сам их послије писао како сам их се могао опомињати; ове пак што се сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.

Из другог издања *Рјечника* избачена је опсцена лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању *Рјечника*, управљајући се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему *х* у народним ре-

того, проблему представляла и его революционная орфография, для которой невозможно было найти печатный станок в Вене. После череды неурядиц «Сербский словарь» все-таки был опубликован в 1818 году в Вене.

1.3. *Реакция современников на словарь «Рјечник»*. По словам академика Павла Ивича, «… три вещи в словаре могли вызвать серьезное неодобрение сторонников направления, преобладавшего в сербской словесности до тех пор. А именно: народный язык, лишенный церковно-славянских элементов, революционная орфография и екавское наречие. Однако, когда словарь «*Рјечник*» вышел, не это стало причиной самого сильного возмущения. Самое пристальное внимание и почти единогласное отторжение в сербском обществе вызвали две второстепенные детали: латинская буква «йот» в кириллице и многочисленные непечатные выражения».

1.4. *Второе издание словаря «Рјечник»* (1852). Вук также опубликовал второе издание словаря «*Рјечник*» в 1852 году. Многие считают, что это не просто новая редакция словаря «*Рјечник*», а совсем новая книга. Если словарь «*Рјечник*» 1818 года основан на просторечном говоре, то словарь «*Рјечник*» 1852 года опирается и на другие диалекты сербского языка, придавая литературному сербскому языку обобщенный характер. Также во второе издание вошло больше слов. В первом выпуске было 26 270 слов, а во втором – около 47 500 слов. Кроме того, между 1818 и 1852 годами Вук путешествовал по территориям, на которых жили сербы: Воеводине, Венгрии, Сербии, Славонии, Хорватии, Бока-Которской, Черногории. Для лексикографии его великое путешествие с 1834 по 1835 год имеет особое значение. В предисловии ко второму изданию словаря «*Рјечник*» Вук пишет:

чима (*сирома, ора*), спроводио тзв. најновије јотовање (*ћерати, ћевојка*), претварао *мн* у *мл* (*млоīи*), у *вн* (*тавница*) или у *мљ* (*сумља*), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима.

У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четвороакценатске норме у *Рјечник* из 1852. Рад на Вуковом *Рјечнику* Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: *Речнику из књижевних старина српских* и *Рјечнику Југославенске академије* (слова: *А–чобо*).

На речничкој платформи *Расковник* данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог *Рјечника*: http://raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта *Интердисциплинарно истраживање културноī и језичкоī наслеђа Србије и израда мултимедијалноī интернет портала Појмовник српске културе*, чији је носилац Етнографски институт САНУ.

2. *Грађа.* Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог *Рјечника*, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог родног краја), педесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (*живоначални, блажени, изумицајушчи, двери, чест*). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шишатовцу, а неколико српскословенских преузео је непосредно из народа или од троношких калуђера.

«Я эти напечатанные слова принес с собой в голове, а после я их записывал, насколько помнил; эти же, что сейчас добавлены, были собраны из разных краев, где живет народ наш, и ради этого я был много где: в Хорватии, Далмации, Дубровнике, Бока-Которской и Черногории». В этой поездке Вук имел возможность изучать живой, разговорный сербский язык и проявить себя в качестве лексикографа и собирателя народного творчества.

Во втором издании словаря «*Рјечник*» отсутствовала обсценная лексика, наличие которой в первом издании вызвало такое неодобрение. Количество турцизмов увеличилось с 2 500 до 3 500. И хотя в первом издании словаря «*Рјечник*», основываясь на говоре родного села Тршич, Вук буквально ликвидировал фонему *х* в народных словах (*сирома, ора*), отразил так называемое новейшее йотирование (*ћерати, ћевојка*), превратил *мн* в *мл* (*млоīи*), *вн* (*тавница*) или в *мљ* (*сумља*), во втором издании все это изменилось под влиянием дубровницкого наречия и речи мусульман в боснийских городах.

В работе над вторым изданием Вуку помогал знаменитый сербский лингвист Джуро Даничич. Даничич редактировал рукопись второй редакции целиком, в том числе текст на немецком и латинском, а также участвовал в установлении системы четырех типов ударений в словаре «*Рјечник*» 1852 года. Работа над словарем «*Рјечник*» способствовала Даничичу в том, чтобы сформировать замысел собственного словаря, который он осуществил в двух редакциях: *Речник из књижевних старина српских* («Словарь сербских литературных памятников») и *Рјечник Југославенске академије* («Словарь Югославянской академии») (буквы А—чобо).

На словарной платформе «Расковник» сегодня находится и оцифрованная версия

Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог *Рјечника,* била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Тјапко запажа да у *Рјечнику* из 1818. године има на стотине апстрактних речи: *страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо* итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет апстрактних речи у *Рјечнику*, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом речи: *безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост* итд.

У *Рјечнику* је богато приказана лексика из народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње и сточарства. *Рјечник* је оскудан у сфери географских назива, али богат личним именима. Меша Селимовић је запазио да највише синонима у *Рјечнику* имају речи за важне појаве и радње из свакодневног живота, као што су глаголи: *рука, наjести се, тући, ударити, јадан* итд. М. Поповић наводи мноштво синонима за придев *луд*, велики број глагола који се односе на бес, четрдесет шест речи мотивисаних именицом *Бог* (*Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити, божји, божур, побожан* итд.), исто толико деривата именице *крст* (*крстић, скрстити, покрштеник, укрстити, раскрстити* итд).

Вуков савременик Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи којих нема у Вуковом *Рјечнику*: *способност, строгост, благост, садашњост, прошлост, раскошност, доказ, круг, позив, услов, повод, победа, невин, порочан, савестан, казнити, одобрити* итд.

обоих изданий словаря «*Рјечник*» Караджича: http://raskovnik.org/. Словарь оцифрован в рамках проекта «Междисциплинарные исследования культурного и лингвистического наследия Сербии и создание мультимедийного интернет-портала «Глоссарий сербской культуры», который реализуется Этнографическим институтом Сербской академии наук и искусств.

2. *Материал.* Согласно анализу М. Поповича, из 26 270 слов словаря «*Рјечник*» большую часть составляют слова из родного края Караджича, а также более двухсот слов из Воеводины, около шестидесяти слов из Сербии (без учета его родного края), около пятидесяти из Боснии и Герцеговины. Большинство церковнославянских слов – русско-славянского происхождения (*живоначални, блажени, изумицајушчи, двери, чест*). Эти слова Вук взял из монастырских книг в Шишатоваце, а несколько сербскославянских – непосредственно из народа или от монахов монастыря Троноша.

Одним из самых серьезных замечаний к языковой реформе Вука, в том числе и его словарю словаре «*Рјечник*», было то, что в народном языке недостаточно абстрактных понятий. Однако российский лингвист Галина Тяпко отмечает, что в словаре «*Рјечник*», 1818 года есть сотни абстрактных слов: *страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо* итд. Она отмечает, однако, что это, в основном, простые слова, а среди деривативов мало имеющих абстрактный смысл. Миодраг Попович насчитал около ста пятидесяти абстрактных слов в словаре «*Рјечник*», и среди них есть и простые, и те, которые были созданы путем словообразования: *безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост* и т.д.

В словаре «*Рјечник*» обильно представлена лексика из области народного быта, из фольклора, земледелия и животноводства.

Културолошки сегменти Рјечника. Као објашњења уз обраду неких речи, Вук је често описивао српске обичаје, веровања, али и народне умотворине. Стручњаци за књижевност уочили су да су у Рјечнику забележене све књижевне врсте народне књижевности: изреке (благослови, поздрави, заклетве), клетве, загонетке, пословице, тужбалице, молитве, беседе (здравице), лирске песме, епски фрагменти, анегдоте, шаљиве приповетке, легенде, демонолошка предања, ругалице итд. Вредност фолклорне грађе у *Рјечнику* први је осетио сам Вук, који је пред крај живота саставио дело *Живот и обичаји народа српскога* (обј. постхумно 1867). У то дело ушао је Вуков избор текстова о народном животу из *Рјечника*. Академик Миро Вуксановић, свестан велике књижевноуметничке и културолошке вредности коју имају такви садржаји за српску књижевност и културу, објавио је 2012. године *Српски рјечник или азбучни роман*. Ово дело састоји се од оних Вукових одредница уз које је он написао неку народну умотворину, анегдоту или причу.

А. Гојковић, музиколог, запажа да се на основу података из *Рјечника* могу груписати инструменти по данашњој научној подели на ударачке, дувачке и жичане и да се тиме може показати да је Вук забележио све главне музичке инструменте који су се у то доба употребљавали у српским крајевима. М. Ивић је написала да се из *Рјечника* могу прикупити подаци о Београду у XIX веку – о деловима града, о дрвећу које се узгајало, о школама које су постојале у то време итд. У веома обимној литератури о *Рјечнику* проналазимо радове у којима се анализирају бројне тематске групе речи. Тако, на пример, сазнајемо, о значају игре у српском народу, па Вук наводи бројне називе за игре за децу, одрасле,

Словник словаря «*Рјечник*» скуден в области географических названий, но богат именами собственными. Меша Селимович заметил, что больше всего синонимов в словаре «*Рјечник*» относится к важным явлениям и действиям повседневной жизни, например, глаголы: *рука, најести се, тући, ударити, јадан* и т.д. М. Попович перечисляет множество синонимов к прилагательному «сумасшедший», большое количество глаголов, относящихся к гневу, сорок шесть слов, имеющих корень «Бог» (*Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити, божји, божур, побожан* и т. д.), и столько же производных от существительного *крст* «крест» (*крстић, скрстити, покрштеник, укрстити, раскрстити* и т. д.).

В 1849 году современник Вука, Йован Стеич, отметил, что в «Словаре» нет слов *способност, стрпљивост, благост, садашњост, прошлост, раскошност, доказ, круг, позив, услов, повод, победа, невин, порочан, савестан, казнити, одобрити* и т. д.

Культурологические аспекты словаря «Рјечник». В качестве объяснения при определении некоторых слов Вук часто описывал сербские обычаи, верования, а также приводил и образцы народного творчества. Специалисты по литературе отмечали, что в словаре «*Рјечник*» зафиксированы все жанры народной словесности: поговорки (благословения, приветствия, присяги), проклятия, загадки, пословицы, жалобы, молитвы, речи (здравицы), лирические песни, фрагменты эпоса, рассказы о реальных событиях, юмористические рассказы, легенды, демонологические предания, дразнилки и т. д. Значение фольклорного материала в словаре «*Рјечник*» первым осознал сам Вук, который в конце своей жизни создал труд *Живот и обичаји народа српскога* («Жизнь и обычаи сербского народа») (опубликовано посмертно в 1867 году). В это произведение

мушкарце, жене итд.: *клис, крмача, прстен, скакавица, ташун* итд. Обрађују се и описују натприродна бића: *вукодлак, змај, ала, ноћница* итд. Анализирани су називи за јела, међу којима је највише речи турског порекла. Обрађени су и називи за занимања из Вуковог времена. Отуда и следећа тачна оцена коју је о *Рјечнику* дао М. Поповић: Из *Рјечника* који је „енциклопедија свеукупног народног живота Срба, делом и Хрвата, сазнајемо о нама и нашем животу више но из иједне српске или хрватске књиге у XIX веку".

„Разлика између *Рјечника* и других лексикографских дела тим је већа", сматра М. Поповић, „што је Вук тумачења уз поједине речи прошарао овде-онде мемоарским фрагментима у делу које иначе има научну намену. Таквим поступком Вук је заменио стилску сувопарност непосредношћу и присношћу, чиме је књигу максимално приближио адресату. Обраћајући се читаоцу фамилијарно, у првом лицу, писац као да се стапа у једно с њим, што дело још више приближује читалачкој публици". Многи текстови садрже мемоарске сегменте – Вукова сведочења, запамћења, фамилијарно помињање многих значајних историјских личности. Због тих мемоарских записа, многи нису гледали Вука као лексикографа, ни *Рјечник* као право лексикографско дело.

Завршићемо оценом Љубомира Стојановића о *Рјечнику*: „Таква је била ова знаменита књига која чини епоху у нашој књижевности и која је тако рђаво дочекана од велике већине својих савременика, јер је својим новинама далеко измакла испред свог доба". А ево шта о аутору те знамените књиге закључује Миодраг Поповић: „Вука Караџића као састављача *Рјечника* ипак не би ваљало разврстати међу енциклопедисте. Он је био нешто друго. Ни песник, ни научник, ни филозоф,

вошла и подборка статей о народной жизни из словаря «*Рјечник*». Академик Миро Вуксанович, сознавая огромную литературную и культурологическую ценность такого материала для сербской литературы и культуры, опубликовал в 2012 году *Српски рјечник или азбучни роман* («Сербский словарь или алфавитный роман»). Это произведение состоит из тех словарных определений, которые Вук сопровождал какими-либо фольклорными текстами, рассказами или историями.

Музыковед А. Гойкович отмечает, что на основе данных словаря «*Рјечник*» музыкальные инструменты могут быть сгруппированы в соответствии с современным научным делением на ударные, духовые и струнные, и это свидетельствует о том, что Вук записал названия всех основных музыкальных инструментов, которые в то время использовались в тех краях, где жили сербы. М. Ивич писала, что из словаря «*Рјечник*» можно почерпнуть данные о Белграде XIX века – о районах города, о деревьях, которые там росли, о школах, которые существовали в это время и т. д. В весьма обширной литературе о словаре «*Рјечник*» существуют работы, в которых анализируются многочисленные тематические группы слов. Так, например, можно узнать, какое значение для сербского народа имела игра, так как Вук приводит многочисленные названия игр для детей, взрослых, мужчин, женщин и т.д.: *клис, крмача, прстен, скакавица, ташун и т.д.* Также в словаре «*Рјечник*» описаны и мифологические существа: *вукодлак, змај, ала, ноћница* и т.д. Анализируются и названия блюд, среди которых большинство слов происходят из турецкого языка. В словарь входят и названия профессий, существовавших во время Вука. Отсюда и следующая точная оценка, которую словарю «*Рјечник*» дал М. Попович: из словаря «*Рјечник*», «… эн-

ни идеолог, ни трибун, а опет, на свој обичан и једноставан начин, изузетан човек: носио је памтивек у себи. То ће бити главни разлог што су поколења пошла за њим. У Вуковом речнику сачувало се оно што је у српском народу живело од памтивека".

ЛИТЕРАТУРА:

Александар Белић, *Вукова борба за народни и књижевни језик (расправе и предавања)*, Београд, 1948. Милован Витезовић, *Вук наш насушни*, Нови Сад, 2015. Миро Вуксановић: „Књига пред књигама", *Српски рјечник или азбучни роман*, Предговор, Нови Сад, 2012, 7–37. Милорад Дешић: „Лексика дијелова човјечјег тијела у Вуковом Рјечнику", *Из српскохрватске лексике*, Никшић, 1990. Милка Ивић, *О Вуковом и вуковском језику*, Београд, 1997. Милка Ивић, *Језик о нама*, Београд, 2006. Павле Ивић: „О Вуковом Рјечнику из 1818. године", *Српски рјечник*, Поговор, Београд, 1966, 19–48. Јован Кашић, *Трагом Вукове речи*, Нови Сад, 1987. Асим Пецо, *Вуковим језичким стазама*, Ваљево, 1990. Miodrag Popović, *Pamtivek*: *Srpski rječnik Vuka St. Karadžića*, Beograd, 1983. Меша Селимовић, *За и против Вука*, Београд, 1986. Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стефановића Караџића*, Београд, 1924. Галина Георгиевна Тяпко: „Доситејева апстрактна лексика из данашње перспективе", *Научни састанак слависта у Вукове дане,* 19/2, 1980, 81–92. Галина Георгиевна Тяпко: „Обрада семантике придевских изведеница са суфиксима *-ота* и *-оћа* у „Српском рјечнику" (1818) В. С. Караџића и особине њиховог функционисања у почетној фази српског књижевног језика", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, 1997, 263–271. Milenko S. Filipović: „Vuk St. Karadžić i srpska etnologija", *Sabrana dela Vuka Karadžića*, knj. XVII–Etnografski spisi, 1972, 513–573.

циклопедии общей народной жизни сербов, а отчасти и хорватов, мы узнаем о нас и нашей жизни больше, чем из любых сербских или хорватских книг XIX века».

«Тем сильнее отличается словарь «*Рјечник*» от других лексикографических работ, – считает М. Попович, – что определения некоторых слов, в той части, которая обычно сугубо научна, Вук то здесь, то там сопровождал своими воспоминаниями. Таким образом, в отличие от сухого научного стиля, непосредственность и душевность этой книги делают ее ближе к адресату. Обращаясь к читателю фамильярно, в первом лице, составитель как бы сливается с ним в единое целое, что делает все произведение еще ближе читательской публике». Многие тексты содержат фрагменты мемуаров – описание событий, очевидцем которых Вук был, воспоминания, фамильярное упоминание многих важных исторических фигур. Из-за этих мемуаров многие не считали Вука лексикографом, а словарь «*Рјечник*» – настоящим лексикографическим трудом.

Мы закончим словами Любомира Стояновича о словаре «*Рјечник*»: «Такова была эта знаменитая книга, которая составила целую эпоху в нашей литературе и которая была так ужасно воспринята подавляющим большинством ее современников, потому что она новизной своей намного превосходила свое время». А вот что об авторе знаменитой книги говорит Миодраг Попович: «Вука Караджича, как составителя словаря «*Рјечник*» не следовало бы относить к энциклопедистам. Он был чем-то другим. Ни поэт, ни ученый, ни философ, ни идеолог, ни трибун, а все-таки, на свой обычный и простой манер, он был выдающимся человеком: он нес в себе вечность. Это – основная причина того, что за ним последовали целые поколения. В словаре Вука сохранено то, что живет в сербском народе испокон веков».

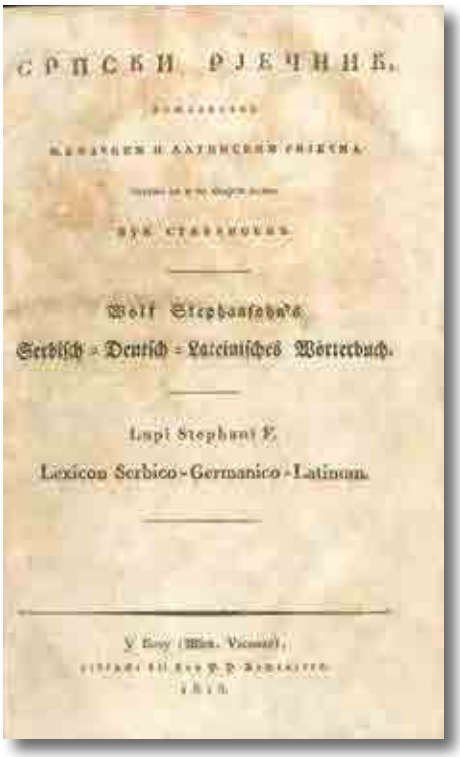

СРПСКИ РЈЕЧНИК,

ЊЕМАЧКИМ И ЛАТИНСКИМ РИЈЕЧИМА

ВУК СТЕФАНОВИЋ

Wolf Stephansohn's

Serbisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch.

Lupi Stephani F.

Lexicon Serbico-Germanico-Latinum.

У Бечу (Wien. Vicomte),

LEXICON

SERBICO-GERMANICO-LATINUM.

EDIDIT

VUK STEPH. KARADSCHITSCH.

VINDOBONAE

1852.

СРПСКИ РЈЕЧНИК

ЊЕМАЧКИЈЕМ И ЛАТИНСКИЈЕМ РИЈЕЧИМА

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ

У БЕЧУ

1852.

Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма, Беч, 1818.

Шаћмбе*, бета, n. vide бур a.

Шкиљење, n. das Blinzeln, τὸ connivere, connivio.

Шкиљити, им, v. impf. blinzeln, coniveo.

Шкљопац, пца, m. der Stich (des Flohs, der Wanze), vestigia ictus cimicis, pulicis.

Шкљоца, f. бритва дрвени кора, ein Taschenmesser mit hölzernen Schalen, cultelli genus.

Шкода, f. (у Сријему, у Бачк. и у Бан.) der Schaden, damnum. cf. штета.

Шкодити, им, v. impf. schaden, noceo. cf. удити.

Шкођење, n. das Schaden, detrimenti allatio.

Школа, f. die Schule, schola. У Србији, у Босни и у Ерцеговини, ни у по села нема свуда једне школе, него (који мисле бити) попови и калуђери уче по намастирима код калуђера или по селима код попова. Код свакога намастира има по неколико ђака, па који су мало мањи, они чувају доме козе, овце, јариће, јагањце, свиње; саде и плијеву лук; иду уз плуг; купе сијено, шљиве и т. д. а већи иду с калуђерима по писанији; а зими, пошто донесу дрва (обично је да свако јутро и вече иду у дрва), и напоје калуђерове коње, а мањи почисте собе, скупе се у цагару те им какав калуђер, или ђакон, показује да уче читати; или сваки учи код свога духовника. Многи зими забораве, што зими науче: и тако ђекоји уче по 4, по 5 година, па још не знаду читати. Попови обично имају по једнога, или по два ђака, који такођер чувају стоку, раде све послове домаће и носе торбу по селима. Ако ли ђе у каквом селу има (или постане) школа, онда људи из околних села воде ђецу мајстору и плаћају му на мјесец те и он учи. У школи ђеца морају сједити и учити од јутра до мрака (само што одиду те ручају); а кад уче читати, морају (сви у глас) тако викати (читећи сваки своје), да се у школи ништа не може разабрати. Као по намастирима и код попова, тако и по школама, ђеца почињу учити из рукописа (зашто нема буквара), н. п. учитељ напише ђетету што ће данас учити, па кад оно научи, а он му напише друго и т. д. Кад који ђак тако из рукописа, научи буквицу, онда узме часловац, кад научи и прочита неколико пута часловац, онда узме псалтир; а који научи и прочита неколико пута псалтир, онај је већ научио сву књигу; онда може бити, ако оће, поп, калуђер, мајстор, прота, архимандрит, ако има доста новаца, и владика.

Прошавших година, за владања Црнога Ђорђија, биле су постављене школе готово по свим варошима и градовима, а и по ђекојим селима. У Бијограду, осим мале двије школе (једна за варошку ђецу, а друга за Турску, која су се била покрстила), била је велика школа, какове Срби никад до онда нигђе нијесу имали, нити је данас ђе имају! Она је постала 1808ме године; у њој је први учитељ био покојни Иван Југовић (или Јован Савић), послије њега Г. Миљко Радоњић, Лазар Војновић, Глиша (не знам како се звао) и Симо Милутинов Симоновић. У велику су школу примали само момчад, која су већ знала читати и (помало) писати, па су овђе учили на Српскомe језику историју свију народа од постања свијета до данас; земљеописаније цијелогсвијета, и статистику свију држава; права (чини ми се Римска); нешто мало из физике; начин како се пишу писма (свакојака); рачун; Њемачки језик; и правоучителна преподавања. За те све науке била су три учитеља, и раздијељене су биле на три године.

А у Сријему, у Бачкој и у Банату, има сад у сваком селу школа, и учитељима свуда плаћа општина; али се науке слабо разликују од овије у Србији: и овђе још уче ђеца читати из славенскога часловца и из псалтира (које не разумију сви ни директори, а камо ли учитељи и ђаци); и то је и овђе још (готово) сва Српска књига. Истина да има поред псалтира још неколико побожни школски књига, н. п. Катихисис, Рачуница, Библическа историја, Руководство к честности; али залуду кад на правоме Српском језику нема још ни Буквара!

Школица, f. dim. v. школа.

Виктор Савић
Виктор Савич
Филолошки факултет, Универзитет у Београду
Институт за српски језик САНУ

Рјечник из књижевних старина српских.
Написао Ђ. Даничић.
Дио први (а – к) – Дио трећи (р – ћ).
У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864.

Историјска
перспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у вароши и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (терати,
ћевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На рječничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Историјска перспектива*. Пре него што ће започети рад на овоме речнику, Ђуро Даничић (1825–1882) ће стицати драгоцена лексикографска знања помажући Францу Миклошичу (1813–1891) у изради његова првог црквенословенског речника (*Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, око 1849) и нарочито Вуку Караџићу (1787–1864) у темељној обради и приређивању за штампу другог издања *Српскоī рјечника* (заправо као коаутор, 1847–1851). Зато је он, као зрели лексикограф, с ванредном брзином, прецизношћу и сигурношћу приступио изради *Рјечника из књижевних старина српских* (1859–1861). Изузев искуства с историјском и дијалекатском грађом, Даничића-лексикографа обликовао је преводилачки рад (превођење на немачки и латински у поступку дефинисања одредница у *Српском рјечнику*, превођење одабраних „приповједака" Старога и Новога завјета), праћење актуелне литературе и – властити истраживачки и издавачки рад на историјској грађи у Београду (1857–1861). Своје прилоге Даничић је објављивао у Гласнику Друштва српске словесности (1857–1861), изузев најкрупнијег и врло значајног за *Рјечник*, Теодосијева *Живота светоīа Саве* (1860).

Писањем *Рјечника* Даничић је приказао лексичко богатство српског језика у дубљој прошлости, учврстивши, тако, позицију са-

1. *Исторический экскурс*. Прежде чем приступить к работе над этим словарем, Джуро Даничич (1825–1882) приобрел ценные лексикографические знания, помогая Францу Миклошичу (1813–1891) в работе над его первым Церковнославянским словарем (*Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, около 1849 г.) и особенно Вуку Караджичу (1787–1864) в основательной обработке и подготовке к выходу в печать второго издания словаря *Српски рјечник* («Сербский словарь») (практически в качестве соавтора, 1847–1851). Именно поэтому он, будучи опытным лексикографом, необычайно быстро, точно и уверенно приступил к составлению словаря *Рјечник из књижевних старина српских* («Словарь сербских литературных памятников») (1859–1861). Кроме опыта работы с историческим и диалектным материалом, Даничича-лексикографа сформировала переводческая деятельность (перевод на немецкий и латынь в процессе толкования заглавных слов в словаре «*Српски рјечник*», перевод отдельных «притч» Ветхого и Нового Заветов), знакомство с современной ему литературой и собственная исследовательская и издательская деятельность с историческим материалом в Белграде (1857–1861). Свои статьи Даничич публиковал в «Вестнике Общества сербской словесности» (1857–

временог књижевнојезичког модела за који се залагао (он је изданак старосрпског језика). Овиме је неопозиво раскинута веза између српског и „славенског", тј. новоцрквенословенског језика. Како Даничић није био задовољан Вуковом концепцијом, одлучио се за значајно проширену синтезу оба корпуса, старог и младог, покрећући израду *Рјечника хрватскоја или српскоја језика* (Југославенска академија знаности и умјетности, 1867).

Предлог за издавање *Рјечника из књижевних старина српских* изазвао је неслагање у Друштву српске словесности, чији је Даничић био секретар. Даничић је напустио Друштво (1861), нешто касније и Велику школу, па затим и Београд, прешавши у Загреб за тајника ЈАЗУ (1866/1867). Даничић ће покушати с издавањем речника о своме трошку (прва свеска је изишла почетком 1862), али је, на крају, штампање целине омогућила новчана помоћ кнегиње Јулије Обреновић (рођене Хуњади).

По излажењу *Рјечника* Даничић је помишљао на његову допуну и прераду, јављали су се и конкретни предлози, тада и после његове смрти. Неко време издавани су диференцијални глосари. Временом је постало јасно да се Даничићево дело не може мењати ни прерађивати. *Рјечник* је два пута фототипски издаван (Грац 1962, Београд 1975), у најновијем времену је и дигитализован. Рад на Даничићеву мешовитом корпусу у српској средини настављају два дугорочна лексикографска пројекта: Речник црквенословенског језика српске редакције (Институт за српски језик САНУ, 1969) и Речник српског језика XII–XVIII века (Матица српска, 2013).

2. *Грађа*. Осим Даничићевих издања (Гласник ДСС, књиге X–XV, *Живоѿ свеѿоја Саве*), у речнику су обрађена и издања старијих савременика које је он високо ценио, Вука Ка-

1861), за исключением крупного и очень важного для «*Словаря сербских литературных памятников*», *Жития святого Саввы* (*Живоѿ свеѿоја Саве*, 1860) написанного Феодосием. В своем словаре Даничич отразил лексическое богатство сербского языка в далеком прошлом, тем самым укрепив позицию современного литературного языка (происходящего от старосербского), чьим сторонником он был. Это навсегда прервало связь между сербским и «славянским», то есть новым церковнославянским языком. Поскольку концепция Вука не полностью удовлетворяла Даничича, он решился на значительно расширенный синтез обоих корпусов, старого и нового, путем инициирования создания словаря *Рјечник хрватскоја или српскоја језика* («Словарь хорватского или сербского языка») (Югославянская академия наук и искусств, 1867).

Предложение о публикации словаря *Рјечник из књижевних старина српских* («Словарь сербских литературных памятников») вызвало разногласия в Обществе сербской словесности, где Даничич был секретарем. Даничич покинул Общество (1861), чуть позже и Великую школу, а затем и Белград, переехав в Загреб, где он стал секретарем Югославянской академии наук и искусств (1866/1867). Даничич пытался опубликовать словарь за свой счет (первый том был опубликован в начале 1862 года), но, в конце концов, его работа была напечатана целиком благодаря финансовой помощи княгини Юлии Обренович (урожденной Хуньяди).

После публикации словаря Даничич планировал дополнить и переработать его, и в то время, и после его смерти появлялись конкретные предложения. В течение некоторого времени публиковались дифференциальные глоссарии, однако со временем стало ясно, что

рацића (*Даница, Примјери срйско-славенскоīа језика*), А. Ф. Гиљфердинга (*Боснія, Герцеīовина и Сшарая Сербія*), П. Ј. Шафарика (*Законик цара Сшефана, Љешойиси срйски, Живош свешоīа Симеуна* од св. Саве, и краља Стефана, *Карејски* и *Сшуденички шийик*, Wiener Jahrbücher der Literatur, 1831, Serbische Lesekörner, 1833), Д. Аврамовића (*Хиландарски шийик*), Летопис Матице српске (1847), дипломатички корпус Ф. Миклошича (*Monumenta serbica*) и М. Пуцића (*Сйоменици срйбски*). Даничић је свесно избегао типичне редакцијске изворе. Осим старословенских и млађих превода, али и наслеђених оригиналних дела из области литургије, химнографије, хагиографије, реторике, патристике, Даничић је изоставио и српску црквену поезију и преводе, чак и неке записе. Овај део корпуса он ће уступити Ф. Миклошичу за израду *Лексикона*. Даничић, дакле, обрађује текстове црквено-правног, световно-правног, пословног, приповедачко-историјског и приповедачко-уметничког карактера (реални историјски садржаји). За њега су „књижевне старине српске" специфичан део српског историјског корпуса који суштински одсликава стари српски дух. Он избегава преводе и општесловенска (инословенска) дела да би показао шта је истински живело у српској писмености (активни део лексичког фонда). Такође, руковођен научном интуицијом, извршиће специфичну селекцију и приликом припремања грађе за РЈАЗУ. У *Рјечнику* Даничић није раздвојио српскословенски од српског народног корпуса, мада је те разлике био свестан; вероватно због тога што су ова два језичка типа испреплетана у истим текстовима. За њега су то, очито, различити стилски нивои истог, писаног језика. Ретки су сачувани списи на чистом народном језику. У манастирским даровницама, на пример, поред свакодневне лексике, у посебно издвојеним деловима, на-

работа Даничича не может быть изменена или переработана. Словарь публиковался дважды (Грац 1962, Белград 1975), а недавно он был оцифрован. Работу над смешанным корпусом Даничича в сербоязычной среде продолжают два долгосрочных лексикографических проекта: Речник црквенословенског језика српске редакције («Словарь церковнославянского языка в сербской редакции») (Институт сербского языка, САНУ, 1969) и Речник српског језика XII–XVIII вв. («Словарь сербского языка XII–XVIII вв.») (Матица сербская, 2013).

2. *Материал*. Кроме своих собственных публикаций (Гласник ДСС, тома X–XV, *Живош свешоīа Саве*), при создании словаря Даничич работал с изданиями старших современников, которых он высоко ценил: Вука Караджича (*Даница, Примјери срйско-славенскоīа језика*), А. Ф. Гильфердинга (*Боснія, Герцеговина и Старая Сербія*), П. Й. Шафарика (*Законик цара Сшефана, Љешойиси срйски, Живош свешоīа Симеуна од св. Саве, и краља Сшефана, Карејски* и *Сшуденички шийик*, Wiener Jahrbücher der Literatur, 1831, Serbische Lesekörner, 1833), Д. Аврамовича (*Хиландарски шийик*), Летопис Матице српске (1847), дипломатический корпус Ф. Миклошича (*Monumenta serbica*) и М. Пуцича (*Сйоменици срйбски*). Даничич сознательно избегал типичных редакционных источников. Помимо старославянских и более ранних переводов, а также дошедших до него оригинальных произведений в области литургии, гимнографии, агиографии, риторики и патристики, Даничич также не рассматривал ни сербскую церковную поэзию и переводы, даже некоторые записи. Эту часть корпуса он отдаст Ф. Миклошичу для создания «Лексикона». Таким образом, Даничич работал с текстами церковно-правового, светско-правового, делового, повествовательно-истори-

лазе се црквена поезија и цитати из Светога писма. У *Рјечнику* се, стога, посредним путем морала наћи и типична црквенословенска лексика. Даничић је својим корпусом промовисао „књижевни" насупрот „књишког" слоја у српској књизи старијих времена. Начин на који је приказана грађа, показује да се Даничић определио не за чист народни језик него за неку врсту мешовитог идиома.

У току тоталне ексцерпције Даничић је проверавао текст издања̂, о чему је остављао белешке у *Рјечнику*. Он је уочио природну везу између едиционе праксе и историјске лексикографије; стога су и сама издања за њега имала нарочиту вредност. Обиљем грађе Даничић је оживљавао језик старе писмености. И данас је слично у историјским речницима. Захваљујући исцрпности и елементарној разноврсности извора, *Рјечник* у довољној мери одражава старо српско писано богатство. У *Рјечнику* је подробно приказана и ономастичка грађа (уп. РЈАЗУ).

3. *Структура речничког чланка.* Даничић се, због разнообразности грађе, посебно задржао на правописној и језичкој нормализацији одредница. Значајан међуступањ у припреми материјала представљала су издања извора у којима је палеографска разноврсност рукописних оригинала прилагођена ограниченим типографским могућностима штампарија (редукција графичких варијаната до више-мање уобичајеног графијског инвентара). Компактност, економичност и прегледност речника остварена је спровођењем јединственог правописа у заглављу одредница, док је у примерима задржана делимична варијабилност. Даничићев правопис резултат је претходне анализе гласовног система, изведен надоградњом неколико српских правописа (изузев ресавског), с полазиштем у неутралној основици старије писмености

ческого и повествовательно-художественного характера (реального исторического содержания). Для него «сербские литературные памятники» представляют собой специфическую часть сербского исторического корпуса, по существу отражающего старый сербский дух. Он избегал работы с переводами и общеславянскими (инославянскими) произведениями, чтобы отразить то, что действительно было присуще сербской письменной традиции (активная часть лексического фонда). Кроме того, руководствуясь интуицией ученого, он особым образом отбирал слова и при подготовке материала для словаря Югославянской академии наук и искусств (РЈАЗУ). В «*Словаре сербских литературных памятников*» Даничич не отделял сербскославянский от сербского народного корпуса, хотя он и осознавал различия между ними, вероятно, потому что эти два языка переплетаются в одних и тех же текстах. Очевидно, он воспринимал их как разные стилистические уровни одного и того же письменного языка. Сохранившиеся документы на чистом народном языке очень редки. Например, в монастырях, помимо повседневной лексики, в специально выделенных частях есть церковная поэзия и цитаты из Священного Писания. Поэтому в этом словаре косвенным образом должно было быть место и для типичной церковнославянской лексики. Даничич посредством своего словаря поддерживал «литературный», а не «книжный» пласт в сербских литературных памятниках. Способ подачи материала показывает, что Даничич предпочел не чисто народный язык, а, в некотором роде, идиоматически смешанный.

В ходе сбора материала Даничич проверял текст источников, о чем оставлял заметки в «*Словаре сербских литературных памятников*». Он заметил естественную связь между практикой редактирования и исторической

(XII–XIV век). Из рашке ортографије преузет је систем јотације, из глагољско-ћирилске (XII, XIII–XV век) и млађе посрбљене (XVII–XVIII век) тежња ка симплификацији. Из последњих двеју узето је и „ђерв" с вештачком диференцијацијом (ѓ, ћ), итд. Укупан је утисак да је Даничић градио корелацију с новим српским, вуковским правописом (1818). У заглављима је извршена гласовна архаизација до стања из којег се могу извести сви посведочени облици. Даничић је добро проникнуо у почетке српске писмености схвативши да су они, упркос одсуству сачуваних извора, морали бити „пре Немање и светога Саве" (XI/XII век). Да би речник добио српску физиономију, приказано стање млађе је од оног које је у црквенословенским речницима (без ѫ, ѧ и разлике ь, ъ, само с једним ь, уз чување ћ, ы, ѓь, љь). Посведочени српскословенски језик има маркере источнојужнословенског порекла, старословенске подлоге на којој је изникао (доследно шт, жд < **t′, d′*; лексикализовано ѳ, є < ѣ, ь). *Рјечник* садржи и народне форме у заглављима, у алтернацији с првима. У примерима, као и код правописа, није се дирало у језик.

У лексикографској обради Даничић је пошао од разрађеног модела његова времена (насупрот редукованим обрадама блиским списковима речи), нарочито присутног у Востоковљеву речнику, мање у првом издању Миклошичева речника. Даничић га развија и даље, умножавањем примера и увођењем коментара. Основни Даничићев образац је двочлан и састоји се од заглавља и егземплификације. Заглавље омеђују две тачке након којих су историјске потврде, а сегментација у другом делу одреднице врши се обичном пунктуацијом. Лексема се даје у нормализованом виду, спационирано. Основна семантичка идентификација је латинска (ређе

лексикографией; поэтому и сами источники для него имели особое значение. При помощи богатого материала Даничич оживлял язык старой письменности. Похожая ситуация и сегодня наблюдается в исторических словарях. Благодаря исчерпывающему характеру и просто разнообразию источников, *Рјечник из књижевних старина српских* в достаточной мере отражает старое сербское письменное наследие. В словаре также представлен ономастический материал (ср. с РЈАЗУ).

3. *Структура словарной статьи*. Из-за разнообразия материала Даничич посвятил особое внимание орфографической и языковой нормализации заглавных слов. Значительным этапом в подготовке материалов стали опубликованные источники, в которых палеографическое разнообразие рукописного оригинала адаптировалось к ограниченным возможностям типографий (сокращение графических вариантов до более или менее общего графического набора). Компактность, экономичность и легкость в использовании словаря достигается путем унифицированного написания заглавных слов, в то время как в примерах сохраняется частичная вариативность. Орфография Даничича является результатом предыдущего анализа фонетической системы, который был осуществлен путем синтеза нескольких сербских орфографий (за исключением ресавской), начиная с нейтральной основы более старой письменности (XII–XIV вв.). Из рашской орфографии была взята система йотации, из глаголической кириллицы (XII, XIII–XV вв.) и более молодой (XVII–XVIII в.) – тенденция к упрощению. Из последних двух позаимствована буква «ђерв» с искусственной дифференциацией (ѓ, ћ), и т.д. Создается общее впечатление, что Даничич строил корреляцию с новой сербской орфо-

се користи грчки), али је метајезик српски. То је поступак који је примењиван и у Вуковим речницима, премда су они „истумачени" немачким и латинским језиком. Даничићев стил је наративан, није прави лексикографски, упркос тежњи ка сажимању (академски израз још се није издвојио; функционално раслојавање вук–даничићевског српског језика уследиће касније). За пример типичне обраде в. слику (ꙁапись). Данашњи црквенословенски и историјски речници чешће имају грчке еквиваленте, засноване на стварним односима, утврђеним посебном анализом. Уз основно значење Даничић има и секундарна, без нарочитог издвајања, нпр. направити, constituere: [...]. componere, expedire: [...]. reficere: [...]. instruere: [...]. ornare: [...], вьꙁдрьжати, sustentare: [...]. – detinere: [...]. – се, contineri: [...]. За позајмљену лексику, уколико је из европских језика, Даничић даје изворне облике (латински, средњелатински, италијански, немачки, грчки, новогрчки). Латински (и грчки) еквиваленти редовно су дати уз апелативну и обичну ономастичку лексику. Тада доминирају примери, а заглавља су сведена: „дальматиꙗ, Dalmatia: стефань, велии краль, намѣстьныи господинь вьсе срьбьске ꙁемле и Диѡклиѥ и Дальматиѥ и Травоуниѥ и хльмьске ꙁемлѥ. М. 9. вьсѣми срьбьскыми ꙁемлꙗми, еже глаголют се Дїоклитїа, Далматїа, Травоунїа. Д. 3. Далматїе и Дїѡклитїе архїепископь (св. Сава). Д. 187. cf. дальмациꙗ." Уз специфичну ономастику уместо превода пружају се историјска објашњења, просопографска и топографска (енциклопедијско глосирање). Нејасној лексици служе додатна објашњења, врше се посебне анализе, нпр. „бабоуньскыи, има само у Душанову законику на једном мјесту, гдје се не може знати шта значи: кто рече бабоуньскоу речь, аще боудеть властелинь, да платить [...].

графией Вука (1818). В заголовках осуществляется фонетическая архаизация до того состояния, когда можно вывести все формы. Даничич хорошо изучил начало сербской письменности, понимая, что, несмотря на отсутствие сохранившихся источников, оно должно было быть «до Неманьи и Святого Саввы» (XI / XII в.). Для того, чтобы словарь приобрел сербский характер, в нем зафиксирован язык моложе того, что содержится в церковнославянских словарях (без ѫ, ѧ и разницы ь, ъ, только с одним ь, при сохранении ѣ, ы, рь, ль). Аутентичный сербскославянский язык обладает признаками восточно-южнославянского происхождения, старославянской основы, на которой он вырос (систематическое шт, жд < *t', d'; лексикализованное о, е < ъ, ь). Словарь также содержит народные формы в заголовках, которые чередуются с вышеупомянутыми. Примеры, как и орфография, остались неизменными.

В лексикографической обработке Даничич отталкивался от разработанной модели того времени (в отличие от сокращенной обработки близкой к спискам слов), особенно заметной в словаре Востокова, немного меньше в первом издании словаря Миклошича. Даничич усовершенствовал его, увеличив количество примеров и предоставляя комментарии. Даничич придерживается членения статьи на две части: заголовок и иллюстративную зону.

Заголовок ограничен двумя точками, за которыми находятся исторические примеры, а сегментация во второй части заголовка выполняется с помощью обычной пунктуации. Лексема приводится в нормализованной форме с пробелами. Средством основной семантической идентификации служит латынь (реже – греческий), но метаязык – сербский. Этот

З. 36. не могу пристати да значи што друго него што је још Шафарик (lesekörn. 82) мислио: carmen magicum; у Пољака је zabobon а у Маџара babona superstitio. Друга рецензија законика Душанова има на том мјесту: ꙁлꙋ и беꙁчастнꙋ речь. С. Л. 1859. I. 37." Да би задржао концизност, где год је могуће, Даничић упућује на литературу, нпр. „подь, sub (гледај у мојој синтакси 525–528 и 591–594), cum acc.: [...]." Неке одреднице написане су као читави чланци о речима, с историјско-семантичком или граматичком анализом. Сваки је пример праћен ознаком извора и одговарајућом пагинацијом. Примери се излажу хронолошким редом, почев од најстаријих.

Уз основни облик, у заглављу се дају коси облици једино уколико постоје посебни, парадигматски разлози, нпр. „арьсень, -нꙗ, Arsenius: [...]", „барьтоуо, -тоула, Bartholomaeus: [...]", „боудрезн, -регь, село: [...]", „лавре, -ете, Laurentius: [...]", „слоути, словоу, audire (intrans.): [...]". Такође, граматички се подаци истичу само за специфичне случајеве: выше, adv. superius: [...] – praep. cum gen. super: [...], господа, coll. domini, cf. господинь: [...], камо, quo, interrog. и relat.: [...], нѣдра, neutr. pl. sinus [...], пришьдь, пришьль, part. praet. act. I и II, [...]. Стилским квалификаторима праћене су именице субјективне оцене: „михалиць, dem. Михаиль: [...]", „михо, hyp. Michaël: [...]".

4. *Закључне напомене. Рјечник из књижевних старина српских* први је и до сада једини свршен свеобухватни речник српског средњовековног корпуса. То је први историјски речник једног словенског народа, задуго и једини окончан у једној словенској култури из круга Slavia orthodoxa (Толстој 1976). Постоје и други српски историјски речници, поглавито у најновијем времену, у склопу докторских дисертација, као

способ применял в своих словарях и Вук, хотя в них слова толкуются на немецком и латинском языках. Вместо научного, Даничич пользуется повествовательным стилем, несмотря на тенденцию к сокращению (академический стиль еще не был обособлен, функциональное расслоение вук-даничичевого сербского языка произойдет позже). Пример типичной словарной статьи – см. изображение (ꙁапись). Сегодняшние церковнославянские и исторические словари часто содержат греческие эквиваленты, основанные на реальных отношениях, определяемых специальным анализом. В дополнение к основному значению, Даничич приводит и второстепенные, без специального выделения, например, направити, constituere: [...]. componere, expedire: [...]. reficere: [...]. instruere: [...]. ornare: [...], вьꙁдрьжати, sustentare: [...]. – detinere: [...]. – се, contineri: [...]. Для заимствованных слов, если они происходят из европейских языков, Даничич приводит оригинальные формы (латинский, среднелатинский, итальянский, немецкий, греческий, новогреческий). Латинские (и греческие) эквиваленты регулярно приводятся наряду с вместе с обычной ономастической лексикой. В этом случае преобладают примеры, а заголовки сокращаются «дальматиꙗ, Dalmatia: стефань, велии краль, намѣстьныи господинь вьсе срьбьске ꙁемле и Диѡклиѥ и Дальматиѥ и травоуниѥ и хльмьске ꙁемлѥ. М. 9. вьсѣми срьбьскыми ꙁемлꙗми, еже глаголют се Дїоклитїа, Далматїа, Травоунїа. Д. 3. Далматїе и Дїѡклитїе архїепископь (св. Сава). Д. 187. cf. дальмациꙗ.» При наличии специфической ономастики вместо перевода используются исторические, просопографические и топографические пояснения (энциклопедическое глоссирование). Неясная лексика сопровождается дополнительными пояснениями, проводится специальный анализ, напри-

и речници-индекси појединих споменика. У последњих неколико деценија објављивани су и конкорданцијски и фреквенцијски речници. Сам *Рјечник из књижевних старина српских* имао је изузетну улогу у своме времену, баш као и Вуков *Српски рјечник*. Оба ће заувек остати драгоцени 'споменици српске филологије и српске културе'. Даничићев је *Рјечник*, заједно с Миклошичевим *Лексиконом* и *Материјалима* И. И. Срезњевског, 'уграђен у трајне основе словенске лексикографије и славистике уопште' (Трифуновић 1975). Активан учесник у раду на *Рјечнику*, Даничићев ученик и један од највећих српских филолога, Стојан Новаковић (1842–1915), у одзиву на Оглед РЈАЗУ, осврнуо се и на *Рјечник из књижевних старина српских*. Као и В. Јагић нешто раније (1865), нагласио је да је то „први рјечник у нашој литератури, израђен по систему тачнога и обилатог навођења примјера", чиме „се почиње ново доба у филолошко-хисторичком изучавању наше прошлости". Управо „система свођења свијех растурених промена једне ријечи на једно мјесто просула је неочекивану свјетлост на толике нејасне ријечи [...]. Иста система, примијењена на географијска или хисторијска имена, извршила је исти ефект." Захваљујући овоме „постала су или помогнута толика друга истраживања" (1878). *Рјечник* је, недуго по настајању, у целости укључен као извор у РЈАЗУ, у којем су српски и хрватски историјски корпус обједињени, остајући, тако, актуелним, од почетка његова покретања до краја излажења (1867–1976). Обликујући методологију за свој први историјски речник, Даничић је сазревао, ближећи се ономе концепту који ће развити за наредни речник (1867–1878/1880) и који ће

мер, «слово бабоуньскыи, встречается только в одном месте в «Законнике» царя Стефана Душана, где значение непонятно из контекста: кто рече бабоуньскоу речь, аще боудеть властелинь, да платить [...]. З. 36. не могу представить, что это означает что-либо другое, а не то, что еще Шафарик (Lesekörn. 82) предполагал: carmen magicum; у поляков это zabobon а у венгров – babona superstitio. Другая редакция «Законника» царя Стефана Душана в этом месте содержит: злꙋ и безчастнꙋ речь. С. Л. 1859. I. 37». Ради сохранения краткости там, где это возможно, Даничич отсылает к другим изданиям, например, «подь, sub (см. в моем синтаксисе 525–528 и 591–594), cum acc.: [...]». Некоторые заголовки представляют собой целые статьи о словах, с историко-семантическим или грамматическим анализом. Каждый пример сопровождается указанием источника и соответствующей страницы. Примеры приводятся в хронологическом порядке, начиная с самого старого.

Наряду с начальной формой в заголовке приводятся и измененные, если в парадигме на то существуют особые причины, например: «арьсень, -нꙗ, Arsenius: [...]», «барьтоуо, -тоула, Bartholomaeus: [...]», «боудрезн, -регь, село: [...]», «лавре, -ете, Laurentius: [...]», «слоути, словоу, audire (intrans.): [...]». Грамматическая информация также сопровождает только особые случаи: выше, adv. superius: [...] – praep. cum gen. super: [...], господа, coll. domini, cf. господинь: [...], камо, quo, interrog. и relat.: [...], нѣдра, neutr. pl. sinus [...], пришьдь, пришьль, part. praet. act. I и II, [...]. Существительные субъективной оценки сопровождаются стилистическими пометами: «михалиць, dem. Михаиль: [...]», «михо, hyp. Michaël: [...]».

4. *Заключительные замечания. Рјечник из књижевних старина српских* является единственным на сегодняшний день всеобъемлю-

се, уз одређене измене, и касније одржати. Данас је Даничићев приступ застарео у појединостима, али, као што су већ његови савременици истакли, Даничић је дао одговарајуће место примерима. Међу њима било је и таквих које је он исписивао из споменика чуваних у старој Народној библиотеци у Београду. Сви су они изгорели у немачком бомбардовању (1941). И данас је незамислив рад на српској средњовековној лексикографији без коришћења Даничићевих и Миклошичевих речника. Обојица су први, с великим степеном научне тачности, идентификовали лексику, обезбедили коректне дефиниције, издвојили најважније потврде. Много је примера Даничићеве луцидне анализе. Српска је медиевистика трајно усидрена у Даничићеву *Рјечнику из књижевних старина српских*.

ЛИТЕРАТУРА:

Josip Vončina: „Sređenost građe u Daničićevu *Rječniku iz književnih starina srpskih*", *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд–Загреб, 1981, 365–369. Александр Христофоровичъ Востоковъ, *Словарь церковно-славянскаго языка*, I–II, Санктпетербургъ, 1858–1861. Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч, 1852. Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, I–III, (прир. Ђ. Трифуновић), Београд, 1975 [1863–1864]. Павле Ивић: „Даничићево место међу историчарима српскохрватског језика", *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд–Загреб, 1981, 347–358. Vatroslav Jagić: „Kritika", *Književnik*, II, Zagreb, 1865, 441–443. Гордана Јовановић: „Ђура Даничић, Рјечник из књижевних старина српских – дело непролазне лексикографске вредности", *Шездесет година Института за српски језик САНУ*. Зборник радова I, Београд, 2007, 293–

щим словарем сербского средневекового корпуса. Это первый исторический словарь этого славянского народа, долгое время являвшийся единственным законченным в славянской культуре из круга Slavia orthodoxa (Толстой, 1976). Существуют и другие сербские исторические словари, особенно в новейшее время, в составе докторских диссертаций, а также в виде словарей-указателей к некоторым памятникам. В последние несколько десятилетий публиковались конкордационные и частотные словари. *Рјечник из књижевних старина српских* играл исключительную роль в свое время, точно так же, как *Српски рјечник* Вука. Оба они навсегда останутся ценными памятниками сербской филологии и сербской культуры. Словарь Даничича, наряду с «*Лексиконом*» Миклошича и «*Материалами*» И.И. Срезневского, «… прочно вошел в постоянную основу славянской лексикографии и славистики в целом» (Трифунович, 1975). Активный участник работы над словарем *Рјечник из књижевних старина српских*, ученик Даничича и один из величайших сербских филологов Стоян Новакович (1842–1915), в отзыве на рецензию к Словарю Югославянской академии наук и искусств (РЈАЗУ), также упоминает и *Рјечник из књижевних старина српских*. Как и В. Ягич ранее (1865), он подчеркнул, что это «…первый словарь в нашей литературе, составленный с систематическим, точным и обильным использованием примеров…», что он «…открывает новую эпоху в филологическом и историческом изучении нашего прошлого». Именно «…система помещения всех рассеянных форм одного слова на одно место пролила свет на такое множество неясных слов [...]. Такая же система, примененная к географическим или историческим названиям, имела такой же эффект». Благодаря этому «…стало возможно так много новых исследований, а многие из них

297. Franz Miklosich, *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, München, 1970 [Vindobonae 1850]. Franz Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum. Aalen, 1963 [Vindobonae, 1862–1865]. Stojan Novaković: „Pismo S. Novakovića predsjedniku", Glasovi o „Ogledu rječnika", IV, *Rad* JAZU, XLIV, Zagreb, 1878, 165–213. Митар Пешикан: „Даничић – лексикограф и његова обрада функционалних ријечи", *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд–Загреб, 1981, 277–284. Миодраг Поповић, *Ђура Даничић*, Београд, MCMLIX. = 1959. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb, 1880–1976. Виктор Савић: „Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861)", *Књижевност и језик у Друштву српске словесности*, Београд, 2017, 77–93. Виктор Савић: „Даничићев лексикографски поступак у Рјечнику из књижевних старина српских", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/1, 2018 (у штампи). Љубомир Стојановић (прир.), *Ситнији списи Ђ. Даничића*, I. Критика, полемика и историја књижевности, Сремски Карловци, 1925. Никита Ильич Толстој: „Ђура Даничић као историјски лексикограф и руска лексикографија XIX века", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 5, 1976, 495–503. Ђорђе Трифуновић: „О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских", Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III, Београд, 1975, 619–646. Ђорђе Трифуновић (прир.), *Ситнији списи Ђуре Даничића*, III. Описи ћирилских рукописа и издања текстова, Београд, 1975. Ђорђе Трифуновић: „Даничићева издања старих ћирилских текстова", *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд–Загреб, 1981, 165–174.

стало легче осуществить» (1878). Вскоре после его создания *Рјечник из књижевних старина српских* был использован в качестве источника в словаре РЈАЗУ, в котором сербский и хорватский исторический корпус были объединены, оставаясь, таким образом, актуальным с самого начала работы над ним до того момента, когда его перестали выпускать (1867–1976). Формируя методологию для своего первого исторического словаря, Даничич все больше приближался к концепции следующего словаря (1867–1878/1880), которая с определенными изменениями будет воплощена позже. На сегодняшний день подход Даничича в некотором отношении устарел, но, как уже отметили его современники, Даничич отвел примерам подходящее место. Среди них были и те, которые он переписывал из памятников письменности, хранившихся в старой Народной библиотеке в Белграде. Все они сгорели при немецкой бомбежке (1941). И сегодня работа с сербской средневековой лексикографией немыслима без использования словарей Даничича и Миклошича. Они оба первыми с высокой степенью научной точности идентифицировали лексику, привели корректные определения, выделили наиболее важные примеры. Существует много примеров того, как ясен проведенный Даничичем анализ. Сербская медиевистика всегда будет опираться на словарь *Рјечник из књижевних старина српских* Джуро Даничича.

Рјечник из књижевних старина српских

Написао Ђ. Даничић

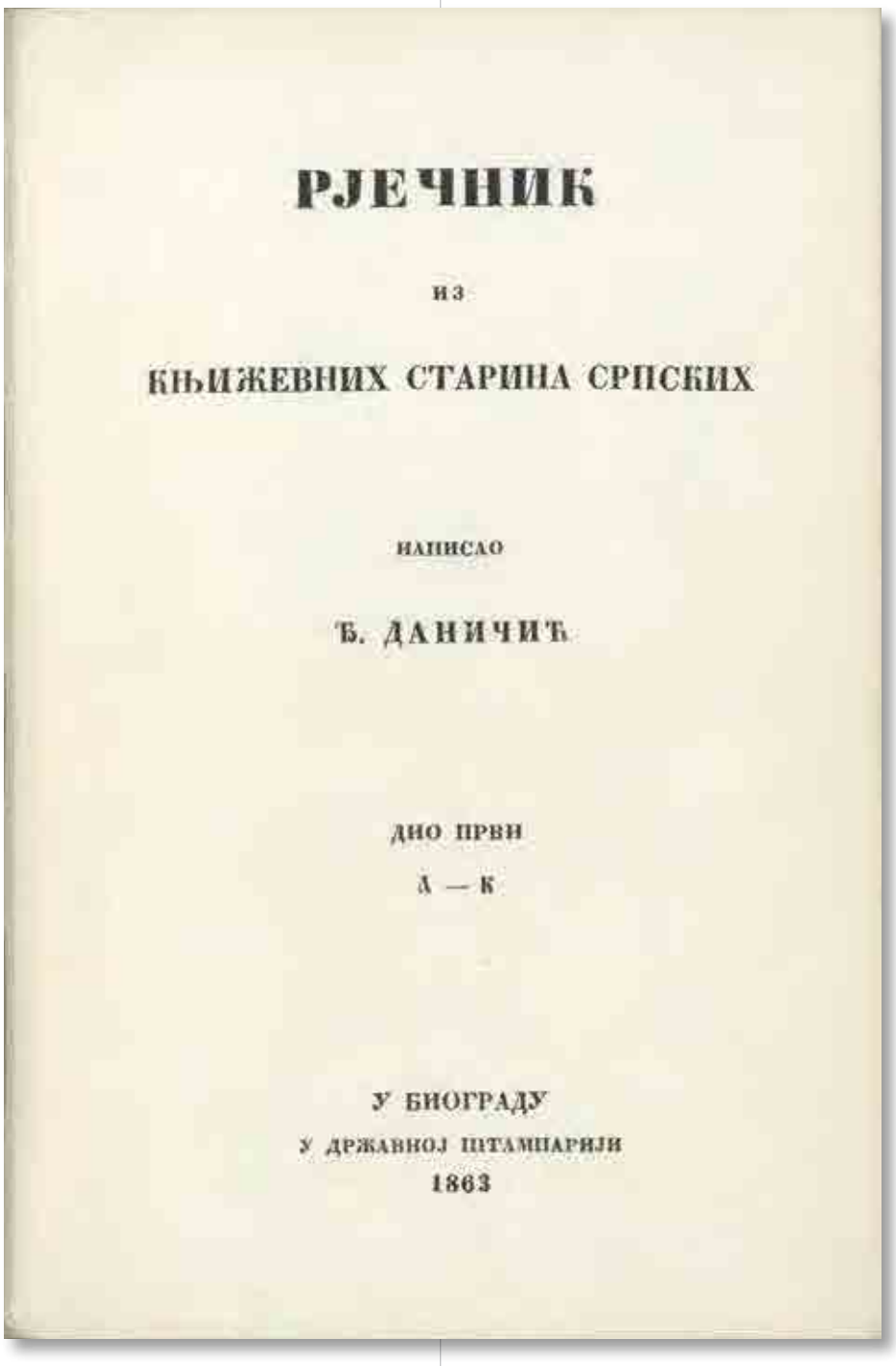

РЈЕЧНИК

ИЗ

КЊИЖЕВНИХ СТАРИНА СРПСКИХ

НАПИСАО

Ђ. ДАНИЧИЋ

ДИО ПРВИ

А — К

У БИОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1863

ꙁа пленените град хапкански. М. 249. ѡситаше ихь прѣꙁповати, како и ѡни иꙁашь єсꙋ се ꙁаписали. М. 289. єси се писа и ꙁаписа ꙁа вєкꙋ чистовѣ. М. 395.

ꙁаписовати, scribere: ꙁаписоуѥ ꙁавапизмь. М. 79. црькы царию нѣсоу раꙁорили, нь паче прихожиньшии и ꙁаписовали. М. 116. вьсакы соуди да ꙁаписоуѥ соудь и да дрьжи оу севе книгоу. З. 47. ѡвєтꙋємо и ꙁаписꙋємо се. М. 258.

ꙁапись, literae: ѡкои све исписахь ис книге краљ Стєпана, на пию, како се в ꙁаписѣ говори. М. 105. кьєтє

ꙁапись, literae: ѡкои све исписахь ис книге краљ Стєпана, на пию, како се в ꙁаписѣ говори. М. 105. кьєтє
и ꙁаписе, коѥ ѥсмо (дубровчани) поставили с кнеꙁомь (Лаꙁарем). П. 3. пакь донесе ꙁапись, како властеле (дубровачки) пришише и ꙁаписаше мене (кнеза Павла Радиновића) ꙁа своєга брата и граꙉанина. М. 229. с ѡвемь нашемь ꙁаписомь и повелѣнїемь, којим краљица босанска Јелена укида дубровчанима царину. М. 230. да нимь є велике властели повиль и ꙁаписе, кое сꙋ вчинили и ꙁаписали господа црькꙋ босаньскꙋ. М. 254. ѡвь нашь ꙁапись печатисмо, којим војвода Сандаљ даје дубровчанима Конавље. М. 291. ѡвь нашь ꙁапись ротѥ и ѡбѣтованьꙗ. М. 323. ѡдь поклада, кои постави воєвода Сандаль, три тисꙋће дꙋкатъ, како се вдрьжи в ꙁаписехь. М. 389. ꙁапись поставе, кꙋ ѥ био поставио господинь Сандаль. М. 390. ѡкои писмо и ꙁапись вчинисмо. М. 455.
јим дубровчани потврђују да су примили поклад од херцега Стјепана, повеꙁесмо ꙁапечатити великомь печатю. М. 380. листь ꙁаписни, у ком је уговор између дубровчана и војводе Иваниша да завојште на херцега Стјепана. М. 454. в ꙁаписнихь листовихь. М. 480.

ꙁапалашити, perterrere: ни же что ꙁапалашеть и. Д. 13.

ꙁапальжане, pl. masc. заселак селу Лојану. М. 61.

ꙁаплѣнити, captivum abducere: ни сꙋ ꙁапленили ѡдь лꙋховь нечистихь. М. 559.

ꙁаповѣдати, mandare: ꙁаповѣдаше ємоу ѡ прѣжихь рещи се. Са. 4. да светаꙗ ѡбитель темꙁи ꙁаповѣда.

Ђ. Даничић, белешка уз одредницу *Заїаревић* у ручном примерку *Рјечника из књижевних старина српских*, 1882.

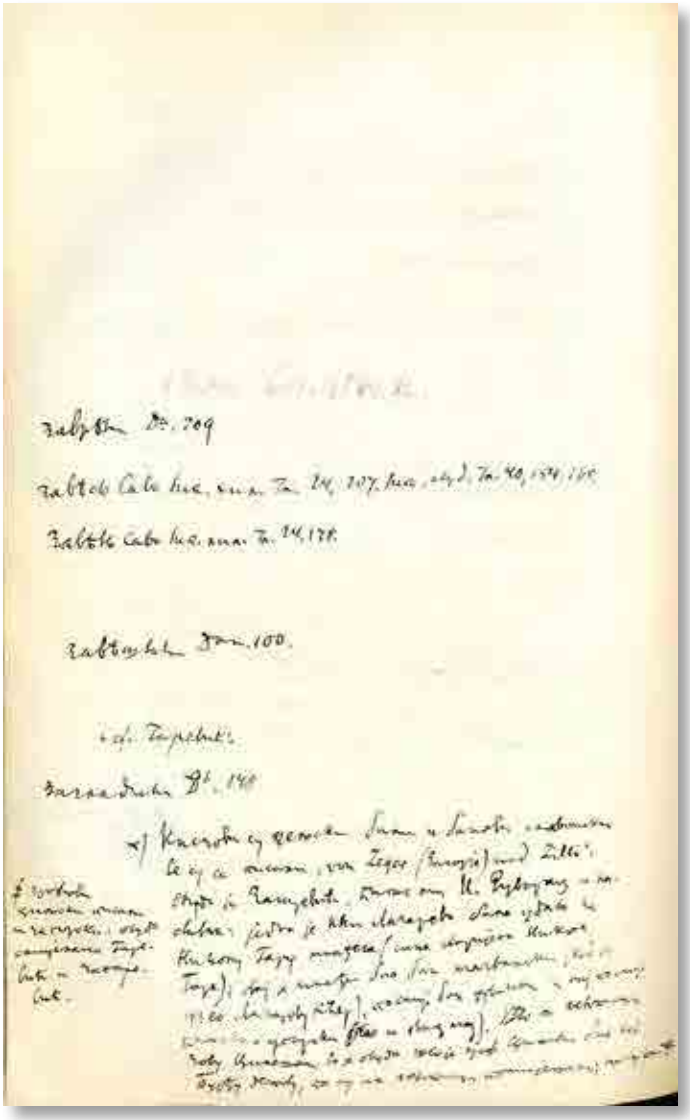

353

ѕаѣрьтиѭа, molestia: да се не кои одь нась никдьже ѕаѣрьтиѭе. М. 280. да нись не буде никдьже писалъ ѕаѣрьтиѭа ни ѕаѣха. М. 367. да онтворь не сиѣ трьговцы дьбровачкыѣ оупитити никдеже никьгиѣе ни сеѕдкованъ ни ѕаѣрьтиѭе. М. 389.

ѕаѣрьшениѣ, conclusio: и ѕаѣрьшеньѣ сѣхъ реуи не говорише. П. 123.

ѕаѣрьшиѣ, прѣ̀ у држави бана босанскога, разликовао се од праве Босне: кои сѣ в Босни, да тоѣе поротници в Босни, з кои в Ѕаѣрьшю, тькоѣе в Ѕаѣрьшю. М. 101. одь Ѕаѣрьшь бѣше кластелин бана босанскога жупан Иваханъ Прьвославиѣ. М. 102.

ѕаѣрѣти, claudere: ѕаѣри прѣдь говеѓиньѣ ис. Ст. 6.

ѕаѣѣѕѣти, sumere: ѕаѣѣсше в протовестиарѣ окон плаѣрѣда вее годиѣе цто би нань имала платити. П. б. 11.

ѕаѣѣсь, milaenum: ѕаѣѣси и инокоми скетмиѣ. М. 11.

ѕаѣѣть, votum: ѕаѣѣтоѣь остлавиѣ манастырь би из ниѣ. М. 7. Са. 12. ѣь прьвыѣ ѕаѣѣта ради погоѣиѣе. П. 38. foedus: на те ѕаѣѣть ѕаѣѣщаѣше, рака тькога потрѣбити тьрѣть се. Ст. 28.

ѕаѣѣтьниѣ, votivus: никота ѕаѣѣтьнаго. М. 57.

ѕаѣѣштаниѣе, votum: неиотворѣнои быти плѣнѣнои семои ѕаѣѣрьлиѭю. М. 128.

ѕаѣѣштательниѣ, votivus: вса писанъха и ѕаѣѣщателъха да коудоуть тврьда. М. 530.

ѕаѣѣштати, promittere: ѡ семь ѕаѣѣра господь животь вѣчьнии. М. 99. pacisci: на те ѕаѣѣть ѕаѣѣщаше. Ст. 28.

ѕагарѣниѣь; по лѣтописима једна кћи цара Лазара удана би за Ѕагарскога Ѣелнића. Л. 73. оѕ Ѕагарѣниѣа на Ѣелнише. Л. 73. сѓ. Ѣелнић. *)

ѕагарскиѣь; по лѣтописима једна кћи цара Лазара удана би за Ѕагарскиѣ Ѣелнића. Л. 73. за Ѕагарскиѣиѣа на Ѣелнише. Л. 73. сѓ. Ѣелнић. *)

ѣи и ѣь граде Трѣнови. Л. 211. или ако Трѣнова и не буде Ѕагорје. М. 3. може бити да то Загорје мисли лѣтописац говорећи: прими царь Ѣихоиь оу Ѕагорје 1455. Л. 79.

23

Ана Мацановић
Ана Мацанович
Институт за српски језик САНУ

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika
Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

Након Бечког књижевног договора, у другој половини XIX века код Срба и Хрвата јачала је свест о томе да језик, односно збир дијалеката којим говоре, чини јединствену целину, засебну у односу на остале словенске језике. Године 1866. у Загребу је основана Југословенска академија знаности и умјетности (ЈАЗУ). У таквим околностима, када се развијају националне идеје о вишеструкој корисности стварања заједничког књижевног језика за народе који говоре једним језиком, све више следбеника и код Срба и код Хрвата имала је вуковско–даничићевска концепција, која је језичко јединство ових двају народа најбоље исказивала.

1. *Историјска перспектива.* Оснивачи ЈАЗУ, бискуп Јосип Јурај Штросмајер и историчар Фрањо Рачки, на једном од првих састанака изложили су замисао о изради историјског речника који би сакупио „све благо нашега језика". У том речнику би, према њиховој замисли, требало да буде сакупљена и јавности представљена старина српске и хрватске културне традиције, богатство писане речи од њене најстарије појаве крајем XII века па до средине XIX века, као и изражајност језика, који је од најдавнијих времена могао исказати најразличитије садржаје. Сматрало се да би израдом тако осмишљеног речника најбоље

После Венского литературного соглашения во второй половине XIX века у сербов и хорватов крепло осознание того, что язык, то есть совокупность диалектов, на которых они говорят, составляет единое целое, отличное от остальных славянских языков. В 1866 году в Загребе была основана Югославянская академия наук и искусств (ЈАЗУ). В обстоятельствах развития национальных идей о многогранной пользе создания общего литературного языка для народов, говорящих на одном языке, и среди сербов, и среди хорватов все больше последователей находила концепция Вука и Даничича, лучше всего выражавшая языковое единство этих двух народов.

1. *Исторический экскурс.* Основатели Югославянской академии наук и искусств, епископ Йосип Юрай Штроссмайер и историк Франьо Рачки, на одном из первых собраний изложили идею о составлении исторического словаря, в котором было бы собрано «все богатство нашего языка». В этом словаре, по их замыслу, следовало собрать и представить общественности древности сербской и хорватской культурной традиции, богатство письменного слова, начиная с первого момента его появления в конце XII века и до середины XIX века, а также выразительность языка, который с древнейших времен мог передать самое различное

могао руководити угледни српски филолог и језикословац, професор Велике школе у Београду – Ђуро Даничић, будући да је својим дотад објављеним научним радовима испуњавао све услове за посао који му је био намењен.

2. *Грађа*. Даничић се позиву одазвао, дошао у Загреб, прихватио се посла и на једном од првих радних састанака новооснованe Академије 1867, као њен члан и први секретар, предложио је како да се организује сакупљање збирки речи из народа и исписивање грађе из књига за будући речник. До наредне године у ЈАЗУ је пристигло више збирки народних речи којих нема у Вуковом *Рјечнику*. Између осталих, српску народну лексику сакупио је Даничићев ученик С. Новаковић, свештеник Ж. Радоњић, који је послао збирку речи из Шапца и околине, архимандрит Н. Дучић из Херцеговине итд. У исто време започело је и исписивање грађе из књига.

Увидевши да грађа за речник постаје сувише велика и да је треба ограничити како се објављивање речника не би одложило за далеку будућност, Даничић је осмислио његову концепцију и одредио која ће грађа ући у будући речник, а која неће. Он је сматрао да то треба да буде, пре свега, речник штокавског корпуса, те је изоставио кајкавске речи и речи из хрватске илирске књижевности, док је допустио да се у њему нађу поједине чакавске речи. У настојању да пронађе најбоље решење, он је 1878. године објавио „Оглед", у коме је укратко изложио уреднички план Речника ЈАЗУ – грађу коју он треба да садржи и правила према којима та грађа треба да се обрађује. ЈАЗУ је „Оглед" послала многим угледним европским лингвистима и доста њих је пружило сугестије како би речник ваљало радити. Најопширнији одговор стигао је од Даничићевог ученика и сарадника С. Новаковића, а похвално мишљење исказао

содержание. Считалось, что составлением задуманного таким образом словаря лучше всего мог бы руководить авторитетный сербский филолог и языковед, профессор Великой школы в Белграде Джуро Даничич, который опубликованными на тот момент научными трудами удовлетворял всем требованиям для предназначавшейся для него работы.

2. *Материал.* Даничич откликнулся на призыв, приехал в Загреб, взялся за работу и на одном из первых рабочих заседаний только учрежденной Академии, в 1867 году, как ее член и первый секретарь, предложил организовать сбор слов в народе и выписывание материалов из книг для будущего словаря. К следующему году в Югославянскую академию наук и искусств поступило множество сборников народных слов, которых нет в словаре *Рјечник* Вука. Наряду с остальными сербскую народную лексику собирали ученик Даничича С. Новакович, священник Ж. Радонич, который отправил сборник слов из Шабаца и его окрестностей, архимандрит Н. Дучич из Герцеговины и т.д. В то же время начался и отбор материала из книг.

Заметив, что материала для словаря становится слишком много, и что его необходимо ограничить во избежание отсрочки создания словаря на далекое будущее, Даничич продумал его концепцию и определил, какие материалы войдут в будущий словарь, а какие нет. Он считал, что это должен быть словарь, прежде всего, штокавского корпуса, поэтому он исключил слова кайкавского диалекта и лексику хорватской иллирийской литературы, но допустил, чтобы в нем кое-где встречались слова чакавского диалекта. Стремясь найти наилучшее решение, в 1878 году публикует (*«Очерк»*), в котором вкратце излагает редакционный план словаря *Речник ЈАЗУ* – материалы, которые он должен содержать, и правила, по которым эти материалы должны обрабатываться. Югосла-

је и чувени словенски филолог Ф. Миклошич, што је за Даничића било меродавно. Држећи се правила постављених у „Огледу", он је наставио рад и прва књига Речника појавила се 1882. године.

Тако се, према Даничићевој замисли, у Речнику ЈАЗУ нашла грађа од најстаријих српских и хрватских споменика до савременог стања, укључујући и антропониме и топониме. Већина одредница је акцентована (осим оних којима се акценат није могао са сигурношћу утврдити), са подацима о евентуалним гласовним и(ли) морфолошким променама у парадигми, а уз скоро сваку обрађену реч навођена је њена (не увек поуздана) етимологија. Даничић је сматрао да у Речник ЈАЗУ треба унети све потврде и управо се њихов велики број, посебно у првим томовима, сматра једним од највећих недостатака овог речника. Посебно ваља истаћи да је Даничић у Речник ЈАЗУ пренео свој тротомни *Рјечник из књижевних старина српских*, у којем се нашла како српска старокњижевна лексика тако и лексика изворних српских текстова писаних на народном језику.

3. *Динамика објављивања Речника.* Исте године када је објављен први том Речника ЈАЗУ (1882), Даничић је умро. У његовој заоставштини пронађено је у рукопису још три и по табака другог тома, до лексеме *чобо*. Након Даничићеве смрти, на Речнику је радило још пет уредника. Готово сваки од њих уносио је одређене измене у начин израде, те тако Речник ЈАЗУ нема исту концепцију од првог до двадесет трећег тома. Филолог Матија Ваљевац наследио је Даничића, држећи се његове концепције, и у другом тому обрадио је део слова Ч и слово Ћ, од одреднице *чоїа* до *ћузити*. Од слова Д рад на Речнику преузео је дијалектолог, филолог и полиглота из Дубровника Перо Будмани, који је

вянская академия наук и искусств направила «*Огледъ*» многим авторитетным европейским лингвистам, и многие из них ответили своими предложениями по организации словаря. Наиболее развернутый ответ прислал ученик и соратник Даничича С. Новакович, а знаменитый славянский филолог Ф. Миклошич высказал благодарственное мнение, ставшее для Даничича решающим. Придерживаясь правил, представленных в «*Огледе*», Даничич продолжил работу, и в 1882 году вышел в свет первый том Словаря.

Таким образом, по замыслу Даничича, в словаре *Речник ЈАЗУ* оказался материал, начиная с древнейших сербских и хорватских памятников и до современной лексики, включая антропонимы и топонимы. Все заголовочные единицы снабжены ударениями (кроме тех, для которых ударение нельзя было с уверенностью установить), с информацией о возможных звуковых и/или морфологических чередованиях в парадигме, и практически к каждому обработанному слову указывалась его (не всегда надежная) этимология. Даничич считал, что в словаре *Речник ЈАЗУ* необходимо внести все свидетельства, и именно их огромное количество, особенно в первых томах, считается одним из крупнейших недостатков этого словаря. В особенности следует подчеркнуть, что Даничич в словаре *Речник ЈАЗУ* перенес свой трехтомный словарь *Рјечник из књижевних старина српских*, в котором содержалась как лексика старой сербской книжности, так и лексика оригинальных сербских текстов, написанных на народном языке.

3. *Динамика публикации словаря Речник.* В том же году, когда был опубликован первый том словаря *Речник ЈАЗУ* (1882), Даничич умер. В его наследии обнаружились в рукописи еще три с половиной печатных листа второго тома, до лексемы *чобо*. После смерти Даничича над составлением Словаря работа-

за двадесет и четири године рада (до 1907) успео да заврши четири тома, закључно са одредницом *маслински*. Иако и он није суштински одступао од уредничког плана који је поставио Даничић, увео је у Речник ЈАЗУ једну новину – дубровачку акцентуацију. Након што је Будмани напустио Хрватску и преселио се у Италију, уређивање Речника ЈАЗУ преузео је хрватски лингвиста и академик Томо Маретић, који је уређивао Речник до своје смрти, 1938. године. За тридесет година лексикографског рада Маретић је израдио шест књига Речника ЈАЗУ, од одреднице *масло* у шестом тому до одреднице *провртотина* у 12. тому, а у рукопису је пронађена лексикографска обрада до речи *пршутина*. Након десетогодишњег интензивног рада Маретић је писао о свом искуству у раду на Речнику и износио запажања о потешкоћама које су се јављале приликом обраде грађе. Највећим недостатком Речника ЈАЗУ Маретић је сматрао превелик обим и немогућност предвиђања времена његовог завршетка, због чега је скраћивао своје обраде смањењем броја примера, укидањем информација о акценатским и морфолошким променама у парадигми речи и редукцијом података о етимологији. Након Маретићеве смрти престаје рад на Речнику до 1947, када нови уредник Речника постаје лингвиста Стјепан Мусулин. Он већ наредне године, заједно са колективом стручњака у новооснованом Институту за језик ЈАЗУ, наставља лексикографски посао. Колективни рад донео је одређене новине у начину обраде: осавремењује се грађа (нарочито из топономастике и ономастике), информације о етимологији бивају усклађене са најновијим научним истраживањима, дефиниције постају сажетије, без сувишног цепања и раздвајања, са већим бројем синонима.

ло еще пять редакторов. Практически каждый из них вносил определенные изменения в способ составления, поэтому словарь *Речник ЈАЗУ* не имеет единой концепции, прослеживающейся от первого до двадцать третьего тома. Филолог Матия Валевац стал преемником Даничича, придерживаясь той же концепции, и во втором томе он обработал часть буквы Ч и букву Ћ, от заголовочной единицы *чога* до *ћузити*. Начиная с буквы Д, работу над словарем принял диалектолог, филолог и полиглот из Дубровника Перо Будмани, который за двадцать четыре года работы (до 1907) успел завершить четыре тома, заканчивая заголовочной единицей *маслински*. Хотя и он, по сути, не отступал от редакционного плана, установленного Даничичем, он ввел в словарь *Речник ЈАЗУ* одно новшество – дубровницкую акцентуацию. После того, как Будмани покинул Хорватию и переселился в Италию, подготовку словаря *Речник ЈАЗУ* взял на себя хорватский лингвист и академик Томо Маретич, который редактировал словарь до своей кончины в 1938 году. За тридцать лет лексикографического труда Маретич подготовил шесть томов словаря *Речник ЈАЗУ*, от заголовочной единицы *масло* в шестом томе, до заголовочной единицы *провртотина* в 12 томе, а в его рукописях был обнаружен лексикографический анализ до слова *пршутина*. После десятилетнего интенсивного труда Маретич писал о своем опыте работы над словарем и высказывал замечания о трудностях, появлявшихся при обработке словарного материала. Крупнейшим недостатком словаря *Речник ЈАЗУ* Маретич считал слишком большой объем и невозможность представить время его завершения, из-за чего он сокращал свой анализ путем уменьшения количества примеров, исключения информации об акцентологических и морфологических изменениях в парадигме слова и сокращения информации

Мусулина је, после смрти 1969. године, на уредничком месту наследио дотадашњи обрађивач Славко Павешић, који је и довршио израду Речника.

Објављивање Речника ЈАЗУ трајало је, дакле, скоро стотину година – његов први том штампан је 1882, а последњи 1976. године. Овај речник састоји се из 97 свезака (96 свезака речничког формата и последња, 97. свеска, названа „Додатак – материјали о Рјечнику"). Свеске су повезане у 23 тома. Двадесет два тома имају по 960 страна, док последњи садржи 564 стране речничког текста и „Додатак" од 144 странице. Тако Речник ЈАЗУ броји око 22.000 страна. „Додатак" садржи релевантне податке о Речнику: историју настанка и рада на овом лексикографском подухвату, основну концепцију и измене које је Речник ЈАЗУ морао претрпети због дуготрајне израде, текстове уредникâ у вези с Речником, њихове биографије и библиографије, као и попис литературе о Речнику.

Будући да је Речник ЈАЗУ објављиван у Загребу, штампан је латиницом, те је редослед одредница абецедни. Обрада започиње одредницом *a*, а завршава се одредницом *жвући–жвукнути*. Прецизан број одредница у Речнику ЈАЗУ није утврђен, али се сматра да их има око 250.000. Попут Даничићевог „Огледа", Речник је написан новим књижевним језиком, у духу реформе Вука Стефановића Караџића, и новим правописом. Занимљиво је да је управо за потребе Речника ЈАЗУ Даничић увео четири нове латиничке графеме: <đ>, <ļ>, <ń> и <ģ>, како би се у писму разликовале од сугласничких група <d + j>, <l + j>, <n + j>и <d + ž>.

4. *Карактеристике извора*. Корпус Речника ЈАЗУ чине збирке речи из народа, као и ексцерпирани писани извори. Стога је

об этимологии. После смерти Маретича работа над словарем останавливается до 1947 года, когда новым редактором становится лингвист Стьепан Мусулин. Уже в следующем году он вместе с коллективом специалистов в недавно учрежденном Институте языка Югославской академии наук и искусств продолжает лексикографическую деятельность. Коллективная работа привнесла определенные новшества в принцип анализа: осовременивается языковой материал (в особенности, в части топонимики и ономастики), сведения об этимологии приводятся в соответствие с новейшими научными исследованиями, определения становятся более сжатыми, без излишнего разрывания и разделения, приводится большее количество синонимов. После кончины Мусулина в 1969 году в должность редактора вступил прежний составитель Славко Павешич, который и завершил составление словаря.

Публикация словаря *Речник ЈАЗУ* длилась, таким образом, почти сто лет – первый его том вышел из печати в 1882, а последний в 1976 году. Этот словарь состоит из 97 томов (96 томов в формате словаря и последний, 97 том, который называется «Дополнение – материалы о Словаре» */Додатак – материјали о Рјечнику/*). Тома изданы в виде 23 тетрадей. Двадцать две тетради содержат по 960 страниц, а в последней тетради 564 страницы словарного текста и *„Додатак"* на 144 страницах. Таким образом, словарь *Речник ЈАЗУ* насчитывает 22 000 страниц. *„Додатак"* содержит информацию, относящуюся к словарю: историю возникновения замысла и работы над этим лексикографическим трудом, основную концепцию и изменения, которые словарь *Речник ЈАЗУ* должен был претерпеть в связи с длительностью работы над ним, тексты редакторов в связи со словарем, их биографии и библиографии, а также список литературы о словаре.

ово речник и књижевног и народног језика. Међу прилагачима грађе из Србије, поред Ђ. Даничића, нашли су се и лингвисти С. Новаковић, Ј. Бошковић и Љ. Стојановић, лекар и ботаничар Ј. Панчић, књижевни критичар и историчар књижевности С. Вуловић, историчар Љ. Ковачевић и др. У Речнику су заступљене збирке речи из различитих крајева Србије (Београда, Шапца, Ужица, Крагујевца, Трстеника, Ниша, Лесковца итд.), Хрватске (Загреба, Карловца, Задра, Лике, са Брача, Кордуна, Крка итд.), Црне Горе и Босне и Херцеговине. Ексцерпирана дела припадају различитим функционалним стиловима: књижевноуметничком (средњовековни романи, биографије средњовековних владара, лирика трубадура, различите приче, путописи и описи, књижевно штиво из епохе просветитељства, рационализма и романтизма, црквена литература, народна књижевност итд.), научном (чланци и прилози из научних часописа, научне студије и монографије, школски уџбеници и приручници итд.), публицистичком (различити часописи и новине) и административном (уговори, даровнице, повеље, законици, опоруке, писма итд.). Посебно занимљиве изворе представљају различити речници: описни (нпр. Броз–Ивековићев *Рјечник хрвáтскоīа језика*), преводни или двојезични (нпр. *Речник срйскоīа и немачкоīа језика* Ђ. Поповића), дијалекатски (нпр. *Речник косовско-мешохијскоī дијалекша* Г. Елезовића), терминолошки (нпр. *Грађа за медицинску шерминолоīију* М. Јовановића-Батута), историјски (*Рјечник из књижевних сшарина срйских* Ђ. Даничића), ономастички (нпр. *Речник свију вароши, варошица, села у Србији* К. Јовановића) и др.

5. *Сшрукшура речничноī чланка*. Речнички чланак у Речнику ЈАЗУ започиње одредницом, односно речју која се дефинише. Она је

Так как словарь *Речник ЈАЗУ* публиковался в Загребе, он отпечатан на латинице, и порядок слов соответствует латинскому алфавиту. Словник начинается с заголовочной единицы *а* и завершается заголовочной единицей *жвуħи–жвукнуши*. Точное количество заголовочных единиц в словаре *Речник ЈАЗУ* не определено, но считается, что их около 250 000. Так же как и *„Оīлед"* Даничича, словарь написан новым литературным языком, в духе реформы Вука Стефановича Караджича, по новым правилам правописания. Интересно, что именно для целей составления словаря *Речник ЈАЗУ* Даничич ввел четыре новые латинские графемы: <đ>, <ļ>, <ń> и <ģ>, чтобы на письме отличать их от групп согласных <d + j>, <l + j>, <n + j> и <d + ž>.

4. *Характеристики источников*. Корпус словаря *Речник ЈАЗУ* составляют сборники народных слов, а также отобранные письменные источники. Поэтому словарь *Речник ЈАЗУ* – словарь и литературного, и народного разговорного языка. Собирателями материала из Сербии, помимо Дж. Даничича, стали лингвисты С. Новакович, Й. Бошкович, Л. Стоянович, врач и ботаник Й. Панчич, литературный критик и историк литературы С. Вулович, историк Л. Ковачевич и др. В словаре представлены словники, собранные в разных областях Сербии (Белград, Шабац, Ужице, Крагуевац, Трстеник, Ниш, Лесковац и т.д.), Хорватии (Загреб, Карловац, Задар, Лика, о. Брач, Кордун, о. Крк и т.д.), Черногории и Боснии и Герцеговины. Отобранные произведения относятся к различным функциональным стилям: художественно-литературному (средневековый роман, биографии средневековых правителей, лирика трубадуров, различные рассказы, путевые заметки и описания, литература эпохи Просвещения, рационализма и романтизма, церковная лите-

у првим томовима увек давана у штокавском лику, чак и када у изворима није бивала потврђена у том облику. Каснији томови донели су извесна одступања од тог правила. Одредница је акцентована кад год је обрађивач био у могућности да акценат утврди, и то углавном према моделу из Вуковог *Срйскоī рјечника*. Уколико постоје, навођени су и акценатски дублети, као и промена акценатског, фонетског или морфолошког лика у парадигми (нпр. BÙNÂR, bunára i bùnâr, bùnâra), посебно у томовима рађеним према Даничићевој концепцији. Након одреднице налазе се тзв. граматички маркери, којима се означавају граматичке особености речи (нпр. род код именица, вид код глагола), и они су навођени курзивом, у виду латинских скраћеница (нпр. *m., f., n.* – ознака за род; *impf.* и *pf.* – ознака за глаголски вид). Иза ових граматичких ознака понекад се наводе и подаци о пореклу лексеме (нпр. BUNAR […] *turski* bunar *izvor, studenac, kladenac,* fons puteus). Ти су подаци понекад преопширни, претварају се у мале научне расправе, те се од Маретићевог времена сажимају. У структури лексикографског чланка затим следи врло детаљан, каткад превише обиман опис значења. Тако је, на пример, П. Будмани упитно-односну заменицу *који* обрадио на 15 великих страна речничког формата. Најпре се даје основно значење речи, иза ког се затим нижу секундарна значења према хронолошком реду потврда или пак према логичком реду развитка значења. Поједини сегменти речничког чланка означавају се бројевима или словима. Код вишезначних речи се испред поделе на значења понекад издваја општа, најважнија дефиниција (нпр. ZADATI ’dati kome što, učiniti kome što’), док у даљој разради нека значења, нешто другачија или сасвим другачија од општег значења исказаног напред, могу та-

ратура, народная литература и т.д.), научному (статьи и заметки из научных журналов, научные труды и монографии, школьные учебники и справочники и т.д.), публицистическому (различные журналы и газеты) и административному (договоры, дарственные, грамоты, сборники законов, завещания, письма и т.д.). Особенно интересными источниками являются различные словари: дескриптивные (например, *Рјечник хрваīскоīа језика* Броз-Ивековича), переводные или двуязычные (например, *Речник срīскоīа и немачкоīа језика* Дж. Поповича), диалектные (например, *Речник косовско-меīохијског дијалекīа* Г. Элезовича), терминологические (например, *Грађа за медицинску īерминолоīију* М. Йовановича-Батута), исторические (*Рјечник из књижевних сīарина срīских* Дж. Даничича), ономастические (например, *Речник свију вароши, варошица, села у Србији* К. Йовановича) и др.

5. *Структура словарной статьи*. Словарная статья в словаре *Речник ЈАЗУ* начинается с заголовочной единицы, то есть определяемого слова. В первых томах она представлена всегда в штокавской форме, даже если источниками не подтверждалась такая словоформа. Более поздние тома содержат известные отступления от этого правила. В заголовочной единице проставлено ударение, если составитель мог его установить, и то, в основном, по модели словаря *Срīски рјечник* Вука. При наличии приводятся и ударные дублеты, а также ударное, фонетическое или морфологическое чередование в парадигме (например, BÙNÂR, bunára i bùnâr, bùnâra), особенно в томах, составленных по концепции Даничича. После заголовочной единицы идут так называемые грамматические маркеры, которыми обозначаются грамматические свойства слова (например, род для имен существительных,

које имати дефиниције (нпр. ZADATI […] a) uopće, b) zadati koga u što, oko čega […] e) zadati kakvo zlo, f) zadati sram, stid […]). Речник ЈАЗУ пружа и податке о синтаксичким функцијама речи, које су навођене у пододељцима. Тако се, на пример, уз именицу наводе придеви, именице и синтагме које јој служе као атрибути (нпр. ZRNO […] d) zrno *bisera* […] e) zrno *krunice, brojanice*, f) zrno *pijeska, (pržine), kamena*), глаголи уз које се дата именица јавља као субјекат или објекат, именице и глаголи којима она сама или у предлошко-падежној конструкцији служи као допуна итд.). Након сваког значења следе примери, хронолошки поређане потврде речи у виду текста који је довољан за разумевање значења. То је некад цела реченица, некад само синтагма, а понекад су то и две-три реченице.

6. *Закључак*. Речник ЈАЗУ се сматра једним од највећих речника на свету. То је први српскохрватски једнојезички речник, најобимније завршено дело српске и хрватске лексикографије и највећи и најважнији историјски речник српског и хрватског језика. Будући да пружа преглед историјског развоја новоствореног књижевног језика, базираног на народној основи, који се може пратити од најстаријих српских и хрватских споменика до времена када је објављен, овај речник представља незаобилазну литературу за научна истраживања како из дијахронијских тако и из синхронијских лингвистичких области – историје језика, етимологије, дијалектологије, лексикологије, ономастике, фразеологије итд., а погодан је и за компаративна истраживања словенске и индоевропске филологије.

вид для глаголов), они приводятся курсивом, в форме латинских сокращений (например, *m., f., n.* – обозначение рода, *impf.* и *pf.* – обозначение вида глагола). После этих грамматических обозначений иногда приводится информация о происхождении лексемы (например, BUNAR … *turski* bunar *izvor, studenac, kladenac,* fons puteus). Эти сведения иногда являются слишком обширными и превращаются в небольшие научные рассуждения, но со времен Маретича они сокращаются. Затем в структуре лексикографической статьи следует очень подробное, иногда слишком объемное толкование значения. Так, например, П. Будмани вопросительно-относительное местоимение *koju* анализировал на 15 страницах словарного формата. Сначала приводится основное значение слова, после которого даются вторичные значения в хронологическом порядке их подтверждения или хотя бы в логическом порядке развития значений. Отдельные сегменты словарной статьи обозначаются цифрами или литерами. Для многозначных слов перед разделением на значения иногда выделяется общее, самое важное определение (например, ZADATI ’dati kome što, učiniti kome što’), при этом далее некоторые значения, чем-либо отличающееся или совершенно отличающееся от общего значения, приведенного выше, могут также иметь определения (например, ZADATI … a) uopće, b) zadati koga u što, oko čega … e) zadati kakvo zlo, f) zadati sram, stid …). Словарь *Речник ЈАЗУ* также дает сведения о синтаксической функции слова, которые приводятся в подразделах. Так, например, к существительным приводятся прилагательные, существительные и синтаг-

ЛИТЕРАТУРА:

Zlatko Vince: „Odjek Daničićeve koncepcije Akademijina Rječnika", *Зборник о Ђури Даничићу*, Београд–Загреб, 1981, 391–400. Даринка Гортан Премк: „Српскохрватска лексикографија XIX века (преглед лексикографских концепција)", *Наш језик*, XXVI/2–3, 1984, 139–146. Ирена Грицкат: „Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ: Показан на глаголима са префиксом *за-*", *Наш језик*, XXV/1–2, 1981, 3–23. Đuro Daničić: „Ogled", *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku* (ur. Lj. Jonke), sv. 97, Zagreb, 1878/1976, 5–9. Ljudevit Jonke: „O značenju i upotrebi Akademijina Rječnika", *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku* (ur. Lj. Jonke), sv. 97, Zagreb, 1976, 77–82. Драгица Малић: „Рјечник ЈАЗУ као показатељ јединствености хрватскосрпског дијасистема и посебности варијаната стандардног језика", *Наш језик*, XXV/1–2, 1981, 24–62. Tomo Maretić: „Crtice o rječniku naše Akademije", *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku* (ur. Lj. Jonke), sv. 97, Zagreb, 1916/1976, 15–54. Slavko Pavešić: „Pogovor (Nakon završetka rada na Rječniku 1975)", *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Dodatak – materijali o Rječniku* (ur. Lj. Jonke), sv. 97, Zagreb, 1975/1976, 61–75. Стана Ристић: „Корпус српског језика у Рјечнику ЈАЗУ – Филолошки програм Ђуре Даничића", *Зборник радова са међународног научног скупа* Српски језик, књижевност, уметност. *Структурне карактеристике српског језика*, књ. I, Крагујевац, 2012, 13–21. Павле Рогић: „Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Ђуро Даничић", *Наш језик*, XXI/3, 1975, 141–150.

мы, которые служат для него определением (например, ZRNO … d) zrno *bisera* … e) zrno *krunice, brojanice*, f) zrno *pijeska, (pržine), kamena*), глаголы, по отношению к которым указанное существительное является субъектом или объектом, существительные и глаголы, для которых оно само или в предложно-падежной конструкции служит дополнением, и т.д. После каждого значения приводятся примеры, хронологически расположенные подтверждения слова в форме текста, достаточного для понимания значения. Иногда это целое предложение, иногда только синтагма, а иногда и два-три предложения.

6. *Заключение*. Словарь *Речник ЈАЗУ* считается одним из крупнейших словарей в мире. Это первый сербскохорватский одноязычный словарь, самый объемный законченный труд в сербской и хорватской лексикографии и крупнейший и важнейший исторический словарь сербского и хорватского языка. Он дает обзор исторического развития нового литературного языка, базирующегося на народной основе, который можно проследить от древнейших сербских и хорватских памятников и до времени его публикации, и поэтому этот словарь является источником, который невозможно обойти вниманием для научных исследований, как в диахронических, так и синхронических лингвистических дисциплинах – истории языка, этимологии, диалектологии, лексикологии, ономастики, фразеологии и т.д., а также он может быть использован и в сравнительных исследованиях в славянской и индоевропейской филологии.

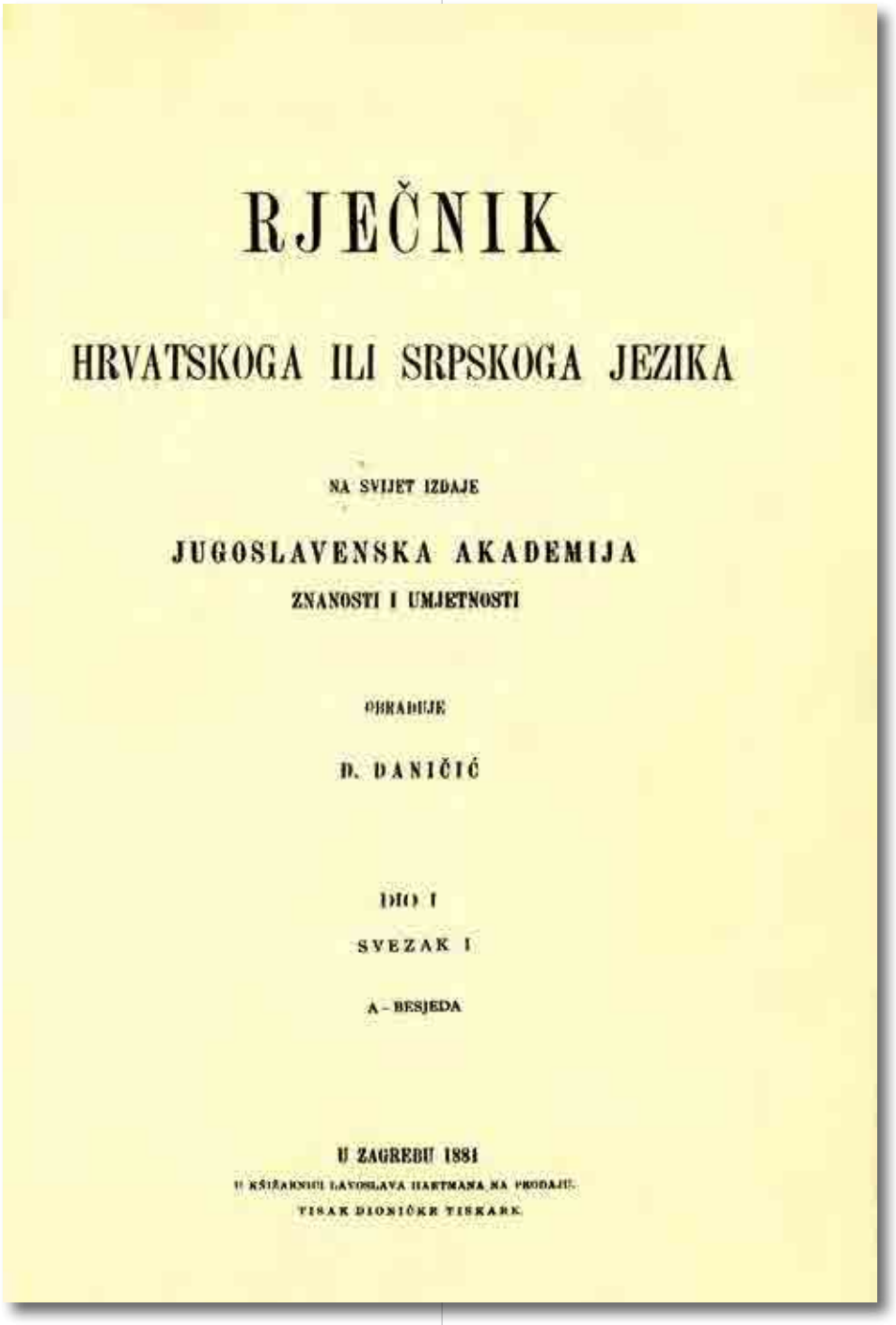

RJEČNIK

HRVATSKOGA ILI SRPSKOGA JEZIKA

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

OBRADUJE

Đ. DANIČIĆ

DIO I

SVEZAK I

A – BESJEDA

U ZAGREBU 1881

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

koji se pominju samo po imenu prije našega vremena. S. Novaković, pom. 151. — *b) dva sela u Crnoj Gori u riječkoj nahiji* Gornji i Donji Češljari. Glasnik 40, 19. — *c) selo u Hercegovini blizu Ravna.* Schem. rag. 1876. 59.

ČEŠLJÀRICA, *f.* ornatrix. *u naše vrijeme, između rječnika samo u Vukovu.* Nu mi češlja sedam češljarica. Nar. pjes. vuk. 3, 130.

ČEŠLJÀRKA, *f.* heterocerus Fab. J. Šlosar, kor. 838.

ČEŠLJÀROV, *adj. vidi* češljarev. *samo u Vukovu rječniku.*

ČEŠLJÀRSKĪ, *adj. što pripada češljarima. samo u Vukovu rječniku.*

ČEŠLJATI, češljām, *impf.* pectere, carpere. *Akcenat kakî je u inf., takî je u aor. osim 2 i 3 sing., u part. praet. act. II, u 3 pl. praes. sa zadnjim slogom dugim:* češljajū, *u part. praes. s istijem slogom dugim:* češljajući, *i u part. praet. act. i s drugim slogom dugim:* češljāv, češljāvši; *u ostalijem je oblicima onijem kao u 1 sing. praes. — Od XVI vijeka, između rječnika u Vrančićevu:* comere; *u Mikaljinu:* pectere; *u Belinu:* pectere (559a); *u Bjelostjenčevu:* pectere; *u Voltiđijinu:* kämmen; *u Stulićevu:* pectere, carminare; *u Vukovu:* pectere, carpere, findere. — *Postaje od* češalj.

I. *prelazno:* 1. *češljati kosu, bradu, konju grivu, češljem je namještati, ili čekade češljajući mu kosu. a) kosu, bradu:* Moj vlas gizdavi taj li će poć' u prah, koji rad ljubavi rastresah i češljah? M. Vetranić 1, 278. Koji ima kose veoma duge, ako ih ne češlja često krat, zamrsile mu se. I. Držić, nauk gosp. 144. Prvo (*kose*) češlja, veže, splita, a dio pušta na ručedo. J. Kavanjin 87. Rano rujna rani zora, zlatu češlja kosu zgora. M. P. Katančić 71. Russe kose češljaju. Nar. pjes. vuk. 1, 135. Kosu češlja, boga moli. 1, 413. Čim mi tale bradu češlja. 1, 518. — *b) čekade:* Vi ću da mijete, vi da ju češljate. Oliva 12. Niti prana nit' češljana (*snaha*). V. Došen 136. Nu mi češlja sedam češljarica. Nar. pjes. vuk. 3, 130. Nekakva mlađa češljajući gosta zagledala mu se u deboo vrat. Vuk, nar. posl. 99. — *c) konju grivu:* Konjah češe odi tvoje, mesnak grivu češlja rano. J. Kavanjin 135. — 2. *češljati vunu,* carpere: Češlja kozju vunu. Poslov. dan. 12. Koju vunu češljaš? 47. Boži vlašićim peta, da ne češlja vune. Nar. posl. vuk. 21. Za što tu vunu ne češljaš? Nar. prip. vrč. 224. — 3. *češljati perje, svlačiti mu s badrljice ono što je na njoj tako da ostane gola. isporedi* čehati, česati, čijati. Perje muška nek češljaju dica. J. S. Rejković, kuć. 67.

II. *sa se: refleksiv, značenje koje je pod I, 1, b.:* Umivajući se promišlja se, češljajući promišlja se. I. Ančić, svit. XVIII. Koji se ne češlja nego jedan krat u godište, kada se hoće iščešljati, boli ga od češlja; a tko se svaki dan češlja, drago mu je i slatko ono češljanje. M. Radnić 472. Jedna čer vidi u jutru gdi joj se mater prija počme češljati i resiti nego se bogu klanjati. J. Banovac, pripov. 259. Kada se umiva i češlja, neka se spomene. A. Kanižlić, bogojub. 272. Koje je pak zlo, što se češlja? I. Velikanović, prik. 9. Grad se plijeni, a baba se češlja. Nar. posl. vuk. 45. Po što sunce zađe, kažu da se ne valja češljati, da brada ne umiru. Vuk, rječ. 824a.

ČEŠLJAV, *adj.* carminans. *samo u Stulićevu rječniku. riječ nepouzdana.*

ČEŠLJAVICA, *f. nezname značenja u nerazgovijetnoj poslovici prošloga vijeka.* Nosi Vila Bojkova šeleno libro, evo češljavice iza rata. Poslov. dan. 88.

ČEŠLJEV, *adj.* pectinis. *samo u Bjelostjenčevu rječniku:* češljev tok, theca pectinaria. 40a.

ČEŠLJEVA BÀRA, *f. selo u Srbiji u okrugu požarevačkom.* K. Jovanović 140.

ČEŠLJEVAC, Češljevca, *m. neko mjesto pod šljivama u Srbiji u okrugu smederevskom.* Njiva u Češljevcu. Sr. Nov. 1874. 409.

ČEŠLJEVÒBARSKĪ, *adj. što pripada Češljevoj Bari.* Češljevobarska opština. K. Jovanović 140.

ČEŠLJÌĆ, češljića, *m. dem.* češalj. *vidi* češljić. XVI *vijeka.* Nima od judi primati dari, a to češljići, zrcala i ina takova. Nauk Bernard. 63.

ČEŠLJÌĆ, *m. dem.* češalj. *samo u rječnicima Stulićevu i Vukovu.*

ČEŠLJIGA, *f. vidi* češlja, *od koje je i postala. u rječnicima Bjelostjenčevu* (carduus, dipsacus albus et purpureus, scandix) *i Stulićevu* (carduus) *i iz njih u jednoga pisca našega vremena:* dipsacus silvestris L. B. Šulek, im. 53. *isporedi* češljika.

ČEŠLJIGOVINA, *f. coll.* češljiga, *mnoštvo češljiga. u Bjelostjenčevu rječniku* (carduetum) *i u jednoga pisca našega vremena* (dipsacus silvestris L.). B. Šulek, im. 53.

ČEŠLJIGOVÌŠTE, *n. mjesto gdje raste češljiga. samo u Stulićevu rječniku* (locus carduis consitus, carduetum), *u kom ima i zlo načinjeno* češljigovištvo.

ČEŠLJÌK, češljika, *m. neka trava koja se zove i koštan. samo u Vukovu rječniku i iz njega u jednoga pisca našega vremena koji tumači:* panicum crus galli L. B. Šulek, im. 53.

ČEŠLJIKA, *f. vidi* češlja. *isporedi* češljiga. *u rječnicima Mikaljinu* (scandix), *Stulićevu* (herbae genus) *u Vukovu* (češlja, fruticis genus), *i u nekih pisaca našega vremena:* pectinaria. Čas. čes. mus. 1852. 2, 48. scandix pecten L. *i* cynosurus L. *i* onopordon acanthium L. *i* capsella bursa pastoris Mnch. B. Šulek, im. 54. *prijeđkom sa 1 mjesto j iz jednoga rukopisa* XV *vijeka u jednoga pisca našega vremena, koji tumači:* dipsacus silvestris L. B. Šulek, im. 53. *u drugoga:* češlika, thlaspi L. Sloser-Vukot., flor. 256.

ČEŠLJIKÀR, *m.* fringilla carduelis L. J. Pančić, zool. 209. K. Crnogorac, zool. 86. *isporedi* češljugar.

ČEŠLJÒSHRANA, *f.* pectinum theca. *samo u Stulićevu rječniku. riječ po sve nepouzdana. isporedi* češljanica.

ČEŠLJUGA, *f. a) vidi* češlja, češljiga, češljika. *u naše vrijeme.* Češljuga, dipsacus L. B. Šulek, im. 54. Češljuga. K. Crnogorac, bot. 90. — *b)* fringilla carduelis L. *u Vukovu rječniku, gdje će biti prijeđkom starjemu to značenje. isporedi* češljikar, češljugar, češljugarka.

ČEŠLJÙGÀR, češljugàra, *m.* fringilla carduelis L. J. Ettinger 154. *isporedi* češljikar, češljugarka.

ČEŠLJÙGÀRKA, *f. vidi* češljugar. *samo u Vukovu rječniku.*

ČEŠLJUGOVICA, *f.* dipsacus. *u jednoga pisca našega vremena, koji će biti i načinio.* Sloser-Vukot., flor. 721.

ČEŠLJUGOVINA, *f. vidi* češljigovina. B. Šulek, im. 54.

ČÈŠMA, *f. vidi* česma. Pospo po bunaru ili češmi. M. D. Milićević, živ. 2, 23.

ČÈŠMIGA, *f.* berberis vulgaris L. B. Šulek, im. 54. *isporedi* česmiga.

Историјска ерспектива. О узроку за настајање Српског рјечника најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора Рјечника: „Већ има близу иљада година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!” Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет Писменицу српскога језика [...] Из који сам узрока издао ону прву Српску граматику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник”. 1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века. Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога”.Вук се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника. Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник. Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев, Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латинскијех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик, али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумераната, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника. Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни нечедни изрази”..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави, пак сам их послије писао како сам их се могао опомињати; ове пак што се сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (ћерати, ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог родног краја), педесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (живоначални, блажени, изумицајушчи, двери, чест). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шишатовцу, а неколико српскословенских преузео је непосредно из народа или од троношких калуђера. Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских назива, али богат личним именима. Меша Селимовић је запазио да највише синонима у Рјечнику имају речи за важне појаве и радње из свакодневног живота, као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити, јадан итд. М. Поповић наводи мноштво синонима за придев луд, велики број глагола који се односе на бес, четрдесет шест речи мотивисаних именицом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити, божји, божур, побожан итд.), исто толико деривата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник, укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи којих нема у Вуковом Рјечнику: способност, строгост, благост, садашњост, прошлост, раскошност, доказ, круг, позив, услов, повод, победа, невин, порочан, савестан, казнити, одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника. Као објашњења уз обраду неких речи, Вук је често описивао српске обичаје, веровања, али и народне умотворине. Стручњаци за књижевност уочили су да су у Рјечнику забележене све књижевне врсте народне књижевности: изреке (благослови, поздрави, заклетве), клетве, загонетке, пословице, тужбалице, молитве, беседе (здравице), лирске песме, епски фрагменти, анегдоте, шаљиве приповетке, легенде, демонолошка предања, ругалице итд. Вредност фолклорне грађе у Рјечнику први је осетио сам Вук, који је пред крај живота саставио дело Живот и обичаји народа српскога (обј. постхумно 1867). У то дело ушао је Вуков избор текстова о народном животу из Рјечника. Академик Миро Вуксановић, свестан велике књижевноуметничке и културолошке вредности коју имају такви садржаји за српску књижевност и културу, објавио је 2012. године Српски рјечник или азбучни роман. Ово дело састоји се од оних Вукових одредница уз које је он написао неку народну умотворину, анегдоту или причу. А. Гојковић, музиколог, запажа да се на основу података из Рјечника могу груписати инструменти по данашњој научној подели на ударачке, дувачке и жичане и да се тиме може показати да је Вук забележио све главне музичке инструменте који су се у то доба употребљавали у српским крајевима. М.

Ненад Ивановић

Ненад Иванович

Институт за српски језик САНУ

Речник срūскохрваūскоī књижевноī и народноī језика
Српске академије наука и уметности

Речник срйскохрвашскоī књижевноī и народноī језика САНУ (том I–XX, 1959–2017, речи на слова А–П) представља једнојезични описни речник типа тезауруса. Обухвата целокупну лексику српског књижевног и народног, писаног и говорног језика током два века њеног лексичког и семантичког развитка. У двадесет до сада објављених томова обрађено је око 230.000 речи; предвиђа се да ће, када буде завршен, овај речник имати преко 30 томова и преко 400.000 обрађених речи. Израда Речника САНУ представља најважнији и најобимнији лексикографски пројекат у Србији.

1. *Исшоријска йерсйекшива.* Израда великог описног речника, који на једном месту садржи и обрађује све речи српског језика, представља стални захтев модерне српске културе током последња два века њеног постојања. Први захтеви за таквим речником у српској филологији јављају се почетком XIX века, као саставни делови програма „језикоиспитатељних друштава" учених људи тога времена: владике Лукијана Мушицког и митрополита Стевана Стратимировића.

До научног заснивања српске дескриптивне лексикографије долази са оснивањем Друштва српске словесности (1841), претечом Српске академије наука. У складу са развојем европске хуманистичке мисли, Друштво за

Речник срйскохрвашскоī књижевноī и народноī језика САНУ (том I-XX, 1959–2017, слова на буквы А–П) (далее – словарь САНИ) является одноязычным описательным словарем типа тезауруса. Он охватывает весь пласт сербского литературного и народного, письменного и разговорного языка на протяжении двух столетий его лексико-семантического развития. Примерно 230 000 слов были описаны в 20 томах, опубликованных на настоящий момент; считается, что по завершении работы над словарем будет выпущено более 30 томов, содержащих более 400 000 слов. Создание словаря САНИ является самым значительным и наиболее полным лексикографическим проектом в Сербии.

1. *Исторический экскурс.* Создание большого описательного словаря, в котором содержатся и объясняются все слова сербского языка, является постоянной потребностью современной сербской культуры в течение последних двух веков ее существования. Впервые о необходимости создания такого словаря в сербской филологии заговорили в начале XIX века в рамках программы «языковедческих обществ» ученых людей того времени: епископа Лукиана Мушицкого и митрополита Стевана Стратимировича.

Начало сербской дескриптивной лексикографии связано с основанием Общества сербской словесности (1841), предтечи Сербской

основни задатак поставља „изображавање (развијање, неговање) српскога језика и распространавање наука на српском језику", а као главни задатак у оквиру тога посла истиче се израда „општег" или „пространог" речника српског језика. У дефинисању овога посла и успостављању главних начела речничке обраде нарочито се истичу чланови Друштва, Јован Стерија Поповић и Јован Стејић. Године 1847. Ј. С. Поповић са сарадницима, у првој свесци *Гласника Друштва српске словесности* издаје више огледа лексикографске (терминолошке, семантичке, дијалекатске и др.) обраде речи, чиме скреће пажњу научној јавности на могућности представљања лексике српског језика у речнику. На основу урађеног, Јован Стејић 1852. године пише *Предлог за српски речник и српску граматику*, програмски чланак у коме је изнета потреба за речником који ће обухватити „говорни" и „писмени језик" и показати њихов развој и међусобни однос. У истом чланку Ј. Стејић је поставио основне смернице за речнички чланак: прво се излажу „лексикалне ствари" (граматика, облици, акценат речи), затим, дефиниција основног значења мотивисана употребом речи, па дефиниција пренесених значења, примери употребе, као и превод речи на латински и немачки језик.

Програмске ставове Ј. Стејића о потреби за израдом дескриптивног речника српског језика крајем XIX и у првој половини XX века допуниће и заокружити два велика теоретичара лексикографије: Стојан Новаковић и Александар Белић.

С. Новаковић је своје ставове о изради тезаурусног речника излагао у више наврата током једне и по деценије (1878–1893). Поменуте ставове Новаковић је формирао у реакцији на *Оглед рјечника ЈАЗУ* Ђ. Даничића (1878), да би их уобличио у програму израде

академии наук. В соответствии с развитием европейской гуманистической мысли своей основной целью Общество считало «…изображение (развитие, сохранение) сербского языка и распространение науки на сербском языке», а главной задачей в этой работе – создание «общего» или «пространного» словаря сербского языка. В определении содержания работы и установлении основных принципов лексикографии особенно значительную роль сыграли члены Общества Йован Стерия Попович и Йован Стеич. В 1847 году Й. С. Попович и его коллеги в первом журнале «*Вестника Общества сербской словесности*» публикуют несколько обзоров лексикографического (терминологического, семантического, диалектологического и т. д.) анализа слов, чем привлекают внимание научной общественности к возможности представить лексику сербского языка в виде словаря. На основании проделанной работы Йован Стеич написал в 1852 году «*Идею сербского словаря и сербской грамматики*» – программную статью, в которой было заявлено о потребности в составлении словаря, включающего в себя «разговорный» и «письменный язык» и отражающего их развитие и взаимоотношения. В той же статье Й. Стеич описал основные принципы словарной статьи: сначала следует привести «лексикальные понятия» (грамматика, формы, ударение в словах), затем дать толкование основного значения, подкрепленное примером употребления слова, затем – определение переносных значений, примеров употребления, а также перевод слова на латынь и немецкий язык.

Программные положения Й. Стеича о необходимости создания дескриптивного словаря сербского языка в конце XIX и первой половине XX века будут дополнены работами двух крупных теоретиков лексикографии: Стояна Новаковича и Александра Белича.

На протяжении полутора десятилетий (1878–1893) С. Новакович неоднократно изла-

дескриптивног речника „народног књижевног језика", који је дат у његовој *Посланици Срӣској краљевској академији* (1888). Коначно, у *Предлоӣу Срӣској краљевској академији* (1893) С. Новаковић износи конкретне предлоге за оснивање Лексикографског одсека и израду Академијиног речника.

Суштина Новаковићевог програма је у представи тезаурусног речника као приручника који одсликава појмовну и лингвистичку природу савременог српског језика. На историјско-стилском плану, израдом речника објединила би се успела решења у употреби појединих лексема, обрта и др., чиме би се, по аутору, начинио списак „срећних" решења у коришћењу језика од Доситеја до модерног доба. На плану дијалекатске обраде, писање тезаурусног речника објединило би лексичко наслеђе наречја која улазе у састав српског језика, и показало начин на који одређена наречја улазе у дијалекатску основицу књижевног језика. На граматичком плану, овако сачињен речник могао би послужити као основ студијама синтаксе, стила и фразеологије. Уз то, Академијин речник би пружио основ за обимније студије синонимије, затим, студије „гранања значења" у српском језику и др. врсте проучавања лексике српског језика. Све изложено помогло би да се дефинише идентитет српског језика у лингвистичком – лексичком, семантичком и стилистичком смислу.

Реализацијом Новаковићевог програма крајем XIX и на почетку XX века руководио је секретар Лексикографског одсека, Момчило Иванић. У складу са Новаковићевим замислима, Иванић је заједно са Пером Ђорђевићем 1899. године у *Срӣским новинама* објавио *Уӣуӣсӣво за куӣљење речи ӣо народу*, програмски чланак који је позивао књижевнике, професоре, свештенике и друге припаднике српске интелигенције да сабирају, обрађују и

гал свои взгляды на составление тезаурусного словаря. Вышеупомянутые взгляды Новакович оформил в своем отзыве на «*Обзор словаря Югославянской академии наук и искусств*» Дж. Даничича (1878), представив их в виде программы составления описательного словаря «народного литературного языка», которая содержится в его «*Послании Сербской королевской академии*» (1888). В конце концов, в «*Предложении к Сербской королевской академии*» (1893) С. Новакович выдвигает конкретные предложения по основанию Отделения лексикографии и составлении словаря Академии.

Суть программы Новаковича заключалась в том, что он представляет собой тезаурусный словарь как справочник, отражающий смысловой и лингвистический характер современного сербского языка. В историческом и стилистическом смысле словарь объединил бы удачные решения в использовании определенных лексем, оборотов и т. д., что означало бы список «удачных» языковых решений от Досифея до наших дней. Что касается диалектов, написание тезауруса объединило бы лексическое наследие диалектов, входящих в состав сербского языка, и показало бы, как определенные диалекты входят в диалектическую основу литературного языка. В грамматическом плане составленный таким образом словарь мог бы послужить основой для изучения синтаксиса, стиля и фразеологии. Кроме того, словарь Академии послужил бы основой для более обширных исследований синонимии, а также изучения «разветвления значения» в сербском языке и для прочих видов изучения лексики сербского языка. Все вышеизложенное помогло бы определить идентичность сербского языка в лингвистическом, лексическом, семантическом и стилистическом смысле.

Реализация программы Новаковича в конце XIX и начале XX века осуществлялась под руководством секретаря Отделения лексикографии Момчило Иванича. В соответствии с

Лексикографском одсеку шаљу народне речи којих нема у постојећим речницима српског и хрватског језика. Судећи према тексту *Упутства*, од скупљача се тражило да речи локализују, обраде и разврстају према припадности појмовно-семантичким доменима – попут „климата и годишњих доба", „делова биљака и делова тих делова", „имена која се придевају животињама" и других група појмова. Истовремено су, унутар самог Одсека, по истом принципу сабиране и дефинисане речи из књижевних дела, научних студија, објављених терминологија, двојезичних речника и других штампаних текстова.

Александар Белић је свој програм израде Академијиног речника формулисао током пола века, од 1906. године, када је изабран за члана Академије филозофских наука и члана Лексикографског одсека, до 1959. године, када је изашла прва књига РСАНУ. Два су главна периода у развоју овог програма: 1921–1926. и 1947–1953.

У главним тачкама, Белићев програм је конципиран као разрада и допуна Новаковићевих ставова о природи и задацима тезаурусног речника, али и као самостална целина. Белић је свој програм развио око три тачке: 1) дефинисање речничког корпуса, 2) проблеми израде речничког чланка и 3) уреднички задаци у обликовању речничког текста. При *дефинисању корпуса* наглашено је да се грађа за речник састоји од три типа извора: штампаних дела (књижевних и стручних издања), збирки народних речи и периодичних издања. У речнички корпус улазе дела чији аутори поштују начела Вук–Даничићеве норме, без обзира на наречје коме изворно припадају. Посебну пажњу у изради речника требало је посветити балансирању корпуса према типовима извора. *Проблеме израде речника* А. Белић је дефинисао у

идеями Новаковича Иванич вместе с Перо Джорджевичем опубликовал в 1899 году в «Сербской газете» «*Инструкцию для сбора слов в народе*», программную статью, в которой писателям, учителям, священникам и другим представителям сербской интеллигенции было предложено собирать, обрабатывать и отсылать в Отделение лексикографии народные слова, не входящие в существующие на тот момент словари сербского и хорватского языков. Согласно тексту «Инструкции» собиратели должны были находить, обрабатывать и классифицировать слова в соответствии с принадлежностью к таким концептуально-семантическим областям, как «климат и времена года», «части растений и части этих частей», «имена, которые даются животным», и другим группам понятий. В то же время в самом Отделе по тому же принципу собирались и толковались слова из литературных произведений, научных исследований, опубликованной терминологии, двуязычных словарей и других печатных текстов.

Александр Белич формулировал свою программу развития академического словаря в течение полувека – с 1906 года, когда он был избран членом Академии философских наук и членом Лексикографического отдела, до 1959 года, когда был опубликован первый том словаря *Речник српскохрватскога књижевнога и народнога језика САНУ* (словаря САНИ). Основными периодами в работе над этой программой являются периоды с 1921 по 1926 год и с 1947 по 1953 год.

В основном, программа Белича была задумана как развитие и дополнение взглядов Новаковича на характер и задачи тезаурусного словаря, но также и как самостоятельный субъект. Программа Белича основывалась на трех пунктах: 1) определение словарного корпуса 2) проблемы организации словарной статьи и 3) редакционные задачи при формировании словарного текста. В *определении корпуса* под-

складу са својим теоријским учењима, посебно учењем о синтагми као јединству функције и значења речи. Речничка обрада треба да истакне „синтаксичку" и „семасиолошку" (значењску) страну речи, односно да, на лексичком плану, покаже међузависност између семантике и синтаксе. У ту сврху развијани су метајезик лексикографског описа, као и системи глоса и квалификатора. *Уредници речника* треба да пазе да се речник израђује према Вуковом начелу „опште правилности", као и да садржи потребне семантичке и синтаксичке информације о свакој речи.

У времену од 1959. године до данас Белићев програм развијају и усавршавају генерације дескриптивних лексикографа формиране на лингвистичким теоријама развијаним после Другог светског рата: И. Грицкат, Н. Цвијетић, М. Стевановић, М. Пешикан, С. Бошков, Е. Фекете, Д. Г. Премк и други. Белићев програм посебно се развија у доменима: семантике (развој метајезика у светлу логичких теорија), граматике (нова сазнања у области синтаксе и творбе речи), дијалектологије, стандардологије и др. Овај рад довео је до стварања Београдске лексикографске школе, познате и цењене у словенском свету.

Тренутно пројекат израде Речника САНУ чини најобимнији пројекат Института за српски језик, са 37 запослених сарадника. Планирана је, а делом и спроведена, модернизација пројекта у виду дигитализације речничке грађе и објављених томова овог речника.

2. *Грађа.* Следствено својој главној намени – да буде потпуни репрезент језичке целине, Речник САНУ у својој теоријској бази развија посебан *модел савременоī срйскоī језика.* Прикупљање и обрада лексикографских ресурса (који представљају речнички

черкивается, что словарный материал происходит из трех типов источников: печатных работ (художественной и специальной литературы), сборников народных слов и периодических изданий. В словарный корпус могут быть включены произведения, авторы которых придерживаются принципов нормы Вука-Даничича, независимо от диалекта, которому они изначально принадлежат. Особое внимание при *организации словаря* следовало уделять сбалансированнности корпуса по типам источников. *Проблемы составления словаря* А. Белич определил в соответствии со своими теоретическими учениями, особенно учением о синтагме как единстве функции и значения слова. Словарь должен подчеркнуть «синтаксис» и «семасиологическую» (понятийную) сторону слова, то есть, в лексическом плане демонстрировать взаимозависимость между семантикой и синтаксисом. С этой целью был разработан метаязык лексикографического описания, а также системы глосс и классификаторов (помет). *Редакторы словаря* должны были убедиться, что словарь разработан в соответствии с принципом «общей правильности» Вука, а также содержит необходимую семантическую и синтаксическую информацию о каждом слове.

Период с 1959 года по сегодняшний день программу Белича развивало и совершенствовало не одно поколение описательных лексикографов, выросших на лингвистических теориях, разработанных после Второй мировой войны: И. Грицкат, Н. Цветич, М. Стевановић, М. Пешикан, С. Бошков, Э. Фекете, Д. Г. Премк и другие. Программа Белича развивается наиболее интенсивно в области семантики (развитие метаязыка в свете логических теорий), грамматики (новые знания в области синтаксиса и словообразования), диалектологии, стандартологии и пр. Эта работа привела к созданию Белградской школы лексикографии, известной и ценимой в мире славянских языков.

микроплан) одвија се у односу према овом макроплану.

Поменута концепција се заснива на увиду да је савремени српски језик ентитет који се састоји од „књижевног" и „народног" („народног говорног") језика. Ови идиоми су у сталном међусобном прожимању. Тако нпр. речи, значења, идиоми, фигуре, обрти и сл. из народног језика улазе у књижевни, и обратно. Централни делови књижевног и народног језика заснивају се на правилностима свих језичких планова: ортографском, лексичком, граматичком и др., што представља језички стандард. Са друге стране, њихову периферију чине разни видови нетипичне или нестандардне употребе језика. У средишту језика (како га виде лексикографи) налазе се књижевни и народни израз у свом стандардизованом виду; док се на његовој периферији налазе разни случајеви дијалекатске, застареле, жаргонске и др. употребе језика. За основу језичког стандарда узима се стање српског језика које је установљено свеобухватном језичком реформом (правописном, граматичком, лексичком) од стране Вука Стеф. Караџића у XIX веку.

Грађу за РСАНУ сачињава 3.796 извора. Изворе „књижевног језика" (око 3600 јединица) чине књиге и часописи штампани на штокавском говорном подручју од краја XVIII / почетка XIX па до краја XX / почетка XXI века, односно од 1782. до 2013. год. Њихов централни део чине дела која датирају од 1850. до 1960. год., што је период који обухвата већину лексичких и стилских иновација у развоју савременог српског језика. У формирању речничког корпуса нарочита пажња је поклоњена *жанровској организацији* штампаних извора. Током прве половине XX века А. Белић је, делом и под утицајем Новаковићевих студија библиогра-

В настоящее время работа над словарем САНИ является наиболее обширным проектом Института сербского языка, в котором заняты 37 сотрудников. Планируется и частично уже осуществлена модернизация проекта в виде оцифровки словарного материала и опубликованных томов этого словаря.

2. *Материал*. В соответствии со своей основной целью – исчерпывающим представлением языкового целого, Словарь САНИ разрабатывает в своей теоретической базе *особую модель современного сербского языка*. Сбор и обработка лексикографического материала (что представляет собой словарный микроплан) осуществляется с учетом этого макроплана.

Вышеупомянутая концепция основана на понимании того, что современный сербский язык является целым, которое состоит из «литературного» и «народного» («разговорного») языков. Эти пласты находятся в постоянном взаимопроникновении. Так, например, слова, значения, идиомы, фигуры речи, обороты и т. д. из народного языка переходят в литературный язык, и наоборот. Центральная часть литературного и народного языка основана на правильности всех языковых планов: орфографического, лексического, грамматического и т. д., что называется языковым стандартом. С другой стороны, на их периферии находятся различные виды нетипичного или нестандартного употребления языка. В центре языка (с точки зрения лексикографов) находятся литературные и народные выражения в их стандартизованной форме, в то время как на его периферии существуют различные примеры диалектизмов, архаизмов, жаргона и т. д. В основе языковой нормы находится сербский язык в том его состоянии, которое было установлено всеобъемлющей языковой реформой (орфографической, грамматической, лексической) Вука Стефановича Караджича в XIX веке.

фије, развио јединствен систем анотације, према коме је свако штампано дело обележено одређеном жанровском ознаком, као нпр.: „беседништво", „поезија", „биографија", „педагогија", „религијско дело" и сл. Овај систем је омогућио лексикографима да регулишу равнотежу извора у речничкој грађи. Захваљујући томе, књижевни извори у грађи за Речник САНУ имају балансиран опсег језичких типова, као нпр.: књижевна, драмска, биографска грађа: 30%; уџбеничка и стручна грађа (астрономија, биологија, ботаника, физика...): 16%; периодика: 8%; права, закони: 9%; историјска, социолошка, етнографска грађа: 10%; Свето писмо и теолошка грађа: 1%; војне науке: 0,5%, и сл.

Са друге стране, појам „народног језика" у Речнику САНУ обухвата лексику из различитих области народног живота. Ова лексика организује се према тематским групама (нпр. називи за годишња доба, биљке, народне лекове, домаће и дивље животиње, воће, пољопривредне алатке, црквене ствари…). Изворе „народног језика" чине *збирке речи*, које се од половине XIX до краја XX века прикупљају по разним дијалекатским ареалима целокупног штокавског подручја. Збирке речи у речничкој грађи (око 300) представљају примарни извор за лексикографско описивање говорних и уопште културно-језичких специфичности различитих крајева у којима се говори српски језик.

3. *Речнички чланак – дефиниција.* Речнички чланак чини скуп свих информација које се у речнику дају о некој речи. Поменуте информације обухватају различите нивое језичког описа, од акценатског и морфолошког, преко семантичког, до синтаксичког и прагматичког. Опис речи у РСАНУ представља комбинацију тих информација на два плана анализе: синтагматском (анализа примера

Материал для словаря САНИ взят из 3 796 источников. Источники «литературного языка» (около 3 600 единиц) представлены книгами и периодическими изданиями, напечатанными на территории распространения штокавского диалекта с конца XVIII / начала XIX по конец XX / начало XXI века, то есть с 1782 по 2013 год. Основная часть их состоит из работ, которые датируются 1850–1960 годами – периодом, который включает в себя большинство лексических и стилистических нововведений в развитии современного сербского языка. При формировании словарного корпуса особое внимание уделялось жанровой организации печатных источников. В первой половине XX века А. Белич, частично под влиянием библиографических исследований Новаковича, разработал уникальную систему помет, согласно которой каждая печатная работа отмечена определенной жанровой маркировкой, как например: «ораторское искусство», «поэзия», «биография», «педагогика», «религиозный труд» и т. п. Эта система позволила лексикографам регулировать баланс источников в словаре. Благодаря этому литературные источники в материале для словаря САНИ представляют собой сбалансированный набор языковых типов, таких как, литературные, драматические, биографические материалы 30% учебники и научные материалы (астрономия, биология, ботаника, физика и т.д.) – 16%; периодика – 8%; правовые документы, законы – 9%; исторический, социологический, этнографический материал – 10%; Библия и богословский материал – 1%; военная наука – 0,5% и пр.

С другой стороны, понятие «народного языка» в словаре САНИ охватывает лексику из разных областей народной жизни. Этот языковой материал организован в соответствии с тематическими группами (например, наименования времен года, растений, народных лекарственных средств, домашних и диких

употребе речи у контексту) и парадигматском (опис лексеме у систему лингвистичких категорија и њено испорећење са категоријално сродним лексичким јединицама).

Речнички чланак – структура. Ради боље прегледности великог броја информација које може садржати, речнички чланак у РСАНУ је формално подељен у два одељка. Први одељак је *заглавље*, део чланка који садржи *одредницу* или *лему,* као и информације о њеним општим карактеристикама. Други одељак је *речнички чланак у ужем смислу*, део чланка који садржи лексикографске дефиниције које идентификују семантички садржај обрађене лексеме, као и примере реализације те лексеме у речничким изворима. У посебном делу чланка наводе се изрази, идиоми, терминолошки спојеви, фразеолошки обрти и друге врсте фразема које везују обрађену лексему у српском језику.

Опште карактеристике речи дају се у првом делу чланка, у заглављу. Одредница у РСАНУ је најчешће једна реч (**око**), али то може бити и више стандардних облика речи (**где** ијек. **гдје**). Одредница је реч у основном одн. лематском облику (нпр. именица у ном. јд.; глагол у инф. и др.), изузев у случајевима када реч подлеже граматичкој лексикализацији (нпр. **лисице** ж мн. [...] *метална направа* [...] *којом се везују* [...] *обе руке* [...] *ухапшеницима*). Информације које се дају у заглављу речничког чланка организују се у више одељака. У основном, категоријално-граматичком одељку заглавља наводе се граматичке информације: род именица, облик инфинитива глагола, облик сва три рода придева, као и граматички идентификатори непроменљивих речи („прил.", „узв." и др.). У одређеним случајевима у заглављу се наводе и допунске граматичке информације (нпр. **крупан** [...] одр. крупни, -а, -о; комп. крупнији). Речи

животных, фруктов, сельскохозяйственного инвентаря, церковных принадлежностей и т.д.). Источниками «народного языка» являются словники, которые собирались с середины XIX до конца XX века в различных диалектных ареалах всей территории распространения штокавского диалекта. В словарном материале словники (около 300) представляют собой основной источник для лексикографического описания разговорной и в целом культурно-языковой специфики различных областей, где говорят на сербском языке.

3. *Словарная статья – определение.* Словарная статья представляет собой всю информацию о слове, которая содержится в словаре. Такая информация включает в себя различные уровни лингвистического описания – от ударения и морфологии до семантики, синтаксического и словоупотребительного планов. Описание слова в словаре САНИ является сочетанием этой информации в двух планах анализа: синтагматическом (анализ словоупотребления в контексте) и парадигматическом (описание лексемы в системе лингвистических категорий и ее соотношение с категориально близкими лексическими единицами).

Словарная статья – структура. В целях более ясной организации большого объема информации, которую она может содержать, статья в словаре САНИ формально делится на две зоны. Первая – это заголовочная единица, часть статьи, содержащая заглавное слово или лемму, а также информацию о ее общих характеристиках. Вторая зона представляет собой словарную статью в узком смысле, то есть часть статьи, которая содержит лексикографические определения, которые идентифицируют семантическое содержание лексемы, а также примеры употребления этой лексемы в словарных источниках. В отдельной части статьи приводятся выражения, идиомы, терминологические

страног порекла (туђице и позајмљенице) идентификују се у делу заглавља посвећеном етимологији, где се упућују на лексичке изворнике из страних језика (нпр. **мундир** [...] према. тал. montura; рус. мундир). Заглавље може садржавати и информације о акценатско-морфолошким променама или варијантама речи (нпр. **надрети** [...] (аор. надре ијек. надрије)), затим о припадности речи специјалним лексичким фондовима (квалификатори „архит."(ектура), „бот."(аника) и др.), затим информације о типичном синтаксичком контексту употребе речи (нпр. **натужити** [...] (често безл.)), и др.

Иза заглавља, у главном делу речничког чланка у РСАНУ дају се информације о значењу речи заједно са примерима њене употребе у текстовима и говору. У овом делу чланка идентификује се семантички садржај лексеме путем лексикографског описа. Лексикографским описом утврђује се значење појма на који се односи лексема која се обрађује. Значење лексема се излаже у хијерархијском поретку који укључује одређење *архисеме* (основног значења, појмовне вредности лексеме, нпр. **око** [...] **1.** *орган чула вида у човека и животиње*) и *сема нижега ранга* (диференцијалних и контекстуално условљених значења исте лексеме, нпр. **око** [...] **3.** покр. **а.** *извор изнад којега се вода скупља и ствара језерце*). Архисема и семе нижег ранга лексеме, изложени у хијерархијском поретку (од општег према посебном и од конкретног према апстрактном), називају се њеном *полисемантичком структуром*.

На плану речничког чланка, семантички садржај лексеме се формулише *лексикографским метајезиком* и *поретком значења*. *Лексикографски метајезик* представља инвентар јединица речничког описа, све оно што лексикографу стоји на располагању да би прасоединения, фразеологические обороты и другие типы словосочетаний, связанных в сербском языке с этой лексемой.

Общая характеристика слова приводится в первой части статьи, в заголовке. Леммой в словаре САНИ обычно является одно слово (**око**), хотя она также может быть представлена несколькими стандартными формами слов (**где** иекав. **гдје; велик** и **велик**). Заглавное слово находится в начальной, т.е. исходной форме (например, существительное – в именительном падеже единственного числа, глагол – в инфинитиве и т.д.), кроме случаев, когда необходима лексикализация грамматической формы (например, **лисице** ‘наручники’ ж.р., мн.ч.*,...металлическая конструкция... которую надевают...на обе руки...арестованным*). Информация, указанная в заголовке статьи, распределена по нескольким разделам. В основном, категориально-грамматическом разделе заголовка приводится грамматическая информация: род существительных, форма инфинитива глагола, форма всех трех родов прилагательных, а также грамматические идентификаторы неизменяемых слов («нар.», «межд.» и др.). В определенных случаях в заголовке содержится и дополнительная грамматическая информация (например, **крупан** ‘крупный’ ... одр.(‘опр.’) крупни, -а, -о; комп. (‘ср.’)крупнији). На иностранное происхождение слов (иностранные слова и заимствования) указывается в разделе заголовка, посвященном этимологии, где приводится языковой источник из иностранного языка (например, **мундир ...** итал. montura; рус. мундир). Заголовок также может содержать информацию об акцентологических или морфологических изменениях или вариантах слова (например, **надрети** ‘навалиться’... (аор. надре иек. надрије ...)), о принадлежности слова к специальной сфере употребления (пометы «архит.»(ектура), «бот.»(аника) и др.), об особенностях синтаксических связей

вилно описивао значења речи. У јединице метајезика убрајају се метајезичке константе и глосе (типски елементи речничког описа на различитим нивоима анализе и описа), квалификатори (маркери нормативног, стилског, дијалекатског... статуса значења речи) и др. елементи семантичке класификације и категоризације. Полисемантичка структура у РСАНУ даје се у нумеричком поретку: реализовани значењски комплекси обележавају се римским бројевима, реализована значења арапским бројевима, а подзначења унутар значења малим словима азбуке.

У посебном делу речничког чланка наводе се терминолошко-синтагматски спојеви, фразеолошки обрти, фраземи, идиоми и друге врсте фразема које везују поједине лексеме у српском језику. Набројани спојеви називају се у РСАНУ заједничким именом *изрази*. Под овим појмом у РСАНУ најчешће се подразумевају устаљени спојеви речи који се у говору репродукују и у којима долази до семантичке промене лексичких компонената (нпр. **сипати уље на (у) ватру** [...] *погоршавати већ иначе лошу ситуацију*). Блиске изразима су *пословице*, краће идиоматске форме којима се исказује нека (скривена, инкапсулирана) порука. Пословице се у РСАНУ такође тумаче лексикографском дефиницијом (нпр. **споља гладац а изнутра јадац**, **сприједа гладац, а острага јадац** *оно што се види то је лепо и добро, а што се не види то је врло лоше*).

4. *Закључне напомене. Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* представља лингвистичко дело у коме се, у складу са основном концепцијом, системски описују и повезују лексичке јединице српског језика. Узимајући у обзир традицију његове израде, као и значај идеје са којом је започета његова израда, Речник САНУ се може сматрати најзначајнијим делом српске лексикослова (например, **натужити** ... (често безл.)) и др.

За заголовком в основной части словарной статьи словаря САНИ следует информация о значении этого слова вместе с примерами его употребления в текстах и речи. В этой части статьи семантическое содержание лексемы идентифицируется с помощью лексикографического описания. Путем лексикографиеского описания определяется значение понятия, к которому относится описываемая лексема. Значение лексемы описывается в иерархическом порядке, который подразумевает определение *архисемы* (основного значения, понятийной ценности лексемы, например, око 'глаз' ... 1. *орган зрения у человека и животных*) и *сем нижнего порядка* (дифференциальные и контекстуально обусловленные значения одной и той же лексемы, например, **око**... 3. рег., источник, над которым накапливается вода и образует озерцо). Архисема и дифференциальные семы, выстроенные в иерархическом порядке (от общего к специальному и от конкретного к абстрактному), называются *многозначной структурой лексемы.*

В словарной статье семантическое содержание лексемы формулируется с помощью лексикографического метаязыка и порядка значений. Лексикографический метаязык – это единицы словарного описания, то есть все, чем лексикограф располагает, чтобы правильно описать значение слова. Составляющими метаязыка являются метаязыковые константы и глоссы (типовые элементы словарного описания, используемые на различных уровнях анализа и описания), квалификаторы (пометы о нормативном, стилистическом, диалектном и др. статусе значения слова) и остальные элементы семантической классификации и категоризации. Многозначная структура слова в словаре САНИ организована с помощью цифр: реализованные смысловые комплексы обозначены римскими цифрами, реализован-

графије и најважнијим резултатом Београдске лексикографске школе.

ЛИТЕРАТУРА:

Александар Белић: „Увод", *Речник српскохрватскога књижевнога и народнога језика САНУ*, књ. I, 1959, VII–XXVI. Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд, 1997. Даринка Гортан Премк: „Дефинисање у српској лексикографији", *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Београд, 2014, 131–139. Ирена Грицкат: „Академијски речници и њихови задаци – поводом прве књиге Речника Српске академије наука", *Наш језик*, књ. X, св. 3–6 и 7–10, 1960, 88–100; 212–227. Ирена Грицкат Радуловић: „Речник Српске академије наука и уметности – почеци, лик перспективе", *Глас САНУ*, CCCLII (књ. 13 Одељења језика и књижевности), 1988, 25–40. Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси, колективна монографија*, Београд, 2014. Ненад Ивановић: „Историјат рада на Речнику САНУ (1853–1953): један век развоја савремене српске лексикографије", *Славянская лексикография*, международная коллективная монография, отв. ред. М. И. Чернышева, Москва, 2013, 166–198. Стојан Новаковић: „Српска краљевска академија и неговање језика српског", *Глас Српске краљевске академије*, књ. 10, 1888, 5–87. Стана Ристић и Ненад Ивановић (прир.): „О лексикографији Александра Белића – из необјављених рукописа", *Александар Белић, српски лингвиста века*, књ. 2, Београд, 2017, 195–260. *Упутства за обраду речничке грађе*, лексикографски интерни спис (више ревизија, последња позната ревизија 1997. године, још у изради), Београд, 1959–1997. Егон Фекете: „О *Речнику српскохрватскога књижевнога и народнога језика САНУ*", *Сто година лексикографског рада у САНУ*, Београд, 1993, 21–49.

ные значения – арабскими цифрами, а подзначения – буквами нижнего регистра.

В отдельной части статьи приводятся терминологическо-синтагматические сочетания, фразеологические обороты, идиомы и другие типы словосочетаний, связанных в сербском языке с этой лексемой. Вышеупомнятуые сочетания именуются в словаре САНИ общим названием «выражения». Под этим понятием в словаре САНИ чаще всего подразумеваются устоявшиеся словосочетания, воспроизводимые в речи, в которых произошло семантическое изменение лексических компонентов (например, **сипати уље на (у) ватру** ‘подливать масла в огонь’ … *ухудшать и без того плохую ситуацию*). Близки выражениям и поговорки, краткие идиоматические формы, содержащие скрытый заключенный в них смысл. Толкование поговоркам в словаре САНИ также дается с помощью лексикографического описания (например, **споља гладац а изнутра јадац, сприједа гладац, а острага јадац** ‘снаружи гладко, а внутри – кость’ *то, что мы видим, – хорошо и красиво, а то, что скрыто от глаз – очень плохо*).

4. *Заключительные замечания. Речник српскохрватскога књижевнога и народнога језика САНУ* («Словарь сербохорватского литературного и народного языка САНИ») – это лингвистический труд, в котором в соответствии с основным замыслом систематически описываются и связываются между собой лексические единицы сербского языка. Принимая во внимание традицию его создания, а также значение замысла, с которого началась работа над ним, словарь САНИ можно считать самым важным трудом в области сербской лексикографии и самым значительным результатом работы Белградской лексикографической школы.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

РЕЧНИК

СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ
И
НАРОДНОГ ЈЕЗИКА

КЊИГА I

А — Боіољуб

БЕОГРАД 1959
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Речник српскохрватског књижевног и народног језика

Српске академије наука и уметности

јумрук² *м* заст. *в.* ђумрук *(1б).* — Даде је суду . . . бинбаша . . . и предаде Ђуки [гр. Ђуку] Романовића за дугъ 79 гроша и 20 пара, што е осто дужанъ одъ жмрука (ПШМ, 170).

јуна *ж* (лат. iunius) шестии месец у години, јуни.

јуна *ж* покр. осор. *в.* ... Вијео ђијео (Жирц 3). Изр. бела ~ *в.* ... Milium (regalis) milium (ГлХНД 1888, 120).

јунад *ж* зб. им. од јуне.

јунадија *ж* зб. покр. јунад, млада говеда; *исп.* од јунад. — Мој Шаровка . . . регом ангатое пасиату граиу, поміа је и спремна толико да је хране и јунадија могу једином допшани (Жгі., СКГл 26, 780). (Дубипо, Хрвић.; Драгачево, Кол. Р.; Мали Пожаревац, Ост. Д.). Ма да раним заисто право благо, не би ни жалио, него нејакиу јунадију, која не падају онот што могу (РЈА).

јунак, -ака *м* (вок. јуначе) **1.** смео, храбар, одважан, неустрашив човек, онај који се истиче смелошћу, храброшћу, неустрашивошћу (обично у рату, борби). — Помисмише на старе јунаке, | Како вала ерніст' за мејдану, | Њих тројица пред дванаест хиљада! (НП Вук 4, 231). Био је то . . . јунак каквог ретко наша рађа (Весел. 7, 135). Онап јунак са тешке златне | Оштру стр'јелу громом пусти (Кравч. С. 1, 19). Обучао [је] сељачко одело и као студент наоко означен све до правог рата у коме је био јунак над јунацима (Вес. Д. 3, 23). Оних [је] дана приговорило у мени стотине поколења, од Косова до . . . последњих ...ских јунака из 1878. год. (Лаз. М. 1, 12). *пр.* Тако се то обично догађа кад је неко толико јунак да се усуди поновити о Назору оно што се фразира о њему већ толико година (Шимић А. 2, 388).

2. *в.* онај који се својим изузетним особинама и делатношћу истакао у одређеној средини, времену или ситуацији, онај који је заслужан за остварење каквог великог подухвата, личност која учини какав подвиг, централна личност. — Остаће Петар преко целе земе јунак своју дружинака (Даница 1863, 347). Он је, једино својим умом и енергијом, постао јунак мисаоте народа овде у Угарској (Мил. М. Ђ. 21, 59). Каже Змица „руском с песме", рушики и ... сти . . . Змајко је јунак нашег доба (Михал. С. 1, 21). Јунаци данашњег такмичења били су Лоргер . . . и Фрања Михалић (Пол. 1958, 16280/22). *пр.* После неколико дана шетао је онај са два жига на челу . . . и мудрог пробе све се жито ... и сипа ... пред јунаком својих дана (Домин. 5, 165). **б.** (обично с допуном у лок. с предлогом на) онај који се одликује изузетним способностима, вештином, одлучношћу у неком подручју делатности. — Вала ли се чудити, што таковіи на перу ... у ... (Зуб. 5, 98). Српском и хрватском народу данас осим јунака на мачу треба и јунака на речи, треба јунака, што их неће ... никада моћи поколебати у увереñу ... (Матица 1867, 550). Јунаци на језику ... су још ... ... раднии он је за то на раду (Јаг. 2, 241).

3. личност (обично главна) у уметничком делу (роману, приповеци, драми, филму и сл.). — Уздигнуте главе, шетао [је] . . . поразом херојском, патетичном, као какав јунак Шилерове драме (Шен. А. 8, 23). Те се године јунак наш први пут у јавном листу помиње (Рун. И. 2, 32). Један пак гост ове баше јунак је ове приповетке (Лаз. Л. 2, 4). Јунаци Вергилових најбољих дјела живе као несутићима дијеловии природе (Франгеш И. 1, 111). Проналазећи такве јунаке за своје филмове . . . он је успио да створи типове (Добриновић В., Реп. 1957, 8/16). *фиг.* Та „На Дрини ћуприја" [је] симболични јунак овог поистављања векова у садржині једног романа (Богд. М. 4, 76).

4. *нар.* и *покр.* **а.** млад човек, младић, момак, човек удварач, мушкарац. — Ја ћу поћи за ког ме ти дадеш; | Ја б' волела за млада јунака, | Макар нигђе ништа ни имао, | Нег' за стара, макар богатога (НП Вук 1, 545). Бор убио свјаку другу војну, | Која дроби виру у јунака (НП Андрић Н. 2, 318). Млада погледа младог јунака некако у чуду (Шен. А. 20, 339). Био пак је то човјек пријаздан . . . Многој је дјевојци запело око за њим и многа је помислила: да чудна јунака! (Делић М., ББ 1888, 246). Жене кажу те [где] су јунаци (касне из одрасле мушке) (Мркоњић, Троп. 6, 282). Брже, Анђе, мезни софру ево греду јунаци из поља (ЦГ, Јововић 1). **б.** слуга, момак, надничар. — На . . . Корчули слуга се зове јунак (Бoжић. 1, 45). Послужници се зову најменици, слуге, момци, момчање и јунаци (Цетиње, Н. 3, 145). **в.** *ист.* стални или повремени припадник оружаних снага у Дубровачкој Републици намењених служењу јавног поретка и безбедности. — Оружане људе, који су вршили стражарску службу . . . као и све наоружане сељаке који су с њима четовали називају Дубровчани редовно јунацима (Грујић М., Сп. СКА LXVI, 14). Та оружана пратња карапанска звали су се „јунаци", којим су именом Дубровчани звали и своје плаћене војнике и властелинске оружане момке (Кост. К. 2, 196).

5. *покр.* муж, супруг (Стари Влах, Вук, РЈ.).

6. (у атрибутској служби, у полусложеницама) јуначан, смео, храбар, одважан. — Јер он већ слути | Да само јунак-дух ће га спасити (Прер. П. 2, 187). Страшљивац преко до јунак-дана | У сновима мирише вечност унина (Шаич. 5, 65). Та оно је нека јунак-девојка (Лаз. Л. 2, 258). Као јунак човек, он је био жудан боја и мегдана (Тол. П. 1, 227). И јунак-лоиац узе нашег дјечака (Назор, СКГл НС 16, 324).

Изр. **гроб незнаног јунака** симболичан гроб у спомен онима који су погинули борећи се у рату за своју земљу. ~ **дана** онај који се истакне, прослави у чему, који неким подвигом, успехом и сл. скрене на себе општу пажњу. — Вала је мислела, да у својој кући види све јунаке дана (Вил. 1, 17). Сињи се први залети и бућ у воду — да спасава . . . Да постане јунак дана (Драгов. П. 1, 174). Било је бутлегера на маке утицајних концерна који су допадали затвора, али је по који од њих постајао и ...ент „јунак дана". Око његовог имена исиредала се велика фама (Глиг., КН 1948, 1/3). ~ **социјалистичког рада** почасни назив носиоца високог одликовања за пожртвован рад и изузетно значајна радна остварења. — Орден јунака социјалистичког рада (Енц. Југ. 6, под одликовања, 370).

јунакиња *ж* женско лице јунак (1—3). — Не мисли тако просто о жени . . . која често

Ненад Ивановић, Наташа Миланов
Ненад Иванович, Наташа Миланов
Институт за српски језик САНУ

Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској

Лексикография сербского литературного языка – лексикографическая программа Матицы сербской

Историјска
перспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним рječничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састајү
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ћике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се реч преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумераната, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их се могао опоминьати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (ћерати,
ђевојка), претварао ми у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцепатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумишљушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

Почев од друге половине XX века, у Матици српској изводи се дуготрајан и сложен лексикографски програм, од великог значаја за српски језик и културу. Тај програм има за резултат два речника: *Речник срӣскохрватскоӣа књижевноӣ језика* (скраћено: РМС, 1967–1976, у шест томова обрађује преко 150.000 лексема са примерима употребе) и *Речник срӣскоӣа језика* (скраћено: РСЈ, 1. издање 2007, у једном тому обрађује преко 75.000 лексема). Тренутно је у фази припреме *Вишетомни речник срӣскоӣ књижевноӣ језика*.

Речници књижевноӣ језика: концепцијски оквир. Према А. Белићу, књижевни језик представља идиом који, у социолингвистичком смислу, настаје у процесу културног мишљења. Културно мишљење укључује мишљење једног народа у домену цивилизацијских појмова, као и вербализацију тих појмова у оквиру кодова савременог језика и културе. Према томе, речници српског књижевног језика, у концепцији, садрже и обрађују лексику (речи, обрте, значења) која чини основу језичког израза српског народа у различитим сферама његове културе (књижевности, науке и др.). По томе се они разликују од тезаурусног речника, који обрађује целокупну лексику српског језика, и књижевну и народну.

Начиная со второй половины XX века, в Матице сербской реализуется долгосрочная и сложная лексикографическая программа, имеющая огромное значение для сербского языка и культуры. Результатом этой программы стали два словаря: *Речник срӣскохрватскоӣа књижевноӣ језика* (сокращенно: РМС, 1967–1976, в шести томах, объемом свыше 150 000 лексем, с примерами употребления) и *Речник срӣскоӣа језика* (сокращенно: РСЈ, 1 издание 2007, в одном томе, объемом свыше 75 000 лексем). В настоящее время в фазе подготовки находится словарь *Вишетомни речник срӣскоӣ књижевноӣ језика*.

Словари литературного языка: концептуальные рамки. По А. Беличу, литературный язык представляет собой идиом, который в социолингвистическом смысле возникает в процессе культурного мышления. Культурное мышление включает мышление одного народа в сфере цивилизационных понятий, а также вербализацию этих понятий в рамках кодов современного языка и культуры. В соответствии с этим словари сербского литературного языка концептуально содержат и анализируют лексику (слова, обороты, значения), составляющую основу языкового выражения сербского народа в различных сферах его культуры (литературе, науке и пр.). По этому признаку они отличаются от

1. *Историјат.* Као што су планирање и израда тезаурусног речника српског језика везани за Српску академију наука, тако су планирање и израда речника српског књижевног језика везани за Матицу српску као најстарију културну, књижевну и научну институцију у Срба. У аналима ове институције, као и у свескама њеног гласила, *Летописа Матице српске*, можемо пратити развој тог питања у XIX и XX веку.

Лексикографски рад у Матици српској у XIX и почетком XX века. На прву лексикографску критику у *Летопису* наилазимо већ 1866. године, у тексту Ј. Бошковића о речнику који је Ј. Београдац 1864. год. поднео Матици на оцену. У оцени Београдчевог речника Ј. Бошковић је посредно истакао тражене одлике речника књижевног језика: бележење књижевних речи насталих по законима српског језика, техничких речи, регистровање (и)јекавизама, бележење ономастике; затим доследну морфолошку обраду речи, поштовање законитости творбе, бележење акценатских промена и др. Лексикографски рад у Матици српској у другој половини XIX века тиче се прикупљања и обраде народне терминологије и њене стандардизације (др М. Ј. Батут, 1886–7); изградње номенклатура (М. Медић, 1884–1896, прилози народној терминологији биља, животиња, риба и рибарства, народних игара и др.); као и прикупљања народних речи у циљу стварања општег речника српског књижевног језика (збирке народних речи Ј. Ј. Змаја, Л. Богдановића, С. М. Бајића, Д. Прерадовића). Крајем XIX и почетком XX века у Матици се срећу и прве програмске замисли о лексикографској обради српског књижевног језика. Јављају се код Р. Врховца, који се у *Летопису* у периоду од 1890. до 1933. више пута осврнуо на ова питања. Карактеристи-

тезаурусного словаря, обрабатывающего весь объем лексики сербского языка, и литературную, и народную.

1. *Исторический обзор.* Точно так же, как планирование и составление тезаурусного словаря сербского языка связаны с Сербской академией наук, так планирование и составление словаря сербского литературного языка связаны с Матицей сербской, старейшим культурным, литературным и научным институтом сербов. В анналах этого института, как и в томах ее печатного органа, *Летописа Матицы сербской*, можно проследить развитие этого вопроса в XIX и XX веке.

Лексикографическая работа в Матице сербской в XIX и начале XX века. Первую лексикографическую критику в *Летописе* мы встречаем уже в 1866 году, в тексте Й. Бошковича о словаре, переданном Й. Београданцем в 1864 году Матице на оценку. В оценке словаря Београдаца Й. Бошкович опосредованно выделил требуемые отличительные черты словаря литературного языка: запись литературных слов, возникших по законам сербского языка, технических терминов, регистрация (и)екавизмов, запись ономастики, далее, последовательный морфологический анализ слов, соблюдение законов словообразования, регистрация акцентных изменений и т.д. Лексикографическая работа в Матице сербской во второй половине XIX века относится к сбору и анализу народной терминологии и ее стандартизации (др М. Ј. Батут, 1886–7), разработке номенклатуры (М. Медић, 1884–1896, приложения по народной терминологии растений, животных, рыб и рыболовства, народных игр и пр.), а также собиранию народных разговорных слов в целях создания всеобщего словаря сербского литературного языка (сборники народных слов Й. Й. Змая, Л. Богдановича, С. М. Баича, Д. Прерадовича). В конце XIX и начале XX века

чан је његов текст *О нашем књижевном језику* из 1933. године, у коме се изражава мисао о речнику који би требало да дâ пресек развоја савременог српског књижевног језика. Тај пресек би, према овом аутору, у речнику био видљив кроз међусобни однос народних, стручних, позајмљених, скованих и др. речи, што би чинило основ оријентације корисника у питањима стила, терминологије, односа између лексичких варијаната једног појма и др.

Анкета о питањима српскохрватског језика (1953–1954), Новосадски договор (1954) и израда Речника српскохрватског књижевног језика. Све изложено сведочи о томе да је у Матици српској посвећивана знатна пажња питању књижевног језика, и то углавном са становишта његове речничке обраде. Стога не чуди што је у овој институцији половином XX века одржана анкета о питањима српскохрватског језика и правописа, и што је један од главних резултата те анкете био израда речника савременог књижевног језика.

Анкету је отворио А. Белић, који је у уводном тексту у *Летопису* МС (372, св. 4) нагласио потребу за договором о правописном и лексичко-стилском уједначавању варијаната вуковског књижевног језика, ради његовог даљег развоја. Позвани су истакнути представници језичког колектива (лингвисти, књижевници, културни радници и др.) да о овим питањима дају свој суд. У *Летопису МС* за 1953. и 1954. објављени су одговори 40 учесника у анкети. Одговори су се природно груписали око неколико тематских целина (питање јединства језика, име језика, писмо, наречје и др.).

Међу овим целинама, израда речника књижевног језика заузела је важно место. Поменуто питање је покренуо П. Скок, који је

в Матице появляются и первые программные замыслы о лексикографическом анализе сербского литературного языка. Они появляются у Р. Врховаца, который в период с 1890 по 1933 годы много раз в журнале *Летопис* возвращался к этим вопросам. Характерным является его текст *О нашем књижевном језику* от 1933 года, в котором высказывается мысль о словаре, который должен показать срез развития современного сербского литературного языка. Такой срез, по мнению автора, в словаре должен просматриваться через взаимоотношения народных, профессиональных, заимствованных, новых и других слов, что может стать основой для ориентации пользователя в вопросах стиля, терминологии, отношений между лексическими вариантами одного понятия и т.д.

Анкета по вопросам сербскохорватского языка (1953–1954), Новисадское соглашение (1954) и разработка словаря Речник српскохрватског књижевног језика. Все изложенное свидетельствует о том, что в Матице сербской значительное внимание уделялось вопросу литературного языка, при этом главным образом с точки зрения его словарного анализа. Поэтому неудивительно, что в этом институте в середине XX века была составлена анкета по вопросу сербскохорватского языка и правописания, и что одним из главных результатов этой анкеты стала разработка словаря современного литературного языка.

Анкету начал А. Белич, который во вводном тексте в журнале *Летопис Матицы сербской* (372, св. 4) подчеркнул необходимость договориться в связи с приведением к орфографическому и лексико-стилистическому единообразию вариантов вуковского литературного языка в целях его дальнейшего развития. Были приглашены выдающиеся представители языковедческого сообщества (лингвисты, литера-

као централни проблем лексичке стандардизације савременог књижевног језика истакао образовање јединствене (српскохрватске) књижевне терминологије за различите области струке. Предлог П. Скока допунио је А. Белић, формулишући концепцију *информативног* (дескриптивно-нормативног) речника, који ће давати свестрана тумачења књижевних речи без наметања (стилских, прагматичких) правила њихове употребе. Белићев предлог подржали су и други учесници дискусије одржане поводом анкете Матице српске (крајем 1954. године), па је захтев за израду таквог речника уврштен у закључке Новосадског договора (т. 5).

Израда *Речника српскохрватскога књижевног језика* трајала је од 1967. до 1976. године. У састављању овог речника испрва су учествовале редакције Матице српске и Матице хрватске, које су независно ексцерпирале грађу. Речник је најпре издаван у две (међусобно испоређене) варијанте: екавској (ћирилицом, азбучним редом, екавске дефиниције, стилизације значења прилагођене језичком осећању српског читаоца) и ијекавској (латиницом, абецедним редом, ијекавске дефиниције), да би након два тома наставило да излази само екавско издање у редакцији Матице српске.

Након завршетка израде РМС (1975) у Матици српској је размотрено састављање сажетијег („приручног", „малог") описног речника (у 1–2 тома, до четвртине обима текста РМС). Израда једнотомног *Речника српскога језика* трајала је до 2007. год., када је изашло његово прво издање. У изради РМС и РСЈ учествовали су најпознатији српски лексикографи и лингвисти.

2. *Грађа.* У складу са концепцијом књижевног језика као језика развијене културе, за исписивање грађе РМС узето је око 700

туроведы, культурные работники и др.), чтобы высказать свое мнение по этим вопросам. В журнале *Летопис Матицы сербской* за 1953 и 1954 год опубликованы ответы 40 участников анкеты. Ответы естественным образом сгруппировались вокруг нескольких тематических единств (вопрос единства языка, название языка, письмо, речь и т.д.).

Среди этих тем важное место заняла разработка словаря литературного языка. Этот вопрос поднял П. Скок, который в качестве центральной проблемы лексической стандартизации современного литературного языка выделил формирование единой (сербскохорватской) литературной терминологии для различных областей данной дисциплины. Предложение П. Скока дополнил А. Белич, сформулировав концепцию *информационного* (дескриптивно-нормативного) словаря, который сможет дать всесторонние толкования литературных слов без навязывания (стилистических, прагматических) правил их употребления. Предложение Белича поддержали и другие участники дискуссии, состоявшейся в связи с анкетой Матицы сербской (в конце 1954 года), в результате запрос на составление такого словаря был включен в решения Новисадского соглашения (п. 5).

Разработка словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* продолжалась с 1967 по 1976 год. В составлении этого словаря первоначально участвовали редакции Матицы сербской и Матицы хорватской, которые самостоятельно отбирали материал. Словарь сначала издавался в двух (сопоставимых между собой) вариантах: экавском (на кириллице, в кириллическом алфавитном порядке, с экавскими определениями, стилизацией значений, адаптированных к чувству языка сербского читателя) и иекавском (на латинице, в латинском алфавитном порядке, с иекавскими опре-

извора: књижевних и научних дела, превода, уџбеника, часописа, годишта дневних и недељних листова. Доња граница овако прикупљене грађе је средина XIX века (драме *Горски вијенац* и *Шћепан мали* П. П. Његоша, речник и списи В. С. Караџића и др.). Уочљиво је настојање да већина извора за РМС буде из XX века. Ексцерпирани су аутори који дефинишу културни идентитет народа, било да култивишу савремени књижевни језик екавског и (и)јекавског наречја (И. Андрић, М. Црњански, Б. Ћопић, Б. Станковић) или унапређују његове изражајне могућности тиме што уносе знатније лексичке или стилске иновације у језички израз (В. П. Дис, В. Петровић, Т. Ујевић, О. Давичо).

Као основа грађе за израду РСЈ послужио је, у највећој мери, текст РМС, који је осавремењен и допуњен новим речима и значењима.

У фонд оба речника узете су речи које успешно егзистирају у стандардном језику, дакле оне које је Уредништво оценило као такве. Поред књижевних речи у фонд су, у ограниченом обиму, уврштени и термини, стране речи, неологизми, хапакси, експресиви и др.

3. *Речнички чланак.* Речници српског књижевног језика, РМС и РСЈ, у методолошком смислу, израђени су поступцима који одликују Београдску лексикографску школу. Одредница се наводи у основном облику (у номинативу једнине код именских речи – именица, заменица, придева и бројева, у инфинитиву код глагола итд.). Хомоними се означавају бројем у експоненту (нпр. **гра̂д**[1] м *тврђава, утврђење, замак у облику тврђаве*; **гра̂д**[2] м лат. *степен, ступањ*).

Граматичким квалификаторима се указује на врсту речи или граматичку катеделениями), но после первых двух томов продолжило выходить только экавское издание в редакции Матицы сербской.

После завершения словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* (1975) Матицей сербской был рассмотрен вопрос составления сокращенного („справочного“, „малого“) дескриптивного словаря (в 1–2 томах, до четверти объема текста словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика*). Разработка однотомного словаря *Речник српскога језика* продолжалась до 2007 года, когда вышло его первое издание. В разработке словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* и словаря *Речника српскога језика* принимали участие известнейшие сербские лексикографы и лингвисты.

2. *Материал.* В соответствии с концепцией литературного языка как языка развитой культуры для сбора материала для словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* было отобрано около 700 источников: художественных и научных произведений, переводов, учебников, журналов, годовых подборок ежедневных и еженедельных газет. Нижняя граница отобранного таким образом материала – середина XIX века (драмы *Горски вијенац* и *Шћепан мали* П. П. Негоша, словарь и сочинения В. С. Караджича и др.). Заметно стремление к тому, чтобы большинство источников для словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* было из XX века или в каком-либо современном издании. Были отобраны авторы, определяющие культурную идентификацию народа или культивирующие современный литературный язык экавского и (и)екавского говора (И. Андрич, М. Црнянский, Б. Чопич, Б. Станкович), или развивающие его выразительные возможности тем, что привносят значительные лексические или стилистические инновации в языковое выражение (В. П. Дис, В. Петрович, Т. Уевич, О. Давичо).

горију којој лексема припада (нпр. мн.(ожина), безл.(ично), узв.(ик) итд.). Осим граматичких, уз многе одреднице стоје и друге квалификације: нпр. о пореклу речи из страних језика (**инкасант** м итал. *онај који убире новац; благајник*; **мистер** м енгл. *господин*), припадности одређеној сфери употребе (**мишар** м зоол. *птица грабљивица из пор. соколова која се храни пољским мишевима*; **лукс** м физ. *јединица за мерење осветљења*; **занимација** ж разг. *шала и забава*), речима субјективне оцене (**аламуња** ж и м погрд. *брзоплет, несмотрен, непромишљен човек*) итд. Речник садржи и речи које се сматрају дијалекатским односно покрајинским, у случају ако су општепознате и ако се формално и акценатски уклапају у стандардни језик (нпр. **ȉзвр̄тањ** покр. *врелце, мали извор*; **јадрѐњāк** дијал. *в. једрењак*). Своје место у речницима књижевног језика нашле су и архаичне и застареле речи, које су у грађи заступљене због своје стилске употребе у књижевности (нпр. **Јевро̄па** ж заст. *в. Европа*; **лето** с **2.** арх. *година*).

Уз општепознате основне речи страног порекла давани су квалификатори који означавају језик из ког су позајмљене, док уз изведенице којима је у основи лексема страног порекла етимологија није навођена (нпр. уз именицу **пошта 1. а.** *установа која се бави преносом разноврсних пошиљака (писама, новина, мањих пакета, новца и сл.) према утврђеној тарифи* даје се квалификација нем.(ачки), а уз деривате **поштар**, **поштански**, **поштарина** ознака порекла изостаје).

Основне, творбено немотивисане речи се у РМС и РСЈ по правилу дефинишу описно (**књига** ж **1.** *дело књижевно или научно; више заједно повезаних или укоричених штампаних*

Основой материала для словаря *Речник српскога језика* в максимальной мере послужил текст словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика,* осовремененный и дополненный новой лексикой и значениями.

В фонд обоих словарей включены слова, которые успешно существуют в стандартном языке, то есть те, которые Редакция оценила как таковые. Помимо литературной лексики в фонд в ограниченном объеме вошли также термины, заимствования, неологизмы, гапаксы, экспрессивная лексика и т.д.

3. *Словарная статья.* Словари сербского литературного языка, *Речник српскохрватскога књижевног језика* и *Речник српскога језика*, в методологическом смысле составлены по методике, отличающей Белградскую лексикографическую школу. Заглавное слово указывается в основной форме (в именительном падеже единственного числа для имен – существительных, местоимений, прилагательных и числительных, в инфинитиве для глаголов и т.д.). Омонимы обозначаются номером в экспоненте (например, **гра̑д**[1] м *тврђава, утврђење, замак у облику тврђаве*; **гра̑д**[2] м лат. *степен, ступањ*).

Грамматические классификаторы указывают на тип слова или грамматическую категорию, к которой принадлежит лексема (например, мн.(ожина), безл.(ично), узв.(ик) и т.д.). Помимо грамматических, у многих заглавных слов стоят и другие классификаторы: например, происхождение слова из иностранного языка (**инкасант** м итал. *онај који убире новац; благајник*; **мистер** м енгл. *господин*), принадлежность к определенной сфере употребления (**мишар** м зоол. *птица грабљивица из пор. соколова која се храни пољским мишевима*; **лукс** м физ. *јединица за мерење осветљења*; **занимација** ж разг. *шала и забава*), слова субъективной оценки (**аламуња** ж и м погрд. *брзоплет, несмотрен, непромишљен човек*) и т.д. Словарь

листова с каквим текстом), а изведенице се у дефиницији наслањају на мотивну реч (**књижара** ж *продавница књига*). У речницима књижевног језика запажа се и доследна подела дефиниције на дефиницију основних речи и дефиницију граматичких изведеница. Граматичке изведенице у овим речницима такође се по правилу упућују на основну реч (нпр. **посрбљавати (се)** [...] *несвр. и уч. према посрбити (се)*; **прекрити се** *повр. према прекрити (1)*); само изузетно се дефинишу ако у књижевном језику развијају засебна, лексичка значења (нпр. **поткован** [...] **1.** *трп. прид. од потковати (се);* **2.** фиг. *који је вешт, темељит у чему, снабдевен знањем*). Следећи ову поделу, код глагола који чине видски пар значења су давана код свршених глагола, а несвршени су у дефиницији најчешће упућени на свршене. У РСЈ, као речнику мањег обима, изостављане су и глаголске именице од несвршених глагола типа **довођење** (од **доводити**), **куцање** (од **куцати**) итд. Изузетак су били случајеви кад су код такве именице потврђена посебна, лексикализована значења или домени употребе (нпр. **гађање**, **мишљење** и др.), као и именице нерегуларне творбе (нпр. **лебдење**).

У РМС и РСЈ се по правилу користе дефиниције са сведенијим инвентаром средстава семантичког описа него у тезаурусном речнику. Тако су нпр. у РМС код секундарних значења речи уместо описне дефиниције давани и синоними ужег, одређенијег значења (нпр. **отанчати** свр. […] **3. а.** *истрошити се, осиромашити*). При дефинисању полисемичних лексема полазило се од значења која су доминантна у стандардном језику. Тако је, нпр., као примарно значење именице **извод** дато лексикализовано предметно значење *извадак из какве књиге или писменог састава; сажета верзија* также содержит лексику, которая считается диалектной или областной, в случае, если она общеизвестна и формально и акцентуационно соответствует нормам стандартного языка (например, **и̏звр̄тањ** покр. *врелце, мали извор*; **јадрѐњā̄к** дијал. *в. једрењак*). Свое место в словарях литературного языка нашли и архаизмы, и устаревшие слова, представленные в материале из-за своего стилистического употребления в литературе (например, **Јевро̄па** ж заст. *в. Европа*; **ле̄то** с **2.** арх. *година*).

К общеизвестным основным словам иностранного происхождения даются классификаторы, обозначающие язык, из которого они заимствованы, тогда как для производных слов, основой которых является лексема иностранного происхождения, этимология не указывается (например, к существительному **по̄шта 1. а.** *установа која се бави преносом разноврсних пошиљака (писама, новина, мањих пакета, новца и сл.) према утврђеној тарифи* дается классификатор нем.(ачки), а у дериватов **по̄штар**, **по̄штански**, **по̄штарина** обозначение происхождения отсутствует).

Непроизводные, словообразовательно немотивированные слова в словаре *Речник српскохрватскога књижевног језика* и словаре *Речник српскога језика,* как правило, определяются описательно (**књи̏га** ж **1.** *дело књижевно или научно; више заједно повезаних или укоричених штампаних листова с каквим текстом*), а производные в определении опираются на производящее слово (**књижа̀ра** ж *продавница књига*). В словарях литературного языка отмечается также последовательное разделение определения на определение основных слов и определение грамматических производных. Грамматические дериваты в этих словарях так же, как правило, опираются на производящее слово (например, **посрбљавати (се)** ... *несвр. и уч. према посрбити (се)*; **прекрити се** *повр. пре-*

некоī тексīа: ~ из књиīе рођених, док се глаголско значење *извођење* ни не констатује (за разлику од нпр. стања у РСАНУ, где је глаголско значење примарно). У РСЈ, као нормативном речнику мањег обима, већина лексема потврђена је свега једним значењем, оним које је у савременом језику најуобичајеније (нпр. **младѝна** *дани младоī Месеца, млади Месец*; **обалити** *обориīи, срушиīи* итд.). Са друге стране, за неке полисемичне лексеме у РСЈ се даје више значења него нпр. у тезаурусном РСАНУ (нпр. такве су лексеме *вући (се), даīи (се)*).

Речници српског књижевног језика дају допринос и српској фразеографији, будући да се у њима бележе и фразеологизми, са дефиницијом која се обично даје уз реч која је носилац значења (нпр. фразеологизам **довести у шкрипац** (кога) *сīавиīи коīа у врло незīодан, оīасан īоложај* дат је уз глагол **довести**). Фразеологизми уз глаголе у неповратној и у повратној форми давани су се посебно, тј. непосредно иза облика глагола који чини његов саставни део (нпр. фразеологизам **прави се Тоша** *влада се као да īа се нешīо не īиче* наведен је након значењâ рефлексивне форме глагола **правити**).

4. *Закључне најомене.* Израда *Речника срīскохрваīскоīа књижевноī језика*, израда *Речника срīскоīа језика*, као и припрема *Вишеīомноī речника срīскоī језика* представљају делове лексикографског програма истраживања и описа савременог српског књижевног/стандардног језика, који се у Матици српској планира од друге половине и краја XIX, а реализује од половине XX века. Основу овог програма чини свестрана речничка обрада књижевног језика у циљу његове стандардизације, као и описа његових изражајних средстава.

ма īрекриīи (1)), и только в виде исключения они имеют определение, если в литературном языке развиваются отдельные лексические значения (например, **поткован** ... **1.** *īрī. īрид. од īоīковаīи (се)*; **2.** фиг. *коī је вешīī, īемељиīī у чему, снабдевен знањем*). Следуя этому порядку деления, для глаголов, составляющих видовую пару, значения указаны для глаголов совершенного вида, а для глаголов несовершенного вида в определении чаще всего дается отсылка к глаголу совершенного вида. Из словаря *Речник срīскоīа језика,* как словаря меньшего объема, исключены отглагольные существительные, образованные от глаголов несовершенного вида типа **довођење** (от **доводити**), **куцање** (от **куцати**) и т.д. Исключение составляют случаи, когда для такого существительного подтверждено отдельное, лексикализованное значение или область употребления (например, **гађање**, **мишљење** и др.), а также существительные нерегулярного словообразования (например, **лебдење**).

В словарях *Речник срīскохрваīскоīа књижевноī језика* и *Речник срīскоīа језика,* как правило, используются определения с более узким набором средств семантического описания, чем в тезаурусном словаре. Так, например, в словаре *Речник срīскоīа језика* для вторичных значений слова вместо описательного определения даются синонимы с более узким, определенным значением (например, **отанчати** свр. … **3. а.** *исīрошиīи се, осиромашиīи*). При определении полисемичных лексем исходили из значений, доминантных в стандартном языке. Так, например, в качестве первичного значения существительного **извод** дано лексикализованное предметное значение *извадак из какве књиīе или īисменоī сасīава; сажеīа верзија некоī тексīа: ~ из књиīе рођених*, тогда как глагольное значение *извођење* даже не упоминается (например, в отличие от ситуации – порядок слов в Словаре Сербской академии наук и искусств, в котором

ЛИТЕРАТУРА:

Александар Белић, Петар Скок, Станислав Винавер и др.: „Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа", *Летопис Матице српске*, књ. 372, св. 4 – књ. 375, св. 1, октобар 1953 – јануар 1955. Александар Белић: „О књижевним језицима", *Изабрана дела А. Белића*, књ. 13, *О различитим питањима савременог језика*, Београд, 2000 [1948], 551–564. Јован Бошковић: „Оцена Београчева речника" (из *Летописа Матице српске* 111/1866), *Скупљени списи Јована Бошковића*, св. 2, Београд, 1888, 41–74. Радивој Врховац: „Матица Српска и српски језик", *Матица српска 1826–1926*, Нови Сад, 1926, 123–204. Радивој Врховац: „О нашем књижевном језику", *Летопис Матице српске*, књ. 331, св. 1–3, 1931, 1–27. Мирослав Николић: „Предговор", *Речник српскога језика*, Нови Сад, 2007, 7–10. Митар Пешикан: „О потребама и могућностима даљег рада после завршетка Речника Матице српске", *Летопис Матице српске*, књ. 420, св. 1–2, 1977, 232–240. Михаило Стевановић, Светозар Марковић, Светозар Матић, Митар Пешикан: „Предговор", *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 1, Нови Сад – Загреб, 1967, 7–14.

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК
АДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС
КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКС
ИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ

глагольное значение является первичным). В словаре *Речник српскога језика,* как нормативном словаре меньшего объема, большинство лексем подтверждается всего одним значением, наиболее употребительным в современном языке (например, **младѝна** *дани младог Месеца, млади Месец;* **обалити** *оборити, срушити* и т.д.). С другой стороны, для некоторых полисемичных лексем в словаре *Речник српскога језика* приводится больше значений, чем, например, в тезаурусном словаре Сербской академии наук и искусств (например, таковы лексемы *вући (се), дати (се)*).

Словари сербского литературного языка вносят свой вклад и в сербскую фразеологию, так как в них отмечаются фразеологизмы с определением, которое обычно дается к слову, являющемуся носителем значения (например, определение фразеологизма **довести у шкрипац** (кога) *ставити кога у врло незгодан, опасан положај* дано к глаголу **довести**). Фразеологизмы с глаголами в невозвратной и возвратной форме даются отдельно, то есть непосредственно после формы глагола, являющегося его составной частью (например, фразеологизм **прави се Тоша** *влада се као да га се нешто не тиче* приводится после значений рефлексивной формы глагола **правити**).

4. *Заключительные замечания.* Составление словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика,* составление словаря *Речник српскога језика,* а также подготовка словаря *Вишетомни речник српског језика* являются частями лексикографической программы изучения и описания современного сербского литературного / стандартного языка, которая планировалась в Матице сербской со второй половины и конца XIX, а реализуется с середины XX века. Основу этой программы составляет всесторонний словарный анализ литературного языка в целях его стандартизации, а также описания его средств выражения.

Речник српскохрватскога књижевног језика, I–VI,
Нови Сад – Загреб (I–II) и Нови Сад (III–VI), 1967–1976.

МАТИЦА СРПСКА

РЕЧНИК
СРПСКОХРВАТСКОГА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

КЊИГА ШЕСТА

С—Ш
(стопица)

Нови Сад
1976

Речник српскохрватскога књижевног језика, I–VI,

Нови Сад – Загреб (I–II) и Нови Сад (III–VI), 1967–1976.

у свима погодама и непогодама. *Вал.* Да ли ће од учења бити успеха или не, то зависи ... још и од погода за време учења. *Год.*

пѐгодак, -отка м (мн. пѐгоци, ген. пѐгодака̂) **1.** *ударац у циљ, мету.* — Правилно нишањења пушка — погодак у центар. *Стр.* фиг. То његово писмо ... опрезно, а ипак јасно ... са прецизним погоцима право у оно нишано срце. *ЛМС 1960.* **2.** *добитак на лутрији, згодитак.* — Добије на лутрији погодак од десет тисућа. *Нед.*

Изр. пун ~ *погодак гранатом, бомбом којим се циљ непосредно руши, уништава.*

пѐгодан, -дна, -дно *који одговара чему, такав какав треба, прикладан, подесан, згодан.* — Терен [је био] ... веома погодан за дизање устанка. *Чол.* Отошние су најпогодније за извођење нежијских ревизија. *Кел.*

пѐгодба ж **1.** *погађање, цењкање.* — Брже-боље ступи у погодбу, да му не би тако лепа прилика пропала. *Дом.* **2.** *пристанак (писмен или усмен), сагласност о резултату преговора, о међусобним обавезама.* — Погодба [за поправак] беше углављена за шест дуката. *Вес.* Склапали [су сељаци] погодбе и преузимали тешке обвезе. *Кос.* **3.** *прилика, околност.* — У Задру ... се само у двије цркве и под особитим погодбама смије обављати словенска служба. *Вод.* Велики је човек увек био искрен, и ... то је прва погодба да буде велики. *Кнеж. Б.* **4.** *сношљивост, међусобна љубав.* — У дворе је [снаха] срећу донијела ... а у среду мира и погодбе. *Вук.*

пѐгодбен, -а, -о *који се односи на погодбу* (2). — Утврдио сам да постоји дужност и за другу погодбену страну. *Мј. 1938.*

Изр. **погодбени начин** грам. *сложени лични глаголски облик за исказивање погодбе под којом се радња главне реченице може или не може извршити; могући начин, потенцијал;* ~ **реченица** грам. *реченица којом се изриче услов под којим се врши или настаје оно што се износи у главној реченици.*

погòдити, пòгодӣм (трп. прид. пòгођен) сврш. **1. а.** *одредити, схватити нешто, досмислити се чему према неким знацима, обележјима; открити нешто досетивши се; одгонетнути.* — По риђој бради ... Петар погоди да је то он [Мирон]. *Моск.* Душан је одмах схватио да је она погодила његове мисли. *Бег.* Желио [би] да изнијесе ствари не мора да изговори, него да их фратар погоди или наслути. *Андр. И.* **б.** *дати прави одговор на срећу, насумце.* — За [Јели] ... с леђа заклопио очи рукама, па ... није могла да погоди ко је. *Ад.* **в.** *унапред одредити, предвидети.* — Стољетни календар није погодио вријеме. *Пав.* **2.** *тачно одредити, приказати кога, што (интуицијом, инстинктом, или као резултат паречитих испитивања, студија).* — Игњатовић је погодио менталитет ситног трговца тривијално ограниченог духа. *Гав.* Ријетко је гдје још код нас тако једноставно и карактеристично погођен наш пејсаж. *Баб.* **3.** (на што, у што) разг. *упасти нечекивано у што, наћи нечекивано на што:* ~ у јаму. — Није дошла у прави час јер је погодила баш на љуту свађу. *Бен.* **4.** *наћи, пронаћи (као резултат тражења, снalaжења).* — Рашница је, не можемо да погодимо пут. *Нен. Љ.* Дођите к мени кроз врата у Тушканцу. Хоћете ли погодити? *Кум.* **5. а.** *ударити у циљ, мету при стрељању, гађању, бацању чега и сл.* — Ако ли га копљем не погодиш, удри њега сабљом аламанком. *НП Вук.* Паде смртно погођен метком у шију. *Доен.* **6.** фиг. *снаћи, задесити; ожалостити, ојадити.* — Знам ... за несрећу која је погодила нашу породицу. *Грол.* Она ... тврдња ... озбиљно је погодила мој лични углед. *Фелд.* **6.** *учинити погодбу, углавити, утврдити цену.* — Приспију на пазар и погоде месо у три перпере. *Љуб.* Цењкао се дуго, те најзад погоди шарана за девет гроша. *Дом.* **7.** *узети кога за плату да (из)врши какав посао, најмити.* — Петар ... погоди мајсторе да Радину кућу оправе. *Вес.* Мајка је отишла с оргуљашицама јер хоће да погоде слуге. *Бен.*

Изр. ~ **кога у слабу страну** *нападати кога тамо где је најслабији;* ~ **коме (праву, у праву) жицу** *учинити некоме оно што скривено нарочито жели;* ~ **у живац, у жилицу, у срце** *изазвати снажан утисак, дирнути у најосетљивије место;* ~ **затвор** *доћи у затвор, бити осуђен на затвор;* ~ **згодитак** *добити згодитак (на лутрији).* — Сиромаш загребачки трговац ... погоди први згодитак велике лутрије. *Шен.*

~ **се 1.** *сложити се, споразумети се у чему после каквих преговора, договорити се о цени.* — Дође Марко ... погоди се и ступи одмах у службу. *Илг.* Кад се погодиш, напиши ми два ретка. *Л-К.* **2.** *ступити на посао, у службу за плату, најмити се.* — Остане у вароши да се погоди код кога ... а после се погоди код неког трговчића у радњу. *Срем.* **3.** (безл.) *испунити се, остварити се (о сну).* — Хајде и ову беспосличу, сан, да вам кажем, али се мени готово погодило. *Нен. М.*

пѐгодица ж дем. *од погода.* — Ти си ... растезао своје кости од погодице и добре вољице. *Шен.*

погòдишњӣ и **погòдишње** прил. *в. полугодишње.* *Р-К Реч.*

погòдишњӣ, -ā, -ē *в. полугодишњи.* *Р-К Реч.*

Речник српскога језика, Нови Сад, 2007.

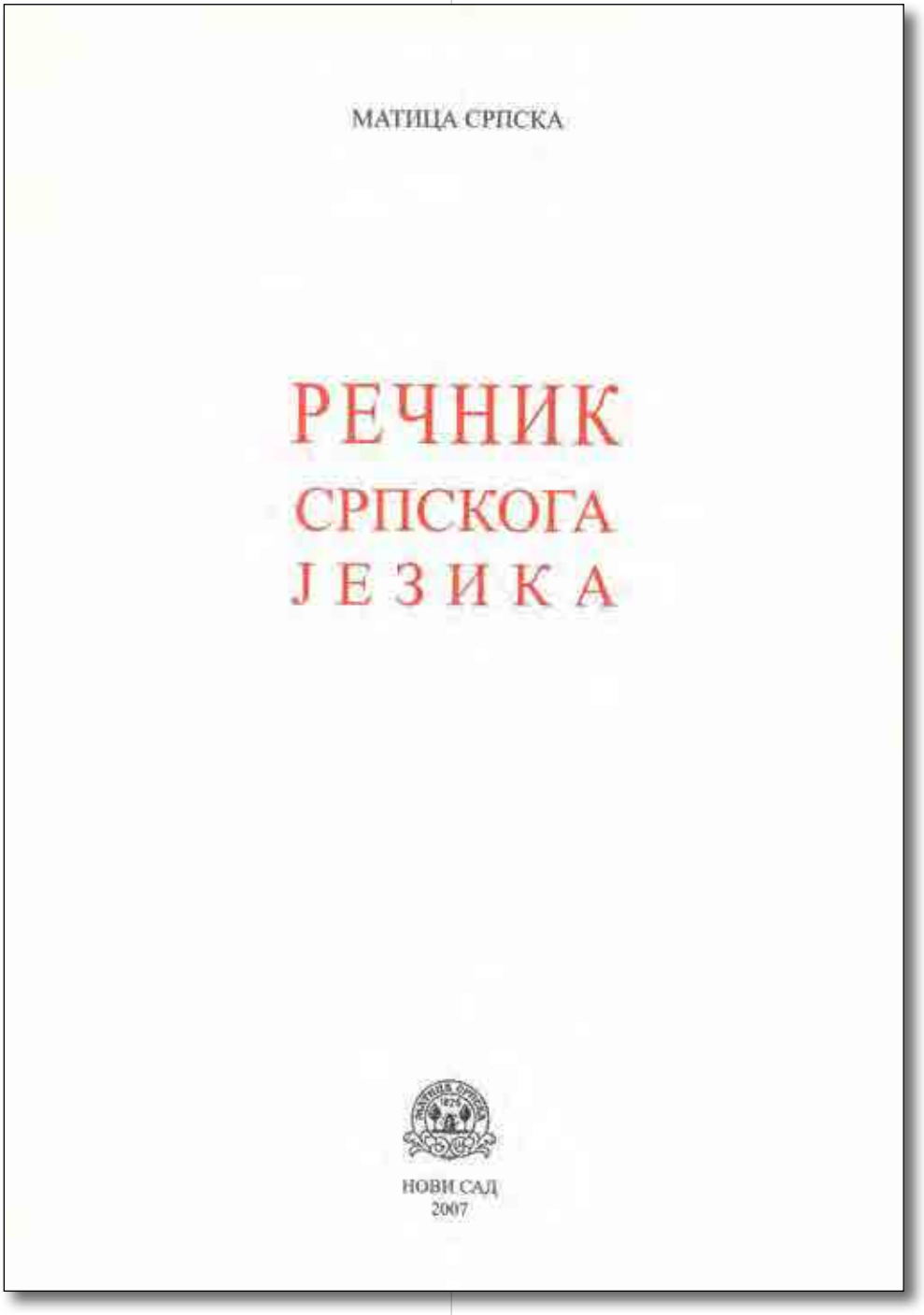

Речник српскога језика, Нови Сад, 2007.

гла̀мурозно прил. *отмљено и убједљиво.* – *изнедрити.*

гламурозни̑ст, -ности ж *особина онога што је гламурозно, гламурозан изглед, утисак.*

гла̀ња ж ген. *сјај, блиставост.* • **ухватити** – рус. *дотерати, улепшати; дотерати се, улепшати се.*

глас м (ми. гласови, рефл и мн. гла̀си) **1. а.** *звук, односно звуци које производе људски говорни органи при говору, певању и сл.:* **звучни, звук говора, певања и сл.:** звонак –, дрхтав –, храпав –, промукао –, верзификовани –, синсентив –, јаснисети (тоцдаи) – **б.** *фиг. унутрашњи природном нагон, израз неког унутрашњег осећања, свести, надахнућа, анимације:* – савести, унутрашњи –, – прошлости. **в.** *звуци којима се остварују музичке (крик, дрека, рика, цвркут и др.).* – *бића,* – *жабе,* – *сове;* **г.** *звуци музичких инструмената, тонови; звукови које одају, стварају разна предмети, напрсне или које испушта природна појава:* – *трубе,* – *оружја,* – *олује,* – *ветра.* **2.** *мол, способности говора; способност, дар за певање:* **остати без гласа, (из)губити** – , *дићи* – . **3.** *муз.* **а.** *највиши тон треће регистру, највиши тонови које може остварити певач; једна од мелодијских линија у вишегласном музичком комаду; стављати у четири гласа, записати у три гласа, први –, други –.* **б.** *мелодија, арија:* – *лепе песме,* – *богослужења.* **в.** *мн. звук који настаје правилним треперењем звучног извора:* **изводити нигде –, сарати глатке гласове.** г. *певање:* **песма за – и клавир.** **4.** *опш. најмања говорна јединица, артикулисани звук као основни елемент говора, који улази у састав слогова и речи; наречита артикулација која има посебно значење, а не улази у састав речи:* **гласови српског језика,** – *ја,* **вокални –.** **5. а.** *вест, новост, обавештење, вирување: ово што се прича, непровереног извора, гласине:* **дићи лед –; ширити гласове.** **б.** *звучни знак, симбол:* **дати – душевном. в.** *вест, сазнање о нечему да је јесте, знак по коме се о нечему или нечему може нешто сазнати, сазнање:* **никаквог ни знака ни гласа** (о некоме). **6. а.** *угледност, слава, углед, репутација:* **стећи –, уживати велики –, научник светског гласа.** **б.** *мишљење које влада о неком или нечему, схваћа општа:* **човек рђавог гласа, стећи лош –.** **7. а.** *мишљење, став; уверење:* **пустити да се чује нечији –, – јавности, – судије.** **б.** *захтев, тражење, мишљење, интенција:* – **масе,** – **народних потреба,** – **науке.** **8. а.** *изражена једнодушна воља, став, сагласност при одлучивању већег броја лица о нечему (на изборима, при којима одлучивају и сл.):* **само тајно изјашњење; важећи –, већина гласова, дати свој** – (за некога, за нешто). **б.** *право гласа, изјашњавања при изборима, при којима одлучивају и сл.:* **право изјашњења; бирачки –, опћина гласова, дати свој** – (за некога, за нешто). **б.** *право гласа, изјашњавања при изборима, при којима одлучивању, бирачко право; право утицаја на доношење одлука:* **имати –.** • **без гласа** *нем, затечен, запрепашћен.* **без трага и гласа (икаква, постати и сл.)** *беспорага, нестати куд. Није га – о њему нема ништа (обично дуже) ниједне, чује се, виђа се (по нечему).* **дати на глас** *дати познати, учинити познатим.* **дати на рђаву гласу** *изнети одређена, обично лоша мишљења, ставове, чинити ко зна.* **добар на рђаву гласу** *који има одређене, обично лоше, мишљења, ставове, чини ко зна.* – **вапијући** ○ **изузетан** *у најгорој мери, изузетно негативне.* – **народа** *јако изражен.* **задобити** – 1) (за некога, за нешто) **а)** *тражити, изабрати, гласати.* **б)** *рећи, изразити, изразити своје мишљење, изјаснити се, изјашњавати се (за некога, за нешто).* 2) *(за)чути нешто, обавештавати се (за некога, за нешто).* **дати (за)глас** *нешто, обавештавати, саопштавати.* **(не) дићи (се) глас** *(не) проговорити, (не) пустити, (не) пустити глас (глас) од себе (и себе)* **не јавити се,** *(не) јављати се, (не) осјећати се, (не) оглашавати се; (не) показивати знаке живота.* **дићи (подићи, повисити)** – *почети говорити гласније; (по)јачати.* **дићи, подићи – против некога (нечега)** *јавно се супротстављати, протестовати.* **из (свега) гласа, на глас** *јако: гласно, што се може гласније, свуда.* **изгубити** – *не моћи говорити, нестати, изгубити добар* – *изгубити углед, репутацију.* **изаћи на** – *не моћи да говорим, губити глас.* **изићи, излазити (дићи, подизати** и сл.**) на** – 1) *постајати познат, чуven, прочути се (по добрим или лош).* 2) *(искрчмљавати се, постајати прећутан говорљив.* **пити, износити (пити) на (рђав)** – *пролити, проносити нечистоће, лоше вести (о некоме).* **имати (немати)** – *бити (не бити) обдарен даром певања.* **на (у) сва** – 1) *в. из (свега) гласа.* 2) *одлучно, смело.* **не глас, никаква гласа** *(од некога) нема никакве вести, нигдје се не зна (о некоме).* **на трагу, не гласа (од некога)** *нестао је неизвесно куд.* **подићи** – *в. дићи глас.* **подићи – против некога (нечега)** *в. дићи глас против некога (нечега).* **право гласа** *законско право грађана да учествују на изборима, право гласања:* **имати (немати) право гласа.** **прошити (носити, протурати)** – **(гласове)** *разгласити.* **чути (чујан)** – *пронети се међ. свијетом* **(некога)** – 1) *вечити говорити нешто.* 2) *постати кротозан, мирнији.* **-ећи** – *тестати изгледати, чинити.* **ужасити добар (зао, рђав)** – *изгледати (изазивати) усхићење, у јелик* – *истовремено говорећи, чинећи: сви заједно, сложно.* **у један глас (гласа)** *изузетно, много.*

гла̀сак, -ска м (обично мн.) *дем. и хип. од глас (1).*

гла̀сан, -сна, -о **1. а.** *који се добро чује; добро чујан: ветар, звучан (о гласу, звуку и сл.):* **гласан узвик,** – *говор.* – *смех.* **б.** *који се глас јако чује, који гласно говори, виче, бучан, гласан: који гласно.* **б.** *који одаје јак звук, који одјекује, звучан, звонак:* – *звоно,* – *труба.* **2.** *фиг. отворен, нескривен, јасно изражен:* – *ривалитет,* – *непријатељство,* – *увреда,* – *осуда,* – *тенденција.* **3.** *в. гласовит.*

гла̀сање с *гл. им. од гласати (се).* • **ставити на** – *истаћи неки предлог и приступити чину гласања по одређеном поступку.*

гла̀сати, -ам *сврш.* **1.** *да(ва)ти свој глас (за неког или за нешто) на изборима или при каквом одлучивању, изјаснити се, изјашњавати се:* – *за,* – *против,* – *за посланика,* – *за неки предлог,* – *тајно.* **2.** *бележ. говорити, причати, проносити гласове:* **гласа се.** □ – **се 1.** *јављати се, оглашавати се, гласити се (нпр. о птицама).* **2.** *чути се, разлегати се, одјекивати (нпр. о звону).*

гла̀сач, -ача и *опш. који има глас, онај који има право гласа: бирач.*

гла̀сачица ж *женска особа гласач.*

гла̀чки, -а, -о *који се односи на гласаче и гласање:* **бирачки** – *листић,* – *кутија,* – *место,* – *право.* • – **машина** *рус. гласачки који поступно механички гласају, а не по свом уверењу.*

гла̀ђ, -ђа и *фр.* **1.** *опш. пречишћена златница или сребрњак мањих: сјајна, светлуцава оковина.* **2.** *мерн. (у атрибутској служби, обично у полустопљеницама) сјајан, углачан: глаче-кожа, глаче-рукавице.*

гла̀сило с **1.** *мед. чешће (данас мање повремено) као орган неке политичке странке, организације, установе:* **владино –, страначко –.**

гла̀сити *а* **1.** *грам. и теј. од глас, јак, продужен глас.* **2.** *(обично у мн.) оно што се прича, говори, непроверене вести (обично непожељне, рђаве):* **ширити гласине.**

гла̀сит, -а, -о к. *гласовит.*

гла̀сити, гла̀сим *несвр.* **1. а.** *имати дâвно одређену, обавезујућу, бити формулисан (онако како гласи у дотуп).* – Текст гласи овако:... **б.** *имати одређен гласовни склоп, облик.* – Како гласи та реч на енглеском? **в.** (за некога) **1)** *бити увјерен, одређен на нечије име.* – Писмо гласи на Петра. **2)** *врло добро знати могућност остварења одговарајућег права (за одређено лице):* – **за** допуном **с** (за одређен износ) *бити готовим (за одређен износ и сл.).* – **на** 100 динара. **2. а.** *разносити гласове, новости, разглашавати, објављивати, саопштавати.* **б.** *наговештавати, најављивати, предсказивати:* – *несрећу.* **в.** *чути се, одјекивати, звучати:* – *весело,* – *промукло.* □ – **се 1.** *јављати се, одавати своје присуство (гласом), оглашавати се (нпр. о птицама).* **2.** *чути се, разлегати се, одјекивати, звучати (нпр. о звону, крављим и сл.).*

гла̀сноћа, -ости ж *особина онога што је гласно, гласа што је гласито, добар глас, углед.*

гла̀сни, -ична и **гла̀сни**, -а и *дем. и хип. од глас (1).*

гла̀сни, -а, -о *који се односи на глас, који служи за артикулисање гласа:* – *прорез,* – *цев.* • **гласни жици** *анат. два танушна набора у грклићу, која служе тренирању гласа звучности гласовних, corda vocalis.*

гла̀сник м **1.** *онај који шири гласове, који саопштава вести, гласа.* **2.** *онај који наговештава нешто: представник, гласник, носилац (неког идеја, покрета и сл.).* – *пријатељске мисли.* **б.** *фиг. наговештај, знак, гл.* **весник** (1б): *гласници јесени,* – *пролећа.* **3.** *назив или део назива периодичне публикације, часописа: гласник, новине:* **књижевни –.** **4.** (**гласник**, -ика) *анат. в. гласовник.*

гла̀сница ж *женска особа гласник, весница.*

Ненад Иванович
Ненад Иванович
Институт за српски језик САНУ

Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ

Дескриптивные словари современного сербского языка – авторский подход

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, порез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција*. Израда описних, једнојезичних речника српског језика обично се доводи у везу са лексикографским институцијама и тимовима лингвиста. Међутим, током XIX и XX века штампа се и одређени број дескриптивних речника који настају као резултат рада лингвистички образованих појединаца. Најчешће су то једнотомници, који обрађују у просеку око 50.000–70.000 речи. Ауторски приступ у поменутим речницима видљив је најпре у ставовима њихових састављача о намени и улози речника у говорној заједници, а затим и у избору фонда речи који се обрађује. Уз ово, поменути речници, у већој или мањој мери, примењују аутономна решења у обради која одступају од традиционалне лексикографске методологије свога времена. Историјски гледано, ауторски речници су често носиоци лексикографских иновација у већој мери него они традиционални, а њихова рецепција у културној и научној јавности зависи од више лингвистичких и ванлингвистичких чинилаца који одређују статус ових публикација у друштву.

2. *Почеци*. Почеци ауторске лексикографије српског језика везани су за припрему државног издања Вуковог *Рјечника*. Године 1885, после откупа права на штампање Вукових дела, при Академији наука се оснива

1. *Определение.* Разработку дескриптивных, одноязычных словарей сербского языка обычно связывают с лексикографическими институтами и коллективами лингвистов. Однако на протяжении XIX и XX веков из печати также выходит и определенное количество дескриптивных словарей, ставших результатом работы отдельных авторов с лингвистическим образованием. Чаще всего это однотомники объемом в среднем 50 000–70 000 слов. Авторский подход в указанных словарях заключается, прежде всего, в точке зрения их составителей на назначение и роль словаря в языковом сообществе, а затем в выборе анализируемого отобранного фонда слов. Плюс к вышесказанному, указанные словари в большей или меньшей степени применяют при анализе автономные решения, которые отступают от традиционной лексикографической методологии своего времени. С исторической точки зрения, авторские словари часто являются носителями лексикографических инноваций в большей мере, чем традиционные, а их восприятие культурной и научной общественностью зависит от множества лингвистических и экстралингвистических факторов, определяющих статус этих публикаций в обществе.

2. *Истоки.* Истоки авторской лексикографии сербского языка связаны с подго-

Одбор за издавање Вукових дела. Одбор је 1888. сачинио план за издавање *Рјечника*, да би 1890. овај посао поверио филологу Јовану Бошковићу. Издата је једна свеска овог речника (А–зивање), у малом тиражу, 1892. године. Управо због Бошковићевих ауторских интервенција на тексту Вуковог *Рјечника*, које нису прихваћене у научној јавности, издање је повучено и тек је 1898. штампано ново, које носи назив трећег (и првог државног) издања (прир. П. Ђорђевић и Љ. Стојановић).

План Ј. Бошковића за издавање *Рјечника* испрва је подразумевао само то да се у припреми за штампу унесу мање исправке (поправљање штампарских грешака, уметање „на ново додатих ријечи" и сл.). Међутим, временом је овај рад прерастао у својеврсну редакцију Вуковог *Рјечника*, која је од њега створила ново дело. Поменуте интервенције Ј. Бошковић је образложио аргументом да *Рјечник* на крају XIX века, у употребном смислу, представља историјски реликт: да би могао да служи практичним потребама, неопходно је да се у њега унесу измене које одсликавају „живот и узраст језика и напредак науке за прошлих 40 година". Како би сачувао канонски статус текста Вуковог *Рјечника*, Ј. Бошковић га је донео без већих измена, а сопствене интервенције (које је сматрао суштином трећег издања) додао је уметнуте у тексту, у угластим заградама.

Смисао интервенција Ј. Бошковића био је у доношењу разних напомена о основном тексту: у навођењу синонима (нпр. **вамилија**, f. vide фамилија, [породица, братство, задруга, 2° родбина]); у проширивању латинских и немачких дефиниција речи (нпр. **замријети** … aussterben, [dahinsterben, mit dem Tode abgehen]) и додавању нових знатовкой государственного издания словаря *Рјечник* Вука. В 1885 году, после выкупа права на издание сочинений Вука, при Академии наук формируется Комитет по изданию сочинений Вука. В 1888 году Комитетом был составлен план издания словаря *Рјечник*, и в 1890 году эта работа была поручена филологу Йовану Бошковичу. В 1892 году был выпущен один том этого словаря (А–зивање), малым тиражом. Именно из-за авторских вмешательств Бошковича в текст словаря *Рјечник* Вука, не принятых научной общественностью, издание было отозвано, и только в 1898 году было выпущено новое, которое носит название третьего (и первого государственного) издания (составители П. Джорджевич и Л. Стоянович).

План Й. Бошковича по изданию словаря *Рјечник* первоначально подразумевал, чтобы при подготовке к печати были внесены небольшие исправления (исправление типографских опечаток, внесение „новых добавленных слов" и т. п.). Однако со временем эта работа переросла в своего рода редакцию словаря *Рјечник* Вука, которая превратила его в новое произведение. Эти вмешательства Й. Бошкович обосновал аргументом, что словарь *Рјечник* в конце XIX века, с точки зрения его употребления, представляет исторический реликт: чтобы его использовать на практике, необходимо внести в него изменения, отражающие «жизнь и рост языка и развитие науки за прошедшие 40 лет». В целях сохранения канонического статуса словарь *Рјечник* Вука, Й. Бошкович подготовил его без крупных изменений, а собственные добавления (которые он считал сущностью третьего издания) он внес в текст в угловых скобках.

Смысл добавлений Й. Бошковича состоял во внесении различных примечаний в связи с основным текстом: в указании сино-

чења (нпр. **бошча** … [1) у што се увија што, сам завитак; 2) опрегача]); у идентификацији корена (старословенских или славеносрпских, као и корена других језика, нпр. старогрчког, латинског и др., нпр. **живети** … [жив-ж, жи-ти, сада живјети]). Уз ово, одреднице су испоређиване (глосом *испореди*) са речима „народним или добром књижевничким" којих нема у Вуковом *Рјечнику*, чиме је *Рјечник* отворен за прилив речи и значења из савременог језика. У неким одредницама мењан је распоред значења. У речнику су давана и нова, самостална тумачења (у облику етимолошких напомена о пореклу и значењу речи).

Интервенцијама на предлошку Вуковог *Рјечника* из 1852. године Ј. Бошковић је створио интегрално ауторско издање овог дела. Недуго после њега, истим путем кренула су два лексикографа, Ф. Ивековић и И. Броз, који су најдаље одмакли у стварању речника српског класичног (Вуковог и вуковског) језика. Речник је издат 1901. године (две године након званичног увођења Вуковог правописа у Хрватској), у два тома, и носи назив *Рјечник хрватскога језика*.

Рад на речнику је започет 1894. године, на грађи од преко 100.000 листића које је И. Броз ексцерпирао из Вукових и Даничићевих дела. Речник је израдио Ф. Ивековић, који је после смрти И. Броза наставио ексцерпцију и грађи придодао још преко 20.000 листића из Вука и Даничића, и преко 3.000 листића из Његоша, М. Ђ. Милићевића и других српских писаца XIX века, као и из народних умотворина.

Рјечник хрватскога језика Ф. Ивековића и И. Броза садржи целокупан лексички фонд Вуковог *Рјечника*, као и сва пратећа значења. У том смислу, Ивековић је заузео сличан полазни став према Вуковом тексту као

нимов (например, **вамилија**, f. vide фамилија, [породица, братство, задруга, 2° родбина]); в расширении латинских и немецких определений слов (например, **замријети** … aussterben, [dahinsterben, mit dem Tode abgehen]) и добавлении новых значений (например, **бошча** … [1) у што се увија што, сам завитак; 2) опрегача]); в идентификации корней (старославянских или славяносербских, а также корней из других языков, например, древнегреческого, латинского и др., например, **живети** … [/iv-\, /i-ti, сада живјети]). Помимо этого, заглавные слова сравнивались (глосса *испореди*) со словами «народными или хорошими литературными», которых не было в словаре *Рјечник* Вука, тем самым словарь открывался для притока слов и значений из современного языка. В некоторых определениях был изменен порядок значений. В словаре также давались новые, самостоятельные толкования (в форме этимологических примечаний о происхождении и значении слова).

Внесением изменений в словарь *Рјечник* Вука от 1852 года Й. Бошкович создал интегральное авторское издание этого произведения. Вскоре после него тем же путем пошли два лексикографа, Ф. Ивекович и И. Броз, которые пошли еще дальше в создании словаря сербского классического (Вукова и вуковского) языка. Словарь издан в 1901 году (два года спустя после официального введения орфографии Вука в Хорватии) в двух томах, он называется *Рјечник хрватскога језика.*

Работа над словарем началась в 1894 году на материале, содержащем более 100 000 страниц, которые И. Броз отобрал из сочинений Вука и Даничича. Словарь составил Ф. Ивекович, который после смерти И. Броза продолжил отбор и добавил к материалу еще более 20 000 страниц из Вука и Даничича и более

Ј. Бошковић. Са друге стране, интервенције на тексту овог речника су обимније него код Бошковића и показују слободнији однос аутора према структури полазног текста. У заглављу изведених и сложених речи извођена је творбена анализа (нпр. *раз-мо̄та̄ти, об(а)-сја̄ти*). Вукове дефиниције су преведене на српски језик и допуњене, а дат је и већи број синонима. У одређеним случајевима даване су и глосе о правилној употреби речи. Текст речника је обогаћен већим бројем примера.

Посматрано из историјске перспективе, и Бошковићев и Броз-Ивековићев речник имају једну заједничку одлику, а то је да су настали и као резултат констатације да Вуков *Рјечник* већ крајем XIX века, у употребном смислу, не задовољава потребе корисника за речником савременог језика. Поменута констатација, која потиче од увида у развој српског књижевног језика у другој половини XIX века, утицала је на то да се ауторска лексикографија већ у првој половини XX века окрене савременијим токовима.

3. *Развој*. До даљег развоја ауторске лексикографије српског језика долази током XX века, са речницима књижевног језика Л. Бакотића и М. Московљевића.

Речник срӣскохрва̄тскоī књижевноī језика Л. Бакотића (1936) у једном тому обрађује око 50.000 одредница. По избору речи и начину њихове обраде, он представља први приручни једнојезични речник у српској лексикографији. Израдом свога речника Л. Бакотић је приближио српску лексикографију модерним европским струјањима, будући да је његово дело израђено по угледу на француски речник *Larousse*. Идејом израде речника овог типа, уз Л. Бакотића, у првој половини

3 000 страниц из Негоша, М. Дж. Миличевича и других сербских писателей XIX века, а также из устного народного творчества.

Словарь *Рјечник хрва̄тскоīа језика* Ф. Ивековича и И. Броза содержит весь лексический фонд словаря *Рјечник* Вука, а также все сопутствующие значения. В этом смысле Ивекович занял ту же исходную позицию в отношении текста Вука, что и Й. Бошкович. С другой стороны, вмешательства в текст этого словаря гораздо объемнее, чем у Бошковича, они показывают более свободное отношение автора к структуре исходного текста. В заголовках производных и сложных слов производился словообразовательный анализ (например, *раз-мо̄та̄ти, об(а)-сја̄ти*). Определения Вука переведены на сербский язык и дополнены, также добавлено большее количество синонимов. В определенных случаях приводятся глоссы по правильному словоупотреблению. Текст словаря обогащен большим количеством примеров.

В историческом плане словари и Бошковича, и Броза-Ивековича имеют одну общую отличительную особенность, а именно, они возникли в результате констатации, что словарь *Рјечник* Вука уже в конце XIX века с точки зрения практического применения не удовлетворяет потребностям пользователей в словаре современного языка. Указанная констатация, вытекающая из оценки развития сербского литературного языка во второй половине XIX века, оказала влияние на то, что авторская лексикография уже в первой половине XX века обратилась к более современным тенденциям.

3. *Развитие.* Дальнейшее развитие авторской лексикографии сербского языка происходит в течение XX века, о чем свидетель-

XX века бавили су се и А. Белић, М. Московљевић и Св. Ристић.

Намера аутора, истакнута у Предговору речнику, била је да кориснику пружи што обимнију збирку речи из савременог језика, као и да што јаснијим и краћим дефиницијама објасни њихово значење. У ери структурализма, на ове захтеве је одговорено системским решењима којима претходе значајни теоријсколингвистички увиди. Тако су нпр. у обради глагола груписани свршени, несвршени и учестали глаголи: у једном речничком чланку су као одреднице наведени сви њихови видски ликови (нпр. **извести** (свр.) – **извозити** (несвр.) – **изважати** (уч.)). Дефинисани су само свршени глаголи, као и она значења других видова која се засебно лексикализују. Аутор је овај поступак образложио разликом између „значења учесталости радње" и „значења смисла глагола"; тј. налазом да при промени учесталости радње глагола значење смисла остаје „редовно увек исто". Или: прилози у речнику су по правилу дати под придевском одредницом, као граматичке изведенице придева, а у основном значењу се дефинишу по моделу „на начин X" (при чему је „X" значење придева, нпр. **незнатно** … 1. на незнатан начин …). Једно од системских решења у овом речнику је и навођење, код глагола у основном значењу, информације о његовој прелазности/непрелазности. У случају да глагол алтернира у обе категорије, оне су римским бројевима одељене на значењске комплексе (нпр. **помрчати** … I. непрел. потамнети; II. прел. учинити да нешто постане тамно). Системска решења у обради примењена су и при формулисању значења речи, као нпр. подела на основно и секундарна, од њега изведена значења (нпр. **нокат** … 1. рожни израст … на горњем крају прстију човека и чампара неких животиња; 2.

ствуют словари литературного языка Л. Бакотича и М. Московлевича.

Однотомный словарь *Речник српскохрватскога књижевнога језика* Л. Бакотича (1936) содержит около 50 000 вокабул. По выбору слов и способу их анализа он является первым справочным одноязычным словарем в сербской лексикографии. Составлением своего словаря Л. Бакотич приблизил сербскую лексикографию к современным европейским тенденциям, так как его труд составлен по образцу французского словаря *Larousse.* Идея составления словаря такого типа, помимо Л. Бакотича, в первой половине XX века интересовала также А. Белича, М. Московлевича и Св. Ристича.

Задачей автора, подчеркнутой в *предисловии* к словарю, было предоставить пользователю максимально объемное собрание слов современного языка, а также как можно более ясными и краткими определениями объяснить их значение. В эпоху структурализма ответ на эти требования времени заключался в системных решениях, которым предшествовали значительные теоретические лингвистические исследования. Так, например, при анализе глаголов были сгруппированы глаголы совершенного, несовершенного вида и частоты действия: в одной словарной статье в качестве заглавных слов указаны все их видовые формы (например, **извести** (свр.) – **извозити** (несвр.) – **изважати** (уч.)). Определения даны только к глаголам совершенного вида, а также приводятся значения других видов, которые лексикализуются отдельно. Автор обосновал эти действия разницей между «значением частоты действия» и «значением смысла глагола», то есть выводом, что при изменении частоты действия глагола значение смысла остается «регулярно одно и то же». Или: наречия в словаре, как правило, даны под определением при-

врх од лемеша у плугу; 3. зуб на пушци …), или дефинисање значења по принципу лексичкограматичке спојивости (што је решење преузето из преводне лексикографије, нпр.: **кратак** … 1. што има малу дужину … *-тко одело;* 2. што је сажето: *-так извод;* 3. што је ограничено: *тај је човек кратак* …).

Речник савременог српскохрватског језика с језичким саветником М. Московљевића (1. изд. 1966, 2. изд. 1990) у једном тому обрађује око 50.000 речи. Почев од 1933. године, М. Московљевић је радио у Лексикографском одсеку Академије, као лексикограф и уредник РСАНУ. Руководилац је израде и један од аутора *Огледне свеске Речника српскохрватског књижевног језика* (1953), у којој су истражени принципи обраде: гл. **јесам**/**бити**, **видети**, **дићи**, придева **велик**, **бео**, именица **баба**, **дан**, везника **али** и других речи.

У предговору *Речнику* аутор је формулисао општа начела избора и обраде лексике. У речник нису ушле „уско професионалне речи", затим покрајинске и дијалекатске речи, застареле речи и локализми, будући да, по његовом мишљењу, не одражавају карактер књижевног језика. Даље, у равни граматичке структуре аутор се доследно држао поделе на основне речи и граматичке изведенице, па је увео принцип да се у речнику не обрађују деминутиви и аугментативи, затим придеви са наставцима *-ин*, *-ов* и *-ски* (осим ако не улазе у састав неког израза или техничког термина), глаголске именице с наставком *-ње*, повратни глаголи, као ни већина прилога – изузев у случајевима када акценат или значење ових речи не одударају од чисто граматичког. При дефинисању сваке речи навођена су њена најраспрострањенија значења, која одговарају времену половине XX века. По угледу на решења у РСАНУ, посеблагательного, как грамматические производные прилагательных, а в основном значении они определяются по модели: «способом X» (при этом «X» – значение прилагательного, например, **незнатно** … 1. на незнатан начин …). Одним из системных решений в этом словаре является приведеие для глаголов в основном значении информации о его переходности/непереходности. Если глагол может относиться к обеим категориям, они разделены римскими цифрами на комплексы значений (например, **помрчати** … I. непрел. потамнети; II. прел. учинити да нешто постане тамно). Системные решения при анализе применены также при формулировке значений слов, как, например, деление на основное и вторичные, производные от него значения (например, **нокат** … 1. рожни израст … на горњем крају прстију човека и чампара неких животиња; 2. врх од лемеша у плугу; 3. зуб на пушци …), или определение значения по принципу лексико-грамматической связанности (это решение перенято из переводной лексикографии, например: **кратак** … 1. што има малу дужину … *-тко одело;* 2. што је сажето: *-так извод;* 3. што је ограничено: *тај је човек кратак* …).

Однотомный словарь *Речник савременог српскохрватског језика с језичким саветником* М. Московлевича (1 изд. 1966, 2 изд. 1990) содержит около 50 000 слов. Начиная с 1933 года, М. Московлевич работал в Отделе лексикографии Академии как лексикограф и редактор Словаря Сербской академии наук и искусств. Он являлся руководителем составления и одним из авторов *Огледне свеске Речника српскохрватског књижевног језика* (1953), в которой исследовались принципы анализа: глаголов **јесам**/**бити**, **видети**, **дићи**, прилагательных **велик**, **бео**, существительных **баба**, **дан**, союза **али** и других частей речи.

но су издвајани изрази и идиоми. У саставу речника штампан је језички саветник са граматичким, акценатским, правописним и стилским упутствима о правилној употреби речи.

Целокупан тираж првог издања *Речника* М. Московљевића уништен је недуго по изласку из штампе, тако да је овај речник остао без озбиљне оцене и критике у јавности. Друго издање из 1990. године показује не само документарну, већ и велику стручну вредност овог дела.

4. *Савремено стање*. Савремену описну лексикографију ауторског приступа представљају *Школски речник стандардног српскохрватског / хрватскосрпског језика* М. Јоцић и В. Васић (том 1, А–Љ, 1988, и том 2, М–По, 1989), и *Речник савременог српског књижевног језика* Ђ. Оташевића (св. 1, а–авункулат, 2005, и св. 2, ага–аих, 2008).

Школски речник М. Јоцић и В. Васић представља речник у првом реду намењен деци основно- и средњошколског узраста, а може се користити и као лексиколошки приручник у настави српског језика. Као основни извори грађе узети су постојећи школски речници, речници говорног развоја деце предшколског узраста, уџбеници, текстови лектире, текстови телевизијских емисија намењених деци и др. Специфична намена овог речника утицала је на структуру речничког чланка, који је прилагођен узрасту примарних корисника.

Речи у овом речнику се формулишу у хијерархијском поретку, од конкретног према апстрактном. Тако се нпр. именица **језик** дефинише као *пљоснат, покретљив мишићни орган у усној дупљи човека и виших животиња … а код човека и као говорни орган*, а у наставку дефиниције се додаје да се *све оно што је својим обликом и употребом*

В предисловии к *Словарю* автором сформулированы общие принципы выбора и анализа лексики. В словарь не вошли «узкоспециальные термины», областная и диалектная лексика, устаревшие слова и локализмы, так как, по его мнению, они не отражают характер литературного языка. Далее, в плоскости грамматической структуры автор последовательно придерживается разделения на основные слова и грамматические производные, в связи с чем он ввел принцип, что в словаре не анализируются диминутивы и аугментативы, далее, прилагательные с суффиксами *-ин*, *-ов* и *-ски* (если только они не входят в состав какого-либо выражения или технического термина), отглагольные существительные с суффиксом *-ње*, возвратные глаголы, а также большинство наречий, за исключением случаев, когда ударение или значение этих слов отступают от чисто грамматического. При определении каждого слова указываются его наиболее распространенные значения, соответствующие периоду середины XX века. По образцу решений, примененных в Словаре Сербской академии наук и искусств, отдельно выделены устойчивые выражения и идиомы. В составе словаря выпущен лингвистический справочник с грамматическим, акцентуационным, орфографическим и стилистическим руководствами по правильному словоупотреблению.

Весь тираж первого издания *Словаря* М. Московлевича был уничтожен вскоре после выхода из печати, поэтому этот словарь остался без серьезной оценки и критики общественности. Второе издание 1990 года показывает не только документальную, но и большую профессиональную ценность этого труда.

4. *Современное состояние.* Современную дескриптивную лексикографию с авторским подходом представляют словари *Школски реч-*

слично језику … такође назива језик. Примери су конструисани тако да илуструју типичну употребу речи у српском језику. Посебан део речничког чланка чине колокације именице **језик** са придевима у свим побројаним значењима (*дечији језик / дипломатски језик / говорни језик / тајни језик*).

Речник Ђ. Оташевића комбинује традиционална лексикографска решења са новим приступима речничкој обради. Овај речник обрађује савремену стандардну лексику српског књижевног језика. Грађом је обухваћен период од половине XX века до садашњег времена, а чини је преко 330 референци (око 150 претежно књижевних аутора, преко 100 новина и часописа, око 80 речника и лексикона). У грађу је као легитиман извор укључен интернет.

Полазећи од микроструктуре речничког чланка, запажа се да је он формално подељен на рубрике у којима се дају различити типови информација о речи. Поред традиционално формулисаних рубрика: *заглавље* (одредница и граматичка информација), *дефиниције, примери, порекло речи* (као засебно издвојене информације), *фразеологизми*; у речнику се јављају и мање познате рубрике: *устаљени спојеви речи* (колокације), *вишечлани термини* и *напомене лексикографа*.

Новину у речнику Ђ. Оташевића представља и начин формулисања и акцентовања одреднице. Одредница може бити једночлана, али и дво- и вишечлана јединица (нпр. **авион с вертикалним полетањем и слетањем**, **авангардни џез** и др.). Квалификатором „уоб."(ичајено) региструје се општеприхваћени акценат речи који одступа од акценатских правила (абòлӣција, уоб. аболӣција). Иако је распоред одредница у

ник стандардног српскохрватског / хрватскосрпског језика М. Йоцич и В. Васич (том 1, А–Љ, 1988, и том 2, М–По, 1989) и *Речник савременог српског књижевног језика* Дж. Оташевича (т. 1, а–авункулат, 2005, и т. 2, ага–аих, 2008).

Школски речник М. Йоцич и В. Васич является словарем, в первую очередь, предназначенным для детей младшего и среднего школьного возраста, но также он может использоваться как лексикологический справочник при преподавании сербского языка. В качестве основного источника материала взяты существующие школьные словари, словари для развития речи детей дошкольного возраста, учебники, хрестоматии, тексты детских телепрограмм и т. д. Специфическое назначение этого словаря повлияло на структуру словарной статьи, адаптированную к возрасту целевых пользователей.

Слова в этом словаре выстроены в иерархическом порядке, от конкретного к абстрактному. Так, например, существительное **језик** определяется как *пљоснат, покретљив мишићни орган у усној дупљи човека и виших животиња … а код човека и као говорни орган*, а в продолжении определения дается дополнение, что *све оно што је својим обликом и употребом слично језику … такође назива језик.* Примеры скомпонованы таким образом, чтобы иллюстрировать типичное употребление слов в сербском языке. Отдельную часть словарной статьи составляют коллокации существительного **језик** с прилагательными во всех перечисленных значениях (*дечији језик / дипломатски језик / говорни језик / тајни језик*).

Словарь Дж. Оташевича представляет сочетание традиционных лексикографических решений с новыми подходами к словарному анализу. Этот словарь содержит со-

речнику азбучан, структура дефиниције указује на поделу на основне и изведене речи. Основне речи се дефинишу (нпр. **авантура** 1–5), док се изведене дефинишу упућивањем на појединачна значења основних (**авантурица**: дем и хип. од авантура 1/2/3…). Избор примера показује усмерење лексикографа на диверзитет контекста употребе речи, а не на диверзитет извора, па се срећу случајеви у којима сви примери дати уз једно значење припадају истом извору. Напомена о пореклу речи даје се и за одомаћене речи (нпр. авион, фр. avion). У речнику су посебно наведене колокације и устаљени спојеви (нпр. уз одр. **авион**: *вожња авионом*, *возити авион*, *отети авион* и др.), посебно изрази, а посебно терминолошке синтагме. Најфреквентније терминолошке синтагме у речнику добијају статус вишечланих одредница.

5. *Закључак*. У српској описној лексикографији XIX и XX века изразита је тежња да се дође до приручног речника малог обима који ће избором речи и њиховом обрадом бити модеран и прилагођен свакодневној употреби. Све ово има за резултат низ ауторских речника који деле више заједничких особина: увођење нових речи, обраду доминантних и актуелних значења, фиксирање говорних обрта и фраза, унакрсно испоређивање речи и др. У равни структуре речничког чланка, ауторски речници теже системским решењима заснованим на граматици, која смањују простор обраде и повећавају њену учинковитост. Све ово чини да ауторска описна лексикографија чини једну од најагилнијих и најнапреднијих грана српске лексикографије у целини.

временную стандартную лексику сербского литературного языка. Материалом охвачен период с середины XX века до сегодняшних дней, в него входит свыше 330 источников (около 150 преимущественно авторов художественной литературы, свыше 100 газет и журналов, около 80 словарей и лексиконов). В материалы в качестве легитимного источника включен Интернет.

Исходя их микроструктуры словарной статьи, можно отметить, что она формально поделена на рубрики, в которых приводятся различные типы информации о лексеме. Наряду с традиционными рубриками: *заголовок* (заглавное слово и грамматическая информация), *определения*, *примеры*, *происхождение слова* (как отдельно выделенная информация), *фразеологизмы*, в словаре имеются и менее известные рубрики: *устойчивые словосочетания* (коллокации), *многочленные термины* и *примечания лексикографа*.

Еще одним новшеством в словаре Дж. Оташевича является способ формулирования и акцентуации заглавного слова. Заголовочная единица может быть как одночленной, так и дву- и многочленной единицей (например, **авион с вертикалним полетањем и слетањем**, **авангардни џез** и др.). Классификатором „уоб.“(ичајено) регистрируется общепринятая акцентуация слова, отступающая от правил акцентуации (аболиција, уоб. аболиција). Несмотря на то, что заголовочные единицы в словаре идут в алфавитном порядке, структура определений указывает на деление на основные и производные слова. Основные слова имеют определение (например, **авантура** 1–5), тогда как производные в определении имеют отсылку к отдельным значениям основных (**авантурица**: дем и хип. од авантура 1/2/3…). Выбор примеров пока-

ЛИТЕРАТУРА:

Радосав Бошковић: „Из поговора", *Срӣски рјечник*, треће издање (прво државно), Београд, 1892, XIII–XX. В. П. Гудков, Е. И. Якушкина: „Сербская лексикография", *Славянская лексикоӣрафия*, международная коллективная монография, отв. ред. М. И. Чернышева, Москва, 2013, 146–165. Vatroslav Jagić: „Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili dr. Fr. Iveković i dr. Ivan Broz. Svezak I" (prikaz), „ib., Svezak II" (prikaz), *V. Jagić, izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948 [1901 (Sv. I), 1902 (Sv. II)], 548–557 (Sv. I) i 558–571 (Sv. II). Ђорђе Оташевић: „Школски речници српског језика", *Лексикологија и лексикоӣрафија у свеӣлу савремених ӣристуӣа*, Београд, 2016, 289–304. Tvrtko Prćić, *Ka savremenim srpskim rečnicima*, Novi Sad, 2018.

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС
КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИ
КОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИ
КОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛ
ЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК
АДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКА
ДОДАНАС СРПСКАЛЕ
КСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВ
УКАДОДА
НАС СРП
СКАЛЕ
КСИ
КО

зывает стремление лексикографа к контекстной вариативности словоупотребления, а не к вариативности источников, в связи с чем встречаются случаи, когда все примеры, приведенные для одного значения, относятся к одному источнику. Примечание о происхождении слова дается и для ассимимлированных заимствований (например, авион, фр. avion). В словаре отдельно приводятся коллокации и устойчивые выражения (например, уз одр. **авион**: *вожња авионом, возиӣи авион, оӣеӣи авион* и др.), отдельно фразеологизмы и отдельно терминологические синтагмы. Наиболее частотные терминологические синтагмы в словаре получают статус многочленных заголовочных единиц.

5. *Заключение.* В сербской дескриптивной лексикографии XIX и XX века выражено стремление получить справочный словарь малого объема, который по выбору лексики и порядку ее анализа будет современным и приспособленным для ежедневного использования. В результате появился ряд авторских словарей, имеющих много общих особенностей: введение новой лексики, анализ доминантных и актуальных значений, фиксация разговорных оборотов и фраз, перекрестное сопоставление слов и др. В плане структуры словарной статьи авторские словари имеют тенденцию к системным решениям, основанным на грамматике, сокращающим простор для анализа и увеличивающим его эффективность. Все это свидетельствует о том, что авторская дескриптивная лексикография составляет одну из наиболее активных и прогрессивных областей сербской лексикографии в целом.

РЕЧНИК
СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ
ЈЕЗИКА
Др. ЂУРО БАКОТИЋ

MIRJANA JOCIĆ
VERA VASIĆ
ŠKOLSKI REČNIK
STANDARDNOG
SRPSKOHRVATSKOG/HRVATSKOSRPSKOG
JEZIKA
KNJIGA PRVA
A — Lj

Ђорђе Оташевић
РЕЧНИК САВРЕМЕНОГ
СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ
ЈЕЗИКА
1

Милош Московљевић, *Речник савременог српскохрватског језика с језичким саветником*, Београд, 1966, II изд. 1990.

РЕЧНИК

савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником

Израдио
Др МИЛОШ С. МОСКОВЉЕВИЋ

БЕОГРАД 1990.

Милош Московљевић: *Речник савременог српскохрватског језика с језичким саветником*, Београд, 1966, II изд. 1990.

кòрāл|ни̂ начињен од корала. **~ски̂** који се односи на корале.

кòрāн *-а̀на* (ар. тур. kuran) муслиманско Св. писмо.

кòрāћ *-а̀ћа* (грч. korakion) **1.** чекић за поткивање коња. **2.** тањи, округао неотесан стуб, дирек.

кōрачāј (ген. мн. *корача̀јā*) в. *корак* (*I*).

кора̀чати *-а̄м* кретати се корачајући.

кора̀чити *кòрāчи̂м* в. *коракнути*.

кòрāчница музика удешена за ритмичко корачање (војника); син. *марш*.

кòрба укоравање.

кòрбāч *-а̀ча* (тур. kirbaç) кожни јахачки бич.

корвѐта (фр. corvette) ратни брод с једним редом топова и три катарке.

кòрдōн *-о̀на* ред војника или полицајаца који затвара неки пролаз (погранични, улични).

кōре *кōрā* ж. мн. в. *корице*.

кòректан *-ӣна* (нем. korrect, из лат.) исправан у понашању, беспрекоран, уљудан.

кòректор (нем. из лат.) онај који врши коректуру.

коректу̀ра (нем. Korektur, из лат.) **1.** исправљање, исправка. **2.** исправљање штампаног текста.

корѐктӯрни̂ који се односи на коректуру.

корѐкција (лат. correctio) исправљање, поправка.

кòрелати̂ван *-вна* (нем. korrelativ, из лат.) узајаман, обостран.

корела̀ција (лат. correlatio) узајамност, узајамни однос.

кōрēн *кōрена* (*ӯ корēн*; мн. *кōрени* и *кōренови*, *кōрēнā* и *коренóвā*), ј. **кōријен 1.** део биљке у земљи, којим се она чврсто држи и помоћу њега добија храну. **2.** основа, темељ. **3.** (зуба, длаке) део утврђен у телу. **4.** грам. основни део речи без префикса и суфикса. **5.** мат. број који кад се подигне на неки степен даје нов број ($3^2=9$, $3^3=27$). **5.** фиг. почетак, извор, основа, по рекло (*к. зла*).

корѐнак *-нка*, ј. **коријѐнак** в. *коренчић*.

корѐнит, ј. **корјѐнит**, темељно, из основа урађен или прерађен.

кōренски̂, ј. **кōрјенски̂**, који се односи на корен.

кōреновати *-нујēм*, ј. **кōрјеновати**, мат. извлачити корен (5).

корѐнчић, ј. **корјѐнчић**, дем. за *корен*.

кòрēње, ј. **кòријење**, с. збир. за *корен*.

кореспòн|дент (нем. из лат.) дописник. **~дѐнција** (нем. Korrespondenz, из лат.) преписка, дописивање; допис. **~дирати** *-сӣòндӣрāм* (нем. korrespondieren) дописивати се.

кòрети се *-рӣ се*, ј. **кòрјети се**, добијати кору, постајати тврд, чврст (хлеб).

кòрзēт *-е̄та* (нем. Korsett, из фр.) нарочит широк појас за стезање женског струка; син. *мидер*, *сӣезник*.

кōрзо (тал.) шеталиште.

корзи̂рати *кòрзӣрāм* (нем. korsieren) ходати по шеталишту.

кориги̂рати *-рӣи̂рāм* (нем. korrigieren, из лат.) зап. кр., **кòриговати** *-ӣујēм* исправити, поправити, исправљати, поправљати.

кори̂дōр *-о̀ра* (тал.) ходник.

кори̂зма (од лат. quadragesima) четрдесетодневни пост код католика пред Ускрс.

кòрисница уметничка приредба у корист неког уметника.

кори̂снōст ж. могућност бити од користи.

кōри̂ст ж. материјална или морална добит од нечега; син. *вајда*, *ӣрофит*, *ћар*.

кōри̂стан *-сна* који доноси, пружа корист.

кори̂стити *кòрӣсӣи̂м*, **кòристити̂** *-и̂м* (некоме, нечему) бити (бивати) од користи, пружити (пружати) корист, добро (по)служити. **~се** (неким, нечим) имати корист, добро се послужити.

кòристовати, **~ се** *кòрисӣујēм*, **~ се** в. *користити*, **~ се**.

користољу̂бив који увек грамзи за коришћу од свакога и свега.

Татјана Ружин Иванович

Татьяна Ружин-Иванович

Коларчева задужбина

Двојезични речници

Двуязычные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су руског порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција двојезичних (̄преводних) речника.* Двојезични или преводни речници су речници који дефинишу речи једног језика њиховим преводом на други језик, односно у којима се, према *Приручнику лексикоīрафије* Л. Згусте, координишу са лексичким јединицама једног језика оне лексичке јединице неког другог језика које су им еквивалентне по лексичком значењу.

Двојезични речници су по правилу синхронијски, што значи да нуде пресек савремених језика, а не језика сагледаних у историјској перспективи. Затим, они садрже један или два списка речи у алфабетском редоследу, зависно од смера израде. Према смеру израде двојезичних речника, разликујемо једносмерне, у којима су речи и изрази дефинисани полазећи од *маīерњеī (изворноī) језика* (Л1) према *сīраном (циљном) језику* (Л2) или обратно (Л1–Л2 или Л2–Л1), и двосмерне, који су писани и у смеру ка страном језику, и полазећи од њега (Л1–Л2 и Л2–Л1). За израду сваког од наведена два типа речника постоје посебне законитости и поступци.

Двојезични речници се називају и преводним из разлога што се за одреднице не нуде дефиниције него преводни еквиваленти. То би уједно била и главна разлика између *једнојезичних* речника, у којима се речи дефинишу, и *двојезичних* речника, у којима се речи преводе на други језик. Међутим, у лексикографији

1. *Определение двуязычных словарей.* Двуязычные или переводные словари – это словари, которые определяют слова одного языка их переводом на другой язык, то есть, в которых, согласно книге *Пособие по лексикографии* Л. Згусты, с лексическими единицами одного языка соотносятся те лексические единицы какого-либо другого языка, которые им эквивалентны по лексическому значению.

Двуязычные словари, как правило, синхронные, то есть они отражают состав современных языков, а не языков, рассмотренных в историческом аспекте. Затем они содержат один или два списка слов в алфавитном порядке, в зависимости от направления составления. По направлению составления двуязычных словарей, различают однонаправленные, в которых слова и выражения определены, исходя из *родного (исходного) языка* (L1) в направлении к *иностранному (целевому) языку* (L2), или в обратном порядке (L1–L2 или L2–L1), и двунаправленные, которые составлены и в направлении иностранного языка, и исходя из него (L1–L2 и L2–L1). В составлении каждого из двух приведенных типов словарей существуют свои закономерности и применяются особые методы.

Двуязычные словари называют и переводными по той причине, что для заголовочного слова предлагаются не толкования, а переводные эквиваленты. Вместе с тем это было

постоје и комплекснији двојезични речници, у којима се дају додатне информације везане за употребу речи или за специфичан културни контекст у коме се она употребљава. Ови речници се називају и енциклопедијским двојезичним речницима.

За преводне речнике важи још једно опште правило, које стоји у блиској вези са њиховом наменом. Оно се састоји у томе да двојезични речници по правилу представљају комбинацију два широко распрострањена језика (нпр. француски, руски, енглески и сл.), или два језика од којих је један по броју говорника доминантан, док је други језик слабије заступљен, што је нарочито значајно у контексту српске преводне лексикографије.

Двојезични речници служе томе да говорници једног језика науче или провере како нека реч или израз гласе на неком другом језику, као и да се упознају са правилима њихове употребе.

2.1. *Ист̄оријат̄ – п̄очеци.* Српска преводна лексикографија води порекло од краја XVIII века. Слабљење турске државе и јачање Војне границе, као и привилегије које су стицали Срби у Аустроугарској монархији, имали су за последицу рађање нове грађанске класе у Будиму, Бечу и другим културним и економским центрима у којима у то време пребивају Срби. Тежња за интеграцијом ове класе у породицу европских народа, као и стална потреба за споразумевањем ради изградње економских односа са суседима, створиле су плодно тле за настанак првих двојезичних речника – латинског, италијанског и немачког, а у XIX веку и грчког, француског, турског, руског и мађарског језика.

У XVIII веку, двојезични речници се најчешће налазе у анексима граматика и језичких приручника, обично непосредно уз *разг̄оворнике*, делове приручника који садрбы и главным отличием между *одноязычными* словарями, в которых для слов даны толкования, и *двуязычными* словарями, в которых слова переводятся на другой язык. Однако в лексикографии существуют и более сложные двуязычные словари, в которых дана дополнительная информация, связанная с употреблением слова или специфическим культурным контекстом, в котором оно употребляется. Эти словари называют также энциклопедическими двуязычными словарями.

На двуязычные словари распространяется еще одно общее правило, которое близко связано с их назначением. Оно заключается в том, что двуязычные словари в большинстве случаев представляют собой комбинацию двух широко распространенных языков (напр., французский, русский, английский и др.) или двух языков, один из которых по числу носителей является доминирующим, а второй язык представлен в меньшей степени, что особенно важно в контексте сербской переводной лексикографии.

Двуязычные словари служат тому, чтобы носители одного языка выучили или проверили, как какое-то слово или выражение звучит на каком-либо другом языке, а также, чтобы они познакомились с правилами их употребления.

2.1. *Исторический обзор – начало.* Сербская двуязычная лексикография берет свое начало в конце XVIII века. Ослабление турецкого государства и укрепление Военной границы, а также привилегии, которые получали сербы в Австро-Венгерской империи, привели к рождению нового среднего класса в Буде, Вене и других культурных и экономических центрах, в которых в то время проживали сербы. Тяготение к интеграции этого класса в семью европейских народов, а также постоянная потребность в нахождении

же паралелизоване одломке конверзације на Л1 и Л2. Ти речници имају тематску организацију, што значи да је у њима лексика организована према појмовним доменима. Такав је нпр. речник италијанско-српски В. Лустине (1794), у коме је лексика организована према појмовним целинама у распону од крајње апстрактних (Бог, небеске појаве, празници и др.) до сасвим конкретних (предмети у кући, у подруму и др.). Тематска организација двојезичних речника задржава се у српској лексикографији до половине XIX века.

Напоредо са тематским, у српској двојезичној лексикографији овог времена налазимо и „класичне" преводне речнике. Најважнији представник тог типа речника је *Немецки и сербски словар* непознатог аутора објављен у Бечу, у штампарији Ј. Курцбека, у два идентична издања (1790. и 1791). *Немецки и сербски словар* уводи српску преводну лексикографију у савремене европске лексикографске токове.

2.2. *Развој.* Половином XIX века преводна лексикографија се у Србији брижљиво негује, уздижући се на ранг академијске дисциплине. До таквог развоја долази најпре са речницима Димитрија Исаиловића (1783–1853), који је био педагог, писац и професор Велике школе. Осим тога, он је био и члан Друштва српске словесности, под чијим окриљем су издата три његова речника: француско-српски (1846), немачко-српски (1847) и латинско-српски (у два тома, 1849. и 1859).

Речници Д. Исаиловића садрже преко 150.000 лексичких јединица, а новину у њима представља доследно издвајање преводних еквивалената у виду синонимских низова. Према том методу, синонимни еквиваленти се наводе у низу у коме је први члан по значењу и форми најприближнији полазној речи, док су

общего языка с целью выстраивания экономических отношений с соседями создали благодатную почву для появления первых двуязычных словарей – латинского, итальянского и немецкого, а в XIX веке и греческого, французского, турецкого, русского и венгерского языков.

В XVIII веке двуязычные словари чаще всего находятся в приложениях грамматик и языковых справочников, обычно непосредственно рядом с *разговорниками* – частями справочника, которые содержат параллельно представленные фрагменты беседы на L1 и L2. Эти словари имеют тематическую организацию, что означает, что лексика в них организована в соответствии с понятийными областями. Таков, например, итальянско-сербский словарь В. Лустины (1794), в котором лексика организована в соответствии с понятийными группами, начиная от наиболее абстрактных (Бог, небесные явления, праздники и др.), вплоть до совершенно конкретных (предметы в доме, в подвале и др.). Тематическая организация двуязычных словарей сохраняется в сербской лексикографии до середины XIX века.

Наряду с тематическими в сербской двуязычной лексикографии этого периода можно найти и «классические» двуязычные словари. Важнейший словарь такого типа – это *Немецки и сербски словар* неизвестного автора, который вышел в Вене в типографии Й. Курцбека двумя идентичными изданиями (1790 и 1791). *Немецки и сербски словар* вводит сербскую двуязычную лексикографию в современную европейскую лексикографию.

2.2. *Развитие.* В середине XIX века двуязычную лексикографию в Сербии заботливо взращивают, возводят в ранг академической дисциплины. К такому развитию приводят в первую очередь словари Дими-

остали чланови низа по смислу експоненцијално све удаљенији од ње.

Друго издање Вуковог *Рјечника* (1852) мотивисало је настанак првог речника српско-руског (1870) и руско-српског (1880). Реч је о речнику П. Лавровског, који чини пример веза између српске и руске лексикографије у XIX веку. У предговору аутор истиче да је овај речник настао из потребе да говорници српског и руског остваре непосредну везу између поменута два језика, без латинског или других језика као посредника. Основу речника П. Лавровског чини Вуков *Рјечник* из 1852. са допунама из два мања илирска речника. За леву страну српско-руског дела узете су речи српског језика из побројаних речника (без ономастике), док десну чине на руски језик преведене дефиниције из Вуковог *Рјечника* (нпр.: греда ж. *балка, пёрекладина; пёсчаная отмель; большая каменная стѣна*). У руско-српском делу речника (1880) П. Лавровски је истакао и контрастивне разлике у еквивалентним изразима изворног и циљног језика. Тако су нпр. колокације по обрасцу „придев+именица" у руском експлициране са по једном речју на српском језику (нпр. очистительная вода – *водица*; морская вода – *море*; свѣжая вода – *малоѣрешњица*; холодная вода – *студеница* и др.).

Друга половина XIX века донела је бројне методолошке новине у погледу концепције и израде српских двојезичних речника. Једна од главних новина представља опис парадигматских и творбених односа између речи у српском и другом, страном језику. Такав је речник немачко-српски (1879) и српско-немачки (1881) познатог филолога и преводиоца Ђорђа Поповића Даничара. Обавезни елемент речничког чланка, поред одреднице, чини преводни еквивалент, за којим следе

трия Исаиловича (1783–1853), педагога, писателя и профессора Великой школы. Помимо этого, он был членом Общества сербской словесности, под эгидой которого были изданы три его словаря: французско-сербский (1846), немецко-сербский (1847) и латинско-сербский (в двух томах, 1849 и 1859).

Словари Д. Исаиловича содержат свыше 150 000 лексических единиц, а новшеством в них является последовательное выделение переводных эквивалентов в виде синонимических рядов. В соответствии с этим методом синонимические эквиваленты приводятся в ряду, в котором первый член по значению и форме ближе всего к исходному слову, тогда как остальные члены ряда по смыслу экспоненциально все дальше от него.

Второе издание словаря Вука *Рјечник* (1852) мотивировало появление первого сербско-русского (1870) и русско-сербского (1880) словаря. Речь идет о словаре П. Лавровского, который является примером связи сербской и русской лексикографии в XIX веке. В предисловии автор подчеркивает, что этот словарь появился благодаря потребности в том, чтобы носители сербского и русского языков установили непосредственную связь между двумя упомянутыми языками, без латыни или других языков-посредников. В основу словаря П. Лавровского лег *Рјечник* Вука 1852 года с дополнениями из двух небольших иллирийских словарей. На левой стороне сербско-русской части находятся сербские слова из перечисленных словарей (без ономастики), а на правой находятся переведенные на русский язык определения из словаря *Рјечник* Вука Караджича (напр., греда ж. *балка, пёрекладина; пёсчаная отмель; большая каменная стѣна*). В русско-сербской части словаря (1880) П. Лавровский подчеркнул и контрастивные

устаљени изрази и (терминолошке) синтагме са одредничком речју у основи, као и њени суфиксални деривати. При навођењу деривата аутор је водио рачуна о еквиваленцији са немачким језиком, па су тако у гнездовно поље одреднице уношени махом деривати код којих постоји еквивалентна творбена основа у немачком језику.

У периоду између 1875. и 1888, српски политичар и министар Настас Петровић (1867–1933) израђује француско-српски речник. Овај речник има три тома са око 2.000 страна, а у њему је обрађено преко 50.000 речи. Једну од упечатљивих одлика овог дела чини навођење ужих домена у оквиру којих се реализују појединачна значења. У складу са овим, значења речи су најчешће издељена на посебне одељке и обележена квалификаторима који означавају специјализовани домен употребе (нпр. „мед."(ицина), „кем."(ија), „зоол."(огија), и др). Преводни еквиваленти у чланку су организовани према поменутим доменима, и то у поретку од општег према специфичном, док се фразеологија (устаљени изрази, фразе и терминолошке синтагме) у речнику везује за појединачна значења, односно за специјалне домене употребе речи.

Године 1901. познати словенски компаратиста и професор Филолошког факултета у Београду Радован Кошутић издаје хрестоматију *Примери књижевноī језика пољскоī*, а године 1910. и хрестоматију *Примери књижевноīа језика рускоī*. Обе хрестоматије представљају скупове књижевних текстова биране према глотодидактичким критеријумима, и снабдевене су речницима који тумаче те текстове српском читаоцу. Поменути речници чине темељ српске славистичке уџбеничке лексикографије, као и славистичке двојезичне лексикографије у целини.

различия в эквивалентных выражениях языка-источника и целевого языка. Так, например, коллокации по модели «прилагательное + существительное» в русском выражены одним словом на сербском языке (напр., очистительная вода – *водица*; морская вода – *море*; свѣжая вода – *малоӣрешњица*; холодная вода – *сӣуденица* и др.).

Вторая половина XIX века принесла множество методологических новшеств, связанных с концепцией и составлением сербских двуязычных словарей. Одно из главных нововведений представляло собой описание парадигматических и словообразовательных отношений между словами в сербском и в другом, иностранном языке. Таков словарь немецко-сербский (1879) и сербско-немецкий (1881) известного филолога и переводчика Джордже Поповича Даничара. Обязательный элемент словарной статьи, наряду с заголовочным словом, составляет переводной эквивалент, за которым следуют устойчивые выражения и (терминологические) синтагмы с заголовочным словом в основе, а также его суффиксальные дериваты. При перечислении дериватов автор следил за эквивалентностью немецкому языку, поэтому в гнездовое поле заголовочного слова внесены в большинстве случаев дериваты, у которых существует эквивалентная словообразовательная основа в немецком языке.

В период между 1875 и 1888 гг. сербский политик и министр Настас Петрович (1867–1933) составляет французско-сербский словарь. Этот словарь состоит из трех томов объемом около 2 000 страниц и содержит более 50 000 слов. Одной из заметных отличительных черт этого труда является перечисление более узких областей, в рамках которых реализуются отдельные значения. В соответствии с этим значения

3. *Настанак модерне двојезичне лексикографије.* Модерна српска двојезична лексикографија везује се за име филозофа и лексикографа Светомира Ристића, који је заједно са Јованом Кангргом израдио и у првој половини XX века издао енциклопедијски српско-немачки (1928) и немачко-српски речник (1930). У оба тома обрађено је око 140.000 речи.

Издавању немачко-српског речника претходило је Ристићево теоријско истраживање принципа лексикографског дефинисања кроз рад на појмовној логици, као и рад на два мања речника: латинско-српском (1913) и француско-српском (1930). Принципи према којима се организује лева и десна страна речничког чланка дати су у предговору речнику, у одељку „Објашњења". Запажа се да постоје две групе ових принципа: формализација речничког описа условљена потребом за уштедом простора (одн. за давањем што већег броја информација на ограниченом простору); и формализација описа која указује на системност синтагматских, парадигматских и деривационих односа у лексичком систему.

При навођењу значења у речнику је наглашено да се као прво наводи оно које најпотпуније одговара (појмовном) значењу лексеме у основном облику. Осталим значењима дефинишу се типични колокацијски спојеви дате речи и њена синтагматска употреба (нпр. Frau: 1. *жена, женско, женска особа* … 2. *жена, супруга,* junge ~ *млада жена, млада,* eine ~ haben *имати жену;* 4. *госпођа;* … wie geht es Ihrer ~ Gemahlin? *како је Ваша супруга (и. жена)?,* и др.). У обради сложеница као одредница дата је основа, док су други делови наведени унутар речничког чланка, где се и дефинишу. Такође, у речнички чланак уведени су римски бројеви као ознаке засеб-

слов чаще всего поделены на обособленные разделы и сопровождаются пометами, которые обозначают специализированную область употребления (напр. „мед." (медицина), „кем." (химия), „зоол." (зоология) и др.). Переводные эквиваленты в статье организованы в соответствии с упомянутыми областями, в порядке от общего к частному, а фразеология (устойчивые выражения, фразы и терминологические синтагмы) в словаре связывается с отдельными значениями, то есть, со специальными областями употребления слова.

В 1901 году в Белграде известный славянский компаративист и профессор Филологического факультета Радован Кошутич издает хрестоматию *Примери књижевног језика пољског,* а в 1910 году хрестоматию *Примери књижевнога језика руског.* Обе хрестоматии представляют собой собрание литературных текстов, отобранных по глоттодидактическим критериям и снабженных словарями, которые толкуют эти тексты сербскому читателю. Упомянутые словари легли в основу сербской славистической учебной лексикографии, как и славистической двуязычной лексикографии в целом.

3. *Становление современной двуязычной лексикографии.* Современную сербскую двуязычную лексикографию связывают с именем философа и лексикографа Светомира Ристича, который вместе с Йованом Кангргой составил и в первой половине XX века издал энциклопедический сербско-немецкий (1928) и немецко-сербский словарь (1930). Два тома содержат около 140 000 слов.

Изданию немецко-сербского словаря предшествовало теоретическое исследование принципа лексикографического толкования логики понятий, которое провел Ристич, и работа над двумя словарями меньшего объема: латин-

них граматичких својстава речи (нпр. за глаголе: одвајање прелазности/непрелазности; постојање безличних значења; повратност; извођење облика трпног придева и др.). У речнику је уложен систематски напор да се дâ потпуна граматичка информација о речима: код глагола са разуђенијом полисемијом наведен је тип конструкције у којој дата реч учествује у реализацији одређеног значења (нпр. machen … tr. i refl. 1. (на)правити, чинити, на-, у/чинити, радити … f) са acc. (dat.) и inf. … indem Sie mir mein Unrecht empfinden ~ дајући ми да осетим моју (и. своју) неправду).

Значај Речника С. Ристића и Ј. Кангрге за развој српске лексикографије је у томе што ово дело представља прекретницу између пре-модерног и модерног начина израде речника. Речник је рађен по структуралистичким начелима, што у пракси значи да се свака лексичка јединица третира као јединица система која има своје место и улогу у њему. Такав приступ је имао за резултат један заокружен и систематичан упоредни преглед лексичких и фразеолошких јединица српског и немачког језика.

4. *Савремено стање.* Савремено стање у српској преводној лексикографији илуструје велики број двојезичних речника. Наводимо неке примере савремених двојезичних речника општег типа, различитог обима:

> Светомир Ристић, Живојин Симић, Владета Поповић, *Енциклопедиски енглеско-српскохрватски речник,* I–II, Београд–Лондон, 1963; Радмило Маројевић, Милена Маројевић, Валентина Можајева, *Основни руско-српскохрватски речник,* Москва–Београд, 1985; Иван Клајн, *Италијанско-српски речник,* Београд, 1996; Богољуб Станковић (ред.), *Руско-српски речник:*

ско-сербским (1913) и французско-сербским (1930). Принципы, по которым организованы левая и правая стороны словарной статьи, изложены в предисловии к словарю, в разделе «Комментарии». Замечено, что существует две группы этих принципов: формализация словарного описания, обусловленная потребностью в экономии пространства (т.е. в предоставлении как можно большего количества информации на ограниченном пространстве), и формализация описания, которая указывает на системность синтагматических, парадигматических и деривационных отношений в лексической системе.

При перечислении значений в словаре подчеркнуто, что первым приводится то слово, которое полнее всего отвечает (понятийному) значению лексемы в основной форме. Остальные значения определяют типичные коллокации данного слова и его синтагматическое употребление (напр. Frau: 1. *жена, женско, женска особа* … 2. *жена, супруга*, junge ~ *млада жена, млада,* eine ~ haben *имати жену*; 4. *госпођа*; … wie geht es Ihrer ~ Gemahlin? *како је Ваша супруга (и. жена)*?, и др.). При обработке сложных слов в качестве заголовочного слова дана основа, а другие части приведены внутри словарной статьи, где и дается определение. Также в словарную статью введены римские цифры для обозначения отдельных грамматических свойств слова (напр. для глаголов: разделение переходности/непереходности; наличие безличных значений; возвратность; образование формы страдательного причастия и др.). В словаре старались систематически дать полную грамматическую информацию о словах: у глаголов с более размытой полисемией приведен тип конструкции, в которой данное слово участвует в реализации опреде-

55.000 речи, Нови Сад, 1998. (2. изд.); Данилка Ђуришић-Стојановић, Угљеша Радновић, ијекавски облици и варијантна лексика Владо Ђукановић, *Пољско-српски речник*, I–II, Београд, 1999; Емилија Качаник, Драгутин Мирковић, Слободанка Урошевић, ијекавски облици Владо Ђукановић, *Чешко-српски речник*, I–II, Београд, 2000; Марин Младенов, *Бугарско-српски речник*, Београд, 2000; Борис Хлебец, *Енциклопедијски српско-енглески речник*, Београд, 2010; Слободан Јовановић, *Француско-српски речник*, Београд, 2014; Радослав Бошковић, *Руско-српски и српско-руски речник*, Београд, 2017;

Савремену двојезичну лексикографију карактеришу бројни лексикографски поступци у избору фонда и формирању речничког чланка. Ови поступци имају за циљ да олакшају кориснику усвајање страног језика, односно превођење. Навешћемо неке од њих. Лексички фонд савремених двојезичних речника формира се уз поштовање критеријума фреквентности речи, односно учесталости њеног јављања у језичкој употреби. Даље, у лексикографске поступке спада издвајање колокацијских спојева којима се указује на устаљене изразе са одредничком речи, односно навођење читавог низа њених колоката. Овај поступак по потреби прати прецизирање преводног еквивалента за сваки колокат. У модерним двојезичним речницима обично се дају и информације везане за контекстуалну употребу речи, у шта спадају формална и неформална употреба или она која се реализује у одређеном домену (економија, право); као и употреба речи којима се изражава став говорника (шаљиво, подругљиво, еуфемистично). У савремене лексикографске поступке се убраја и давање напомене

ленного значения (напр. machen … tr. i refl. 1. (на)правити, чинити, на-, у/чинити, радити … f) са acc. (dat.) и inf. … indem Sie mir mein Unrecht empfinden ~ дајући ми да осетим моју (и. своју) неправду).

Значение словаря С. Ристича и Й. Кангрги для развития сербской лексикографии состоит в том, что этот труд стал переходным к современному способу составления словаря. Словарь составлен по структуралистским принципам, а на практике это означает, что каждая лексическая единица рассматривается как единица, имеющая в системе свое место и роль. Результатом такого подхода является законченный и систематический сравнительный обзор лексических и фразеологических единиц сербского и немецкого языков.

4. *Современное состояние.* Современное состояние сербской двуязычной лексикографии иллюстрируется большим числом двуязычных словарей. Приведем некоторые примеры современных двуязычных словарей общего типа, различного объема.

Светомир Ристић, Живојин Симић, Владета Поповић, *Енциклопедиски енглеско-српскохрватски речник*, I–II, Београд–Лондон, 1963; Радмило Маројевић, Милена Маројевић, Валентина Можајева, *Основни руско-српскохрватски речник*, Москва–Београд, 1985; Иван Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд, 1996; Богољуб Станковић (ред.), *Руско-српски речник: 55.000 речи*, Нови Сад, 1998. (2. изд.); Данилка Ђуришић-Стојановић, Угљеша Радновић, ијекавски облици и варијантна лексика Владо Ђукановић, *Пољско-српски речник*, I–II, Београд, 1999; Емилија Качаник, Драгутин Мирковић, Слободанка Урошевић, ијекавски облици Владо Ђукановић, *Чешко-српски речник*, I–II, Београд,

на о контексту у коме се употребљавају различити преводни еквиваленти (нпр. адаптација, f. 1. remodeling [преуређење] 2. adaptation [прилагођавање]), и др. Једну од лексикографских конвенција чини пружање додатних информација у случајевима када типично долази до грешака, како би се кориснику помогло да их избегне. То су по правилу граматичке или прагматичке напомене, односно оне које се односе на употребу одредничке речи (на пример, навођење облика неправилних глагола у речничком чланку).

5. *Закључак.* Српска преводна лексикографија представља веома развијену дисциплину, са великим бројем речника, у распону од оних мањег обима до енциклопедијских. У току њеног развоја присутан је непрестани напор лексикографа за усавршавањем речника и њиховим прилагођавањем новим комуникативним потребама.

СРПСКАЛ
ЕКСИКОГРАФИЈАОД
ВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕ
КСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОД
ВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
azaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСК
АЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СР
ПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕ

2000; Марин Младенов, *Буīарско-срīски речник*, Београд, 2000; Борис Хлебец, *Енциклоīедијски срīско-енīлески речник*, Београд, 2010; Слободан Јовановић, *Француско-срīски речник*, Београд, 2014; Радослав Бошковић, *Руско-срīски и срīско-руски речник*, Београд, 2017;

Современную двуязычную лексикографию характеризуют многочисленные лексикографические методы в выборе словника и формировании словарной статьи. Цель этих приемов – облегчить пользователю усвоение иностранного языка, а именно перевод. Приведем некоторые из них. Лексический фонд современных двуязычных словарей формируется с учетом критерия частоты употребления слова в языке. Далее, к лексикографическим приемам относится выделение коллокаций, которыми дается указание на устойчивые выражения с заголовочным словом, то есть, перечисление целого ряда его коллокатов. Этот прием при необходимости сопровождает уточнение переводного эквивалента для каждого коллоката. В современных двуязычных словарях обычно дают и информацию, связанную с контекстным употреблением слова. Это касается формального и неформального употребления, или употребления в определенной области (экономика, право), а также употребления слов, которые выражают позицию говорящего (шутливо, насмешливо, эвфемистично). В современные лексикографические приемы включают и примечания о контексте, в котором употребляются различные переводные эквиваленты (напр. адаптација, f. 1. remodeling [преуређење] 2. adaptation [прилагођавање]), и др. Одной из лексикографических практик является предоставление дополнительной информации в случаях, когда совершают типичные ошибки, чтобы

помочь пользователю их избежать. Это, как правило, грамматические или прагматические примечания, то есть те, которые относятся к употреблению заголовочного слова (например, перечисление форм неправильных глаголов в словарной статье).

5. *Заключение.* Сербская двуязычная лексикография представляет собой очень развитую дисциплину с большим числом словарей, от словарей небольшого объема до энциклопедических. В ходе ее развития лексикографы постоянно прилагают усилия, чтобы усовершенствовать словари и адаптировать их к новым коммуникативным потребностям.

ЛИТЕРАТУРА:

Даринка Гортан Премк: „Српскохрватска лексикографија XIX века (преглед лексикографских концепција)", *Наш језик*, XXVI/2–3, 1984, 141–146. Рајна Драгићевић: „Стара лексикографија и српска култура: Форме учтивости у српском језику у XIX веку", *Срби и српско*, Београд, 1996, 90–102. Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo, 1991. Tvrtko Prćić, *Ka savremenim srpskim rečnicima*, Novi Sad, 2018. Милана Радић-Дугоњић: „Српски језички тип и преводна лексикографија", *Дескрипшивна лексикоīрафија сшандардноī језика и њене шеоријске основе*, Нови Сад – Београд, 2002. Светомир Ристић: „Предговор", *Енциклопедиски немачко-српскохрваīски речник*, Београд, 1936, VII–LIII.

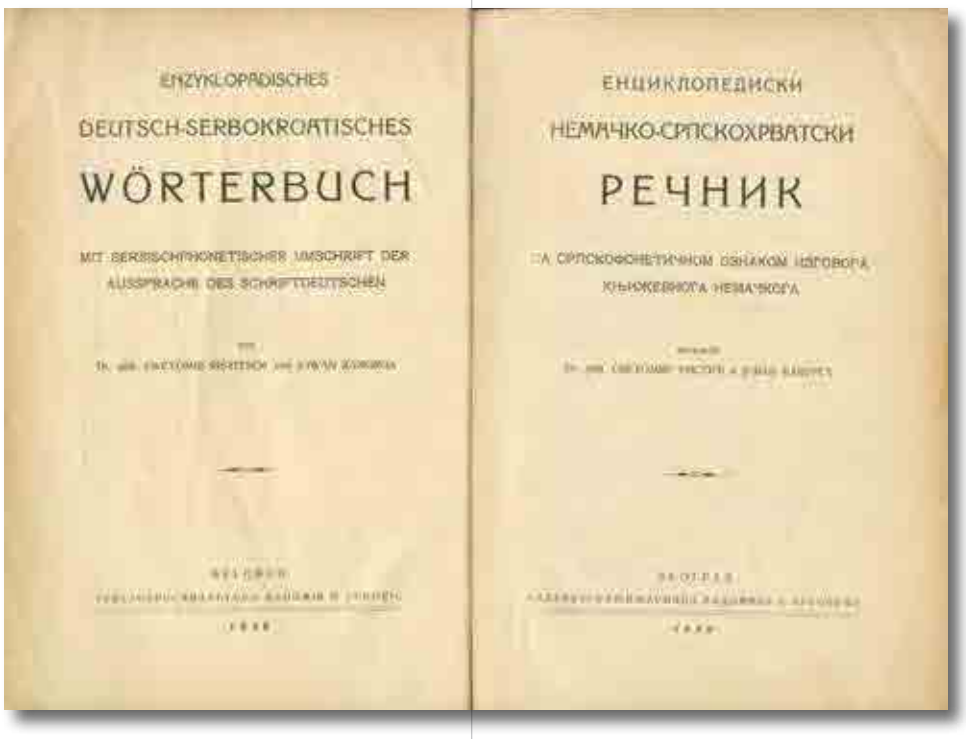
ENZYKLOPÄDISCHES
DEUTSCH-SERBOKROATISCHES
WÖRTERBUCH
MIT SERBISCHPHONETISCHER UMSCHRIFT DER
AUSSPRACHE DES SCHRIFTDEUTSCHEN

ЕНЦИКЛОПЕДИСКИ
НЕМАЧКО-СРПСКОХРВАТСКИ
РЕЧНИК
СА СРПСКОФОНЕТИЧНОМ ОЗНАКОМ ИЗГОВОРА
КЊИЖЕВНОГА НЕМАЧКОГА

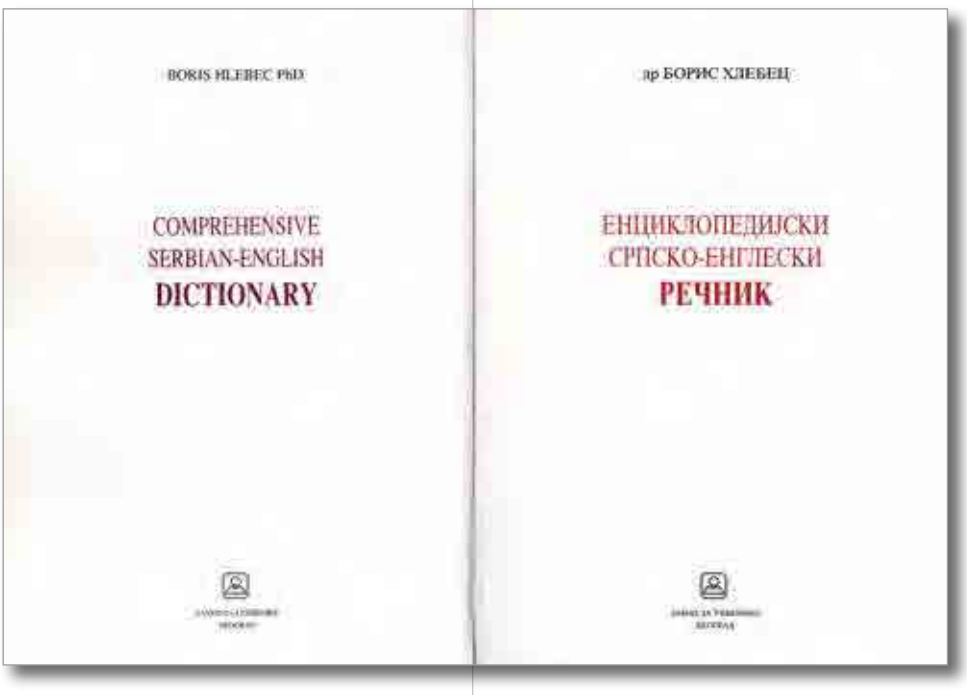
BORIS HLEBEC PhD
COMPREHENSIVE
SERBIAN-ENGLISH
DICTIONARY

др БОРИС ХЛЕБЕЦ
ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ
СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ
РЕЧНИК

Иван Клајн, *Италијанско-српски речник*, Београд, 1996.

ammoscire /am:oš:íre/ IIIa 1. učiniti mlitavim. 2. postati mlitav, omlitaveti.
ammostare /am:ostáre/ I gnječiti (grožđe), muljati.
ammostatoio /am:ostatójo/ m muljača, presa (za grožđe).
ammostatura /am:ostatúra/ f muljanje (grožđa).
ammucchiamento /am:uk:jaménto/ m gomilanje; gomila.
ammucchiare /am:uk:járe/ I *(ammúcchio)* gomilati, nagomilavati.
ammucchiata /am:uk:játa/ f *(fam.)* grupni seks.
ammuffire /am:uf:íre/ IIIa buđati, plesnivíti; *(fig.)* čamiti; *ammuffito* buđav, ubuđao, plesniv; *(fig.)* zastareo.
ammusare /am:uzáre/ I dodirivati njuškom; njuškiti.
ammutinamento /am:utinaménto/ m pobuna (u vojsci; na brodu; u zatvoru).
ammutinarsi /am:utinársi/ I rfl. *(mi ammútino* i *mi ammutino)* pobuniti se (protiv starešina, čuvara).
ammutinato /am:utináto/ A. p.p. od *ammutinarsi*. B. m pobunjenik.
ammutolire /am:utolíre/ IIIa zanemeti; ućutati.
amnesia /-zía/ f *(psih.)* gubitak pamćenja, amnezija.
amnio /ámn|jo/ m *(anat.)* kokuljica (embriona), vodenjača.
amnistia /-ía/ f amnestija, pomilovanje.
amnistiare /amnistjáre/ I *(amnístio* i *amnistrio)* oprostiti (kome) kaznu, amnestirati.
amo /ámo/ m udica; *prendere all' ~* uhvatiti na udicu; *abboccare all' ~* zagristi udicu (i *fig.*).
amoerre /-ér:e/, **amoerro** /-ér:o/ m moare (sjajna svilena tkanina).
amorale /-ále/ adj. amoralan.
amoralità /-á/ f amoralnost, odsustvo morala.
amorazzo /-ác:o/ m pej. prolazna ljubav, ljubakanje, avantura.
amore /-óre/ m 1. ljubav; *fare l' ~*, *fare all' ~* voditi ljubav; *amor proprio* samoljubље, ponos; *d' ~ e d'accordo* u savršenoj slozi; *per ~ o per forza* milom ili silom; *questo bracciale è un ~!* (fam.) predivna je ova narukvica! *che ~ di bambino!* kakvo slatko dete! 2. *(A-) (poet.)* bog ljubavi, Amor.
amoreggiamento /-dž:aménto/ m ljubakanje, ašikovanje.
amoreggiare /-dž:áre/ Ib ljubakati se, ašikovati.
amoretto /-ét:o/ m dim. kratka, beznačajna ljubav.
amorevole /-évole/ adj. pun ljubavi, nežan, blag, srdačan. || **amorevolmente** /-ménte/ adv. s ljubavlju, nežno.
amorevolezza /-éc:a/ f nežnost, srdačnost, ljubaznost.
amorfo /-órfo/ adj. bezobličan, amorfan.
amorino /-íno/ m dim. 1. *(lik.)* mali Amor, krilati dečak. 2. v. *amoretto*.
amoroso /-ózo/ A. adj. 1. ljubavni. 2. zaljubljen, pun ljubavi. B. m (f -a) ljubavnik, dragan. || **amorosamente** /-ménte/ adv. nežno, s ljubavlju.
amovibile /-íbile/ adj. uklonjiv, odstranjiv.
amovibilità /-á/ f uklonjivost, odstranjivost.
amperaggio /-ádž:o/ m *(elektr.)* amperaža, jačina struje u amperima.
amperometro /-ómetro/ m *(elektr.)* ampermetar.
ampex /ámpeks/ m magnetoskopski snimak, video-snimak.
ampiezza /-pjéc:a/ f 1. prostranost, širina; rasprostranjenost; opseg. 2. *(fiz.)* amplituda.
ampio /ámpio/ adj. 1. prostran, širok, opsežan. 2. obilan, iscrpan. || **ampiamente** /-ménte/ adv. široko; naširoko, potanko; iscrpno.
amplesso /-és:o/ m 1. zagrljaj. 2. snošaj, polni čin.
ampliamento /-énto/ m proširenje; povećanje.
ampliare /-iáre/ I *(ámplio)* širiti, proširiti; rasprostraniti; povećati.
amplificare /-káre/ Ia *(amplífico, amplífichi)* 1. proširiti. 2. uveličati; preuveličati; naglasiti. 3. *(fiz.)* pojačati.
amplificatore /-katóre/ m *(fiz.)* pojačivač.
amplificazione /-kac:jóne/ f 1. proširenje. 2. preuveličavanje, naglašavanje. 3. *(fiz.)* pojačanje, amplifikacija.
amplissimo /-ísimo/ adj. (sup. od *ampio*) izvanredno širok, vrlo obiman.
ampolla /-ól:a/ f bočica, flašica.
ampolliera /-ljéra/ f stalak za boce (s uljem i sirćetom), karafindl.
ampollosità /-lozità/ f visokoparnost, nadutost.
ampolloso /-lózo/ adj. visokoparan, nadut; bombastičan; šupalj.
amputare /-áre/ I *(ámputo)* odseći, amputirati.
amputazione /-c:jóne/ f odsecanje, uklanjanje, amputacija.
amuleto /-éto/ m amajlija.
anabasi /-ábazi/ f inv. dugo lutanje, naporan put, anabaza.
anabbagliante /-b:aljánte/ adj. *(autom.)* koji ne zaslepljuje; *(faro)* ~ srednje, oboreno svetlo.

Александар Милановић
Александр Милановић
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Историјски речници

Исторические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција историјских речника.* Тешко је дати свеобухватну дефиницију историјског речника јер се обим тога појма разликује у зависности од прихваћеног теоријско-методолошког оквира. Овде ћемо под *историјским* подразумевати речник који окупља лексику из било које фазе историјског развоја српског народног и књижевног језика, и који јој приступа било из угла сагледавања промена (дијахронијски) или угла пресека у једној тачки (синхронијски).

2.1. *Историјат – почеци.* Због правца Вукове реформе, лексика из претходних типова српског књижевног језика није била у фокусу лексикографа све до друге половине XIX в. Првим српским историјским речником можемо сматрати Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* (1863–1864).

2.2. *Историјат – развој.* Не рачунајући полуаматерски и анонимни лексикографски покушај с краја XIX в., *Кратки славено-српски речник*, који је „израдио М. М." (Штампарија код „Просвете", Београд, 1896), и у којем је дато само значење мањег броја цсл. речи без примера, после чувеног Даничићевог речника нови допринос историјској лексикографији дао је *Црквенословенски речник* (1901) Јована Живковића и Јована Живановића, познатих филолога и професора сремскокарловачке богословије. Следећи *Речник цркве-*

1. *Определение исторических словарей.* Трудно дать всеобъемлющее определение исторического словаря, так как объем этого понятия разнится в зависимости от принятых теоретико-методологических рамок. Здесь под *историческим* подразумевается словарь, который объединяет лексику из какой-либо фазы исторического развития сербского народного и литературного языка и который подходит к ней или с точки зрения рассмотрения изменений (диахронически), или с точки зрения среза в одной точке (синхронически).

2.1. *Исторический обзор – начало.* Из-за направления реформы Вука Караджича лексика из предыдущих типов сербского литературного языка не входила в сферу интересов лексикографов вплоть до второй половины XIX века. Первым сербским историческим словарем можно считать *Рјечник из књижевних старина српских* (1863–1864).

2.2. *Исторический обзор – развитие.* Не считая полулюбительской и анонимной лексикографической попытки конца XIX века, словарь *Кратки славено-српски речник*, который «составил М.М.» (Штампарија код „Просвете", Белград, 1896) и в котором дано только значение небольшого числа церковнославянских слов без примеров, после знаменитого словаря Даничича новый вклад в историче-

нословенскоī језика (1935) Саве Петковића има одлике синхронијског историјског речника јер окупља углавном црквенословенску лексику руске редакције. И њега је написао професор сремскокарловачке богословије, првенствено за потребе ученика богословија, али и за студенте теолошких факултета и свештенике, а на корпусу ограниченог обима, који је допуњаван примерима из Миклошичевих и Востоковљевих студија итд. У основи се налази грађа из Живановићевог *Црквенословенскоī речника*, али је Петковићев речник богатији и бољи. Петковић уз цсл. реч наводи и грчки еквивалент, као и њену форму у стсл. језику, те значење или значења која има у савременом српском језику. Овај речник доживео је негативна сагледавања ауторитета (Петра Ђорђића), велики успех код шире публике и нова, фототипска издања Српске патријаршије.

3. *Настанак модерне историјске лексикографије.* Стварање модерне историјске лексикографије везујемо за период после Другог светског рата, када број речника расте, а примењују се и савременији лексикографски поступци.

Речник наших старих мера – у току векова I–IV (САНУ, 1961–1974), чији је аутор Милан Влајинац, обухвата лексеме са значењем класичне мере материјалне природе (за дужину, површину, запремину, тежину и „бројчане мере") од првих потврда па практично до савременог стања у нашем језику, сакупљене на веома богатој грађи. Последњи том речника објављен је постхумно, а приредили су га уредници Мехмед Беговић и Сима Ћирковић.

Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I–II (Институт за лингвистику у Новом Саду, 1972–1974) новосадског лингвисте Велимира Михајловића двотомни

скую лексикографию внес словарь *Црквенословенски речник* (1901) Йована Живковича и Йована Живановича, известных филологов и профессоров карловацкой семинарии. Следующий словарь *Речник црквенословенскоī језика* (1935) Савы Петковича имеет отличительные особенности синхронического исторического словаря, так как включает в основном церковнославянскую лексику русской редакции. Его также составил профессор карловацкой семинарии в первую очередь для нужд семинаристов и для студентов теологических факультетов и священников на основе корпуса ограниченного объема, который был дополнен примерами из исследований Миклошича и Востокова и т.д. В основе лежит материал из словаря *Црквенословенски речник* Живановича, но словарь Петковича богаче и лучше. Петкович наряду с церковнославянскими словами приводит и греческий эквивалент, а также его форму в старославянском языке, затем значение или значения, которые оно имеет в современном сербском языке. Этот словарь получил негативные оценки авторитетных авторов (Петра Джорджича), большой успех у широкой публики и новые фототипические издания Сербской патриархии.

3. *Становление современной исторической лексикографии.* Создание современной исторической лексикографии связывают с периодом после Второй мировой войны, когда число словарей растет, и применяются более современные лексикографические методы.

Речник наших старих мера – у току векова I–IV (САНУ, 1961–1974), автором которого является Милан Влайинац, охватывает лексемы со значением классической меры материальной природы (длины, площади, объема, веса и «числовых мер») от первых подтвержденных данных вплоть до современного состояния в нашем языке, основанных

је речник у којем се и сâм аутор насловном конструкцијом („грађа за речник") оградио од помисли да је у питању потпун речник позајмљеница у српским текстовима из XVIII–XIX в. Ипак, заснован на богатој грађи, овај речник је попунио бројне празнине у нашим сазнањима о лексички потврђеним српским територијалним и културолошким контактима у „предвуковском" периоду, као и о њиховој хронологији. Те празнине настале су због концепцијске одлуке у изради РЈАЗУ да се из славеносрпске епохе ексцерпирају само малобројна дела писана „народним" језиком.

Речник *Посрбице од Орфелина до Вука I–II* (Матица српска, 1982–1984) Велимира Михајловића лексикографско је сведочанство о резултатима српског лексичког пуризма у XVIII и XIX в., настајало паралелно са *Грађом за речник страних речи у предвуковском периоду*, али довршено десет година касније. У речнику су окупљени успели и мање успели покушаји да се лексика страног порекла замени неологизмима, тј. кованицама које су на основу сопственог језичког осећања стварали српски интелектуалци (књижевници, научници, новинари и др.). Тако два Михајловићева речника одсликавају две струје српске културе у XVIII–XIX в. и временски их лоцирају: једну која је била толерантна према страним лексичким утицајима (немачким, француским, италијанским, турским итд.) у књижевном језику, и другу, пуристичку, која се туђих наноса међу речима желела ослободити.

Азбучни показатељ речи у списима Светога Саве (*Археографски прилози* 2, 1980) израдили су београдски професори средњовековне књижевности Ђорђе Трифуновић, Томислав Јовановић и Љиљана Јухас, а замишљен је и урађен као конкорданција, па су изостављени примери за заменице, предлоге,

на очень богатом материале. Последний том словаря издан посмертно, а подготовили его редакторы Мехмед Бегович и Сима Чиркович.

Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду I–II (Институт за лингвистику у Новом Саду, 1972–1974) лингвиста Велимира Михайловича из Нови-Сада – это словарь в двух томах, в котором и сам автор в названии («словарные материалы») оградил себя от мысли, что речь идет о полном словаре заимствований в сербских текстах XVIII–XIX веков. Все же, основанный на богатом материале, этот словарь восполнил многочисленные лакуны в наших представлениях о лексически подтвержденных сербских территориальных и культурологических контактах в «довуковском» периоде, а также об их хронологии. Эти лакуны появились из-за концептуального решения при составлении Словаря Югославянской академии наук и искусств извлечь из славяносербской эпохи только немногочисленные произведения, написанные «народным» языком.

Словарь *Посрбице од Орфелина до Вука I–II* (Матица српска, 1982–1984) Велимира Михайловича – лексикографическое свидетельство плодов сербского лексического пуризма в XVIII и XIX веках, работа над которым велась параллельно с словарем *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, но завершенное десятью годами позже. В словаре собраны успешные и менее успешные попытки заменить лексику иностранного происхождения неологизмами, которые на основании собственного языкового чутья создавали сербские интеллектуалы (писатели, ученые, журналисты и др.). Так, два словаря Михайловича отражают две структуры сербской культуры в XVIII–XIX веках и датируют их: одну, которая была терпима по отношению к иностранным лексическим влияниям (немецким, французским,

везнике и речце. Примери су у чланку углавном сведени на синтагматске конструкције.

Речнике мање познатих речи (кратке енциклопедијске дефиниције) и регистре (више налик на речнике, само без примера) уз издања *Законика цара Стефана Душана* у периоду 1975–1997. израђивали су Димитрије Богдановић, Томица Никчевић, Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радуловић и Биљана Марковић. Речник за последњу књигу *Законика* (САНУ, 2015), изведен је на подлози текстолошке анализе млађе редакције законика, а израдили су га Виктор Савић и Ђорђе Бубало.

Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша (Просвета, 1980) израдили су београдски лингвисти Михаило Стевановић и Радосав Бошковић, уз сарадњу Радована Лалића. У лексикографском чланку дају се кратка граматичка информација, порекло, значење лексеме и пример(и) из Његошевих дела.

4. *Савремено стање.* У XXI в. објављена су прва три тома *Фреквенцијског речника – Квантитативног описа структуре српског језика* (Службени гласник, 2010) Ђорђа Костића, који представљају прво коло едиције *Српски језик од XII до XVIII века*, а обрађују речник Доментијанових дела. Приређивач речника је Александар Костић, а стручни рецензент Ђорђе Трифуновић. Пројекат је започет 1957. године, а трајаће још низ година. Фреквенцијски речник Доментијановог језика омогућава претраживање одредница и изворних текстова. Оба Доментијанова житија садрже 78.284 речи, 4.606 одредница и 15.783 граматичка облика одредница. Од 3.139 граматичких облика система граматичког кодирања српскословенског језика, код Доментијана се јављају 972.

Савремено стање у изради историјских речника најбоље се види и у огледним свескама историјских речника чија израда је у

итальянским, турецким и т.п.) в литературном языке, и другую, пуристскую, которая хотела освободиться чуждых наслоений в лексике.

Азбучни показатељ речи у списима Светога Саве (*Археографски прилози* 2, 1980) составили белградские профессора средневековой литературы Джордже Трифунович, Томислав Йованович и Лиляна Юхас, а задуман он и написан как конкорданс, поэтому в нем пропущены примеры для местоимений, предлогов, союзов и частиц. Примеры в словарной статье, в основном, сводятся к синтагматическим конструкциям.

Словари малоизвестных слов (краткие энциклопедические определения) и указатели (больше похожи на словари, но без примеров) вместе с изданием книги *Законик цара Стефана Душана* в период 1975–1997 составили Димитрие Богданович, Томица Никчевич, Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радулович и Биляна Маркович. Словарь для последней книги *Законик цара Стефана Душана* (САНУ, 2015) составлен на основе текстологического анализа более ранней редакции кодекса авторы Виктор Савич и Джордже Бубало.

Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша (Просвета, 1980) составили белградские лингвисты Михаило Стеванович и Радосав Бошкович при участии Радована Лалича. В лексикографической статье даны краткая грамматическая информация, происхождение, значение лексемы и пример(ы) из произведений Негоша.

4. *Современное состояние.* В XXI веке вышли три первых тома словаря *Фреквенцијски речник – Квантитативни опис структуре српског језика* (Службени гласник, 2010) Джордже Костича, которые представляют первую часть издания *Српски језик од XII до XVIII века* и описывают словарь произведений Доментиана. Составитель словаря

току. Године 2007. у Институту за српски језик САНУ објављена је Огледна свеска *Срꙋскословенскоӣ речника јеванђеља*, коју је саставио Виктор Савић, док је уредник била Гордана Јовановић. Речник је у првој фази кренуо од јеванђељске грађе будући да она омогућава најпрецизније паралеле са стањем у старословенским споменицима и у грчком језику. Видљиво је да речник неће доносити само речи и њихова значења, већ ће омогућити да се најјасније одреди лик српске редакције у односу на старословенски канон. Прати се старословенска лексика, више или мање модификована или замењена српским синонимима, чиме се истичу специфичности српскословенског језика. Српски лик редакције још видљивији постаје у транскрипцији, која истиче фонетско-фонолошке специфичности лексике у односу на канон. Управо ова особина речнику даје праве карактеристике историјског речника, чему доприносе и коментари текстолошких, морфолошких и других измена којима се оцртава развојни пут српског и српскословенског језика.

Структура пуне одреднице у Огледној свесци *Срꙋскословенскоӣ речника јеванђеља* је следећа: 1. заглавље; 1.1. одредница маркирана крупнијим фонтом; 1.2. граматички податак; 1.3. старословенски еквивалент; 1.4. фреквенција; 1.5. превод на грчки језик; 1.6. превод на српски језик; 2. сажетак; 3. главни део чланка; 3.1. адреса; 3.2.1.1. цитат; 3.2.1.2. ознака јеванђеља; 3.2.2.1. разночтенија; 3.2.2.2. ознаке јеванђеља; 3.3. грчки пример; 3.4. савремени преводи; 3.5. блиске потврде; 3.6. упућивање; 3.7. потврђеност у другим речницима.

Године 2017. објављена је у Матици српској и Огледна свеска *Речника славеносрꙋскоӣ језика*, коју су приредили историчари књижевног језика из Новог Сада, Ниша и Београда.

Александр Костич, а специалист-рецензент Джордже Трифунович. Проект начат в 1957 году и продолжался еще несколько лет. Частотный словарь языка Доментиана делает возможным поиск заголовочных слов и текстов-источников. Оба жития Домонтиана содержат 78 284 слов, 4 606 заголовочных слов и 15 783 грамматических форм заголовочных слов. Из 3 139 грамматических форм системы грамматического кодирования сербскославянского языка у Доментиана встречаются 972.

Современное состояние в исторической лексикографии наилучшим образом отражается в проспектах исторических словарей, над которыми идет работа. В 2007 году в Институте сербского языка Сербской академии наук и искусств издан Проспект словаря *Срꙋскословенски речник јеванђеља*, составителем которого является Виктор Савич, а редактором Гордана Йованович. Словарь в первой фазе исходит из евангельского материала, поскольку он позволяет провести самые точные параллели с состоянием в старославянских памятниках и в греческом языке. Очевидно, что словарь передает не только слова и их значения, но позволяет наиболее ясно определить картину сербской редакции в сравнении со старославянским каноном. Прослеживается старославянская лексика, более или менее модифицированная или замененная сербскими синонимами, что подчеркивает особенности сербскославянского языка. Сербские черты редакции еще заметнее становятся в транскрипции, которая выделяет фонетико-фонологические особенности лексики в сравнении с каноном. Именно эта особенность придает словарю настоящие свойства исторического словаря, чему способствуют и комментарии текстологических, морфологических и других изменений, которые обрисовывают путь развития сербского и сербскославянского языка.

града: Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић и Александар Милановић. Настала је у оквиру пројекта који је започет 1981. под руководством Александра Младеновића. У Огледној свесци обухваћена је лексика славеносрпске писане продукције у периоду 1748–1850. Речник нема диференцијални карактер, па ће у њему бити презентована сва лексика из корпуса текстова славеносрпске епохе, изузимајући ониме, без обзира на њено порекло: домаћа лексика, славенизми, лексика страног порекла. Потврде су дате хронолошки, што омогућава праћење лексичко-семантичких промена у стогодишњем периоду.

Лексикографски чланак има следеће елементе: 1. одредницу; 2. основну граматичку информацију; 3. етимологију; 4. графијски израз; 5. дефиницију; 6. потврду; 7. синониме/еквиваленте (под ознаком Уп.); 8. вишечлане лексичке јединице и изразе (под ознаком Изр.). Структура речничког чланка је следећа:

> **одредница** граматичка информација. етимологија. <графијски израз> *дефиниција*. потврда (иницијали аутора година: страница).
>
> Уп. синоними.
>
> Изр. **вишечлане лексичке јединице и изрази**.

На основу примера обрађених лексикографских чланака из ове Огледне свеске видљиво је да се посебна пажња посвећује потврдама из текстова писаних различитим стиловима (књижевним, научним, публицистичким, административним, разговорним).

5. *Закључак.* Иако је продукцију развила у XX веку, пре свега захваљујући индивидуалном напору лексикографа (Сава Петковић, Милан Влајинац, Велимир Михајловић, Михаило Стевановић, Радосав Бошковић, Ђорђе Трифуновић и др.), српска историјска

Структура полной словарной статьи в Проспекте словаря *Срꙋ̑скословенски речник јеванђеља* следующая: 1. заглавие; 1.1. заголовочное слово, выделенное крупным шрифтом; 1.2. грамматические сведения; 1.3. старославянский эквивалент; 1.4. частотность; 1.5. перевод на греческий язык; 1.6. перевод на сербский язык; 2. резюме; 3. главная часть статьи; 3.1. отсылка; 3.2.1.1. цитата; 3.2.1.2. помета Евангелия; 3.2.2.1. разночтения; 3.2.2.2. пометы Евангелия; 3.3. греческий пример; 3.4. современные переводы; 3.5. близкие подтверждения; 3.6. направление; 3.7. подтверждение в других словарях.

В 2017 году в Матице сербской опубликован и Проспект словаря *Речник славеносрпскоī језика*, который подготовили историки литературного языка из Нови-Сада, Ниша и Белграда: Исидора Бьелакович, Ирена Цветкович-Теофилович и Александр Милановић. Проспект был подготовлен в рамках проекта, начатого в 1981 году под руководством Александра Младеновича. В Проспект включена лексика славяносербской письменной продукции 1748–1850. Словарь носит недифференцированный характер, и в нем будет представлена вся лексика из корпуса текстов славяносербской эпохи, за исключением онимов, вне зависимости от ее происхождения: исконная лексика, славянизмы, заимствованная лексика. Подтверждения даны хронологически, что делает возможным прослеживание лексико-семантических изменений за столетний период.

Лексикографическая статья состоит из следующих элементов: 1. заголовочное слово; 2. основная грамматическая информация; 3. этимология; 4. графическое выражение; 5. определение; 6. подтверждение; 7. синонимы/эквиваленты (с пометой Уп. – сравни); 8. многочленные лексические единицы и выражения (с пометой Изр. – выражение). Структура словарной статьи следующая:

лексикографија данас кроз рад институција почиње попуњавати празнине наслеђене из прошлог века, будући да су у Матици српској (*Речник срӣскоī језика 12–18. века*, под руководством Јасмине Грковић-Мејџор, и *Речник славеносрӣскоī језика*, под руководством Исидоре Бјелаковић и Александра Милановића) и Старословенистичком одсеку Института за српски језик САНУ (*Речник црквенословенскоī језика срӣске редакције* од 1969. и *Срӣскословенски јеванђељски речник*, под руководством Виктора Савића) започети велики речнички пројекти у оквиру којих се усавршавају и постојећи теоријско-методолошки концепти овог типа речника.

ЛИТЕРАТУРА:

Петар Ђорђић: „Сава Петковић: Речник црквенословенског језика", *Боīословље*, XI, Београд, 1936, 213–236.

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК
АДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН
АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС
КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКС
ИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ
КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО
ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД
ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС
СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК
ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ

заголовочное слово грамматическая информация. этимология. <графическое выражение> *определение*. подтверждение (инициалы автора год: страница).

Уп. синонимы.

Изр. **многочленные лексические единицы и выражения.**

На основании примеров описанных лексикографических статей из этого Проспекта видно, что особенное внимание посвящается подтверждению из текстов, написанных разными стилями (литературным, научным, публицистическим, административным, разговорным).

5. *Заключение.* Хотя издательская деятельность была развернута в XX веке в первую очередь благодаря индивидуальному вкладу лексикографов (Савы Петковича, Милана Влайинаца, Велимира Михайловича, Михаило Стевановича, Радосава Бошковича, Джордже Трифуновича и др.), в настоящее время сербская историческая лексикография благодаря деятельности институций начинает восполнять лакуны, унаследованные из прошлого века, поскольку в Матице сербской (*Речник срӣскоī језика 12–18. века* под руководством Ясмины Гркович-Мейджор, и *Речник славеносрӣскоī језика* под руководством Исидоры Бьелакович и Александра Милановича) и Отделе старославянского языка Института сербского языка Сербской академии наук и искусств (*Речник црквенословенскоī језика срӣске редакције* с 1969 г. и *Срӣскословенски јеванђељски речник* под руководством Виктора Савича) начаты большие словарные проекты, в рамках которых совершенствуются и существующие теоретико-методологические концепции этого типа словарей.

ПОСЛОВИЦЕ ОД ОРМЕЛИНА ДО ВУКА

РЕЧНИК СЛАВЕНОСРПСКОГ ЈЕЗИКА

Речник славеносрпског језика

WÖRTERBUCH
UNSERER ALTEN MASSE
UND GEWICHTE
РЕЧНИК НАШИХ СТАРИХ МЕРА

СРПСКОСЛОВЕНСКИ
РЕЧНИК ЈЕВАЊЕЉА

Велимир Михајловић, *Посрбице од Орфелина до Вука*, I–II, Нови Сад, 1982–1984.

КРИВИЧНИ ИСПИТ,м (1846) - лат.benevolum examen

Benevolum examen - кривичный испитъ (Наз. речи, 5).

КРИВОВРАТ,пр. (1845) - тур. еири, в. крив

КРИВОСТВОРИТИ (1845) - фалсификовати

Falsificcare - кривостворити, прегинати, изопачити(Отг.15).

КРИЖАЛЧИЦА,ж (1817) - табличица

Другимъ начиномъ задржати се може влага богинѣ медьу две стаклене крижальчице (табличице) (Кр. поуч. 37).

КРИКУН,м (1802) - телал

Да бы еданъ крикунъ (телалъ) ѡпредѣленъ быо (Цв. 369).

КРИЉАК,м (1810) - шешир

Дай ми ... крылякъ (datemi ... il cappello) (Бес. 57).

КРИЉАЧАР,м (1810) - шеширџија

Разговоръ медьу купователѣмъ и крылячаромъ (Бес. 70).

КРОВАМЕШНИК,м (1846) - лат. incestuosus

Да кровамѣшници (incestuosi) и нарушительи сродни свои,главомъ казне се (Серб. н.л. 1846, 303).

КРОЈ,м (1841) - форма; калуп

Мѣновни вопроси, кои кроя (форме) менбе ... се тичу (Закони, 58); калупъ е тур/сни/ калъпъ, а срб/сни/ крой,направа, видъ, нѣм. Form (Серб. н.л. 1845, 241).

КРОЈАЧ,м (1790) - мађ.сабов, нем. шнајдер, тур. терзија

Сабовъ - кроячъ (ѡт кроимъ),der Schneider (НР, 337); сабовъ - кроячь, ὁ ῥαπτής (РГ, 53); папа дакле крояча (шнайдера) дозове; Хаикрихъ е Великій крояча (шнайдера) едногъ имао (НС 1814, 22, 266); при томъ е свимъ своимъ кроячима (шнайдерима) и сапожарма заповѣдила (НС 1816, 623); шнайдеръ (кроячъ или терзія) прави одъ чоя или цайгова альине (Нем. бук. 59); само да кроячу (терзіи) не плаћа (Нарав. 33).

КРОЈАЧЕВ,пр. (1816) - шнајдеров

Конта кроячева (шнайдерска) за одѣло (НС 1816, 95-96).

Снежана Петровић
Снежана Петрович
Институт за српски језик САНУ

Етимолошки речници

Этимологические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богородити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Етимологија и етимолошки речници.* Етимологија је лингвистичка дисциплина која истражује порекло речи, њихових облика и значења, у једном језику, неком његовом делу или скупини сродних или несродних језика.

Најважнији резултати етимолошких истраживања објављују се у етимолошким речницима и то чини специфичност ове дисциплине. У њима се речи сагледавају у дијахроној перспективи, тако што се прати и описује њихов творбени и семантички развој током историје. Историјске и дијалекатске потврде речи се систематизују и пореде помоћу компаративно-историјског метода. Поређење се врши ради изналажења паралела, генетских или типолошких, у сродним или несродним језицима, унутар ужих или ширих ареала. Српски је генетски везан са другим словенским и на дубљој равни са другим индоевропским језицима, а ареално са језицима Балкана и шире, југоисточне и средње Европе, међу којима има и неиндоевропских (турски, мађарски).

Постоје два основна типа етимолошких речника: тезаурусни, по правилу вишетомни, који исцрпно обухватају лексику из стандардног језика и дијалеката, и краћи, тзв. приручни, обично једнотомни, ограничени на речи из основног лексичког фонда стандардног језика. Поред општих етимолошких речника, постоје и специјализовани.

1. *Этимология и этимологические словари.* Этимология – лингвистическая дисциплина, которая занимается изучением происхождения слов, их форм и значений в одном языке, какой-либо его части или группе родственных или неродственных языков.

Важнейшие результаты этимологических исследований публикуются в этимологических словарях, что является спецификой данной дисциплины. В таких словарях слова рассматриваются в диахроническом аспекте. То есть, прослеживается и описывается их словообразовательное и семантическое развитие на протяжении истории. Исторические и диалектные подтверждения лексики систематизируются и сопоставляются при помощи сравнительно-исторического метода. Сравнение производится в целях обнаружения параллелей, генетических или типологических, в родственных или неродственных языках, в пределах более узких или широких ареалов. Сербский язык генетически связан с другими славянскими, на более глубоком уровне с другими индоевропейскими языками, а ареально – с балканскими языками, и шире, с языками Юго-Восточной и Центральной Европы, среди которых есть и неиндоевропейские языки (турецкий, венгерский).

Существует два типа этимологических словарей: тезаурусные, как правило, многотомные, которые исчерпывающе охватывают

За српски језик то су, на пример, речници који обрађују позајмљенице из других језика (Škaljić, Musić, Lipovac-Radulović, Петровић и др.). Такође, етимолошка тумачења се дају и у оквиру описних и историјских лексикографских приручника (RJAZU – нарочито у првих осам томова, које су уредили Ђ. Даничић, П. Будмани и Т. Маретић) или дијалекатских речника (Елезовић). За ову прилику, биће описани само општи етимолошки речници чију грађу чини свеобухватан српско-хрватски лексички материјал.

2. *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku Ђуре Даничића*. Етимологија као модерна научна дисциплина настала је у XIX веку у оквиру компаративно-историјских истраживања индоевропских језика. Српско-хрватска етимологија најпре се развијала као део словенске и индоевропске етимологије. Ту би спадала књига *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku* Ђуре Даничића (Daničić). Ово пионирско етимолошко дело, публиковано 1877. године у Загребу, има 369 страница и сачињено је према моделу четворотомног *Уѣоредноі речника индоевроѣских језика* А. Фика (1874–1876). Лексички корпус овог речника чине речи из Вуковог речника, као и оне које је сам Даничић унео. Обрађена је само домаћа лексика, а спорадично су навођене и паралеле из других словенских и индоевропских језика. *Korijeni* су приручник конципиран по принципу „коренских" одредница, чији наслов представља етимон, индоевропски корен, од кога воде порекло српско-хрватске речи наведене даље у одредници. Индоевропски корени имају семантичку дефиницију, након које следе домаће речи, разврстане према фонетско-семантичким скупинама. На пример, придев *бео* се, са својим творбеним гнездом (и то само у ијекавском изговору), налази у одредлексику стандартного языка и диалекты, и краткие, так называемые справочные, обычно однотомные, ограничивающиеся словами из основного лексического фонда стандартного языка. Помимо общих, существуют специализированные этимологические словари.

Для сербского языка это, например, словари, содержащие заимствования из других языков (Шкалич, Мусич, Липовац-Радулович, Петрович и др.). Также этимологические толкования даются в рамках дескриптивных и исторических лексикографических справочников (*Рјечник ЈАЗУ* – это в особенности актуально для первых восьми томов, подготовленных Дж. Даничичем, П. Будмани и Т. Маретичем) или диалектных словарей (Элезович). В данной работе рассматриваются только общие этимологические словари, материалом для которых служит всеобъемлющий сербско-хорватский лексический материал.

2. *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku Джуро Даничича.* Этимология как современная научная дисциплина возникла в XIX веке в рамках сравнительно-исторических исследований индоевропейских языков. Сербско-хорватская этимология, прежде всего, развивалась как часть славянской и индоевропейской этимологии. Сюда можно отнести и книгу *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku* Джуро Даничича (Daničić). Этот первопроходческий этимологический труд, опубликованный в 1877 году в Загребе, содержит 369 страниц и составлен по образцу четырехтомного словаря *Уѣоредни речник индоевроѣских језика* А. Фика (1874–1876). Лексический корпус этого словаря составляют слова из словаря Вука, а также слова, добавленные самим Даничичем. Проанализированы только исконные слова, при спорадическом указании на параллели из других славянских и индоевропейских

ници корена *bhar* (Daničić: 139–143). У истој одредници обрађене су и именице *брат* и *бол*, глагол *брати* и њима сродне речи. Ради лакшег проналажења појединачних речи у овако структурираним одредницама састављен је индекс на 49 страна, који се налази на крају књиге. Главна вредност овог дела лежи у његовом пионирском карактеру, док је у научном погледу оно још у доба свог настанка заостајало за сазнањима и достигнућима тадашње индоевропске компаративне лингвистике.

3. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Петра Скока*. Први „прави" етимолошки речник српско-хрватског језика јесте *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, истакнутог романисте и балканолога Петра Скока (Skok). Ово капитално дело објављено је у издању Југославенске академије знаности и умјетности у четири тома, од 1971. до 1974. године.

Петар Скок је на речнику радио преко четрдесет година, али, нажалост, није успео да овај монуметални посао сам и доврши. Преминуо је 1956. године, оставивши у рукопису преко десет хиљада страница свог животног дела. Приређивачи рукописа (В. Путанец, М. Деановић и Љ. Јонке) настојали су да речник што верније одрази Скокову концепцију и методологију рада, а ретке исправке и допуне унете су у речник издвојено, у угластим заградама. Такав поступак имао је и своје недостатке, који се уочавају у извесним неусклађеностима Скокових етимолошких тумачења са достигнућима савремене славистике и компаратистике. И начин на који су организоване одреднице на 2.179 страница у три речничка тома такође одражава његову застарелост. Оне су конципиране по гнездовном принципу, по коме су све речи истог порекла смештене у једну одредницу. Одредница има углавном доследно спроведен

языков. *Korijeni* – справочник, составленный по принципу «коренных» заглавных единиц, заголовок которых представляет этимон, индоевропейский корень, от которого ведут происхождение сербско-хорватские слова, приведенные далее в статье. Индоевропейские корни имеют семантическое определение, после чего идут слова нашего языка, классифицированные по фонетико-семантическим группам. Например, прилагательное *бео* со своим словообразовательным гнездом (при этом только в иекавской форме) находится в словарной статье корня *bhar* (Daničić):139-143). В этой же статье анализируются и существительные *брат* и *бол*, глагол *брати* и родственные им слова. Для облегчения поиска отдельных слов в подобным образом структурированных статьях составлен указатель на 49 страницах, расположенный в конце книги. Главная ценность этого труда заключается в том, что он первый в своем роде, тогда как с научной точки зрения он еще во время своего создания отставал от знаний и достижений тогдашней индоевропейской сравнительной лингвистики.

3. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Петра Скока*. Первым «настоящим» этимологическим словарем сербскохорватского языка является *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, который составил выдающийся романист и балканист Петар Скок (Skok). Этот фундаментальный труд опубликован в издании Югославянской академии наук и искусств в четырех томах, с 1971 по 1974 год.

Петар Скок работал над словарем свыше сорока лет, но, к сожалению, не успел самостоятельно закончить этот монументальный труд. Он умер в 1956 году, оставив в рукописи более десяти тысяч страниц труда всей своей жизни. Готовившие рукопись к печати (В. Путанец, М. Деанович и Л. Йонке) постарались, чтобы

дену унутрашњу структуру: након насловне речи и значења, износи се етимолошки суд, изводи дубље порекло (у случају идиоглотске лексике уз паралеле из сродних језика на различитим хронолошким нивоима, а код алоглотске се наводи страни предложак, такође са паралелама у другим језицима, при чему су посебно истакнуте оне из балканских), затим следе деривати са објашњењима, а одредница се завршава издвојеним одељком са скраћеницама извора и литературе чији се интегрални списак налази на почетку првог тома. Насловни облик речи није увек и најопштији нити стандарду најближи. На пример, насловна реч одреднице у којој се налази лексема *мајка* очекивано гласи *мати*, док је лексема *мајстор* смештена у одредницу са насловном речи *мађистор*. Ради лакшег проналажења појединачних речи у одредницама, цео четврти том Скоковог речника чине регистри, на преко 800 страница.

Упркос поменутим недостацима, овај је речник за своје време био један од најбољих, а до данас остао и један од најобимнијих етимолошких речника појединачног словенског језика. Поређења ради, он је готово три пута обимнији од *Етимолошког речника руског језика* М. Фасмера. Близу пет деценија од изласка првог тома Скоковог речника из штампе, он је и даље најтемељнији заокружени етимолошки приручник за српско-хрватски језик.

4.1. *Оснивање Етимолошког одсека у Институту за српски језик САНУ*. Још у време објављивања Скоковог речника (1971–1974) било је очигледно да постоји велика диспропорција између лексичке грађе која је аутору за живота била на располагању и бројних дијалекатских речника који су се појавили током шездесетих и седамдесетих година XX века. Та је разлика у наредним деценијама постајала све већа, пре свега

словарь как можно вернее выразил концепцию и методику Скока, а редкие исправления и дополнения внесены в словарь отдельно, в угловых скобках. Такие действия имели и свои недостатки, которые проявляются в известных несоответствиях этимологических толкований Скока с достижениями современной славистики и компаративистики. Порядок, в котором организованы словарные статьи на 2 179 страницах трех томов словаря, также отражает его устарелость. Они составлены по гнездовому принципу, в соответствии с которым все слова одного и того же происхождения помещены в одну статью. Статья имеет, в основном, последовательную внутреннюю структуру: после заглавного слова и значения дается этимологическая оценка, выводится более глубокое происхождение (для идиоглосс – с параллелями из родственных языков на различных хронологических уровнях, а для аллоглотов приводится иностранное слово, так же с параллелями в других языках, при этом особенно выделены балканские), затем идут дериваты с объяснениями, и статья завершается разделом с сокращениями источников и списком литературы, сводный список которой находится в начале первого тома. Заглавная форма слова не всегда является ни наиболее общей, ни близкой стандарту. Например, заглавное слово статьи, в которой находится лексема *мајка*, ожидаемо гласит *мати*, но лексема *мајстор* помещена в статью с заглавным словом *мађистор*. Для облегчения поиска отдельных слов в статьях весь четвертый том словаря Скока составляют указатели, занимающие свыше 800 страниц.

Несмотря на указанные недостатки, этот словарь для своего времени был одним из лучших, и до настоящего времени он остается одним из самых объемных этимологических словарей отдельного славянского языка.

због публиковања бројних извора дијалекатске лексике, посебно из источнијих дело-ва српско-хрватске језичке територије. Због тога су угледни лингвисти, попут Ф. Безлаја и П. Ивића, пишући о Скоковом делу, уз истицање његовог огромног значаја за словенску и балканску лингвистику, наглашавали и потребу да се започне израда новог етимолошког речника српско-хрватског језика.

Вишегодишњим истрајним залагањем П. Ивића ова замисао је у Србији остварена 1983. године, када је основан Етимолошки одсек при Институту за српски (тада српскохрватски) језик САНУ. Основни мотив за покретање системских етимолошких истраживања најбоље је описао сам иницијатор, П. Ивић, речима: „Малобројни српски етимолози из прошлости одавно су покојници и ми се налазимо пред задатком да попунимо празнину и утемељимо континуитет етимолошких студија у нашој средини" (Бјелетић: 16). Са дистанце од тридесет пет година може се рећи да је визија оснивача Етимолошког одсека дала значајне плодове – *Огледну свеску*, три свеске *Етимолошког речника српског језика*, 4 монографије и више стотина научних радова.

4.2. *Огледна свеска. Огледна свеска Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ* (Огледна свеска) објављена је 1998. године. У њој се налазе: Увод, у коме је детаљно објашњена ауторска концепција и методологија етимолошке обраде, спискови извора, литературе и скраћеница и 135 одредница. *Огледна свеска* писана је са намером да прикаже методолошки репрезентативан исечак из будућег речника, као и да предочи његову концепцију. Одреднице су биране тако да што убедљивије покажу сврсисходност писања новог етимолошког речника српско-хрватског језика и стога

Для сравнения, он почти в три раза объемнее *Этимологическоко словаря русского языка* М. Фасмера. Вот уже почти пятьдесят лет спустя выхода из печати первого тома словаря Скока он и далее остается самым фундаментальным этимологическим справочником сербскохорватского языка.

4.1. *Основание Отдела этимологии в Институте сербского языка Сербской академии наук и искусств.* Уже во время публикации словаря Скока (1971–1974) стало очевидно, что существует огромная диспропорция между лексическим материалом, бывшем в распоряжении автора при жизни, и многочисленными диалектными словарями, появившимися в шестидесятых и семидесятых годах XX века. Эта разница в последующие десятилетия становится все больше, прежде всего, из-за публикации многочисленных источников диалектной лексики, особенно из восточных областей сербско-хорватской языковой территории. В этой связи авторитетные лингвисты, такие как Ф. Безлай и П. Ивич, в работах, посвященных труду Скока, наряду с признанием его огромного значения для славянской и балканской лингвистики, почеркивали необходимость приступить к составлению нового этимологического словаря сербскохорватского языка.

Благодаря многолетним упорным усилиям П. Ивича, этот замысел был реализован в Сербии в 1983 году, когда был основан Отдел этимологии при Институте сербского (в то время сербскохорватского) языка Сербской академии наук и искусств. Основную причину для начала систематических этимологических исследований лучше всего изложил сам инициатор, П. Ивич: «Немногочисленные сербские этимологи прошлого давно умерли, и перед нами стоит задача заполнить пустоту и установить неразрывность этимологических

се у њој претежно налазе речи којих код Скока нема, као и оне које код њега нису етимолошки решене или се у *Огледној свесци* за њих даје ново, другачије етимолошко тумачење. Настојало се и да буду заступљени сви важнији аутори и радови на пољу српско-хрватске етимологије у претходних пет деценија и да се на тај начин пружи слика о развоју ове дисциплине након Скока. Ауторски колектив се трудио да представи све слојеве лексике тако што су обрађене разне врсте речи (именице, глаголи, придеви, предлози) и речи различитог порекла (општесловенске, прасловенски дијалектизми, рани латинизми, познији романизми и германизми, турцизми итд.).

Одреднице у *Огледној свесци* имају троделну структуру и тај принцип задржан је и у ERCJ. Први део почиње насловном речи, без акцента и граматичког одређења, у књижевном облику, уколико га има, а ако је реч забележена само у дијалектима, даје се она варијанта која је стандарду најближа. Затим следе савремени облици речи и њихови деривати, а након тога одабране историјске потврде. У другом делу одреднице изриче се кратак етимолошки суд иза кога се код речи словенског порекла наводе паралеле из других словенских језика и даје прасловенска реконструкција, док код речи страног порекла најпре стоји етимон, а затим паралеле из других, на првом месту балканских језика. Трећи део резервисан је за етимолошку дискусију која се састоји у детаљнијем образложењу етимолошког суда, продубљивању објашњења, код наслеђене лексике, на балтословенској и праиндоевропској равни, затим у навођењу алтернативних решења, разматрању проблема везаних за творбу, фонетику и/ли семантику, изношењу културноисторијских и етнографских података од зна-

исследований в нашей среде» (Бјелетић: 16). С дистанции в тридцать пять лет можно сказать, что позиция основателя Отдела этимологии принесла существенные плоды: *Огледну свеску*, три тома *Етимолошког речника српског језика*, 4 монографии и больше сотни научных работ.

4.2. *Огледна свеска Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ* (Огледна свеска) <*Проспект-тетрадь словаря Отдела этимологии Института Сербского языка САНИ*> была опубликована в 1998 году. В Тетради Введение, где дается подробное обоснование авторской концепции и методологии этимологического анализа, списки источников, литературы и сокращений, а также 135 статей. Тетрадь *Огледна свеска* составлена с намерением показать методологически репрезентативный отрывок из будущего словаря, а также представить его концепцию. Леммы отобраны таким образом, чтобы максимально убедительно представить целесообразность составления нового этимологического словаря сербскохорватского языка, поэтому в нем преимущественно содержатся слова, которых нет у Скока, а также слова, этимологически не проанализированные, или в Тетради *Огледна свеска* для них дается новое, иное этимологическое толкование. Также прилагались усилия, чтобы представить всех значимых авторов в области сербскохорватской этимологии за предыдущие пятьдесят лет, и таким образом показать картину развития этой дисциплины после Скока. Авторский коллектив постарался представить все пласты лексики, поэтому проанализированы разные части речи (существительные, глаголы, прилагательные, предлоги), а также лексика различного происхождения (общеславянская, праславянские диалектизмы, ранние лати-

чаја за разматрану реч, указивању на ареалну распрострањеност и сл.

4.3. *Етимолошки речник српскоī језика*. Прва свеска *Етимолошкоī речника српскоī језика* (ЕРСЈ) појавила се 2003. године (А–Аш) и до данас су изашле још две, друга (Ба–Бд) 2006. и трећа (Бе–Бј) 2008. године. У првој свесци, поред Увода и Предговора, налазе се одвојени спискови извора, литературе и скраћеница, који су допуњени у наредним свескама. Укупно три свеске имају близу 2.000 одредница на преко 900 страница. Концепција речника у основи је иста као у *Оīледној свесци* и само се у појединостима од ње разликује. ЕРСЈ тежи да обухвати свеукупно лексичко благо српског језика изузев рецентних интернационализама који се обрађују у речницима страних речи и лексике искључиво књишког карактера. Тиме што поред основног лексичког фонда укључује и речи из свих штокавских говора, ЕРСЈ у извесном смислу представља збирни речник српских дијалеката. У односу на *Оīледну свеску*, значајно је повећан број историјских потврда које се ексцерпирају не само из релевантних приручника, него и из самих извора.

У организацији одредница примењен је флексибилан лексемни принцип, чиме су избегнуте крајности од којих би једна била гнездовни принцип, односно обједињавање свих речи проистеклих из истог прасловенског или праиндоевропског корена под заједничком одредницом, као у Скоковом речнику или Даничићевим *Коријенима*, док би друга била стриктан лексемни принцип и довела до претеране фрагментације и раздвајања прозирних деривата од основних речи. Да би се олакшало сналажење у речнику, примењен је систем упућивања помоћу (полу)празних одредница и смештања

низмы, поздние романизмы и германизмы, турцизмы и т.д.).

Словарные статьи в Тетради имеют трехчастную структуру, и этот принцип сохранен и в словаре *Етимолошки речник српскоī језика.* Первая часть начинается с заглавного слова, без ударения и грамматического определения, в литературной форме, если она существует, а если слово зафиксировано только в диалектах, приводится вариант, максимально близкий стандарту. Далее следуют современные формы слова и его дериваты, а затем отобранные исторические подтверждения. Во второй части статьи приводится краткая этимологическая оценка, после которой для слов славянского происхождения приводятся параллели из других славянских языков и дается праславянская реконструкция, а для лексики иностранного происхождения сначала приводится этимон, затем параллели из других, в первую очередь, балканских языков. Третья часть предназначена для этимологической дискуссии, которая состоит в детальном обосновании этимологической оценки, углубленной интерпретации, когда речь идет об унаследованной лексике, в балто-славянской и праиндоевропейской плоскости; далее приводятся альтернативные решения, рассматриваются проблемы, связанные со словообразованием, фонетикой и/или семантикой, сообщаются культурно-исторические и этнографические сведения, имеющих значение для рассматриваемой лексемы, включая указания на ареал распространения и т.п.

4.3. *Етимолошки речник српскоī језика.* Первый том словаря *Етимолошки речник српскоī језика* (ЕРСЈ) вышел в 2003 году (А–Аш), и к настоящему времени вышло еще два, второй (Ба–Бд) в 2006 и третий (Бе–Бј) в 2008 году. В первом томе, помимо Введения и Предисловия, содержатся отдельные

насловних речи у посебном фонту унутар самих одредница.

Оваква организација одредница у складу је са савременом етимолошком лексикографском праксом, а превасходно је условљена повећањем лексичке грађе. То се можда најбоље дâ илустровати примером одредница из Скоковог речника и ЕРСЈ које обрађују породицу придева *бео*. Наиме, код Скока је ова лексичка породица смештена у једну одредницу, s.v. *bio (bijel)*, која се простире на четири двостубачне стране (Skok 1: 152–155), док у ЕРСЈ постоји 76 одредница – поред речи *бео*, ту су њене изведенице, сложенице, топоними и антропоними – што све скупа заузима преко 80 страница речника.

5. *Закључак*. Током једног и по столећа развоја, етимологија као научна дисциплина и етимолошка лексикографија као начин презентовања њених резултата, доживеле су бројне промене. Сазнања на овом пољу многоструко су се увећала и проширила, укључивши у свој опсег и интердисциплинарни приступ. Искуство свих етимолошких центара, а за нас посебно важних словенских, сведочи о томе да је институционално и систематско бављење овом дисциплином једина гаранција квалитетних и трајних резултата. Некада су етимолошке речнике могли писати појединци, али данас, због обиља грађе и литературе, капитална дела стварају колективи састављени од појединаца са својим ужим специјалностима. Имајући то у виду, постојање Етимолошког одсека у Институту за српски језик САНУ добар је предуслов да се у Србији обезбеди континуитет етимолошког рада и наставак објављивања етимолошких речника. Детаљни подаци о развоју етимолошких истраживања у нашој средини и њиховим резултатима могу се наћи у Бјелетић и Влајић-Поповић.

списки источников, литературы и сокращений, дополненные в последующих томах. Всего три тома содержат около 2 000 заголовочных единиц на более чем 900 страницах. Концепция словаря в основе своей та же, что и в *Проспекте,* и отличается от нее только в частностях. *Етимолошки речник српског језика* стремится к полному охвату всего лексического богатства сербского языка, за исключением новейших интернационализмов, которые рассматриваются в словарях иностранных слов, и лексики исключительно книжного характера. Благодаря тому, что помимо основного лексического фонда он включает слова всех штокавских диалектов, *Етимолошки речник српског језика* в известном смысле представляет сборный словарь сербских диалектов. По сравнению с тетрадью-проспектом *Огледна свеска* значительно существенно увеличено количество исторических свидетельств, которые отбираются не только из соответствующих справочников, но и из самих источников.

В организации словарных статей применяется гибкий лексемный принцип, позволяющий избежать крайностей, таких, как гнездовой принцип, то есть объединение всех слов, произошедших от одного праславянского или праиндоевропейского корня, в одной статье, как это сделано в словаре Скока или книги *Коријени* Даничича; и другая крайность – жесткий лексемный принцип, который приводит к излишней фрагментации и отделению очевидных дериватов от основных слов. В целях облегчения пользования словарем применяется система отсылок при помощи (полу) пустых словарных статей и выделения заглавных слов специальным шрифтом внутри самих статей.

Такая организация статей соответствует современной этимологической лексикогра-

ЛИТЕРАТУРА:

Марта Бјелетић (прир.), *Ка изворима речи*, Тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ, Београд, 2013. Јасна Влајић Поповић: „Етимологија српског језика данас (уз осврт на јуче и поглед ка сутра)", *Јужнословенски филолоī*, 73/1, 2017, 137–161. Đuro Daničić, *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb, 1877. Vesna Lipovac-Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Jugoistočni dio Boke Kotorske*, Cetinje–Titograd, 1981. Srđan Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd, 1972. Снежана Петровић, *Турцизми у срīском īризренском īовору*, Монографије 16, Београд, 2012.

фической практике, и преимущественно обусловлена увеличением лексического материала. Это лучше всего проиллюстрировать на примере статей из словаря Скока и словаря *Етӣмолошки речник срīскоī језика,* посвященных семье прилагательного *бео*. Так, в словаре Скока эта лексическая семья помещена в одну статью, s.v. *bio (bijel)*, которая занимает четыре двухколоночные страницы (Skok 1: 152–155), тогда как в словаре *Етӣмолошки речник срīскоī језика* имеется 76 статей – наряду с лексемой *бео*, здесь и ее производные, сложные слова, топонимы и антропонимы, что все вместе занимает свыше 80 страниц словаря.

5. Заключение. В течение полутораста лет развития этимология, как научная дисциплина, и этимологическая лексикография, как способ представления ее результатов, пережили бурные изменения. Знания в этой области многократно увеличились и расширились, включив в свое поле и междисциплинарный подход. Опыт всех этимологических центров, а для нас особенно важны славянские, свидетельствует о том, что институциональное и систематическое развитие этой дисциплины является единственной гарантией качественных и долгосрочных результатов. Когда-то этимологические словари могли составлять отдельные авторы, но сейчас, из-за обилия материала и литературы, фундаментальные труды создают коллективы, состоящие из ученых с узкой специализацией. Принимая во внимание этот факт, наличие Отдела этимологии в Институте сербского языка Сербской академии наук и искусств – прекрасная предпосылка для обеспечения в Сербии непрерывности этимологических исследований и продолжения публикации этимологических словарей. Подробную информацию о развитии этимологических исследований в нашей среде и их результатах можно найти у Бьелетич и Влаич-Попович.

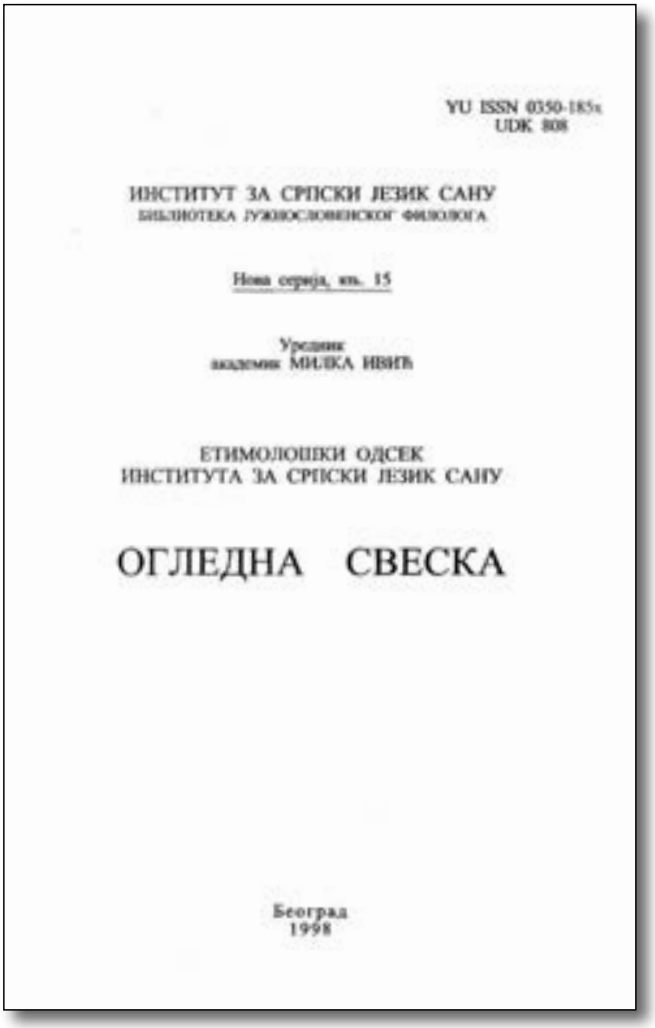

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА

Нова серија, књ. 15

Уредник
академик МИЛКА ИВИЋ

ЕТИМОЛОШКИ ОДСЕК
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ОГЛЕДНА СВЕСКА

Београд
1998

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
ЕТИМОЛОШКИ ОДСЕК

ЕТИМОЛОШКИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Оснивач
академик †ПАВЛЕ ИВИЋ

Уредник
академик ИРЕНА ГРИЦКАТ-РАДУЛОВИЋ

Свеска 1: А

Израдили
Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић,
Александар Лома и Снежана Петровић

уз сарадњу
Марије Вучковић и Маје Вукић

Уредио
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Београд
2003

Етимолошки речник српског језика, св. 1–3,

Београд, 2003–2008.

баслаисати *баслàисаӣи, -ишӣем* pf. „покрити новим лицем (материјалом) антерију или што друго" Темнић (РСА).

• Можда упрошћено од ******басмалаисаӣи* „прекривати басмом", уп. **басма**[2].

С обзиром на сасвим различиту семантику, посреди би била лексална позајмица (или творба?) без непосредне везе са **басмалаисати** „штампати".

басма[1] *бàсма* f. „мистичне речи које се изговарају при бајању" (Вук), Србија, Босна, Хрв. (РСА), „id.; плата, награда врачари у натури" Војв. (РСПВ), *бàсмица* dem.; девоминкали *бàсмаӣи* impf. „казивати басме, бајати, врачати" Сврљиг, Гружа, Надибар, „лупетати" Шумадија (РСА), *бàсмаӣи* „говорити брзо и са много речи": Басма тај као чекрк Гружа (Стевовић), *басмàӣ* „бајати; ружити, псовати" Васојевићи (Стојовић); друге изведенице *бàсмӣв* m. „бајач", *фиг.* „који прича лагарије" Сврљиг, Гружа, Надибар, *бàсмаџија* „id." ibid., *бàсмара* f. „бајалица", *басмарица* „id.", *басмàрисаӣи* impf. „бајати, лечити бајањем" Драгичево (РСА), *басмàрисаӣи* „id.; псовати" Васојевићи (Стојовић).

• По пореклу иста реч као **басна**; уп. бут. дијал. *бàсма* поред *бàсня*, слн. заст. *bâsem* поред *bâsen*, рум. (< јсл.) *basmă* поред *basnă* (Skok 1:115).

За бут. реч уп. Раденовић 1996:65; БД 3:38 (Ихтиман). Развој *басьн, -сни* / *басна* > *басма* као *вѣсьн, -сни* / *вѣсна* > *вјесма*, **песма**, асимилацијом назала према почетном лабијалу (Skok l.c.). Значење „псовати" у Васојевићима можда укрштањем са **басамати**.

басма[2] *бàсма* f. „врста тканине са утиснутим штампаним шарама, циц" (Вук 1818), Босна, Србија, „јачи свилени конац за вез" Херц., „врста турског дувана" Босна (РСА), „врста кутије за барут" (Вук), Висово (РСА), *бàсма* „циц" Косово (Елезовић I), *бàсма* „id." Лесковац (Митровић), *басмà* Лужница (Пирић), *бàсмо* n. „тканина са утиснутим шарама" Врање (Златановић), Каменица код Ниша, *басмӣ̀ћ* dem. ib. (Јовановић В.); *бàсмаџија, басмџија* m. „продавац басме или гајтана" Нушић (РСА).

• Од тур. *basma* „штампана тканина" (Skok 1:117 s.v. *bàskija*; Škaljić 121–122). Балкански и источноевропски турцизам, уп. мак. *басма*, бут. *басмà*, *басмà тютюн* „врста дувана", арум. *bãtmă*, рум. *basma*, алб. *batmë*, *baste*, *bastë*, *basta* (Boretzky 1976:22, 149); такође рус. *басмá* „тканина од вальване вуне или длаке", укр. *бáсма* „црна свилена тканина" (Фасмер 1:131).

Тур. реч је глаголска именица од *basmak* „штампати, притиснути" (Tietze 1:284), в. **бастисати**, уп. и **басласати**, **басмалаисати**, **басовка**.

басмалаисати *басмàлаисаӣи, -ишӣем* (im)pf. „(на)штампати" (РСА).

• Од истог крајњег етимона као **басма**[2], али без непосредног тур. предлошка.

Могла би бити домаћа творба по моделу *варакласаӣи* „превући, обложити, облагати" (РСА) од тур. *varaklamak* < *varak*, али за значење *басма* „тесла, штампа" нема с.-х. потврда. Са друге стране, извор може бити непосведочен, али регуларно образован тур. деноминал ******basma-la-mak*.

басна *бàсна* f. „**басма**" Србија, Бања Лука, „измишљотина, лагарија", заст. „мит", књиж. „кратка прича с моралном поуком; предмет радње, фабула", *бàсница* dem.; *бàснӣаӣи* impf. „бајати"; сложени придев *бàснослòван, -ена, -ено* „невероватан, фантастичан" (РСА). — Стсрп. **баснь** „fabula": **възмоущающи цркъковь богословьскыми басньми** Гр. Цамблак XV в. (Даничић), *бàсан, -сна* f. Ј. Далматин, од XVII в. *басна* „сатир, басма" Кавањин, од XVIII в. у значењу „fabula" Д. Обрадовић (RJA).

• Од псл. ******basnь*; уп. стсл. **баснь**, мак. *басна*, бут. *бàсня*, слн. *bâsen*, чеш., слч. *báseň*, глуж. *baseń*, длуж. *basn(e)ś*, пол. *baśń*, рус. *бáсня*, стукр. *басня* (Skok 1:115, уп. ЭССЯ 1:161–162; SP 1:193; Sadnik/Aitzetmüller 120–121 § 123*d*).

Nomen actionis од **бајати**, са специјализацијом значења на изговарање религијско-магијских формула. Данашње значење „басна" своди се на правнословенски калк грчког μῦθος (*баснословьнъ* < стсл. **баснословьнъ** према гр. μυθολογικός, в. Zett 138), а застарело „поезија" (*баснописьцо* n. 1841, *баснени* adj. „романтичарски" 1809, уп. Михајловић 1982–1984:1–2) — на чешки пуристички неологизам. Прообетна семантика чува се у народном облику са *-а-*, в. **басма**[2]; РСА не пружа ниједан пример са *-а-* који се не би могао просудити као књижни славенизам или болгаризам. Могућ изузетак представљали би облици *басан* „басма" Тимок и *басна* „id." Срби Граничари (према Раденовић 1996:65).

басра *бàсра* f. „патогена гљивица на лишћу и плодовима из родова Peronospora, Puccinia, Bremia, пламењача", *бàсӣра* „id." Поморављe, Смедерево, Пожаревац (РСА), Косово (Елезовић I; РСА), „болест усева, пепелница" Гораждевац (Букумирић I), *бàсӣра* „пламењача" Призрен; придеви *басӣрàлија* indecl. „што је нападнуто од басре" ib. (Чемерикић), *басӣрӣ̀ви, -а, -о* „id." Хомоље (РСА); такође *бàсара* f. „кратка топла киша из које гране суше" Пирот (грађа РСА).

• Од тур. (дијал.) *basra, basara, basura* поред *balsura* „id." (DS 540–541, 545). Балкански турцизам, уп. мак. *басра, басӣра, басара* (Јашар-Настева 54), нгр. μπάσπρα.

Уп. Škaljić 118 s.v. *balsura* и Skok 1:104 s.v. *bàlšmez* који као тур. етимон наводе само *balsura*, односно *bal-sıra*. Тур. дијал. потврде истог су порекла као етимони ре-

Весна Николић
Весна Николич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Деривациони речници
Словообразовательные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и оњеће за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција деривационих речника.* Према критеријуму начина презентације лексичке масе деривациони речници спадају у специјалне речнике, у којима се грађа износи на неки специјални начин (у зависности од концепције конкретног речника). Деривациони речници намењени су пре свега језичким стручњацима, јер грађа у њима изнесена представља плодно тле за бављење творбом речи и семантиком српског језика. Ови речници садрже обиље података у вези са творбеним системом српског језика, на основу којих се могу добити бројни закључци у вези са организацијом лексичког система српског језика у целини. Начин коришћења и читања деривационих речника битно се разликује од онога на који се користе дескриптивни речници, па је због тога пре самог коришћења важно пажљиво ишчитати предговор и упутство за коришћење сваког деривационог речника појединачно, јер се њихове концепције и међусобно веома разликују. У српској лексикографији ову групу специјалних речника репрезентују обратни и семантичко-деривациони речници.

2. *Историјат – почеци.* Израда деривационих речника у српској лексикографији нема дугу традицију нити велики број речника овога типа. Почетком развоја ове лексикографске гране може се сматрати израда

1. *Определение словообразовательных (деривационных) словарей.* В соответствии с критерием способа представления лексической массы словообразовательные словари относятся к группе специальных словарей, в которых материал представляется неким специальным образом (в зависимости от концепции конкретного словаря). Словообразовательные словари предназначены, прежде всего, для специалистов в области лингвистики, так как материал, представляемый в них, является благодатной почвой для занятия словообразованием и семантикой сербского языка. Эти словари содержат обширные сведения о словообразовательной системе сербского языка, на основании которых можно сделать многочисленные выводы об организации лексической системы сербского языка в целом. Метод использования и чтения словообразовательных словарей существенно отличается от принципа использования дескриптивных словарей, поэтому перед началом использования необходимо внимательно прочитать предисловие и руководство к любому словообразовательному словарю в отдельности, так как их концепции сильно различаются между собой. В сербской лексикографии эта группа специальных словарей представлена обратными и семантико-словообразовательными словарями.

речника Јосипа Матешића под насловом *Rükläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1–4. Овај речник штампан је у Немачкој 1965–1967. године, и то у ограниченом тиражу и већ дуже време је недоступан новим генерацијама, због чега је слабо познат чак и научној јавности у Србији. Према речима Мирослава Николића, научна критика је, можда чак и мало престрого, утврдила да овај речник има доста концепцијских и методолошких слабости и других мањкавости. Због тога су српској лексикографији били потребни нови, савременији и другачији деривациони речници, али се на њихову израду прилично дуго чекало.

3. *Развој и настанак модерне деривационе лексикографије*. Развој деривационе лексикографије у правом смислу те речи почиње тек 2000. године, када је објављен *Обрнути речник српскога језика* Мирослава Николића. Излазак овог речника може се уједно сматрати почетком модерне деривационе лексикографије, што је повезано са повећаним научним интересовањем за дериватологију као самосталну научну дисциплину и њеним издвајањем из окриља морфологије, као и са преласком неких аутора са формалне на семантичку дериватологију. *Обрнути речник* М. Николића садржи преко 163.000 одредница, које су инверзно уређене (у нашем случају – уазбучене), тј. идући од краја ка почетку речи. Тако се, на пример, именица *шиба* налази на самом почетку, тачније на 4. страни, док се именица *ариш* у овом речнику налази на самом крају (за разлику од распореда одредница у описним речницима). То значи да се све речи које се завршавају на *а* налазе у првом делу речника, у оквиру њих прве су оне које се завршавају на *ба*, међу којима су, опет, на почетку оне које се завршавају на *аба*, потом оне на (-)*баба* итд., и то је прва

2. *Исторический обзор – начало.* Составление словообразовательных словарей в сербской лексикографии не имеет продолжительной традиции, а также не насчитывается большого числа словарей этого типа. Началом развития этой области лексикографии можно считать составление словаря Йосипа Матешича под названием *Rükläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1–4. Этот словарь был напечатан в Германии в 1965–1967 годах, причем ограниченным тиражом, поэтому он уже долгое время недоступен для новых поколений, в связи с чем слабо известен даже научной общественности Сербии. По словам Мирослава Николича, научная критика, возможно, излишне строго сочла, что этот словарь имеет довольно много концептуальных и методологических слабостей и прочих недочетов. В связи с этим сербской лексикографии понадобились новые, более современные и по-другому организованные словообразовательные словари, однако их разработки пришлось ждать довольно долго.

3. *Развитие и становление современной словообразовательной лексикографии.* Развитие словообразовательной лексикографии в прямом смысле этого слова начинается только в 2000 году, когда вышел из печати словарь *Обрнути речник српскога језика* Мирослава Николича. Выход в свет этого словаря можно одновременно считать началом современной словообразовательной лексикографии, что связано с усилением научного интереса к словообразованию как самостоятельной научной дисциплине и ее выходом из-под крыла морфологии, а также с переходом некоторых авторов с позиций формальной дериватологии на позиции семантической дериватологию. *Обрнути речник* М. Николича содержит свыше 163 000 заголовочных единиц, которые упорядочены в инверсивном порядке (в нашем случае

специфичност овог речника (нпр. *борба, дворба, т̄ворба, п̄рет̄ворба, т̄еорба, корба, укорба, оп̄орба, т̄орба* итд.). Друга одлика овог речника јесте изостанак тумачења семантичког садржаја, због чега неки теоретичари лексикографије обратне речнике и не сврставају у речнике, већ их називају индексима *a tergo*. Овај речник, ипак, не представља пуки инвентар инверзно поређаних речи јер садржи: речи у речничкој (лематској) форми; акценатска (прозодијска) обележја ортотоничних речи; ознаку за алтернацију *а/ø*, тј. за такозвано непостојано а (а̥), нпр. **колаа̥ц**; ознаку за врсту речи, дату у виду скраћене граматичке квалификације, нпр. *п̄рид., узв.* и сл., одн. *м* (= именица мушког рода), *свр.* (= свршени глагол) итд.; ознаку екавске одн. (и)јекавске форме неке речи (кад се разликују), нпр. дете *с* е. / дијете *с* ј.; ознаку извора из којег је дотична реч узета С = РСАНУ, ИК = *Речник нових речи* Ивана Клајна итд., одн. без икаквог податка = РМС; додатни, најкраћи могући коментар, у угластој загради, код већине хомонима и многих хомографа, нпр. **коса**[1] ж [власи], **коса**[2] [алатка], **коса**[3] [падина] и сл. Како сам аутор у предговору истиче, због своје специфичности, обратни речник је пре свега намењен лингвистичким стручњацима, првенствено онима који се баве дериватологијом, али и морфологијом, фонологијом, акцентологијом и лексикографијом. Међутим, обратни речник може послужити и у друге сврхе, на пример, у математичкој одн. статистичкој лингвистици, при изради програма за машинско превођење и различитих лингвистичких програма, у преводилаштву итд., тј. све до састављања укрштеница.

Након *Обрат̄ног̄ речника срп̄ског̄а језика*, 2003. и 2006. године излазе 1. и 2. свеска *Семант̄ичко-деривационог̄ речника срп̄ског̄* – в обратном алфавитном порядке), то есть с конца к началу слова. Так, например, существительное *шиба* находится в самом начале, точнее, на 4 странице, а существительное *ариш* в этом словаре находится в самом конце (в отличие от порядка расположения заголовочных единиц в дескриптивных словарях). Это значит, что все слова, оканчивающиеся на *а*, находятся в первой части словаря, среди них первыми идут те, которые оканчиваются на *ба*, между которыми, опять же, вначале заканчивающиеся на *аба*, затем на (-)*баба* и т.д., и это первая специфическая особенность данного словаря (например, *борба, дворба, т̄ворба, п̄рет̄ворба, т̄еорба, корба, укорба, оп̄орба, т̄орба* и т.д.). Второй отличительной особенностью этого словаря является отсутствие толкования семантического содержания, поэтому некоторые теоретики лексикографии не относят обратные словари к словарям, а называют их указателями *a tergo*. Этот словарь, тем не менее, не является простым сборником в обратном порядке скомпонованных слов, так как он содержит: слова в словарной (основной) форме, акцентуационные (просодические) признаки ортотонических словоформ, обозначение чередования *а/ø*, то есть для так называемого беглого а (а̥), например, **колаа̥ц**; обозначение части речи в форме сокращенного грамматического классификатора, например, *п̄рид, узв.* и т.п... одн. *м* (= существительное мужского рода), *свр.* (= глагол совершенного вида) и т.д.; обозначение экавской или (и)екавской формы какого-либо слова (если они различаются), например, дете *с* е. / дијете *с* ј.; обозначение источника, из которого данное слово взято С = Словарь Сербской академии наук и искусств, ИК = *Речник нових речи* Ивана Клайна и т.д., или без каких-либо сведений = РМС; дополнительный, максимально сжатый ком-

језика, што представља веома важан тренутак у развоју српске деривационе лексикографије. Концепцију и принципе сегментације *Семантичко-деривационог речника* сама је осмислила и израдила Даринка Гортан Премк, а затим га и реализовала заједно са својим сарадницима. Овај речник је настао на основу договора из Закључака са Међународног научног скупа о лексикологији и лексикографији, а концепцију речничког чланка Д. Гортан Премк је представила на овом скупу на примеру гнезда лексеме *зуб*. Прву свеску, која је посвећена *човеку и деловима његовог тела*, уредиле су Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Љиљана Недељков, док су редакторке друге свеске, посвећене *човековим унутрашњим органима, психофизичким стањима и радњама, психофизичким особинама и сродству*, биле Даринка Гортан Премк, Вера Васић и Рајна Драгићевић. У првој свесци обрађено је 88 деривационих гнезда, а у другој 123. Речнички чланак је организован тако да стожер деривационог гнезда представља, са синхроног становишта, немотивисана лексема, осим када је дериват основна номинациона јединица за део људског тела (*беоњача, дојка, мишић* и сл.). У напоменама је давана и дијахронијска мотивација према *Етимолошком рјечнику хрватскога или српскога језика* П. Скока, леме нису акцентоване осим ако акценат није елемент идентификације, а хомонимичне лексеме индексиране су као и у Речнику Матице српске. За сваку просту реч наводе се све речи које су од ње постале – суфиксацијом, префиксацијом, комбинованом творбом, слагањем и творбом претварањем, тако да се у Речнику може сазнати и тип, али и степен деривације (1-степени, 2-степени, 3-степени итд. дериват). Све одреднице и деривати су дефинисани, па због тога каже-

ментарий в угловых скобках для большинства омонимов и многих омографов, например, **коса**[1] ж [власи], **коса**[2] [алатка], **коса**[3] [падина] и т.п. Как подчеркивает в предисловии сам автор, из-за своей специфики обратный словарь, прежде всего, предназначен для специалистов в области лингвистики, преимущественно для тех, кто занимается дериватологией, но и морфологией, фонологией, акцентологией и лексикографией. Однако обратный словарь может служить и другим целям, например, в математической или статистической лингвистике при разработке программ для машинного перевода и различных лингвистических программ, в переводческой деятельности и т.д., то есть вплоть до составления кроссвордов.

После словаря *Обратни речник српскога језика* в 2003 и 2006 году выходят 1 и 2 том словаря *Семантичко-деривациони речник српског језика*, что представляет очень важный момент в развитии сербской словообразовательной лексикографии. Концепция и принципы сегментации словаря *Семантичко-деривациони речник* задуманы и разработаны Даринкой Гортан-Премк, которые затем были реализованы в сотрудничестве с ее коллегами. Этот словарь возник в результате соглашений из Решений Международной научной конференции по лексикологии и лексикографии, а концепцию словарной статьи Д. Гортан-Премк представила на этой конференции на примере гнезда лексемы *зуб*. Первый том, посвященный *человеку и частям его тела,* подготовили Даринка Гортан-Премк, Вера Васич и Лиляна Недельков, а редакторами второго тома, посвященного *внутренним органам человека, психофизическим состояниям и действиям, психофизическим особенностям и родственным отношениям,* были Даринка Гортан-Премк, Вера Васич и Райна Драгичевич. В первом

мо да је овај речник и семантички и деривациони. У *Семантичко-деривационом речнику* даје се и сегментација лексема на творбену основу и творбени формант (са синхронијског становишта). Речнички чланак специфично је структуриран и изгледа тако што испред сваке одреднице стоји индекс којим се означава позиција, семантичка и деривациона, дате лексеме у датом гнезду. Основна лексема, носилац деривационог гнезда, индексирана је са 0, 1-степени деривати индексирани су са 1, 2-степени са 2 итд., а редни број деривата одређеног степена означен је индексним бројем (нпр. 1_5 < 0 језичав-ка = 1-степени дериват пети по азбучном реду). Префиксирани деривати имају симбол ПР, префиксално-суфиксални деривати – ПРс, а сложенице С. Показатељи граматичке информације углавном су преузети из *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, уз ретка одступања, а у односу на Речник Матице српске граматичка информација уз лему проширена је доследним индексирањем категорије глаголског рода и идентификацијом категоријалног семантичко-деривационог статуса именица и придева. И у овом речнику квалификатори су стављани уз речи обележене у погледу ширине употребе, стилистичке обележености и др., из чега следи да немаркиране речи припадају општем лексичком фонду. Дефиниције и системи дефиниција у полисемантичким структурама преузимани су из Речника Матице српске, уз не тако ретке измене, уз сажимања и промене датог редоследа значења. Уз највећи број деривационих гнезда дате су и табеле. У Табели 1 представљен је деривациони статус лексема ради лакшег увида у семантичко-деривациона гнезда (колико има 1-степених, колико 2-степених деривата итд.). У Табели 2 дати су статистички

томе обработано 88 словообразовательных гнезд, а во втором 123. Словарная статья организована таким образом, что осью словообразовательного гнезда, с точки зрения синхронии, является немотивированная лексема, за исключением, если дериват является основной назывной единицей для части человеческого тела (*беоњача, дојка, мишић* и т.п.). В примечаниях дается и диахроническая мотивация в соответствии с словарем *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика* П. Скока, леммы не акцентуированы, только если ударение не является элементом идентификации, а омонимичные лексемы обозначены, как в Словаре Матицы сербской. Для каждого простого слова указываются все производные от него слова: суффиксацией, префиксацией, комбинированным словообразованием, сложением и словообразованием путем трансформации, так что из словаря можно узнать не только тип, но и степень деривации (дериват 1 степени, 2 степени, 3 степени и т.д.). Все заголовочные единицы и дериваты снабжены определением, поэтому мы и говорим, что этот словарь одновременно является и семантическим, и словообразовательным. В словаре *Семантичко-деривациони речник* также дается сегментация лексем на словообразовательную основу и словообразовательный формант (с синхронического аспекта). Словарная статья структурирована специфически и выглядит так, что перед каждой заголовочной единицей стоит индекс, обозначающий позицию, семантическую и деривационную, данной лексемы в данном гнезде. Основная лексема, носитель словообразовательного гнезда, индексирована цифрой 0, 1-степенные дериваты индексированы цифрой 1, 2-степенные – 2 и т.д., а порядковый номер деривата определенной степени обозначен индексированной цифрой (например, 1_5<0 језичав-ка = 1-степенный

подаци за деривациони и категоријални статус лексема (колико има именица, глагола, придева итд. у гнезду).

ПРИМЕР:

1_1<0 **глав-ан,** -вна, -вно → главни.

2_1<1_5 **глава-ње** с гл. имен. ← главати.

1_2<0 **глав-ар** м nomen agentis заповедник, старешина.

2_2<1_2 **главар-ев,** -а -о посес. прид. који припада главару.

Д. Гортан Премк је одлучила да се у изради *Семантичко-деривационог речника* крене од деривационих гнезда именица које означавају делове тела због тога што су њена истраживања још раније показала да највећи потенцијал деривационог и семантичког развоја имају просте речи које припадају општем лексичком фонду, посебно оне којима се именују човек и делови људског тела. Показало се да заиста постоји зависност у семантичко-деривационом понашању међу члановима тематске групе лексема које означавају делове тела. Потврдило се да бројност и структура деривационог гнезда једне лексеме зависе од њеног семског састава и од улоге коју за човека има појам именован датом лексемом. Зато није необично што лексема *глава* има преко 300 деривата, *рука* има такође око 300 деривата, а *бок* само 40. На основу података из овог речника, могу се добити и други занимљиви и корисни подаци, нпр. да деривати добијени ланчаном деривацијом у творбеној основи имају цео, или готово цео, семантички садржај иницијалне лексеме, тако да су они више резултат граматичке него семантичке деривације, да основне лексеме у номинационим значењима немају синониме, као ни 1-степени деривати настали платисемијом или симилисемијом и сл.

дериват, пятый в алфавитном порядке). Префиксальные дериваты снабжены символом ПР, префиксально-суффиксальные дериваты – ПРс, а сложные слова – С. Показатели грамматической информации в основном взяты из словаря *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матицы сербской, с редкими отступлениями, а по сравнению с Словарем Матицы сербской грамматическая информация к лемме расширена последовательным индексированием категории переходности глагола и идентификацией категориального семантико-деривационного статуса имен существительных и прилагательных. В этом словаре классификаторы так же стоят рядом со словами, отмеченными с точки зрения распространенности употребления, стилистической маркировки и пр., из чего следует, что немаркированные слова относятся к общему лексическому фонду. Определения и системы определений в полисемантических структурах брались из Словаря Матицы сербской, с не столь редкими изменениями, с сокращением и изменением данного порядка значений. Для большинства словообразовательных гнезд даны и таблицы. В Таблице 1 представлен деривационный статус лексем для облегчения обзора семантико-деривационного гнезда (сколько 1-степнных, 2-степенных дериватов и т.д.). В Таблице 2 представлены статистические данные для деривационного и категориального статуса лексем (сколько существительных, глаголов, прилагательных и т.д. в гнезде).

ПРИМЕР:

1_1<0 **глав-ан,** -вна, -вно → главни.

2_1<1_5 **глава-ње** с гл. имен. ← главати.

1_2<0 **глав-ар** м nomen agentis заповедник, старешина.

2_2<1_2 **главар-ев,** -а -о посес. прид. који припада главару.

Као врста специјалног, лингвистичког речника, семантичко-деривациони речник доприноси разумевању семантичких (полисемија), деривационих и других парадигматских лексичких односа. Такође, добијају се подаци о различитим типовима морфолошко-семантичког варирања, а тако представљен систем омогућава лексичко нормирање, посебно при успостављању терминологија. Речник такође омогућава испитивање префиксалне и суфиксалне творбе, те попис лексема које учествују у стварању композита итд. Употребна вредност овог специјалног лингвистичког речника је вишеструка. Он се, најпре, може користити и за семантичке анализе, као база за израду других типова специјалних речника, потом као дериватолошки приручник, а даје важне податке и за нормативистику. Такође, може се употребљавати и у настави српског као матерњег и страног језика.

У групу деривационих речника спада и *Глосар творбених форманата* Данка Шипке, објављен 2005. године. На самом почетку *Увода* аутор истиче да у српској и српскохрватској лексикографији не постоји алфабетски списак свих творбених форманата који би у компактном облику давао информације о њиховим формалним и значењским карактеристикама. Бабићева *Творба*, први обимнији приручник који се бави творбеним формантима, даје информације непрегледно, па да би се добила информација о једном суфиксу са више значења мора се тражити по индексу и тражити по различитим странама, у случају афиксоида информације су непотпуне, а и многи коментари везани су искључиво за хрватски језик. Новији Клајнов (2002; 2003) приручник, иако представља знатно унапређење у

Д. Гортан-Премк приняла решение приступить к составлению словаря *Семантичко-деривациони речник*, начиная с деривационных гнезд существительных, обозначающих части тела, так как ее более ранние исследования показали, что максимальный потенциал словообразовательного и семантического развития имеют простые слова, относящиеся к общему лексическому фонду, особенно те, которые называют человека и части его тела. Было выявлено и доказано существование зависимости в семантико-деривационном поведении между членами тематической группы лексем, обозначающих части тела. Подтвердилось, что многочисленность и структура словообразовательного гнезда одной лексемы зависит от ее семантического состава и роли, которую для человека имеет понятие, называемое данной лексемой. Поэтому не удивительно, что лексема *глава* имеет более 300 дериватов, *рука* также имеет около 300 дериватов, а *бок* только 40. На основании данных этого словаря можно сделать и другие интересные и полезные выводы, например, что дериваты, полученные в результате словообразовательной цепочки, в словообразовательной основе имеют целое или почти целое семантическое содержание инициальной лексемы, поэтому они скорее результат грамматической, чем семантической деривации, что основные лексемы в номинальном значении не имеют синонимов, так же как и 1-степенные дериваты, полученные путем эврисемии или похожего значения и т.п.

Как вид специального лингвистического словаря, семантико-деривационный словарь способствует пониманию семантических (полисемия), словообразовательных и других парадигматических лексических отношений. Также из него можно получить данные о различных типах морфосемантического варьирования, а представленная подобным образом система

односу на Бабићев, ипак не омогућује брзу проверу сваког форманта.

Д. Шипка је глосар замислио као први корак у смеру корпусне и статистичке обраде творбених елемената. Циљ му је да пружи практичне информације својим корисницима не улазећи у корпусну фреквенцију творбених елемената. У речник су унесене информације о морфолошким карактеристикама творбеног форманта, дефиниција значења у односу на део који се модификује, односно опис значења немодификованог дела, информација о томе да ли суфикс или суфиксоид мења врсту речи и ако мења, онда коју врсту речи у коју другу, пример реализације творбеног форманта у лексеми, те творбену анализу те лексеме. У творбену анализу примера унесена је и информација о алтернацијама које афиксоид изазива. Речничка макроструктура обухвата увод, основни речнички текст и индексе: а) индекс по значењима, б) индекс по суфиксима, префиксима, циркумфиксима, оквировима, укључујући и да ли и како суфикси мењају врсту речи, б) индекс по фреквенцији секвенци афикса по лексемама, г) статистика морфолошких модификација. Овај глосар је изузетно користан јер омогућује праћење односа међу афиксима (полисемију афикса, афиксну синонимију, афиксну хомонимију и сл.).

4. *Закључак.* Деривациона лексикографија је у српској лингвистичкој средини почела да се развија релативно касно у односу на друге славистичке центре, па отуда и невелики број лексикографских остварења која припадају овој лексикографској грани. У сваком случају, деривациони речници који су на материјалу српског језика израђени изузетно су корисни и на основу њихове грађе већ су спроведена многа значајна истраживања лексичког система српског

позволяет осуществить лексическое нормирование, в особенности при определении терминологии. Словарь также дает возможность исследования префиксального и суффиксального словообразования, он содержит перечень лексем, участвующих в создании комбинации, и т.д. Ценность использования данного специального лингвистического словаря многогранна. Прежде всего, его можно использовать для семантического анализа, в качестве базы для составления других типов специальных словарей, в качестве словообразовательного справочника, а также он дает важную информацию для нормативистики. Также его можно использовать в преподавании сербского языка как родного и как иностранного.

К группе словообразовательных словарей относится и *Глосар творбених форманата* Данко Шипки, опубликованный в 2005 году. В самом начале введения автор подчеркивает, что в сербской и сербскохорватской лексикологии не существует алфавитного перечня всех словообразовательных формантов, который мог бы в компактной форме дать информацию об их формальных и понятийных характеристиках. *Творба* Бабича, первый объемный справочник, рассматривающий словообразовательные форманты, дает информацию в неудобной форме, и чтобы получить данные об одном многозначном суффиксе, их надо искать по указателю и на разных страницах, для аффиксоидов информация является неполной, и многие комментарии относятся исключительно к хорватскому языку. Новый справочник Клайна (2002; 2003), хотя и представляет значительный прогресс по сравнению с трудом Бабича, все равно не дает возможность быстрой проверки каждого форманта.

Д. Шипка задумал глоссарий как первый шаг в направлении корпусной и статистической обработки словообразовательных элементов. Его целью было предоставить практиче-

језика, али је чињеница да је пред овом граном лексикографије још увек доста посла и израда нових речника.

скую информацию своим пользователям, не вдаваясь в корпусную частоту словообразовательных элементов. В словарь вошли данные о морфологических характеристиках словообразовательного форманта, определение значения в отношении модифицируемой части, или описание значения немодифицированной части, информация о том, меняет или нет суффикс или суффиксоид часть речи, и если меняет, то какую на какую, пример реализации словообразовательного форманта в лексеме, а также словообразовательный анализ этой лексемы. В словообразовательный анализ примеров включена и информация о чередованиях, которые вызывает аффиксоид. Микроструктура словаря включает введение, основной словарный текст и указатели: а) указатель по значениям, б) указатель по суффиксам, префиксам, циркумфиксам, включая сведения о том, как суффиксы меняют одну часть речи на другую, в) указатель по частоте последовательности аффиксов по лексемам, г) статистика морфологических модификаций. Этот глоссарий исключительно полезен, так как дает возможность отслеживать отношения между аффиксами (полисемию аффиксов, синонимию аффиксов, омонимию аффиксов и т.д.).

4. *Заключение.* Деривационная лексикография в сербской лингвистической науке начала развиваться относительно поздно по сравнению с другими центрами славистики, отсюда и небольшое количество лексикографических трудов, относящихся к этой области лексикографии. В любом случае, словообразовательные словари, составленные на материале сербского языка, исключительно полезны, и на основании их материалов уже проведены многие важнейшие исследования лексической системы сербского языка, однако факт остается фактом – в этой области лексикографии все еще предстоит много работы и составление новых словарей.

Лингвистичке свеске 3
Семантичко-деривациони речник
Свеска 1: Човек – делови тела
редакторке
Даринка Гортан-Премк • Вера Васић
Љиљана Недељков
Нови Сад, 2003

МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ
ОБРАТНИ РЕЧНИК
СРПСКОГА ЈЕЗИКА

Семантичко-деривациони речник, св. 1–2,

Нови Сад, 2003–2006.

СДГ: **недро** и **недра**[29]

TO_1: *недр-* TO_2: *недар-*

0 **недро** с ијек. **њедро; недра** с мн. ијек. **њедра** 1. терм. анат. (нестанд.) груди; прса. 2. део кошуље, одела који покрива груди, прса. 3. унутрашњост чега (земље, мора).
[+Posesor (poses. prid., G)]

1_1<0 **недар-це** с ијек. **њедарце** дем. и хип. од недро (недра).

1_2<0 **недр-ити се**, -им ијек. **њедрити се** импф., медиј. зачињати се, стварати се, настајати.[30]

ПРс1_1<0 **за-недар-је** с ијек **зањедарје** оно што је на недрима, уз недра (о одећи).[31]

ПР1_1<1_2 **из-недрити**, -им, ијек. **изњедрити** пф., тр. извести, створити што.
[+Obj (A)]

	именице	глаголи
1-степени	1	1
ПР1		1
ПРс1	1	

(Г. Ш.)

[29] Према Скоку именица *недра* > *њедра* настала је још у прасловенском од предлога vьn и именице *ědro, чије је то прво значење (секундарно значење "платно које прима вјетар да гони лађу" развило се у стисл., слов. и хрв.-срп.). Изведенице од *недра* су: деминутив *недарце* (*њедарце*), колективна имен. *недарје* (*њедарје*), прид. *недраст* (*њедраст*), деноминал *изнедрити* (*изњедрити*).

[30] Ова лексема није забележена у Речнику али у Речнику САНУ јесте.

[31] Значење ове лексеме синтагматског порекла изводи се на основу њеног граматичког значења: дериviраном лексемом означава се објекат локализације а основном локализатор.

Рада Стијовић
Рада Стийович
Институт за српски језик САНУ

Дијалекатски речници
Диалектные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (терати,
ћевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богородити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Историјат – почеци*. Прво издање *Српскоī рјечника* Вука Караџића (1818), чији је језик постављен у темеље савременог српског књижевног језика, био је уједно и први српски дијалекатски речник. То је, у највећој мери, речник говора Вуковог родног Тршића, говора који је у свом памћењу и језичком осећању носио сам Вук. Лишен књишких елемената, *Рјечник* доноси лексику сеоске средине, богату, пре свега, терминологијом материјалне културе – сточарства и земљорадње, одевања и обувања, посуђа и јела, разних заната. *Рјечник* садржи и лексеме које нас обавештавају о друштвеним односима, а богато је заступљена и војна терминологија, која говори о Србима устаницима у Турској и граничарима у Аустрији тога времена. *Рјечник* није сасвим лишен ни апстрактне лексике, као ни израза који су из црквеног језика продрли у народни говор. Дијалекатски карактер му дају и поједине фонетске дијалекатске црте које је Вук у другом издању *Рјечника* напустио, одступајући од „начела монолитне дијалекатске базе књижевног језика" (Ивић 1991: 69–71, 143–157).

Све време од Вука до данас непрекинуто траје интересовање за дијалекатску лексику. Друштво српске словесности упутило је 1855. године позив ученим људима да, ради израде српског речника и српске граматике,

1. *Исторический обзор – начало.* Первое издание словаря *Српски рјечник* <*Сербский словарь*> Вука Караджича (1818), язык которого положен в основу современного сербского литературного языка, был одновременно и первым сербским диалектным словарем. Это в значительной мере язык говора родного селения Вука – Тршича, говора, носителем которого в своей памяти и языковом чутье был сам Вук. Лишенный книжных элементов *Словарь* содержит лексику деревенской среды, богатую, прежде всего, терминологией материальной культуры – скотоводство и земледелие, одежда и обувь, кухонная утварь и пища, различные ремесла. *Словарь* содержит также и лексемы, которые информируют нас об общественных отношениях, а также в нем богато представлена военная терминология, свидетельствующая о сербских повстанцах в Османской империи и граничарах в Австрии того времени. Нельзя сказать, что в *Словаре* полностью отсутствует абстрактная лексика, или выражения, которые из церковного языка проникли в народную речь. Диалектный характер ему придают и отдельные фонетические диалектные черты, которые Вук во втором издании *Словаря* исключил, отступая от «принципа монолитной диалектной базы литературного языка» (Ивић 1991, 69–71, 143–157).

На протяжении всего этого времени, от Вука до сегодняшнего дня, не ослабевает интерес к диалектной лексике. Общество сербской словесности в 1855 году обратилось к образованным людям с призывом собирать народные слова, которых нет в *Словаре* Вука, для составления сербского сло-

прикупљају речи у народу које се не налазе у Вуковом *Рјечнику*. Предлог да се отпочне купљење грађе из народних говора, а за потребе израде *Речника народноī књижевноī језика срӣскоī* упутио је 1893. и Стојан Новаковић. Од тада су читавих сто година у Лексикографски одсек САНУ, данашњи Институт за српски језик САНУ, пристизале збирке речи са читавог штокавског подручја. Данас их има око 300 и речи из њих уносе се у *Речник срӣскохрваӣскоī књижевноī и народноī језика САНУ.* Све су диференцијалне, јер им је намена била да допуне постојеће лексичке ризнице српског језика, а не да прикажу лексички систем одређеног говора. Такве су и збирке речи које су ушле у састав *Рјечника хрваӣскоīа или срӣскоīа језика* Југославенске академије знаности и умјетности, а које су се почеле прикупљати на предлог Ђуре Даничића, усвојеног у Академији 1867. године.

Истраживачи српских дијалеката такође су посвећивали пажњу дијалекатској лексици. У дијалекатским монографијама доносили су, у виду речника или регистра, лексеме које су послужиле као материјал за описивање говора.

Својеврсне речнике представљаће лексички томови *Срӣскоī дијалекӣолошкоī аӣласа*, који се израђује у Институту за српски језик САНУ. Прикупљена је и тематски груписана лексика (за прва два тома комплетна, а за 3. и 4. делимично) у 800 пунктова са територије свих српских дијалеката.

2. *Савремено сӣање*. Деведесетих година XX века почиње пуни процват српске дијалекатске лексикографије. Од тада је објављен велики број дијалекатских речника, који су углавном индивидуална остварења. Њихови аутори су често лексикографи аматери, чији је циљ био да, у времену убрзаног нестајања села и патријархалног начина живота, а тиме

варя и сербской грамматики. С предложением начать сбор материала народных говоров в целях составления *Речника народноī књижевноī језика <Словаря народного литературного сербского языка>* в 1893 году выступил и Стоян Новакович. С этого момента в течение целых ста лет Лексикографическое отделение Сербской академии наук и искусств, в настоящее время Институт сербского языка Сербской академии наук и искусств, поступали словарные материалы со всей территории штокавского диалекта. В настоящее время таких словников около 300, и лексемы из них включаются в *Речник срӣскохрваӣскоī књижевноī и народноī језика САНУ <Словарь сербскохорватского литературного и народного языка САНИ>*. Все словарные материалы дифференцированы, так как их назначение состояло в том, чтобы дополнить существующие лексические сокровищницы сербского языка, а не представить лексическую систему определенного говора. Таковы и словники, вошедшие в состав *Рјечника хрваӣскоīа или срӣскоīа језика <Словаря хорватского или сербского языка>* Югославянской академии наук и искусств, которые начали собирать по предложению Джуро Даничича. Предложение было утверждено Академией в 1867 году.

Исследователи сербских диалектов также уделяли внимание диалектной лексике. В диалектологических монографиях они публиковали в виде словарей или реестров лексемы, послужившие материалом для описания говора.

Своеобразными словарями станут и лексические тома *Срӣскоī дијалекӣолошкоī аӣласа <Сербского диалектологического атласа>*, над которым работает Институт сербского языка САНИ. Собрана и тематически сгруппирована лексика (для первых двух томов полностью, а для 3-го и 4-го частично) в 800 населенных пунктах с территории всех сербских диалектов.

2. *Современное состояние.* В 90-е годы XX века начинается полный расцвет сербской диалектной лексикографии. С тех пор было опубликовано большое количество диалектных словарей, в основном, авторских. Часто их авторы являются лексикографами-любителями, цель которых в

и многих речи везаних за материјалну и духовну културу, писањем речника свог родног краја сачувају његов говор од заборава. Један број речника дело је лингвиста лексикографа и дијалектолога, а *Речник ӣовора Војводине* резултат је организованог тимског рада групе лингвиста.

Проблеми стручне, материјалне и кадровске природе чине да се израђују углавном диференцијални дијалекатски речници. Они приказују особену а не општу, неутралну, системски схваћену лексику једног говора. Раније се мера диференцијалности одређивала према Вуковом *Рјечнику*. Бележено је оно чега нема у њему – поједине лексеме или значења постојећих лексема. Данас је мерило махом *Речник САНУ,* а некад и српски књижевни језик. У ретким случајевима лексикографски поступак је спроведен независно од постојећих лексикографских остварења, а у складу са специфичностима говора чији се речник доноси. Ово се односи, пре свега, на избор релевантних параметара граматичке дефиниције, али и на избор самих одредница. Углавном у њих није уношена ономастика, као ни савремена цивилизацијска лексика.

Поред дијалекатских речника општега типа постоје и тематски дијалекатски речници, који више него други пружају увид у живот једнога краја и зато им је сврха колико лингвистичка толико и културолошка. У највећој мери они су терминолошки, али садрже и лексику општега типа.

2.1. *Призренско-тимочки дијалекат*. Дијалекатска лексикографија најразвијенија је на територији призренско-тимочке дијалекатске области. Тој говорној зони, а призренско-јужноморавском дијалекту, припада *Речник лесковачкоӣ ӣовора* (1984) Бране Митровића. Речи у њему су углавном акцентопериод ускоренного исчезновения сел и патриархального уклада, а тем самым, и многих слов, связанных с материальной и духовной культурой, состояла в том, чтобы, составив словарь своего родного края, спасти его говор от забвения. Некоторое количество словарей является плодом трудов лингвистов-лексикографов и диалектологов, а словарь *Речник ӣовора Војводине* <*Словарь говоров Воеводины* > – результат организованной коллективной работы группы лингвистов.

Следствием проблем научного, материального и кадрового характера является тот факт, что составляются, в основном, дифференциальные диалектные словари. В них представлена особая, а не общая, нейтральная, системно понимаемая лексика конкретного говора. Прежде степень дифференцированности определялась по критериям *Словаря* Вука. Фиксировалось то, чего в нем нет: отдельные лексемы и значения существующих лексем. Сегодня критерием является практически всегда *Речник САНУ* <*Словарь САНИ*>, а иногда и сербский литературный язык. В редких случаях лексикографическая процедура бывает проведена независимо от существующих лексикографических трудов, в соответствии с особенностями говора, словарь которого фиксируется. Это, прежде всего, касается выбора релевантных параметров грамматического описания, а также выбора самих словарных статей. В эти словари, как правило, не внесена ономастика и современная цивилизационная лексика.

Помимо диалектных словарей общего типа имеются и тематические диалектные словари, которые в большей степени, чем другие, дают представление о жизни определенного края, поэтому их цель не только лингвистическая, но и культурологическая. В наибольшей степени такие словари являются терминологическими, но содержат и лексику общего типа.

2.1. Призренско-тимочский диалект. Диалектная лексикография наиболее развита на территории призренско-тимочской диалектной области. Эту зону говоров призренско-южноморавского диалекта описывает словарь *Речник лесковачкоӣ ӣовора* <*Словарь лесковацкого говора*> (1984) Бра-

ване и богато илустроване примерима, који су понекад узимани и из других крајева, као што је Црна Трава, чији говор није сасвим близак говору Лесковца.

Овом говорном типу, а тимочко-лужничком дијалекту, припада *Речник ѣиротскоī ѣовора* Новице Живковића (1987), знатно мањег обима од лесковачког и само по изузетку илустрованог примерима.

Двотомни *Речник ѣиротскоī ѣовора* (2014) Драгољуба Златковића (чија је допуна изашла 2017) према речима рецензента Н. Богдановића „на трагу [је] најбољих остварења ове врсте".

Речник народноī ѣовора у Црноj Реци (1986/I, 1993/II) Миодрага Марковића обухвата углавном лексичку грађу села Мали Извор у Црној Реци, која је заједно са уводним поглављима показала да је говор овог краја прелазни тип између призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта.

Драгослав Манић Форски објавио је 1997. године *Лужнички речник*, са око 1.700 одредница (међу којима и нешто топонима), акцентованих и илустрованих примерима. Дат је и кратак опис говора, који припада тимочко-лужничком дијалекту призренско-тимочке дијалекатске области.

Момчило Златановић је 1998. године објавио *Речник ѣовора јужне Србије* са око 11.000 одредница, који је у више наврата допуњавао (од 2011. излази под називом *Речник ѣовора јуѣа Србије*, који постоји и у дигиталном облику). Обухвата грађу из крајева који припадају призренско-јужноморавском и сврљишко-заплањском дијалекту призренско-тимочке дијалекатске области.

Под будним оком дијалектолога рађени су *Речник села Каменице код Ниша* (2004) Властимира Јовановића (2007. године је изашла допуна овом речнику са око 3.500 речи,

ны Митровича. В словах, в основном, проставлены ударения, они проиллюстрированы большим количеством примеров, иногда взятым и из других местностей, как, например, Црна-Трава, говор которой не очень близок говору Лесковаца.

Этот же тип говора тимочско-лужницкого диалекта описывается в словаре *Речник ѣиротскоī ѣовора <Словарь пиротского говора>* Новицы Живковича (1987), существенно меньшего объема по сравнению с лесковацким и только в исключительных случаях проиллюстрированного примерами.

Двухтомный словарь *Речник ѣиротскоī ѣовора <Словарь пиротского говора>* (2014) Драголюба Златковича (дополнение к которому вышло в 2017 году), по словам рецензента Н. Богдановича, «принадлежит к наилучшим образцам этого типа».

Словарь *Речник народноī ѣовора у Црноj Реци <Словарь народного говора в Црна-Реке>* (1986/I, 1993/II) Миодрага Марковича включает главным образом лексический материал села Мали-Извор в Црна-Реке, который вместе с вводными главами обнаружил, что говор этой местности является переходным типом между призренско-тимочским и косовско-ресавским диалектом.

Драгослав Манич-Форски в 1997 году опубликовал словарь *Лужнички речник <Лужницкий словарь>*, содержащий порядка 1 700 заголовочных слов (включающих и некоторое количество топонимов), с проставленными ударениями и проиллюстрированных примерами. Дается и краткое описание говора, относящегося к тимочско-лужницкому диалекту призренско-тимочской диалектной области.

Момчило Златанович в 1998 году опубликовал словарь *Речник ѣовора јужне Србије <Словарь говоров южной Сербии>*, содержащий около 11 000 слов. Автор неоднократно дополнял словарь (с 2011 года он выходит под названием *Речник ѣовора јуѣа Србије <Словарь говоров юга Сербии>*, имеется также электронная форма). Словарь включает в себя материал с территорий призренско-южноморавского и сврлишко-запланьского диалетов призренско-тимочской диалектной области.

што чини укупан фонд од преко 11.000) и *Тимочки дијалекатски речник* Јакше Динића (2008), са преко 24.000 одредница (прво издање овог речника објављено је 1988, под називом *Речник тимочкоī говора*, а његове допуне 1990. и 1992). Речници су диференцијални, поуздано акцентовани и богато поткрепљени примерима.

Речник говора Јабланичкоī краја (2005) Радмиле Жугић једини је речник говора призренско-тимочке дијалекатске области чији је аутор лингвиста, дијалектолог и лексикограф. Речник садржи око 9.000, у односу на стандардни језик, диференцијалних лексема, као и податке о основним карактеристикама говора Јабланичког краја, који припада јужноморавском говорном типу, и десетак страна везаног акцентованог текста говорника овог краја.

Обиман *Црнотравски речник* (2010) Радосава Стојановића садржи преко 20.000 речи не само из Црне Траве и околине, који припадају сврљишко-заплањском дијалекту, већ се пунктови пружају према насељима Грделичке клисуре, у којима доминира јужноморавски говорни тип.

Монографском опису појединих говора ове дијалекатске области додали су речничке прилоге Љубисав Ћирић у *Говору Лужнице* (1983) и Миле Томић у *Говору Свиничана* (1984). Томићев речник садржи око 7.000 одредница, илуструје лексичко благо Срба из румунског дела Баната и сведочи о стању у говорима призренско-тимочког типа пре усвајања балканизама (Ивић 1991: 21). Александар Белић је у својој познатој монографији *Дијалекти источне и јужне Србије* дао *Реīистар* (1905), у коме су неакцентоване речи без примера и дефиниција (оне су се налазиле у самом тексту монографије где су употребљене).

Под бдительным наблюдением диалектологов составлялся словарь *Речник села Каменице код Ниша* <*Словарь села Каменица близ Ниша*> (2004) Властимира Йовановича (в 2007 г. вышло дополнение к этому словарю, содержащее около 3 500 слов, и общий фонд содержит более 11 000 слов) и словарь *Тимочки дијалекатски речник* <*Тимочский диалектный словарь*> Якши Динича (2008), содержащий более 24 000 слов (первое издание словаря было опубликовано в 1988 г. под названием *Речник тимочкоī говора* <*Словарь тимочского говора*>, а дополнения к нему выходили в 1990 и 1992 гг.). Словари дифференциальные, ударения в них достаточно точно проставлены, словарные статьи содержат большое количество примеров.

Словарь *Речник говора Јабланичкоī краја* <*Словарь говора Яблаицкого края*> (2005) Радмилы Жугич – единственный словарь говора призренско-тимочской диалектной области, автор которого является лингвистом, диалектологом и лексикографом. Словарь содержит около 9 000 лексических единиц, дифференцированных от стандартного языка, а также сведения об основных характеристиках говора Яблаицкого края, относящегося к южноморавскому типу говоров и около десяти страниц связного текста, полученного от информантов из этой местности; в тексте проставлены ударения.

Объемный словарь *Црнотравски речник* <*Црнотравский словарь*> (2010) Радосава Стояновича содержит свыше 20 000 слов не только из Црна-Травы и окрестностей, находящихся на территории сврлишско-запланьского диалекта, но изоглоссы проходят до населенных пунктов Грделицкого ущелья, где доминирует южноморавский тип говоров.

К монографическому описанию отдельных говоров этой диалектной области свои словарные материалы прибавили Любисав Чирич в словаре *Говор Лужнице* <*Говор Лужницы*> (1983) и Миле Томич в словаре *Говор Свиничана* <*Говор Свиничан*> (1984). Словарь Томича содержит около 7 000 рубрик, иллюстрирует лексическое богатство сербов из румынской части Баната и

Објављено је, највише у оквиру *Срйскоī дијалекйолошкоī зборника*, и неколико тематских речника, односно мањих или већих тематски организованих збирки речи ове дијалекатске области. То су: Недељко Богдановић, *Змијски речник јуīоисйочне Србије* (2007), *Анйроūоīрафски речник јуīоисйочне Србије* (2016) и *Земљоūисна и њој сродна лексика јуīоисйочне Србије* (2008), Вилотије Вукадиновић, *Називи инсекаūа у īовору села Белоиња код Сврљиīа* (1984), Драгољуб Златковић, *Пословице и ūоређења у ūироūском īовору* (1988), *Фразеолоīија сūраха и наде у ūироūском īовору* (1989) и *Фразеолоīија омаловажавања у ūироūском īовору* (1990), Јордана Марковић, *Јужноморавска ūоврūарска лексика* (1997), *Ткачка лексика јуīоисйочне Србије* (2006), Јелена Милошевић Петровић, *Раūарска и ūоврūарска лексика села Дебелице* (2009), Марија Пејчић-Митић, *Меūеоролошка лексика у īовору Сврљиīа* (2007).

У картотеци *Речника САНУ* налазе се збирке речи и са подручја призренско-тимочких говора. Наобимније су: збирка из Призрена Димитрија Чемерикића, која је објављена у дигиталној форми и садржи око 16.000 речи, прикупљених крајем XIX и у првој половини XX века, и две збирке из Врања и околине, које су уклопљене у осталу грађу *Речника САНУ* – Милана Влајинца из 1899. године са око 8.000 лексема и Тодора Димитријевића из 1907–1908. године са преко 6.500 речи.

Постоји и низ мањих речничких прилога по часописима, као и речници мање познатих речи уз издања појединих текстова, књижевних, фолклорних и других.

2.2. *Косовско-ресавски дијалекаū*. Са косовско-ресавског дијалекатског подручја потиче *Речник косовско-меūохискоī дијалекūа* Глише Елезовића. У највећој мери то је речсвидетельствует о состоянии говоров призренско-тимочского типа до заимствования балканизмов (Ивић 1991: 21). Александр Белич в своей известной монографии *Дијалекūи исūочне и јужне Србије* <*Диалекты восточной и южной Сербии*> приводит *Указатель* (1905) слов, в котором не проставлены ударения. В нем нет примеров и определений (они находились в самом тексте монографии, где использовались).

Опубликовано, по большей части в рамках Сербского диалектологического сборника, и несколько тематических словарей, либо тематически организованных словников этой диалектной области, большего или меньшего объема. Это следующие работы: Неделько Богданович *Змијски речник јуīоисūочне Србије* <*Словарь змей юго-восточной Сербии*> (2007), *Анūроūоīрафски речник јуīоисūочне Србије* <*Антропографический словарь юго-восточной Сербии*> (2016) и *Земљоūисна и њој сродна лексика јуīоисūочне Србије* <*Географическая и родственная ей лексика юго-восточной Сербии*> (2008), Вилотие Вукадинович *Називи инсекаūа у īовору села Белоиња код Сврљиīа* <*Названия насекомых в говоре села Белоине близ Сврлига*> (1984), Драголюб Златкович *Пословице и ūоређења у ūироūском īовору* <*Пословицы и поговорки о сравнении в пиротском говоре*> (1988), *Фразеолоīија сūраха и наде у ūироūском īовору* <*Фразеология страха и надежды в пиротском говоре*> (1989) и *Фразеолоīија омаловажавања у ūироūском īовору* <*Фразеология пренебрежения в пиротском говоре*> (1990), Йордана Маркович *Јужноморавска ūоврūарска лексика* <*Южноморавская лексика овощеводства*> (1997), *Ткачка лексика јуīоисūочне Србије* <*Лексика ткачества юго-восточной Сербии*> (2006), Елена Милошевич-Петрович *Раūарска и ūоврūарска лексика села Дебелице* <*Лексика земледелия и овощеводства села Дебелица*> (2009), Мария Пейчич-Митич *Меūеоролошка лексика у īовору Сврљиīа* <*Метеорологическая лексика в говоре Сврлига*> (2007).

В картотеке *Словаря САНИ* находятся словарные материалы, собранные на территории призренско-тимочских говоров. Наиболее объемные – это словник из Призрена Димитрия

ник говора Елезовићевог родног Вучитрна, али и других косовских и метохијских села. Лексику је Елезовић прикупљао почетком XX века за *Речник народног књижевног језика српског* Српске краљевске академије, и то ону које нема у Вуковом и Броз-Ивековићевом речнику и у речнику Југославенске академије знаности и умјетности. Грађу је узимао и из Девичког катастига из друге половине XVIII века. Од око 15.000 одредница једну петину чини ономастички материјал. На идеју да сачини самостално лексикографско дело дошао је 1914, а реализовао ју је тек 1932. (I том), односно 1935. (II том).

Године 2012. објављен је *Речник говора северне Метохије* Милете Букумирића. Аутор је настојао да дâ увид у целокупну, а не диференцијалну лексику испитиваног краја (тридесетак пунктова северне Метохије).

Лексици косовско-ресавског дијалекта посвећено је и десетак тематских лексикографских остварења, који махом обухватају грађу са територије северне Метохије или неког њеног дела, односно њених појединих села. Највећи број прилога потиче из пера Милете Букумирића: *Прилог познавању лексике села Гораждевца* (1991), *Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи)* (1983), *Пастирска лексика села Гораждевца* (1992), *Терминологија неких ишара на подручју горње Метохије* (2001), *Из воденичарске лексике горње Метохије* (2002), *Терминологија куће и покућства у северној Метохији* (2006), *Забрежна терминологија у говорима северне Метохије* (2007). Лексици северне Метохије посвећен је рад Голуба Јашовића *Пастирска терминологија Пећког Подгора* (1997), а лексици Александровачке Жупе рад Недељка Богдановића и Драгане Вељковић *Жупски виноградарски речник* (2000). Софија Ракић-Милојковић обрадила је пастирску терЧемерикича, опубликованный в электронной форме и содержащий около 16 000 слов, собранных в конце XIX в. и в первой половине XX в., а также две коллекции словарных материалов из г. Вранье и окрестностей, включенные в остальные материалы *Словаря САНИ* – Милана Влайинаца 1899 года с 8 000 лексем и Тодора Димитриевича 1907-1908 гг., содержащая более 6 500 слов.

Имеется также и ряд небольших словоуказателей в журналах, а также словари малоизвестных слов в изданиях отдельных текстов, литературных, фольклорных и т.п.

2.2. *Косовско-ресавский диалект*. На территории косовско-ресавской диалектной области был составлен словарь *Речник косовско-метохиског дијалекта <Словарь косовско-метохийского диалекта>* Глиши Элезовича. В значительной степени это словарь родного села автора – Вучитрна, но и других косовских и метохийских сел. Элезович собирал лексику в начале XX в. для словаря *Речник народног књижевног језика српског <Словарь народного литературного языка сербского>* Сербской королевской академии, причем такую, какой нет в словаре Вука, словаре И. Броза и Ф. Ивековича, а также в словаре Югославянской академии наук и искусств. Он использовал материал и Катастига (поминальной книги) монастыря Девич второй половины XVIII в. Из около 15 000 словарных единиц примерно одну пятую составляет ономастический материал. К идее создать самостоятельный лексикографический труд он пришел в 1914 г., но реализовал ее только в 1932 г. (I том) и в 1935 г. (II том).

В 2012 г. был опубликован словарь *Речник говора северне Метохије <Словарь говоров северной Метохии>* Милеты Букумирича. Автор постарался представить общую, а не дифференциальную лексику исследованной территории (около тридцати населенных пунктов северной Метохии).

Лексике косовско-ресавского диалекта посвящено и около десяти тематических лексикографических трудов, которые в целом рассматривают материал с территории северной Метохии или

минологију Кривовирског Тимока у истоименом раду (1993). Свим овим речницима углавном претходи творбена и семантичка анализа лексике.

2.3. *Смедеревско-вршачки дијалекат*. Лексика смедеревско-вршачког дијалекта презентована је у *Речнику радимског говора* (1989) Милета Томића, у коме је скупљено око 14.000 лексема, укључујући и фонетске варијанте, које илуструју лексичко благо Срба румунског дела Баната у коме се говори овим дијалектом. Одреднице су акцентоване, с граматичким и семантичким подацима, углавном без примера.

Допринос дијалекатској лексикографији ове области представља и рад Јасмине Грковић *Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из лексике Чумића)* (1982). Лексика смедеревско-вршачких говора делимично је заступљена и у *Речнику српских говора Војводине*.

2.4. *Шумадијско-војвођански дијалекат*. *Речник српских говора Војводине* (св. 1 – 2000, св. 10 – 2010) рађен је тимски, у оквиру Института за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду и Матице српске. Ово је досад најпотпунији и најбоље осмишљен српски дијалекатски речник. По унапред утврђеним критеријумима прикупљена је, а потом обрађена лексика војвођанских дијалеката – најраспрострањенијег шумадијско-војвођанског, а затим и смедеревско-вршачког. Унета је и грађа из српских говора у Румунији и Мађарској, у ограниченом обиму и грађа из писаних извора. Ономастика није уношена, а савремена цивилизацијска лексика само уколико је успела да се, по речима аутора, стабилизује у општем лексикону или се, процесима полисемије, специјализује за значења „из тер-

какой-либо ее части, либо отдельных сел. Наибольшее число трудов принадлежит перу Милеты Букумирича: *Прилог познавању лексике села Гораждевца <Очерк изучения лексики села Гораждеваца>* (1991), *Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи) <Из земледельческой лексики Гораждеваца (близ Печи)>* (1983), *Пастирска лексика села Гораждевца <Пастушья лексика села Гораждеваца>* (1992), *Терминологија неких игара на подручју горње Метохије <Терминология некоторых игр в области верхней Метохии>* (2001), *Из воденичарске лексике горње Метохије <Из мельничной лексики верхней Метохии>* (2002), *Терминологија куће и покућства у северној Метохији <Терминология дома и домашнего убранства в северной Метохии>* (2006), *Запрежна терминологија у говорима северне Метохије <Терминология упряжи в говорах северной Метохии>* (2007). Лексике северной Метохии посвящена также работа Голуба Яшовича *Пастирска терминологија Пећког Подгора <Пастушья терминология Печского Подгора>* (1997), а лексике Александровацской Жупы – работа Неделько Богдановича и Драганы Велькович *Жупски виноградарски речник <Жупский виноградарский словарь>* (2000). София Ракич-Милойкович посвятила пастушьей терминологии местностей вдоль реки Кривовирски-Тимок одноименную работу (1993). Все эти словари содержат также морфологический и семантический анализ лексики.

2.3. *Смедеревско-вршацский диалект*. Лексика смедеревско-вршацского диалекта представлена в словаре *Речник радимског говора <Словарь радимского говора>* (1989) Миле Томича, в котором собрано около 14 000 лексем, включая и фонетические варианты, иллюстрирующие лексическое богатство сербов в румынской части Баната, где говорят на этом диалекте. В заглавных словах статей проставлены ударения, они снабжены грамматическими и семантическими сведениями, в основном, без примеров.

Вкладом в диалектную лексикографию этой области является и работа Ясмины Гркович *Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из*

минолошки обележеног репертоара" (св. 2: 7). Речник је замишљен као општи, а не диференцијалан.

Лексика шумадијско-војвођанског дијалекта сабрана је и у лексикографским остварењима: *Из лексике Качера* (2011) аутора Драгољуба Петровића и Јелене Капустине, које садржи и кратак опис говора овог краја, и *Грађа за речник говора Мачве* (2008) Анђелке Лазић.

Неколико мањих лексичких прилога објављено је по разним часописима, највише новосадским *Прилозима проучавању језика*. То су следеће лексичке збирке: Иванка Рајков, *Прилог за дијалектолошки речник говора Мокрина* (1971), Мирјана Максић, *Прилог проучавању лексике Срема* (1980), Гордана Галетин, *Из лексичке проблематике северне Шајкашке* (1980), Мирјана Чешљар, *Из лексике Иванде (румунски Банат)* (1983), Јулијана Мијатовић, *Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској* (1983), Биљана Марић, *Из лексике Ченеја (румунски Банат)* (2002) и Милосав Вукићевић, *Прилози гружанском речнику* (2008).

У лингвистичким часописима, највише у *Српском дијалектолошком зборнику* и *Прилозима проучавању језика*, објављено је више тематских збирки речи које доприносе познавању лексике шумадијско-војвођанског дијалекта. Гордана Драгин има два прилога: *Терминологија коровске флоре у Шајкашкој* (1984) и *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке* (1991). Гордана Вуковић аутор је *Терминологије куће и покућства у Војводини* (1988), а коаутор, заједно са Жарком Бошњаковићем и Љиљаном Недељков, *Војвођанске коларске терминологије* (1984). Жарко Бошњаковић објавио је два тематска прилога из лексике Срема: *Пастирска терминологија Срема* (1985) и *Из ратарске лексике Чумића) <Очерк изучения диалектной лексики Шумадии (из лексики Чумича)>* (1982). Лексика смедеревско-вршацских говоров частично представлена и в словаре *Речник српских говора Војводине <Словарь сербских говоров Воеводины>*.

2.4. *Шумадийско-воеводинский диалект*. Словарь *Речник српских говора Војводине <Словарь сербских говоров Воеводины>* (тетрадь 1 – 2000, тетрадь 10 – 2010) – это коллективный труд Института южнославянских языков Философского факультета Университета г. Нови-Сад и Матицы сербской. В настоящее время это наиболее полный и наиболее продуманный сербский диалектный словарь. По заранее утвержденным критериям собрана и обработана лексика воеводинских диалектов – наиболее распространенного шумадийско-воеводинского, а затем и смедеревско-вршацского. В словарь включены также материалы сербских говоров Румынии и Венгрии, а также в ограниченном объеме и материалы из письменных источников. Ономастика не включена, а современная цивилизационная лексика только в той мере, в какой ей, по словам авторов, удалось стабилизироваться в общем словарном запасе или специализироваться под воздействием процессов полисемии для значений из «терминологически маркированного репертуара» (тетради 2: 7). Словарь задуман как общий, а не дифференциальный.

Лексика шумадийско-воеводинского диалекта собрана и в следующих лексикографических трудах: *Из лексике Качера <Из лексики территории области Качер>* (2011) авторов Драголюба Петровича и Елены Капустиной, где содержится и краткое описание говора этой местности, и *Грађа за речник говора Мачве <Материалы к словарю говора Мачвы>* (2008) Анджелки Лазич.

Несколько небольших словников опубликовано в разных журналах, в основном, в новисадских «Очерках изучения языка». Это следующие словники: Иванка Райков *Прилог за дијалектолошки речник говора Мокрина <Материалы к диалектному словарю говора села Мокрин>* (1971),

терминологије Срема (1991). У раду Марије Шпис-Ђулум *Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)* (1995) налази се лексика шумадијско-војвођанског дијалекта и нешто посавског икавског, а у раду Љиљане Недељков *Архаична пчеларска лексика у Војводини* (2009) заступљена је лексика шумадијско-војвођанског и смедеревско-вршачког дијалекта. Мирјана Петровић аутор је рада *Лексика магијског лечења у Рађевини* (2003) и монографије (објављене под презименом Петровић-Савић) *Лексика свадбених обичаја у Рађевини* (2009). Својеврстан речник представља и регистар речи у монографији *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* (1997) Павла Ивића, Жарка Бошњаковића и Гордане Драгин.

2.5. *Млађи икавски говори. Речник бачких Буњеваца* Мирка Пеића и Грге Бачлије (1990) доноси лексику млађих икавских говора.

2.6. *Источнохерцеговачки дијалекат*. Источнохерцеговачком дијалекту, који је у основици српског књижевног језика ијекавског изговора, посвећен је *Српски рјечник* Вука Караџића, о коме је било речи. У последњих тридесетак година објављено је десетак речника из различитих крајева овог дијалекта – од крајњег запада до крајњег истока и југа. Међу ауторима има лингвиста, лексикографа, али има и аматера, који су већином радили под стручним надзором лингвиста.

Лексикограф, сарадник на Речнику САНУ, Милија Станић аутор је двотомног *Ускочког речника* (1990). Са територије Црне Горе су и следећа лексикографска остварења: Милош Вујичић, *Рјечник говора Прошћења* (*код Мојковца*) (1995), Данијела Ристић, *Рјечник говора околине Мојковца* (2010), Љубомир Ђоковић, *Рјечник никшићког краја* (2010),

Мирьяна Максич *Прилоги проучавању лексике Срема <Очерк изучения лексики Срема>* (1980), Гордана Галетин *Из лексичке проблематике северне Шајкашке < К лексической проблематике севера села Шайкаш>* (1980), Мирьяна Чешляр *Из лексике Иванде (румунски Банат) <Из лексики села Иванда (румынский Банат)>* (1983), Юлияна Миятович *Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској <К изучению лексики сербских говоров в Венгрии>* (1983), Биляна Марич *Из лексике Ченеја (румунски Банат) <Из лексики села Ченей (румынский Банат)>* (2002) и Милосав Вукичевич *Прилози гружанском речнику <Материалы гружанского словаря>* (2008).

В лингвистических журналах, в основном, в Сербском диалектологическом сборнике и в «Очерках изучения языка» опубликовано много тематических словников, которые являются вкладом в изучение шумадийско-воеводинского диалекта. Гордана Драгин опубликовала две работы *Терминологија коровске флоре у Шајкашкој <Терминология сорной растительности в селе Шайкаш>* (1984) и *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке <Терминология земледелия и овощеводства в селе Шайкаш>* (1991). Гордана Вукович – автор работы *Терминологија куће и покућства у Војводини <Терминология дома и домашнего убранства в Воеводине>* (1988), и соавтор, вместе с Жарко Бошняковичем и Лиляной Недельков, работы *Војвођанска коларска терминологија <Воеводинской терминологии тележников>* (1984). Жарко Бошнякович опубликовал две тематические работы по лексике Срема: *Пастирска терминологија Срема <Пастушья терминология Срема>* (1985) и *Из ратарске терминологије Срема <Из земледельческой терминологии Срема>* (1991). В работе Марии Шпис-Чулум *Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора) <Фитонимия региона Западная Бачка (сорная растительность)>* (1995) публикуется лексика шумадийско-воеводинского диалекта и немного лексики посавского икавского, а работе Лиляны Недельков *Архаична пчеларска лексика у Војводини <Архаичная пчеловодческая лексика в Воеводине>* (2009) представлена лексика шумадийско-

Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве* (*село Безује*) (2004). На крају своје монографије *Акценаш говора Пиве и Дробњака* (1940) Јован Вуковић даје, на четрдесетак страна, *Речник* са речима које су употребљене у раду, а којих нема код Вука или их нема у наведеном значењу. Речи су акцентоване, дефинисане и илустроване примерима.

Под будним оком стручне редакције *Српског дијалектолошког зборника* рађен је *Рјечник дубровачког говора* (2002) Михаила Бојанића и Растиславе Тривунац, рођених Дубровчана. На 435 страна донет је богат лексички материјал из Дубровника и његовог предграђа.

Лексика источнохерцеговачког дијалекта на територији западне Босне скупљена је у два речника Стеве Далмације: *Рјечник говора Поткозарја* (2004) и *Рјечник говора Срба западне Босне* (2017). Речници су богато илустровани примерима са навођењем места у којима су примери забележени. Западнобосанским ијекавским говорима посвећен је *Рјечник ламочког говора* (2015) Милоша Бојиновића. Истом говорном типу припада *Рјечник личког говора* (2013) Анке Стојаковић и Јована Мандарића, као и *Крајишки рјечник. Особенице уначке* (2008) Мирка Јовичића.

Објављено је више лексичких збирки из западних крајева источнохерцеговачког дијалекта: Здравко Малбаша, *Из лексике села Доњих Рамића код Кључа у Босанској Крајини* (1976), Биљана Савић – Дијана Савић, *Из лексике Великог Блашка (код Бањалуке)* (1997/1998), Милан Ајџановић, *Прилог проучавању лексике северозападне Лике* (2002), Сања Зобеница, *Из лексике источне Лике (Доњи Лапац и Јошан)* (2017). Тематску лексичку збирку овог краја сачинила је Биљана Савић под називом *Народна медицинска лек-*

воеводинского и смедеревско-вршацского диалектов. Мирьяна Петрович – автор работы *Лексика магијског лечења у Рађевини <Лексика магического лечения в регионе Раджевина>* (2003) и монографии (опубликована под фамилией Петрович-Савич) *Лексика свадбених обичаја у Рађевини <Лексика свадебных обычаев в регионе Раджевина>* (2009). Своего рода словарем является и словоуказатель в монографии *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта <Банатские говоры шумадийско-воеводинского диалекта>* (1997) Павла Ивича, Жарко Бошняковича и Горданы Драгин.

2.5. *Младшие икавские говоры*. Словарь *Речник бачких Буњеваца <Словарь буньевцев региона Бачка>* Мирко Пеича и Грго Бачлии (1990) содержит лексику младших икавских говоров.

2.6. *Восточно-герцеговинский диалект*. Восточно-герцеговинскому диалекту, который является основой сербского литературного языка иекавской произносительной нормы, посвящен словарь *Српски рјечник <Сербский словарь>* Вука Караджича, о котором уже шла речь. За последние тридцать лет было опубликовано около десяти словарей, отражающих лексику различных местностей, в которых бытует этот диалект, – от крайнего запада до крайнего востока и юга. Среди авторов есть лингвисты, лексикографы, но есть и любители, которые в большинстве случаев работали под наблюдением лингвистов.

Лексикограф, сотрудник при составлении Словаря САНИ Милия Станич является автором двухтомного словаря *Ускочки речник <Словарь ускоков>* (1990). Территории Черногории также касаются и следующие лексикографические труды: Милош Вуйичич *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца) <Словарь говора села Прошчене (при Мойковаце)>* (1995), Даниэла Ристич *Рјечник говора околине Мојковца <Словарь говоров в окрестностях Мойковаца>* (2010), Любомир Джокович *Рјечник никшићког краја <Словарь никшичского края>* (2010), Светозар Гагович *Из лексике Пиве* (*село Безује*) *<Из лексики Пивы (село Безуйе)>* (2004). В конце своей монографии *Ак-*

сика Великоī Блашка (код Бањалуке) (2017). Тематску збирку југоисточног дела Босне и Херцеговине дао је Џевад Јахић: *Ловачка лексика и фразеолоīија у роīаīичком крају* (1983), а лексика са истока овог подручја заступљена је у збирци Зорана Симића: *Из лексике Гласинца* (2003). Веселина Ђуркин има две збирке речи са североистока источнохерцеговачког дијалекта: *Лексика Уīьевика и Забрђа* (2005) и *Лексика куће и īокућсīва у īовору Уīьевика и Забрђа* (2006), у којој је представљена лексика материјалне културе, али и обичаја везаних за најважније догађаје у овим крајевима Босне и Херцеговине.

Тематске збирке источнохерцеговачких говора сачинили су Миливој Урукало, *Виноīрадрска лексика Браīишковаца* (1982), Дијана Црњак, *Терминолоīија куће и īокућсīва у Лијевчу īољу и Жуīи* (2006) и *Пасīирска лексика лакīашкоī краја* (2011), као и Саво Пујић, *Херцеīовачка īчеларска īерминолоīија (на оīшīесловенској основи)* (2013).

Са територије источнохерцеговачких говора на просторима западне Србије лексику, махом диференцијална, прикупио је Ратомир Цвијетић у *Речнику ужичкоī īовора* (2014). Лексичку збирку говора овог краја *Прилоī īознавању лексике Злаīибора* (1983) сачинила је Емилија Миловановић, а Петар Ђукановић је у монографији *Говор Драīачева* (1995), као последње поглавље под називом *Лексика*, дао на 44 стране речник говора овога краја.

Збирку речи из пакрачког краја у западној Славонији сакупио је и дефинисао лексикограф аматер Јово Везмар, а лингвиста Мирјана Петровић-Савић помогла му је да речи акцентује и дефиниције лексикографски уобличи. Збирка је објављена под називом *Лексичка збирка срīскоī живља из īакрачкоī краја Јова Везмара* (2010).

ценаī īовора Пиве и Дробњака <Ударение в говорах Пивы и Дробняка> (1940) Йован Вукович приводит примерно на сорока страницах *Словарь* лексем, использованных в работе, и которых нет у Вука, или их нет в указанном автором значении. В заглавных словах проставлены ударения, словарные статьи содержат дефиниции и проиллюстрированы примерами.

Под бдительным надзором профессиональной редакции Сербского диалектологического сборника был подготовлен словарь *Рјечник дубровачкоī īовора <Словарь дубровницкого говора>* (2002) Михаило Боянича и Растиславы Тривунац, коренных дубровчан. На 435 страницах представлен богатый лексический материал Дубровника и его предместий.

Лексика восточно-герцеговинского диалекта на территории западной Боснии собрана в двух словарях Стевы Далмации: *Рјечник īовора Поīкозарја <Словарь говоров Подказарья>* (2004) и *Рјечник īовора Срба заīадне Босне <Словарь говоров сербов западной Боснии>* (2017). Словари богато проиллюстрированы примерами с указанием мест, где они были записаны. Западнобоснийским иекавским говорам посвящен *Рјечник īламочкоī īовора <Словарь гламочского говора>* (2015) Милоша Бойиновича. Тот же тип говоров отражен в словаре *Рјечник личкоī īовора <Словарь говоров Лики>* (2013) Анки Стоякович и Йована Мандарича, как и *Крајишки рјечник. Особенице уначке <Крайишский словарь. Варианты из региона реки Уны>* Мирко Йовичича (2008).

Опубликовано много словников, собранных в западных районах восточно-герцеговинского диалекта: Здравко Малбаша *Из лексике села Доњих Рамића код Кључа у Босанскоī Крајини <Из лексики села Дони-Рамичи при Ключе в Боснийской Краине>* (1976), Биляна Савич – Дияна Савич *Из лексике Великоī Блашка (код Бањалуке) <Из лексики села Велико-Блашко (при Баня-Луке)>* (1997/98), Милан Айджанович *Прилоī īроучавању лексике северозаīадне Лике <Очерк изучения лексики северо-заīадной Лики>* (2002), Саня Зобеница *Из лексике исīочне Лике (Доњи Лапац и Јошан) <Из лексики восточной Лики (Дони-Лапац*

Речи страног порекла у говору источнохерцеговачког типа Боке Которске сакупио је Васо Томановић у збирци *Речи страної порекла у їоворима Боке Которске* (1956), а о романизмима у овом говору Срђан Мусић је сачинио речник *Романизми у северо-западној Боки Которској*. Тематску збирку из Кривошија крај Херцег Новог *Називи за стоку, опрему и сточарске производе у їовору Кривошија* (1972) дала је Јелисавета Суботић.

2.7. *Зетско-сјенички дијалекат*. Лексиком зетско-сјеничких говора бавили су се лингвисти, и то махом дијалектолози и лексикографи. Рада Стијовић, један од аутора и редактора Речника САНУ, аутор је два речника говора Васојевића, племена и области на североистоку Црне Горе: *Из лексике Васојевића* (1990) и *Речник Васојевића* (2014). Драгољуб Петровић, Ивана Ћелић и Јелена Капустина аутори су речника суседних Кучa (2013). Драго Ћупић и Жељко Ћупић саставили су *Речник їовора Заїарача* (1997), краја у Катунској нахији Старе Црне Горе. На крају речника приложили су ономастику Загарача. Говору Загарача блиске староцрногорске, средњекатунске и љешанске говоре монографски је описао Митар Пешикан (1965) и на крају монографије дао *Реїистар речи и акценатски речник*. Јелена Башановић-Чечовић аутор је *Рјечника їовора Зете* (2010).

Речник їовора Бањана, Грахова и Оїуїних Рудина (2006) Јована Копривице доноси лексику тзв. Старе Херцеговине у данашњој Црној Гори. Романизме у југоисточном делу Боке Которске, чији говори припадају зетско-сјеничком дијалекту, сакупила је Весна Липовац Радуловић у речнику *Романизми у Црној Гори. Југоисточни дио Боке Которске* (1981).

У поглављу *Из лексике* у раду *О їовору Сїича – їрађа* (2009) Момчило Поповић и Драи Йошан)> (2017). Тематический словоуказатель для лексики этого региона составила Биляна Савич под названием *Народна медицинска лексика Великої Блашка (код Бањалуке) <Народная медицинская лексика села Велико-Блашко (при Баня-Луке)>* (2017). Тематический словоуказатель по юго-восточной части Боснии и Герцеговины представил Джевад Яхич *Ловачка лексика и фразеолоїија у роїатичком крају <Охотничья лексика и фразеология в районе города Рогатица>* (1983), а лексика востока этого района представлена в материалах Зорана Симича *Из лексике Гласинца <Из лексики плоскогорья Гласинац>* (2003). Веселина Джуркин опубликовала два словника северо-востока восточно-герцеговинского диалекта: *Лексика Уїљевика и Забрђа <Лексика г. Углевик и с. Забрдже>* (2005) и *Лексика куће и їокућства у їовору Уїљевика и Забрђа <Лексика дома и домашнего убранства в говоре г. Углевик и с. Забрдже>* (2006), где представлена лексика материальной культуры и обычаев, связанных с важнейшими событиями в этих районах Боснии и Герцеговины.

Тематические словоуказатели восточно-герцеговинских говоров составили Миливой Урукало *Виноїрадарска лексика Браћишковаца <Виноградарская лексика села Братишковцы>* (1982), Дияна Црњак *Терминолоїија куће и їокућства у Лијевчу їољу и Жуїи <Терминология дома и домашнего убранства в районах Лиевче-Поле и Жупа>* (2002) и *Пастирска лексика лакташкої краја <Пастушья лексика района Лакташи>* (2011), а также Саво Пуйич *Херцеговачка їчеларска терминолоїија (на оїштесловенској основи) <Герцеговинская пчеловодческая терминология (на общеславянской основе)>* (2013).

Дифференциальную лексику с территории восточно-герцеговинских говоров собрал Ратомир Цвиетич в словаре *Речник ужичкої їовора <Словарь ужицкого говора>* (2014). Словоуказатель говоров этой местности *Прилої познавању лексике Златибора <К вопросу о знании лексики Златибора>* (1983) составила Эмилия Миловановић, а Петар Джуканович в монографии *Говор Драїачева <Говор района Драгачево>* (1995) в виде последней главы под названием *Лексика*

гољуб Петровић на 75 страна доносе лексику овога краја између Бара и Петровца у Црној Гори. Одреднице су акцентоване, дефинисане, дати су основни граматички подаци и покоји пример.

Две тематске збирке речи из говора зетско-сјеничког дијалекта ван Црне Горе сачинили су Благоје Марковић, *Из лексике и фазеологије „друштвених игара" Врачана* (1975) и Маринко Божовић, *Сточарска лексика Ибарског Колашина* (1984), краја на северу Косова и Метохије.

Ботанички речник (1959) Драгутина Симоновића садржи народна имена биљака, њихових родова и врста, из српских, хрватских, словеначких и незнатно македонских публикованих и непубликованих извора.

ЛИТЕРАТУРА:

Недељко Богдановић: „Тематски и(ли) терминолошки дијалекатски речник", *Годишњак за српски језик и књижевност*, XXIV/11, Ниш, 2011, 15–25. Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*, Целокупна дела Павла Ивића, књ. IV, Сремски Карловци – Нови Сад, 1991. Павле Ивић: „Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне", *Призренско-тимочки говори: досадашња проучавања*, Ниш, 1996, 5–26. Мирјана Илић: „Развој лексикографских дефиниција у речницима ЈИ Србије", *Путеви и домети дијалекатске лексикографије*, зборник радова са истоименог међународног научног скупа, Ниш, 2013, 123–130. Драгољуб Петровић: „Проблеми и изгледи српскохрватске дијалекатске лексикографије", *Лексикографија и лексикологија*, зборник реферата, Београд – Нови Сад, 1982, 195–199. Митар Пешикан: „Општа и специфична лексика у дијалекатским речницима", *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова, Нови Сад – Београд, 1984, 125–128. Слободан Реметић: „Шта очекујем(о) од дијалекатског речника?", *Путеви и домети дијалекатске лекси-*

на 44 страницах поместил словарь говора этого края.

Словарные материалы из окрестностей Пакраца в западной Славонии собрал и определил лексикограф-любитель Йово Везмар, а лингвист Мирьяна Петрович-Савич помогла ему проставить ударения и лексикографически сформулировать определения. Материалы опубликованы под названием *Лексичка збирка српског живља из пакрачког краја Јова Везмара* <*Лексика сербского населения пакрацского края Йово Везмара*> (2010).

Слова иностранного происхождения в говоре восточно-герцеговинского типа в районе бухты Бока-Которская собрал Васо Томанович в словоуказателе *Речи стране порекла у говорима Боке Которске* <*Слова иностранного происхождения в говорах Бока-Которской*> (1956), а романизмы в этих говорах отразил Срджан Мусич в словаре *Романизми у северо-западној Боки Которској* <*Романизмы в северо-западной Бока-Которской*>. Тематический словоуказатель района Кривошие близ г. Герцег-Нови *Називи за стоку, опрему и сточарске производе у говору Кривошија* <*Названия животных, орудий труда и продукции животноводства в говоре района Кривошие*> (1972) опубликовала Елисавета Суботич.

2.7. *Зетско-сьеницский диалект*. Лексикой зетско-сьеницских говоров занимались лингвисты, преимущественно диалектологи и лексикографы. Рада Стийович, один из авторов и редакторов Словаря САНИ, автор двух словарей говора Васоевичей, племени и области на северо-востоке Черногории: *Из лексике Васојевића* <*Из лексики Васоевичей*> (1990) и *Речник Васојевића* <*Словарь Васоевичей*> (2014). Драголюб Петрович, Ивана Челич и Елена Капустина являются авторами словаря соседнего племени Кучи (2013). Драго Чупич и Желько Чупич составили словарь *Речник говора Загарача* <*Словарь говоров Загарача*> (1997), местности в Катунской нахии Старой Черногории. В конце словаря в качестве приложения опубликована ономастика Загарача. Близкие говору Загарача старо-черногорские, средне-катунские и льешанские говоры моно-

коīрафије, зборник радова са истоименог међународног научног скупа, Ниш, 2013, 11–23. Рада Стијовић: „Дијалекатски речници и граматика", *Пуīеви и домеīи дијалекаīске лексикоīрафије*, зборник радова са истоименог међународног научног скупа, Ниш, 2013, 327–336.

графически описал Митар Пешикан (1965) и в конце монографии разместил *Реīисīар речи и акценаīски речник* <*Указатель слов и словарь ударений*>. Елена Башанович-Чечович – автор словаря *Рјечник īовора Зеīе* <*Словаря говоров Зеты*> (2010).

Словарь *Речник īовора Бањана, Грахова и Оīуīних Рудина* <*Словарь говора районов Баньяны, Грахово и Опутне-Рудине*> (2006) отражает лексику так наз. Старой Герцеговины в современной Черногории. Романизмы в юго-восточной части Бока-Которской, говоры которой относятся к зетско-сьеницскому диалекту, собрала Весна Липовац-Радулович в словаре *Романизми у Црној Гори. Југоисīочни дио Боке Коīорске* <*Романизмы в Черногории. Юго-восточная часть Бока-Которской*> (1981).

В главе работы *Из лексике* <*Из лексики*> у раду *О īовору Сīича – īрађа* <*О говоре края Спич – материалы*> (2009) Момчило Попович и Драголюб Петрович на 75 страницах публикуют лексику этого края между Баром и Петровацем в Черногории. Ударения проставлены, дефиниции слов даны, приводятся основные грамматические сведения и некоторые примеры.

Два тематических словоуказателя на материале из говоров зетско-сьеницского диалекта за пределами Черногории составили Благое Маркович *Из лексике и фазеолоīије „друīшвених иīара" Врачана* <*Из лексики и фразеологии «социальных игр» врачан*> (1975) и Маринко Божович *Сīочарска лексика Ибарскоī Колашина* <*Скотоводческая лексика Ибарского Колашина*> (1984), местности на севере Косово и Метохии.

Словарь *Боīанички речник* <*Ботанический словарь*> (1959) Драгутина Симоновича содержит народные названия растений, их родов и видов, из сербских, хорватских, словенских и частично македонских опубликованных и неопубликованных источников.

РЕЧНИК
СРПСКИХ ГОВОРА
ВОЈВОДИНЕ
МС
Ч

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА
РЕЧНИК
КОСОВСКО-МЕТОХИСКОГ
ДИЈАЛЕКТА
СВЕСКА ПРВА
ОД
ГЉ. ЕЛЕЗОВИЋА
БЕОГРАД
1932

Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, св. 1–2, Београд, 1932–1935.

од тōга. — *Лāкнуло* му лёчка од јӯтрос. — У В. н., у RJA. *láknuti, lāknēm* свр. Исп. у В. 2. *лáнути., лāнē* свр..

лакрдӣја, е ж. у разговору, у озбиљном тону, без икакве примесе злога смисла, значи реч, коју је готово потпуно заменила тур. *lakyrdy* им. реч; разговор; задата реч; противречност, свађа; празна реч, лаж: Сōл двē *лакрдӣје* му рёко, ама дōста ће му бӣт док је жӣв. — Чōвек се бӣје сас *лакрдӣјом*, а во сас стӯпцем. — Отӯт је остāла *лакрдӣја*: Гојб. — Има једна *лакрдӣја* старӣнскā. — Нећу, после да не бӣдне *лакрдӣја*. — У В. и у RJA. *lakȑdija* ж.

лакрдӣсање, а ср. разговор: Чује се *лакрдӣсање*. — У В. и у RJA. *lakȑdisāńe* ср., али се по значењу у неколико разликује.

лакрдӣсат, лакрдӣшем несвр. разговарати се озбиљно, забављати се разговарајући се: Шта чинӣте? — Ете, вāла, *лакрдӣшемо*. — Што не свра̄тите мало да *лакрдӣшемо?* — Куд њёга сам *лакрдӣсао*. БМ. — По то су ōни *лакрдӣсали*. — У В. и у RJA. *lakȑdisati, lakȑdišem* несвр., али се нешто разликује по значењу.

лактēт, лактӣм несвр. имати наклоност, привлачност ка нечему: Нӣкад му не *лактӣ* срце за рабōту, но све за ђавōлштӣне. — У В. и у RJA. н.

лāла, лāлē м. у неким породицама деца тако зову свога оца: Штā ћеш ти у *лāлē?* БМ. — Мōј *лāла* има дуħāн. — *Лāле* вок. једн. — У В. 2. *Лāле* м. У RJA. 1. *lála* ж. и 2. *lāla* м. Реч је дошла без сумње из тур. где је *lala* им. васпитач, човек коме је била дужност да провађа, надзирава и васпитава нечије дете.

лāлӣн, лāлӣна, лāлӣно присв. прид. од *лāлаг*: Дом сам улёгла у *лāлӣн* обōр. БМ. — У В. и у RJA. н.

Лалица, е ж. и. у ДК. записано 1773 год. у Призрену: Писа Лалица ѐ грош спомен Косте и Митрѫ.

Лалош, а м. име забележено у ДК. 1766 год. у с. Кашљу: Писа Лалош ѐ гроша. — У В. н., у RJA. *Laloš* м.

лāм глас којим се подражава лајању пса. Фиг. каже се за непријатне туђе речи: Пōчео тӯнā: *лāм, лāм*, да ти се згади његōв рāзговор. — У В. и у RJA. н.

лāмба, е и *лāмбē* ж. фабричка светиљка у којој сагорева петролеум: Иди ми кӯпи једно шӣше од *лāмбе*. — Шӣрит за *лāмбу*. — У В. н., у RJA. *lāmpa* ж.

ламбāрӣт, ламбāрим несвр. лапарати, говорити што му драго: Кад нёко збōри лāм, лāм, ми вӣчемо: немō да *лам-*

Владан Јовановић
Владан Йованович
Институт за српски језик САНУ

Терминолошки речници
Терминологические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су руског порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богородити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција терминолошких речника*. Под терминолошким (специјалним) речницима подразумевамо појмовнике у којима су у виду алфабетски уређених речничких одредница пописане и описане специјалне јединице (термини) и појмови карактеристични за једну одређену област знања (струке, науке, духовности, уметности, културе и сл.) једног или више језика. У поређењу са описним, језичким речницима – какви су у српској филологији и лингвистици *Речник срйскохрвашскоī књижевноī и народноī језика* Српске академије наука и уметности (чија је израда, уз до сада објављених 20 томова, у току) или шестотомни *Речник срйскохрвашскоīа књижевноī језика* Матице српске – у којима се речи најпре обрађују граматички, а потом се описује њихов лексички садржај, у специјалним, терминолошким речницима тежи се исцрпном опису ускостручног садржаја термина у одговарајућем терминолошком систему, док граматичке информације из речника изостају. На основу изучавања терминолошких речника и начина њихове израде настала је научна дисциплина *шерминоīрафија*, укључујући и њене проширене називе – *шерминолошка* или *сйецијална лексикоīрафија*. Теоријску потпору *шерминоīрафија* налази у себи најсроднијој дисциплини, *шерминолоīији* – науци која систематски

1. *Определение терминологического словаря.* Под терминологическими (специальными) словарями подразумевают лексиконы, в которых в виде расположенных в алфавитном порядке словарных статей переписаны и описаны специальные лексические единицы (термины) и понятия, характерные для определенной области знания (профессии, науки, духовности, искусства, культуры и т.п.) одного или более языков. По сравнению с описательными, языковыми словарями, каковыми в сербской филологии и лингвистике являются *Речник срйскохрвашскоī књижевноī и народноī језика* Сербской академии наук и искусств (опубликовано 20 томов, работа над словарем продолжается) или шеститомный *Речник срйскохрвашскоīа књижевноī језика* Матицы сербской, в которых слова сначала описываются грамматически, а потом их лексическое содержание, в специальных терминологических словарях составители стремятся к исчерпывающему описанию узко специального содержания термина в соответствующей терминологической системе, при этом грамматическая информация в словаре не приводится. На основании изучения терминологических словарей и способов их составления развилась научная дисциплина терминография, включая и ее расширенные названия – *терминологическая* или *специальная лексикография*.

изучава термине, почев од њихове форме као језичког знака па до семасиолошких интердисциплинарних анализа.

2.1. *Историјат – почеци.* Према неким проценама, у свету данас постоји више од 2.000 језика, док се научна и, шире узев, стручна терминологија развија у свега стотињак језика. Из овога се може закључити да је за постојање терминологије неопходно да језик којем она припада буде стандардизован и књижевнојезички утемељен. То уједно значи да друштво које се таквим језиком служи мора достићи одговарајући степен цивилизацијског, културног и друштвено-економског развитка, јер развијена писменост и брига о језику представљају важну осовину ка његовом свеукупном напретку. Супротно овоме, уколико не постоји уређено стање у језику и не постоје правила његове употребе, нема цивилизованог друштва нити има националне државе и националног језика. Имајући ове чињенице у виду неће нам бити тешко да разумемо напор српске интелигенције средином XIX века да одмах по васпостављању модерних установа српске државе после ослобођења од Отоманског царства себи постави као један од првих задатака, заједно са стандардизацијом српског језика, стварање терминологије на народној основи. Намера да се организовано приступи раду на стварању и кодификацији стручне и научне терминологије у српском језику за разне гране научног, практичног и друштвеног живота, историјски посматрано, покренута је средином XIX века залагањем Друштва српске словесности – најугледније установе српске науке и културе тога доба. То што је идеја дошла са највишег нивоа знања показује колико је обновљеној српској држави било важно да уз друге установе државности унапређује и терминологију у разним областима ствара-

Теоретическим основанием *терминографии* является наиболее родственная ей дисциплина *терминология* – наука, системно изучающая термины, начиная с их формы как языкового знака, вплоть до семасиологического междисциплинарного анализа.

2.1. *Исторический обзор – начало.* По некоторым оценкам, в мире сегодня существует свыше 2 000 языков, тогда как научная, или шире, специальная терминология развивается не более чем в ста языках. На основании этого можно сделать вывод, что для существования терминологии необходимо, чтобы язык, к которому она принадлежит, был стандартизированным и литературно нормированным. Это также означает, что общество, использующее этот язык, должно достичь соответствующего уровня цивилизационного, культурного и социально-экономического развития, так как развитая письменность и забота о языке являются важным элементом его всестороннего прогресса. И, напротив, если состояние языка не урегулировано, и не нормированы правила его использования, то нет цивилизованного общества, национального государства и национального языка. Имея в виду все эти факты, нам будет нетрудно понять усилия сербской интеллигенции в середине XIX века, сразу же после восстановления современных институтов сербского государства после освобождения от Османской империи, когда в качестве одной из первых задач, параллельно со стандартизацией сербского языка, была поставлена задача создания терминологии на народной основе. В ретроспективе очевидно, что намерение организованно приступить к работе по созданию и кодификации специальной и научной терминологии в сербском языке для различных отраслей науки, а также повседневной и общественной жизни проявилось в середине XIX века в деятельности

лаштва. *Друштво* је тада предложило немали број речи које су и данас распрострањене, а које пре ове делатности, како је утврдила Ирена Грицкат, нису биле у широј употреби. Међу њима има речи које су чланови Друштва сами сачинили, некима су проширили поље значења, а неке су преузели из народних говора: *безусловно, правобранитељ, сазвежђе, злочинство, прибор, навод, опрема, попис, позив, принуда, сукоб, нескладност, безбрачност, случајност, узрочност, саобразност* итд. Ове пионирске „лексикотворне идеје Друштва" у српској науци представљају почетак организованог рада на пољу терминологије, као и почетак институционалне бриге за неговање српског књижевног језика, која је била покренута у највишој научној и културној установи у тадашњој Србији.

2.2. *Историјат – развој*. Развој наше научне и стручне терминологије даље кроз XIX век кренуо је ипак другачијим путем од оног који су чланови Друштва прокламовали и на који су својим почетним радом указали. Вук Стефановић Караџић, неспорни ауторитет у то време, имао је другачији став према терминима. Он се, уместо превођења и стварања термина помоћу домаћих речи и закона творбе речи српског језика, определио за готово преузимање страних речи, што је допринело томе да се у *Српском рјечнику* нађе немали број терминолошких одредница страног порекла. Српска језичка наука и лексикографија у свом даљем развоју ослањала се у великој мери на такву концепцију терминолошког развитка. Отвореност српског књижевног језика према страним културним и језичким утицајима очитује се до данас у његовој терминологији за разне области наука, струка, уметности и другог стваралаштва. Таква контактна оријентација српског језика и српске културе

Общества сербской словесности – наиболее авторитетного учреждения сербской науки и культуры того времени. Тот факт, что идея пришла с самого высокого уровня знания, свидетельствует о том, насколько обновленному сербскому государству было важно, наряду с другими элементами государственности, развивать и терминологию в различных областях знания и творчества. Тогда *Общество* предложило значительное число слов, которые и сегодня распространены, и которые до этой деятельности, как установила Ирена Грицкат, широко не использовались. Некоторые слова члены Общества создали сами, у некоторых расширили значения, а некоторые были взяты из народных говоров: *безусловно, правобранитељ, сазвежђе, злочинство, прибор, навод, опрема, попис, позив, принуда, сукоб, нескладност, безбрачност, случајност, узрочност, саобразност* и т.д. Эти пионерские «словотворческие идеи Общества» в сербской науке представляют собой начало организованной работы в области терминологии, а также начало институционального отношения к культивированию сербского литературного языка, инициатором которого стало высшее научное и культурное учреждение тогдашней Сербии.

2.2. *Исторический обзор – развитие.* Однако далее развитие нашей научной и специальной терминологии в XIX веке пошло другим путем, отличным от того, который провозглашали члены Общества, и на который указывали своей первоначальной работой. Вук Стефанович Караджич, в то время бесспорный авторитет, в отношении терминологии занимал другую позицию. Он считал, что вместо перевода и создания слов при помощи слов родного языка и законов словообразования в сербском языке, необходимо заимствовать готовые иностранные слова,

ре значи да се у српском књижевном језику не спроводи пуризам, већ се при оцењивању и вредновању термина начелно води рачуна о томе шта о конкретном термину каже струка којој термин припрада, а онда се укључивањем лингвиста износе саветодавна мишљења, дају препоруке, предлози и сл. Када је реч о интернационализмима грчко-латинског порекла, важи начелно правило да се они не замењују домаћим речима.

3. *Настанак модерне лексикографије у оквиру терминолошке праксе.* Главни развој терминолошке лексикографије у Срба догодио се у првој половини XX века, дакле онда када се српски књижевни језик на народној основици потпуно стабилизовао и када су се развиле многе области науке, администрације, војске, медицине, права, економије, саобраћаја, уметности, културе итд. О томе сведоче наслови речника који су излазили на српском језику у XX веку, при чему се у погледу систематичности, исцрпности, организовања рада и сл. истиче неколико области знања и науке, као што су: медицина, религија (богословље), војска, право и др. У Предговору једног од првих савремених двосмерних војних речника код нас – *Француско-српскохрватског војног речника*, који је 1938. г. саставио О. Обрадовић – аутор је детаљно изнео методолошке и језичке проблеме који се и данас налазе у средишту терминолошке лексикографије, од којих ћемо споменути неке: повлачење границе између обичних (описних) француско-српских речника и војног речника, однос војних термина према општој лексици српског језика, посебно у случајевима када се ради о речима које истовремено припадају и терминолошком и општеупотребном слоју лексике, однос војне терминологије према терминима граничних струка или наука из којих се богати војна терминологија итд.

результатом чего стало присутствие в словаре *Српски рјечник* значительного количества терминологических единиц иностранного происхождения. В своем дальнейшем развитии сербская наука о языке и лексикография в значительной мере опираются на такую концепцию терминологического развития. Открытость сербского литературного языка к иностранным культурным и языковым влияниям проявляется вплоть до настоящего времени в его терминологии для разных областей науки, специальных дисциплин, искусства и иного творчества. Такая контактная ориентация сербского языка и сербской культуры означает, что в сербском литературном языке нет места пуризму, а при оценке и ранжировании термина изначально учитывается, каков статус данного конкретного термина в той области знания, к которой он относится, а затем подключаются лингвисты с экспертными заключениями, рекомендациями, предложениями и т.п. Когда речь идет об интернациональных терминах греко-латинского происхождения, то действует общее правило, в соответствии с которым они не заменяются словами родного языка.

3. *Развитие современной лексикографии в рамках терминологической дисциплины.* Основное развитие терминологической лексикографии у сербов происходило в первой половине XX века, то есть тогда, когда сербский литературный язык на народной основе полностью стабилизировался, и когда развивались многие отрасли знания, администрация, армия, медицина, право, экономика, транспорт, искусство, культура и т.д. Об этом свидетельствуют названия словарей, выходивших на сербском языке в XX веке. При этом с точки зрения систематичности, полноты, организации работы особо выделяются некоторые области знания

4. *Савремено стање.* За последње три деценије (од 1990. г.) број речничких (лексикографских) терминолошких дела на српском језику прелази две стотине, што представља најдинамичнији период рада у пољу терминолошке лексикографије. Уз то, речницима је обухваћен веома широк скуп наука, струка и знања уопште, што упућује на то да се уз развој тих области упоредо развијала домаћа терминолошка лексикографија. На основу статистичког прегледа утврдили смо да је у том периоду објављено највише речника из области друштвених наука (35%), затим техничких наука (24%), природних наука (16%), медицине (7%), хуманистичких наука (7%) итд. Гледано појединачно по областима, највише објављених речника је из области економије и пословања (14%), теологије (8%), рачунарства и информатике (6%), саобраћаја и телекомуникација (4%), екологије и заштите животне средине (4%), језика и књижевности (4%), електротехнике (2%) итд. Полазећи од савремене типологије речникâ, односно њихове класификације према намени, корпусу, исцрпности терминолошких описа, уређењу речничког чланка итд., у досадашњој српској лексикографији издвајају се следећи главни типови терминолошких (специјалних) речника.

4.1. Описни терминолошки речници – речници у којима се у краћем или ширем обиму описује терминологија какве дисциплине, знања и сл. на једном језику. Дефиниције значења у њима могу бити врло кратке, понекад давањем само синонимне речи, док су најчешће значења описана у једној или две реченице. Такви су, на пример, следећи речници:

Д. Живковић (ур.), *Речник књижевних термина*, Београд, 1992.

и науки – медицина, религия (богословие), армия, право и др. В предисловии к одному из первых современных двуязычных военных словарей у нас – *Француско-српскохрватски војни речник*, составленному в 1938 г., О. Обрадовичем, – автор подробно описал методологические и языковые проблемы, которые и сегодня находятся в центре внимания терминологической лексикографии, из которых мы упомянем некоторые: проведение границы между обычными (описательными) французско-сербскими словарями и военным словарем, соотношение военных терминов и общей лексики сербского языка, особенно в случаях, когда речь идет о словах, одновременно относящихся и к терминологическому, и к общеупотребительному слою лексики, соотношение между военной терминологией и терминами смежных специальностей или наук, являющихся источником развития военной терминологии и т.д.

4. *Современное состояние.* За последние три десятилетия (с 1990 г.) количество терминологических словарей на сербском языке превысило две сотни, что представляет собой самый динамичный период работы в области терминологической лексикографии. При этом словарями охвачен весьма широкий круг наук, специальностей и отраслей знания, что указывает на то, что параллельно с развитием этих областей развивалась отечественная терминологическая лексикография. На основе статистического анализа мы установили, что за этот период больше всего было опубликовано словарей из области общественных наук (35%), технических наук (24%), естественных наук (16%), медицины (7%), гуманитарных наук (7%) и т.д. Если рассматривать отдельно по областям, то больше всего опубликовано словарей по экономике и деловому администрированию (14%), теологии (8%),

С. Милеуснић, *Азбучник српске православне цркве*, Београд, 1992.

Д. Драгишић, *Речник економских појмова*, Београд, 1995.

М. Тодоровић, С. Недовић, *Социолошки речник. Социолошки речник теоријско-правних, правосудних и социолошко-правних појмова*, Београд, 1996.

С. Карановић, *Православни, католички, исламски, јеврејски и протестантски појмовник*, Београд, 2003.

Љ. Стошић, *Речник црквених појмова*, Београд, 2006.

Ж. Ружић, *Енциклопедијски речник версификације*, Сремски Карловци – Нови Сад, 2008.

Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд, 2007.

М. Радовић-Тешић, *Граматички и лингвистички појмовник*, Београд, 2011.

З. Бечановић Николић [и др.], *Прегледни речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури*, Нови Сад, 2011.

О. Радуловић, *Књижевни појмовник: традиционални, теоријски и функционални појмови*, Београд, 2013.

Д. Милорадов, В. Павковић, С. Пузовић, Ј. Рашајски, *Орнитолошки речник*, Нови Сад, 2016.

4.2. Двојезични и вишејезични терминолошки речници јесу они у којима се терминологија једног језика – у нашем случају српског – даје упоредо са терминологијом другог или других језика. Двојезични или вишејезични терминолошки речници настају из потребе да се преводиоцима помогне приликом превођења термина из стручних области знања са једног језика на други. Такви су, на пример, код нас следећи речници:

компьютерам и информатике (6%), транспорту и телекоммуникациям (4%), экологии и охране окружающей среды (4%), языку и литературе (4%), электротехнике (2%) и т.д. Исходя из современной типологии словарей, то есть, их классификации по назначению, корпусу, полноте терминологических описаний, организации словарной статьи, в существующей сербской лексикографии выделяются следующие главные типы терминологических (специальных) словарей.

4.1. Описательные терминологические словари – словари, в которых в более краткой или обширной форме описывается терминология какой-либо дисциплины, области знания и т.п. на одном языке. Дефиниции в них могут быть очень краткими, иногда даются только синонимы слова, а значения описываются в одном или двух предложениях. Таковы, например, следующие словари:

Д. Живковић (ур.), *Речник књижевних термина*, Београд, 1992.

С. Милеуснић, *Азбучник српске православне цркве*, Београд, 1992.

Д. Драгишић, *Речник економских појмова*, Београд, 1995.

М. Тодоровић, С. Недовић, *Социолошки речник. Социолошки речник теоријско-правних, правосудних и социолошко-правних појмова*, Београд, 1996.

С. Карановић, *Православни, католички, исламски, јеврејски и протестантски појмовник*, Београд, 2003.

Љ. Стошић, *Речник црквених појмова*, Београд, 2006.

Ж. Ружић, *Енциклопедијски речник версификације*, Сремски Карловци – Нови Сад, 2008.

Т. Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд, 2007.

Г. Секуловић, *Енглеско-српскохрватски глосар ветеринарских термина = English-Serbo-Croatian Glossary of veterinary terms*, Београд, 1990.

Ј. Милићевић, *Речник машинске технике: енглеско-српскохрватски*, Београд, 1991.

Н. Ђокић, *Речник лингвистичке терминологије*, српско-француско-енглеско-немачки, Београд, 2001.

П. Новаков, *Појмовник структуралне лингвистике (морфологија и синтакса)* [напомена: српско-енглески појмовник], Нови Сад, 2006.

А. Добрић, *Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник*, Београд, 2004.

К. Кончаревић, М. Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник / Русско-сербский и сербско-русский богословский словарь*, Београд, 2012.

4.3. Нормативни терминолошки речници су они у којима се дају репрезентативни, нормативно уређени термини. У српској терминолошкој лексикографији савремени речници наука и струка нормативно су структурирани, што значи да су одреднице дате према стандардном лику, а термини страног порекла по правилу су адаптирани онако како норма налаже. Изразито нормативан карактер у погледу прописа који термин треба употребити у ком контексту имају електронске терминолошке базе израђене у специјалне сврхе, у којима презентација термина подразумева посебан формат са одређеним параметрима и информацијама. Пример такве базе у српској средини је терминолошка база *Евроним*, у којој су уз поједине термине дате информације о њиховом значењу, пореклу и употреби у области права, економије, саобраћаја, трговине и других области савременог законодавства. База је уређена по принципу електронског речника, а детаљније се о њој корисник може информи-

М. Радовић-Тешић, *Граматички и лингвистички појмовник*, Београд 2011.

З. Бечановић Николић [и др.], *Преглед речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури*, Нови Сад, 2011.

О. Радуловић, *Књижевни појмовник: традиционални, теоријски и функционални појмови*, Београд, 2013.

Д. Милорадов, В. Павковић, С. Пузовић, Ј. Рашајски, *Орнитолошки речник*, Нови Сад, 2016.

4.2. Двуязычные и многоязычные терминологические словари – это такие словари, в которых терминология одного языка – в нашем случае сербского – представлена параллельно с терминологией другого или других языков. Двуязычные или многоязычные терминологические словари создаются для того, чтобы удовлетворить потребность переводчиков в помощи при переводе терминов из специальных областей знания с одного языка на другой. Таковы, например, у нас следующие словари:

Г. Секуловић, *Енглеско-српскохрватски глосар ветеринарских термина = English-Serbo-Croatian Glossary of veterinary terms*, Београд, 1990.

Ј. Милићевић, *Речник машинске технике: енглеско-српскохрватски*, Београд, 1991.

Н. Ђокић, *Речник лингвистичке терминологије*, српско-француско-енглеско-немачки, Београд, 2001.

П. Новаков, *Појмовник структуралне лингвистике (морфологија и синтакса)* [напомена: српско-енглески појмовник], Нови Сад, 2006.

А. Добрић, *Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник*, Београд, 2004.

К. Кончаревић, М. Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник / Русско-сербский и сербско-русский богословский словарь*, Београд, 2012.

сати на интернет-адреси: http://prevodjenje.seio.gov.rs/evronim/index.php?jezik=srpl.

4.4. Дијалекатски терминолошки речници јесу они у којима је описан лексички слој неке области материјалне или духовне културе на одређеном дијалекатском простору, као што су:

Г. Драгин, „Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке", *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, Београд, 1991, 621–707.

М. Шпис-Ђулум, „Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)", *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, Београд, 1995, 397–490.

4.5. Савремени терминолошки речници су они у којима је представљено актуелно стање датог терминолошког система (највећи број публикованих стандардних терминолошких речника који су објављени у последње две-три деценије јесу савремени речници).

4.6. Историјски односно дијахронијски терминолошки речници јесу они у којима су описани термини неке области у датом историјском тренутку, као што је речник Исидоре Бјелаковић, *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*, Речник (259–476), Нови Сад, 2017.

5. *Закључак*. Поред тога што представљају значајна дела за разумевање појмовног система области знања којој су намењени, терминолошки речници су вредан извор језичког материјала за терминолошка и шира лингвистичка истраживања. Многи проблеми решавани у терминологији (науци о терминима, терминословљу) потекли су из праксе израде терминолошких речника, као и праксе израде великих описних речника (тезауруса), у којима се такође обрађује део терминолошког научног корпуса. Решење тих проблема у терминологији налази адекватну примену у практичној терминографији и лексикографији.

4.3. Нормативные терминологические словари – это словари, в которых представлены репрезентативные нормативно организованные термины. В сербской терминологической лексикографии современные словари наук и специальных дисциплин нормативно структурированы, то есть, словарные статьи организованы по стандартному образцу, а термины иностранного происхождения, как правило, адаптированы к текущей норме. Выраженно нормативный характер с точки зрения правил, в соответствии с которыми термин должен использоваться в зависимости от контекста, имеют электронные терминологические базы, составленные для специальных целей, где презентация термина подразумевает особый формат с определенными параметрами и информацией. Примером такой базы в сербской языковой среде может послужить терминологическая база *Евроним*, в которой отдельные термины сопровождаются информацией об их значении, происхождении и употреблении в области права, экономики, транспорта, торговли и в других областях современного законодательства. База устроена по принципу электронного словаря, а более детально о ее использовании пользователь может узнать по адресу в сети Интернет: http://prevodjenje.seio.gov.rs/evronim/index.php?jezik=srpl.

4.4. Диалектные терминологические словари – это словари, в которых описан лексический слой некоей области материальной или духовной культуры на территории определенного диалекта, как, например:

Г. Драгин, „Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке", *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, Београд, 1991, 621–707.

М. Шпис-Ђулум, „Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)", *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, Београд, 1995, 397–490.

ЛИТЕРАТУРА:

Александар Белић: „Увод", *Речник српскохрватскоī књижевноī и народноī језика*, књ. I, Београд, 1959, VII–XXVI. С. В. Гринев-Гриневич, *Введение в терминоведение. Как просто и легко составить словарь*, Москва, 1993. Ирена Грицкат: „Покушаји стварања српске научне терминологије средином прошлог века", *Наш језик*, XIV/2–3, 1964, 130–140. В. В. Дубичинский, *Лексикография русского языка*, Москва, 2009. Владан Јовановић: „Савремена српска терминологија и терминолошка лексикографија", *Српски језик и актуелна питања језичкоī планирања*, Зборник Института за српски језик САНУ III, 2016, 163–175. Владан Јовановић: „Терминографија и сродне дисциплине (из угла српске и словенске лингвистике)", *Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа*, 2016, 261–272. Владан Јовановић, *Српска војна лексика и терминологија*, Београд, 2016. Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник* (истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима), Београд, 1898. Обрад Обрадовић: „Уводна реч", *Француско-српскохрватски војни речник*, Сарајево, 1939, 7–8. Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Београд, 2009. *Речник српскоīа језика*, Нови Сад, 2007. *Речник српскохрватскоī књижевноī и народноī језика*, 1–, Београд, 1959–. *Речник српскохрватскоī књижевноī језика*, Нови Сад – Загреб, 1967–1976. А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева, *Общая терминология. Вопросы теории*, Москва, 2007. Э. Г. Шимчук, *Русская лексикография*, Москва, 2003.

4.5. Современные терминологические словари – это словари, в которых представлено актуальное состояние конкретной терминологической системы (большее число опубликованных стандартных терминологических словарей за последние два-три десятилетия являются современными словарями).

4.6. Исторические, либо диахронические терминологические словари – это словари, в которых описаны термины из некой области в конкретный исторический момент, как словарь Исидоры Бьелакович *Терминолоīија код Срба у 18. и 19. веку (маīематичка īеоīрафија и карīоīрафија)*, Речник (259–476), Нови Сад 2017.

5. *Заключение.* Терминологические словари, помимо того, что они представляют собой важные труды для овладения понятийной системой в определенных областях знания, для которых они предназначены, являются также ценным источником языкового материала для терминологических и более широких лингвистических исследований. Многие проблемы, решавшиеся в терминологии (как науке о терминах), явились следствием практики составления терминологических словарей, а также практики составления больших описательных словарей (тезаурусов), в которых также отражается часть терминологического научного корпуса. Решение этих проблем в терминологии находит свое адекватное применение в практической терминографии и лексикографии.

СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
АОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СР

Ксенија Кончаревић | Милан Радовановић
РУСКО-СРПСКИ
И СРПСКО-РУСКИ
ТЕОЛОШКИ
РЕЧНИК
ГЛАСНИК

МАТИЦА СРПСКА
Одељење за књижевност и језик
Лексикографска издања
Књига IV
Терминолошки речници
Књига 1
ДЕЛАН МИЛОРАДОВ
ВАСА ПАВКОВИЋ
СЛОБОДАН ПУЗОВИЋ
ЈАВОР РАШАЈСКИ
ОРНИТОЛОШКИ РЕЧНИК
ИМЕНА ПТИЦА
НОВИ САД
2016

Asio Brisson – *f. Strigidae* – сова (ПХС II).

↓ *A. flammeus* Pontoppidan (= A. accipitrinus Pall., A. brachyotus L., Brachyotus palustris Bonap., Otus brachyotus Gm., Strix brachyotos L., Strix flammea Pontopp.)[47] барежна јејна (Фир. Љ. II), барешна јеина (Себ. Ђ. I), барешна јејна (Фир. Љ. I), барешна сова (ПХС II), барска сова (Мар. В.), букаћ (ПХС II), букоћ (Кад. Х.), јеј (Кол. Ј.), јеј блатар (Кол. Ј.), куквизуза (Трст. Д. IV), кукувија (Миљк. Љ. I), ливадарка (РМС), мочварна сова (ПХС II), мочварна ушара (Финк), **ритска сова** (Ети. Ј.), ритска сова ушара (ЛЗЛФ), сова (Кос. В.), *сова мочварица* (ПХС II), сова мочварница (Вес. Д. IV), ћучумија (Трст. Д. IV); [сл. 53].

↓ *A. otus* L. (= Otus vulgaris Flem., Strix otus L.) букаћ[48] (ПХС II), букоћ (Кад. Х.), буљина (Финк), веја (Хирц М.), јеј (Кол. Ј.), јеј погрмар (Кол. Ј.), јејић (Трст. Д. IV), **мала ушара** (Матв. С. I), *йванинска сова* (Сто. Д.), рогата сова (Мар. В.), *сова* (Кос. В.), сова са ушима (Мат. С. II), **сова утина** (ПХС II), ут (Хирц М.), **утина** (ПХС II), утка (Хирц М.), ушара (Дусл Ј.), ушарица (ПХС II), ушина (Линт. Д.), шумска јејна (Фир. Љ. I), шумска сова (Ети. Ј.), *шумска ушара* (Мед. М. VII); [сл. 54].

Athene Boie – *f. Strigidae*.

↓ *A. noctua*[49] Scopoli (= Carine noctua Scop., Strix noctua Scop., Surnia noctua Bonap.) бена (РСАНУ), бенац (РСАНУ), букавац (РСАНУ), букочица (Хирц М.), буц (РДГ), ђока (РСАНУ), јужни ћук (Ђурч. В.), ковикуша (РСАНУ), кувик

---

[47] Врсте *Asio flammeus* и *Tyto alba* имају исти синоним – *Strix flammea*, аутори овог синонима нису исти – за прву врсту аутор је Понтопидан (Pontopp.), а за другу Лине (L.). Веома је тешко било идентификовати врсту уколико се у извору појављује овај стари назив без навођења имена аутора, те зато постоји подударност међу појединим српским називима за ове две врсте. Орнитоними су били помешани уз малу могућност њихове тачне идентификације (називи су у речнику разврстани углавном према српском називу и тако су исправљене грешке у изворима). Исто тако, називи других врста сова помешани су с врстом *Tyto alba*. Најфреквентније називе пак извори дају тачно: *ритска сова* је *Asio flammeus*, док је *кукувија Tyto alba*.

[48] С. Брусина преузима овај орнитоним од Х. Кадиха (уз напомену да се још неке врсте сова тако именују у Херцеговини), иако овај немачки природњак за обе врсте рода *Asio* и за врсту *Strix aluco* даје назив *букоћ*. Будући да Х. Кадих често уместо сугласника ч даје *ћ* и да се суфикс *-аћ* у српском језику махом јавља у комбинацији с придевском основом (*Глувађ/Глухађ, Ђолађ, зелембаћ, црвендаћ*), мислимо да је запис из Херцеговине ипак требало да гласи *букоч* (као што Д. Трстењак бележи, на пример, за врсте *Bubo bubo* или за *Pandion haliaëtus*) а не *букоћ* или *букаћ* (суфикс *-оч* ипак се среће – додуше ретко – у ботаничкој и зоолошкој терминологији: *клокоч, ћраскоч, ли-ђоч, ђуркоч, ђлавоч* итд.).

[49] Код ове врсте такође су помешани називи. Орнитолошка наука јасно прави разлику између врста *Athene noctua* и *Otus scops*, и то треба нагласити, док се у дијалектима и међу записивачима створила мешавина одговарајућих и неодговарајућих орнитонима, коју свакако треба забележити и уважити, поготово ако се погледају сви називи уазбучени и сагледа њихова не тако случајна и произвољна мотивација. Тако се дошло до закључка да се *ћуком* ипак у српском језику назива и ова врста а не само *Otus scops*. Како се не би поклопила два иста препоручена назива врсте, одлучили смо се да орнитоним *ћук* овде не маркирамо масним слогом, иако би, према учесталости, тако требало урадити.

Наташа Вуловић, Наташа Миланов
Наташа Вулович / Наташа Миланов
Институт за српски језик САНУ

Фразеолошки речници

Фразеологические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција фразеолошких речника.* Фразеолошки речници су публикације у којима се пописују и дефинишу фразеолошке јединице (фразеологизми, фраземе) као јединице фразеолошког фонда једног, два или више језика. По структури, једнојезични фразеолошки речник може бити тезаурусног типа (с намером да се што потпуније представи фразеолошки (и паремиолошки) корпус једног језика), идеографски (упућује на семантичке везе између одредница и синонимичне дефиниције) или специјални (дијалектолошки, жаргонски и др.). Фразеолошки речници се међусобно разликују по начинима фразеографске кодификације: обиму и врсти грађе, типовима дефиниција, међусобној координацији лематског упућивања, употреби стилистичких квалификатора и др. параметрима. Они служе томе да говорници једног језика науче исправне облике и значења фразеолошких јединица, док корисници двојезичних и вишејезичних фразеолошких речника стичу увид у корпус интернационалних фразеологизама, али и у технике превођења национално-специфичних фразеолошких јединица.

2.1. *Историјат – почеци.* Интересовање за пописивањем вишелексемних спојева (ужих и ширих), не само античких, већ и

1. *Определение фразеологических словарей.* Фразеологические словари – это публикации, в которых описываются и определяются фразеологические единицы (фразеологизмы, фраземы) в качестве единиц фразеологического фонда одного, двух или более языков. По структуре одноязычный фразеологический словарь может быть тезаурусного типа (с намерением как можно более полно представить фразеологический (и паремиологический) корпус одного языка), идеографический (указывает на семантические связи между словарными статьями и синонимические дефиниции) или специальный (диалектологический, жаргонный и др.). Между собой фразеологические словари различаются по способам фразеографической кодификации: по объему и типу материала, типам определений, по системе координации и ссылок между леммами, использованию стилистических квалификаторов и другим параметрам. Такие словари служат для того, чтобы носители одного языка усвоили правильные формы и значения фразеологических единиц, а пользователям двуязычных и многоязычных фразеологических словарей дают представление о корпусе интернациональных фразеологизмов и технике перевода национально-специфических фразеологических единиц.

фолклорних, постало је нарочито актуелно у европским језицима након периода хуманизма. Структурно-семантички различите вишелексемне конструкције бележене су у лексиконима или речницима с краја XVIII и почетка XIX века под називима: изрека, крилатица, афоризам, пословица, израз и сл. (исп. нпр. F. Wagner, *Universae phraseologiae latinae corpus: phraseologiis, demum apud nos linguis Hungarica, & Slavica locupletatum* (1750) (Hungarian, Latin, Russian, Bulgarian, Czech, Old Church Slavonic, Polish, Serbo-Croatian)). Почеци српске фразеографије могу се везати за крај XVIII века (1787) и објављивање књиге *Причѣ илиѣи йо йросѣому йословице, ѣемже сенѣенције илиѣи реченија* (*Причѣє илиѣи йо йросѣому йословицє ѣѣмжє сенѣенцїє илиѣи рѣченїл*) Јована Мушкатировића. Збирка обухвата око 2.500 уазбучених народних израза, изрека и калкова античких пословица, а наведене су и поједине фраземе у ужем смислу (нпр. *їлава без језика*). Код неких израза наведене су и тзв. дефиниције, објашњења или етимолошки податак.

У XIX веку објављене су збирке пословица Доситеја Обрадовића и Ђуре Даничића, а најзначајније су *Сриске народне йословице и друїе различне као оне у обичај узеѣе ријечи* Вука Караџића (1836), где су обједињене формално уазбучене различите фразеолошке форме. У збирци нису све фразеолошке јединице дефинисане, али су уз неке од њих наведене описне или упућивачке дефиниције, нпр. *„Ја дерем јарца а он козу.* Ја говорим једно а он друго"; *„Одрѣ вук а найеѣ реј.* Гледај: Липсује а псује", или шира народна текстуална форма од које су настали израз или изрека. Половином XIX века (1845) у Београду је штампан и својеврстан вишејезични лексикон пословица и изре-

2.1. *Исторический обзор – начало.* Интерес к фиксации словосочетаний, содержащих большее или меньшее количество элементов, не только античных, но и фольклорных, стал особенно актуальным в европейских языках после периода гуманизма. Различные структурно-семантические конструкции фиксировались в лексиконах или словарях с конца XVIII в. – начала XIX в. под названиями: поговорка, крылатое слово, афоризм, пословица, выражение и т.п. (см., например, F. Wagner. *Universae phraseologiae latine corpus: phraseologiis, demum apud nos linguis Hungarica & slavica locupletatum* (1750) (Hungaian, Latim, Russian, Bulgarian, Czech, Old Church Slavonic, Polish, Serbo-Croatian). Начало сербской фразеографии можно отнести к концу XVIII века (1787) и публикации книги *Причѣе илиѣи йо йросѣому йословице, ѣемже сенѣенције илиѣи реченија* (*Причѣє илиѣи йо йросѣому йословицє ѣѣмжє сенѣенцїє илиѣи рѣченїл*) Йована Мушкатировича. Коллекция включает около 2,5 тысяч народных выражений, поговорок и калек с античных пословиц, расположенных в алфавитном порядке, и приводятся также отдельные фраземы с более узким смыслом (например, *їлава без језика*). В некоторых случаях приводятся и так называемые определения, толкования или сведения об этимологии.

В XIX веке были опубликованы коллекции пословиц Досифея Обрадовича и Джуро Даничича, а наиболее важной была публикация Вука Караджича *Сриске народне йословице и друїе различне као оне у обичај узеѣе ријечи* (1836), где были объединены в алфавитном порядке различные фразеологические формы. В коллекции не все фразеологические единицы получили дефиниции, но к некоторым из них приведены описательные или направляющие определения, например, *„Ја дерем јарца а он козу*. Ја говорим једно, а он друго"; *„Одрѣ*

ка *Стихіє или Први основи їреческоїъ єзыка. Вторa часть, Израженія, разїовори, рѣчникъ, їословице и їрийоведчице: На Греческомъ, Турскомъ и Србскомъ єзыку*, док је 1896. године публикована *Збирка їалицизама, идиотизама и їословица* Ђ. Трифуновића.

2.2. *Историјат – развој*. Крај прве половине XX века значајан је за фразеологију као новоуспостављену лингвистичку дисциплину. У том периоду публикују се двојезични фразеолошки речници српског и немачког језика: V. Đisalović, J. Miler. *Rečnik srpskog i nemačkog jezika s obzirom na frazeologiju i na srpski naglasak* (1924/1933). Тада је штампан и први немачко-српски фразеолошки речник (I. Hubmajer, *Nemačka frazeologija sa kratkim gramatičkim dodatkom*, 1934? – тачна година издања није утврђена, али већина истраживача наводи 1934. годину), који је на 144 стране, формата Б6, обухватио 3.229 фразеолошких јединица преведених на српски језик. У периоду након Другог светског рата наставља се спорадично објављивање двојезичних речника, а један од њих јесте и *Rečnik engleskih izraza i idioma* М. Раденковић-Михајловић (1956).

3. *Настанак модерне фразеографије.* Почетак модерне српскохрватске фразеографије везује се за 1982. годину и појаву *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Јосипа Матешића. То је први једнојезични фразеолошки речник на српскохрватском говорном подручју. Извори за речник били су дотад објављени једнојезични и двојезични речници, као и грађа за шестотомни Речник Матице српске и Матице хрватске, а осим тога и књижевна дела објављена седамдесетих година XX века (претежно хрватска). Обрађено је 12.000 фразеологизама, од којих велики део заузимају конструкције

вук а најеш реї. Гледај: Липсује а псује“, или более распространенная народная текстуальная форма, на основе которой возникли выражение или поговорка. В середине XIX века (1845) в Белграде был напечатан и своего рода многоязычный лексикон пословиц и поговорок *Стихіє или Први основи їреческоїъ єзыка. Вторa часть, Израженія, разїовори, рѣчникъ, їословице и їрийоведчице: На Греческомъ, Турскомъ и Србскомъ єзыку*, а в 1896 году была опубликована коллекция *Збирка їалицизама, идиотизама и їословица* Дж. Трифуновича.

2.2. *Исторический обзор – развитие.* Конец первой половины XX века важен для фразеологии как для новой сложившейся лингвистической дисциплины. В этот период публикуются двуязычные фразеологические словари сербского и немецкого языков: V. Đisalović, J. Miler. *Rečnik srpskog i nemačkog jezika s obzirom na frazeologiju i na srpski naglasak* (1924/1933). Тогда же был опубликован и первый немецко-сербский фразеологический словарь (I. Hubmajer, *Nemačka frazeologija sa kratkim gramatičkim dodatkom*, 1934? – точный год издания не установлен, но большинство исследователей приводит 1934 год), в котором на 144 страницах формата Б6 приводится 3 229 фразеологических единиц, переведенных на сербский язык. В период после Второй мировой войны продолжается спорадическая публикация двуязычных словарей, и один из них *Rečnik engleskih izraza i idioma* М. Раденкович-Михайлович (1956).

3. *Возникновение современной фразеографии.* Начало современной сербскохорватской фразеографии отсчитывается от 1982 года и связано с появлением *Фразеологического словаря хорватского или сербского языка (Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika)* Йосипа Матешича. Это первый одно-

поредбеног типа (нпр. *žut kao limun, gorak kao čemer*). Речник је абецедно конципиран, а фразеологизми се наводе према тематским пољима. Кључна реч се увек даје у основном облику (нпр. *GODINA biti u [odmaklim (poodmaklim)] godinama* „biti star, starija osoba"). Распоред грађе условљен је формалном природом фразеологизма – ако садржи именицу (или више њих), обрада је под првом именицом, ако садржи придев, обрада је под првим придевом итд. (*bježati ipf. od koga, od čega kao đavo od krsta* v. ĐAVAO/ĐAVO). За ознаке варијантних лексема на српском и хрватском говорном подручју употребљава се коса црта (нпр. *zrak/vazduh*). Код глагола у инфинитиву доследно се даје и ознака вида. Лексичке варијанте наводе се у облим заградама, попут принципа у описним речницима, Речнику САНУ и Речнику Матице српске – Матице хрватске (нпр. *dići pf. (podići pf.) koga na noge*; *guhu (ūoguhu) na noīe* (некога)). Важна карактеристика речника јесте и доследно обележавање рекције фразеологизма, док се факултативни део фразеологизма даје у угластим заградама (нпр. *držati ipf. uzde u [svojim] rukama* „imati vlast, gospodariti, biti gospodar situacije"). Такође се користе упућивачке дефиниције (нпр. *poći pf. krivim (lošim, zlim i sl.) putem* v. *ići krivim putem*). Као стилистички квалификатор користи се само *ирон.* (иронични) (нпр. *biti bistar kao boza* iron. „biti glup"). Уз сваку фразему наведен је илустративни пример (из *Грађе*, из Речника САНУ или редакцијски). Карактеристика овог речника јесте и то да су стални чланови фразеолошке конструкције акцентовани.

Последњих деценија XX века публиковано је и неколико дијалектолошких фразеолошких речника, формално азбучно конязычный фразеологический словарь на территории, где говорят на сербскохорватском языке. Источниками для словаря послужили ранее опубликованные одноязычные и двуязычные словари, а также материалы к шеститомному Словарю Матицы сербской и Матицы хорватской, и, кроме того, литературные произведения, опубликованные в семидесятые годы XX века (преимущественно хорватские). Было обработано 12 000 фразеологизмов, из которых значительная часть – конструкции сопоставительного типа (например, *žut kao limun, gorak kao čemer)*. Словарь устроен по алфавитному принципу, а фразеологизмы приведены по тематическим полям. Ключевое слово всегда дается в основной форме (например, *GODINA biti u [odmaklim (poodmaklim)] godinama* „biti star, starija osoba"). Распределение материала обусловлено формальной природой фразеологизма: если он содержит существительное (или несколько существительных), то толкование содержится под первым существительным, если содержит прилагательное, толкование – под первым прилагательным и т.д. (*bježati ipf. od koga, od čega kao đavo od krsta* v. ĐAVAO/ĐAVO). Для обозначения вариантных лексем на территориях сербского и хорватского языков соответственно используется косая черта (например, zrak/vazduh). Для глаголов в форме инфинитива последовательно приводится и указание на вид. Лексические варианты приводятся в круглых скобках, с использованием принципа описательных словарей, таких, как Словарь САНИ и Словарь Матицы сербской – Матицы хорватской (например, *dići pf. (podići pf.) koga na noge*; *guhu (ūoguhu) na noīe* (некога)). Важная характеристика словаря состоит также и в последовательном маркировании рекции фразеологизмов, а факультативная часть

ципираних, нпр. *Из лексике и фразеолоīије 'друштвених' иīара Врачана* Б. Марковића (1975), као и *Фразеолоīија стараха и наде у ūиротском īовору* (1989) и *Фразеолоīија омаловажавања у ūиротском īовору* (1990) Д. Златковића. Неколико двојезичних фразеолошких речника објавили су Ј. Кашић и В. Петровић с коауторима у том периоду: српскохрватско-мађарски (1983), српскохрватско-словачки (1984), српскохрватско-румунски (1986), српскохрватско-русински (1987).

4. *Савремено стање.* Савремено стање у фразеографији обележавају два једнојезична речника Ђорђа Оташевића – *Мали срūски фразеолошки речник* (2007) и *Фразеолошки речник срūскоī језика* (2012). *Фразеолошки речник срūскоī језика* азбучно је конципиран, а фразеолошке јединице се наводе према тематским пољима. Кључна реч се увек наводи у основном облику – тако се именице и придеви дају у номинативу једнине, глаголи у инфинитиву (нпр. под одредницом *народ: īлас народа, цвеī друштва (народа), човек из народа*). Изворе су чинили постојећи фразеолошки и описни речници српског језика, приручници, монографије и научни радови. Новије примере аутор је преузео из сопствене грађе за *Велики речник нових и незабележених речи*. Првенствено су забележене фраземе које осликавају стање у савременом стандардном језику, али и неки покрајински и застарели фразеологизми који су потврђени у значајним делима српске књижевности. Стилистичка квалификација је диференцираније у односу на претходни једнојезични фразеолошки речник (бројни су нормативни, стилски, терминолошки и др. квалификатори: *засī.* (застарело), *ūокр.* (покрајински), *ūоīрд.* (погрдно), *жарī.* (жаргонски) и сл.). Одређена су јасна графичка решења: факултативне лексичке компоненте наводе се у изломље-

фразеологизма приводится в квадратных скобках (например, *držati ipf. uzde u [svojim] rukama* „imati vlast, gospodariti, biti gospodar situacije"). Также используются уточняющие определения (например, *poći pf. krivim (lošim, zlim i sl.) putem* v. *ići krivim putem).* В качестве уточняющих помет используется только «ирон.» (ироничный) (например *biti bistar kao boza* iron. „biti glup"). Каждая фразема сопровождается иллюстративным примером (из *Материалов,* из Словаря САНИ и редакторским). Особенность этого словаря также и в том, что в постоянных членах фразеологической конструкции проставлены ударения.

В последние десятилетия XX века было опубликовано также и несколько диалектологических фразеологических словарей, составленных по формальному алфавитному принципу, например, *Из лексике и фразеолоīије 'друштвених' иīара Врачана* Б. Марковича (1975), а также *Фразеолоīија стараха и наде у ūиротском īовору* (1989) и *Фразеолоīија омаловажавања у ūиротском īовору* (1990) Д. Златковича. Примерно в это же время Й. Кашич и В. Петрович с соавторами опубликовали несколько двуязычных фразеологических словарей: сербскохорватско-венгерский (1983), сербскохорватско-словацкий (1984), сербскохорватско-румынский (1986), сербскохорватско-русинский (1987).

4. *Современное состояние.* Современное состояние фразеографии отмечено двумя одноязычными словарями Джордже Оташевича – *Мали срūски фразеолошки речник* (2007) и *Фразеолошки речник срūскоī језика* (2012). *Фразеолошки речник срūскоī језика* устроен по алфавитному принципу, а фразеологические единицы приводятся по тематическим полям. Ключевое слово всегда приводится в основной форме, т.е. существительные и прилага-

ним заградама, а варијантне у облим (нпр. *од <једног> динара направити два (пет)* „бити врло успешан у послу, у обртању, у оплодњи капитала"). Код видских парњака глагола најпре се даје свршени глагол, а затим иза косе црте несвршени (нпр. *направити/правити себе будалом*). Рекцијска обележја истичу се у угластим заградама (нпр. *утерати [некога] у памет*). Фразеолошке одреднице нису акцентоване. Као новина може се издвојити понављање семантичке идентификације код сваког члана фразеолошке конструкције.

Један од речника који представља двојезичну модерну фразеографију јесте *Српскохрватско-руски фразеолошки речник* (*Сербохорватско-русский фразеологический словарь*) О. Трофимкине (2004), који садржи око 1.100 фразеолошких јединица. У речник је ушла фразеологија књижевног језика, која је највећим делом потврђена у Речнику САНУ, Речнику Матице српске, као и фразеолошком речнику Ј. Матешића, али и из више од 170 књижевних дела. Фраземе су распоређене према гнездима формираним око кључних речи – најчешће именица. Дефиниција фразеологизма на руском језику је описна, уз навођење синонимичних фразеологизама (нпр. *знати у лицо* кога – знать по внешнему виду, по облику; син. *знать в лицо*), а значења су пропраћена примерима употребе. Варијантни и факултативни облици такође су обележени, аналогно фразеографској пракси (обла или угласта заграда). Уз поједине српске изразе који немају руске еквиваленте дају се информације енциклопедијског типа – описани су појмови типични за српску средину (нпр. такво се објашњење даје за фразеологизам *па мирна Бачка*).

У савременој српској фразеографији најбројнији су енглеско-српски фразеолошки речници (више од 20), од којих је већина

тельные в именительном падеже единственного числа, глаголы в инфинитиве (например, в словарной статье *народ*: *глас народа*, *цвет друштва (народа)*, *човек из народа)*. Источниками послужили существующие фразеологические и описательные словари сербского языка, справочники, монографии и научные труды. Новейшие примеры автор брал из собственных словарных материалов для словаря неологизмов *Велики речник нових и незабележених речи*. Прежде всего, зафиксированы фраземы, отражающие состояние в современном стандартном языке, а также некоторые областные и устаревшие фразеологизмы, верифицированные в выдающихся произведениях сербской литературы. Стилистические особенности более четко дифференцированы по сравнению с предыдущим одноязычным фразеологическим словарем (имеется много нормативных, стилистических, терминологических и других помет: заст.(устаревшее). покр. (областное), погрд. (уничижительное), жарг. (жаргонное) и т.п. Используются также четкие графические решения: факультативные лексические компоненты приводятся в фигурных скобках, а варианты в круглых (например, *од <једног> динара направити два (пет)* «бити врло успешан у послу, у обртању, у оплодњи капитала»). У видов глагольных пар сначала приводится совершенный вид, а за косой чертой несовершенный (например, *направити/правити себе будалом*). Рекции приводятся в квадратных скобках (например, *утерати [некога] у памет*). Ударения в заглавных словах не проставлены. В качестве новации можно отметить повторение семантической идентификации каждого члена фразеологической конструкции.

Один из словарей, представляющих современную двуязычную фразеографию, это *Српскохрватско-руски фразеолошки речник*

имала по неколико издања (речници Ж. Ковачевића, Б. Герзића, Б. Милосављевића). Живорад Ковачевић објавио је енглеско-српски и српско-енглески фразеолошки речник. У овом речнику обрађено је преко 25.000 фразеологизама и преко 1.000 пословица. Речник садржи додатак, као преглед *лажних пријатеља*. Фразеологизми се наводе и дефинишу под кључним речима које могу бити именице, глаголи, придеви и прилози. У дефиницији се даје одговарајући српски еквивалент (нпр. *head over hels* „navrat-nanos"). Речник садржи и примере употребе, ексцерпиране из британских и америчких новина и часописа, речника, као и из књижевних дела. Сличан принцип обраде фразеологизама примењен је и у енглеско-српским речницима Бошка Милосављевића (нпр. из 2007. г.). Српско-енглески фразеолошки речници представљају тип обратног речника, урађеног на основу енглеско-српских речника.

Француско-српску односно српско-француску фразеографију репрезентују четири речника, од којих је најновији *Српско-француски речник идиома и изрека* Бошка Милосављевића (2008). Овај речник је конципиран тако да се српске фразеолошке конструкције споје са одговарајућим у француском језику. То су народне изреке (*мачку је много повеђа глава*), пословице (*ко рано рани, две среће граби*), поређења (*жут као рис*), фраземе књижевног или жаргонског стила (*раде му кликери*). Савремене фразеолошке српско-немачке, тј. немачко-српске речнике репрезентују: *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik* (2007), Б. Петронијевић, који садржи 1.300 одредница, строго алфабетски презентованих према семантичком фокусу („нуклеусу фраземе") и *Frazeološki nemačko-*

(Сербохорватско-русский фразеологический словарь) О. Трофимкиной (2004), содержащий около 1 100 фразеологических единиц. В словарь вошла фразеология литературного языка, которая, в основном, верифицирована Словарем САНИ, Словарем Матицы сербской и фразеологическим словарем Й. Матешича, а также более чем 170 литературными произведениями. Фраземы распределены по гнездам, сформированным по ключевым словам, чаще всего существительным. Определение фразеологизма на русском языке описательное, с приведением синонимичных фразеологизмов (например, *знати у главу* кога – знать по внешнему виду, по облику; син. *знать в лицо*), а значения сопровождаются примерами употребления. Вариантные и факультативные формы также сопровождаются пометами, в соответствии с фразеографической практикой (круглая или квадратная скобка). К отдельным сербским выражениям, не имеющим русских эквивалентов, дается информация энциклопедического типа – описываются понятия, типичные для сербской среды (например, такое толкование дается фразеологизму *па мирна Бачка*).

В современной сербской фразеографии наиболее многочисленны англо-сербские фразеологические словари (более 20), некоторые из них неоднократно переиздавались (словари Ж. Ковачевича, Б. Герзича, Б. Милосавлевича). Живорад Ковачевич опубликовал англо-сербский и сербско-английский фразеологический словарь. Этот словарь содержит более 25 000 фразеологизмов и более 1 000 пословиц. Словарь содержит приложение в виде обзора *ложных друзей переводчика.* Фразеологизмы приводятся и интерпретируются по ключевым словам, которые могут быть существительными, глаголами, прилагательными и наречиями. В определении приводится соответствующий

srpski rečnik (2016), Н. Крњаић Цекић, који садржи углавном глаголске фразеолошке конструкције. Готово истовремено објављени су и други двојезични речници: *Rečnik idioma i fraza: španesko-srpski/srpsko-španski* (2006) К. Спалајковић, *Грчко-српски речник идиома* (2007) П. Мутавџића, *Rečnik fraza i opštih izraza srpsko-italijanski* (2015) М. Стојановића, као и вишејезични *Фразеолошки српско-италијанско-француски речник* (2010) Б. Головића.

5. *Закључак.* Српска фразеографија представља младу дисциплину чије се кодификацијске методе развијају упоредо с развојем теоријског апарата фразеологије, који је још увек у формирању. Упоредо с тим, лексикографи проналазе нове начине идентификације основне фразеоформе, дефинисања и квалификовања у једнојезичним, а прецизна навођења адекватних структурно-семантичких еквиваленатa и преводних дефиниција у двојезичним и вишејезичним фразеолошким речницима.

ЛИТЕРАТУРА:

Vesna Berić-Đukić: „Prvi nemačko-srpski frazeološki rečnik: iz naše lingvističke prošlosti", *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXV, 1997, 149–151. Надежда Лаиновић-Стојановић: „Ольга Иванова Трофимкина, Сербохорватско-русский фразеологический словарь, Москва, 2005", *Славистика*, IX, 2005, 430–431. Драгана Мршевић-Радовић: „О. И. Трофимкина, Сербохорватско-русский фразеологический словарь = Српскохрватско-руски фрезеолошки речник, Москва, 2005", *Књижевност и језик*, 53/1–2, 2006, 201–204. Марина Николић: „Ђорђе Ота-

сербский эквивалент (например, *head over hels* «navrat-nanos»). Словарь содержит и примеры употребления из британских и американских газет и журналов, словарей, а также из литературных произведений. Сходный принцип презентации фразеологизмов применен и в англо-сербских словарях Бошко Милосавлевича (напр. 2007 г.). Сербско-английские фразеологические словари – это тип обратного словаря, составленного на основе англо-сербских словарей.

Французско-сербскую и сербско-французскую фразеографию представляют четыре словаря, из которых новейшим является *Српско-француски речник идиома* Бошко Милосавлевича (2008). Этот словарь составлен так, что сербские фразеологические конструкции соединены с соответствующими им во французском языке. Это народные поговорки (*мачку је много говеђа глава*), пословицы (*ко рано рани, две среће граби*), сравнения (*луд као рис*), фраземы литературного или жаргонного стиля (*раде му кликери*). Современные фразеологические сербско-немецкие и немецко-сербские словари представлены следующими словарями: *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik* (2007), Б. Петрониевич, содержащий 1 300 словарных статей, в строгом алфавитном порядке по семантическому фокусу («ядру фраземы») и *Frazeološki nemačko-srpski rečnik* (2016), Н. Крняич-Цекич, содержащий, в основном, глагольные фразеологические конструкции. Почти одновременно вышли и другие двуязычные словари: *Rečnik idioma i fraza: španesko-srpski/srpsko-španski* (2006) К. Спалайкович, *Грчко-српски речник идиома* (2007) П. Мутавджича, *Rečnik fraza i opštih izraza srpsko-italijanski* (2015) М. Стояновича, а также многоязычный *Фразеолошки српско-италијанско-француски речник* (2010) Б. Головича.

шевић, Фразеолошки речник српског језика, Нови Сад: Прометеј, 2012, 1048 стр.", *Јужнословенски филолоī*, LXIX, 2013, 481–487. Александар Перић: „Данка Ђокић, Енглеско-српски речник фразалних глагола, Београд, 2002", *Prevodilac*, 21/3–4 (49), 2002, 62–64. Milica Radović-Tešić: „Josip Matešić: Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb 1982", *Јужнословенски филолоī*, XLIV, 1983, 101–106. Danko Šipka, *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim*, Springfield, 2000. Margita Šnel-Živanović: „Božinka Petronijević, Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik", *Зборник Маīице сриске за филолоīију и линīвисīику*, LI/1–2, 2008, 264–267.

Заключение. Сербская фразеография является молодой дисциплиной, методы кодификации которой развиваются параллельно с развитием теоретического аппарата фразеологии, все еще продолжающего формироваться. Одновременно с этим лексикографы находят новые способы идентификации основной фразеоформы, определения и атрибутирования в одноязычных словарях, привидения точных адекватных структурно-семантических эквивалентов и переводных определений в двуязычных и многоязычных фразеологических словарях.

СЕРБОХОРВАТСКО-
РУССКИЙ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
Д. И. Ермакович
СРПСКОХРВАТСКО-
РУСКИ
ФРАЗЕОЛОШКИ
РЕЧНИК

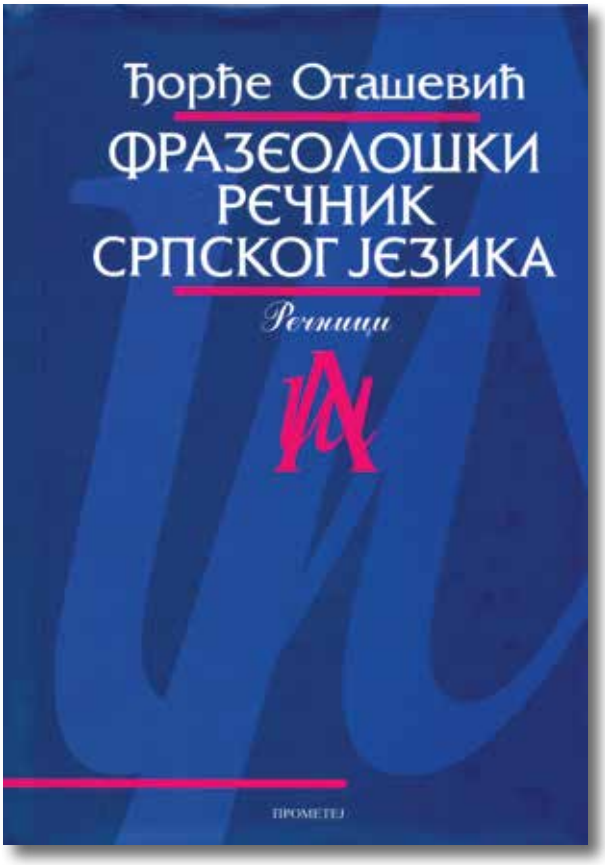
Ђорђе Оташевић
ФРАЗЕОЛОШКИ
РЕЧНИК
СРПСКОГ ЈЕЗИКА
Речници
ПРОМЕТЕЈ

Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*,
Београд, 2012.

Ц

ЦАР

бити (држати се, владати се, понашати се) као мали цар понашати се охоло, надмено, гледати друге с висине.

бити цар на своме сам управљати својим власништвом, бити независан и слободан.

благо цара Радована огромно недостижно богатство.

горски цар хајдук, одметник.

дати цару царево, а Богу божје дати свакоме оно што му припада, онолико колико му припада, измирити своје обавезе према некоме.

дотерати (притерати) цара до дувара а. довести некога у безизлазан положај. б. завршити, привести крају неки посао.

живети као <мали> цар живети у изобиљу, безбрижно, лагодно.

знати шта је <и> цар вечерао бити упућен у сва догађања, у све новости, знати мноштво неважних ствари.

небески цар Бог.

сести/седети цару уз колено доспети до највећих почасти, доспети до највишег положаја.

ЦАРЕВ

гладна (зла, царева) година неродна година.

Милена Јакић
Милена Якич
Институт за српски језик САНУ

Фреквенцијски речници
Частотные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Срби̏ли имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!” Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник”.
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ћетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога”.Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ѓике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази”..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција фреквенцијског речника*. Фреквенцијски речник је тип речника на чијој се левој страни налази *одредница*, а на десној различити *граматички* и *статистички подаци*. Назив *фреквенцијски* потиче од тога што се мери учесталост, односно фреквенција појављивања одредница у одређеном језичком узорку (*језичком корпусу*), што је уједно и обавезан податак у овом типу речника, а поред тога могу се навести и други подаци (фреквенцијски ранг, вероватноћа појављивања, фреквенција појединих облика дате одреднице). Језички корпус, на основу кога се припрема фреквенцијски речник, сачињен је од збирке текстова једног језика, за коју се претпоставља да је *репрезентативна* и *поуздана*, тј. да на најбољи начин представља језик који је потребно описати у датом фреквенцијском речнику. Најчешћи тип одреднице у овој врсти речника јесу речи (облици речи или лексеме), али могу бити и језичке јединице других нивоа (морфема, глас, слово, слог, значење речи, вишечлани израз итд.). *Граматички подаци* о одредници у фреквенцијском речнику зависе од начина анотације језичког корпуса (на основу којег су израђени). Тако, на пример, уколико у фреквенцијском речнику израђеном на основу лематизованог корпуса потражимо „кућа", добићемо фреквенцију не само тог облика, већ и целе парадигме (кућом,

1. *Определение частотного словаря*. Частотный словарь – тип словаря, на левой стороне которого находится *заголовочная единица*, а на правой – различные *грамматические* и *статистические сведения*. Название *частотный* указывает на то, что такой словарь измеряет частоту встречаемости заголовочных единиц в определенном лингвистическом образце (*языковом корпусе*), что в то же время является и обязательной информацией в словаре этого типа, кроме этого, могут приводиться и другие сведения (частотный ранг, вероятность появления, частота отдельных форм данной заголовочной единицы). Языковой корпус, на базе которого составляется частотный словарь, состоит из собрания текстов одного языка, для которого предполагается, что оно является *репрезентативным* и *надежным*, то есть максимально хорошо представляет язык, который необходимо описать в данном частотном словаре. Наиболее частым типом заголовочной единицы в таких словарях являются слова (словоформы или лексемы), но могут встречаться и языковые единицы других уровней (морфема, звук, буква, слог, значение слова, многочленное выражение и т.д.). *Грамматические сведения* о заголовочной единице в частотном словаре зависят от способа аннотирования языкового корпуса (на базе которого он составлен). Так, например, в частотном сло-

кућама, куће…). Такође, можемо за облик „рани" добити податак о томе колико пута се тај облик појавио као граматички облик придева „ран", колико пута као облик именице „рана", глагола „ранити" и глагола „(х)ранити". Са друге стране, у фреквенцијском речнику израђеном на основу нелематизованог корпуса добијамо податак о фреквенцији датог облика (нпр. „ран" или „кућом") без податка о томе којој одредници и врсти речи дати облик припада, а сваки од облика (кућом, кућама, кућу…) биће засебна одредница (в. нпр. претрагу „рани" или „кућом" на http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php). Језички корпуси пак могу имати и дубљу морфолошку анотацију, те се тада одредницама фреквенцијског речника приписују и подаци о граматичком облику (глаголски облик, падеж, број, род и сл., те се тада могу раздвојити фреквенције синкретичних граматичких облика, нпр. „кућа" као номинатив једнине и као генитив множине).

Неки од речника садрже и информације о употреби речи у конкретним говорним ситуацијама и њиховој стилској маркираности (нпр. да ли се дата реч употребљава у академском дискурсу, у писаној или усменој комуникацији, у монологу или при говорној интеракцији итд.), а некада се уз сваку одредницу даје и реченица као илустрација њене употребе у контексту.

Овај тип речника најкориснији је истраживачима различитих профила, пре свега лингвистима, психолозима, педагозима, социолозима, па и књижевним теоретичарима и критичарима. Поред тога, погодан је као помоћно средство наставницима матерњег и страних језика, при изради других приручника, пре свега речника и уџбеника, а може бити интересантан и лаицима.

варе, составленном на базе лемматизированного корпуса, если искать «кућа», то получим частоту употребления не только этой формы, но и всей парадигмы (кућом, кућама, куће ...). Так же можно для формы «рани» получить информацию, сколько раз эта словоформа встретилась в качестве грамматической формы прилагательного «ран», сколько раз в форме существительного «рана», глагола «ранити» и глагола «(х)ранити». С другой стороны, в частотном словаре, составленном на базе нелемматизированного корпуса, можно получить сведения о частоте употребления именно этой формы (например, «ран» или «кућом»), без информации о том, к какой заголовочной единице и части речи данная форма относится, а каждая из форм (кућом, кућама, кућу ...) будет являться отдельной заголовочной единицей (см. например, поиск «рани» или «кућом» на сайте http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php). Языковые корпусы все же могут иметь и более глубокое морфологическое аннотирование, в этом случае к заголовочной единице добавдяются сведения о грамматической форме (форма глагола, падеж, число, род и т.п., в этом случае можно разграничить частоту синкретических грамматических форм, например, «кућа», как именительный падеж единственного числа и как родительный множественного).

Некоторые из словарей также содержат информацию о словоупотреблении в конкретных речевых ситуациях и их стилистической маркировке (например, употребляется ли данное слово в академическом дискурсе, в письменном или устном общении, в монологе или разговорных ситуациях и т.д.), иногда к каждой заголовочной единице прилагается пример в качестве иллюстрации его употребления в контексте.

За српски језик израђен је солидан број фреквенцијских речника, мотивисаних различитим циљевима, те стога покривају различите језичке узорке (писана дела једног или више аутора, сабрана дела појединих писаца, различите књижевне жанрове, функционалне стилове, узрасне групе, професије итд.).

2.1. *Историјат – почеци.* Иако се ова грана лексикографије у односу на друге сматра младом, а природа и намена фреквенцијских речника нису широко познате, један од првих речника ове врсте израђен је још крајем деветнаестог века, а приредио га је немачки научник Фридрих Вилхелм Кединг, 1897. године (https://archive.org/stream/hufigkeitswrter00kaedgoog#page/n16/mode/thumb), на узорку од 10 милиона речи. Непосредно након тога отпочиње израда великог броја различитих фреквенцијских речника енглеског језика, за чиме следе речници француског, руског, шпанског, чешког, пољског, румунског и других језика. Најпре су фреквенцијски речници настајали из сасвим практичних разлога, као што су израда стенографских знакова, издвајање најчешће употребљаваних речи за потребе споразумевања трговаца, путника, радника, емиграната, мисионара на страном језику, а потом се налази њихова примена у образовању, кроз усмеравање наставника матерњег језика на које речи треба обратити пажњу ученицима. Припрема првих фреквенцијских речника подразумевала је огроман труд великог броја чланова тима, а често је у речнику, пре свега због физичког ограничења у количини папира потребног за штампу, објављивано по неколико стотина или евентуално хиљада најчешће употребљаваних речи.

Израда првих фреквенцијских речника на материјалу српског језика почела је четрде-

Данный тип словарей наиболее полезен для исследователей различной специализации, прежде всего, лингвистов, психологов, педагогов, социологов, а также для теоретиков литературы и критиков. Наряду с этим, он подходит в качестве вспомогательного средства для преподавателей родного и иностранных языков, при составлении других справочников, прежде всего, словарей и учебников, а также может быть интересен и публике, не имеющей специальной подготовки.

Для сербского языка составлено солидное количество частотных словарей для самых различных целей, поэтому они покрывают различные языковые образцы (письменные произведения одного или более авторов, собрания сочинений отдельных писателей, различные литературные жанры, функциональные стили, возрастные группы, профессии и т.д.).

2.1. *Исторический обзор – начало.* Несмотря на то, что эта область лексикографии по сравнению с другими считается молодой, и природа, и назначение частотных словарей широко неизвестны, один из первых словарей данного типа составлен еще в конце девятнадцатого века, его подготовил немецкий ученый Фридрих Вильгельм Кединг в 1897 году (https://archive.org/stream/hufigkeitswrter00kaedgoog#page/n16/mode/thumb), на материале в 10 миллионов слов. Сразу после этого начинается составление большого количества частотных словарей английского языка, затем следуют словари французского, русского, испанского, чешского, польского, румынского и других языков. Сначала частотные словари возникали по чисто практическим причинам: разработке стенографических знаков, выделение наиболее употребительных слов для улучшения взаимопонимания между торговцами, путешественниками, работниками, эмигрантами,

сетих година прошлог века, а један од првих речника јесте *Фреквенцијски речник Марка Миљанова*, објављен почетком седамдесетих година у издању Висконсинског универзитета у Супериору, САД (Костић, Ђ. 1971). Овај речник настао је као део пројекта који је за циљ имао опис структуре српског језика, али и развој области машинског превођења. Годину дана раније објављен је и *Дечји речник*, израђен на језичком корпусу сачињеном од писаних задатака ученика основних школа (Лукић 1970).

2.2. *Историјат – развој.* У нашој средини већина фреквенцијских речника израђена је у два центра, окупљена око два теоријско-истраживачко-прагматична задатка. Група истраживача у Институту за педагошка истраживања, при изради овог типа речника имала је превасходно мотиве везане за педагогију, односно образовање и наставу. Тако је Вера Лукић израдила серију фреквенцијских речника, изведених из узорка од преко 1,5 милиона речи из писаних састава ученика основних школа. Циљ ових истраживања био је да се утврде карактеристике вокабулара за поједине узрасте, али и опште карактеристике речника, у сврху унапређења образовања и методике наставе. Нешто касније, Владислава Кнафлич, на основу писмених задатака студената Педагошке академије у Београду, приредила је *Фреквенцијски речник будућих учитеља*, са циљем да се испита језик којим се одрасли обраћају деци.

Друга група истраживача, окупљена око *Института за експерименталну фонетику и патологију говора*, под руководством Ђорђа Костића, отпочела је прикупљање језичког корпуса и припрему фреквенцијских речника. Замисао Ђ. Костића била је да се кроз целокупни пројекат „Квантитативни опис структуре српског језика" опишу лингви-

миссионерами при общении на иностранном языке, затем они находят применение в области образования, указывая учителям родного языка, на какие слова следует обратить внимание учеников. Подготовка первых частотных словарей подразумевала огромный труд больших коллективов, и часто в словаре, прежде всего из-за физически ограниченного количества бумаги для печати, публиковалось по несколько сот или иногда тысяч наиболее употребительных слов.

Составление первых частотных словарей на материале сербского языка началось в сороковых годах прошлого века, и один из первых словарей – *Фреквенцијски речник Марка Миљанова*, который опубликован в начале семидесятых годов в издании Университета штата Висконсин в Сьюпериоре, США (Костић, Ђ. 1971). Этот словарь сложился как часть проекта, имевшего целью описание структуры сербского языка, а также развитие сферы машинного перевода. Годом ранее опубликован словарь *Дечји речник*, составленный на базе языкового корпуса из материалов письменных работ учеников начальных школ (Лукић 1970).

2.2. *Исторический обзор – развитие.* В нашей среде большинство частотных словарей составлялось в двух центрах, сосредоточенных на решении двух теоретико-исследовательских и прикладных задач. Группа исследователей в Институте педагогических исследований при составлении такого типа словарей имела прекрасные мотивы, связанные с педагогикой, то есть образованием и обучением. Так, Вера Лукич подготовила серию частотных словарей на материале примерно 1,5 миллионов слов из письменных работ учеников восьмилетних школ. Цель этих исследований установить характеристики вокабуляра для отдельных возрастов,

стички релевантни аспекти српског језика. Стога је пројекат обухватио узорак српског језика од првих записа из XII века, па све до аутора XX века, тј. савременог језика. Тако припремљен *Корпус српског језика* заправо је дијахрони корпус, састоји се од 11 милиона речи и обухвата пет временских периода: српски језик од XII до XVIII века, језик XVIII века, сабрана дела Вука Ст. Караџића, језик друге половине XIX века и савремени српски језик (Костић, Ђ. 2001; http://serbian-corpus.rs/). Овај пројекат трајао је 6 година и на њему је учествовало око 250 сарадника. Свака реч у корпусу ручно је граматички обрађена системом анотације који разликује око 2.000 граматичких облика. Део корпуса који се односи на савремени језик садржи шест милиона речи и пет функционалних стилова (литерарна проза, дневна штампа, поетски, научни и политички текстови). На основу овако прикупљене базе састављен је фреквенцијски речник дневне штампе (узорак од око милион речи) и око 200 фреквенцијских речника израђених на основу збирки поезије (такође на узорку од око милион речи), спојених у фреквенцијски речник савремене поезије. Сви поменути речници припремани су у периоду између 1955. и 1961. године, дакле пре развоја дигиталних технологија, тј. преписивањем речи на папир, сечењем листова и физичким груписањем листића са истом одредницом, граматичким анотирањем, уазбучавањем и након тога ручним бројањем. Три деценије касније, овај материјал дигитализован је и на тај начин допринео је даљем развоју квантитативне лингвистике српског језика (Костић, Ђ. 2001; http://serbian-corpus.rs/).

3. *Настанак модерне израде фреквенцијских речника.* Деведесетих година прошлог века, са повећањем доступности информа-

в том числе и общие характеристики словарей в целях развития образования и методики преподавания. Несколько позже Владислава Кнафлич на основании письменных работ студентов Педагогической академии в Белграде подготовила словарь *Фреквенцијски речник будућих учитеља*, имевший целью исследовать язык, на котором взрослые обращаются к детям.

Вторая группа исследователей, сложившаяся вокруг *Института экспериментальной фонетики и патологии речи* под руководством Джордже Костича, приступила к сбору языкового корпуса и подготовке частотных словарей. Замысел Дж. Костича заключался в том, чтобы в рамках общего проекта «Количественное описание структуры сербского языка» (*Квантитативни опис структуре српског језика)* описать лингвистически релевантные аспекты сербского языка. В связи с этим проектом был охвачен корпус сербского языка, начиная с первых записей XII века и вплоть до авторов XX века, то есть современного языка. Так был подготовлен *Корпус српског језика,* являющийся, в сущности, диахроническим корпусом, который состоит из 11 миллионов слов и охватывает пять временных периодов: сербский язык с XII до XVIII века, язык XVIII века, собрание сочинений Вука Стефановича Караджича, язык второй половины XIX века и современный сербский язык (Костић, Ђ. 2001; http://serbian-corpus.rs/). Этот проект продолжался 6 лет, в нем участвовало порядка 250 сотрудников. Каждое слово в корпусе вручную грамматически обработано методом аннотирования, различающим около 2 000 грамматических форм. Часть корпуса, относящаяся к современному языку, содержит шесть миллионов слов и пять функциональных стилей (художественная проза, ежедневные печатные издания, поэтические, научные и политические тексты). На основании собранной

ционих технологија, отпочиње нова ера у изради фреквенцијских речника српског језика. У Институту за педагошка истраживања, у оквиру пројекта „Језик у образовању", Смиљка Васић, са својим сарадницима, на основу седам књига чији су аутори добитници НИН-ове награде и на основу текста четири јеванђеља, приређује *Фреквенцијски речник савременоī срūскоī језика – īолазне основе новије срūске īрозе*. Новина у начину рада је у томе што је при изради овог речника развијен рачунарски програм за обраду језичких података. У оквиру овог пројекта, који је трајао десет година, пре издавања поменутог скупног фреквенцијског речника и азбучно-фреквенцијског речника, који су израђени на основу осам књига, објављени су и засебни фреквенцијски речници за књиге из укупног узорка. Аутори овог речника су, између осталог, као своје циљеве поставили испитивање тенденције кретања језика у нашем роману на крају XX века, упоређивање језика различитих писаца, али и помоћ при изради речника савременог српског романа, који би младима, као и ширем кругу читалаца, олакшао њихово читање.

Средином деведесетих година прошлог века група истраживача у Лабораторији за експерименталну психологију Филозофског факултета у Београду, у сарадњи са Институтом за експерименталну фонетику и патологију говора, а под руководством Александра Костића, отпочиње дигитализацију језичког корпуса израђеног шездесетих година. На основу тако припремљене базе података издат је *Фреквенцијски речник савременоī срūскоī језика*, заснован на подузорцима дневне штампе и поезије (укупно 1.985.575 речи), који садржи 64.100 одредница и 231.978 њихових граматичких облика. Објављен је у седам томова, од којих први садржи ономастичке појмове

базы составлен частотный словарь ежедневных печатных изданий (материал содержит около миллиона слов) и около 200 частотных словарей, составленных на основании сборников поэзии (также на материале около миллиона слов), объединенных в частотный словарь современной поэзии. Все упомянутые словари составлялись в период между 1955 и 1961 годами, то есть до развития электронных технологий, следовательно, путем выписывания слов на карточки, физической группировки карточек с одинаковыми заглавными словами, грамматического аннотирования, расположения в алфавитном порядке, а затем пересчета вручную. Три десятилетия спустя этот материал был оцифрован, и таким образом был внесен вклад в дальнейшее развитие квантитативной лингвистики сербского языка (Костић, Ђ. 2001; http://serbian-corpus.rs/).

3. *Начало современного составления частотных словарей.* В девяностые годы прошлого столетия, с повышением доступности информационных технологий, начинается новая эра в составлении частотных словарей сербского языка. В Институте педагогических исследований в рамках проекта «Язык в образовании» Смилька Васич со своими коллегами на базе семи книг, авторами которых являются лауреты премии еженедельника НИН, а также на базе текста четырех Евангелий, составляет словарь *Фреквенцијски речник савременоī срūскоī језика – īолазне основе новије срūске īрозе*. Новшеством в способе работы явилось то, что при составлении этого словаря была разработана компьютерная программа для обработки лингвистических данных. В рамках этого проекта, продолжавшегося десять лет, перед выпуском указанного общего частотного словаря и алфавитно-частотного словаря, составленных на базе восьми книг, были опубликованы отдель-

(17.864 ономастичке одреднице). Након тога објављени су фреквенцијски речници под називом „Српски језик од XII до XVIII века" (8 томова), који обухватају текстове Светог Саве, Доментијана, Теодосија Хиландарца, архиепископа Данила II, Григорија Цамблака, патријарха Пајсија, Стефана Првовенчаног. Значајно је напоменути да су штампана издања Службеног гласника праћена и дигиталном верзијом фреквенцијских речника, које је могуће претраживати према различитим критеријумима. Фреквенцијски речници преосталих делова поменутог корпуса су у фази припреме или штампе.

4. *Савремено стање.* Структура података у фреквенцијским речницима није се драстично мењала кроз време, али је развој информационих технологија довео до великог методолошког унапређења њихове израде, као и до промене у начину представљања података. Речи у тексту више се не пребројавају ручно, већ се у ту сврху користе различите врсте апликација, те у њиховој изради више не морају учествовати тимови који броје десетине и стотине истраживача. Са друге стране, дигитални формат речника укида физичко ограничење у простору, те новији фреквенцијски речници, за разлику од првих речника, садрже све одреднице које су се појавиле у језичком корпусу, а не само најчешће. Исто тако, штампана издања, ради лакше претраге, претпостављала су барем два редоследа приказивања: према (најчешће опадајућем) рангу фреквенције одредница и тзв. алфабетско-фреквенцијски речник. Дигитални формат омогућава велики број различитих претрага, укључујући и укрштање различитих критеријума претраге (нпр. излиставање свих именица мушког рода у генитиву множине које почињу словом *м*). Поред тога, развијају се и алати за аутоматные частотные словари по книгам из общего материала. Авторы этого словаря, помимо прочего, ставили целью исследование тенденций в развитии языка в нашем романе конца XX века, сравнение языка различных писателей, и в том числе помощь при составлении словаря современного сербского романа, который смог бы облегчить процесс чтения как для молодежи, так и для более широкого круга читателей.

В середине девяностых годов прошлого века группа исследователей Лаборатории экспериментальной психологии Философского факультета Белградского университета, в сотрудничестве с Институтом экспериментальной фонетики и патологии речи, под руководством Александра Костича приступает к оцифровке языкового корпуса, собранного в шестидесятых годах. На основании подготовленной базы данных был выпущен словарь *Фреквенцијски речник савременоī срп̄скоī језика*, основанный на образцах ежедневной печати и поэзии (всего 1 985 575 слов), который содержит 64 100 заглавных единиц и 231 978 их грамматических форм. Он опубликован в семи томах, из которых первый содержит ономастические понятия (17 864 ономастические единицы). После этого опубликованы частотные словари под названием «Српски језик од XII до XVIII века» (8 томов), включающие тексты Святого Саввы, Доментиана, Феодосия Хиландарца, архиепископа Данилы II, Григория Цамблака, патриарха Паисия, Стефана Первовенчанного. Представляется важным напомнить, что печатные издания *Официальных ведомостей* сопровождаются электронной версией частотных словарей, которые можно исследовать по различным критериям. Частотные словари остальных частей упомянутого корпуса находятся в фазе подготовки или в печати.

ско анотирање текста. На пример, двотомни *Фреквенцијски речник Тодора Манојловића*, који су приредили Александар Костић и Петар Милин, лематизован је и граматички обрађен до нивоа врсте речи помоћу система за аутоматску лематизацију. Такав систем развијен је помоћу поменуте дигиталне базе, припремљене на основу *Корпуса српског језика*, тј. помоћу података о вероватноћи јављања појединих облика. Развој система за аутоматску лематизацију није тривијалан за језике флективног типа (као што је српски), јер проценат хомографије (укључујући и хомонимију и хомоформију), тј. формалног поклапања две речи различитог значења, у текстовима на српском језику износи 45% (нпр. облик „лепи" може бити облик придева „леп" и глагола „лепити"). Другим речима, уколико не би биле познате вероватноће јављања појединих облика речи, готово свакој другој речи у тексту могло би бити приписано више од једне одреднице. Ипак, треба напоменути да апсолутну тачност у граматичкој обради обезбеђује само ручна анотација од стране експерата (па чак и тада се поткраде покоја грешка), тако да је при аутоматској анотацији неопходно навести податак о проценту грешке (задовољавајућа тачност обрађеног материјала износи око 95% или у бољим случајевима 98%).

У првој деценији XXI века долази до још једне револуције у изради фреквенцијских речника тиме што група стручњака окупљена око Универзитета у Генту предлаже да се као репрезент говорног језика преузму филмски титлови доступни на интернет мрежи. Тиме се донекле превазишао проблем транскрипције говорног језика, снимљеног аудио или видео записом, што је веома захтеван поступак, и у временском и у финансијском смислу.

4. *Современное состояние.* Структура данных в частотных словарях с течением времени не претерпела серьезных изменений, однако развитие информационных технологий привело к громадному методологическому прорыву в процессе их составления, а также к изменению способа представления информации. Слова в тексте больше не подсчитываются вручную, для этого используются различные приложения, а также для их составления больше не требуется участие коллективов, насчитывающих десятки и сотни исследователей. С другой стороны, электронный формат словарей отменяет физическое ограничение по размеру, в связи с чем новые частотные словари, в отличие от прежних, содержат все заглавные единицы, встречающиеся в языковом корпусе, а не только наиболее частые. Точно так же печатные издания в целях облегчения поиска предполагали как минимум два порядка представления: в соответствии (чаще всего по убывающей) с рангом частоты заглавных единиц и так называемый алфавитно-частотный словарь. Электронный формат позволяет проводить огромное количество разных видов поиска, включая перекрестный поиск по различным критериям (например, поиск всех существительных мужского рода в родительном падеже множественного числа, начинающихся на букву «м»). Кроме того, развиваются и инструменты для автоматического аннотирования текста. Например, двухтомный словарь *Фреквенцијски речник Тодора Манојловића*, который подготовили Александр Костич и Петар Милин, лемматизирован и грамматически обработан до уровня частей речи при помощи системы автоматической лемматизации. Эта система разработана при помощи указанной электронной базы, подготовленной на основании *Корпуса сербского языка*, то есть, при помощи данных

Вероватно су управо поменути разлози везани за развој технологије довели до тога да се у српској лексикографији јавља известан број мањих доприноса фреквенцијским речницима, заснован на залагању појединаца и координисању школских и студентских радова. На пример, средином осамдесетих година прошлог века Васа Павковић издаје *Речник йоезије Милана Ракића*, у коме на крају речника постоји и податак о фреквенцији употребе речи. Фреквенцијске речнике школске лектире објавиле су Д. Томић (2013. године) и З. Ивановић (2016), а Н. Богдановић је са сарадницима, године 2012, саставио фреквенцијски речник писаца из југоисточне Србије.

5. *Закључак.* Израда фреквенцијских речника спада међу млађе области лексикографије, која је испрва имала крајње практичне циљеве, а потом се показало да подаци добијени на овај начин могу бити веома корисни и у многим другим областима (испитивање опште структуре језика на различитим нивоима, стилистика, настава језика, помоћ при изради речника других типова, језичко нормирање, праћење говорног развоја, утврђивање говорно-језичких поремећаја итд.). Развој информационих система унапредио је израду овог типа речника, а будући да ови речници доприносе објективности у истраживањима различитих области, требало би се више ослањати на податке које добијамо из њих.

ЛИТЕРАТУРА:

Marc Brysbaert, Boris New: „Moving beyond Kucera and Francis: A Critical Evaluation of Current Word Frequency Norms and the Introduction of a New and Improved Word Frequency Measure for American English", *Behavior Research Methods*, 41 (4), 2009,

о вероятности появления отдельных форм. Развитие системы автоматической лемматизации необычно для языков флективного типа (таких, как сербский), так как процент омографии (включая омонимию и омоформию), то есть, формального совпадения двух слов с различным значением в текстах на сербском языке составляет 45% (например, словоформа «лепи» может быть формой прилагательного «леп» и глагола «лепити»). Иными словами, если бы не была известна вероятность появления отдельных форм слова, практически каждому второму слову в тексте можно было приписать больше одной заглавной единицы. Тем не менее, следует напомнить, что абсолютную точность грамматического анализа обеспечивает только ручное аннотирование экспертом (и даже в этом случае иногда может закрасться ошибка), поэтому при автоматическом аннотировании необходимо указать процент ошибок (удовлетворительная точность анализа материала составляет около 95%, или, в лучшем случае, 98%).

В первом десятилетии XXI века происходит еще одно революционное изменение в составлении частотных словарей, а именно, группой специалистов Гентского университета было предложено в качестве репрезентации разговорного языка взять субтитры к фильмам, доступным в сети Интернет. Таким образом удалось частично преодолеть проблему транскрипции разговорного языка, записанного на аудио или видео. Это очень сложная процедура, с точки зрения затрат времени и финансовых средств.

По всей видимости, именно указанные причины, связанные с развитием технологий, привели к тому, что в сербской лексикографии появляется определенное количество небольших работ, связанных с составлением частотных словарей. Это усилия как отдельных

977–990. Милена Јакић: „Значај фреквенције употребе језичких јединица у лингвистичким истраживањима", *Српски језик, студије српске и словенске*, 15 (1–2), 2010, 501–514. Aleksandar Kostić: „Reprezentativnost jezičkog korpusa i mentalni leksikon", *LEP saopštenja*, 39, 1996, 1–33. Aleksandar Kostić, Svetlana Ilić, Petar Milin: „Aproksimacija verovatnoća i optimalna veličina jezičkog uzorka", *Psihologija*, 41 (1), 2008, 35–51. Vera Lukić, *Dečja leksika*, Beograd, 1982. Fratišek Čermák, Michal Kren: „New generation corpus-based frequency dictionaries: The case of Czech", *International Journal of Corpus Linguistics*, 10 (4), 2005, 453–467.

СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СР

специалистов, так и результат координации школьных и студенческих работ. Например, в середине восьмидесятых годов прошлого века Васа Павкович издает *Речник појезије Милана Ракића*, где в конце приводятся данные о частоте употребления слов. Частотные словари школьной хрестоматии опубликовали Д. Томич (2013) и З. Иванович (2016), а Н. Богданович с коллегами в 2012 году составил и частотный словарь писателей юго-восточной Сербии.

Заключение. Составление частотных словарей – это одна из молодых областей лексикографии, вначале проследовавших исключительно практические цели, а затем выяснилось, что данные, полученные таким образом, могут оказаться весьма полезными и во многих других областях (изучение общей структуры языка на различных уровнях, стилистика, преподавание языка, помощь при разработке словарей других типов, нормирование языка, отслеживание развития разговорного языка, установление разговорно-языковых нарушений и т.д.). Развитие информационных технологий способствовало развитию словарей данного типа, а с учетом того, что эти словари помогают достижению объективности исследований в различных областях, следует больше опираться на получаемые из них данные.

Др Смиљка Васић
Драгољуб Васић
АЗБУЧНО ФРЕКВЕНЦИЈСКИ РЕЧНИК САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ НОВИЈЕ СРПСКЕ ПРОЗЕ
ipi
ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

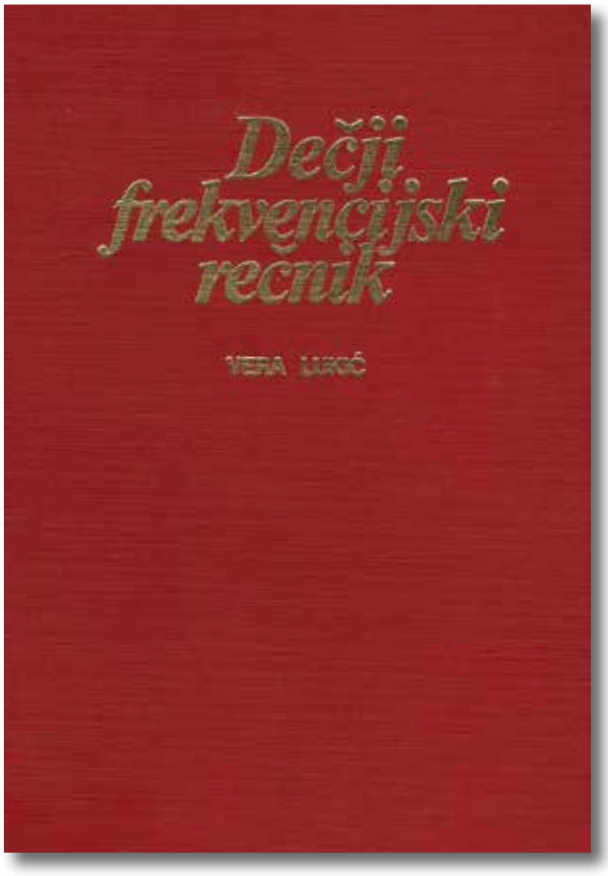
Dečji frekvencijski rečnik
VERA LUKIĆ

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика*,
књ. 1–7, Београд, 2009–2012.

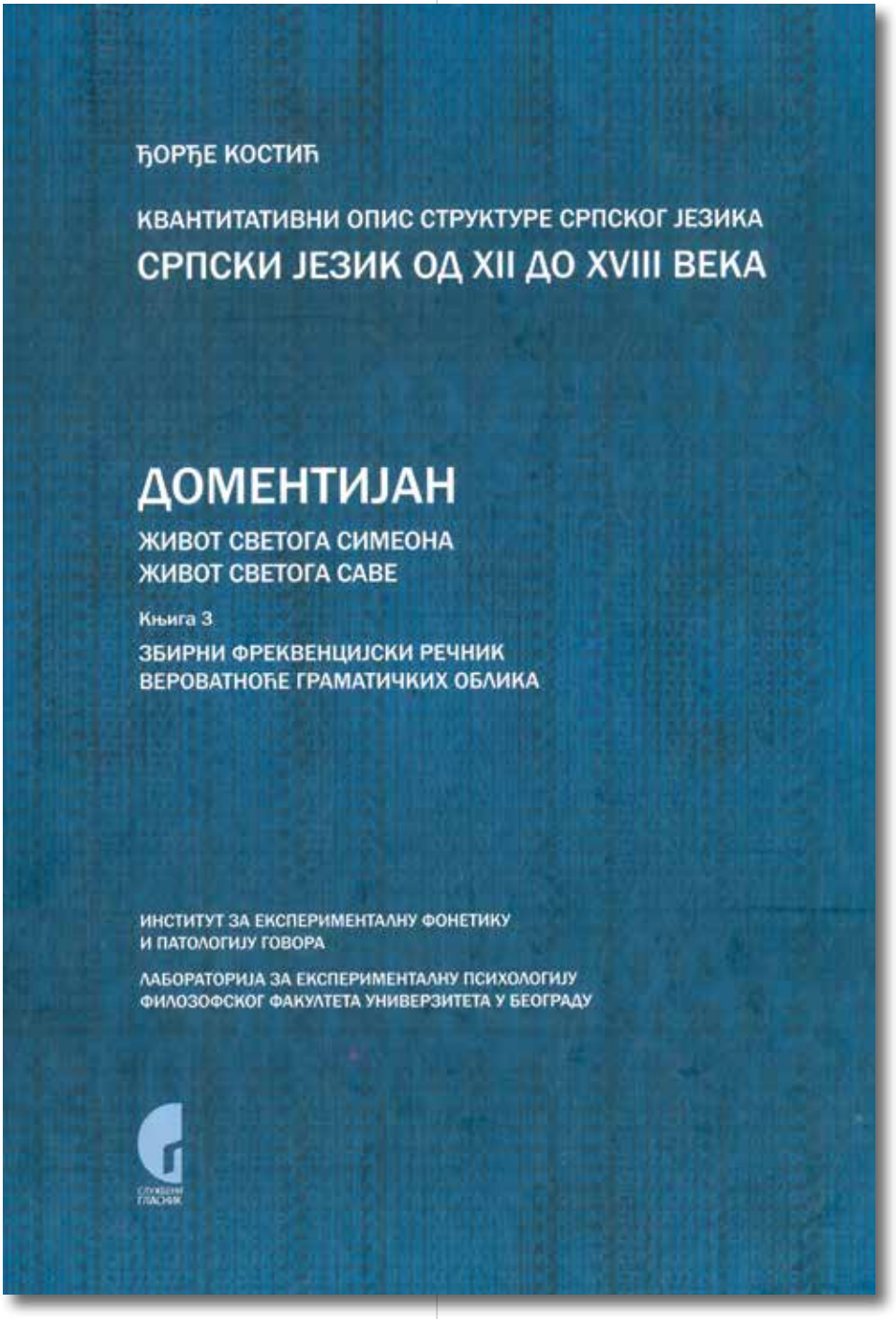

	одредница	врста речи	F	p	$-\log_2(p)$
1.	и	св	7292	,093155	3,4242
2.	тъ	з	3026	,038657	4,6931
3.	въ	пре	1949	,024898	5,3278
4.	а	з	1621	,020708	5,5937
5.	свои	з	1472	,018805	5,7327
6.	вьсь	з	1301	,016620	5,9109
7.	быти	гл	1186	,015151	6,0444
8.	свѧтъ	п	1126	,014385	6,1193
9.	на	пре	1036	,013235	6,2395
10.	и	р	1024	,013082	6,2563
11.	азъ	з	880	,011242	6,4750
12.	сь	пре	828	,010578	6,5628
13.	же	р	795	,010156	6,6215
14.	богъ	и	696	,008891	6,8134
15.	отъ	пре	680	,008687	6,8469
16.	господь	и	618	,007895	6,9848
17.	не	р	592	,007563	7,0468
18.	ты	з	564	,007205	7,1168
19.	къ	пре	560	,007154	7,1270
20.	иже	з	553	,007065	7,1451
21.	отьць	и	527	,006732	7,2147
22.	о	пре	524	,006694	7,2229
23.	твои	з	522	,006669	7,2283
24.	сь	з	521	,006656	7,2311
25.	великъ	п	505	,006451	7,2763
26.	по	пре	493	,006298	7,3109
27.	мои	з	446	,005698	7,4553
28.	божии	п	388	,004957	7,6563
29.	ꙗко	св	379	,004842	7,6902
30.	нашь	з	377	,004816	7,6979

Рајна Драгићевић
Райна Драгичевич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Асоцијативни речници

Ассоциативные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција асоцијативних речника*. Асоцијативни речници представљају нови тип речника чија грађа садржи резултате асоцијативног екперимента. На левој страни речника налазе се речи-стимулуси (дражи), а на десној речи-реакције (асоцијације). Према истраживањима руских научника, да би подаци асоцијативних речника били валидни, треба прикупити 500 речи-асоцијација на задату реч-стимулус. Асоцијативни речници се користе у истраживањима из области психолингвистике, когнитивне лингвистике, лингвокултурологије, социологије, педагогије, маркетинга итд. Асоцијативна лексикографија је тек почела да се развија у српској лексикографији.

2.1. *Историјат – почеци*. Интересовање за вербалне асоцијације почело је у српској науци седамдесетих и осамдесетих година XX века. Прва истраживања обавила је Смиљка Васић (1976. године), а циљ истраживања био је испитивање развоја говора код деце, пре свега у педагошке сврхе. Укупно 1.306 ученика подвргнуто је асоцијативном испитивању у којем се од испитаника тражило да напишу прву асоцијацију на речи-стимулусе *велики, црн, добар, слободан*. Прикупљене асоцијације су анализиране у књизи Смиљке Васић *Развојне говорне норме у наше деце* (1976). Даља истраживања

1. *Определение ассоциативного словаря*. Ассоциативные словари представляют собой новый тип словаря, материал которого составляют результаты ассоциативного эксперимента. В левой части словаря находятся слова-стимулы (раздражители), а справа – слова-реакции (ассоциации). Согласно исследованиям российских ученых, чтобы данные ассоциативных словарей были достоверными, на заданное слово-стимул необходимо собрать 500 слов-ассоциаций. Ассоциативные словари используются в исследованиях в области психолингвистики, когнитивной лингвистики, лингвокультурологии, социологии, педагогики, маркетинга и т. д. В сербской лексикографии ассоциативная лексикография только начала развиваться.

2.1. *Исторический обзор – начало.* Интерес к словесным ассоциациям зародился в сербской науке в семидесятые и восьмидесятые годы XX века. Первое исследование было проведено Смилькой Васич (1976), его целью было изучение развития речи у детей, прежде всего в педагогических целях. В ассоциативном исследовании приняли участие в общей сложности 1 306 учеников, респондентам было предложено написать первую ассоциацию на словесные стимулы *большой, черный, хороший, свободный*. Собранные ассоциации анализируются в книге

дечијих вербалних асоцијација наставила је Слободанка Гашић Павишић, која је објавила *Слободне асоцијације речи код деце* (1981) и *Асоцијативне норме за предшколски узраст* (1984). Ниједна од ових књига не може се сврстати у асоцијативне речнике, али нуде обиље материјала и конкретних података.

2.2. *Историјат – развој*. Велики утицај на интересовање српских лингвиста за израду асоцијативног речника српског језика настао је као реакција на објављивање руског асоцијативног тезауруса: Ј. Н. Караулов, Ј. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова: *Ассоциативный тезаурус современного русского языка*, Москва, Российская академия наук (1994–1998). Под утицајем тог речника и по угледу на њега, почела је израда првог асоцијативног речника српског језика.

3. *Савремено стање*. Године 2005. објављен је *Асоцијативни речник српскога језика* (од стимулуса ка реакцији), а 2011. године из штампе је изашао и *Обратни асоцијативни речник* (од реакције до стимулуса). Аутори ових речника су Предраг Пипер, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српскога језика* (у даљем тексту АРСЈ) састоји се из шестсто асоцијативних поља, односно сачињавају га одговори на шестсто задатих речи-стимулуса. На сваку реч-стимулус прикупљено је по осамсто речи-асоцијација. По угледу на *Асоцијативни тезаурус руског језика* испитаници су били младићи и девојке који су у време анкетирања имали између 18 и 25 година. Према Ј. Н. Караулову, омладина је будући носилац културног и друштвеног живота нације, па се на основу њихових реакција може прогнозирати и скицирати будући културни, политички, језички, психолошки, социолошки портрет

Смильки Васич *Развојне говорне норме у наше деце* («Нормы речевого развития наших детей») (1976). Дальнейшее исследование детских словесных ассоциаций продолжила Слободанка Гашич-Павишич, которая опубликовала книги *Слободне асоцијације речи код деце* («Свободные речевые ассоциации у детей») (1981) и *Асоцијативне норме за предшколски узраст* («Ассоциативные нормы для дошкольного возраста») (1984). Ни одна из этих книг не может считаться ассоциативным словарем, но они содержат множество материалов и конкретных данных.

2.2. *Исторический обзор – развитие*. Большое влияние на интерес сербских лингвистов к составлению ассоциативного словаря сербского языка оказала реакция на публикацию русского ассоциативного тезауруса: Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова: *Ассоциативный тезаурус современного русского языка*, Москва, Российская академия наук (1994-1998). Под влиянием этого словаря и по его примеру началось создание первого ассоциативного словаря сербского языка.

3. *Современное состояние*. В 2005 году был опубликован словарь *Асоцијативни речник српскога језика* («Ассоциативный словарь сербского языка») (от стимула к реакции), а в 2011 году вышел *Обратни асоцијативни речник* («Словарь обратной ассоциации») (от реакции к стимулу). Авторами этих словарей являются Предраг Пипер, Райна Драгичевич и Мария Стефанович. *Асоцијативни речник српскога језика* («Ассоциативный словарь сербского языка», далее АССЯ) состоит из шестисот ассоциативных полей, т. е. из ответов на шестьсот заданных слов-стимулов. На каждое слово-стимул было собрано по восемьсот слов-ассоциаций. По

нације. Анкетирани су ученици трећег и четвртог разреда београдских и зрењанинских средњих школа, као и студенти Београдског, Новосадског и Нишког универзитета. Током 2002. и 2003. године, студенти и ученици попуњавали су писменим путем асоцијативне анкете које су аутори речника фотокопирали и дистрибуирали. Анкетирање је изведено у шест циклуса. Састављено је шест анкета са по сто различитих стимулуса. У првих пет анкета стимулуси су речи у основном облику, а шесту анкету сачињава сто пробраних речи у зависном облику које су у некој од претходних анкета биле дате у основном облику. Као и за потребе *Рускої асоцијативної тезауруса*, од испитаника је тражено да у анкети попуне податке у вези са полом, узрастом, матерњим језиком, факултетом или школом коју похађају. Дато је кратко упутство испитаницима да на сваку задату реч допишу прву реч која им падне на памет и да је за сваки одговор предвиђено око 6 секунди.

Речи-стимулусе сачињавају лексеме из двадесетак доминантних тематских група: боје, звуци, облици, сродство, делови тела, емоције, особине, простор, време, нације, језици, политика, историја, национална култура, савремена наука, савремена техника, храна и пиће, најфреквентније речи. Састављајући спискове речи (отприлике двадесетак речи из сваке тематске групе) водило се рачуна о следећем: 1) да то буду речи које су обрађене и у *Асоцијативном тезаурусу рускої језика*, да би се могле поредити асоцијације руских и српских студената; 2) да то буду речи различите граматичке врсте, јер од врсте речи зависе асоцијације; 3) да неке речи буду дате и у зависном облику, што је корисно за морфолошка и синтаксичка истраживања.

Када су 2003. године све анкете биле прикупљене (6 анкета по 800 примерака, што је

примеру «Ассоциативного тезауруса русского языка» респондентами выступали молодые мужчины и женщины, которым на момент проведения опроса было от 18 до 25 лет. Согласно Ю. Н. Караулову, молодежь является будущим субъектом культурной и общественной жизни нации, и, исходя из их реакций, можно спрогнозировать будущий культурный, политический, лингвистический, психологический и социологический портрет нации. Были опрошены ученики третьего и четвертого классов белградских и зренянинских средних школ, а также студенты Белградского, Новисадского и Нишского университетов. В течение 2002 и 2003 годов ученики и студенты заполняли ассоциативную анкету, которую копировали и распространяли авторы словаря. Опрос проводился в шесть циклов. Было составлено шесть анкет, содержащих по сто различных стимулов. В первых пяти опросах стимул – это слова в начальной форме, а шестая анкета содержала сто избранных слов в форме косвенного падежа, которые в предыдущих анкетах были даны в начальной форме. Как и в случае «*Ассоциативного тезауруса русского языка*», респондентов попросили предоставить информацию о поле, возрасте, родном языке, факультете или школе, где они обучаются. Респондентам была дана краткая инструкция: написать первое слово, которое приходит им в голову. На каждый ответ отводилось примерно 6 секунд.

Слова-стимулы представляют собой лексемы из двадцати основных тематических групп: цвета, звуки, формы, родство, части тела, эмоции, характеристики, пространство, время, народы, языки, политика, история, национальная культура, современная наука, современные технологии, еда и напитки, самые частые слова. При составлении

укупно 4.800 анкета), приступило се изради компјутерског програма којим су подаци сортирани. Пуних шест месеци су подаци из анкета уношени у компјутерски програм.

Одговори на стимулусе распоређени су као у *Руском асоцијативном тезаурусу*. Цифра иза одговора показује колико је испитаника дало исти одговор на задати стимулус. На крају асоцијативног поља наводи се седам бројева, на пример: 800 (165, 414, 181) + 317 + 25 + 229. Прва цифра (800) представља укупан број испитаника, односно укупан број прикупљених анкета. Друга цифра изван заграде (317) представља укупан број различитих реакција, трећа цифра (25) показује колико испитаника није имало одговор на дати стимулус, а четврта (229) колико је одговора који се појављују само једанпут. Бројеви у загради представљају: 165 – број испитаника мушког пола, 414 – број испитаника са друштвених смерова, 181 – број испитаника са природних смерова. Подаци који су унесени у загради иновација су овог пројекта, а четири цифре ван заграде преузете су из *Рускоī асоцијативноī тезауруса*. Када се од 800 одузме број мушких испитаника, добија се број женских испитаника. Када се од 800 одузме збир студената природних и друштвених смерова, добија се број ученика који су учествовали у испитивању.

Године 2011, шест година након објављивања првог тома *Асоцијативноī речника срūскоīа језика* (од стимулуса до реакције), објављен је и други том (од реакције до стимулуса), чији је наслов *Обратни асоцијативни речник срūскоīа језика*. Та два речника су компементарне целине и њихова употреба даје најбољи резултат ако се користе заједно. Обратни асоцијативни речник се као тип речника суштински разликује од a tergo речника, који се често називају обратним речницима.

списков слов (приблизительно по двадцать слов из каждой тематической группы), следили, чтобы: 1) это были слова, входящие и в *«Ассоциативный тезаурус современного русского языка»*, чтобы можно было сравнить ассоциации русских и сербских студентов; 2) встречались разные грамматические категории, поскольку ассоциации зависят от типа слов; 3) некоторые слова были приведены в падежной форме, что полезно для морфологических и синтаксических исследований.

Когда в 2003 году все анкеты были собраны (6 анкет по 800 экземпляров, что составляет в общей сложности 4 800 анкет), началась разработка компьютерной программы сортировки данных. В течение шести месяцев данные из анкет вносились в компьютерную программу.

Ответы на стимул распределены так же, как в *«Русском ассоциативном тезаурусе»*. Число после ответа показывает, сколько респондентов дали один и тот же ответ на данный стимул. В конце ассоциативного поля приводится семь чисел, например: 800 (165, 414, 181) + 317 + 25 + 229. Первое число (800) представляет собой общее число респондентов, т. е. общее количество собранных анкет. Второе число вне скобки (317) представляет общее количество различных реакций, третье число (25) показывает, сколько респондентов не ответило на данный стимул, а четвертое (229) – сколько ответов появляется только один раз. Числа в скобках означают следующее: 165 – количество респондентов-мужчин, 414 – число респондентов, изучающих гуманитарные науки, 181 – число респондентов, изучающих естественные науки. Данные, приведенные в скобках, являются нововведением этого проекта, а четыре числа в скобках были взяты из

Структура *Обрāтноī асоцијāтивноī речника* организована је по угледу на *Асоцијāтивни тēзаурус рускоī језика*. У *Обрāтном асоцијāтивном речнику*, на левој страни налазе се азбучним редом распоређене све речи-реакције представљене у *Асоцијāтивном речнику српскоīа језика*, а на десној страни се налазе шестсто речи-стимулуса које су изазвале дате реакције и које су у АРСЈ заузимале леву страну. Неке одреднице означене су звездицом. То су оне које су у првој књизи биле стимулуси, а онда су се као асоцијације из прве књиге нашле у улози одреднице у другој књизи. Таква је, на пример, одредница *ӣријāтељ**. Она је била стимулус у првој књизи, али је, истовремено, представљала реакцију на друге стимулусе, па се у овој књизи појавила у улози одреднице. Иза речничког чланка наводи се мала статистика. Рецимо: одредница *берēтка – Француз, зелени* 3; *ӣрб, војник* 2; 10 + 4. То значи да је у првој књизи *Асоцијāтивноī речника*, лексема *берēтка* три пута била асоцијација на именицу *Француз*, три пута на лексему *зелени*, два пута на *ӣрб* и два пута на *војник*. Збир 10 + 4 на крају речничког чланка значи да је *берēтка* била укупно 10 пута асоцијација испитаника и то на 4 стимулуса.

За пуну слику о асоцијативном пољу неке лексеме треба користити оба речника, јер је то начин да се истраживач информише о томе које вербалне асоцијације побуђује задата реч-стимулус, али и на које све речи-стимулусе је она била реч-реакција. Осим тога, на основу података из прве књиге речника, истраживач ће сазнати и колико је разноврсно асоцијативно поље лексеме које испитује, колико испитаника није имало асоцијацију на њу, а колико их је имало идиосинкратички одговор. Сви ови подаци (и још неки који се износе у комплету асоцијативних речника) носе одређене импликације које

«Русского ассоциативного тезауруса». Если от 800 отнять число респондентов-мужчин, получается число участников женского пола. Если от 800 отнять суммарное число студентов гуманитарных и естественных наук, получается число школьников, участвовавших в опросе.

В 2011 году, спустя шесть лет после публикации первого тома словаря *Асоцијāтивни речник српскоīа језика* («Ассоциативный словарь сербского языка») (от стимула к реакции), был опубликован и второй том (от реакции к стимулу), который назывался *Обрāтни асоцијāтивни речник српскоīа језика* («Обратный ассоциативный словарь сербского языка»). Эти два словаря являются взаимодополняющими, и лучший результат дает их совместное использование. Обратный ассоциативный словарь как тип словаря принципиально отличается от словарей a tergo, которые часто также называют обратными словарями. Структура словаря *Обрāтни асоцијāтивни речник* («Обратный ассоциативный словарь») была организована по примеру «Ассоциативного тезауруса русского языка». В *«Обратном ассоциативном словаре»* с левой стороны в алфавитном порядке помещены все слова-реакции, представленные в *«Ассоциативном словаре сербского языка»*, а справа расположены шестьсот слов-стимулов, которые вызвали данные реакции, и которые в АССЯ занимали левую сторону. Некоторые заглавные слова отмечены звездочкой. Это те слова, которые в первом томе были стимулом, а затем, в качестве ассоциаций из первой книги, они выступили в роли заголовка во второй. Таково, например, заглавное слово *ӣријāтељ** ‘друг’. Это был стимул в первой книге, но в то же время это была реакция на другие стимулы, и в этой книге это слово появилось в качестве заглавного. За словарной статьей следует

обучени истраживач зна да протумачи и да се њима послужи у својим лингвистичким, лингвокултуролошким, психолингвистичким, социолошким и др. истраживањима.

Под утицајем *Асоцијативног речника српскога језика*, Ренарда Лебда је 2006. године у Кракову објавила *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata / Rečnik poljskih i srpskih asocijacija kao kulturna slika sveta*.

Захваљујући чињеници да је *Асоцијативни речник српскога језика* настао по угледу на *Асоцијативни тезаурус руског језика*, затим да је тај исти речник послужио као образац за израду *Словенског асоцијативног речника* Уфимцеве и др., а да је затим *Асоцијативни речник српскога језика* послужио као узор за израду пољско-српског асоцијативног речника, данас имамо прилику да поредимо податке из свих ових речника јер су они упоредиви, па зато и не чуди што расте број компаративних истраживања.

4. *Закључак*. Асоцијативна лексикографија се у Србији тек развија. Све је више истраживања у којима се у научне сврхе користе подаци из постојећих асоцијативних речника, али се повећава интерес и за асоцијативне речнике посебног типа, нпр. асоцијативни речник ученика / пензионера / грађана Србије којима српски није матерњи језик итд. Преостаје нам да сачекамо да сви ови речници у најави буду објављени.

ЛИТЕРАТУРА:

Slobodanka Gašić Pavišić, *Asocijativne norme za predškolski uzrast*, Beograd, 1984. Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд, 2010. Рајна Драгићевић, Марија Стефановић: „О славянской ассоциативной лексикографии", *Славянская лексикография*, между-

небольшая статистика. Например, заглавное слово *беретка* ‘берет’ – *Французи* ‘французы’, *зелени* ‘зеленый’ 3; *ґрб* ‘герб’, *војник* ‘солдат’ 2; 10 + 4. Это значит, что в первом томе словаря *Асоцијативни речник* («Ассоциативный словарь») лексема *беретка* три раза была ассоциацией к существительному *Французи*, три раза к лексеме *зелени*, два раза к слову *ґрб* и два раза к слову *војник*. Сумма 10 + 4 в конце словарной статьи означает, что слово *беретка* 10 раз являлось ассоциацией респондентов на 4 стимула.

Для полноты представления об ассоциативном поле какой-либо лексемы следует использовать оба словаря, так как таким образом исследователь получает информацию о том, какие вербальные ассоциации вызывает данное слово-стимул, а также реакцией на какие стимулы оно является. Кроме того, на основании данных из первого тома словаря исследователь может узнать, насколько разнообразно ассоциативное поле изучаемой лексемы, у какого числа респондентов не возникло с ней ассоциаций, и у скольких возникла идиосинкразическая реакция. Все эти данные (и некоторые другие, входящие в комплект ассоциативных словарей) содержат определенную имплицитную информацию, которую осведомленный исследователь может интерпретировать и использовать в целях лингвистических, лингвокультурологических, психолингвистических, социологических и пр. исследований.

Под влиянием словаря *Асоцијативни речник српскога језика* в 2006 году в Кракове Ренарда Лебда опубликовала *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata / Rečnik poljskih i srpskih asocijacija kao kulturna slika sveta* (*«Словарь польских и сербских ассоциаций как культурная картина мира»*).

Благодаря тому, что *Асоцијативни речник српскога језика* создавался по примеру «Ассоци-

народная коллективная монография, отв. ред. М. И. Чернышева, Москва, 2013, 390–405. Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, *Ассоциативный тезаурус современого русского языка*. Т. I. Русский ассоциативный словарь. Кн. 1 Прямой словарь: от стимула к реакции. Москва, 1994; кн. 2 Обратный словарь: от реакции к стимулу. Москва, 1994; т. II, кн. 3, Москва, 1996; кн. 4, Москва, 1996. Paul Meara, *Connected Words. Word associations and second language vocabulary acquisition*, Amsterdam–Philadelphia, 2009. Предраг Пипер: „О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису", *Асоцијативни речник српскоīа језика*, Београд, 2005, 7–23. Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић: „Теоријски и дескриптивни аспекти проучавања вербалних асоцијација у српском језику", *Говор и језик*, Интердисциплинарна истраживања српског језика I, Београд, 19–35. Марија Стефановић: „Од асоцијативног речника према асоцијативној граматици", *Асоцијативни речник српскоīа језика*, Београд, 2005, 23–56. Н. В. Уфимцева, Г. А. Черкасова, Ю. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов, *Славянский ассоциативный словарь, русский, белорусский, болгарский, украинский*, Москва, 2004.

ативного тезауруса русского языка», а затем тот же самый словарь послужил образцом для создания «Славянского ассоциативного словаря» Уфимцевой и др., и позже *Асоцијативни речник српскоīа језика* стал моделью для польско-сербского ассоциативного словаря, сегодня у нас есть возможность сравнить данные всех этих словарей, потому что они сопоставимы, и поэтому неудивительно, что растет число сравнительных исследований.

4. *Заключение*. Ассоциативная лексикография в Сербии только развивается. Проводится все больше исследований, в которых данные существующих ассоциативных словарей используются в научных целях. С другой стороны, растет интерес к ассоциативным словарям особого типа, среди которых, например, ассоциативный словарь учащихся / пенсионеров / граждан Сербии, для которых сербский язык не является родным и т. д. Нам остается подождать, пока все эти словари будут опубликованы.

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ АОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК АДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКС ИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ УКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ

Ж
АСОЦИЈАТИВНИ
РЕЧНИК
СРПСКОГА ЈЕЗИКА
Предраг Пипер
Рајна Драгићевић
Марија Стефановић

Рајна Драгићевић
Предраг Пипер
Марија Стефановић
Обратни
асоцијативни
речник српскога
језика
Од реакције
ка стимулусу

Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић,

Асоцијативни речник српскога језика, Београд, 2005.

непријатељ, непролазност, нешто неповратно, невероватно, није за губљење, никад доста, ноћ, новине, облачно, од до, одласка, ограниченост, ограничење, опет пашта реи, откуцавање, пада снег, песма, пета димензија, плаво, подне, поље, поподне, потребан, право, преболети, препрека, прогноза времена, пролазно, пространство, проток, рад, радно, расположена, расположење, рођења, ручак, сада ће, сам, сат на руци, се не може зауставити, секунда, сивило, слобода, смејати се, спавање, среће, стало, стало је, стање у атмосфери, старост, стоји, страх, страсти, суморно, суза, сузе, све и ништа, светло, Свеч, школа, штоперица, тачно, тековина, теле, тешко, трајања, трајање, туђи, туге, углавном лоше, усрано, ведро, век, ветар, време, временска невогода, за, за рад, за спавање, за све, за учење, заборав, заборава, зауставити, заувек, злато, зора, зуб, жеља, журба, журити 1;

800 (221, 406, 56) + 233 + 55 + 165

Вук Караџић

азбука 223; слово 45; брковн, слова 36; писмо 35; ћирилица 28; писменост 22; језик 21; речник 16; српски језик, Тршић 15; писац 13; буквар 12; правопис 11; школа 9; човек, књижевност, реформатор 7; српски 6; древна нога, легенда, споменик, Србија, Стефановић 5; а, књига, памет, реформа 4; Беч, Доситеј Обрадовић, историја, Ј, нога, песме, штака, Вук Драшковић 3; цар, фес, геније, граматика, историјска личност, књиге, књижевник, личност, лик, описмењавање, понос, поштовање, слава, штула, творац азбуке, захвалност, знање 2;

а, б, в, г..., АБВ, алкохоличар, антиквитет, Аустроугарска, бла, богаљ, брк, брк 2, брка, будала, царина, час српског, чика брка, ћопав, ћопави, диплома, добар човек, доброчинство, досада, Доситеј, екскурзија, Емина, гад, глупост, Горски вијенац, гусле, храброст, хвала му, јединн, Јован, конобар, кожа, легендарни лик, Лозница, људина, масон, Мина, Мина Караџић, Мркаљ Сава, мудрица, мука, музеј, највећи, народни језик, настава, наше, нема појма, никад чути, ништа, новац, новина, њ, образовање, оснивач, основна школа, отац азбуке, паметан, перо, песма, песник, писци, пиши као што, пиши као што говориш, плагијатор, поема, пречник, превара, приче, просвећеност, просветитељ, првенац, реформе, родољуб, романтизам, Саво, Слоба, словарица, слово А, слово ћ, словотворац, смарач, смео, Србенда, Србин, српска књига, српска књижевна реформа, сриство, сточар, свака му част!, свињар, штаке, трава, тром, творац, ученост, учитељица, улица, умотворине, утицај, узвишеност, В.К., важна личност, великан, велики човек, велики писац, writer, заслужност, значај, звезда, железница 1;

800 (235, 199, 417) + 165 + 26 + 112

где

тамо 87; овде 83; место 82; куда 57; кад, ту 33; када 32; негде 22; нигде, питање 14; ићи 11; идеш 9; идемо 8; простор 7; шта 6; далеко, град, како, отићи, састанак 5; и кад, и када, камо, збуњеност 4; Београд, изгубљеност, кућа, кући, на ком месту, на море, одакле, пут, сад, сада, свуда,

Ненад Крцић
Ненад Крцич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Синонимски речници

Словари синонимов

Историјска
ерспективa.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција синонимских речника.* Синонимски речници спадају у речнике семантичких релација у којима су представљени синоними једног језика – речи сличног или истог значења (ипак, у науци постоје извесна неслагања око дефиниције синонимије). Намењени су како језичким стручњацима, тако и свим говорницима језика који путем њих могу упознати лексичко богатство једног језика или, у конкретној ситуацији, изнаћи неопходан синоним за одређену реч. Према начину излагања језичке грађе, разликују се диференцијални (разликовни) и кумулативни синонимски речници.

2. *Историјат синонимских речника.* У српску лексикографију синонимија као посебан предмет интересовања улази у другој половини XX века, и то значајним лексикографским остварењем: *Синоними и сродне речи српскохрватског језика* Миодрага Лалевића из 1974. године (фототипско издање овог речника објављено је 2004. године). По начину израде, речник М. Лалевића сматра се разликовним тј. диференцијалним – у њему су објашњене значењске разлике међу појединим синонимима. Овај синонимник састоји се од 24.573 одреднице. У њему се уз реч даје синонимски низ којем она припада, превод те речи на седам језика: два јужнословенска – македонски и словеначки, и пет

1. *Определение словарей синонимов.* Словари синонимов относятся к категории словарей семантических отношений, в которых представлены синонимы одного языка – слова близкие или тождественные по значению (все же в науке существуют некоторые расхождения в отношении определения синонимии). Они предназначены как для специалистов в области языка, так и для всех носителей языка, которые с их помощью могут познакомиться с лексическим богатством или в конкретной ситуации найти необходимый синоним для определенного слова. По способу подачи языкового материала различают дифференциальные (различающие) и кумулятивные словари синонимов.

2. *Исторический обзор словарей синонимов.* В сербскую лексикографию синонимия как особый предмет интереса входит во второй половине XX века, причем со значительным лексикографическим достижением – *Синоними и сродне речи српскохрватског језика* Миодрага Лалевича, 1974 г. (фототипическое издание этого словаря вышло в 2004 г.). По способу составления словарь М. Лалевича считается различающим, то есть дифференциальным – в нем объяснены различия значений отдельных синонимов. Этот словарь содержит 24 573 заголовочных слов. В нем представлен синонимический ряд, к которо-

светских – руски, француски, италијански, немачки и енглески, затим објашњење и, понегде, пример употребе.

М. Лалевић у одређивању синонимије у свом речнику полази од трију функција синонима које у говору издваја Л. А. Чешко – функције замене, функције тачног опредељења мисли или појма и експресивно-стилске функције, те тврдње З. Е. Александровне, према којој су синоними речи које имају једно лексичко значење, разликујући се тек у преливима значења, експресији и припадности одређеном стилистичком слоју језика. Ослањајући се на став В. М. Григорјана, и М. Лалевић закључује да су синоними речи исте или сличне по значењу а различите по употреби. Такође, он прихвата у свом приступу поделе у којима се за критеријум узимају *појам, значење* и *узајамна заменљивост*, а из њих изопштава апсолутне синониме, па се тако разликују: идеографски, стилски и идеографско-стилски синоними, односно семантички (исп. *храбар, одлучан, смео, одважан, неустрашив*), стилски (исп. *очи, зенице*) и семантичко-стилски (исп. *јести, гутати, ждерати*).

Основна идеја при избору грађе за речник била је да се што више речи окупи око једне речи као носиоца – *одреднице* – основне и главне речи, при чему се ту могу јавити, како аутор наводи, једна уз другу, и бирана реч књижевног језика и реч са улице, фамилијарног говора, из новина, понекад сировог, кафанског говора, студентског говора, „сељачке" речи, речи из свечаних прилика итд. При избору одреднице полазило се углавном од *учесталости употребе*. Грађа за речник и примери за илустрацију ексцерпирани су из 65 одабраних, махом књижевних али и других дела (војнополитичка дела, критика, политика, преводи, збирка народних

му принадлежит слово, перевод этого слова на семь языков: два южнославянских – македонский и словенский, и пять мировых – русский, французский, итальянский, немецкий и английский, затем объяснение и в некоторых случаях пример употребления.

М. Лалевич, определяя синонимию в своем словаре, исходит из трех функций синонимов, которые в речи выделяет Л. А. Чешко, – функции замещения, функции точного определения мысли или понятия и экспрессивно-стилистической функции, то есть, утверждения З. Е. Александровой, в соответствии с которым синонимы – это слова с одинаковым лексическим значением, различающиеся только оттенками значения, экспрессии и принадлежности к определенному стилистическому слою языка. Опираясь на позицию В. М. Григоряна, М. Лалевич приходит к заключению, что синонимы слов тождественны или близки по значению, но различны по употреблению. Также он в своем подходе принимает классификации, в которых в качестве критерия выступают *понятие, значение* и *взаимозаменяемость*, но из них исключает абсолютные синонимы, поэтому они делятся на идеографические, стилистические и идеографо-стилистические синонимы, то есть семантические (ср. *храбар, одлучан, смео, одважан, неустрашив*), стилистические (ср. *очи, зенице*) и семантико-стилистические (ср. *јести, гутати, ждерати*).

Основная идея при отборе материала для словаря состояла в том, чтобы собрать как можно больше слов вокруг одного слова как носителя – *заголовочного слова* – основного и главного слова, причем здесь могут оказаться, по словам автора, рядом друг с другом и избранные слова литературного языка, и уличное слово, из фамильярной речи, из газет, иногда из грубой кабацкой речи, сту-

пословица), а консултована је и већина дотада објављених речника српског језика од времена Вука Караџића. Али, речи су узимане и из говора улице и других животних прилика. Нарочита се пажња посвећивала покрајинској лексици, односно речима из народног говора којима би се могао обогатити лексички фонд књижевног језика (исп. *окламиш, опстрзати се, прекривак, жаропек, старопутина, танкић, челопек, уклетва, упросник, непуковић, миротвор, једвачек, замрлик, затрепник* и бројне друге).

Примерима, илустрацијом и фразеологијом који долазе иза речи тежи се указати на *живост* и *употребљивост самих речи*. Такође, у овом речнику настојало се да у круг око одреднице уђу и оне речи које су у ма каквој вези са основном, односно значење које може тек подсећати по некој особини, црти, својству. Отуда је јасно да, како и сам М. Лалевић сматра, у сваком од тих низова има и оних речи чија је семантика далеко шира, тј. општија или ужа, специфичнија од семантике основне речи. Самим својим насловом аутор и упућује на то да се у њему могу наћи и „сродне речи"; тако се, на пример, у њему јављају често хипоними и хипероними. Такав приступ, као и, на пример, навођење глагола свршеног вида уз одредницу несвршеног вида и обратно, последица је ауторовог одабраног „средњег пута", којим се желе задовољити и потребе стручне, али нарочито нестручне јавности.

Понегде се у речнику наводи етимологија, како би се указало на међусобну сродност речи. Основна реч је акцентована, а понекад и њени синоними, зарад јасноће. Код појединих речи страног порекла наводи се и њихов нормативни статус – да ли су прихваћене, да ли су још у покрајинској употреби и сл. Највећи труд око превођења одредница поденческой речи, сниженная лексика, торжественная лексика и т.д. При выборе заголовочного слова в основном исходили из *частотности употребления*. Материал для словаря и иллюстративные примеры извлечены из 65 избранных, в основном литературных произведений, но и не только (военно-политические произведения, критика, политика, переводы, сборник народных пословиц), а при составлении в качестве консультативного материала использовалось большинство к тому моменту опубликованных словарей сербского языка со времен Вука Караджича. Однако слова брали и из уличной речи и других жизненных ситуаций. Особенное внимание было посвящено провинциализмам, то есть словам из народной речи, которые могли бы обогатить лексический фонд литературного языка (ср. *окламиш, опстрзати се, прекривак, жаропек, старопутина, танкић, челопек, уклетва, упросник, непуковић, миротвор, једвачек, замрлик, затрепник* и многие другие).

Примеры, иллюстрации и фразеология, которые следуют за словом, призваны показать *актуальность* и *употребительность самих слов*. Также в этом словаре в круг заголовочного слова постарались включить и те слова, которые как-либо связаны с основой, то есть значение, которое может лишь напоминать какой-то особенностью, характерной чертой, свойством. Поэтому понятно, что, как считает и сам М. Лалевич, в каждом из этих рядов есть и те слова, семантика которых намного шире, то есть более общая или более узкая, специфическая, чем семантика основного слова. Самим названием автор указывает на то, что в словаре могут оказаться и родственные слова, так, например, в нем часто появляются гипонимы и гиперонимы. Такой подход, как, например, перечисление

нео је А. Вилхар, а савет и мишљење у том послу дали су и Св. Ристић, М. Ибровац, М. Мојашевић, М. Бабић и К. Свинарски.

У досадашњој литератури уочене су и одређене недоследности у изради овог речника, попут навођења примера само за поједине чланове синонимског низа, неприкладних тумачења, недовољно стручно обрађених синонима. Међутим, овај речник је свакако драгоцен, потребан и научницима и широј публици.

Други наш синонимник, *Речник синонима* Павла Ћосића и сарадника из 2008. године, припада кумулативним речницима – у њему се уз одредничку реч даје низ речи сличног значења. Настао је из жеље аутора да створи речник који ће бити од користи писцима, преводиоцима, помагало које ће матерњим говорницима служити као подсетник за речи којих се не могу сетити или које ретко имају прилику да користе, приручник за прецизније и разноврсније изражавање. Постојећи речник Миодрага Лалевића, „иако фантастично обиман и лексикографски беспрекорно обрађен", према П. Ћосићу, није у потпуности задовољавао те прохтеве. Рад на овом, другом синонимнику није текао у континуитету: започет је почетком деведесетих година прошлог века, те након деценијске паузе, настављен када су се за то створили услови, после 2000. године, са изменом политичког стања у Србији.

Речник синонима садржи око 15.000 одредница и 100.000 синонимних речи и израза. У њему се јављају и бројне речи из нестандардног говора, многе народске речи, жаргонизми, колоквијализми. У изради речника искоришћене су „предности које пружа интернет" и програмско укрштање база података из већ постојећих речника. Према речнима аутора, новија лексиколошка истражи-

глаголов совершенного вида к заголовочному слову несовершенного вида и наоборот – это последствие выбранного автором «среднего пути», которым он хотел удовлетворить и профессиональные потребности, и особенно непрофессиональную публику.

В некоторых случаях в словаре приводится этимология для того, чтобы указать на взаимное родство слов. В основном слове проставлено ударение, а иногда и в его синонимах ради ясности. Для отдельных слов иностранного происхождения приводится и их нормативный статус, общеприняты ли они, употребляются ли только в некоторых областях и т.п. Самую большую работу по переводу заголовочных слов провел А. Вилхар, а в качестве консультантов выступили Св. Ристич, М. Ибровац, М. Мояшевич, М. Бабич и К. Свинарский.

До сих пор в литературе отмечалась и определенная непоследовательность в составлении этого словаря, в том числе перечисление примеров только для отдельных членов синонимического ряда, неподходящие толкования, недостаточно профессионально обработанные синонимы. Однако этот словарь, безусловно, драгоценен, необходим и ученым, и широкой публике.

Второй наш синонимический словарь, *Речник синонима* Павла Чосича и коллег (2008 г.) принадлежит к кумулятивному типу словарей – в нем к заголовочному слову дается ряд слов близких по значению. Он появился благодаря желанию авторов создать словарь, который был бы полезен писателям, переводчикам; пособие, которое послужило бы носителям языка в качестве памятки со словами, которые они не могут вспомнить, или для использования которых редко представляется случай, справочник более точных и разнообразных выражений. Существующий словарь Миод-

вања била су од велике користи за прављење синонимских гнезда. За разлику од првог синонимника, овде су синоними разврстани према полисемичкој структури саме лексеме – синоними за различита значења једне лексеме – дакле, за конкретне семеме – наводе се под различитим бројевима. Такође, синониме често прате и различити квалификатори, и то из различитих домена: *нар.* (народски), *рег.* (регионално), *жарг.* (жаргонизам), *деч.* (дечије), *арх.* (архаизам); *фиг.* (фигуративно), *ир.* (иронично), *песн.* (песнички), *експр.* (експресивно), *еуф.* (еуфемизам); *ист.* (историјски), *мит.* (митолошки), *црквен.* (црквено); *бот.* (ботаника), *мат.* (математички), *мед.* (медицина), *пол.* (политика), *техн.* (технологија) и др.

Занимљив је и квалификатор *рет.* (ретко), којим се указује на учесталост употребе, као и *суж.*, којим се упућује на реч суженог значења (према одредничкој речи), што показује да се и у овом речнику јавља хипонимија (*вадити* > *испумпавати, ископавати*; *дете* > *син, кћи, дечак, девојчица*). Ипак, треба рећи да се овај квалификатор не спроводи доследно свуда. Такође, за разлику од првог нашег речника синонима, у коме се обрађивао материјал из заједничког, српскохрватског језика, у овом речнику, насталом након распада заједничке државе, па и раздвајања стандарда, постоји квалификатор *хрв.*, којим се указује на оно што се раније именовало као *западна варијанта* (на пример, код глагола на *-ирати* и глаголских именица на *-ирање*, онда кад у српском постоји еквивалентан облик на *-овати*/*-овање*: *анпажовати*/*анпажирати, паковање*/*пакирање*, али и речи попут *велепосланство, зрак, крух, хладњак, испричавати се, влак, осебујан, дојмљив* и бројних других примера). У речнику се често дају и табеле са различитим таксонимијама, на пример, врага Лалевича, «…хотя фантастически объемен и лексикографически безупречно обработан», по словам П. Чосича, не полностью удовлетворял этим запросам. Работа над этим вторым словарем синонимов велась с перерывами: начатая в начале 90-х гг. прошлого века, после десятилетней паузы она продолжилась, когда для этого были созданы условия после 2000 года, с изменением политической ситуации в Сербии.

Речник синонима содержит около 15 000 заголовочных слов и 100 000 синонимичных слов и выражений. В нем появляются и многочисленные слова из нестандартной речи, многие народные слова, жаргонизмы, коллоквиализмы. При составлении словаря использованы преимущества, которые предоставляет интернет и программное соединение баз данных из уже существующих словарей. По словам автора, новые лексикологические исследования были очень полезны для создания синонимических гнезд. В отличие от первого словаря синонимов, здесь синонимы распределены в соответствии с полисемической структурой самой лексемы – синонимы для различных значений одной лексемы, следовательно, для конкретных семем, приводятся под различными номерами. Также синонимы часто сопровождают различные пометы, причем из разных областей: *нар.* (народное), *рег.* (региональное), *жарг.* (жаргонизм), *деч.* (детское), *арх.* (архаизм); *фиг.* (переносное значение), *ир.* (ироническое), *песн.* (поэтическое), *експр.* (экспрессивное), *еуф.* (эвфемизм); *ист.* (историческое), *мит.* (мифологическое), *црквен.* (церковное); *бот.* (ботаника), *мат.* (математика), *мед.* (медицина), *пол.* (политика), *техн.* (техника) и др.

Интересна и помета *рет.* (редко), которая указывает на частотность употребления,

сте боја, називи континената, имена богова из античких митологија, измишљене речи, називи војних чинова, воћа, цвећа, држава, главних градова, религија итд.

У одредницама неретко се предност давала фигуративним, фамилијарним, или другим секундарним значењима, обично када се то значење „више усталило" од примарног (исп. *процват*). За одређена значења су понегде давана објашњења у загради, како би се корисници лакше сналазили са нумерисаним значењима. Један од занимљивих поступака у овом речнику јесте и уношење појединих речи које немају синониме, што се објашњава крајњим циљем овог речника: прикупити све наше језичко благо. Такве речи обележене су астериском (*) иза објашењења. Граматички посматрано, овде се, различито од М. Лалевића, синонимни глаголи наводе заједно само ако су истог глаголског вида. Именице граматичког женског рода које се могу односити на оба пола добијале су ознаку *м ж* (исп. *будала*).

3. *Синонимија у другим речницима српског језика.* Поред постојећих синонимника у српском језику, синонимији се, на известан начин, пажња посвећује и у нашим једнојезичким дескриптивним речницима. Поред квалификатора *син.* употребљеног 220 пута у првих 12 томова нашег највећег тезаурусног речника, Речника САНУ, за праве синониме (најчешће за термине), у њему, па и другим речницима (шестотомном и једнотомном речнику Матице српске) често се користи тзв. описно-синонимска, па и само синонимска дефиниција (исп. секундарно значење лексеме *град – тврђава, утврђење*).

Такође, и у тематским речницима могу се изнаћи синоними (в. Тематски речници). У нашим систематским речницима Ранка Јовановића и Луке Атанацковића (1938, 1980) а также *суж.*, которая указывает на слово с суженным значением (относительно заголовочного слова), что показывает, что и в этом словаре появляется гипонимия (*вадити* > *испумпавати, ископавати*; *дете* > *син, кћи, дечак, девојчица*). Хотя, стоит сказать, что эта помета не везде реализуется последовательно. Также в отличие от нашего первого словаря синонимов, в котором обрабатывался материал из общего сербохорватского языка, в этом словаре, появившемся после распада общего государства и, как следствие, расхождения стандарта, существует помета *хрв.*, которая указывает на то, что ранее именовалось *западным вариантом* (например, у глаголов на *–ирати* и отглагольных существительных, тогда как в сербском существует эквивалентная форма на *-овати/-овање*: *ангажовати/ангажирати, паковање/пакирање*, и таких слов, как *велепосланство, зрак, крух, хладњак, испричавати се, влак, осебујан, дојмљив* и многих других примеров). В словаре часто даются таблицы с различными таксономиями, например, цвета, названия континентов, имена богов из античной мифологии, выдуманные слова, военные чины, фрукты, цветы, государства, главные города, религии и т.д.

Среди заголовочных слов нередко преимущество получали фигуральные, фамильярные или другие вторичные значения, обычно, когда это значение «больше упрочилось», чем первоначальное (ср. *процват*). Для некоторых значений даны пояснения в скобках, с тем, чтобы пользователи легче ориентировались в пронумерованных значениях. Одним из интересных приемов в этом словаре является внесение отдельных слов, у которых нет синонимов, что объясняется конечной целью этого словаря – собрать все наше языковое богатство. Такие слова

у појединим групама лексема налазе се сви синоними и сродни појмови (исп. *став – држање, положај; становиште, мишљење; понашање; поза; одељак, пасус*). Од значаја је и то да се овде јављају и антоними, таксоними, мерониими у појединим групама, те се у овом речнику може уочити зачетак речника семантичких релација на српском језику.

Мрежа синонимских односа може се видети и у електронској лексичкој бази као што је српски *WordNet – SWN* (Крстев и др. 2004), настао по угледу на *BalkaNet* и *EuroWordNet*, тј. према изворном принстонском *WordNet*-у енглеског језика, покренутом 1985. године. Наиме, у овој бази именице, глаголи, придеви и прилози груписани су у тзв. *синсетове* – сетове когнитивних синонима, са којима нека реч чини један концепт. Даље се речи повезују у лексичком систему преко различитих врста семантичких релација – антонимије, хипонимије, тропонимије, импликације итд. На тај начин представљен је један модел менталног лексикона. Стога, ове базе пре свега служе за развијање машинског превођења и потребе рачунарске лингвистике, него што су отворене за широку публику.

Свакако, синоними се често јављају и у преводним речницима, када се једна лексема из изворног (страног) језика преводи помоћу више њих у циљном (српском), како би се јасније представио смисао.

4. *Закључак.* У српској лексикографији постоје два речника синонима:

а) различитог типа – према начину излагања грађе (у првом се јављају објашњења, разграничења синонимских низова тачком и запетом, примери, док су у другом синоними дају кумулативно, при чему су нумерички разврстани према значењима);

отмечены астериском (*) после толкования. С грамматической точки зрения здесь, в отличие от М. Лалевича, синонимические глаголы перечисляются вместе, только если они одного глагольного вида. Существительные грамматического женского рода, которые могут относиться к обоим полам, получали помету *м ж* (ср. *будала*).

3. *Синонимия в других словарях сербского языка.* Помимо существующих словарей синонимов в сербском языке синонимии определенным образом внимание уделено и в наших одноязычных дескриптивных словарях. Наряду с пометой *син.*, употребленной 220 раз в первых 12 томах нашего самого большого тезауруса *Речник САНУ*, для настоящих синонимов (чаще всего для терминов) в этом и других словарях (шеститомном и однотомном словаре Матицы сербской) часто используется так называемое описательно-синонимическое и только синонимическое определение (ср. вторичное значение лексемы *град – тврђава, утврђење*).

Также и в тематических словарях встречаются синонимы (см. Тематические словари). В наших Систематических словарях Ранко Йовановича и Луки Атанацковича (1938, 1980) в отдельных группах лексем находятся все синонимы и родственные понятия (ср. *став – држање, положај; становиште, мишљење; понашање; поза; одељак, пасус*). Имеет значение и то, что здесь появляются и антонимы, таксонимы, меронимы в отдельных группах, и в этом словаре можно заметить зачаток словаря семантических отношений на сербском языке.

Сеть синонимических отношений можно увидеть и в электронной лексической базе, такой как сербская *WordNet – SWN* (Крстев и др., 2004), созданной по примеру *BalkaNet* и *EuroWordNet*, т.е. первоначально-

б) различитих захвата у грађу – први нуди често данас архаичне и покрајинске речи (треба узети у обзир да је задовољавао потребе тада заједничног, српскохрватског језика), други обухвата и новију лексику, те више задире у жаргон и колоквијални језик;

в) различитог обима – први је обимнији, те шири свој опсег и на „сродне речи";

г) донекле различитог концепта о томе шта синонимија представља: иако оба синонимника обухватају нешто ширу грађу под појмом *синонимије* него што се то науци чини (па тако укључују у речник и хипонимијске односе, из практичних разлога), речник М. Лалевића, у складу и са термином „сродне речи", иде много даље у томе.

Синонимија се, на различите начине, бележи и у другим нашим речницима и електронским лексичким базама. Појавом два синонимника наша лексикографија је значајно обогаћена, а они могу послужити и као подстицај за стварање нових речника семантичких релација – нових речника синонима, антонима, хомонима и др.

го принстонского *WordNet*-а английского языка, начатого в 1985 году. Иначе говоря, в этой базе существительные, глаголы, прилагательные и наречия группированы в так называемые *синсеты* – группы когнитивных синонимов, с которыми слово образует один концепт. Далее слова связываются в лексической системе посредством различных типов семантических отношений – антонимии, гипонимии, тропонимии, импликации и т.д. Таким способом представлена модель ментального лексикона. Так, эти базы в первую очередь служат для развития машинного перевода и потребностей компьютерной лингвистики, а не для широкой публики.

Безусловно, синонимы часто встречаются и в переводных словарях, когда одна лексема исходного (иностранного) языка переводится с помощью нескольких на целевой (сербский), с тем чтобы яснее представить смысл.

4. *Заключение.* В сербской лексикографии существует два словаря синонимов:

а) различных типов – по способу подачи материала (в первом встречаются объяснения, разграничения синонимических рядов точкой с запятой, примеры; в то время как во втором синонимы представлены кумулятивно, причем пронумерованы и распределены по значениям);

б) различные по отбору материала – первый предоставляет сегодня часто архаичные слова и провинциализмы (стоит принять во внимание, что это удовлетворяло потребностям тогда общего, сербохорватского языка), второй охватывает и более новую лексику и больше проникает в жаргон и разговорную речь;

в) различного объема – первый более объемный и охватывает «родственные слова»;

ЛИТЕРАТУРА:

Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, 2010. Милена Јакић: „Парадигматски лексички односи у српским описним речницима", *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд, 2014, 167–193. Cvetana Krstev, Gordana Pavlović-Lažetić, Duško Vitas, Ivan Obradović: „Using Textual and Lexical Resources in Developing Serbian Wordnet", *Romanian Journal of Information Science and Technology*, vol. 7, no. 1–2, 2004, 147–161. Ненад Крцић: „Преклапање глаголске хипонимије и синонимије у српском језику", *Савремена проучавања језика и књижевности*, Зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије, књ. 1, 2015, 91–101. Miodrag Lalević: „Predgovor", *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, fototipsko izdanje, Beograd, 2004, VII–XIII. Твртко Прћић: „Синоними у теорији и пракси: исто, али ипак различито", *Језик данас*, год. 3, бр. 9, 1999, 14–20. Павле Ћосић: „Увод", *Речник синонима*, Београд, 2008, VII–VIII.

г) до определенной степени с различными концепциями того, что собой представляет синонимия: хотя оба словаря синонимов охватывают несколько более широкий материал, подведенный под понятие *синонимии*, чем это принято в науке (так, в словарь включены и гипонимические отношения по практическим соображениям), словарь М. Лалевича в соответствии с термином «родственные слова» идет в этом намного дальше.

Синонимия по-разному отражена и в других наших словарях и электронных лексических базах. Появлением двух словарей синонимов наша лексикография значительно обогатилась, и они могут послужить стимулом для создания новых словарей семантических отношений – новых словарей синонимов, антонимов, омонимов и др.

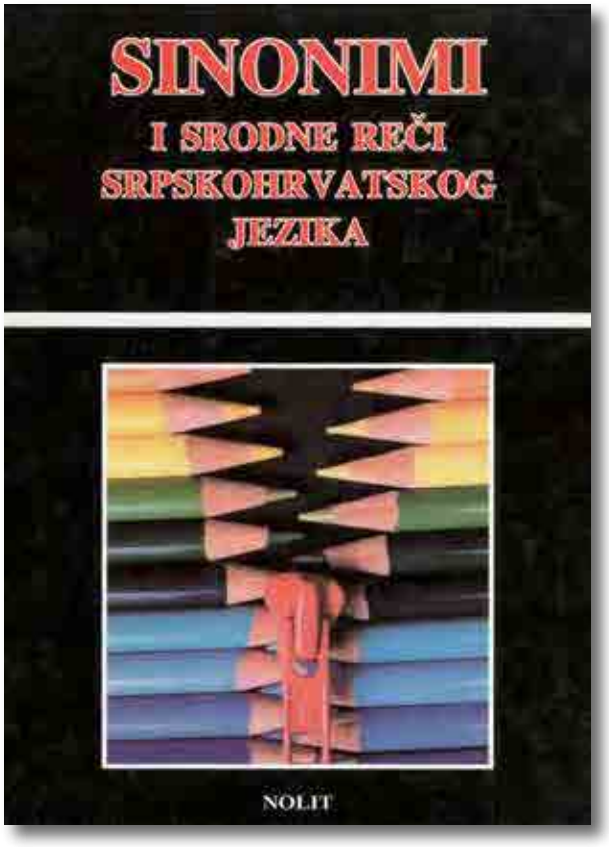
SINONIMI
I SRODNE REČI
SRPSKOHRVATSKOG
JEZIKA
NOLIT

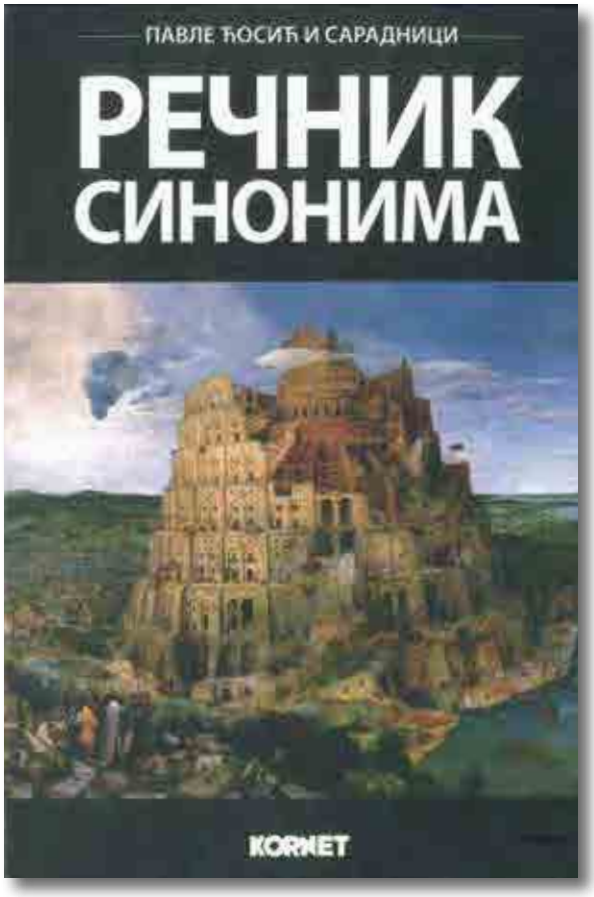
ПАВЛЕ ЋОСИЋ И САРАДНИЦИ
РЕЧНИК
СИНОНИМА
KORNET

Trifković]; **sr** je ono što je bitno u nečemu, najvažnije da se stvori osobit prijatan ukus, dakle srž, pamet: *Slušaj ti, budalino, pa mi odgovori ako imaš soli u glavi* [V. Kaleb]; **majstorija** je velika veština snalažljivosti, pameti, sposobnost uma u hitrini: *Majstorija koze pase / dvije ovce, a tri dovera* [Vuk]. — V. **čovek, uspomena.**

12292. **pametan** (prid.), **mudar, razuman, uman; razborit, sabran, razabran, razložan, razložit, oštrouman; dalekovid(an), daljnovid, vidovit, mislen, misaon, smisaon, promišljen, sabran, pribran, dubokouman, dubokomisaon, dubokomislen, učen, rasudan; pronicljiv, smotren, uviđavan, svestan i svjestan, starmali, sveznao, trezven, temeljit, dotupavan, svestan i svjestan, uočljiv**
m. паметен
s. pameten, razumen
p. умный
f. sage, intelligent
i. intelligente, assennato
n. klug, gescheit, vernünftig
e. intelligent

pametan znači osobinu onoga što je sposoban da samostalno sudi o životu i svetu, da se koristi iskustvom i saznanjima na najcelishodniji način: *Pametan je nekako i zrele, pravo da ti kažem, nekako mator* [I. Sekulić]. **Mudar** znači osobinu onoga što svojim umnim sposobnostima lako ulazi u teška pitanja života i svemu nalazi prikladna tumačenja i objašnjenja: *Neka se javi ko ume da mudriju iskaže mis'o / ili mladić il' starac, ugodiće meni zacelo* [M. Đurić]. *Jer koji čovek ne razume, / koji ne priliči priče mudre, / kazujući besede prave nama?* [Đ. Radojičić]. *Dok se mudri namudrovale, ludi se naživjele.* **Razuman** kazuje osobinu onoga što svojom umnom snagom shvata, prima i prenosi tumačeći zamršena pitanja; razuman čovek, postupak. **Uman** znači veoma dubok, misaon, sav okupljen i potonuo u teške misli. **Razborit, sabran, razabran** znače sposobnost onoga što sve lako prima svojim bistrim razumom, pribran da se u svakoj teškoj i zapletenoj prilici snalazi uspešno i neposredno je rešava: *Stane zboriti Idej, što razborit savetnik beše* [M. Đurić]. *Razborito društveno-istorijsko objašnjenje mu je neobično smirilo* [R. Njegoš]. **Razložan, razložit** znači razuman u smislu odmeren, s osobinama da svemu prilazi hladno, da u svim postupcima ima razloga: razložan postupak, razložit govor. **Oštrouman** kazuje osobinu onoga što lako, neposredno ulazi u stvar, misao, pojam i odlučno rešava. **Dalekovid(an), daljnovid** znače osobinu onoga što daleko vidi u budućnost, sudi, rasuđuje o onome što može nastati s logičnim zaključivanjem. **Vidovit** znači osobinu onoga što u ovom smislu može da predvidi kao nekom tajanstvenom snagom uma. **Mislen, misaon, smisaon** znače što sa smislom, u čemu ima misli, i što je zasnovano na misli, smislu; mislena glava, misaon čovek, smisaone reči. **Promišljen** znači dobro osnovan, izveden na osnovu razmišljanja. **Sabran, pribran** znače osobinu onoga što je hladan i staložen u suđenju, kome ne mogu iznenađenja pomesti misao i put: *U smijehu smo mi Sejdići pribraniji nego u ovome krmakome Bihoru* [Ć. Sijarić]. **Dubokouman, dubokomisaon, dubokomislen** znače osobinu umne sposobnosti da o svemu sude s dubokim razmišljanjem; dubokouman čovek. **Učen** znači osobinu onoga što je naukom, studiranjem života i sveta, naučnih metoda i postavki sabrao veliko znanje: *S njima izgleda jako učen* [V. Kaleb]. **Rasudan** znači osobinu onoga što je trezvene misli i pribrano o svemu sudi. **Pronicljiv** znači osobinu onoga što lako pronike u pitanja, prodire u zamršene stvari i svemu nađe rešenje neposredno i brzo; pronicljiv duh, čovek, pogled. **Smotren** znači u ovom smislu osobinu onoga što je veoma obazriv, sračunato oprezan: *Njemu smotreni na to Antiloh odgovori ovo* [M. Đurić]. **Uviđavan** znači što smotren, ko postupa uvek kako je uputno i razumno, ko razumno uviđa: *Herišjades je bio čovek vrlo pametan, do kraja razložan i uviđavan* [I. Sekulić]. **Svetan** je u narodnom govoru sa značenjem razuman, koji razložno daje savete **(svêt je sâvet)**. **Starmali** znači pametan više nego što bi se očekivalo prema uzrastu; starmali dečak. **Sveznao** je onaj što sve zna, svačim se zanima, o svemu se interesuje, uvek se lako snalazi u svakoj prilici: *Tako se onde oko Odiseja sveznalog hrabrog / mnogi i jaki nasrću Trojanci* [M. Đurić]. **Trezven** znači u ovom smislu pribran, razuman: *Trezveni na to Euripid odgovori njemu ovako* [M. Đurić]. **Temeljit** u ovom smislu znači ne samo telom nego i umom čvrst, dobre glave: *On je obrazovan čovjek, uman i temeljit* [Č. Vuković]. **Dotupavan** je ređa reč i znači razuman, pametan, ali u običnom smislu, toliko da je normalan: *Ko bi se dotupavan udao za markiza!* [I. Sekulić]. **Svestan** znači u ovom smislu razuman: *Kod njega je svaki član mase vrlo svestan junak i zatočnik nekog do „pijanstva" potenciranog oduševljenja* [P. Slijepčević]. **Uočljiv** znači u ovom smislu osobinu onoga što svojim pogledom lako uočava kod drugoga što valja ili ne valja: *Prema njemu je stajao ramenim, smašeni, uočljivi i pripravi Alihodža* [I. Andrić]. — V. **bistar 2, dalekovid, smišljen.**

12293. **pametar,** → mislilac, mudrac.
12294. **pametarka,** → mudrac.
12295. **pametnjaković,** → mudrac.
12296. **pametovati,** → misliti, mudrovati, pamtiti, razumeti (se).
12297. **pamrak,** → neće.
12298. **pamtiti** (gl., nesvrš., prel.), **upamtiti; pametovati, tuviti, utuviti, usaditi u glavu, uvrteti u glavu i uvrtjeti u glavu, vezati, zaseći se u dušu i zasjeći se u dušu; sećati se i sjećati se, spominjati se, spomenuti se, pasti na um, padati na um**
m. помни
s. pomniti, spominjati se
p. помнить
f. garder dans la mémoire
i. ricordare, tenere a mente
n. im Gedächtnis behalten
e. recollect, remind

pamtiti znači držati u pameti, imati u pameti, čuvati što čega se može dugo sećati; **upamtiti** je svršeno: *Pamtiš li, na brijegu iz Samarevke ponavljao si ljutit* [V. Jelić]. *Upamtite dobro... i pazite pomno* [M. Krleža]. **Pametovati** znači u veni: *Mal li znati i pametovati?* što pamtiti, sećati se. **Tuviti** znači pamtiti; **utuviti** što upamtiti: *Stavar sam tu istinu utuvio u glavu* [D. Ćosić]. *Kako to da sam utuvim u glavu, prokleta budala* [R. Konstantinović]. Veze **usad'ti u glavu, uvrteti u glavu** znače imati nešto u glavi, pamtiti. **Vezati** u ovom smislu znači vezati mišlju, pamtiti. **Zaseći se u dušu** znači upamtiti da se događaj, osećanje tako usade u dušu da se pamte: *Ipak mi se ti njihovi razgovori zasjekoše u dušu i ljubav* [B. Ćopić]. **Sećati se** znači izazivati sliku onoga što je doživljeno na neki način, oživeti nešto iz prošlosti u svojoj svesti: *Ta prozna duplja, prijezda groznu tamu, / sjećeće svijet na crno žderijelo jame* [I. G. K.]. **Spominjati se** znači čuvati uspomenu, sećati se nečega; **spomenuti se** je svršeno: spominjati se mladosti, prošlosti. **Pasti na um** znači setiti se onoga što je bilo zaboravljeno, prisetiti se onoga što je bilo van sećanja; **padati na um** je nesvršeno. — V. **znati.**

12299. **pamtivek,** → prošlost.
12300. **pamtivijek,** → prošlost.
12301. **panađur,** → trg.
12302. **pandža,** → kandža.
12303. **paničan,** → strašan.
12304. **panika,** → nemir.
12305. **paniker,** → plašljivac.
12306. **pàntalone,** → čakšire.
12307. **pantljika,** → gajtan, traka.
12308. **panj,** → balvan, neradnik.
12309. **panjkalo,** → opadač.
12310. **panjkanje,** → ogovaranje.
12311. **panjkati,** → ogovarati.
12312. **paor,** → zemljoradnik.
12313. **pàprat** (i.), **bujad**
m. папрат
s. praprot
p. папоротник
f. fougère

Валентина Илић
Валентина Илич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Правописни и граматички речници

Орфографические и грамматические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у вароши и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција правописних и граматичких речника.* Правописни (тзв. *није–него*) речници представљају селективни тип речника који показује како исправно треба писати лексеме код којих су могућности за погрешно писање веће. Ови речници, пре свега, доносе информацију о томе да ли се нека реч пише великим или малим словом; састављено, растављено или са цртицом; да ли се и како пишу поједини гласови (гласовне алтернације, сугласници *ј* и *х*, рефлекси старог *јата*); како се бележе скраћенице; и најзад, како се пишу речи и имена страног порекла. С обзиром на чињеницу да је правопис српског језика у највећој мери фонетски, правописни речници немају много грађе чију би проблематику писања требало разрешавати (попут руског, француског, немачког, енглеског и др. језика). Отуда се у готово свим правописним речницима дају и граматичке информације и особености речи у вези са којима су грешке у стандардном језику фреквентне. Српски правописни речници најчешће су и граматички, а наша лексикографска пракса изнедрила је двадесетак оваквих језичких приручника. Са друге стране, граматички речници који нису правописни не заузимају велики број места на листи српских речника.

2.1. *Историјат – почеци*. Интензивне сеобе српског становништва током XIX века

1. *Определение орфографических и грамматических словарей.* Орфографические (так называемые *не–а*) словари представляют собой селективный тип словаря, который показывает, как правильно писать лексемы, написание которых более затруднительно. Эти словари в первую очередь предоставляют информацию о том, с прописной или строчной буквы пишется слово; слитно, раздельно или через дефис; каково написание отдельных звуков (чередование звуков, согласные *ј* и *х*, рефлексы старого *ять*); как пишутся сокращения; и, наконец, как пишутся слова иноязычного происхождения. Учитывая тот факт, что правописание сербского языка в основном фонетическое, в орфографических словарях немного материала, вопросы написания которого надо было бы решать (в отличие от русского, французского, немецкого, английского и других языков). Поэтому почти во всех орфографических словарях дается и грамматическая информация, и особенности для слов, в связи с которыми ошибки в стандартном языке частотны. Сербские орфографические словари чаще всего являются и грамматическими. В нашей лексикографической практике было создано около двадцати таких языковых справочников. С другой стороны, грамматические словари, не являющиеся орфографическими, занимают небольшое место в списке сербских словарей.

из јужних крајева наше земље, чији говори не улазе у основицу књижевног језика, у веће градске центре Шумадије и Војводине довеле су до уплива дијалекатских црта у српски књижевни језик. Због опасности од урушавања његове структуре и истовремено опште потребе за нормираним, стандардним језиком, који је у то време одсликавао узорни београдски стил интелектуалних књижевнојезичких кругова, неки лингвисти су с почетка XX века желели да речничким приручником скрену пажњу на чување структуре стандардног језика. Првенац наше лексикографске праксе на том пољу јесте речник Драгутина Костића: *Није–неīо, речник неīравилносīи у књижевном језику нашем* (1911), у коме је аутор, иза укратко описаних морфолошких правила српског језичког стандарда, побележио и уазбучио све новије неправилне облике који су се у језику могли срести и кориснике речника упутио на њихове исправне форме. Овај речник је првенствено граматички – указује на морфолошка и понека синтаксичка одступања од језичке норме – али је и правописни, јер се у њему наводе неки примери састављеног или растављеног писања, и сасвим ретко, правила за писање неких страних речи. Д. Костић у наведеној књижици невеликог обима први истиче потребу наше језичке заједнице за писањем свеобухватног правописног речника. Друго издање овог приручника (1922) носи назив *Није–неīо: īравоīисни речник* и оно је допуњено правописним правилима и примерима (писање речи са сугласницима *ч, ћ, ђ, џ, х*; писање сугласничких група; спојено писање; основна правила интерпункције). Овај речник још увек није у правом смислу правописни, али је његов заметак и путоказ којим је требало ићи на ортографском пољу српске нормативистике.

2.1. *Исторический обзор – начало.* Интенсивные переселения сербов в течение XIX века из южных краев нашей страны, чьи диалекты не легли в основу литературного языка, в большие городские центры Шумадии и Воеводины привели к привнесению диалектных черт в сербский литературный язык. Из-за опасности обрушения его структуры и одновременно общей потребности в нормированном стандартном языке, который в тот момент отражал образцовый белградский стиль интеллектуальных литературно-языковых кругов, некоторые лингвисты в начале XX века словарным справочником хотели обратить внимание на сохранение структуры стандартного языка. Первым в нашей лексикографической практике на этом поле деятельности был словарь Драгутина Костича *Није–неīо, речник неīравилносīи у књижевном језику нашем* (1911), в котором автор после кратко описанных морфологических правил сербского языкового стандарта записал и расположил в алфавитном порядке все новейшие ошибочные формы, которые можно было встретить в языке, и указывал для пользователей словаря их правильные формы. Этот словарь в первую очередь грамматический – он указывает на морфологические и некоторые синтаксические отступления от языковой нормы, но одновременно и орфографический, так как в нем приведены некоторые примеры слитного или раздельного написания, и совсем редко – правила написания некоторых заимствованных слов. Д. Костич в этой книжечке небольшого объема первым подчеркнул потребность нашего языкового сообщества в написании всеобъемлющего орфографического словаря. Второе издание этого справочника (1922) называется *Није–неīо: īравоīисни речник*, оно дополнено орфографическими правилами и примерами (правописание слов с согласными *ч, ћ, ђ, џ, х*; правописание групп

Неколико година након првог издања поменутог речника, у јеку Првог светског рата, појавио се *Српски правопис за средње школе* (1914) Милана Петровића. Правописним правилима придружен је речник са око 2.000 одредница у вези са којима је аутор претпоставио могућа колебања на правописном, али и на морфолошком плану. Овим речником отворено је прво поглавље историје правописних речника у Срба. Иако уз речи нема никаквих објашњења, овај речник има структуру какву ће углавном следити каснији правописни речници: исправно написане одреднице су уазбучене, распоређене у два ступца по страни, а поред већине наводи се број који упућује на тачку текста правописног приручника који му претходи. Правописни речници су у нашој лексикографији, попут овог, углавном анексни – представљају саставни део правописа који је написао један аутор, група аутора или који доноси надлежна научна институција.

2.2. *Историјат – развој*. Даљи развој правописних речника односио се најпре на опсежност обухваћене лексичке грађе и типове граматичких и семантичких информација које је текст уз одредницу нудио. Правописни речници су до позног XX века задржали карактер искључиво анексних речника и истовремено, поред правописних, нудили уз одредницу и основне граматичке особености. Први правописни речник остао је у сенци Великог рата. Њега је додатно маргинализовао правописни рад Александра Белића, нашег најзначајнијег лингвисте прве половине XX века, који је 1923. објавио *Правопис српскохрватскога књижевнога језика*. Био је то први целокупни Речник и регистар уз правопис који је српски језик дотада имао. Аутор је наводио примере из савременог књижевног језика, али и покрајинизме и архаизме који

согласных; слитное написание; основные правила пунктуации). Этот словарь еще нельзя назвать орфографическим в полном смысле слова, но он стал зачатком и указателем, каким путем надо идти сербской нормативистике в сфере орфографии.

Через несколько лет после первого издания выше упомянутого словаря, в разгар Первой мировой войны, появилась книга *Српски правопис за средње школе* (1914) Милана Петровича. Правила правописания дополнены словарем с 2 000 заголовочных слов, в которых автор предположил возможные колебания в плане правописания и морфологии. Этот словарь открывает новую главу в истории орфографических словарей сербов. Хотя слова не сопровождаются никакими объяснениями, структуру этого словаря повторяют последующие орфографические словари: правильное написание заголовочных слов, расположенных в алфавитном порядке в два столбца, а рядом с большинством из них приведен номер, который указывает на пункт в тексте предшествующего орфографического справочника. Орфографические словари в нашей лексикографии, подобные этому, в основном являются приложениями – они являются составной частью справочника по правописанию, написанного одним автором, группой авторов или утвержденного соответствующей институцией.

2.2. *Исторический обзор – развитие.* Дальнейшее развитие орфографических словарей связано в первую очередь с объемом охваченного ими лексического материала и типами грамматической и семантической информации, которая содержится в тексте, сопровождающем заголовочное слово. Орфографические словари до позднего XX века сохранили характер исключительно словарей-приложений и одновременно, наряду с орфографическими, передавали и основные

су се употребљавали у књижевности. Овај речник садржи око 7.500 одредница. Посебно је значајно што се у њему разликују нијансе правилности, те се тако на првом месту наводи најправилнији облик речи, а на другом онај који је мање правилан или мање распрострањен. Такав манир навођења различитих степена правилности облика речи задржан је до савремених правописних речника. Напомене о значењу дате су врло изнимно, ако реч има необичан облик, ретка је или страног порекла. Ово је једини Белићев правопис са речником који је искључиво ауторско дело. Године 1929. Министарство просвете је донело Правописно упутство, које је неуједначену правописну ситуацију код Срба и Хрвата у тада јединственој држави – Краљевини Југославији – требало да унифицира. Тако је свако следеће издање Белићевог правописа и речника који га је пратио било усклађено са наведеним упутством које је израдио тим стручњака. Друго издање (1930) обогаћено је са 1.000 нових одредница, а треће издање (1934) бројило је око 11.000 лема. Ипак, најобимнији Белићев правописни речник изашао је 1950. године и има више од 30.000 одредница. У њему се наводе оба књижевнојезичка изговора јата (екавски и ијекавски), а одреднице су акцентоване у складу са правилима Вук–Даничићеве акцентуације. Први пут се најважнији граматички наставци наводе системски: уз именице граматички облици генитива једнине; уз придеве наставци за женски и средњи род; иза неодређеног вида придева наводи се одређени вид; уз инфинитив глагола наводи се наставак за 1. л. јд. презента. По потреби, дају се и други облици, али и кратко значење. Лична и географска имена, етници и ктетици дају се онда када су значајни за правопис.

Након Новосадског књижевног договора (1954), којим је језик Срба, Хрвата и Црно-

грамматические особенности заголовочного слова. Первый орфографический словарь остался в тени Первой мировой войны. Его дополнительно оттеснила на второй план орфографическая работа Александра Белича, нашего крупнейшего лингвиста первой половины XX века, который в 1923 году издал *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Это был первый полный Словарь и орфографический словник, который до тех пор имелся в сербском языке. Автор приводил примеры из современного литературного языка, а также провинциализмы и архаизмы, которые употреблялись в литературе. Этот словарь содержит около 7 500 заголовочных слов. Особенно важно то, что в нем различаются степени правильности: так, на первом месте стоит самая правильная форма слова, а на втором менее правильная или менее распространенная. Такой способ перечисления различных степеней правильности формы слова сохранился и в современных орфографических словарях. Примечания о значении даны в исключительных случаях, если у слова необычная форма, редкая или иноязычного происхождения. Это единственный справочник Белича по правописанию со словарем, который является исключительно авторской работой. В 1929 году Министерство просвещения утвердило Орфографическую инструкцию, которая должна была унифицировать правописание у сербов и хорватов в едином тогда государстве – Королевстве Югославии. Так, каждое последующее издание справочника Белича по правописанию и словаря, который к нему прилагался, было согласовано с упомянутой инструкцией, которую составила группа специалистов. Второе издание (1930) дополнено 1 000 новых заголовочных слов, а третье издание (1934) насчитывало около 11 000 лемм. Все же самый объемный орфографический словарь Белича

гораца проглашен једним језиком, требало је израдити и јединствени правопис. Тако је 1960. објављен *Правопис српскохрватскога књижевног језика* Матице српске. У његовом другом делу налази се најобухватнији правописни речник (и регистар) који смо дотада имали. У њему је обрађено око 60.000 одредница и наредних тридесет година он ће бити мерило исправно написаних речи и њихових облика. Од овог речника развија се континуитет правописних речника које издаје институција – Матица српска – и који су до данас најрелевантнији нормативни приручници. Измењено издање и правописни речник Матица српска објавила је 1993. године, након званичног распада српског и хрватског заједништва. Овај речник (и текст правописа) доноси измењену језичку норму у односу на речник из 1960, има екавску и ијекавску верзију које су идентичне по садржају, а одреднице су знатно редуковане (око 8.500) и нису акцентоване. Друго издање уследило је већ наредне године, а у трећем издању (2002) број речи је увећан за неколико хиљада. Он не доноси само ортографску норму него и значајан део граматичке и речничке културне норме. Главни недостатак овог правописног речника био је чување великог броја дублетних решења.

Последњу деценију 20. столећа обележила је шароликост правописних речника. Наиме, поред поменутог Матичиног правописа, појавили су се и ауторски правописни приручници, односно речници који су били њихов интегрални део. Такав је био *Правопис српскога језика са рјечником* (1993) групе аутора – Р. Симића и др. – у коме је обрађено 40.000 одредница подложних правописним и граматичким огрешењима. Годину дана касније (1994), изашао је из штампе *Правопис српског језика: приручник за школе* М.

вышел в 1950 году и насчитывал более 30 000 заголовочных слов. В нем приводятся оба принятых в литературном языке произношения ятя (экавское и иекавское), а в заголовочных словах проставлены ударения в соответствии с правилами акцентуации Вука Караджича и Джуро Даничича. Впервые важнейшие флексии приводятся систематически: для существительных – грамматические формы родительного падежа единственного числа; для прилагательных – флексии женского и среднего рода; после неопределенной формы прилагательного приводится определенная форма; для инфинитива глагола приводится флексия первого лица единственного числа настоящего времени. При необходимости приводятся и другие формы, и кратко значение. Личные имена и географические названия, катойконимы и отойконимические прилагательные даны в тех случаях, когда важны для правописания.

После Новисадского договора (1954), по которому язык сербов, хорватов и черногорцев признан одним языком, необходимо было разработать и единое правописание. Так, в 1960 году была опубликована книга *Правопис српскохрватскога књижевног језика* Матицы сербской. В ее второй части находится самый полный орфографический словарь (и словник), который у нас до этого имелся. В ней обработано около 60 000 заголовочных слов, и следующих тридцать лет она будет мерилом правильного написания слов и их форм. После выхода этого словаря развивается преемственность орфографических словарей, которые издает институция – Матица сербская – и которые сегодня являются самыми значительными нормативными справочниками. Измененное издание и орфографический словарь Матица сербская издала в 1993 году, после официального распада сербского и хорватского единства. Этот словарь (и текст справочни-

Дешића са знатно мањим Речником и регистром уз правопис и примерима прилагођеним ученичкој популацији. Овај правопис и речник имали су до данас десетак издања.

Српска лексикографија је у XXI век ушла са неколико актуелних правописних (уједно и граматичких) речника различитог обима и намене, који нису били потпуно сагласни у решењима, што је наметало потребу за хитном унификацијом.

3. *Настанак модерних правописних и граматичких речника.* Модеран приступ овој лексикографској грани отпочео је осамостаљивањем правописних и граматичких речника. Они почињу да постоје независно од правописа, који је досада био у првом плану сваког ортографског приручника. Са једне стране, Иван Клајн и Крста Љубеновић пишу речнике који се баве и правописном, али и широм језичком тематиком, а са друге, Владислава Петровић објављује, искључиво граматички, речник глаголских допуна.

Речник језичких недоумица (1981) Ивана Клајна јесте први правописни и граматички приручник који је у целини објављен у форми речника. Иако је мањег формата (џепна књига са око 1.500 одредница), овај речник се не ограничава само на правопис него се бави културом језичког изражавања. Иза леме следи речнички чланак чија структура зависи од природе правописне или језичке проблематике која се јавља у вези са одредницом, па ће тако уследити коментар о пореклу, писању речи, њеном значењу или о употреби. Аутор посебну пажњу обраћа на нове речи и имена из савремене штампе. Одређени број појмова представљен је под општим тематским или граматичким називом (*имена народа*, *генитив множине*), а некада је одредница и почетак или завршетак неке групе речи (**-аоц** погрешно, треба *-алац* (*слушалац*, *ледалац*,

ка по правописанию) передает измененную языковую норму в сравнении со словарем 1960 года, имеет экавскую и иекавскую версию, которые идентичны по содержанию, а заголовочные слова значительно сокращены (около 8 500), и в них не проставлены ударения. Второе издание последовало уже в следующем году, а в третьем издании (2002) число слов увеличено на несколько тысяч. Он передает не только орфографическую норму, но и значительную часть грамматической и словарной культурной нормы. Главный недостаток этого орфографического словаря состоял в сохранении большого числа дублетов.

Последнее десятилетие XX века отмечено разнообразием орфографических словарей. А именно, после упомянутого справочника по правописанию Матицы сербской появились и авторские справочники по правописанию, то есть словари, которые были их частью. Таким было издание *Правопис српскога језика са рјечником* (1993) группы авторов – Р. Симича и др., – где обработано 40 000 заголовочных слов, в которых делают орфографические и грамматические ошибки. Год спустя (1994) вышла книга *Правопис српског језика: приручник за школе* М. Дешича со значительно меньшим Словарем и словником, в виде приложения к справочнику по правописанию, и примерами, адаптированными для ученической аудитории. Этот справочник по правописанию и словарь к настоящему времени выдержали до десятка изданий.

Сербская лексикография вошла в XXI век с несколькими актуальными орфографическими (одновременно и грамматическими) словарями разного объема и назначения, которые не всегда совпадали в решениях, что делало необходимой срочную унификацию.

3. *Появление современных орфографических и грамматических словарей.* Современный под-

читалац итд.; ген. мн. *слушалаца, гледалаца, читалаца* итд.) Уп. *-иоц.*). Овај речник до данас има 13 издања, од којих су 7 прерађена и допуњена. Последње издање објављено је 2016. године. У новијим издањима аутор прати актуелну ортографску норму и повећава број одредница. Речник је штампан и ћириличним и латиничним писмом, има школска издања, а једно од њих је и електронско. Све то га чини веома популарним у нашим школама и међу широм публиком заинтересованом за правилан језички израз.

Како се пише, правописни речник српско-хрватског књижевног језика са стручном терминологијом (1985) Крсте Љубеновића обухвата преко 5.000 речи, од којих је највише одредница које се тичу правописне проблематике. Аутор селективно, по потреби, наводи порекло речи, сферу употребе или пружа неку граматичку информацију (нпр. о роду именице), затим следе укратко описано значење и евентуалне обличке специфичности. Овај речник је јединствен по томе што се употреба одреднице илуструје неколиким примерима из српске књижевности XIX или XX века. Са десне стране речничког чланка наводе се неправилни облици који се у језику могу срести (**аеродром** [...] – *ајеродром, аеродрум). У другом издању овог речника (2008) унете су правописне измене које су се у међувремену догодиле у актуелном издању Правописа Матице српске. Из већине савремених општих и специјалних речника избачени су кроатизми и бројни турцизми, али овај речник их је задржао, па у њему можемо пронаћи и употребу многих архаизама, што га чини изузетно драгоценим за лексичка, лексичко-семантичка, правописна и друга језичка истраживања.

Речник глагола са допунама (1989) Владиславе Петровић припада врсти граматиход к этой ветви лексикографии начался с разделения орфографических и грамматических словарей. Они начинают существовать отдельно от правил правописания, которые до сих пор выходили на первый план в каждом орфографическом справочнике. С одной стороны, Иван Клайн и Крста Любенович составляют словари, которые посвящены и правописанию, и более широкой языковой тематике, а с другой, Владислава Петрович публикует исключительно грамматический словарь глагольных дополнений.

Речник језичких недоумица (1981) Ивана Клайна – это первый орфографический и грамматический справочник, который полностью издан в форме словаря. Хотя и небольшого формата (карманная книга с примерно 1 500 заголовочных слов), этот словарь не ограничивается только правописанием, но посвящен и культуре речи. После леммы следует и словарная статья, структура которой зависит от природы орфографической или языковой проблематики, которая поднимается в связи с заголовочным словом, а далее идет комментарий о происхождении, написании слова, его значении или употреблении. Автор уделяет особенное внимание новым словам и именам из современной печати. Определенное число понятий представлено под общим тематическим и грамматическим названием (*названия народов, родительный падеж множественного числа*), а иногда заголовочное слово – это начало или конец группы слов (**-аоц** погрешно, треба *-алац* (*слушалац, гледалац, читалац* итд.; ген. мн. *слушалаца, гледалаца, читалаца* итд.) Уп. *-иоц.*). Этот словарь до настоящего времени выдержал 13 изданий, из которых 7 исправленных и дополненных. Последнее издание вышло в 2016 году. В новейших изданиях словарь соблюдает актуальную орфографическую норму и увеличивает

чких рекцијских речника. Обухвата око 1.000 глагола који представљају лексички минимум српског језика. Заснован на теорији глаголске валенце, овај речник указује на (предлошко-)падежне облике именских речи и синтагми, те на реченице које се реализују у виду глаголских допуна. Одредницу у речнику представља глагол у инфинитиву и наставак за 1. л. јд. презента. Дата су прозодијска обележја и обележја глаголског вида и рода. Остале граматичке ознаке, као и семантичке дефиниције, наводе се по потреби. Редним бројевима (од 1 па надаље) означава се свака нова рекцијска могућност датог глагола (**ÒБРАДОВАТИ**, -дујēм, сврш. обав. прел. 1 а) *А* (ж): ~ **некога** ~ мајку, наставника; б) *А* (ж) + *И* (н): ~ **некога нечим** ~ сина занимљивом играчком, техничког уредника успелим снимцима). Ово је први штампани рекцијски речник српске лексикографије и једини речник овога типа штампан у Србији.

4. *Савремено стање.* Данашњи правописни и граматички речници јесу тековина обеју струја – и „традиционалне" и „модерне". Навешћемо три таква речника, од којих један припада првој, а два – другој струји.

Први од њих јесте актуелни анексни речник *Правопис српскога језика* Матице српске. Ново, измењено издање у односу на 1993, објављено је 2010. године. Овај речник са регистром садржи више од 15.000 одредница, а многа дублетна решења из претходног правописа у овоме су разрешена. Након 2010, Правопис и Речник уз правопис имали су друго издање, штампано 2011, и треће – прештампавано сваке године од 2013. до 2017.

Други правописни и граматички речник припада „модерној" струји. Посреди је ауторски речник Милана Шипке насловљен *Правописни речник српскога језика: са пра-*

число заголовочных слов. Словарь напечатан и кириллическим алфавитом, и латиницей, имеет школьные издания, а одно из них электронное. Все это делает его очень популярным в наших школах и среди широкой публики, заинтересованной в правильном языковом выражении.

Како се пише, правописни речник српскохрватскога књижевног језика са стручном терминологијом (1985) Крсты Любеновича содержит более 5 000 слов, среди которых больше всего заголовочных слов, касающихся орфографической проблематики. Автор выборочно, при необходимости, приводит происхождение слова, сферу употребления или предоставляет грамматическую информацию (например, о роде существительного), затем следует кратко описанное значение и возможные формальные особенности. Это единственный словарь, в котором употребление заголовочного слова иллюстрируется несколькими примерами из сербской литературы XIX и XX веков. С правой стороны словарной статьи приводятся ошибочные формы, которые могут встретиться в языке (**аеродром** [...] – *ајеродром, аеродрум). Во второе издание этого словаря (2008) внесены орфографические изменения, которые за прошедшее время были внесены в актуальное издание *Правопис* Матицы сербской. Из большинства современных общих и специализированных словарей исключены хорватизмы и многочисленные турцизмы, но в этом словаре они сохранены, поэтому в нем можно найти и употребление многочисленных архаизмов, что делает его исключительно драгоценным для лексических, лексико-семантических, орфографических и других лингвистических исследований.

Речник ијекавског изговорног подручја (1989) Владиславы Петрович принадлежит к типу грамматических словарей управления. В него вклю-

вописно-граматичким саветником (2010). У првом плану овог приручника, највећег који смо у овој грани лексикографије имали и који броји око 70.000 одредница, јесте управо речник, док се у редукованој мери, на крају, дају и основна правописна и граматичка правила и објашњења, на која упућују бројчане и словне ознаке на крају речничког чланка. С обзиром на чињеницу да је изашао неколико месеци пре новог Правописа Матице српске, овај речник компатибилан је са решењима из Правописа 1993, док се његово друго издање (2012) равна са решењима из Матичиног правописа из 2010. године. Обрађене лексеме припадају свим стиловима савременог српског језика са читавог српско-хрватско-босанског ареала, а поред правописних, речник доноси и прозодијске и граматичке податке о речима, те у ширем смислу представља својеврстан језички саветник. Савети се исказују на три начина: 1) навођењем неправилних облика у загради (**ѐвро**, ѐвра (не ѐуро, ѐура), м, мн. ѐври, êврā); 2) давањем погрешних облика као одредница, па упућивањем на исправан облик (**ѐуро** не него **ѐвро** (в.)); 3) преношењем језичких савета из актуелних језичких саветника наших угледних лингвиста (**варѝјанта**, -ē ж, ген. мн. варѝјанāтā и варѝјантӣ, (Клајн 2009: „ген. мн. *варијаната*, боље него *варијанти*")). Уз одреднице се наводе пуни облици речи у којима се региструје једна или више промена гласовног (**прѐдак**, прѐтка м, мн. прѐци, прѐдāкā, прѐцима) или акценатског типа (**ју̀нāк**, јунáка м, вок. ју̏нāче, инстр. јунáком, мн. јунáци, јунáкā, јунáцима), па је тако овај приручник користан и за странце који уче српски језик, будући да се ниједна промена не подразумева, већ се јасно истиче.

Најзад, *Српски граматички речник* аутора Данка Шипке објављен је 2016. године.

чено около 1 000 глаголов, которые составляют лексический минимум сербского языка. Основанный на теории глагольной валентности, этот словарь указывает на (предложно-)падежные формы именных частей речи, синтагм и на предложения, которые реализуются в форме глагольных дополнений. Заголовочным словом в словаре является глагол в инфинитиве и флексия первого лица единственного числа настоящего времени. Даны просодические признаки и признаки глагольного вида и рода. Остальные грамматические пометы, как и семантические определения, вводятся при необходимости. Порядковыми номерами (от 1 и далее) обозначена каждая новая возможность управления данного слова (**О̀БРАДОВАТИ**, -дујēм, сврш. обав. прел. 1 а) *А* (ж): ~ **некога** ~ мајку, наставника; б) *А* (ж) + *И* (н): ~ **некога нечим** ~ сина занимљивом играчком, техничког уредника успелим снимцима). Это первый печатный словарь управления в сербской лексикографии и единственный словарь этого типа, изданный в Сербии.

4. *Современное состояние.* Сегодняшние орфографические и грамматические словари – это наследие обоих направлений, и традиционного, и современного. Приведем примеры трех таких словарей, из которых один принадлежит к первому, а два – ко второму направлению.

Первый из них – это актуальный словарь-приложение *Правопис српскога језика* Матицы сербской. Новое измененное издание (по отношению к 1993 году) опубликовано в 2010 году. Этот словарь и словник содержит более 15 000 заголовочных слов, а многие проблемы дублетных пар из предыдущего справочника в нем разрешены. После 2010 г. *Правопис* и Словарь к справочнику по правописанию вышли вторым

У њему су речи сортиране према завршетку, а уз њих се дају парадигматска обележја и кључни рекцијски модели. Садржи око 106.000 акцентованих одредница. Његова основна сврха је успостављање кореспонденције између завршетка речи и њеног парадигматског обрасца. Настао је на основу *Великог српско-енглеског речника* (изд. Прометеј, Нови Сад), па су и граматичке ознаке прилагођене његовим потребама.

5. *Закључак*. Правописни и граматички речници у Србији имају стогодишњу историју. Традиционално су били део правописних приручника и представљали својеврсну симбиозу правописних правила и граматичких особености речи. Најпре су били ауторски, а од средине XX века издаје их научна и културна институција – Матица српска. Њена издања постају образац ортографске норме, на основу које настају други, ауторски речници уз правопис. Крајем XX века правописни речници се осамостаљују од правописног приручника и постају обухватнији језички саветници. Тада почињу настајати и самостални, мада у српској лексикографији малобројни, искључиво граматички речници.

ЛИТЕРАТУРА:

Вељко Брборић: „Место лексике у правописним речницима", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 36/1, 2007, 449–458. Вељко Брборић: „Правописни речници у правописима Матице српске – (не)оправданост измена", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41/3, 2012, 127–141. Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд, 2015. Вељко Брборић: „Слабости правописног речника", *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 45/3, 2016, 5–14. Вељко Брборић, *О српском правопису*, Београд, 2016. Владислава Петровић: „Принципи за израду Речника глаголских допу-

изданием, напечатанным в 2011 г., и третье публиковалось каждый год с 2013 по 2017 гг.

Второй орфографический и грамматический словарь принадлежит к «современному» направлению. Речь идет об авторском словаре Милана Шипки под названием *Правописни речник српског језика: са правописно-граматичким саветником* (2010). На первом плане в этом справочнике, крупнейшем из когда-либо имевшихся в этой ветви нашей лексикографии, имеется около 70 000 заголовочных слов, находится именно словарь, а основные орфографические и грамматические правила и объяснения приводятся в конце в существенно меньшем объеме, на них указывают и цифровые, и буквенные пометы в конце словарной статьи. С учетом того факта, что этот словарь вышел за несколько месяцев до нового издания *Правопис* Матицы сербской, он хорошо сочетается с решениями *Правопис* 1993, в то время как его второе издание (2012) ориентируется на решения из *Правопис* Матицы 2010 года. Обработанные лексемы относятся ко всем стилям современного сербского языка со всей территории сербско-хорватобоснийского ареала, а наряду с орфографическими, словарь дает и просодические, и грамматические данные о слове, поэтому в широком смысле он представляет собой своеобразный языковой справочный материал. Советы выражены тремя способами: 1) перечислением неправильных форм в скобках (**ѐвро**, ѐвра (не ѐуро, ѐура), м, мн. ѐври, êврā); 2) в качестве заголовочного слова выступает ошибочная форма, после чего указана правильная форма (**ѐуро** не него **ѐвро** (в.)); 3) передачей языковых советов из актуальных работ наших авторитетных авторов (**варѝјанта**, -ē ж, ген. мн. варѝјанāтā и варѝјантӣ, (Клајн 2009: „ген. мн. *варијаната*, боље него *варијанти*")). После заголовочно-

на у српскохрватском језику", *Књижевност и језик*, XXXIII/3–4, 1986, 10–17. Митар Пешикан: „Правописна норма", *Српски језик на крају века* (ред. М. Радовановић), Београд, 1996, 171–179. „Правописни речник": Енциклопедијски лексикон *Мозаик знања*: *Српскохрватски језик*, Београд, 1972. Милорад Телебак, *Одвојено – спојено или са цртицом?*, Лакташи, 2011. Милорад Телебак, *Великим или малим словом*, Бања Лука, 2012.

го слова перечисляются полные формы слов, в которых отмечается одно или несколько звуковых чередований (**пр̏едак**, прётка м, мн. прёци, прёдāкā, прёцима) или чередований ударений (**јȕнāк**, јунáка м, вок. јȕнāче, инстр. јунáком, мн. јунáци, јунáкā, јунáцима), поэтому этот справочник полезен и для иностранцев, которые изучают сербский язык, поскольку ни одно чередование не подразумевается, а ясно отмечено.

Наконец, словарь *Српски грамāтички речник* автора Данко Шипки, опубликованный в 2016 году. В нем содержатся слова, распределенные по окончаниям, а к ним даны парадигматические признаки и главные модели управления. Он содержит около 106 000 заголовочных слов с ударениями. Его основная цель – установление соответствия между окончанием слова и его парадигмой. Он написан на базе словаря *Велики српско-енглески речник* (издательство «Прометеј», Нови-Сад), поэтому и грамматические пометы приспособлены к его потребностям.

5. З*аключение*. Орфографические и грамматические словари в Сербии имеют столетнюю историю. Традиционно они были частью справочников по правописанию и представляли собой своеобразный симбиоз правил правописания и грамматических свойств слова. Изначально они были авторскими, а с середины XX века их издает научная и культурная институция – Матица сербская. Ее издания становятся образцом орфографической нормы, на базе которой появляются другие, авторские словари со справочниками по правописанию. В конце XX века орфографические словари отделяются от справочников по правописанию и становятся более обширным языковым справочным материалом. Тогда начинают появляться и самостоятельные, хотя и немногочисленные в сербской лексикографии, исключительно грамматические словари.

Милан Шипка
ПРАВОПИСНИ
РЕЧНИК
СРПСКОГ ЈЕЗИКА
СА ПРАВОПИСНО-ГРАМАТИЧКИМ САВЕТНИКОМ
ПРОМЕТЕЈ

Иван Клајн
РЕЧНИК
ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА
Шесто, допуњено и измењено издање
СРПСКА ШКОЛСКА КЊИГА
Београд, 2005

О

о: овај предлог се у новије време често употребљава где му није место, нпр. „Упознали су госта о стању у општини" (треба: *са* стањем), „Какав је ваш став о штедњи енергије?" (треба: *према* штедњи енергије), „Донеће се опширан програм о заштити историјских споменика" (треба: програм *заштите* или *за заштиту*), „захтев о укидању доприноса" (треба: *за укидање* доприноса или *да се укину доприноси*), итд.

-о (ИМЕНА). Двосложна мушка имена на *-о* с дугоузлазним акцентом, нпр. Перо, Иво, Симо, Војо, Владо, Зуко, Киро итд. могу имати двојаку промену: као именице м. рода *(од Пера, дај то Перу, Перов)* и као именице на *-а (од Пере, дај то Пери, Перин)*.

Страна имена са завршетком *-о* задржавају то *о* ако је у оригиналу наглашено (пре свега у француским именима): *Русо, Русоа, Русоом, Русоов (Rousseau, Rousseaua* итд.), Иго, Игоа *(Hugo, Hugoa)* итд. Ненаглашено *о* се губи: Алдо Моро, Алда Мора, Алду Мору, Моров, од Урха Кеконена, у граду Порту, до Борнеа итд. Ипак, за имена на *-ао* данас се сматра да треба да задрже *о*: Мао, Маоа, према Женмин жибаоу, из Билбаоа.

У енглеским именима, *aw* се изговара *о*, никада *оу*: Феншо *(Fanshaw)*, Мек Гро *(Mac Graw)*, Вајтло *(Whitelaw)*, не Феншоу итд.

-о (ИМЕНИЦЕ). Именице страног порекла на *-о* код нас су готово увек м. рода. Неке имају дуго *о* и задржавају га у свим падежима: *биро, бироа, бироом, бирои; сако, сакоа, сакоом, сакои* итд. Кратко *о* се губи и замењује падежним наставцима,

Ђорђе Оташевић
Джордже Оташевич
Институт за српски језик САНУ

Речници страних речи
Словари иностранных слов

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *О речницима страних речи*. Речници страних речи садрже лексику страног порекла, која је у српски језик улазила у различитим периодима његовог развоја.

Ови речници су најчешће дескриптивни (описни), ретко преводни. Могу бити општи и специјализовани. Општи речници садрже стране речи без ограничења, док специјализовани речници сужавају избор представљене лексике на основу различитих мерила. Ограничења могу бити:

1) језичка – као одреднице се јављају речи пореклом само из једног језика или из неколико (обично сродних) језика;

Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1884.

Душан Марјановић, *Збирка турских и других источњачких речи у нашем језику*, Београд, 1935.

А. Станојевић, *Збирка немачких речи у српском језику*, 1952.

Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском-хрватскосрпском језику*, Сарајево: Свјетлост, 1965.

Ђорђе Оташевић, *Речник турцизама*, Београд: Алма, 2009.

1. *О словарях иностранных слов.* Словари иностранных слов содержат лексику иностранного происхождения, которая входила в сербский язык в различные периоды его развития.

Эти словари чаще всего дескриптивные (толковые), в редких случаях переводные. Они могут быть общими и специализированными. Общие словари содержат иностранные слова без ограничений, а специализированные словари сужают выбор представленной лексики на основании различных критериев. Ограничения могут быть:

1) языковые – в качестве заглавных слов словарной статьи используются слова только одного языка или из нескольких (как правило, родственных;

Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1884.

Душан Марјановић, *Збирка турских и других источњачких речи у нашем језику*, Београд, 1935.

А. Станојевић, *Збирка немачких речи у српском језику*, 1952.

Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском-хрватскосрпском језику*, Сарајево: Свјетлост, 1965.

2) територијална – представљене су речи страног порекла само с једног дела српске језичке територије;

Лука Зоре, *Дубровачке туђинке*, Београд: Споменик Српске академије наука 26, 1895.

Васо Томановић, *Речи страног порекла у говорима Боке которске*, Споменик Српске академије наука 105, 194–226.

3) тематска – укључене су речи само једне терминологије или неколико њих (не више од четири);

Васо Пелагић, *Тумач научних и политичких страних речи*, Београд: Смиљево, 1892.

Никола Богдановић и др., *Речник страних речи и израза у медицини, стоматологији, фармацији и ветерини*, Београд: Препород, 2014.

Петар Павловић, Ненад Живановић, Кристина Пантелић Бабић, *Српски речник страних речи у физичкој култури*, (А–Б), Лепосавић–Гацко–Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања, Просвјета, ФИЕП Србија – Секција за историју физичког васпитања и спорта, 2017.

4) временска – речник садржи лексику одређеног периода;

Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I (А–Љ), II (М–Ш), Нови Сад: Институт за лингвистику, 1972–1974.

У неким речницима страних речи јављају се двострука ограничења (тематска и језичка, језичка и територијална, временска и језичка).

Драгиша Лапчевић, *Занатски и трговачки речник турских и источних речи*, Београд, 1928.

Срђан Мусић, *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Београд: Филозофски факултет Београдског универзитета, 1972.

Ђорђе Оташевић, *Речник турцизама*, Београд: Алма, 2009.

2) территориальные – представлены слова иностранного происхождения только с одной части территории сербского языка;

Лука Зоре, *Дубровачке туђинке*, Београд: Споменик Српске академије наука 26, 1895.

Васо Томановић, *Речи страног порекла у говорима Боке которске*, Споменик Српске академије наука 105, 194–226.

3) тематические – включены слова только одной терминологической области или нескольких (но не больше четырех);

Васо Пелагић, *Тумач научних и политичких страних речи*, Београд: Смиљево, 1892.

Никола Богдановић и др., *Речник страних речи и израза у медицини, стоматологији, фармацији и ветерини*, Београд: Препород, 2014.

Петар Павловић, Ненад Живановић, Кристина Пантелић Бабић, *Српски речник страних речи у физичкој култури*, (А–Б), Лепосавић–Гацко–Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања, Просвјета, ФИЕП Србија – Секција за историју физичког васпитања и спорта, 2017.

4) ограничения по времени – словарь содержит лексику определенного периода;

Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I (А–Љ), II (М–Ш), Нови Сад: Институт за лингвистику, 1972–1974.

В некоторых словарях иностранных слов наблюдаются двойные ограничения (тематические и языковые, языковые и территориальные, по времени и языковые).

Драгиша Лапчевић, *Занатски и трговачки речник турских и источних речи*, Београд, 1928.

Момчило Златановић, *Турцизми у говору јужне Србије*, Прилози проучавању језика, 17, 1981, 179–194.

Весна Липовац Радуловић, *Романизми у Црној Гори – југоисточни дио Боке Которске*, Цетиње–Титоград: Обод, Побједа, 1981.

Vera Vasić, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer, *Du yu speak anglosrpski? : Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj, 2001.

2. *Историјат*. Аутор нашег најстаријег речника страних речи је Василије Церначки. Његово *Примјечаније на сербскиј јазик с приложенијем Совокупленија Арабско-Персијско-Турских рјечиј во очишченије заразнаго тјеми тогоже јазика* остало је у рукопису, а увод је објављен у Летопису Матице српске 1830. године (2. део, стр. 53–55).

Ни *Речник страних речи које се употребљавају код нас и по другим српским пределима у говору по кућама* Мате Грујића из 1900. године није одштампан. Рукопис се чува у Библиотеци Матице српске и садржи 161 лист.

Наш први штампани речник ове врсте – *Речник страних речи, које се употребљавају у говору, у новинама, повременим списима и у књигама објашњен онима, који те речи не разуму* – објављен је 1875. године у Панчеву, у издању Књижаре Браће Јовановића. Речник је имао четири издања ([2]1878, [3]1882, [4]1900). До Првог светског рата објављена су још четири речника страних речи:

Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1884.

Васо Пелагић, *Тумач научних и политичких страних речи*, Београд: Смиљево, 1892.

Јован Грчић, *Речник страних речи које се јављају у нас те их ваља разумети а понешто их се и клонити*, Нови Сад: Издање и штампа браће М. Поповића, 1904. ([2]1913, [3]1922).

Срђан Мусић, *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Београд: Филозофски факултет Београдског универзитета, 1972.

Момчило Златановић, *Турцизми у говору јужне Србије*, Прилози проучавању језика, 17, 1981, 179–194.

Весна Липовац Радуловић, *Романизми у Црној Гори – југоисточни дио Боке Которске*, Цетиње–Титоград: Обод, Побједа, 1981.

Vera Vasić, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer, *Du yu speak anglosrpski? : Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj, 2001.

2. *Исторический обзор*. Автор нашего старейшего словаря иностранных слов – Василие Церначки. Его труд под названием *Примјечаније на сербскиј јазик с приложенијем Совокупленија Арабско-Персијско-Турских рјечиј во очишченије заразнаго тјеми тогоже јазика* остался в рукописи, а предисловие опубликовано в „Летописи“ Матицы сербской в 1830 году (2-я часть, стр. 53-55).

Ни словарь под названием *Речник страних речи које се употребљавају код нас и по другим српским пределима у говору по кућама* Мато Груича 1900 года не был напечатан. Рукопись хранится в Библиотеке Матицы сербской и содержит 161 лист.

Наш первый напечатанный словарь такого рода – *Речник страних речи, које се употребљавају у говору, у новинама, повременим списима и у књигама објашњен онима, који те речи не разуму* – был опубликован в 1875 году в городе Панчево, в издании Книжной лавки братьев Йовановичей. Словарь выдержал четыре переиздания ([2]1878, [3]1882, [4]1900). До Первой мировой войны были опубликованы еще четыре словаря иностранных слов:

Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1884.

Веселин Ђисаловић, *Речник страних речи у српском језику*, Нови Сад: Издање књижаре и штампарије Учитељског деоничарског друштва Натошевић, 1914. ([2]1923, [3]1924, [4]1928, [5]1938, [6]1939).

Већина речника садржи предговор. Интересантно је да се неки од њих суштински не разликују од предговора неких речника страних речи објављених цео век касније. Обично се прво образлаже потреба израде оваквих речника: „Употреба страних речи је покаткад веома нужна, нарочито код научних израза" (1875); „У нашем, као и у сваком другом књижевном и новинарском језику, има много речи и научних израза, терминâ, које не разумеју не само неписмени или мало писмени сељаци, него не разумеју их ни они што су учили школе по десетину и више година. Не само то, него има новинара и књижевникâ, који употребљавају при писању врло много и таквих страних речи и научних, техничких израза, да често многи читалац не може да разуме ни сам смисао реченице, а камоли такву реч, те због тога баци и омрзне читање" (1892). Ђорђе Поповић наводи разлог због чега је потребан речник турцизама: „Од речи, које су нам с њима [Турцима] дошле, хоће некоје остати у употребљењу, као што то видимо на пр. у Срему, Бачкој и Банату : али далеко већи број заборавиће се и истиснуће се. Ово по себи не би никаква штета била, да Срби с временом неће моћи разумевати своје народне песме, у којима су толике турске речи. Стога сам прегао да те речи прикупим" (1884). У другом сегменту предговора критикује се употреба страних речи: „Да се употребљивање страних речи често тако претерује да је то већ и сувише, јер се употребљују и оне стране речи за које имамо добре и прикладне изразе у нашем рођеном језику" (1878); „Има писаца који трпају

Васо Пелагић, *Тумач научних и политичких страних речи*, Београд, Смиљево, 1892.

Јован Грчић, *Речник страних речи које се јављају у нас те их ваља разумети а понешто их се и клонити*, Нови Сад: Издање и штампа браће М. Поповића, 1904 ([2]1913, [3]1922).

Веселин Ђисаловић, *Речник страних речи у српском језику*, Нови Сад: Издање књижаре и штампарије Учитељског деоничарског друштва Натошевић, 1914 ([2]1923, [3]1924, [4]1928, [5]1938, [6]1939).

Большинство словарей содержит предисловие. Любопытно, что некоторые из них содержательно не отличаются от предисловий к некоторым словарям иностранных слов, опубликованным на целый век позже. Как правило, сначала обосновывается необходимость в составлении таких словарей: «Употребление иностранных слов иногда весьма необходимо, особенно в научной речи» (1875); «В нашем, как и в любом другом литературном языке и в языке периодической печати, есть много слов и научных выражений, терминов, которые непонятны не только неграмотным или малограмотным крестьянам, но их не понимают и те, кто ходил в разные школы по десятку и больше лет. И не только это, есть журналисты и литераторы, которые используют при письме очень много таких иностранных слов и научных, технических выражений, что часто многие читатели не могут понять весь смысл предложения, а не только какое-нибудь слово, и из-за этого бросают читать и проникаются отвращением к чтению» (1892). Джордже Попович приводит причину, по которой необходим словарь турцизмов: «Из слов, которые к нам пришли с ними [турками], некоторые останутся в употреблении, как мы наблюдаем, например, в Среме, Бачке и

стране речи и тамо где оне нису нужне, само да би показали да су они бајаги учевни људи" (1892). У речницима из каснијег периода овакви коментари су ретки. Међутим, 2017. године у Београду је објављен *Речник непотребних страних речи у српском језику* Милета Медића и Јелице Цолић.

Нешто је другачији предговор у речнику Јована Грчића, објављеном почетком XX века: „На научној основи састављати збирку туђицâ веома је мучна работа. Док је која туђица дошла до нас, многа је преко главе претурила променâ толико, да је у њену завичају јемачно не би више ни познали. Неке су баш унакажене а ваља их ипак унети у збирку ма и само ради тога, да се види како су ружне те би се неминовно морале заменити било већ одомаћеним али не и ровашеним другим туђицама било згодним кованицама. Но највише је невоље с нагласком. Првобитни се нагласак не даје свугде спровести, јер се противи духу нашег језика. Примера ради, грчке мислене именице на -ía никако не могу у нас бити наглашене на претпоследњем слогу. Такав би им изговор био одиста смешан. Дешава се, да изразито кратак грчки слог добије у нас врло дуг нагласак … Латинске су речи у говору у нас за чудо изопачене а тому је криво то, што се у нашим гимназијама веома слабо обзирало – или се никако није ни пазило – на дужину и краткоћу слогова те се речи у школи изговарале наопако. У овој је збирци покушано, да се латинском језику очува оно, што му је својствено. Једино се, већ ради доследности, латинска неутра на -ium претварају у женске именице на -ија." Овај речник је специфичан и по томе што је један од три општа речника страних речи у којима су одреднице акцентоване (друга два су *Речник страних речи и израза* Радомира Алексића из 1978. и *Велики речник страних*

Банате, но намного большее их число будет забыто и вытеснено. И со временем от этого вреда особого не будет, разве что сербы не смогут понимать свои народные песни, в которых столько турецких слов. Поэтому я постарался эти слова собрать» (1884). В другом сегменте предисловий критикуется использование иностранных слов: «Иностранные слова часто используют без всякой меры, что даже слишком, потому что используются и те иностранные слова, для которых в нашем родном языке есть хорошие и подходящие выражения» (1878). «Есть писатели, которые пихают иностранные слова и туда, где они не нужны, лишь бы показать, что они, мол, ученые люди» (1892). В словарях более позднего периода такие комментарии редки, однако в 2017 году в Белграде был опубликован словарь *Речник непотребних страних речи у српском језику* Миле Медича и Елицы Цолич.

Несколько иной характер предисловия в словаре Йована Грчича, опубликованного в начале XX века: «Составлять коллекцию иностранных заимствований на научной основе – весьма мучительный труд. Пока некое заимствование дошло до нас, оно подверглось такому количеству изменений, что у себя на родине его наверняка уже бы не узнали. Некоторые прямо изуродованы, а в коллекцию их надобно включить, хотя бы только для того, чтобы увидеть, как они уродливы, чтобы обязательно заменить их или другими иностранными словами, но уже прижившимися, но не окрашенными стилистически другими заимствованиями или подходящими новыми словами. Но больше всего неудобств с ударением. Исходное ударение не везде удается сохранить, потому что оно противится духу нашего языка. Например, греческие абстрактные существительные на

речи и израза Ивана Клајна и Милана Шипке из 2006. године).

> **ави̏** (avis) м. ф.: **ави́зо** (aviso), м. т.: извештај, објава, глас. **avis au lecteur** (изг. ави̏ о лектӗр), м. ф.: запамтите добро! **авиза́ција,** ж. нл. извештавање. **avisátio de perirûrio vitȁndo,** л. пр.: пре заклетве опомена, да се човек чува кривоклетства. **авизи́рати,** ф.-нм. известити.

Семантичке дефиниције у неким речницима су крајње необичне са становишта савремене лексикографије:

> ***абсурдум*** или ***абсурд*** — незграпност, противуречје, глупост, бесмислица, неистина. Пред судом наука: физике, хемије, астрономије, математике, физиологије, и т. д. абсурдно је доказивати и веровати у ванприродне силе: бога, ђавола, анђела, царство божије, рај и пакао; а још апсурдније, у име тога градити богомоље и плаћати безбројне мантијаше, да тај абсурдум увлаче у истину и моћно биће. (1892)

Између два светска рата објављено је седам нових речника страних речи (мада је Ђисаловићев *Цӣпни речник тӯђих речи и израза* скраћена верзија речника из 1914), као и нова издања неколико речника чије је прво издање објављено пре Првог светског рата.

> Веселин Ђисаловић, *Цӣпни речник тӯђих речи и израза*, Нови Сад: Хирченхаузер и Пилишер, 1921.
>
> Мита Лукић, Драгољуб Обрадовић, *Речник стра̄них речи и израза*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1928.
>
> Милорад Ђорђевић, *Речник стра̄них речи са латинским изразима*, Белграде: Д. А. Банковић, с. а.
>
> Ђорђе Киселиновић, *Речник тӯђих речи у срӣско-хрва̄тском језику*, Никшић, 1933.

–ia у нас никак не могут иметь ударение на предпоследнем слоге. Такое их произношение действительно было бы смешным. Случается, что выраженно краткий греческий слог получает у нас очень долгое ударение… Латинские слова у нас в произношении удивительным образом искажены, а виной тому, что в наших гимназиях очень слабо следили или никак не следили за долготой и краткостью слогов, и в школе слова произносились неправильно. В этой коллекции делается попытка в случае латинского языка сохранить то, что ему свойственно. Единственное, ради последовательности латинский средний род на –ium преобразуется в существительные женского рода на –ија». Это словарь особенный еще и потому, что он является единственным их трех общих словарей иностранных слов, где в заглавные словах словарных статей проставлены ударения (два других это *Речник стра̄них речи и израза* Радомира Алексича 1978 г. и *Велики речник стра̄них речи и израза* Ивана Клайна и Милана Шипки 2006 г.).

> **ави** (avis) м. ф. : **авизо** (aviso), м. т. : извештај, објава, глас. **avis au lecteur** (изг. ави зо лектер), м. ф.: запамтите добро ! **авизација,** ж. нл. извештавање. **avisatio de perirurio vitando,** л. пр. : пре заклетве опомена, да се човек чува кривоклетства. **авизирати,** ф.-нм. известити.

Семантические определения в некоторых словарях крайне необычны с точки зрения современной лексикографии:

> ***абсурдум*** или ***абсурд*** — незграпност, противуречје, глупост, бесмислица, неистина. Пред судом наука: физике, хемије, астрономије, математике, физиологије, и т. д. абсурдно је доказивати и веровати у ванприродне силе: бога, ђавола, анђела, цар-

У издању Геце Кона 1936. године је објављен *Лексикон страних речи и израза* Милана Вујаклије, у два тома на 1300 страна. Овај речник је до данас имао једанаест издања (сем првог сва остала издања су била у једном тому), а нека од њих су одштампана и у 40.000 примерака, тако да је ово далеко најтиражнији описни речник српског језика. Деценијама је у Србији ово био најпопуларнији речник страних речи, а вероватно и најпознатији речник уопште. Међу многим нелингвистима Вујаклијин Лексикон је сматран за узорно и поуздано лексикографско дело иако је лингвистички и лексикографски прилично мањкав.

После Другог светског рата објављено је неколико десетина речника страних речи. Највише речника с различитим називима објавио је Љубо Мићуновић. Између 1988. и 2007. године појавили су се следећи његови речници: *Савремени речник страних речи: 50. 000 појмова, Савремени лексикон страних речи, Савремени лексикон страних речи и израза, Школски речник страних речи: 55.000 појмова, Речник страних речи, Речник страних речи и израза: 25.000 појмова*. Ови се речници разликују првенствено по обиму. У предговору *Школског речника страних речи* из 2007. године наведено је следеће: „Овај речник садржи 55.000 популарно протумачених страних појмова. На веома сажет и лепршав начин у њему су сва тумачења прилагођена младој генерацији која се интензивно образује у свим школама. У односу на ранијих десетак својих издања, које је аутор до сада имао, ово је најпотпуније и најприкладније издање за најшири круг корисника. Иако носи атрибут 'школски' (речник), ово веома исцрпно издање може, у целости, задовољити не само ђаке свих узраста и студенте свих профила, већ и највећи број истакнутих

> ство божије, рај и пакао; а још апсурдније, у име тога градити богомоље и плаћати безбројне мантијаше, да тај абсурдум увлаче у истину и моћно биће. (1892)

В период между двумя мировыми войнами было опубликовано семь новых словарей иностранных слов (хотя *Цейни речник туђих речи и израза* Джисаловича – это сокращенная версия словаря 1914 г.), а также новые издания нескольких словарей, впервые опубликованных до Первой мировой войны.

> Веселин Ђисаловић, *Цейни речник туђих речи и израза,* Нови Сад: Хирченхаузер и Пилишер, 1921.
>
> Мита Лукић, Драгољуб П. Обрадовић, *Речник страних речи и израза,* Београд: Геца Кон, 1928.
>
> Милорад К. Ђорђевић, *Речник страних речи са латинским изразима,* Белграде: Д. А. Банковић, с.а.
>
> Ђорђе Киселиновић, *Речник туђих речи у српско-хрватском језику,* Никшић: 1933.

В 1936 году в издании Гецы Кона был опубликован *Лексикон страних речи и израза* Милана Вуяклии, в двух томах на 1 300 страницах. Этот словарь до настоящего времени выдержал одиннадцать переизданий (кроме первого, все остальные издания выходили в одном томе), а некоторые из них напечатаны в 40 000 экземпляров, поэтому это и наиболее высоко тиражный толковый словарь сербского языка. На протяжении десятилетий это был самый популярный словарь иностранных слов в Сербии, а, возможно, вообще самый известный словарь. Среди нелингвистов Лексикон Вуяклии считался эталонным и надежным лексикографическим трудом, хотя и с лингвистической, и с лексикографической точки зрения он имеет существенные недостатки.

интелектуалаца и научних радника." Према структури речничког чланка, семантичким дефиницијама и избору одредница *Школски речник страних речи* Љубе Мићуновића не разликује се битније од осталих издања његових речника, као ни од бројних речника страних речи других аутора, наших и страних, па није јасно због чега је ово школски речник.

> **аберација** (*лат.*) **1.** скретање са утврђеног правца, одступање од чега уобичајеног, раније предвиђеног, застрањивање; **2.** *правно*: скретање, одступање од истине, падање у заблуду; **3.** одступање од устаљеног начина мишљења и расуђивања; **4.** *биол.* одступање од уобичајеног развоја неке врсте (боја, грађа, величина); **5.** привидна промена положаја звезда услед годишњег окретања Земље око Сунца.

Иван Клајн у уводу свог *Речника нових речи* (1992) наводи да *Савремени речник страних речи* Љ. Мићуновића (Нови Сад, 1988) није уврстио међу контролне речнике „због мноштва крупних грешака које садржи у дефиницијама, понекад и у облику одредница и приписивању порекла".

3. *Савремено стање*. Године 2006. објављена су два општа речника. Први се појавио *Велики лексикон страних речи и израза* (Београд: Алнари), на 1408 страна Б5 формата, у тврдом повезу са заштитним омотом и показном траком. Као аутор је наведен Радомир Јовановић. Јовановићев речник (уколико ово није измишљено име) представља нешто сасвим ново у српској лексикографији. Стиче се (врло снажан) утисак да је овај речник радило неколико дактилографа, свако за себе, а да је све те текстове издавач (овде је непримерено говорити о било каквом ауторству) механички спојио у једну књигу. Прво

После Второй мировой войны было опубликовано несколько десятков словарей иностранных слов. Наибольше число словарей под различными названиями опубликовал Любо Мичунович. В период с 1988 г. по 2007 г. были изданы следующие его словари: *Савремени речник страних речи: 50 000 понятий, Савремени лексикон страних речи, Савремени лексикон страних речи и израза, Школски речник страних речи: 55 000 понятий, Речник страних речи, Речник страних речи и израза: 25 000 понятий*. Эти словари различаются между собой в первую очередь по объему. В предисловии к *Школьному словарю иностранных слов* 2007 года говорится следующее: «Этот словарь содержит 55 000 иностранных понятий с популярными толкованиями. Все объяснения весьма лапидарно и остроумно адаптированы для молодого поколения, интенсивно обучающегося в школах всех ступеней. По сравнению с десятком предыдущих изданий этого же автора это наиболее полное и удобное издание для самого широкого круга пользователей. Хотя словарь имеет определение школьный (словарь), это весьма исчерпывающий труд, который может полностью удовлетворить потребности учащихся всех возрастов и студентов всех специальностей, а также и широкий круг интеллектуалов и научных работников». По структуре словарной статьи, семантическим дефинициям и выбору заглавных слов *Школски речник страних речи* Любо Мичуновича не отличается существенным образом ни от других изданий его словарей, ни от многочисленных словарей иностранных слов других авторов, наших и иностранных, поэтому непонятно, почему именно этот словарь школьный.

> **аберација** (*лат.*) **1.** скретање са утврђеног правца, одступање од чега уобичајеног,

што упада у очи јесте присуство речи које би тешко могле да буду окарактерисане као стране: *мржња, лаїање, љубав, љубомора, задовољство, заборављање, одбојник, жутокљунац, људи-жабе, убеђење, удараљке* и др. У речницима страних речи уобичајено је навођење порекла речи. Негде се то чини детаљно, а негде се само наводи језик из којег реч потиче или преко којег је доспела у наш језик. У *Великом лексикону страних речи и израза* срећу се одреднице код којих нема никакве етимологије, одреднице код којих се само указује на језик из којег реч потиче, као и одреднице где су етимологије дате врло детаљно. Очигледно – у зависности од извора из којег су речи преузете. Лако је уочљиво неколико различитих начина дефинисања значења.

zadovoljstvo *psih.* predstavlja elementarno osećanje, nesvodljivo na druge termine.

sašimi (jap.) naziv za ribu koja se seče na tanke režnjeve i jede sirova.

nomotetsko što se odnosi na donošenje zakona, načela zakonodavstva.

riper(ovati) (eng. repair popravka) *gejm.* popravljati određene ajteme kada im se smanji durabiliti.

Мада се не наводе граматички подаци, често је очигледно да одредница и дефиниција нису у складу: једнина се дефинише множином (и обрнуто), придев, прилог или глагол се дефинишу као именица, именица се дефинише као глагол или придев и сл.

optimalno (lat.) najbolje, najpovoljnije rešenje.

regularno (lat.) stanje redovno, propisno, normalno.

reofilski biljne i životinjske vrste koje žive u planinskim potocima.

restovati (nem. rōsten) prženje hrane na masti ili na ulju.

раније предвиђеног, застрањивање; **2.** *правно*: скретање, одступање од истине, падање у заблуду. **3.** одступање од устаљеног начина мишљења и расуђивања; **4.** *биол.* одступање од уобичајеног развоја неке врсте (боја, грађа, величина); **5.** привидна промена положаја звезда услед годишњег окретања Земље око Сунца.

Иван Клайн в предисловии к своему словарю *Речник нових речи* (1992) указывает, что он «не включил *Савремени речник страних речи* Л. Мичуновича (Нови-Сад 1988) в перечень контрольных словарей из-за множества серьезных ошибок в дефинициях, иногда в форме заглавных слов и приписывании происхождения».

3. *Современное состояние*. В 2006 году было опубликовано два общих словаря. Первый – это *Велики лексикон страних речи и израза* (Белград: Алнари), на 1 408 страницах формата Б5, в твердом переплете с защитной оболочкой и линейкой-указателем. В качестве автора указан Радомир Йованович. Словарь Йовановича (если это не выдуманное имя) представляет собой нечто абсолютно новое в сербской лексикографии. Складывается (очень сильное) впечатление, что над словарем работало несколько машинисток, каждая сама по себе, а издатель все эти тексты (здесь неуместно говорить о каком-либо авторстве) механически соединил в одну книгу. Первое, что бросается в глаза, это присутствие слов, которые вряд ли можно отнести к иностранным: *мржња, лаїање, љубав, љубомора, задовољство, заборављање, одбојник, жутокљунац, људи-жабе, убеђење, удараљке* и т.п. В словарях иностранных слов, как правило, приводится происхождение слова. Где-то это сделано подробно, а где-то указан только язык происхождения слова или через

Поред уобичајеног мушког рода, придеви се наводе и у облику средњег рода, ређе и женског. Понегде су одреднице наведене према изговору у српском језику, понегде су остављене у изворном облику, док у неким случајевима није лако одредити о чему се ради јер облик нити је изворни нити има везе са изговором. Варијанте истог термина се различито дефинишу, без њиховог међусобног повезивања. Разлог је очигледан – речник је радило више људи користећи различите изворе, а „аутор" је све то механички спојио без иоле озбиљније контроле.

kairon tekst koji se emituje na dnu ili vrhu TV slike; „teče" s leva na desno i sadrži poruku nazavisnu od sadržaja emisije – reklamna poruka, kratke vesti i sl.

kajron (eng. chyron) tekst ili poruka koja, za vreme redovnog programa, klizi na televizijskom ekranu sleva na desno, najčešće u jednom redu.

Још драстичнији случај су потпуно исте одреднице с различитим дефиницијама.

turizmolog (fr. tourisme turizam, grč. logos reč, zakon) stručnjak koji proučava probleme turizma.

turizmolog (fr.-grč.) stručnjak za turizmologiju.

Лексикографија је спор и пипав посао, па је и пажљиво рађеним речницима обично могуће наћи неки недостатак. Код речника које су радили људи без лексикографског и лингвистичког знања број грешака може бити врло велики. Ипак, начин на који је рађен *Велики лексикон странних речи и израза* до 2006. године није виђен у српској лексикографији.

Крајем 2006. године објављен је *Велики речник странних речи и израза* Ивана Клајна и Милана Шипке (Нови Сад: Прометеј). Речник садржи: Увод (Уводне напомене; Упут-

посредничество какого языка слово попало в наш язык. В словаре *Велики лексикон странних речи и израза* встречаются заглавные слова словарных статей, где не указана этимология вообще, заглавные слова, у которых только есть указание на язык, из которого слово заимствовано, а также есть словарные статьи, где этимология расписана весьма подробно. То есть, очевидно, что в зависимости от источника заимствования текста словарной статьи. Легко отличить также несколько способов дефиниции значения.

zadovoljstvo *psih.* predstavlja elementarno osećanje, nesvodljivo na druge termine.

sašimi (jap.) naziv za ribu koja se seče na tanke režnjeve i jede sirova.

nomotetsko što se odnosi na donošenje zakona, načela zakonodavstva.

riper(ovati) (eng. repair popravka) *gejm.* popravljati određene ajteme kada im se smanji durabiliti.

Хотя грамматические сведения не приводятся, часто очевидно, что заглавное слово и определение не согласуются: единственное число толкуется через множественное (и наоборот), прилагательное, наречие или глагол имеют пометы существительного, существительное атрибутируется как глагол или прилагательное и т.п.

optimalno (lat.) najbolje, najpovoljnije rešenje.

regularno (lat.) stanje redovno, propisno, normalno.

reofilski biljne i životinjske vrste koje žive u planinskim potocima.

restovati (nem. rōsten) prženje hrane na masti ili na ulju.

Помимо обычного мужского рода прилагательные приводятся и в форме среднего рода, реже – женского. Иногда заглавные сло-

ства за коришћење, Извори грађе; Скраћенице; Знакови; Страни афикси и афиксоиди за творбу речи), Речник (Први део: Адаптиране речи и изрази; Други део: Изворни изрази, изреке и скраћенице) и Прилоге (Законске мерне јединице; Правила употребе и писања мерних јединица и физичких величина; Мерне јединице које нису у SI систему; Периодични систем елемената). Одреднице су акцентоване. Речнички чланак садржи граматичке карактеристике, етимологију, дефиниције значења, нормативистичке напомене којима се корисници упозоравају на граматичко-правописну неправилност појединих облика, упућујући их на правилне. Опширнији енциклопедијски подаци, какви се срећу у неким речницима страних речи, овде нису навођени. Уз одреднице које улазе у састав синтагми терминолошког карактера или фразема навођене су и објашњене и те лексичке јединице, и то у оквиру истог речничког чланка.

> **про́ба**, -ē ж, ген. мн. про́бā [нем. Probe од срлат. proba] 1. а. испитивање, кушање, проверавање каквоће чега (јела, пића). б. проверавање мере и кроја одевних предмета који се шију. в. испитивање садржине метала од којих се кују новци. г. испитивање правилности решења рачунског задатка или конструкције рачунским путем или цртањем. 2. вежбање, пробно извођење или приказивање (музичког или позоришног комада). ▲ **генерална ~** главна, последња вежба пре јавног извођења или приказивања. □ **ставити на пробу** (некога, нешто) изложити искушењима, проверити у стварности.

Речник Клајна и Шипке је наш далеко најквалитетнији општи речник страних речи. До сада је имао шест издања. Уз треће издање објављене су као засебна књига *Измене и допуне у трећем издању: Велики речник страних речи и израза* ва приведены в произношении на сербском языке, иногда – в исходной форме, а в некоторых случаях трудно понять, о чем идет речь, поскольку форма и не исходная, и не связана с произношением. Варианты одного термина толкуются по-разному, без связи друг с другом. Причина очевидна: над словарем работали разные люди, используя разные источники, а «автор» их механически соединил, без какого-то ни было серьезного контроля.

> **kairon** tekst koji se emituje na dnu ili vrhu TV slike; „teče“ s leva na desno i sadrži poruku nazavisnu od sadržaja emisije – reklamna poruka, kratke vesti i sl.
>
> **kajron** (eng. chyron) tekst ili poruka koja, za vreme redovnog programa, klizi na televizijskom ekranu sleva na desno, najčešće u jednom redu.

Еще более вопиющий случай – абсолютно одинаковые заглавные слова с разными толкованиями.

> **turizmolog** (fr. tourisme turizam, grč. logos reč, zakon) stručnjak koji proučava probleme turizma.
>
> **turizmolog** (fr.-grč.) stručnjak za turizmologiju.

Лексикография – это медленный и деликатный труд, и даже в тщательно составленных словарях можно обнаружить какой-нибудь недостаток. В словаре, составленном людьми, не имеющими лексикографических и лингвистических знаний, количество ошибок может быть очень велико. Однако подход, продемонстрированный в словаре *Велики лексикон страних речи и израза,* это нечто, до 2006 года невиданное в сербской лексикографии.

В конце 2006 года был опубликован словарь *Велики речник страних речи и израза* Ивана Клайна и Милана Шипки (Нови-Сад: Прометей). Словарь содержит Предисловие (вво-

(2008), што је јединствен случај када се ради о речницима страних речи.

Општи речници страних речи су релативно бројни, а свакако су најбројнији међу описним речницима српског језика. Штампани су често у великим тиражима. Аутори неких речника имали су крајње оскудно лингвистичко и лексикографско образовање и знање, па су њихови речници у мањој или већој мери мањкави. Свакако има и супротних примера, када су аутори врхунски лингвисти а речници узорна лексикографска дела. Када се пажљиво погледају до сада објављени речници страних речи, стиче се утисак да су они први далеко бројнији.

дные замечания, как пользоваться словарем, источники материала, сокращения, пометы, иностранные аффиксы и аффиксоиды для словообразования), Словарь (первая часть: адаптированные слова и выражения; вторая часть: исходные выражения, поговорки и сокращения) и приложения (законодательно утвержденная система мер и весов, правила употребления и написания единиц измерения и физических величин; единицы измерения, не входящие в систему СИ, периодическая система элементов). В заглавных словах проставлены ударения. Словарная статья содержит грамматические характеристики, этимологию, определения значения, нормативные пометы, которые указывают пользователю на грамматическую и орфографическую неправильность отдельных форм, ориентируя пользователя на правильные формы. Подробные сведения энциклопедического характера, встречающиеся в других словарях иностранных слов, здесь не приводятся. К заглавным словам, входящим в состав синтагм терминологического характера или фразем, приводятся и объясняются и эти лексические единицы, причем в рамках той же словарной статьи.

проба, -е ж, ген. мн. проба [нем. Probe од срлат. proba] 1. а. испитивање, кушање, проверавање каквоће чега (јела, пића). б. проверавање мере и кроја одевних предмета који се шију. в. испитивање садржине метала од којих се кују новци. г. испитивање правилности решења рачунског задатка или конструкције рачунским путем или цртањем. 2. вежбање, пробно извођење или приказивање (музичког или позоришног комада). ▲ **генерална** ~ главна, последња вежба пре јавног извођења или приказивања. □ **ставити на пробу** (некога, нешто) изложити искушењима, проверити у стварности.

ЛИТЕРАТУРА:

Љиљана Спасић: „Речници страних речи”, *О лексичким позајмљеницама*, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Суботица–Београд, 1996, 97–104. Danko Šipka, *A Bibliography of Serbo-Croatian Dictionaries: Serbian, Croatian, and Bosnian Muslim*, Springfield (SAD), 2000.

Словарь Клайна и Шипки, безусловно, наш самый высококачественный общий словарь иностранных слов. До настоящего времени он выдержал шесть изданий. Вместе с третьим изданием отдельной книгой опубликованы *Измене и допуне у трећем издању: Велики речник страних речи и израза* (2008), что является уникальным случаем для словарей иностранных слов.

Общие словари иностранных слов относительно многочисленны, и, без сомнения, наиболее многочисленны среди толковых словарей сербского языка. Часто они издавались большими тиражами. Авторы некоторых словарей имели весьма скромное лингвистическое и лексикографическое образование и знания, поэтому их словари в большей или меньшей степени обладают недостатками. Разумеется, есть и обратные примеры, когда авторы словарей – великолепные лингвисты, а словари являются эталоном лексикографического труда. Если внимательно проанализировать опубликованные до настоящего времени словари иностранных слов, то первые оказываются в преобладающем количестве.

ИНСТИТУТ ЗА ЛИНГВИСТИКУ У НОВОМ САДУ
Др ВЕЛИМИР МИХАЉЧИЋ
ГРАЂА ЗА РЕЧНИК
СТРАНИХ РЕЧИ
У ПРЕДВУКОВСКОМ ПЕРИОДУ
(ОД ВРЕМЕНА ПРЕ ВЕЛИКЕ СЕОБЕ
ДО ВУКОВОГ РЕЧНИКА 1818. ГОДИНЕ)
I ТОМ (А — Ђ)
НОВИ САД
1972

Иван Клајн
Милан Шипка
ВЕЛИКИ
РЕЧНИК
СТРАНИХ
РЕЧИ И ИЗРАЗА
ПЕТО ДОПУЊЕНО И ИСПРАВЉЕНО ИЗДАЊЕ
ПРОМЕТЕЈ

Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2010.

бештёк, -а м [нем. Besteck] заст. прибор за јело (нож, кашика, виљушка и др.), есцајг.

бёштија, -ē ж [л. бестија] окрутан, безосећајан човек, нечовек; неваљалац, битанга.

би- [лат. bis двапут] први део сложеница којим се означава да се нешто јавља двапут, да је удвојено, двоструко и сл.

бигáмија, -ē ж [л. би-, грч. andr̂ ген. andrós мушкарац] брак једне жене с два мушкарца у исто време.

бијануéлан, -лна, -лно [фр. biannuel, л. би-, лат. annus година] који се јавља, који излази двапут годишње, полугодишњи (нпр. часопис).

бизртикулáран, -рна, -рно [л. би-, лат. articulus чланак, зглоб] који има два зглоба, двозглобан.

бúархија, -ē ж [л. би-, грч. árchein предводити] истовремено владање двојице владара у једној земљи, двовлашће; ум. **дúархија**.

бúатлōн, -а м [л. би-, грч. áthlon такмичење] сл. скијашка дисциплина у којој се комбинују нордијско скијање и стрељаштво (гађање у мете из стојећег или лежећег положаја).

бúбāп, -а м [енгл. bebop] муз. стил у џезу настао око 1945. године, одликује се сложеним хармонијама и инструменталном виртуозношћу.

бибацúтēт, -éта м [лат. bibacitas] жеља, страст за пићем, склоност пићу.

библúзам, -зма м в. **библицúзам**.

Бúблија, -ē ж [грч. biblía књиге] рел. Свето писмо, књига коју сачињавају Стари и Нови завет.

бúблијскй, -ā, -ō [л. Библија] који се односи на Библију. ▲ **библијски папир** специјалан танак отпоран бездрвни папир, који се користи за штампање Библије, обимних речника и других књига с великим бројем страница.

библио- грч. [грч. biblíon књига] као први део сложенице са значењем: књига, који се односи на књиге.

библиóбус, -а м, мн. -и [л. библио-, в. -бус] аутобус с књигама који служи као путујућа библиотека.

библиогнóзија, -ē ж [л. библио-, грч. gnósis познавање] познавање књига, разумевање у књиге.

библиógраф, -а м, -и [л. библио-, -граф] онај који се бави библиографијом, који саставља библиографију.

библиографúја, -ē ж [л. библио-, -графија] 1. списак, попис публикација (књига, чланака, радова и сл.) из неког периода, о неком питању, предмету, догађају и сл.; ум. **литератýра** (3). 2. наука која се бави попisивањем публикација и њиховим уношењем у каталоге. • **библиографскй**.

библиóкласт, -а м [л. библио-, грч. klácin ломити, рушити] онај који оштећује књиге, об. исцепљујући из њих поједине листове.

библиоклáстија, -ē ж [л. библио-, грч. klastós од klân разбијати, ломити] уништавање књига; болесна потреба за оштећивањем књига.

библиóклепт, -а м, ген. мн. библиóклептā и библиóклéптā [л. библио-, грч. klepteín красти] крадљивац књига, пре свега из библиотека.

библиоклептомáнија, -ē ж [л. библио-, клептоманија] псих. болесна потреба, манија за крађом књига.

библиолáтрија, -ē ж [л. библио-, грч. latreía служба] 1. претерано поштовање и љубав према књизи. 2. слепо веровање свему што је написано, објављено. 3. претерано, занесењачко поштовање Светог писма.

библиóлит, -а, мн. библиóлити, ген. мн. библиóлитā и **библиóлйт,** -йта м, мн. библиолйти, ген. мн. библиолйтā [л. библио-, грч. líthos камен] антички рукопис који је услед деловања природних сила, нарочито вулканских, претрпео оштећења те је напола угљенисан.

библиологúја, -ē ж [л. библио-, -логија] 1. наука о књизи и књижарству уопште. 2. познавање Библије, наука о Светом писму; изучавање разних издања Библије.

библиóман, -а м мн. библиóмани, ген. мн. библиóманā и **библиóмāн,** -áна, мн. библиомáни, ген. мн. библиомáнā [л. библиоманија] онај који има страст за скупљањем књига.

библиомáнија, -ē ж [л. библио-, манија] страст, манија за скупљањем књига.

библиомáнтија, -ē ж [л. библио-, грч. manteía прорицање] прорицање на основу оног места на којем се најпре заустави поглед кад се књига, нарочито Свето писмо, насумце отвори.

Ђорђе Оташевић
Џорџе Оташевич
Институт за српски језик САНУ

Речници нових речи

Словари неологизмов

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција речника нових речи.* При избору за регистрацију нове лексике у речницима нових речи влада конкуренција три фактора: хронолошког (време појављивања речи), функционалног (раширеност у језику у датом временском периоду, означавање нове или актуелне појаве) и лексикографског (незабележеност речи у претходним речницима). У већини случајева речници нових речи су мешовитог карактера. Могу бити дескриптивни или преводни.

2. *Речници нових речи – зачеци и развој.* Потреба за обимнијим речницима нових речи јавила се након Другог светског рата јер тада долази до све бржег прилива нових речи, због чега многи лингвисти говоре о „неологијској експлозији", која је условила рађање посебне гране лексикологије – неологије, науке о неологизмима.

Сем у речницима нових речи који су објављени као засебне публикације, нове речи српског језика доносе и анексни речници и прегледни речници. Анексни речници се објављују у часописима и дневним листовима након одређеног чланка или тематског блока и садрже нове речи везане за област о којој се говори. Тако, на пример, у НИН-у 1997, уз блок о компјутерима, објављен је мали речник компјутерских израза (око трећина странице) под називом „Хакерска

1. *Определение словаря неологизмов.* При выборе в процессе регистрации новой лексики в словарях неологизмов господствует конкуренция трех факторов: хронологического (момент появления слова), функционального (распространенность в языке в конкретный период времени, обозначение нового или актуального явления) и лексикографического (отсутствие фиксации в предыдущих словарях). В большинстве случаев словари неологизмов – это словари смешанного характера. Они могут быть дескриптивными или переводными.

2. *Словари неологизмов – начало и развитие.* Потребность в объемных словарях неологизмов обнаружилась после Второй мировой войны, потому что тогда происходит ускоренное усвоение новых слов. Поэтому лингвисты говорят о «взрыве неологизмов», что обусловило появление особой лексикологической дисциплины – неологии, науки о неологизмах.

Кроме словарей неологизмов в виде отдельных публикаций новые слова сербского языка появляются в словарях-приложениях и в обзорных словарях. Словари-приложения публикуются в журналах и газетах после определенной статьи или тематического блока и содержат новые слова, связанные с областью, о которой идет речь. Так, например, в еженедельнике НИН 1997, вместе с блоком

азбука (Оно што вас је срамота да питате децу, а интересује вас)". Прегледни речници се повремено објављују у новинама и часописима. У њима се, као и у анексним речницима, објашњавају нове и широком кругу читалаца непознате речи. Од анексних се разликују по томе што не морају бити објављени уз неки чланак или тематски блок и, по правилу, обимнији су од речника уз чланке. *Преводилац* (часопис Удружења научних и стручних преводилаца Србије) повремено објављује различите двојезичне и вишејезичне глосаре нових термина с којима се и неспецијалисти често срећу („Основни термини из рачунске технике", „Како да наш политички језик буде у преводу разумљив?", „Новине у савременој друштвено-политичкој терминологији и фразеологији" итд.).

Јован Недић је 1984. године почео да прикупља нове речи и да их, с кратком семантичком дефиницијом, објављује у енигматском часопису *Вјесников Квиз*, у рубрици *Мали Квизов рјечник*. Бележио је само апсолутне неологизме, који нису забележени у другим речницима. Када је *Вјесников Квиз* престао да излази, Јован Недић је нове речи наставио да објављује у другим енигматским часописима. До сада их је објавио више од двадесет хиљада и штета је што још увек нису обједињене у засебној књизи. Године 1999. објављен је, под не сасвим адекватним називом *Речник нових и незабележених речи*, списак нових и незабележених речи које је од 1984. до 1997. године прикупљао Ђорђе Оташевић. Списак садржи 11.375 речи. На основу овог списка приређен је *Обратни речник нових и незабележених речи* (2003).

Први речник нових речи објављен као засебна публикације јесте *Rečnik novih reči: reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata* Јована

о компьютерах опубликован небольшой словарь компьютерных терминов (примерно на треть страницы) под названием «Хакерская азбука (То, что вам стыдно спросить у детей, но вам интересно)». Обзорные словари время от времени публикуются в журналах и газетах. В них, как и в словарях-приложениях, объясняются новые и широкому кругу читателей неизвестные слова. От словарей-приложений они отличаются тем, что они необязательно сопровождают определенную статью или тематический блок, и, как правило, больше по объему. *Преводилац* (журнал Ассоциации переводчиков научной и технической литературы Сербии) периодически публикует различные двуязычные и многоязычные глоссарии новых терминов, с которыми часто сталкиваются и неспециалисты («Базовые термины по компьютерной технике»), «Как сделать понятным наш политический язык в переводе?», «Новые слова в современной общественно-политической терминологии и фразеологии» и т.д.).

В 1984 году Йован Недич начал собирать новые слова и публиковать их с краткими семантическими пояснениями в журнале кроссвордов *Вјесников Квиз*, в рубрике *Мали Квизов рјечник*. Он фиксировал только абсолютные неологизмы, отсутствующие в других словарях. Когда издание перестало выходить, Йован Недич продолжил публиковать новые слова в других журналах кроссвордов. До настоящего времени он опубликовал свыше двадцати тысяч слов, и жаль, что они все еще не опубликованы в виде книги. В 1999 году был опубликован словарь под не вполне адекватным названием *Речник нових и незабележених речи*, список новых и незафиксированных слов, которые с 1984 г. по 1997 г. собирал Джордже Оташевич. Список содержит 11 375 слов. На базе этого списка

Ћирилова (1982). Семантичке дефиниције су углавном енциклопедијске, с бројним језичким и ванјезичким коментарима, неуобичајеним у српској лексикографији.

reizbor

(kovanica nepravilno skovana od latinskog prefiksa *re* – za ponavljanje neke radnje i srpskohrvatske reči *izbor*) princip ponovnog izbora funkcionera, političkih tela i društvenih organizacija. U načelu, u Jugoslaviji svaki funkcioner može biti izabran najviše samo dva puta uzastopce na istu funkciju. Politički princip radi demokratskog uključivanja što šireg broja ljudi u upravljanje društvenim poslovima.

Пошто аутор овог речника није лингвиста, нити је било ко с макар минималним лексикографским знањем преконтролисао овај речник пре штампе, број веома озбиљних грешака и мањкавости изузетно је велики.

Године 1991. објављено је друго, допуњено издање овог речника под називом *Нови речник нових речи: речи, изрази и значења преузети из других језика или настали у српскохрватском језику после другог светског рата*.

3. *Речници нових речи – савремено стање.* Српска неографија (неолошка лексикографија) започиње с *Речником нових речи* Ивана Клајна, који је Матица српска објавила 1992. године. Избор речи није одређен хронолошким границама, већ су „новим" сматрани облици и значења који нису забележени у шестотомном *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске, *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности, те *Рјечнику страних ријечи* Братољуба Клаића. Поред апсолутних неологизама у речник су унети и семантички неологизми (већ постојеће подготовлен *Обратни речник нових и незабележених речи* (2003).

Первый словарь новых слов в виде отдельной книги – это *Rečnik novih reči: reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata* Йована Чирилова (1982). Семантические дефиниции, в основном, энциклопедические, с большим количеством лингвистических и экстралингвистических комментариев, нетипичных для сербской лексикографии.

reizbor

(kovanica nepravilno skovana od latinskog prefiksa *re* – za ponavljanje neke radnje i srpskohrvatske reči *izbor*) princip ponovnog izbora funkcionera, političkih tela i društvenih organizacija. U načelu, u Jugoslaviji svaki funkcioner može biti izabran najviše samo dva puta uzastopce na istu funkciju. Politički princip radi demokratskog uključivanja što šireg broja ljudi u upravljanje društvenim poslovima.

Поскольку автор этого словаря – не лингвист, и никто, обладающий хотя бы минимальными знаниями о лексикографии, не отредактировал этот словарь до публикации, количество весьма серьезных ошибок и недостатков исключительно велико.

В 1991 году было опубликовано второе, дополненное издание этого словаря под названием *Нови речник нових речи: речи, изрази и значења преузети из других језика или настали у српскохрватском језику после другог светског рата.*

3. *Словари неологизмов – современное состояние.* Сербская неография (лексикография неологизмов) начинается со словаря *Речник нових речи* Ивана Клайна, который Матица сербская опубликовала в 1992 году. Состав словника не ограничен хронологическими

речи које су проширile значење). Увршћени су и појединi распрострањенији вишечлани изрази. Речник је састављен на основу примера из двадесетак часописа и дневних листова с подручја четири републике Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, као и са радија и телевизије, у периоду од 1985. до 1991. године. Књижевна дела нису коришћена као грађа јер су „она врло незахвалан извор за ову врсту истраживања: књижевници радо кују своје личне неологизме, али с великим закашњењем усвајају оне који су у широкој употреби – можда услед разумљиве несклоности према помодним изразима". Бројне кованице, забележене у ексцерпираним изворима, нису унете у речник уколико је аутор проценио да је мало вероватно да ће икада ући у општу употребу.

+ сапунски, -а, -о: Изр. сапунска опера (Ћир.: соуп-опера) *дугачка телевизијска серија са сталним јунацима, сентименталног или мелодраматичног садржаја*. – Од такозваних сапунских опера, које су сасвим потиснуте, једино је остао „Далас". *Пл.* // Превод енгл. soap opera (шаљив израз, настао отуда што су спонзори првих таквих емисија били произвођачи сапуна).

састанчити несврш. (Ћир.) *држати часте, дуге и непродне састанке*. – Овде време мање вреди од новца... Много причамо, састанчимо. *КН*. Новопечени социјалисти... су надмашили и саме неприкосновене рекордере у састанчењу – бивше комунисте. *Ас.*

Године 2001. објављен је речник необичног назива: *Du yu speak anglosrpski?: Rečnik novijih anglicizama* (речник има и друго издање, објављено 2011. године). Иза шаљивог наслова, којим се пародира један од сегмената наше језичке стварности, крије се озбиљ-

рамками, а «новыми» считаются формы и значения, незафиксированные шеститомным словарем *Речник српскохрватског књижевног језика* Матицы сербской, словарем *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Сербской академии наук и искусств и в словаре *Рјечник страних ријечи* Братолюба Клаича. Помимо абсолютных неологизмов в словарь включены и семантические неологизмы (уже существующие слова, значение которых уже расширилось). Включены и отдельные распространенные многочленные конструкции. Словарь составлен на основе примеров из примерно двадцати журналов и газет, выходивших на территории четырех республик Социалистической Федеративной Республики Югославии, а также из передач радио и телевидения за период с 1985 г. по 1991 г. Литературные произведения не использовались в качестве источника материала, так как «это весьма ненадежный источник для такого рода исследований: писатели с удовольствием создают свои личные неологизмы, но с большим опозданием усваивают те, что уже широко употребляются, возможно, вследствие понятного отсутствия склонности использовать модные выражения». Многочисленные неологизмы, зафиксированные в выбранных источниках, не включались в словарь, если автор считал маловероятным их широкое распространение в будущем.

+ сапунски, -а, -о: Изр. сапунска опера (Ћир.: соуп-опера) *дугачка телевизијска серија са сталним јунацима, сентименталног или мелодраматичног садржаја*. – Од такозваних сапунских опера, које су сасвим потиснуте, једино је остао „Далас". *Пл.* // Превод енгл. soap opera (шаљив израз, настао отуда што су спонзори првих таквих емисија били произвођачи сапуна).

но и веома квалитетно лексикографско дело које помера границе српске лексикографије (не само неолошке). Аутори су Вера Васић, Тврtко Прћић и Гордана Нејгебауер. Речник садржи близу 950 одредница. Речнички чланак садржи: препоручени правописни, граматички и изговорни облик одреднице, правописне облике које не би требало употребљавати, изворни енглески облик и његову адаптацију у српском, семантичку дефиницију, устаљен и/или новопредложен српски еквивалент, процену интегрисаности у српски језик, илустративне цитате и устаљене лексичке спојеве. Одреднице су одштампане црвеном бојом, како би биле што уочљивије, а цео речнички чланак је веома прегледан.

čet, a (Npl. ovi) *m* /čet/ i **čat**, a (Npl. ovi) m /čat/; ☹ CHAT

[eng. *chat*]

Komunikacija putem →interneta između najmanje dve osobe, koje naizmenično ispisuju poruke na tastaturi u realnom vremenu; ≈ elektronsko dopisivanje, ≈ elektronsko ćaskanje, ≈ elektronski razgovor.

...i odgovaraće na pitanja dostavljena u „četu", elektronskom razgovoru.ŠT

On će učestvovati u multimedijalnom globalnom intervjuu – >chat-u<, a u najavi događaja stoji...ŠT

Na ovom sajtu možete postati i član međunarodnog X-Files fan kluba, kao i učestvovati u X_Files >chatu< sa mnogim obožavaocima ove serije širom svetaŠT

– *det*

Neki univerziteti zahtevaju da studenti koriste njihove programe koji u sebi objedinjuju mali klijent, >chat< klijent i naravno neku vrstu vežbanke gde možete raditi domaće zadatkeŠT

састанчити несврш. (Ћир.) *држати чесше, дуге и нелодне састанке*. – Овде време мање вреди од новца... Много причамо, састанчимо. *КН*. Новопечени социјалисти... су надмашили и саме неприкосновене рекордере у састанчењу – бивше комунисте. *Ас.*

В 2001 году был опубликован словарь под необычным названием *Du yu speak anglosrpski?: Rečnik novijih anglicizama* (второе издание этого словаря вышло в 2011 году). За шуточным названием, пародирующим один из сегментов нашей языковой действительности, кроется серьезный лексикографический труд весьма высокого качества, раздвигающий границы сербской лексикографии (не только неологической). Авторы Вера Васич, Тврtко Прчич и Гордана Нейгебауэр. Словарь содержит примерно 950 единиц. Словарная статья содержит рекомендуемую орфографическую, грамматическую и орфоэпическую норму заглавного слова, орфографические формы, которые не следовало бы употреблять, исходную английскую форму и его адаптацию в сербском языке, семантическую дефиницию, устоявшийся и/или предлагаемый новый сербский эквивалент, оценку и прогноз включенности в сербский язык, иллюстративные цитаты и устоявшиеся лексические сочетания. Леммы напечатаны красным цветом, чтобы они были более заметны, а вся словарная статья очень наглядна.

čet, a (Npl. ovi) *m* /čet/ i **čat**, a (Npl. ovi) m /čat/; ☹ CHAT

[eng. *chat*]

Komunikacija putem →interneta između najmanje dve osobe, koje naizmenično ispisuju poruke na tastaturi u realnom vremenu; ≈ elektronsko dopisivanje, ≈ elektronsko ćaskanje, ≈ elektronski razgovor

Razgovori se vode u virtualnim čet prostorijama $_{RJ}$

∞ čet klijent, čet server

Ђорђе Оташевић је 2004. године објавио прву свеску *Великоī речника нових и незабележених речи*. Речник садржи 502 одреднице (*абазински језик – -анūи*). Друга свеска објављена је 2005. године (*-анūи–аūикулūура*). Обе свеске имају и своја поновљена издања, објављена 2008. године. Критерији за избор речи посве су формални – у речник су унете речи које нису забележене у два највећа српска описна речника: *Речнику срūскохрваūскоī књижевноī и народноī језика* Српске академије наука и уметности (књиге I–XVI) и *Речнику срūскохрваūскоīа књижевноī језика* Матице српске (I–VI). Уношене су само речи за које је у грађи за овај речник постојала потврда да су употребљене у конкретном тексту.

аквàбик м *аеробик у коме се вежбе изводе у базену с ūоūлом водом*; аква-аеробик. – Сада се бавим аквабиком, тј. аеробиком у води (И); Пливање и аквабик ће вам помоћи, јер вода подржава тело и не оптерећује зглобове (И); Додатни плус је то што се аквабиком могу бавити и „пријатно попуњене" даме, јер вода смањује осећај тежине и оптерећење мишића (И). // Δ енгл. aquabik.

Овај речник је замишљен сувише амбициозно и готово је сигурно да га Ђ. Оташевић сам не може завршити.

Речник нових и незабележених речи (сажеūо издање) објављен је 2008. године. Рађен је на основу грађе за *Велики речник нових и незабележених речи*, а цитати су изостављени због уштеде простора. Садржи 5.370 одредница.

...i odgovaraće na pitanja dostavljena u „četu", elektronskom razgovoru. $_{ŠT}$

On će učestvovati u multimedijalnom globalnom intervjuu – >chat-u<, a u najavi događaja stoji... $_{ŠT}$

Na ovom sajtu možete postati i član međunarodnog X-Files fan kluba, kao i učestvovati u X_Files >chatu< sa mnogim obožavaocima ove serije širom sveta $_{ŠT}$

– *det*

Neki univerziteti zahtevaju da studenti koriste njihove programe koji u sebi objedinjuju mali klijent, >chat< klijent i naravno neku vrstu vežbanke gde možete raditi domaće zadatke $_{ŠT}$

Razgovori se vode u virtualnim čet prostorijama $_{RJ}$

∞ čet klijent, čet server

Джордже Оташевич в 2004 году опубликовал первую тетрадь словаря *Велики речник нових и незабележених речи.* Словарь содержит 502 заглавных слова *(абазински језик – -анūи)*. Вторая тетрадь опубликована в 2005 году *(-анūи–аūикулūура)*. Обе тетради были переизданы в 2008 году. Критерии выбора слов полностью формализованы – в Словарь включаются слова, которые не зафиксированы двумя самыми обширными толковыми словарями сербского языка – *Речник срūскохрваūскоī књижевноī и народноī језика* Сербской академии наук и искусств (тома 1–16) и *Речник срūскохрваūскоīа књижевноī језика* Матицы сербской (I–VI). Включались только те слова, для которых в словарных материалах к этому словарю имелось подтверждение, что они употреблены в конкретном тексте.

аквàбик м *аеробик у коме се вежбе изводе у базену с ūоūлом водом*; аква-аеробик. —

До сада су објављена и четири преводна речника нових речи: *Englesko-srpski rečnik novih reči* Violete Stojičić (2007), те *Мали енīлеско-срīски речник нових речи* (2007), *Мали срīско-руски речник нових речи* (2007) и *Мали руско-срīски речник нових речи* (2007) Ђ. Оташевића.

4. *Закључак.* Српска неографија је данас у озбиљном застоју. Нове речи улазе у језик свакодневно, несмањеном брзином, а последњи речник нових речи објављен је пре десет година.

ЛИТЕРАТУРА:

Даринка Гортан Премк: „О речнику нових речи", *Наш језик*, XXVI/1, 1983, 42–47. Владимир Григорьевич Гак: „Новые слова и новые словари", *Новые слова и словари новых слов*, Н. З. Котелова (ур.), Москва, 1983, 15–29. Младен Михајловић: „Позајмљенице и неологизми (или лексикографско замешатељство). Ćirilov Jovan (1982): Rečnik novih reči (Reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata), Narodna knjiga, Beograd, Biblioteka Grifon, str. 250", *Живи језици*, XXV/1–4, 1983, 122–124.

Сада се бавим аквабиком, тј. аеробиком у води (И); Пливање и аквабик ће вам помоћи, јер вода подржава тело и не оптерећује зглобове (И); Додатни плус је то што се аквабиком могу бавити и „пријатно попуњене" даме, јер вода смањује осећај тежине и оптерећење мишића (И). // Δ енгл. aquabik.

Этот словарь задуман слишком амбициозно, и почти наверняка Дж. Оташевич не может закончить его сам.

Речник нових и незабележених речи (сажēто издање) опубликован в 2008 году. Он создан на основе материалов для словаря *Велики речник нових и незабележених речи,* а цитаты исключены для экономии места. Содержит 5 370 единиц.

К настоящему моменту опубликованы и четыре переводных словаря неологизмов: *Englesko-srpski rečnik novih reči*, автор Виолета Стойичич (2007), а также *Мали енīлеско-срīски речник нових речи* (2007), *Мали срīско-руски речник нових речи* (2007) и *Мали руско-срīски речник нових речи* (2007) Дж. Оташевича.

4. *Заключение.* Сербская неография сегодня в серьезном застое. Новые слова входят в язык ежедневно, не снижая скорости, а последний словарь новых слов был опубликован десять лет назад.

Ђорђе Оташевић
РЕЧНИК НОВИХ
И НЕЗАБЕЛЕЖЕНИХ
РЕЧИ
(свежето издање)
Алма
Београд, 2008

ZMAJEVI
REČNICI
Du yu speak anglosrpski?
REČNIK
NOVIJIH
ANGLICIZAMA
VERA VASIĆ • TVRTKO PRĆIĆ
GORDANA NEJGEBAUER
950 ODREDNICA SA
• pravopisom, gramatikom i izgovorom
• izvornim engleskim oblikom
• definicijom
• srpskim ekvivalentom
• indeksom integrisanosti
ZMAJ

вернакуларан, -рна, -рно који се односи на аутохтоно, домаће, домородачко становништво.

верона ж типогр. врста рукописног писма.

вероучитељица ж женска особа вероучитељ; в. вероучитељка.

вертебратус м метеор. подврста облака. ‖ илат. vertebratus

вертиго м осећај вртоглавице; вртоглавица. ‖ Δ лат. vertigo.

вестерн м филм у којем се приказују догађаји с америчког Дивљег запада; каубојски филм. ‖ Δ енгл. western : западни.

вестерн прид. непром. филм. који се односи на вестерн.

вестернизација ж **1.** стварање прилика као у вестерну, као на Дивљем западу. **2.** прихватање западног, капиталистичког система вредности и обичаја. ‖ Δ енгл. westernization.

вестернизирање с **1.** стварање прилика као у вестерну, као на Дивљем западу; в. вестернизација, вестернизовање. **2.** прихватање западног, капиталистичког система вредности и обичаја; в. вестернизација, вестернизовање.

вестернизирати, -ам сврш. и несврш. створити/стварати прилике као у вестерну, као на Дивљем западу; в. вестернизовати.

вестернизовање с **1.** стварање прилика као у вестерну, као на Дивљем западу; в. вестернизација. **2.** прихватање западног, капиталистичког система вредности и обичаја; в. вестернизација.

вестернизовати, -ујем сврш. и несврш. створити/стварати прилике као у вестерну, као на Дивљем западу.

вестернски, -а, -о филм. који се односи на вестерн.

Васа Павковић
Васа Павкович
Институт за српски језик САНУ

Речници језика писаца

Словари языка писателей

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ѓике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Речници језика йисаца – йочеци.* Мада поглед на *Библиоīрафију* Данка Шипке потврђује мишљење да су речници писаца и књижевних дела новија врста речника у српској лексикографији, пажљивија анализа података показаће да је и у овој области име Вука Караџића и његовог *Рјечника* незаобилазно. Наиме, на самом почетку Првог светског рата, доктор Радивој Симоновић је објавио књигу с насловом *Доīуна Вукової Рјечника*, чији је аутор био један од највећих српских песника Лаза Костић. Књижица је у току Великог рата готово сасвим уништена и на основу једног од ретких преосталих примерака, сачуваног у сомборској Народној библиотеци, наново је објављена 2007. године, у Београду. Тако је постала доступна научној и културној јавности у Србији, али и уопште славистичком свету.

На седамдесетак страна она доноси 1.875 уазбучених и дефинисаних лексема које је на свом ручном примерку Вуковог *Рјечника* Лаза Костић исписао по маргинама. Порекло ових речи је различито и тиче се како језичке односно лексичке компетенције самог песника, тако и речи које је чуо у својој непосредној околини, забележио на путовањима по српским земљама (Црна Гора, Далмација, Војводина, Славонија), а такође исписао из дела српских писаца, између осталих Симе Матавуља, Стевана Сремца, Његоша, Ђорђа Поповића, Јанка

1. *Словари языка писателей – начало.* Несмотря на то, что взгляд на *Библиографию* Данко Шипки подтверждает мнение, что словари языка писателей и литературных произведений – новый тип словарей в сербской лексикографии, более внимательный анализ данных показывает, что и в этой области имя Вука Караджича и его словарь *Рјечник* невозможно обойти вниманием. Так, в самом начале Первой мировой войны доктор Радивой Симонович опубликовал книгу под названием *Доīуна Вукової Рјечника*, автором которой был один из крупнейших сербских поэтов Лаза Костич. Книжечка во время Первой мировой войны была практически полностью уничтожена, и на основе одного из редчайших оставшихся экземпляров, сохранившегося в Народной библиотеке в городе Сомбор, она переиздана в 2007 году в Белграде. Так она стала доступна научной и культурной общественности Сербии, да и вообще миру славистики.

На семидесяти страницах в ней приводится 1 875 лексем с определениями, расположенными в алфавитном порядке, которые на своем рукописном экземпляре *Словаря Вука* написал на полях Лаза Костич. Происхождение этих слов различное и касается как языковой или лексической компетентности самого поэта, так и слов, которые он слышал в своем непосредственном окружении и записал во время путешествий по сербским землям (Черногория, Далмация, Воеводина, Славония), а также

Веселиновића, Лазе Лазаревића, Милана Ђ. Милићевића итд. Провером примера у *Допуни Вуковог Рјечника* најчешће помињаног писца, Симе Матавуља, утврдили смо изузетну лексикографску акрибичност Лазе Костића.

2. *Речници језика писаца – развој*. Овај сасвим атипичан речник једног писца, под повољнијим околностима, могао је да пружи подстицај за израду и појављивање сличних лексикографских остварења у српској науци о језику. Пошто је остао непознат, требало је да прође пола века пре него су 1954. године професори Београдског универзитета, и учитељи многих генерација српских лингвиста, Михаило Стевановић и Радосав Бошковић, начинили *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*. Верујемо да је дотични речник сачињен, пре свега, да би се олакшало читање и разумевање Његошевих дела, посебно ђацима и студентима. Речник је као посебна пратећа књига ишао уз Просветина издања Његошевих дела и у периоду од 1967. до 1983. обнављан је једанаест пута.

Под руководством академика Михаила Стевановића, три сарадника Института за српски језик која су годинама радила на Речнику САНУ, Милица Вујанић, Милосав Тешић и Милан Одавић, сачинили су и 1983. године објавили двотомни *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. У предговору овог речника академик Михаило Стевановић констатује и следеће: „Како само Његошево дело, тако и језик којим је оно писано, одавна су се наметали за потпуну лексичку обраду. Не само тиме што Његош иде у најзначајније наше књижевнике него што је он један од твораца нашег књижевног језика." Овај речник, са својих 1.268 страница, у којима је лексички обрађено целокупно Његошево дело, остаје до данас најкомплетнији речник неког српског писца.

выписал из произведений сербских писателей, среди которых Симо Матавуль, Стеван Сремац, Негош, Джордже Попович, Янко Веселинович, Лаза Лазаревич, Милан Дж. Миличевич... Проанализировав примеры из наиболее часто упоминаемого в книге *Допуна Вуковог Рјечника* писателя, Симо Матавуля, нами установлено, что Лаза Костич обладает исключительной лексикографической акрибией.

2. *Словари языка писателей – развитие.* Этот совершенно нетипичный словарь языка одного писателя при более благоприятных обстоятельствах мог бы оказать стимулирующее влияние на составление и появление аналогичных лексикографических работ в сербской науке о языке. Но так как он остался неизвестным, должно было пройти полвека, прежде чем в 1954 году профессора Белградского университета и наставники многих поколений сербских лингвистов, Михаило Стеванович и Радосав Бошкович, составили словарь *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*. Мы убеждены, что указанный словарь составлен, в первую очередь, для облегчения чтения и понимания произведений Негоша, в особенности для студентов и учащихся. Словарь как отдельная вспомогательная книга сопровождал издания сочинений Негоша издательства «Просвета», и в период 1967–1983 годов переиздавался одиннадцать раз.

Под руководством академика Михаило Стевановича три сотрудника Института сербского языка, годами работавшие над составлением Словаря Сербской академии наук и искусств, Милица Вуянич, Милосав Тешич и Милан Одавич, составили и в 1983 году выпустили двухтомный словарь *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. В предисловии к этому словарю академик Михаило Стеванович говорит следующее: «Так же, как и сами сочинения Негоша, так и язык, которым они написаны,

Годину дана касније, у Матици српској, објављен је *Речник ӣоезије Милана Ракића*. У предговору речника читамо и следеће: „Циљ *Речника ӣоезије Милана Ракића* је, пре свега, давање потпуног описа семантичко-стилистичког система лексике у његовој поезији, путем речника свих речи које је песник употребио у 56 својих објављених песама. Осим речника, у задњем делу ове књиге читалац може пронаћи и податке о фреквенцији појединих лексема." То је било могуће због обављене комплетне класичне ексцерпције речи из обимом релативно малог Ракићевог песништва.

Дански слависта и сербокроатиста Пер Јакобсен објавио је исте године, у Копенхагену, конкорданцу целокупне лексике из Ракићеве поезије, а 1987. године и конкорданцу лексике из Андрићеве „Проклете авлије". Ови изузетно драгоцени компјутерски формирани абецедни спискови свих речи које су употребили Милан Ракић у поезији, односно Иво Андрић у свом кратком роману, остали су до данас једини такви реализовани пројекти, чиме њихово постојање постаје на неки начин још драгоценије.

Ђорђе С. Костић је 1987. године објавио специјалистички заснован *Књижевни ӣојмовник Вука Караџића*, начињен у виду речника, показујући да интересовање за Вуков *Рјечник*, као прву и класичну књигу српске лексикографије, и његову грађу, као и Вукова дела уопште, никад неће проћи.

Светозар Стијовић је 1992. године објавио студију *Славенизми у Њеӣошевим ӣесничким делима*. Она је представљала прерађену верзију ауторове докторске дисертације, одбрањене нешто раније на Филолошком факултету у Београду. Сем делова у којима се Стијовић бави Његошевим језиком и књижевнојезичким приликама његовог времена, затим фонетизмом и творбеним и семантичдавно требовали полного лексического анализа. Не только потому, что Негош относится к самым значительным нашим литераторам, но и потому, что он является одним из создателей нашего литературного языка». Этот словарь, со своими 1 268 страницами, в которых лексически проанализированы все произведения Негоша, до сих пор остается наиболее полным словарем языка отдельного сербского писателя.

Годом позже в издании Матицы сербской опубликован словарь *Речник ӣоезије Милана Ракића*. А предисловии к словарю читаем следующее: «Целью *Словаря поэзии Милана Ракича* является, прежде всего, полное описание семантико-стилистической системы лексики его поэзии при помощи словаря всех слов, которые поэт использовал в 56 своих опубликованных произведениях. Помимо словаря в последней части этой книги читатель может найти и данные о частоте встречаемости отдельных лексем». Это стало возможным благодаря проведению полномасштабной классической выписки слов из относительно небольшого объема поэтических произведений Ракича.

Датский славист и сербокроатист Пер Якобсен в том же году в Копенгагене опубликовал конкорданс всей лексики поэзии Ракича, а в 1987 году и конкорданс лексики романа Андрича «Проклятый двор». Эти исключительно ценные, сформированные на компьютере в алфавитном порядке списки всех слов, которые использовали Милан Ракич в поэзии, и Иво Андрич в своем кратком романе, до сих пор остаются единственными реализованными проектами подобного рода, тем самым их наличие становится определенным образом еще более ценным.

Джордже С. Костич в 1987 году опубликовал специализированный *Књижевни ӣојмовник Вука Караџића*, составленный в форме словаря, показав, что интерес к *Словарю Вука*,

ким одликама славенизама у Његошевим песничким делима, ова књига доноси и речник уочених славенизама (стр. 137–227). Код многих одредница аутор је упоређивао Његошеве славенизме са грађом из других, блиских речника општег типа, дајући драгоцене коментаре о пореклу појединих славенизама или облицима њихове адаптације. Анализа Његошеве лексике и посебно славенизама довела је аутора до следећег мишљења: „Његош је, дакле, прибегавао славенизмима не зато да би избегао народну лексику, него да би је допунио у оним видовима и областима где је она била недовољна" (стр. 222).

3. *Речници језика писаца – савремено стање*. Бранислава Јелић је 2008. године у Новом Саду објавила *Речник приповедака Лазе Лазаревића*. На основу израђене конкорданце свих речи из Лазаревићевих приповедака, ауторка је сачинила дескриптивни речник са 6.829 одредница. Примењени поступак омогућио јој је и израду фреквенцијског речника, а интересантно је да је Б. Јелић истражила и присуство примера из Лазаревићевих приповедака у шестотомном Речнику Матице српске. Тај речник и Речник САНУ били су јој ослонац у граматичкој обради и дефинисању одредница, као и у навођењу одговарајућих примера.

Године 2010. објављена је књига сарадснице Института за српски језик Наташе Вуловић *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*. Ова узорна студија на својих 200 страна, од укупно 266 колико садржи, доноси дескриптивни речник Лазаревићеве прозе, рађен по принципима израде Речника САНУ. Ауторка је у избору дела Лазе Лазаревића, зачетника српске реалистичке приповетке, пошла и од ставова Александра Белића, који је забележио „[…] да је Лазаревић у Београд донео свој шабачки или поцерски говор који је постао „побеограђен", па су се

как первой и классической книге сербской лексикографии, к содержащемуся в ней материалу и к сочинениям Вука в целом всегда будет сохраняться.

Светозар Стийович в 1992 году опубликовал монографию *Славенизми у Његошевим песничким делима*. Это переработанная версия докторской диссертации автора, немногим ранее защищенной на Филологическом факультете Белградского университета. Помимо разделов, в которых Стийович рассматривает язык Негоша и литературно-языковую ситуацию его времени, далее, фонетику, а также словообразовательные и семантические особенности славянизмов в поэтических произведениях Негоша, книга содержит и словарь выявленных славянизмов (стр. 137–227). Во многих заголовочных единицах автор сравнивает славянизмы Негоша с материалами из других, близких словарей общего типа, давая ценные комментарии о происхождении отдельных славянизмов или формах их адаптации. Анализ лексики Негоша и особенно славянизмов привел автора к следующему выводу: «Негош, следовательно, прибегал к славянизмам не для того, чтобы избежать народной лексики, но чтобы ее дополнить в тех видах и областях, где ее было недостаточно» (стр. 222).

3. *Словари языка писателей – современное состояние*. Бранислава Елич в 2008 году в Нови-Саде выпустила словарь *Речник приповедака Лазе Лазаревића*. На основании выполненного конкорданса всей лексики из рассказов Лазаревича автор составила дескриптивный словарь, содержащий 6 829 заголовочных единиц. Использованный метод позволил ей составить и частотный словарь, и, интересно, что Бранислава Елич также проанализировала примеры из рассказов Лазаревича, содержащиеся в шеститомном Словаре Матицы сербской. Этот словарь и Словарь Сербской академии наук и искусств послужили для нее опорой при грамматическом анализе и определении

та два говора стопила [...] Формирање новог „београдског стила" одиграло је значајну улогу у кодификовању стандардног језика на свим његовим нивоима." Дакако и на лексичком нивоу, чиме је рад Наташе Вуловић још драгоценији. Као предмет и циљ истраживања Лазаревићеве лексике, ауторка је истакла и лексикографску обраду „необичних, мање познатих и карактеристичних речи и израза, по принципима израде описних речника [...] уз ослањање на РСАНУ и РМС".

4. *Закључак*. Лексикографска обрада језика писаца или њихових појединачних књижевних дела вишеструко је корисна – како за књижевност, тако и за лингвистику, односно лексикографију. Када би се повећао број речника писаца или речника њихових дела, било би могуће да се лакше и јасније сагледају не само промене на том језичком и говорном плану и у језику уопште него и важне промене на плану културног развоја нашег народа и суседних народа с којима дели свој језик и битан део културне историје.

ЛИТЕРАТУРА:

Наташа Вуловић, *Лексика у приповетка Лазе К. Лазаревића*, Београд, 2010. Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, 2007. Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, Београд, 2014. Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, четврто државно издање, Београд, 1935. Васа Павковић: „Костићеви исписи из Матавуља као допуна Вуковог *Рјечника*", *Наш језик*, књ. XLIII, св. 3–4, 2012, 107–118. Светозар Стијовић, *Славенизми у Његошевим песничким делима*, Нови Сад, 1992. Драго Ћупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија: зборник реферата*, Београд – Нови Сад, 1982. Данко Шипка, *Основе лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад, 1998.

заголовочных единиц, а также в приведении соответствующих примеров.

В 2010 году опубликована книга сотрудницы Института сербского языка Наташи Вулович *Лексика у приповетка Лазе К. Лазаревића*. Эта образцовая монография на 200 страницах из общего объема в 266 страниц содержит дескриптивный словарь прозы Лазаревича, составленный аналогично принципам Словаря Сербской академии наук и искусств. Автор при выборе произведений Лазы Лазаревича, родоначальника сербского реалистического рассказа, исходила так же из позиции Александра Белича, который отмечал, «... что Лазаревич принес в Белград свой шабацский или поцерский говор, который «обелградился», и эти два говора слились... Формирование нового «белградского стиля» сыграло значительную роль в кодифицировании стандартного языка на всех его уровнях». Тем более на лексическом уровне, чем работа Наташи Вулович еще более ценна. В качестве предмета и цели исследования лексики Лазаревича автор выделил, в том числе, и лексикографический анализ «необычных, менее известных и характерных слов и выражений по принципам составления дескриптивных словарей, ... опираясь на Словарь Сербской академии наук и искусств и Словарь Матицы сербской».

4. *Заключение*. Лексикографический анализ языка писателей или их отдельных художественных произведений полезен с разных точек зрения, как для литературоведения, так и для лингвистики, или лексикографии. Если бы количество словарей языка писателей или словарей языка их произведений было бы больше, то было бы легче и проще изучать не только изменения в языке художественной литературы и в языке в целом, но и важные изменения в плане культурного развития нашего народа и соседних народов, с которыми мы разделяем язык и существенную часть культурной истории.

РЕЧНИК ЈЕЗИКА
ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА
ЊЕГОША
КЊИГА ПРВА
А — О
БЕОГРАД
1963.

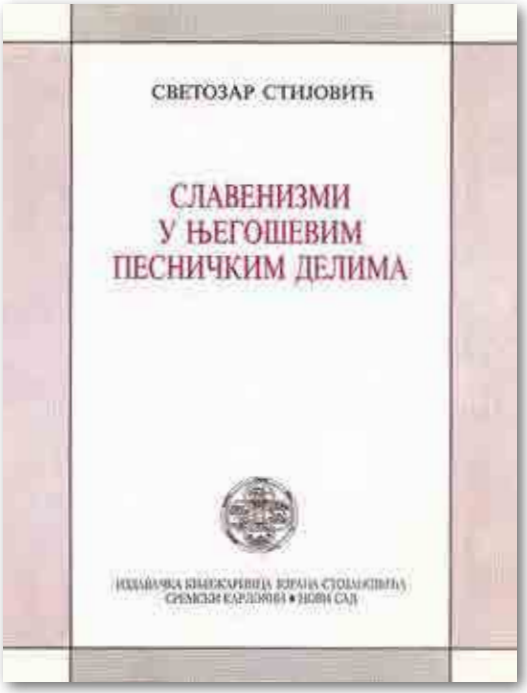
СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ
СЛАВЕНИЗМИ
У ЊЕГОШЕВИМ
ПЕСНИЧКИМ ДЕЛИМА

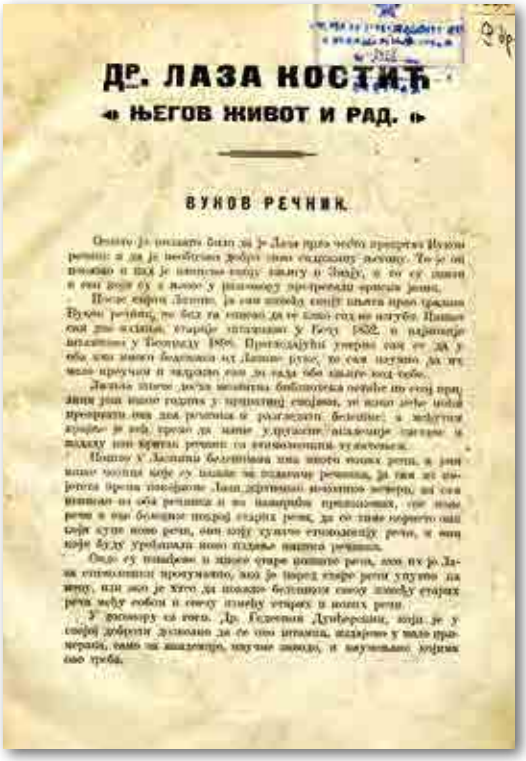
ДР. ЛАЗА КОСТИЋ
« ЊЕГОВ ЖИВОТ И РАД. »
ВУКОВ РЕЧНИК

ВАСА ПАВКОВИЋ
РЕЧНИК ПОЕЗИЈЕ
МИЛАНА РАКИЋА
НОВИ САД • 1984

М. Стевановић, М. Вујанић, М. Одавић, М. Тешић,

Речник језика Петра II Петровића Његоша, I–II, Београд–Титоград–Цетиње, 1983.

друго / . . . уљегла је луча у народе, / судбина је тајна погналила; / потресла се душа у народу, / већ им на нос морише слобода (ШМ IV, 256—261).

слòбодан, -дна, -дно **1.** *који не ӣризнаје ӣуђу власӣ, ӣуђу владавину, који се не ӣодчињава ублашћена од ӣуђина.* — Мартиновићи, српски соколићи, / ни царске паше испрањате / са пушака нашијех брешанах / да се не би која препарио / и у дубље с војском загазио / . . . доклe траје крпах и пушанах / и ђетићах јуначкијех срцах / у слободној српској Гори Црној / што лапсид од једнког бога / и од свога духа нитешнога (ОС LIV, 111—115 и 121—125). Кучи су слободни хи и остала наша племена и ја на њих не заводим с Вама шпанске прешиpeе док бисте их почели угњетавати (Писма, 110). Ви сами прошасте године почели сте нам како једноме слободноме народу (Писма, 38). Како одох из слободних горах, / моћи ћах у њих Српство оставити (Ш, 53, 1—2).

2. *ойворен, искрен.* — Старога маркиза Солари, готово слободном и веселом горском посијелом и причањем занимајам (ШМ, стр. 10).

слобòдити, -дим несврш. *уливаӣи (коме) слободу, храбриӣи, соколиӣи.* — Ма га клето Туре слободаше: / „Не бој ми се, мио побратиме" (ОС XII, 43—44). Дивно Вуче уреди хајдуке, / и слободи млађе Црногорце (ОС XIV, 241—242).

слòбодно прил. **1.** *без ограничења, без сметања.* — Па ово се јошт може постаћи ако се не допусти да њихова зла ћуд одржи врх, то јест ако се не допусти да им слободно буде свако зло почињати и продужавати у ове стране (Писма, 104).

2. а. *без бојазни да се шйо зло може догодити, с уверењем у зашйићеносӣ, дозвољено.* — Аустријанцима је подаништима слободно ходити и куповати без икакве дације (Писма, 138). **б.** *йод одређеним заштитом.* — Овај су слободно тако ходили како ужареници с пограничнима Турцима (Писма, 110).

3. *без сметања.* — Одавно има тко би их прекинуо и ће би барем могли бити сигурни животу и совршавати слободно своје богослужење (Писма, 40). А само да слободу и независност у овијема безплодијема и пустијем крајевима сачувају и да слободно по закону своме жертвоприношенија могу совршавати (Писма, 38).

4. *искрено, ойворено.* — Ми желимо прије свега знати / смијемо ли говорит слободно (ШМ II, 39—40). Много слободно ви пишем, ела имам уздању да ћете ми простит, зашто Ви знате да сам ја у слободи узрасто, него јошта никому тако слободно не пишем као Вама (Писма, 21). Веома се јесам усудио слободно писати (Писма, 29).

5. *садурно, ӣоуздано.* — Ево Вам писмо и писмо Вама писано од г-на Караџића, кога можете слободно увјерити да га ја и сада исто као и пре него што је ову књигу о Црној Гори издао љубим и почитујем (Писма, 60).

словѐнскӣ, -ā, -ō *који ӣрийада Словенима, који се односи на Словене.* — Јесу ли то дивље хорде злих Турака / упале да траг по трагу затру / слободног и благородног словенског племена? (Ш), 242, 4—6).

слòво с **1.** *йисмени знак гласа у азбуци.* — За слова [која је тражио да му се у Бечу излију] ни гласа не појаве. Бог да их сачува од свега злога (Писма, 47). Чини ми се . . . могли би лако ако их не смету ова четири слова: Н . . . или Н . . . Н . . . Н . . . (Проза, 223).

2. црквн.-рус. *реч; говор.* — Невјешта се уста смамљиње / која свето јеванђелско слово / химеријскијем пламом раздиркају (Ш), 174, 49—51). Твога слова она чада пјела / разновјесност свету наблуђају (Прев. XII, 82—83). Кд над творац могућијем словом / нашу земљу у вјетар разниђе / . . . тако теку изобилно луче / са добротом својом бесмртном (ЛМ I, 243—244 и 248—249). Мене ли се стиди честовати / којино сам могућијем словом / шар великог неба блаженога / утврдио на лаком воздуху? (ЛМ III, 253—256). Не зна да је ланац нерозривни / свемогуће слово створитеља (ЛМ III, 337—338). Неће нигда Сатанина уста / поклале му слова изгласити (ЛМ IV, 69—70). Не дао Бог да бих ја могао посумњати на свето слово мојега високога покровитеља (Писма, 112). Слово је божје зачело мирове у просторе (Бил. 137).

3. црквн.-рус. (Слово) *божансйво свеӣа, син божји, Исус Хрисйос.* — Ја ћу Слово моје возљубљено / у плот људску после облачити / послати га да избави људе (ЛМ VI, 146—148).

Изр. од слова до слова *од речи до речи, дословно.* — Да нам предам њихову граматy / и њихове свештене ријечи, / те ми даде из уста у уста / нам их предат од слова до слова (ШМ IV, 121—124).

слòга ж **1. а.** *addугодарносӣ воље и ӣоступака у више особа.* — Дом витештвом и са слогом / висе прси, Црногорци, / душу, храбре, подражају, / догоди ће знај стамболски / . . . са мегдана бјежат стиди (Сл. IX, 806—811). **б.** *склад у ӣонашању, живоӣу, у ӣосйуйцима, у одлукама.* — Мене пишу нашн посланици . . . да ће дођи до Ђурђевадне, него да кажем народу да се држи у слози, миру и јединству (Писма, 22). Народ је јошт слава Богу у слогу и поздравља Вас г. игуман Мојсеј (Писма, 23). Ал' се слава с многином бојна / на мегдану не добива, / већ са слогом и прегледом / јунаштва се в'јенци грабе (Сл. I, 415—418). То владика једна и чекање, / није слогу пак се

Јелена Јанковић
Елена Янкович
Институт за српски језик САНУ

Митолошки и фолклорни речници

Мифологические и фольклорные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Срби̏ли имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!” Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник”.
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога”.Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази”..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На рјечничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богородити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција митолошких и фолклорних речника*. Митолошки и фолклорни речници су специјализовани речници енциклопедијског карактера који пружају податке из области митологије, народне религије, фолклора и етнологије. Такви речници настали су из потребе да се прикажу народна култура и митолошке приче, како би се људима различитих интересовања омогућило да их упознају на што једноставнији начин. Та грана лексикографије се релативно касно развила код нас, с обзиром на то да су речници тог типа код појединих словенских народа штампани већ крајем XVIII века и у XIX веку.

2.1. *Историјат – почеци.* Први митолошки и фолклорни речници код нас настају средином прве половине XX века. У почетку се јавља интересовање за грчку и римску митологију, из којег је у српској култури проистекао први митолошки речник Александра Замуровића под називом *Митологија Грка и Римљана* (I–II), издат 1936. године у Новом Саду.

У првом и у другом, поновљеном издању из 1998. године појмови грчке и римске митологије су сложени по азбучном реду, док је у друга два издања, из 2003. и 2011. године, редослед абецедни. Последња два издања су илустрована, тј. допуњена са преко сто додатних илустрација. Предговор Милана Пе-

1.1. *Определение мифологических и фольклорных словарей.* Мифологические и фольклорные словари – это специализированные словари энциклопедического характера, предоставляющие сведения в области мифологии, народных верований, фольклора и этнологии. Такие словари появились из необходимости показать народную культуру и мифологические истории, чтобы людям с различными интересами можно было проще с ними ознакомиться. Эта область лексикографии развилась у нас относительно поздно, принимая во внимание, что словари этого типа у отдельных славянских народов выходили уже в конце XVIII века и в XIX веке.

2.1. *Исторический обзор – начало.* Первые мифологические и фольклорные словари появляются у нас в середине первой половины XX века. В начале появляется интерес к греческой и римской мифологии, поэтому в сербской культуре появился первый мифологический словарь Александра Замуровича под названием *Митологија Грка и Римљана* (I–II), который вышел в 1936 году в Нови-Саде.

В первом и втором, повторном, издании 1998 года понятия греческой и римской мифологии располагаются в кириллическом алфавитном порядке, а в последующих двух изданиях, 2003 и 2011 года, они распо-

тровића штампан је једино у првом издању речника. Аутор је у речнику користио упућенице, с тим што су у прва два издања оне означене спационирано (размакнуто), а у последња два болдирано (подебљано).

Проучавање грчке митологије довело је до размишљања о нашем културном благу – о српској народној традицији и народној поезији, народним веровањима и обичајима. Првим српским фолклорним речником може се сматрати *Речник срӣских народних веровања о биљкама* познатог филолога и историчара религије проф. др Веселина Чајкановића (1881–1946), који се у рукопису чува у Архиву САНУ, под бр. 13530.

Речник је писан у другој половини четврте деценије XX века и није доведен до краја. Штампану верзију приредио је и допунио Војислав Ђурић 1985. године у издању Српске књижевне задруге. Године 1994. објављено је друго издање тог речника у оквиру едиције *Сабрана дела из срӣске религије и митологије* Веселина Чајкановића. У Предговору речника, Војислав Ђурић је навео да је Чајкановић пратио радове истраживача из области „опште религије растиња", као што су Бетихер, Манхарт и Хајнрих Марцел, док је на нашим просторима имао само једног претходника, Павла Софрића, који је саставио спис *Главније биље у народном веровању и ӣевању код нас Срба* (1912).

Обрадивши религију биљака, Веселин Чајкановић је извршио реконструкцију великог дела целокупне старе српске религије биљака. Чланци у речнику поређани су по азбучном реду назива биљака и има их укупно 215. Писани су једноставним језиком и стилом и сви чланци су уједначени. На првом месту налазе се немачки називи, затим у загради стоји латински назив, а потом следе српски народни називи. За немачке и латинложены в латинском алфавитном порядке. Последние два издания иллюстрированные, то есть дополнены более чем сотней иллюстраций. Предисловие Милана Петровича напечатано только в первом издании словаря. Автор в словаре использовал отсылки, при этом в первых двух изданиях они выделены шрифтом с разрядкой, а в последних двух – жирным шрифтом.

Изучение греческой мифологии привело к размышлениям о нашем культурном богатстве – о сербской народной традиции и народной поэзии, народных верованиях и обычаях. Первым сербским фольклорным словарем можно считать *Речник срӣских народних веровања о биљкама* известного филолога и историка религии проф. д.ф.н. Веселина Чайкановича (1881–1946), который хранится в Архиве Сербской академии наук и искусств в рукописи под номером 13530.

Словарь составлялся во второй половине сороковых годов XX века и не доведен до конца. Печатное издание подготовил и дополнил Воислав Джурич в 1985 году в издательстве «Српска књижевна задруга». В 1994 году опубликовано и второе издание этого словаря, в рамках выпуска *Сабрана дела из срӣске религије и митологије* Веселина Чайкановича. В предисловии к словарю Воислав Джурич указал, что Чайканович следовал работам исследователей в области «общего культа растений», таких как Беттихер, Манхарт и Хайнрих Марсель, тогда как в наших краях у него был лишь один предшественник, Павле Софрич, который составил сборник *Главније биље у народном веровању и ӣевању код нас Срба* (1912).

Изучив культ растений, Веселин Чайканович выполнил реконструкцию огромной части всего древнего сербского культа растений. Статьи в словаре расположены

ске називе нису наведени извори, а за српске углавном јесу. Српски материјал, ексцерпиран из великог броја извора (као што су народне умотворине и разни записи, посебно из усмене књижевности), у речнику је изложен сажето, са доследно назначеним убикацијама. Чајкановићева запажања и поређења дата су само у мери коју захтева утврђивање старине, објашњавање смисла појава и веза међу појавама и истицање значаја и циљева народних веровања о биљкама. У другом, мањем делу књиге под називом *Додатак Чајкановићевом „Речнику"*, Војислав Ђурић је сачинио преглед веровања објављених после Другог светског рата, након Чајкановићеве смрти, прво о биљкама у речнику, а затим о биљкама којих нема код Чајкановића, укупно њих 37. У последњем, трећем додатку приређивач је изнео веровања о *бадњаку, запису, колачу, митском биљу, сеновитим дрветима, сетви* и *табуираним биљкама*, на које је Чајкановић упућивао у речнику, али којих у речнику нема. На крају књиге састављена су два регистра српско-хрватских и латинских назива и појмова.

Чајкановићев речник је значајан по томе што представља сведочанство о мудрости предака, који су вековима чували и преносили своја веровања потомцима, а која су била у пуној снази у времену када су записивана и итекако жива у времену када их је Чајкановић преточио у речник.

2.2. *Историјат – развој.* У другој половини шездесетих година Васко Попа, уредник тадашњег Нолита, окупио је наше врхунске стручњаке из домена српске етнологије око израде митолошког речника због нарасле потребе за системским и синтетичким прегледом српских народних веровања, митолошких представа и обичајног живота. Године 1970. објављен је *Српски митолошки речник*

в алфавитном порядке названий растений, всего их 215. Статьи написаны простым языком и стилем, все статьи единообразны. На первом месте находятся немецкие названия, затем в скобках латинское название, а затем сербское народное название. Для немецких и латинских названий источники не указаны, а для сербских, в основном, они приведены. Сербский материал, отобранный из огромного количества источников (таких, как народные сказания и различные записи, особенно из устного творчества), в словаре изложен кратко, с последовательно обозначенными местоположениями. Замечания и сравнения Чайкановича приведены только в той мере, какой требует подтверждение древности, объяснение смысла явлений и связи между явлениями, и подчеркивание значения и целей народных верований в растения. Во второй, меньшей части книги, под названием *Додатак Чајкановићевом «Речнику»*, Воислав Джурич составил обзор верований, опубликованный после Второй мировой войны, после смерти Чайкановича, сначала о растениях из словаря, а затем о растениях, которых нет у Чайкановича, всего их 37. В последнем, третьем дополнении составитель привел верования о *бадняке (рождественских ветках), талисманах, праздничном хлебе, мифических растениях, тенистых деревьях, севе* и *табуированных растениях,* на которые Чайканович ссылался в словаре, однако этих статей не хватает. В конце книги составлено два перечня сербскохорватских и латинских названий и понятий.

Словарь Чайкановича важен, так как это свидетельство мудрости предков, веками хранивших и передававших потомкам свои верования, бывшие в полной силе во времена, когда их записывали, и еще весьма живы в те времена, когда Чайканович их собрал в словарь.

Шпира Кулишића, Петра Ж. Петровића и Николе Пантелића. „Речник је тада био", по речима Николе Пантелића, „књига у којој је први пут српска традиционална култура и њена древна религија целовито сагледавана на одређени начин, не само из општег теоријског угла већ и са становишта богатства народне обичајности и веровања, којима је иманентно прожета".

У Уводу стоји да речник обухвата митологију Срба и Црногораца, јер је замишљен као први прилог једном потпунијем речнику јужнословенске митологије. Грађа речника садржи богату митолошку материју, која је сагледавана у компаративном видокругу, а црпена је из значајних студија и истраживања о српској народној религији, пре свега од наших познатих етнолога: Веселина Чајкановића, Тихомира Ђорђевића, Јована Ердељановића и Симе Тројановића. После скоро три деценије објављено је друго, дорађено и проширено издање (1998), са Предговором редактора Николе Пантелића. Речник је базиран на првобитној концепцији и проширен са 268 нових одредница (прво издање има око 1.000) и више десетина упућеница („упутница") на појмове у којима се могу наћи потпунији подаци, шира објашњења или компарације. Њихова добра повезаност омогућава кориснику лако и брзо сналажење и потпуније информисање.

Својеврстан фолклорни речник у оквиру етнологије Срба, српске митологије и српске религије јесте књига етнолога Милета Недељковића *Годишњи обичаји у Срба* (1990; 2014; 2015). Сакупљени годишњи обичаји и празници са простора на коме живи српски народ (у више од 1.500 села и насеља) дати су лексиконски, односно у облику енциклопедијског азбучника (отуд наслов тог поглавља *Од А ... до Ш*), који садржи више од пет сто-

2.2. *Исторический обзор – развитие.* Во второй половине шестидесятых годов Васко Попа, редактор тогдашнего издательства «Нолит», собрал наших лучших специалистов в области сербской этнологии для составления мифологического словаря в связи с возникшей потребностью в систематическом и синтетическом обзоре сербских народных верований, мифологических представлений и обычаев. В 1970 году был опубликован словарь *Срйски митолошки речник* Шпиро Кулишича, Петра Ж. Петровича и Николы Пантелича. «Словарь тогда был, – по словам Николы Пантелича, – книгой, в которой впервые сербская традиционная культура и ее древняя религия целостно исследована по определенной методологии, не только с общетеоретического аспекта, но и с точки зрения богатства народных обычаев и верований, которыми она имманентно пропитана».

Во Введении сказано, что словарь включает мифологию сербов и черногорцев, так как он был задуман как первое приложение к одному более полному словарю южнославянской мифологии. Словарь содержит богатый мифологический материал, который рассматривается с точки зрения компаративистики, а взят из серьезных исследований и монографий о сербских народных верованиях, прежде всего, наших известных этнологов: Веселина Чайкановича, Тихомира Джорджевича, Йована Эрделяновича и Симы Трояновича. Спустя почти три десятилетия опубликовано второе, доработанное и расширенное издание (1998) с Предисловием редактора Николы Пантелича. Словарь базируется на первоначальной концепции и увеличен на 268 новых заголовочных единиц (первое издание содержит около 1 000) и более десятка отсылок к понятий-

тина појмова везаних за народни календар и обичаје који из тог календара проистичу. Уз сваку одредницу наведени су извори из којих је преузето или непосредно уграђено око 4.000 навода, а у самим одредницама наведене су упућенице на друге појмове.

Наследником Замуровићеве *Митологије Грка и Римљана* може се сматрати *Речник грчке и римске митологије* Драгослава Срејовића и Александрине Цермановић у издању Српске књижевне задруге (1979; 1987; 1989; 1992; 2000; 2004). У том речнику начињен је преглед свих постојећих варијанти једног мита, које су у одредницама изложене према хронолошком редоследу извора у којима су забележене. На крају сваке одреднице наведени су извори, који су пописани и разврстани у три *Регистра* на крају речника: *Митолошке и историјске личности, празници, Географски и етнички појмови, светилишта* и *Митолошке теме*. Од истих аутора је и књига *Leksikon religija i mitova drevne Evrope* (1992; друго, допуњено издање 1996), која представља скраћену, сажету верзију претходног речника, без извора, са једним *Регистром* на крају.

Из исте области је и лексикографско дело *Leksikon Mit i umetnost* (1984) Светислава Ристића, који региструје 200 најмаркантнијих личности из грчких митова и легенди. Из домена индијске митологије имамо *Enciklopedijski rečnik indijske mitologije i religija* (1995) Вере Вучковачки Савић.

3. *Настанак модерне лексикографије у оквиру једне гране.* Под модерним митолошким и фолклорним речником подразумева се онај речник који нема за циљ презентовање комплетне митолошке и фолклорне грађе, са свим њеним варијететима, да би се стекао увид у свеукупну садржину те материје и у сваки детаљ њеног богатог лексичког

ям, в которых можно найти более полную информацию, более широкие пояснения или сравнения. Их хорошая взаимосвязь дает пользователю возможность легко и быстро ориентироваться и получить более полную информацию.

Своеобразным фольклорным словарем в рамках этнологии сербов, сербской мифологии и религии сербов является книга этнолога Миле Недельковича *Годишњи обичаји у Срба* (1990; 2014; 2015). Собранные календарные обычаи и обряды с территории, на которой проживает сербский народ (из более чем 1 500 сел и поселений) приведены в форме лексикона, то есть в виде энциклопедического словаря со статьями, расположенными в алфавитном порядке (отсюда и название раздела *От А …. до Ш*), который содержит более пятисот понятий, связанных с народным календарем, и обрядами, проистекающими из этого календаря. К каждой заголовочной единице указаны источники, из которых она взята, или непосредственно приведено около 4 000 цитат, а в самих статьях указаны отсылки к другим понятиям.

Преемником книги Замуровича *Митологија Грка и Римљана* можно считать словарь *Речник грчке и римске митологије* Драгослава Срейовича и Александрины Цермановић в издании издательства «Српска књижевна задруга» (1979; 1987; 1989; 1992; 2000; 2004). В этом словаре выполнен обзор всех существующих вариантов одного мифа, которые в словарных статьях изложены в хронологическом порядке источников, в которых они встречаются. В конце каждой статьи указаны источники, которые скомпонованы в три *Перечня* в конце словаря: *Митолошке и историјске личности, празници, Географски и етнички појмови, светилишта* и *Митолошке теме*. Теми же авторами выпущена и книга

фонда, већ у којем је представљен посебан, селективан одабир одредница, које аутор тумачи и сагледава критички. Оно што чини тај речник модерним јесте нов приступ, односно начин сагледавања грађе, чиме се мења структура речника.

Крајем XX века из штампе излази речник под насловом *Народна религија Срба у 100 појмова* (1991; 2004), у којем је познати етнолог Душан Бандић методологијом селекције издвојио само оно што је типично и битно из српске народне религијске лексике и тако сагледану грађу упаковао у речнички модел.

У том речнику обрађено је укупно 100 појмова који чине основу лексике наше народне религије, формиране на балканским просторима на размеђи двеју различитих верских традиција, старе паганске и нове хришћанске. Он је формирао одреднице у којима се рефлектују типске одлике народне религије, а унутар сваке одреднице понаособ дао је одговарајући узорак чињеница које изражавају типске одлике приказаног феномена. На тај начин, религијска лексика из веровања, предања, ритуала, забрана, симбола итд. сведена је на две основне категорије: религијско мишљење и религијско понашање. Како у речнику одреднице нису распоређене на класичан начин, већ су разврстане по тематском критеријуму, оне су подељене на оне које читаоце информишу о религијском мишљењу и на оне које информишу о религијском понашању српских сељака. Бандићев речник је код нас значајно допринео промоцији етнологије, а етнолошке теме и појмове приближио широј читалачкој јавности.

Митолошки речник (2007) Петра Булата и Веселина Чајкановића јесте директна инспирација Бандићевом делу. У том речнику, од приређивача Драгана Лакићевића – уред-

Leksikon religija i mitova drevne Evrope (1992; второе, дополненное издание 1996), которая является сокращенной, сжатой версией предыдущего словаря, без источников, с одним *Перечнем* в конце.

Из той же области и лексикографический труд *Leksikon Mit i umetnost* (1984) Светислава Ристича, включающий 200 наиболее значительных персонажей из греческих мифов и легенд. В области индийской мифологии у нас имеется словарь *Enciklopedijski rečnik indijske mitologije i religija* (1995) Веры Вучковачки-Савич.

3. *Возникновение современной лексикографии в рамках одной области.* Под современным мифологическим и фольклорным словарем подразумевается словарь, целью которого является не представление всего мифологического и фольклорного материала в полном объеме, со всеми его вариациями, чтобы дать обзор всеобъемлющего содержания этого материала и каждой детали его богатейшего лексического фонда, но в котором представлен специальный, селективный выбор статей, которые автор толкует и критически рассматривает. То, что делает такой словарь современным, это новый подход, или способ исследования материала, то есть изменение структуры словаря.

В конце XX века из печати вышел словарь под названием *Народна религија Срба у 100 појмова* (1991; 2004), в котором известный этнолог Душан Бандич при помощи селективного метода выделил только самое типичное и существенное в сербской народной культовой лексике, и рассмотренный с этой точки зрения материал поместил в словарную модель.

В этом словаре всего проанализировано 100 понятий, составляющих основу лексики наших народных верований, сформировавшихся на Балканах на разломе двух различных

ника Српске књижевне задруге, налази се низ од 88 одабраних појмова из *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* знаменитог историчара Станоја Станојевића (1929), које су обрадили Петар Булат и Веселин Чајкановић. У одредницама се примећује различити приступ обради тих појмова, којима је представљено религиозно и митско наслеђе Срба, Хрвата и Словенаца. Булат је применио етнографско-дескриптивни метод, који је иначе и био присутан у то време, а Чајкановић историјско-компаративни.

4. *Савремено стање.* У последњој деценији код нас је објављено неколико значајних речника из области митологије и народне културе. Једнотомни енциклопедијски речник *Словенска митологија* (2011) настао је као плод дугогодишње сарадње руских слависта, сарадника Института за славистику Руске академије наука у Москви, под руководством Светлане М. Толстој, са нашим славистом Љубинком Раденковићем (једним од редактора) и Александром Ломом, етимологом и стручњаком за компаративну митологију. Речник садржи 420 одредница, које су међусобно повезане унутрашњим повезивањем, а има и знатан број празних одредница. У одредницама је представљен источнословенски и јужнословенски модел света изграђен на митолошким основама, а њихов садржај се састоји од дефиниције предмета одреднице, назива код осталих словенских народа, порекла, времена појављивања и атрибутивних елемената. Информације у одредницама засноване су на језичким, етнографским и фолклорним изворима.

Савремено стање у овој области добро илуструје и *Mitološki rečnik biljnog sveta. Mitske priče o bilju* Мирјане Поповић Радовић, у издању Грађевинске књиге, из 2010. године. Како после Чајкановићевог речника код нас

религиозных традиций, старой языческой и новой христианской. Автор создал статьи, в которых отражаются типичные отличительные черты народных верований, а внутри каждой статьи дал по отдельности соответствующий пример фактов, выражающих типичные отличительные черты описанного феномена. Таким образом религиозная лексика из верований, преданий, ритуалов, запретов, символов и т.д. сведена к двум основным категориям: религиозное мышление и религиозное поведение. Так как в словаре статьи расположены не классическим образом, а распределены в соответствии с тематическим критерием, они поделены на информирующие читателя о религиозном мышлении и на информирующие о религиозном поведении сербских крестьян. Словарь Бандича существенно способствовал продвижению этнологии в Сербии, при этом приблизив этнологические темы и понятия к широкой читательской публике.

Митолошки речник (2007) Петра Булата и Веселина Чайкановича непосредственно вдохновил труд Бандича. В этом словаре от составителя Драгана Лакичевича, редактора издательства «Српска књижевна задруга», содержится ряд из 88 отобранных понятий из *Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке* знаменитого историка Станое Станоевича (1929), которые обработали Петар Булат и Веселин Чайканович. В статьях заметна разница в подходе к анализу понятий, которыми представлено религиозное и мифологическое наследие сербов, хорватов и словенцев. Булат применил этнографическо-дескриптивный метод, который, собственно, и существовал в то время, а Чайканович – сравнительно-исторический.

4. *Современное состояние.* На протяжении последнего десятилетия у нас опубли-

у обради култа растиња није било покушаја већег обима него што је у саставу општег митолошког речника, у овом модерном лексикографском делу из пера ауторке која је помагала Војиславу Ђурићу у приређивању Чајкановићевог речника, биљни свет је, као „једини живи митолошки материјал", добио заслужену пажњу.

Савременим речником из 2015. године под насловом *Rečnik božanstava i mitskih ličnosti sveta* од приређивача Александра Бошковића, Милана Вукомановића и Зорана Јовановића даје се преглед великог броја религијских и митолошких традиција, којима се пружа потпунији увид у некласичне митологије (све митологије света осим грчке и римске), које нису довољно истражене и познате. Такви речници су иначе у свету изузетно ретки због обухватања широког и разнородног тематског подручја у једном делу, те је због тога допринос овог речника још драгоценији.

5. *Закључак.* На основу немалог броја разноврсних митолошких и фолклорних речника у српској култури, може се закључити да се они од самог почетка константно развијају, усавршавају и прате модерне лексикографске токове.

СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СР

ковано несколько значительных словарей в области мифологии и народной культуры. Однотомный энциклопедический словарь *Словенска митологија* (2011) явился плодом многолетнего сотрудничества российских славистов, сотрудников Института славяноведения Российской академии наук в Москве под руководством Светланы Михайловны Толстой с нашим славистом Любинко Раденковичем (одним из редакторов) и Александром Лома, этимологом и специалистом по сравнительной мифологии. Словарь содержит 420 статей, которые внутренне связаны между собой, а также имеется большое количество пустых статей. В статьях представлена восточнославянская и южнославянская модель мира, построенная на мифологической основе, а их содержание состоит из определения предмета статьи, его названия у остальных славянских народов, происхождения, времени появления и атрибутивных элементов. Информация, содержащаяся в статьях, базируется на лингвистических, этнографических и фольклорных источниках.

Современное состояние в данной области прекрасно иллюстрирует и *Mitološki rečnik biljnog sveta. Mitske priče o bilju* Мирьяны Попович-Радович в издании издательства «Грађевинска књига» 2010 года. Так как у нас после словаря Чайкановича не было попыток обработки культа растений большего объема, чем в составе общего мифологического словаря, в этом лексикографическом современном труде из-под пера автора, помогавшего Воиславу Джуричу в подготовке словаря Чайкановича, растительный мир, как «единственный живой мифологический материал», получил заслуженное внимание.

В современном словаре, вышедшем в 2015 году под названием *Rečnik božanstava*

ЛИТЕРАТУРА:

Zoja Karanović: „Veselin Čajkanović, *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1985", *Polja*, XXX, br. 321, novembar 1985, 448. Ненад Љубинковић, Миле Недељковић: *„Годишњи обичаји у Срба*, Библиотека „Корени", Београд, Вук Караџић, 1990, стр. 379 + (3). (Илустрације)", *Расковник*, год. XVI, бр. 61–62, 1990, 133–136. Alojyz Osiński, *Słownik mitologiczny*, I–III, Warszawa, 1806–1812. Анна Плотникова, *Словари и народная культура. Очерки славянской лексикографии*, Москва, 2000. Павле Софрић, *Главније биље у народном веровању и пјевању код нас Срба*, Београд, 1912. Наташа Станковић Шошо: „Словенска митологија. Енциклопедијски речник. (Редактори: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић), Zepter Book World, Београд, 2001, 736 стр.", *Славистика*, VI, 2002, 337–339. Никита Ильч Толстой (ред.), *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, I–V, Москва, 1995–2012. Михаил Димитриевич Чулков, *Словарь русских суеверий*, Санкт Петербург, 1782. Михаило Шћепановић: „Од *авети* до *шумске мајке*", *Српски језик*, III/1–2, 1998, 649–650.

i mitskih ličnosti sveta от составителей Александра Бошковича, Милана Вукомановича и Зорана Йовановича, дан обзор большого количества религиозных и мифологических традиций, при помощи которых более полно показаны неклассические мифологии (все мировые мифологии, кроме греческой и римской), которые недостаточно изучены и известны. Подобные словари вообще исключительно редки в мире из-за охвата широкой и разнообразной тематики в одном произведении, поэтому вклад этого словаря еще более ценнен.

5. *Заключение.* На основании того факта, что в сербской культуре имеется значительное количество разнообразных мифологических и фольклорных словарей, можно сделать вывод, что они с момента их появления находятся в постоянном развитии, совершенствуются и следуют современным лексикографическим течениям.

СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СР

СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈА
ОДВУКАДОДАНАС СРПСКА
ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ
УКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ
ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГ
РАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈ
АОДВУКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ
ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРА
ФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКО
ГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК
СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП
СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДО
ДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР
АФИЈАОДВУКАДОДА
НАС СР

Веселин Чајкановић
Речник српских народних веровања о биљкама
Рукопис приредио и допунио Војислав Ђурић
Београд 1994

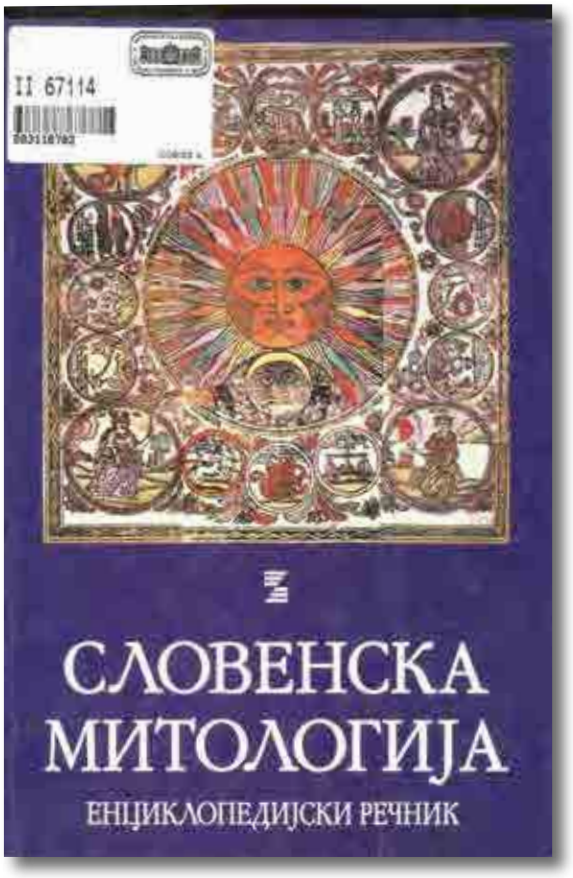
II 67114
СЛОВЕНСКА МИТОЛОГИЈА
ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКИ РЕЧНИК

Веселин Чајкановић,

Речник српских народних веровања о биљкама, рукопис приредио и допунио Војислав Ђурић, Београд, 1985.

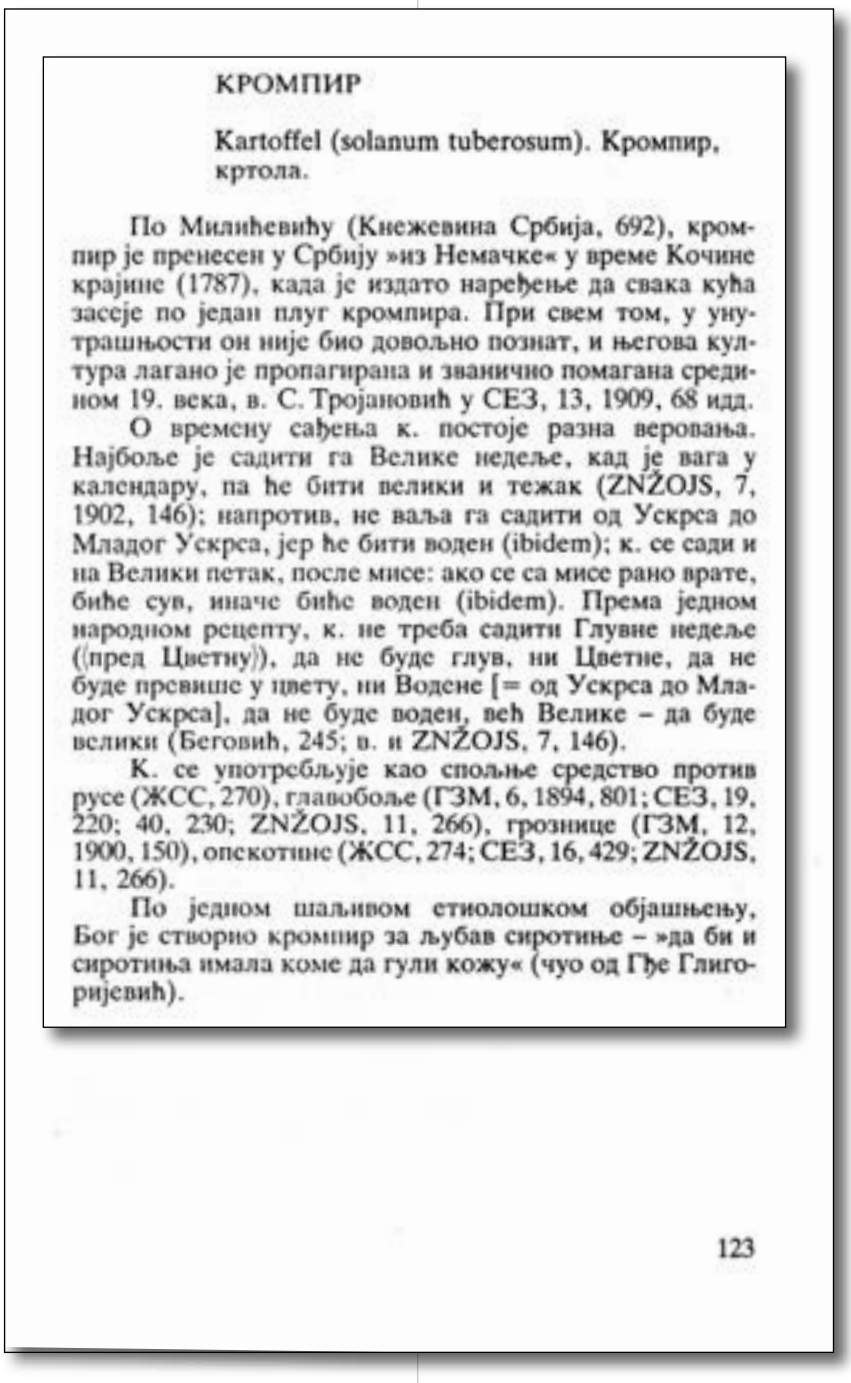

КРОМПИР

Kartoffel (solanum tuberosum). Кромпир, кртола.

По Милићевићу (Кнежевина Србија, 692), кромпир је пренесен у Србију »из Немачке« у време Кочине крајине (1787), када је издато наређење да свака кућа засеје по један плуг кромпира. При свем том, у унутрашњости он није био довољно познат, и његова култура лагано је пропагирана и званично помагана средином 19. века, в. С. Тројановић у СЕЗ, 13, 1909, 68 идд.

О времену сађења к. постоје разна веровања. Најбоље је садити га Велике недеље, кад је вага у календару, па ће бити велики и тежак (ZNŽOJS, 7, 1902, 146); напротив, не ваља га садити од Ускрса до Младог Ускрса, јер ће бити воден (ibidem); к. се сади и на Велики петак, после мисе: ако се са мисе рано врате, биће сув, иначе биће воден (ibidem). Према једном народном рецепту, к. не треба садити Глувне недеље ([пред Цветну]), да не буде глув, ни Цветне, да не буде превише у цвету, ни Водене [= од Ускрса до Младог Ускрса], да не буде воден, већ Велике – да буде велики (Беговић, 245; в. и ZNŽOJS, 7, 146).

К. се употребљује као спољње средство против русе (ЖСС, 270), главобоље (ГЗМ, 6, 1894, 801; СЕЗ, 19, 220; 40, 230; ZNŽOJS, 11, 266), грознице (ГЗМ, 12, 1900, 150), опекотине (ЖСС, 274; СЕЗ, 16, 429; ZNŽOJS, 11, 266).

По једном шаљивом етиолошком објашњењу, Бог је створио кромпир за љубав сиротиње – »да би и сиротиња имала коме да гули кожу« (чуо од Ђе Глигоријевић).

123

Нєђо Јошић
Неджо Йошич
Институт за српски језик САНУ

Ономастички речници
Ономастические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу шљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђачињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (њерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Одређење ономастичких речника*. Ономастички речници српског језика представљају специјализоване речнике који презентују неки део српског ономастикона: топонимију одређене области или краја, презимена, имена. Бавећи се лексичком грађом с периферије лексичког система, они имају за циљ да на систематизован лексикографски начин тематски прикажу одређену ономастичку област. Као веома особена (у историјском, етнолошком, културолошком погледу), ономастичка грађа се тако на својеврстан начин уткива у лексички систем српског језика и чини интегрални део његовог општег лексичког фонда.

2. *Од дародавница до именика – развојни пут ономастичких речника.* Ономастички речници су новија лексикографска творевина у пуном и правом смислу те речи. Међутим, уређени пописи ономастичкога материјала, нешто налик на ономастичке речнике, временски се везују за средњи век и средњовековну српску државу. Тако је у рукопису познатом под називом *Дечанске хрисовуље* из 1330. године забележено око 6.000 имена (*Аладин, Адан, Алтоман, Андроник, Андрош, Бабунац, Баїреш*) и презимена особа којима је краљ Стефан Урош Дечански дао да живе на дарованој земљи. Ова дародавница се данас сматра првим важнијим великим извором за

1. *Определение ономастических словарей*. Ономастические словари сербского языка – это специализированные словари, которые представляют различные части сербского ономастикона: топонимию определенной области или местности, фамилии, имена. Эти словари занимаются лексическим материалом, находящимся на периферии лексической системы, и цель их состоит в том, чтобы систематизированно, лексикографическим способом, тематически представить определенную ономастическую область. Ономастический материал очень специфический (с точки зрения истории, этнологии, культурологии), и как таковой, он своеобразным способом вплетается в ткань лексической системы сербского языка и является интегральной частью его общего лексического фонда.

2. *От дарственных до телефонных справочников – путь развития ономастических словарей.* Ономастические словари – это достаточно новый продукт лексикографии в полном и истинном значении этого слова. Однако упорядоченные записи ономастического материала, немного похожие на ономастические словари, появляются в Средние века в средневековом сербском государстве. Так, в рукописи, известной под названием *Дечанске хрисовуље*, которая датируется 1330 годом, записано око-

реконструкцију древног српског именослова. Именослов код Срба надаље су попуњавали бројни други ранији и познији средњовековни извори уприличени махом у виду спискова житеља који су имали прагматичну намену – евиденцију особа као носилаца феудалних дажбина или штогод друго. У спису *Катастарски пописи Београда и околине 1476–1566.* (чији се оригинал данас чува у Цариграду), поред мушких особа (*Алекса, Андрија, Бабић, Баја, Бајан, Бајин*), пописане су и удовице као носиоци кућнога имања (*Браница, Велика, Весела, Вишесава, Владисава*). Овај спис, писан екавицом с грађом из околине Београда, сремског и смедеревског санџака, важан је извор за реконструкцију српског именослова у средњем веку, посебно мушког, а унеколико и женског.

Наводећи крштена имена у *Српском рјечнику* из 1818. године (*Аврам, Адам, Алекса, Алексије*; *Ана, Андријана*), Вук Караџић је у предговору оштроумно запазио: „Ова крштена имена Српска, што се налазе у овој књизи, живе и данас у народу Српскоме, по неким мјестима мање, по неким више. По Србији млого и више има по Шумадији и доље преко Мораве, него горе преко Колубаре; а по Сријему, по Бачкој, и по Банату, више и има у презименима, него у именима." Као лексикограф префињене природе, Вук се с оправдањем може означити родоначелником модерне српске ономастичке лексикографије. Вукова топономастичка грађа записана у познијим списима, нпр. у спису *Геоīрафическо-Сīаīисīическо оīисаније Србије* (штампаном у *Даници* за 1827. год.), данас чини незаобилазни извор за проучавање топонимије Србије, њеног географског, историјског и етнографског описа. Овамо су евидентирана бројна имена села, међу њима *Часīрна, Дићи, Дрлуīа* (нахија Бијоградска), необична

ло 6 000 имен (*Аладин, Адан, Алīоман, Андроник, Андрош, Бабунац, Баīреш*) и фамилий людей, которым король Стефан Урош Дечанский позволил жить на дарованных землях. Эта дарственная в настоящее время считается первым важным крупным источником для реконструкции древнего сербского именослова. Позже сербский именослов пополнялся другими многочисленными более ранними и поздними средневековыми источниками, чаще всего в виде списков населения, имевших прагматическое назначение, – учет податного населения или с другими целями. В тексте *Катастарски īопис Београда и околине 1476–1566* (оригинал в настоящее время хранится в Стамбуле), помимо мужчин (*Алекса, Андрија, Бабић, Баја, Бајан, Бајин*), записаны и вдовы как собственники домохозяйств (*Браница, Велика, Весела, Вишеслава, Владисава*). Этот текст написан в экавской произносительной норме, а материал из окрестностей Белграда, сремского и смедеревского санджака является важным источником для реконструкции сербского средневекового именослова, особенно мужского, но отчасти и женского.

Приводя в словаре *Српски рјечник* 1818 года канонические имена (*Аврам, Адам, Алекса, Алексије*; *Ана, Андријана*), Вук Караджич в предисловии остроумно замечает: «Эти крестные имена сербские, что находятся в этой книге, живы и по сей день в народе сербском, в иных местах меньше, в иных больше. Много по Сербии и еще больше есть по Шумадии и там, за Моравой, чем за Колубарой; а в Среме, в Бачке и в Банате больше в фамилиях, чем в именах». Вук был тонким лексикографом, и его можно совершенно оправданно назвать родоначальником современной сербской ономастической лексикографии. Топономастические материалы Вука, записанные в поздних трудах, например, в труде *Геоīрафическо-Сīа-*

по својој творбено-семантичкој структури и веома инспиративна у етимолошком погледу. Идејно и методолошки на овај Вуков спис ослања се Котуровићев *Речник места у Краљевини Србији* (Београд, 1892).

Извори с краја XIX века комплетнији су, срећенији и у лексикографском смислу ближи савременим ономастичким речницима. Спис Тихомира Остојића *Српска народна имена* (Календар манастирске штампарије за просту 1895. годину), с именима махом словенског порекла (*Бајило, Бајин, Балин, Балић*, Балосин, *Балота, Баља, Бањен, Бањета, Бањин, Бан*; *Бека, Бекица, Бела, Белава, Белана, Белица, Белосава, Белослава*), својеврсно је сведочанство о националном буђењу и почетку општег препорода код Срба. Истовремено, он је показатељ тежњи да се српском именослову дају истинска национална обележја. С краја XIX века је и именослов дат у спису митрополита Михаила *Месецослов православне хришћанске, опште и српске цркве* (1898): с мушким и женским именима словенскога порекла и календарским именима наведеним у мањој мери (*Бајко, Бајо, Балша, Баоша, Беладин*; *Алексија, Бекилка, Белавка, Белица*), „овај именослов је" – како је запазила М. Грковић – „одиграо значајну улогу у формирању речника наших имена у почетку XX века".

Од именика уприличених за различите потребе (пореске, верске, административне, војне и др.), временом је сазревало гледиште да израда различитих тематски одређених речника пред српском националном културом и науком стоји као преки и веома важан задатак. Тако се заправо ушло у XX век, који карактерише недовољно организован рад углавном стављен у руке појединаца ван правих институционалних оквира.

3. *Рад на ономастичким речницима у XX веку*. Досадашњи штампани томови Речника

тистическо описаније Србије (напечатанном в Данице за 1827 год) в наше время являются обязательным источником для изучения топонимии Сербии, ее географического, исторического и этнографического описания. Здесь зафиксированы многочисленные названия сел, среди них *Частрна, Дићи, Дрлупа* (нахия Белградская), необычные по своей словообразовательно-семантической структуре и весьма вдохновляющие с этимологической точки зрения. Идейно и методологически на этот труд Вука опирается словарь Котуровича *Речник места у Краљевини Србији* (Белград, 1892).

Источники конца XIX века более полные, упорядоченные, и в лексикографическом смысле они ближе к современным ономастическим словарям. Труд Тихомира Остойича *Српска народна имена* (Календар манастирске штампарије за просту 1895. годину) с именами, в основном, славянского происхождения (*Бајило, Бајин, Балин, Балић, Балосин, Балота, Баља, Бањен, Бан*; *Бекица, Бела, Белава, Белана, Белица, Белосава, Белослава*) – это своего рода свидетельство национального пробуждения и начала общего возрождения сербов. В то же время это показатель стремления придать сербскому именослову истинные национальные черты. Концом XIX века также датируется и именослов, приведенный в труде митрополита Михаила *Месецослов православне хришћанске, опште и српске цркве* (1898), с мужскими и женскими именами славянского происхождения и, в меньшей степени, календарными именами (*Бајлщ, Бајо, Балша, Баоша, Беладин, Алексија, Бекилка, Белавка, Белица*). «Этот именослов, – как отметила М. Гркович, – сыграл важную роль в формировании словаря наших имен в начале XX века».

По мере накопления списков, составленных для различных нужд (налоговых, религиозных, военных, административных, и т.п.) со

САНУ (1–20) и његова грађа (сакупљана од краја XIX до краја XX века) садрже обиље презимена и личних имена. Ако би се ономастичка грађа из наведеног речника засебно приредила – то ипак не би било довољно за целовиту слику нашег именослова. Такво сазнање вероватно је подстакло др Милицу Грковић да се да на претрагу бројних историјских и савремених извора који у некој мери садрже српска лична имена. Резултат њеног рада чини *Речник личних имена код Срба* (Београд, 1977), састављен на основу грађе прибране из 40 историјских извора и савремене грађе сабране из 92 пункта српске етничке територије. То је најпотпуније дело ове природе код нас, речник историјски и савремени у подједнакој мери. Оно је пред нас изнело особен свет именовања, свет имена – лексику надасве занимљиву у језичком, етнолошком, историјском, културолошком и сваком другом погледу. Пажљивим праћењем антропонимијског система изложеног у речнику Милице Грковић могуће је уочити како се заправо померао лексикон имена код Срба, који су фактори (језички и ванјезички) били карактеристични за именовање у средњем веку, шта је обележавало XIX век, шта је типично за XX век, у коликој мери се прожимају најстарији и савремени српски именослов и који друштвено-историјски фактори утичу на такве промене. Уз то, *Речник личних имена код Срба* обогаћен је прецизирањем извора, међусобним повезивањем имена и њихових варијантних форми (*Деша*, од Десимир, Десислав итд.; *Душина*, од Душ(а)+на), давањем творбених формула (*Неīоје*, изведено од корена нег + оје) и етимолошких бележака (*Неīроје*, рум. име Negru, лат. niger – црн) – што је усложњавало ионако компликован лексикографски подухват, али га и профилисало у погледу научних и стручних захтева.

временем формировалось мнение, что составление различных тематических словарей – это неотложная и весьма важная задача сербской национальной культуры и науки. Так, на рубеже XX века можно отметить, что работа была недостаточно организована, находилась в руках отдельных лиц, вне настоящих институциональных рамок.

3. *Работа над ономастическими словарями в XX веке.* Напечатанные до настоящего времени тома словаря *Речник САНУ* (1–20) и словарные материалы к нему (собранные с конца XIX века до конца XX века) содержат огромное число фамилий и личных имен. Если бы ономастические материалы из указанного словаря были упорядочены отдельно, все-таки этого было бы недостаточно для полной картины нашего именослова. Понимание этого, по все вероятности, и вдохновило доктора Милицу Гркович на поиск множества исторических и современных источников, которые в том или ином количестве содержат сербские личные имена. Результатом ее труда стал словарь *Речник личних имена код Срба* (Белград, 1977), составленный на основе материалов 40 исторических источников и современных материалов, собранных в 92 населенных пунктах сербской этнической территории. Это у нас наиболее полный труд такого рода, словарь, в равной степени исторический и современный, который представил нам особый мир номинации, мир имен – лексику, чрезвычайно интересную в лингвистическом, этнологическом, историческом, культурологическом и ином смысле. Внимательное изучение антропонимической системы, изложенной в словаре Милицы Гркович, позволяет понять, как, собственно говоря, изменялся лексикон имен у сербов, какие факторы (языковые и экстралингвистические) были характерны для номинации в Средние века, что было

У оквирима ширих истраживања Шајкашке (предео у југоисточном делу Бачке) настао је *Речник īрезимена Шајкашке* (Нови Сад, 1983), као заједничко дело Гордане Вуковић и Љиљане Недељков. То је први патронимијски речник на подручју српског (српскохрватског) језика. Ауторке га одређују као историјски речник (обухвата презимена Шајкашке из XVIII и XIX века), али у њему добар део презимена несумњиво има савремени карактер (јер осим осипања и премештања становништва, није било других већих узрока који би се одразили на знатније затирање већ постојећих презимена). У речник је унесено 5.155 презимена (махом из матичних књига), што представља позамашан фонд с обзиром на обим и насељеност области одакле она потичу. Презимена су наведена азбучним редом и пропраћена подацима када су забележена и из којег ужег дела Шајкашке потичу. Као такав, *Речник īрезимена Шајкашке* је изузетно важно културно-историјско сведочанство о српском становништву као компактном граничном елементу у средишњем делу данашње Војводине. У обимном предговору презимена Шајкашке с обзиром на видове мотивисаности подељена су у три велике скупине: деантропонимна (презимена од антропонимијских основа), детопонимна (презимена од топонимијских основа) и деапелативна презимена. У предговору се даје и индекс фреквентности (*Пōйов, Јовановић, Павлов, Ђукић* – најучесталија су презимена у Шајкашкој), али у *Речнику* претежу сасвим ретка образовања, веома често посведочена једанпут (*Абурић, Аīин, Газимиров, Јеловчанић, Крстūул, Ораовски, Пантūалејмунов, Шићаровић* итд.). Ако би се слика презимена Шајкашке рефлектовала на цело српско етничко поднебље – ни замислити се не би могло какву су патронимијску грађевину подигли Срби као етничка заједница.

характерно для XIX века, что типично в XX веке, в какой мере имеет место взаимопроникновение древнейшего и современного сербского именослова, и какие социально-исторические факторы влияют на такие изменения. Кроме того, словарь *Речник личних имена код Срба* дополнен уточнением источников, уточнением связей между именами и их вариантными формами (*Деша,* от Десимир, Десислав и т.п.; *Душна* от Душ(а+на), приведением словообразовательных формул (*Неīоје,* от корня нег+оје) этимологическими пометами (*Неīроје,* рум. имя Negru, лат. niger – черный), что усложняло работу над и без того сложным лексикографическим трудом, но и придало ему специальный характер с точки зрения научных и профессиональных требований.

В рамках более широких исследований Шайкашки (местность в юго-восточной части Бачки) был составлен словарь *Речник īрезимена Шајкашке* (Нови-Сад, 1983) как совместный труд Горданы Вукович и Лиляны Недельков. Это первый словарь патронимов на территории сербского (сербскохорватского) языка. Авторы определяют его как исторический словарь (включены фамилии Шайкашки XVIII–XIX вв.) но значительная часть фамилий в нем, несомненно, носит современный характер (так как кроме рассеяния и перемещения населения не было других более крупных причин, которые бы отразились на существенном искоренении уже существующих фамилий). В словарь включено 5 155 фамилий (преимущественно из книг записей гражданского состояния), что представляет собой весьма обширный фонд с учетом плотности населения области. Фамилии расположены в алфавитном порядке и сопровождаются сведениями о том, когда они зафиксированы, из какого именно района Шайкашки они происходят. Как таковой словарь *Речник īрезимена*

Особено место међу ономастичким речницима има дело Велимира Михајловића: *Име по запо̄вести* (Београд, 1992). Реч је (како то у поднаслову стоји) о императивном ономастикону српскохрватског језика. Уређено као речник, дело *Име по запо̄вести* далеко је више од тога: то је заправо творбено-семантичка, етимолошка и етнолингвистичка анализа преко 500 двокомпонентних лексичких јединица (презимена, топонима, надимака) с императивом као првим делом сложенице и именицом као њеним другим делом. Почевши од одреднице *Бадивук* до одреднице *Шушибуре*, Михајловић је на основу историјских извора и савремене ономастичке грађе пропраћене бројним паралелама (нпр. уз презиме *Паривода*: *Париводски*, *Париводин*, *Париводић*) разјаснио многа наша загонетна презимена и необично именоване топониме, те показао да овакве форме чине специфичан творбени образац који није својствен само српском (српскохрватском) ономастикону.

С израдом топонимијских речника није се одмакло далеко. Два су главна разлога што су се лексикографски подухвати такве природе (и поред постојања институционалних оквира у новије време) до данас углавном сводили на уже области: **а.** непрегледно море топографских објеката на територији српског језичког поднебља; **б.** мали број стручно оспособљених појединаца који би могли да носе тако обиман и сложен посао. Па ипак, као плод ономастичких истраживања у Србији, повремено се појављују и топонимијски речници или дела која имају карактер таквих речника. У том погледу поменимо студију Звездане Павловић *Хидронимски систем слива Јужне Мораве* (Београд, 1994), која у свом средишњем делу садржи обиман речник хидронима с пропратним напоменама семантичке, творбене и етимолошке природе. Већи део

Шајкашке – исключительно важное культурно-историческое свидетельство о сербском населении как компактном пограничном элементе в центральной части современной Воеводины. В объемном предисловии фамилии Шайкашки по виду мотивированности поделены на три большие группы: деантропонимичные (фамилии, произошедшие от антропонимических основ), детопонимичные (фамилии от топонимических основ) и деапеллятивные фамилии. В предисловии приводится также индекс частотности (*Пойов*, *Јовановић*, *Павлов*, *Ђукић* – наиболее часто встречающиеся фамилии в Шайкашке), но в словаре преобладают совсем редкие словоформы, очень часто верифицированные всего один раз (*Абурић*, *Аїин*, *Газимиров*, *Јеловчанић*, *Крстул*, *Ораовски*, *Панталејмунов*, *Шићаровић* и т.п.). Если экстраполировать картину фамилий Шайкашки на всю сербскую этническую территорию, то невозможно даже вообразить, какое патронимическое сооружение воздвигли сербы как этническое сообщество.

Особое место среди ономастических словарей занимает труд Велимира Михайловича *Име по запо̄вести* (Белград, 1992). Речь идет (как это написано в подзаголовке) о императивном ономастиконе сербскохорватского языка. Составленный как словарь, труд *Име по запо̄вести* представляет собой нечто большее: это, по сути дела, семантический, этимологический и этнолингвистический анализ более 500 двухкомпонентных лексических единиц (фамилий, топонимов, прозвищ) с императивом как первой частью сложного слова и существительным как второй частью. Начиная от леммы *Бадивук* до леммы *Шушибуре,* на основании исторических источников и современного ономастического материала, сопровождаемого многочисленными параллелями (например, к фамилии *Паривода: Париводски, Париводин,*

осталих радова сличне методолошке заснованости (некад ужих, некад ширих) штампан је у *Ономатолошким прилозима* као специјализованом зборнику Српске академије наука и уметности посвећеном ономастичкој проблематици. Обимнијим и важнијим прилозима обухваћен је Пећки Подгор (Светозар Стијовић), Белица (Јованка Радић), хидронимија Поречја Тимока (Јакша Динић) итд. Њихов обим и карактер показатељи су какви лексикографски изазови стоје пред српском топономастиком, пред истраживањем и лексикографским представљањем српске топонимије у XXI веку.

ЛИТЕРАТУРА:

Вук Стефановић Караџић: „Географическо-Статистическо описаније Србије", *Даница*, Беч, 1927.
Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, четврто државно издање, Београд, 1935. *Ономатолошки прилози*, књ. I–XXI, Београд, 1979–2011.

СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУК АДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАН АС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПС КАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКС ИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФ ИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВ УКАДОДАНАСazaz СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ КАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДА НАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРП СКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕК СИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГР АФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАО ДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАД ОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИК ОГРАФИЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИ ЈАОДВУКАДОДАНАС СРПСКАЛЕКСИКОГРАФИЈАОДВУ

Париводић), Михайлович растолковал многие наши загадочные фамилии и необычные топонимы, а также показал, что такие формы являются специфической словообразовательной моделью, свойственной не только сербскому (сербскохорватскому) ономастикону.

С составлением топонимических словарей существенно продвинуться не удалось. Две главные причины того, что лексикографические попытки такого свойства (несмотря на существование институциональных рамок в новейшее время) до настоящего времени в основном сводились к более узким областям: **а.** необозримое море топографических объектов на территории сербского языка; **б.** недостаточное количество подготовленных профессионалов, которые могли бы выполнить такую сложную и большую работу. Но, тем не менее, как результат ономастических исследований время от времени в Сербии появляются и топонимические словари или работы, имеющие характер таких словарей. В этом смысле следует упомянуть исследование Звезданы Павлович *Хидронимски систем слива Јужне Мораве* (Белград, 1994), которая в средней части содержит объемный словарь гидронимов с сопроводительными примечаниями семантического, словообразовательного и этимологического характера. Большая часть работ с подобным методологическим основанием (иногда более узких, иногда более широких) опубликована в сборнике *Ономатолошки прилози*, специализированном издании Сербской академии наук и искусств, посвященном ономастической проблематике. Объемные и важные исследования посвящены Печскому Подгору (Светозар Стийович), Белице (Йованка Радич), гидронимии Поречья Тимока (Якша Динич) и т.д. Объем и характер этих работ – это показатель того, какие вызовы ожидают сербскую топономастику в области исследования и презентации сербской топонимии в XXI веке.

МИЛИЦА ГРКОВИЋ
РЕЧНИК
ЛИЧНИХ ИМЕНА
КОД СРБА
ВУК КАРАЏИЋ
БЕОГРАД

ВЕЛИМИР МИХАЈЛОВИЋ
ИМЕ ПО ЗАПОВЕСТИ
ИМПЕРАТИВНИ ОНОМАСТИКОН
СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА
НОЛИТ • БЕОГРАД

Велимир Михајловић, *Име по заповести,*

императивни ономастикон српскохрватског језика,
Београд, 1982.

јући се на фразеологију, могло би се рећи да овде долазе у обзир два таква обрта: „продрта вреће“ и „везана вреће“. Први се односи на човека који прекомерно троши, а други на несналажљивог човека, сметењака. Коначно, можда ова императивна сложеница представља ишчезли апелатив „вуцивреће“ у значењу 'просјак' или 'путујући трговац'?

ВУЦИГРЕДА

У селу Меленцима (Банат) постојао је 1776. године крчмар са надимком *Вуцигреда*, написан погрешно латиничком графијом Vuczigleda.

Од глагола *вући* и именице *греда*. Мотив настанка оваквог облика открио сам случајно пре двадесетак година у Елемиру, суседном селу. Испред куће једног од сељана била је клупа на којој су обично седела по четворица комшија или рођака. Десило се једном да су тако сели по зимском времену, када су сви били топлије одевени и, јасно, нису могли сви сести на клупу, већ само тројица. Тада се договоре да *истегну* клупу за још једно место. Идентичан мотив срећемо у изреци коју је забележио Мехмед бег Капетановић: „Натегни као табаци греду“. (Глагол је дат у императивној форми, а вероватно да треба да буде у перфектној – „натегли“.) Додатно објашњење аутора потпуно се уклапа у банатску причицу: „Приповједа се, да су табаци нешто градили, те немајући доста дугачке греде, узеше ону кратку натезати“. Оваквих дирки има много у свим нашим крајевима, али је основна карактеристика та да оне настају у суседном селу или братственој заједници. Мотив је свакако интернационалан, а у руском ономастичком систему забележен је у XVII веку надимак *Тягнибревно*, који је врло сличан нашим примерима.

Ненад Крцић
Ненад Крцич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Тематски речници

Тематические словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Срби̏ли имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!” Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник”.
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе”. П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља”. Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога”.Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј,
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталтекст kataloga (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка”. Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази”..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору”. На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је оскудан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција тематских речника.* Тематски речници представљају специјалне једнојезичне речнике у којима се тежи пописати целокупна лексика распоређена по одређеним тематским областима. Овај речник се разликује својом наменом, па услед тога и обрадом грађе, од алфабетских речника. Док су у алфабетским семантичке, граматичке информације или превод речи поређани по својој спољашњој форми, алфабетски, те увек полазимо од већ дате речи, у тематским реч тражимо полазећи од појма, одређене области, тј. самог значења.

2. *Историјат – почеци.* Прво лексикографско дело овог типа код нас представља *Систематски речник српскохрватског језика* Ранка Јовановића из 1938. године (и његово друго издање из 1960). Овај речник има 296 страна и садржи 2.391 одредницу. Полазећи од потреба оних који се баве писањем – писаца, новинара, преводилаца, а и говорника, аутор у Предговору уочава далеко већу предност *систематских*, или како их још назива – *аналошких* речника, при тражењу и избору праве речи за прецизно изражавање одређене мисли. Корист оваквог типа речника он види у обогаћивању лексичког фонда говорника и људи од пера

1. *Определение тематических словарей.* Тематические словари – это специальные одноязычные словари, в которых авторы стремятся собрать всю лексику, распределенную по определенным тематическим областям. Такой словарь по своим задачам, а, следовательно, и способу подачи материала, отличается от алфавитных словарей. Если в алфавитных словарях семантическая, грамматическая информация или перевод слов расположены в соответствии со своей внешней формой, в алфавитном порядке, и мы всегда исходим от уже заданного слова, то в тематических словарях слово надо искать, исходя из понятия, определенной области, то есть самого значения.

2. *Исторический обзор – начало.* У нас первым лексикографическим трудом такого типа стал *Систематски речник српскохрватског језика* Ранко Йовановича, вышедший в 1938 году (и его второе издание от 1960). Этот словарь состоит из 296 страниц и содержит 2 391 заголовочную единицу. Исходя из потребностей пишущей публики – писателей, журналистов, переводчиков, да и вообще носителей языка, автор в Предисловии отмечает гораздо большее преимущество *систематических*, или, как он их

какву не могу пружити алфабетски речници, те у дидактичким могућностима: они могу послужити у настави матерњег језика као средство одакле ће ученици учити речи при изради одређених задатака.

Р. Јовановић наводи да је подела у овом речнику изведена другачије него у неким другим речницима ове врсте. Према свом значењу речи су овде распоређене у веће и мање групе. У неким енглеским речницима (Roget, *Thesaurus*) „подела је извршена на основу аналогија, често и сувише суптилних и далеких, што знатно умањује практичну вредност таквих речника", а код других (Boissière и Maquet, *Dictionnaire analogique*; Paul Rouaix, *Dictionnaire des idées*) „узет је за основу известан број речи, па су остале око њих распоређене". Овде је пак подела целокупне грађе изведена на *терминолошкој основи*. Наиме, пошто се језик раслојава према различитим животним сферама, те и свака област живота и рада има своју терминологију, говорници се у сваком појединачном комуникативном чину крећу у оквирима одређене области и служе њеном терминологијом. Стога, оваква подела повећава практичну вредност овог типа речника.

У првој, највећој, области (група 1 до 821) обрађен је свакодневни живот, након чега следе групе распоређене по научним областима са којима су у вези. Свакодневни живот човека представљен је лексема-концептима као што су *живот, рођење, смрт, срећа, несрећа, опстанак, опасност, потреба, личност, достојанствен, смејати се, плакати, говорити* итд. Ова група и њена бројност показују сву антропоцентричност језика. Како се наводи и у Предговору овог речника, групе и подгрупе

еще называет, *аналогических*, словарей при поиске и выборе нужного слова для точного выражения определенной мысли. Пользу такого типа словарей он видит в обогащении лексического фонда носителей языка и людей пера, которое не могут предложить им алфавитные словари, а также в дидактических возможностях: эти словари могут использоваться для преподавания родного языка в качестве справочника, при помощи которого учащиеся будут учить слова при выполнении определенных заданий.

Р. Йованович указывает, что распределение в этом словаре выполнено по-иному, чем в некоторых других словарях такого типа. В соответствии со своим значением слова здесь распределяются в большие и меньшие группы. В некоторых английских словарях (Roget, *Thesaurus*) «распределение выполнено на основании аналогий, часто излишне тонких и далеких, что существенно снижает практическую ценность таких словарей», а в других (Boissière и Maquet, *Dictionnaire analogique*; Paul Rouaix, *Dictionnaire des idées*) «за основу принято известное количество слов, и остальные группируются вокруг них». Здесь же распределение всего материала выполнено на *терминологической основе*. К примеру, так как язык расслаивается по различным жизненным сферам, а каждая область жизни и работы имеют свою терминологию, носители языка в каждом отдельном коммуникационном акте существуют в рамках определенной области и пользуются соответствующей терминологией. Поэтому такое деление увеличивает практическую ценность подобного типа словарей.

В первой, самой крупной области (группы 1 – 821) проанализирована повседневная жизнь, затем следуют группы, распределен-

распоређене су према своме значењу тако да се у близини сваке групе налазе све њој сродне, идући увек од општег ка посебном.

У појединим групама лексема налазе се сви синоними, дублети и сродни појмови, као и антоними. Други део овог речника садржи алфабетски речник и регистар, где свака лексема односно значење упућује на одреднице којима припадају.

При тражењу речи у *Систематском речнику* довољно је наћи у регистру ма коју реч по значењу сродну оној коју тражимо да бисмо дошли до групе у којој се налази тражена реч и њени синоними. При томе се можемо послужити сродним појмовима ширег или ужег обима, или супротним појмовима. Тако, на пример, како наводи аутор, да бисмо дошли до речи *дизгин*, можемо наћи у регистру реч *узда*, или речи ширег значења – *опрема, коњарство*, па ћемо у њиховој близини наћи тражену групу; реч *ометати* можемо наћи преко *спречавати* или *сметња*; реч *замрачити* помоћу речи *мрачан*, или супротног појма *осветлити* или *светао* итд.

При одабиру грађе за овај речник Р. Јовановић се служио постојећим речницима српског језика и званичним терминологијама и номенклатурама за школске предмете, те материјалом који је сам годинама скупљао и сређивао. У том послу помагали су му др Милош Поповић и др Миливоје Сарван (при обради медицинске области), Радивоје Мариновић (за област природних наука), Јелена Николић, Предраг Николић и Јосиф Мохоровичић (у области права).

Први систематски речник Р. Јовановића обухвата 18 области: Свакидашњи живот и рад; Психологија и логика; Етика и вера; Естетика, уметност и књижевност; Соци-

ные по научным областям, с которыми они связаны. Повседневная жизнь человека представлена лексемами-концептами, такими как *живот, рођење, смрт, срећа, несрећа, опстанак, опасност, потреба, личност, достојанствен, смејати се, плакати, говорити* и т.д. Эта группа и ее многочисленность отражают антропоцентричность языка в целом. Как указано в Предисловии к данному словарю, группы и подгруппы распределены в соответствии со своим значением таким образом, что рядом с каждой группой находятся все родственные ей, следуя всегда от общего к частному.

В отдельных группах лексем находятся все синонимы, дублеты и родственные понятия, а также антонимы. Вторая часть этого словаря содержит алфавитный словарь и указатель, где каждая лексема, т.е. значение, отсылают к заголовочным единицам, к которым они относятся.

При поиске слов в Систематическом словаре достаточно найти в указателе любое слово, по значению родственное искомому, чтобы перейти к группе, в которой находится искомое слово и его синонимы. При этом можно воспользоваться родственными понятиями более широкого или узкого объема, или противоположными понятиями. Так, например, как указывает автор, чтобы найти слово *дизгин*, можно найти в указателе слово *узда* или слова с более широким значением – *опрема, коњарство*, затем рядом с ними можно найти искомую группу; слово *ометати* можно найти через *спречавати* или *сметња*; слово *замрачити* при помощи слова *мрачан* или противоположного понятия *осветлити* или *светао* и т.д.

При выборе материала для этого словаря Р. Йованович пользовался существующими

ологија; Држава и државне установе; Економија, трговина, техника и индустрија; Физика; Хемија; Геологија и астрономија; Географија и метеорологија; Ботаника; Зоологија; Антропологија и медицина; Математика; Време; Филозофија; Језик. Ове кровне области даље се гранају у мање групе.

3. *Историјат – развој.* Схватајући потребу за једним оваквим „аналошким речником и речником синонима", Матица српска покренула је објављивање новог издања овог речника. С обзиром на велике друштвене промене у земљи и свету од првог издања, које је објављено пре Другог светског рата, јасно је било да претходно издање треба проширити и допунити, те да га треба прилагодити новим потребама и захтевима. *Систематски речник српскохрватскога језика* Ранка Јовановића и Лазе Атанацковића из 1980. године има 1.417 страна и 3.906 одредница. Састоји се од Систематског (општег) дела и Речника–Индекса. Ово ново издање, по обиму четири пута веће од претходног, довршио је Л. Атанацковић након смрти првог аутора, Р. Јовановића, 1966. године. У првом делу речника појмови су категоризовани од најопштијих (Човек, његов свакодневни живот и рад) до сасвим посебних, као у првом издању, при чему су овде, поред постојећих области, уведене и четири нове, те их сада има 22. Те четири нове области су: Привреда, привредни живот; Грађевинарство; Наука, просвета, култура и Војска, војни живот. Ово већ јасно открива измену постојећег друштвеног стања, те се може претпоставити и извесна измена лингвокултуролошке слике у српском језику. Већ постојеће области проширене су, па ове 22 области изгледају овако: Човек, његов свакодневни

словарями сербского языка и официальными терминологиями и номенклатурами для школьных предметов, а также материалом, который он сам годами собирал и обрабатывал. В этой работе ему помогали д-р Милош Попович и д-р Миливое Сарван (при обработке медицинской сферы), Радивое Маринович (в области естественных наук), Елена Николич, Предраг Николич и Йосиф Мохоровичич (в области юриспруденции).

Первый систематический словарь Р. Йовановича включает 18 областей: Повседневная жизнь и работа, Психология и логика, Этика и религия, Эстетика, Искусство и литература, Социология, Государство и государственные органы, Экономика, торговля, техника и промышленность, Физика, Химия, Геология и астрономия, География и метеорология, Ботаника, Зоология, Антропология и медицина, Математика, Время, Философия, Язык. Эти основные области далее делятся на меньшие группы.

3. *Исторический обзор – развитие.* Понимая необходимость составления такого «аналогического словаря и словаря синонимов», Матица сербская приступила к публикации нового издания этого словаря. С учетом огромных общественно-политических изменений в стране и мире, произошедших со времени первого издания, вышедшего перед Второй мировой войной, было понятно, что предыдущее издание необходимо расширить и дополнить, а также адаптировать к новым требованиям и запросам. *Систематски речник српскохрватскога језика* Ранко Йовановича и Лазы Атанацковича, вышедший в 1980 году, содержит 1 417 страниц и 3 906 заголовочных единиц. Он состоит из Систематической (общей) части и Словаря-Указателя. Это новое издание, по

живот и рад; Психологија, логика, метафизика; Филозофија; Етика, религија, теологија, митологија; Социологија, историја; Држава, државно уређење, политика, право; Привреда, привредни живот; Грађевинарство; Техника, технологија; Наука, просвета, култура; Естетика, уметности, музика, књижевност, позориште, филм; Војска, војни живот; Геологија, астрономија; Географија, географски речник, метеорологија; Физика; Хемија; Математика, геометрија; Ботаника; Зоологија; Антропологија, биологија, медицина; Време; Језик. Уочавамо и да је област Филозофија у овом издању измештена и стављена на место које јој више одговара – између Психологије и Етике. Групе су подељене на одреднице: синоними и сродне речи унутар одреднице су одвојени звездицом, изрази и фразе штампани курзивом, на крају одреднице. Када уз синониме долазе и антоними, означени су стрелицом: синоними стрелицом надоле (▼), антоними – стрелицом нагоре (▲). Из овога се већ јасно може закључити да је грађа у овом речнику дата, на известан начин, као грађа речника семантичких релација: одреднице се у областима излажу према хиперонимско–хипонимском принципу (од општег ка посебном), затим се дају синонимне и сродне речи, те антоними (исп. групе Моћ – Немоћ; Способност – Неспособност; Потреба – Излишност; Навика – Одвика; итд.). Тако, на пример, у групи Човек, његов свакодневни живот и рад јавља се мања група Смех – шала – плач – збиља, у оквиру које се издвајају одреднице Смех, Насмејати (се), Смешкати се, Смејуцкати се, Смејач, Смешно, Шала, Шега, Озбиљност, Достојанство, Плач, Јецање, Јадиковање, Јаук, Суза, Кењкање, Хукати, Стењаобъему в четыре раза превосходящее предыдущее, завершил Л. Атанацкович после смерти первого автора, Р. Йовановича в 1966 году. В первой части словаря понятия классифицированы от самых общих (Человек, его повседневная жизнь и работа) до самых частных, как в первом издании, при этом здесь, наряду с существующими областями, введены и четыре новые. Так что теперь их 22. Четыре новые области: «Хозяйство, хозяйственная жизнь», «Строительство», «Наука, просвещение, культура» и «Армия, армейская жизнь». Это уже ясно показывает смену общественного строя, а также можно предположить и известное изменение лингвокультурологической картины в сербском языке. Уже имеющиеся области расширены, и теперь 22 области выглядят следующим образом: Человек, его повседневная жизнь и работа, Психология, логика, метафизика, Философия, Этика, религия, теология, мифология, Социология, история, Государство, государственное устройство, политика, право, Хозяйство, хозяйственная жизнь, Строительство, Техника, технология, Наука, просвещение, культура, Эстетика, искусство, музыка, литература, театр, кино, Армия, армейская жизнь, Геология, астрономия, География, географический словарь, метеорология, Физика, Химия, Математика, геометрия, Ботаника, Зоология, Антропология, биология, медицина, Время, Язык. Можно отметить, что область Философия в этом издании передвинута и помещена на место, которое ей больше соответствует, между Психологией и Этикой. Группы поделены на заголовочные единицы: синонимы и родственные слова внутри статьи отделены звездочкой, устойчивые выражения и фразы напечатаны курсивом, в конце статьи. Если

ти, Мрштити се, Плазити се. У свакој од тих одредница даје се низ лексема и фраза тематски повезаних са основном. На пример, одредница Суза гласи: *Суза. Сузни, сузовит. Сузица. Сузити. Засузити. Лити сузе. Пролити, проливати сузе. Ронити сузе. * Сузе му навиру на очи. Очи пуне суза.* [...] *Купати се у сузама. * Грунути у сузе. * Гушити се у сузама. * Грцати у сузама. Суза сузу стиже. * Горка суза. Суза-радосница. Суза-љутица. * Крокодилске сузе. * Лити крокодилске сузе.* Под Јадиковање дају се и лексеме *туговање, тужити, тужбалица, запевка, нарицање, нарикача, лелек, цвилети* итд. Очигледно је да се у овом лексикографском поступку могу уочити бројне лексичко-семантичке, творбене и фразеолошке везе. Целокупност лексичке грађе која се жели представити огледа се у називима потпуно разнородних подгрупа *систематизованих* по различитим областима у тзв. „Малим терминолошким речницима": Друмски саобраћај, Посуђе, Родови у војсци, Текстилни занати, Морфологија, Оптика, Израда књиге, Ливадбе, косидба, Кривично право, Наоружање, оружја, Штампа, новинарство итд.

4. *Настанак модерне тематске лексикографије.* Почетком друге деценије XXI века српска тематска лексикографија постаје богатија за *Тематски речник српског језика* Ђорђа Оташевића (Београд: Алма), досада објављеног у 7 томова: 2011. године објављена су прва два тома (I *абдомен – април*, II – *аксинт – ашов*), 2012. трећи и четврти (III *баба – библиотека*; IV *биво – бомба*), 2013. пети (V *бомбардер – брк*), а 2014. последња два (VI *брод – бубуљица*; VII *Бугарска – бушилица*). Од другог тома речник има у поднаслову одредницу „лексичке релације и функције". Такође, од пе-

к синонимам есть антонимы, то они обозначаются стрелкой: синонимы стрелкой вниз (▼), антонимы – стрелкой вверх (▲). Из всего этого уже можно сделать четкий вывод, что материал в этом словаре представлен, в известном смысле, как материал словаря семантических отношений: заголовочные единицы в областях представлены по гиперо-гипонимическому принципу (от общего к частному), затем идут синонимы и родственные слова, а также антонимы (исп. групе Моћ – Немоћ; Способност – Неспособност; Потреба – Излишност; Навика – Одвика; и т.д.). Так, например, в группе Человек, его повседневная жизнь и работа появляется меньшая группа Смех – шала – плач – збиља, в рамках которой выделяются заголовочные единицы Смех, Насмејати (се), Смешкати се, Смејуцкати се, Смејач, Смешно, Шала, Шега, Озбиљност, Достојанство, Плач, Јецање, Јадиковање, Јаук, Суза, Кењкање, Хукати, Стењати, Мрштити се, Плазити се. В каждой из этих заголовочных единиц приводится ряд лексем и фраз, тематически связанных с основной лексемой. Например, заголовочная единица *Суза* гласит: *Суза. Сузни, сузовит. Сузица. Сузити. Засузити. Лити сузе. Пролити, проливати сузе. Ронити сузе. * Сузе му навиру на очи. Очи пуне суза.* [...] *Купати се у сузама. * Грунути у сузе. * Гушити се у сузама. * Грцати у сузама. Суза сузу стиже. * Горка суза. Суза-радосница. Суза-љутица. * Крокодилске сузе. * Лити крокодилске сузе.* Под *Јадиковање* приводятся также лексемы *туговање, тужити, тужбалица, запевка, нарицање, нарикача, лелек, цвилети* и т.д. Очевидно, что в данном лексикографическом процессе можно заметить многочисленные лексико-семантические, словообразовательные и фразеологические связи.

тог тома, аутори речника су, поред Ђ. Оташевића, и Сања Миладиновић и Светлана Спајић.

За разлику од поменутих систематских, необично је то што се у овом речнику грађа излаже управо азбучним редом, при чему речнички чланак може имати најмање две целине, а највише деветнаест (у петом тому). Но, свакако, у оквиру једне одреднице уочава се читаво тематско поље. Овај речник заснива начин излагања грађе према лексичким релацијама и за презентацију тих релација уводи засебне симболе, између осталог:

(1) хипероним: *акузатив* ▼ *падеж*

(2) синоним: *атлетска гимнастика* Δ *бодибилдинг*

(3) антоним: *симетрија* ↔ *асиметрија*

(4) творбена веза: *аеросија* ▲ *аеросиван*

(5) властита имена: *снег* ☺ *Снежана*

(6) колокације: *авион* ▶ *укрцати се у авион*

(7) фразеологизми: *анђео* * *даровати мирноћа анђела*

(8) речи које нису творбено повезане: *акузатив* ■ *прави објекат синтакса*

Други део речника чини Индекс, у ком су све речи и синтагме сложене азбучним редом, а стрелицом се упућује на одредницу са којом су повезане. Дајемо пример одреднице из речника, у прилагођеном облику:

Целостность лексического материала, который предлагается к рассмотрению, отражается в названиях совершенно разных подгрупп, *систематизированных* по различным областям в так называемые «Малые терминологические словари»: Автодорожный транспорт, Посуда, Рода войск, Текстильные ремесла, Морфология, Оптика, Книгопечатание, Луговодство, косьба, Уголовное право, Вооружение, оружие», Печать, журналистика и т.д.

4. *Возникновение современной тематической лексикографии.* В начале второго десятилетия XXI века сербская тематическая лексикография обогатилась словарем *Тематски речник српског језика* Джордже Оташевича (Београд: Алма), к настоящему моменту из печати вышло 7 томов: в 2011 году опубликованы первые два тома (I *абдомен – април*, II – *апсинт – ашов*), в 2012 году третий и четвертый (III *баба – библиотека*; IV *биво – бомба*), в 2013 году пятый (V *бомбардер – брк*), и в 2014 году последние два (VI *брод – бубуљица*; VII *Бугарска – бушилица*). Начиная со второго тома, словарь имеет подзаголовок «лексичке релације и функције». А начиная с пятого тома авторами становятся, наряду с Дж. Оташевичем, Саня Миладинович и Светлана Спаич.

В отличие от указанных систематических, необычным в этом словаре является именно алфавитный порядок подачи материала, при этом словарная статья может иметь не менее двух целостных частей, а максимально девятнадцать (в пятом томе). Но в любом случае, в рамках одной заголовочной единицы отмечается чисто тематическое поле. В данном словаре принят порядок представления материала в соответствии с лексическими отношениями, и для представления этих отношений вводятся специальные символы, помимо прочего:

бик
▼
животиње
хордати
кичмењаци
сисари
[…]
домаће говедо
Δ
бак бакин бика бикања
бикац бико биконља бица
■
во корида прекрмак
зодијак крава приплод
јунац похотљив теле
[…]
▲
бик-ајкула
бикача
биков
[…]
►
бити рођен у знаку бика
*
бесан као бик
здрав као бик
снажан као бик

5. *Закључак.* Тематска лексикографија у српском језику броји невелики број речника. На њеном почетку налази се лексикографски рад Ранка Јовановића у првој половини прошлог века, који систематизује лексичку и фразеолошку грађу према *терминолошким основама*, у оквиру великих тематских области, одступајући од типа лексикографске обраде у познатим тематским речницима тог времена енглеског или француског језика. Његов рад у другој половини века наставља и допуњује Лука Атанацковић, у чијем речнику се уочава и обнова и развој друштвеног живота након Другог светског рата, те и нове друштвене околности и потребе. У XXI веку, након распада заједничког језика, рад на тематским речницима наставља Ђорђе Оташевић, те Сања Миладиновић и

(1) хипероним: *акузатив* ▼ *падеж*
(2) синоним: *атлетска гимнастика* Δ *бодибилдинг*
(3) антоним: *симетрија* ↔ *асиметрија*
(4) творбена веза: *агресија* ▲ *агресиван*
(5) властита имена: *снег* ☺ *Снежана*
(6) колокације: *авион* ► *укрцати се у авион*
(7) фразеологизми: *анђео* * *дароватн мирноћа анђела*
(8) речи које несу творбено повезане: *акузатив* ■ *правн објекат синтакса*

Вторую часть словаря составляет Указатель, где все слова и синтагмы расположены в алфавитном порядке, а стрелочка отсылает к заголовочной единице, с которой они связаны. Представляем пример заголовочной единицы из словаря в адаптированном виде:

бик
▼
животиње
хордати
кичмењаци
сисари
[…]
домаће говедо
Δ
бак бакин бика бикања
бикац бико биконља бица
■
во корида прекрмак
зодијак крава приплод
јунац похотљив теле
[…]
▲
бик-ајкула
бикача
биков
[…]
►
бити рођен у знаку бика
*
бесан као бик
здрав као бик
снажан као бик

Светлана Спајић. У српској тематској лексикографији уочава се тежња ка излагању грађе према одређеним законитостима лексичког система, пре свега семантичким, али и другим релацијама.

ЛИТЕРАТУРА:

Ранко Јовановић: „Предговор", *Систематски речник српскохрватског језика*, Београд, 1938, 5–8. Ранко Јовановић, Лаза Атанацковић: „Предговор", *Систематски речник српскохрватскога језика*, Нови Сад, 1980, 5–6.

5. *Заключение.* Тематическая лексикография в сербском языке представлена небольшим количеством словарей. У истоков стоит лексикографический труд Ранко Йовановича, созданный в первой половине прошлого века, систематизирующий лексический и фразеологический материал в соответствии с *терминологическим принципом*, в рамках крупных тематических областей, с отходом от метода лексикографического анализа, принятого в известных тематических словарях того времени – английского или французского языка. Его работу во второй половине века продолжает и дополняет Лука Атанацкович, в словаре которого отмечается и возрождение, и развитие общественной жизни после Второй мировой войны, а также новая общественно-политическая ситуация и требования времени. В XXI веке, после распада общего языка, работу над тематическими словарями продолжает Джордже Оташевич, а также Саня Миладинович и Светлана Спаич. В сербской тематической лексикографии отмечается стремление к представлению материала в соответствии с определенными закономерностями лексической системы, прежде всего, семантическими, а также другими отношениями.

Р. ЈОВАНОВИЋ
СИСТЕМАТСКИ
РЕЧНИК
СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА
БИБЛИОТЕКА ОПШТЕГ ОБРАЗОВАЊА

Борђе Оташевић
ТЕМАТСКИ
РЕЧНИК
1
A

Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика*, I,
Београд, 2011.

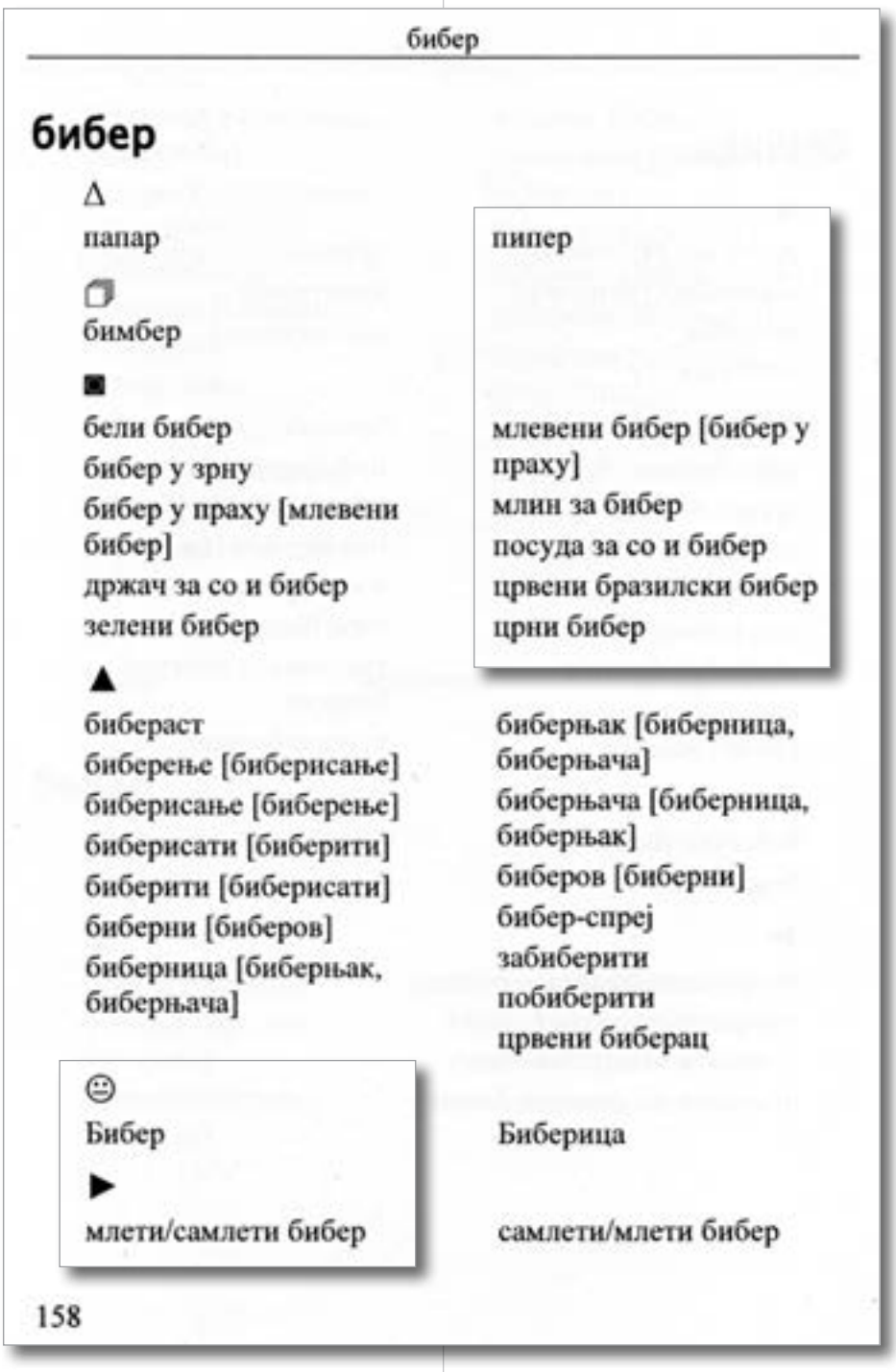

бибер

Δ

папар

пипер

бимбер

■

бели бибер
бибер у зрну
бибер у праху [млевени бибер]
држач за со и бибер
зелени бибер

млевени бибер [бибер у праху]
млин за бибер
посуда за со и бибер
црвени бразилски бибер
црни бибер

▲

бибераст
биберење [биберисање]
биберисање [биберење]
биберисати [биберити]
биберити [биберисати]
биберни [биберов]
биберница [биберњак, биберњача]

биберњак [биберница, биберњача]
биберњача [биберница, биберњак]
биберов [биберни]
бибер-спреј
забиберити
побиберити
црвени биберац

Бибер

Биберица

▶

млети/самлети бибер

самлети/млети бибер

Весна Николић
Весна Николич
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

Речници жаргона и табуизиране лексике

Словари жаргонной и табуированной лексики

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ћетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (терати,
ћевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је ревидирао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакцентске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Дефиниција жаргонских речника и речника табуизиране лексике.* Према критеријуму обухваћене лексичке масе, жаргонски речници и речници табуизиране лексике спадају у посебне речнике, јер се у њима прави селекција при избору лексичке масе и доноси се само један специјални део лексичког фонда. Што се тиче броја језика који су у њима обрађени, жаргонски речници и речници табу лексике могу бити једнојезични, двојезични и вишејезични, с тим да у српској лексикографској пракси нису забележени вишејезични речници овог типа. У жаргонским речницима и речницима табуизиране лексике кориснци се могу упознати са лексиком која често остаје изван обухвата речника стандардног језика, мада се одређени број лексема које припадају овом слоју може наћи и у једнојезичним дескриптивним речницима, у којима се уз њих налазе квалификатори *жарг.*, *шатр.*, *вулг.*, *ђач.* и сл. Ипак, велики део жаргонске, а посебно вулгарне лексике остаје ван једнојезичних описних речника. Жаргонска лексика се, према Ранку Бугарском, дефинише као неформална лексика која служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе – по професији, социјалном статусу, узрасту и сл. Српска жаргонска лексикографија заступљена је са 20 речничких остварења, од чега 15 припада једнојезичној жаргонској лексикографији, док пет припада

1. *Определение словарей жаргонной и табуированной лексики.* В соответствии с критерием охвата лексической массы словари жаргона и табуированной лексики относятся к специальным словарям, так как в них производится отбор при составлении словника и отражается только одна специфическая часть лексического фонда. Что касается количества языков, которые в них отражаются, то словари жаргона и табуированной лексики могут быть одноязычными, двуязычными и многоязычными, при этом в сербской лексикографической практике многоязычных словарей этого типа нет. В словарях жаргона и табуированной лексики пользователи могут познакомиться с лексикой, которая часто остается за пределами словарей стандартного языка, хотя некоторое количество лексем, относящихся к этому слою, можно найти и в одноязычных описательных словарях, где они снабжаются пометами *жарг., воров., вульг., уч.* и т.п. Однако значительная часть жаргонной, и, в особенности, вульгарной лексики остается за пределами толковых словарей. Жаргонная лексика, по определению Ранко Бугарского, это неформальная лексика, которая служит для идентификации и коммуникации внутри какой-либо определенной социальной группы – профессиональной, социально-статусной, возрастной и т.п. Сербская жаргонная лексикография представлена 20 словарными трудами, из которых 15 – это одноязычная жаргон-

двојезичној лексикографској пракси, од чега је један речник посвећен жаргонизмима у српском и немачком језику, а четири жаргонској лексици српског и енглеског језика. Што се једнојезичних жаргонских речника тиче, они се међусобно прилично разликују по обиму, избору жаргонског слоја, као и по концепцији и начину обраде самих одредница. У српској лексикографији могу се наћи полицијски (1), ђачки (1), интелектуално-кочијашки (1), еротски (1), шатровачки речници (2), речници опсцене лексике и псовки (4), речници београдског (урбаног) жаргона (3), као и речници општег жаргона српског језика (2).

2. *Историјат – почеци.* Доказ да интересовање за жаргон има веома дугу традицију јесте и податак да је први речник који би се могао сврстати у ову групу објављен још давне 1924. године. У питању је *Полициски речник* Душана Алимпића, објављен у три тома: I (А–Е, 1924), II (Ж–Љ, 1926), III (М–Ш, 1927). Иако се стручни тип жаргона, према Р. Бугарском, највише приближава стандардном језику, а највише удаљава од жаргона у ужем смислу те речи, ипак је и у том случају легитимно говорити о жаргону, па се стога наведени речник – премда се у њему објашњавају лексеме из полицијске струке уз цитирање чланова закона и прописа (нпр. *атентат, виза, емиграција, завера, изнуда, осуђеници, робија, увиђај, шпрајк* и сл.) – може сматрати почетком развоја српске жаргонске лексикографије. У рану фазу развоја српске жаргонске лексикографије убрајају се и *Језик наших шатроваца (са речником шатровачких речи)* Живка Петковића из 1928. године и *Речник „фрајерских" (шатровачких) речи и израза* Драгослава Влајковића, објављен у оквиру часописа *Прилози проучавању језика* из 1966. године (од 89. до 98. странице). Прва поменута публикација (од свега 39 страница) заправо и није речник

ная лексикография, а пять следует отнести к двуязычной лексикографической практике, из которых один посвящен жаргонизмам в сербском и немецком языках, а четыре – жаргонной лексике сербского и английского языков. Что касается одноязычных словарей жаргона, то они существенно различаются между собой по объему, выбору жаргонного слоя, концепции и способу обработки лексического материала. В сербской лексикографии можно обнаружить полицейский словарь (1), ученический (1), интеллектуально-извозчичий (1), эротический (1), словари воровского арго (2), словари обсценной лексики и ругательств (4), словари белградского (городского) жаргона (3), а также словари общего жаргона сербского языка (2).

2. *Исторический обзор – начало.* Доказательством того, что интерес к жаргону имеет весьма долгую традицию, является и тот факт, что первый словарь, который можно отнести к этой группе, был опубликован еще в далеком 1924 году. Речь идет о словаре под названием *Полициски речник* Душана Алимпича в трех томах: I (А–Е, 1924), II (Ж–Љ, 1926), III (М–Ш, 1927). Хотя профессиональный тип жаргона, как полагает Р. Бугарски, в наибольшей степени приближается к стандартному языку, и максимально отдаляется от жаргона в наиболее узком смысле этого слова, все-таки и в этом случае можно обоснованно говорить о жаргоне, поэтому указанный словарь, несмотря на то, что в нем дается толкование лексем, специфических для полицейского дела, с цитированием статей законов и предписаний (например, *атентат, виза, емиграција, завера, изнуда, осуђеници, робија, увиђај, шпрајк* и т.п.), его можно считать началом развития сербской лексикографии жаргона. К ранней фазе развития сербской лексикографии жаргона относится и *Језик наших шатроваца (са речником шатровачких речи)* Живко Петковича 1928 г. и *Речник «фрајер-*

у савременом смислу те речи. У питању је пре кратка студија о шатровачком језику, саставу његовог лексичког фонда и пореклу лексема које у њега улазе, док се сам речник шатровачких речи налази од 20. до 34. странице. Овде су речи уазбучене, најпре се наводи стандардна реч, а затим њене шатровачке варијанте (нпр. *бркови* – уснаћи, фолињати; *дућан* – касарина, унџан и сл.). Што се друге публикације тиче, у овај скромни речник ушао је језик ђака и студената који се употребљавао углавном на новосадском корзоу, као и језик преступника (тзв. шатро). Грађа за овај речник прикупљана је у Новом Саду у периоду од 1963. до 1965. године. Речи су у речнику писане ћирилицом, али су абецедно распоређене, кратко су дефинисане и само се уз одређене одреднице наводе примери.

3. *Историјат – развој и почеци модерне жаргонске лексикографије*. Као што се из овог кратког приказа почетака развоја српске жаргонске лексикографије види, прве публикације у оквиру ове гране и нису речници у савременом смислу те речи, већ су пре у питању невелике збирке речи, објављене самостално или у оквиру неке друге публикације (монографије или часописа). Озбиљнији развој српске жаргонске лексикографије почиње заправо тек 1976. године, када је објављен *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza* Драгослава Андрића. У питању је први озбиљнији речник који нам је познат а који на научним основама успоставља критеријуме за избор грађе са намером да оне речи које су увек остајале изван речника књижевног језика коначно пронађу „папирни кров над главом", како то аутор сликовито објашњава. У предговору овог речника дате су и неке основне одлике жаргонских лексема, као што су асоцијативност, тајновитост, пејоративност, иронија, звучност, сликовитост, хиперболич-

ских» (шатровачких) речи и израза Драгослава Влайковича, опубликованный в журнале *Прилози проучавању језика* в 1966 году (страницы 89-98). Первая упомянутая публикация, (состоящая всего из 39 страниц), по сути дела, и не является словарем в современном смысле этого слова. Речь идет о кратком исследовании тайного арго, составе его лексического фонда и происхождении входящих в него лексем, а сам словарь слов тайного арго находится на страницах 20-34. Слова расположены в алфавитном порядке, сначала приводится стандартное слово, а затем его варианты из арго (например, *бркови* - уснаћи, фолињати, *дућан* – касарина, унџан и т.п.). Что касается второй публикации, в этот скромный словарь вошел язык учащихся и студентов, который использовался, в основном, на променаде в г. Нови-Сад, а также язык уголовной среды (так называемый шатро). Материал для этого словаря собирали в Нови-Саде в период с 1963 г. до 1965 г. Слова в словаре написаны на кириллице, распределены в алфавитном порядке, с краткими толкованиями, и только к отдельным заглавным словам приведены примеры.

3. *Исторический обзор – развитие и начало современной лексикографии жаргона.* Как видно из краткого очерка начала развития сербской лексикографии жаргона, первые публикации в рамках этой дисциплины, собственно, и не словари в современном смысле этого слова, скорее, речь идет о небольших коллекциях слов, опубликованных самостоятельно или в составе какой-нибудь публикации (монографии или журнала). Серьезное развитие сербской лексикографии жаргона начинается, строго говоря, только в 1976 году, когда публикуется *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza* Драгослава Андрича. Речь идет о первом серьезном известном нам словаре, в котором на научной основе устанавливаются критерии

ност и сл. У наставку речника следе *Напомене*, у којима аутор, између осталог, објашњава садржај и структуру речничког чланка: у којим случајевима су акценти употребљавани, а у којим нису, када су уношене поједине речи из књижевног језика, како су лексеме дефинисане и како су њихова значења распоређивана у случају да су вишезначне и, што је можда најважније, шта значе скраћенице које су дате у заградама иза дефиниција (нпр. *кас.* – касарнски жаргон, *н.* – наркомански жаргон, *сш.* – студентски жаргон и сл.). Што се самог речника тиче, он је, попут двојезичних речника, подељен на два дела. У првом делу речника се иде од жаргона ка српском језику, а у другом од српског језика ка жаргону, односно – у првом делу речника одредницу представља жаргонска лексема, а дефиницију (најчешће синонимску) речи из књижевног језика, док је у другом делу ситуација обрнута: одреднице су лексеме из општег лексичког фонда, а затим се наводе синоними из жаргона. Овај речник, дакле, према својој структури, личи на двојезичне (преводне) речнике, при чему жаргон функционише као страни језик који треба превести на српски. Речник има 475 страна и први је обимнији и модернији речник српског жаргона, заправо, могло би се рећи и први српски жаргонски речник у савременом смислу. Овај речник има и друго издање (2005), које је знатно проширено новим жаргонизмима, тако да се број речничких страница повећао на 581. Занимљив је, на пример, податак да је у првом издању овог речника за *девојку* било 310 жаргонских израза, а у другом чак око 700!

Интензивнији развој српске жаргонске лексикографије и израде речника табуизиране лексике започиње тек 1995. године, што значи да је након Андрићевог речника ова грана лексикографије била у стагнацији. Године 1995.

отбора материала с намерением, чтобы те слова, которые всегда оставались за пределами словарей литературного языка, обрели «бумажную крышу над головой», как это красочно объясняет автор. В предисловии к этому словарю даются и некоторые основные характеристики жаргонных лексем, как ассоциативность, таинственность, пейоративность, ирония, звучность, красочность, гиперболичность и т.п. В составе словаря опубликуются и *Напомене*, где автор, среди всего прочего, объясняет содержание и структуру словарной статьи: в каких случаях проставлено ударение, а в каких нет, когда включаются отдельные слова из литературного языка, как лексемы толкуются, и как их значения распределяются в случае многозначности, и, возможно, самое важное, что означают сокращения, приведенные в скобках после толкования (например, *кас.* – казарменный жаргон, *н.*- наркоманский жаргон, *сш.* – студенческий жаргон и т.п.). Что касается самого словаря, он, подобно двуязычным словарям, разделен на две части. В первой части автор идет от жаргона к сербскому языку, а во второй части – от сербского языка к жаргону, то есть, в первой части словаря заглавным словом является жаргонная лексема, а дефиницией (чаще всего, через синоним) слова литературного языка, а во второй части ситуация обратная: заглавными словами являются лексемы общего лексического фонда, а затем приводятся жаргонные синонимы. Следовательно, этот словарь по своей структуре похож на двуязычные (переводные) словари, при этом жаргон функционирует как иностранный язык, который следует перевести на сербский. Словарь содержит 475 страниц, и это первый достаточно объемный и современный словарь сербского жаргона, можно сказать, что это первый сербский жаргонный словарь в современном смысле слова. У этого словаря есть и второе издание (2005),

објављен је *Интелектуално-кочијашки речник* Владимира Рукавине. Овај невелики речник занимљивог назива од свега 54 странице пре би се могао назвати збирком речи које и интелектуалци и кочијаши могу употребити у свађи. Лексеме су у њему наведене у вокативу једнине, без икакве дефиниције, само поређане једна за другом, груписане једино према почетном слову од А до Ш (нпр. *абажуру, абадану, аберу, абацијо, абердину, абдомену, абдиканту, абдисинцу, аблативу, абоносу, абортусу*). (Када су у питању лексеме којима се неко погрдно ословљава, треба додати и да је у листу *Пештанско-будимски скоротеча*, још давне 1844. године, објављен занимљив списак са насловом *Неке речи за српскоī лексикоīрафа* и поднасловом *Оваква имена даю люди эданъ друīимъ кад се īрде и руже*. Овај списак, који потписује извесни Божидар, садржи 154 погрдна назива за мушкарце и 51 погрдни назив за жене и представља доказ да интересовање за ову врсту лексике постоји још у XIX веку.) Две године након *Интелектуално-кочијашкоī речника*, 1997. године, Недељко Богдановић је објавио речник под називом *И ја теби: избор из īсовачке фразеолоīије*, у којем је представио избор псовки са подручја југоисточне Србије, највише из нишке и сврљишке средине. Овај речник псовки доживео је чак пет издања: 1997, 1998, 2000, 2003. и 2006. Велику популарност доживео је и речник истог аутора под називом *Будалина иīрачка: īрилози за срīски еротски речник*, који садржи мало основних појмова и они се тичу најстиднијих делова људског тела и сексуалних односа. Овај речник има два издања: из 1998. и 2003. године. Велику популарност опсцене лексике, због које је Вуков *Српски рјечник* из 1818. толико нападан и оспораван, поред великог броја издања Недељковићевих речника, доказују и монографије које се баве псовкама и опсце-

которое существенно расширено за счет новых жаргонизмов, и количество словарных страниц увеличено до 581. Например, любопытный факт: в первом издании этого словаря для слова *девојка* было 310 жаргонных выражений, а во втором уже около 700!

Интенсивное развитие сербской лексикографии жаргона и составление словарей табуированной лексики начинается только в 1995 году, это означает, что после словаря Андрича эта лексикографическая дисциплина находилась в застое. В 1995 году был опубликован *Интелектуално-кочијашки речник* Владимира Рукавины. Этот небольшой словарь с интересным названием, всего на 54 страницах, скорее можно назвать коллекцией слов, которые интеллектуалы и извозчики могут использовать в ссоре. Лексемы в словаре приводятся в звательном падеже единственного числа, без какого-либо толкования, они просто идут друг за другом, сгруппированные только по начальному слову от А до Ш (например, *абажуру, абадану, аберу, абацијо, абердину, абдомену, абдиканту, абдисинцу, аблативу, абоносу, абортусу).* Когда речь идет о лексемах, которыми устно обращаются с бранью, следует добавить, что в журнале *Пештанско-будимски скоротеча* в давнем 1844 году был опубликован любопытный список под названием *Неке речи за српскоī лексикоīрафа* с подзаголовком *Оваква имена даю люди эданъ другимъ кад се īрде и руже.* Этот список, авторства известного Божидара, содержит 154 бранных эпитетов для мужчин и 51 бранный эпитет для женщин, что является доказательством того, что интерес к этой области был проявлен еще в XIX веке. Два года спустя после выхода словаря под названием *Интелектуално-кочијашки речник* в 1997 году Недељко Богданович опубликовал словарь под названием *И ја теби: избор из īсовачке фразеолоīије,* в котором представлены ругательства с террито-

ном лексиком, а које на крају доносе и речнике ових речи и израза: *Псовке у српском језику* (1998) Свенке Савић и Веронике Митро и *Опсцене речи у српском језику* (1999), као и *Речник опсцених речи и израза* (2000; 2003; 2011) Данка Шипке. Године 2000. објављен је и речник Мирјане Милојковић *Речи: речник ђачког жаргона*, који обухвата временски период од 1987. до 1997. године и садржи 1.534 жаргонске речи и израза, а грађа је скупљана у вршачким школама.

У исто време када и српска једнојезична жаргонска лексикографија, дакле – од 1995. године – почиње да се развија и двојезична жаргонска лексикографија. Најпре су 1995. године Hinrichs Uwe и Ljiljana Hinrichs објавили српско-немачки речник *Serbische Umgangssprache*, затим су 1996. Gregory Cullison и Svetislav Goncić објавили речник *American slang, Handbook of current american slang. Приручник америчког сленга и српски жаргон*, након чега је објављен *Rečnik anglo-američkog slenga (i vulgarnog jezika)* Боривоја Герзића, који је доживео чак пет издања: 1996, два издања 1997, 2000. и 2002. године, а 2000. године објављен је и двојезични жаргонски речник Данка Шипке *SerboCroatian-English Colloquial Dictionary: An Exercise in Cross-cultural Cognitive Linguistics*. Тренутно најмодернији речник српске жаргонске двојезичне лексикографије јесте друго, допуњено издање *Речник сленга: енглеско-српски српско-енглески* Бориса Хлебеца из 2006. године (прво издање је из 2004). Велики број двојезичних жаргонских речника, као и велики број њихових издања, сведочи о потреби за овом врстом речника приликом учења страних језика, превођења и упознавања страних култура.

4. *Савремено стање у жаргонској лексикографији.* Најважнији и најобухватнији речници жаргонске лексике објављени су

рии юго-восточной Сербии, преимущественно из окрестностей городов Ниш и Сврлиг. Этот словарь бранной лексики выдержал целых пять переизданий: 1997, 1998, 2000, 2003 и 2006. Большой популярностью пользовался и словарь того же автора под названием *Будалина играчка: прилози за српски еротски речник*, содержащий немного основных понятий, и они касаются наиболее интимных частей человеческого тела и сексуальных отношений. У этого словаря два издания: 1998 г. и 2003 г. Большую популярность обсценной лексики, из-за которой и на словарь Вука 1818 года *Српски рјечник* так нападали и критиковали, помимо большого количества переизданий словарей Недельковича, доказывают и монографии, исследующие бранную и обсценную лексику, в конце которых публикуются словари этих слов и выражений: *Псовке у српском језику* (1999) Свенки Савич и Вероники Митро и *Опсцене речи у српском језику* (1999), а также *Речник опсцених речи и израза* (2000; 2003; 2011) Данко Шипки. В 2000 году был опубликован словарь Мирьяны Милойкович *Речи: речник ђачког жаргона*, охватывающий период с 1987 г. по 1997 г. и содержащий 1 534 жаргонных слова и выражения, а материал был собран в школах г. Вршац.

Тогда же, то есть с 1995 года, когда начинает развиваться одноязычная сербская лексикография жаргона, начинает развиваться и двуязычная лексикография жаргона. В 1995 году Hinrichs Uwe и Ljiljana Hinrichs опубликовали сербско-немецкий словарь *Serbische Umgangssprache*, затем в 1996 году Gregory Cullison и Светислав Гонцич опубликовали словарь *American slang, Handbook of current American slang. Приручник америчког сленга и српски жаргон*, затем был опубликован *Rečnik anglo-američkog slenga (i vulgarnog jezika)* Боривое Герзича, выдержавший пять переизданий: 1996 года, два издания 1997 года, 2000 и 2002 гг., а в 2002 году был

након 2000. године. У питању су *Речник савременоī беоīрадскоī жарīона* Боривоја Герзића и Наташе Герзић из 2002. године са око 4.500 одредница (прво издање је из 2000. године), друго издање *Двосмерноī речника срīскоī жарīона и жарīону сродних речи и израза* Драгослава Андрића из 2005. године, треће издање *Беоīрадскоī фрајерскоī речника* Петрита Имамија из 2007. године (прво издање је из 2000, а друго из 2003. године) и *Rečnik srpskog žargona* Боривоја Герзића из 2012. године са око 5.000 одредница. Поред тога што су најсавременији у смислу времена прикупљања и објављивања жаргонске лексике, наведени речници су модерни и због количине обухваћене лексичке масе и начина њене презентације у самим речницима. Такође, сви ови речници имају предговоре у којима се теоријски разматра појам жаргона, начини настајања жаргонских лексема, њихових особина и сл., као и модерне речничке чланке у којима се уз одреднице дају различити квалификатори (граматички, употребне и стилске вредности и сл.), дефиниције, синоними и примери контекстне употребе. Ексцерпцијом лексема уз које стоје квалификатори попут *нарк.* (*наркомански*), *коцк.* (*коцкарски*), *алк.* (*алкохоличарски*), *навиј.* (*навијачки*), *крим.* (*криминални*) и сл. могу се из датих лексикографских остварења добити тематски жаргонски речници, а читаоци се могу упознати са савременим говором затворених група, као што су навијачи, криминалци, наркомани, коцкари, али и уопштено млади људи. Корисници ће у наведеним речницима пронаћи шта у жаргону значи, на пример, ***īориво*** (*жесīоко алкохолно īиће*), ***анīибиоīик*** (*аīобус који мноīо касни*) итд. На крају наведених речника налази се литература посвећена овом лексичком слоју, што може бити врло корисно за даља истраживања жаргонизама.

опубликован и двуязычный словарь жаргона Данко Шипки *SerboCroatian-English Colloquial Dictionary: An Exercise in Cross-cultural Cognitive Linguistics*. В настоящий момент самым современным словарем в сербской двуязычной лексикографии жаргона является второе, дополненное издание словаря *Речник сленīа: енīлеско-срīски срīско-енīлески* Бориса Хлебеца 2006 года (первое издание 2004 года). Большое количество двуязычных словарей жаргона, как и большое число переизданий, свидетельствует о потребности в словарях этого типа при изучении иностранных языков, переводе и при знакомстве с культурами других народов.

4. *Современное состояние лексикографии жаргона.* Наиболее важные и полные словари жаргонной лексики были опубликованы после 2000 года. Это, прежде всего, *Речник савременоī беоīрадскоī жарīона* Боривое Герзича и Наташи Герзич 2002 года на 4 500 слов (первое издание вышло в 2000 году), второе издание словаря *Двосмерни речник срīскоī жарīона и жарīону сродних речи и израза* Драгослава Андрича 2005 года, третье издание словаря *Беоīрадски фрајерски речник* Петрита Имами 2007 года (первое издание 2000 г., а второе 2003 г.) и словаря *Rečnik srpskog žargona* Боривое Герзича 2012 года на 5 000 слов. Помимо того, что эти словари самые современные с точки зрения периода сбора и публикации жаргонной лексики, они современны и из-за количества включенной в них лексической массы и способа ее презентации. Также все эти словари сопровождаются предисловиями, в которых теоретически рассматривается понятие жаргона, способы возникновения жаргонных слов, их характеристик и т.п. Словарные статьи в них имеют современный характер, где заглавные слова сопровождаются различными пометами (грамматическими, частотными, стилистическими и т.п.), а также приводятся дефиниции, синонимы и

Најновији речник жаргонске лексике, објављен 2016. године, јесте *Речник урбане свакодневице. Маске пред лицем времена* Симе Ћирковића. У предговору аутор о говору младих у урбаним срединама говори као о крипто-речнику нове генерације. Са новом епохом (епохом Фејсбука, Твитера и Инстаграма) рађа се и нови вербални арсенал, тако да овај речник није само обични скуп урбаног вокабулара, већ и покушај да се кроз речи ухвати дух једног времена и направи студија урбаног менталитета. Након увода следи објашњење знакова и скраћеница. Поред скраћеница којима се упућује углавном на порекло лексема, аутор користи и занимљиве симболе како би указао на одређену појаву – актуално урбано значење, појам из дигиталне галаксије и сл. Тако се као симбол јавља, између осталог, и један емотикон (☺), што је потпуно у складу са урбаним духом који речник покушава да ухвати. Речнички чланци су занимљиво и духовито написани, чак и они сами одишу урбаношћу и жаргоном и понекад личе на мале приче о људима или појавама или пак на сцене са београдских улица. Аутор објашњава шта реч значи, ко је најчешће користи, у којем контексту, какву конотацију има и сл. Све је илустровано примерима из скорије литературе, периодике и блогосфере. Одреднице нису само лексеме већ и типични урбани изрази: на пример, израз **ево ме** дефинише се на следећи начин: *ту сам у кафићу пијуцкам кафицу, пожури, шта чекаш. Типична урбана вртилица на мобилном*.

5. *Закључак.* Чињенице да интересовање за лексикографску обраду жаргонске и табуизиране лексике сеже чак до XIX века, да је ова грана српске лексикографије заступљена великим бројем разноврсних речника и да је већина тих речника дожи-

примеры контекстного употребления. Путем отбора лексем, сопровождающихся пометами типа *нарк.* (*наркомански*), *коцк.* (*коцкарски*), *алк.* (*алкохоличарски*), *навиј.* (*навијачки*), *крим.* (*криминални*) и т.п., из этих словарей можно составить тематические словари жаргона, а читатели могут познакомиться с современной речью замкнутых групп, таких, как футбольные болельщики, уголовники, наркоманы, азартные игроки или молодежь вообще. Пользователи в указанных словарях могут найти, что означает, например, на жаргоне ***ћориво*** (*крепкий алкогольный напиток*), ***антибиотик*** (*сильно опаздывающий автобус*) и т.д. В конце этих словарей публикуется литература, посвященная данному слою лексики, что может быть очень полезно для дальнейших исследований жаргонизмов.

Новейший словарь жаргонной лексики опубликован в 2016 году. Это словарь *Речник урбане свакодневице. Маске пред лицем времена* Симо Чирковича. В предисловии автор говорит о речи молодых горожан как о крипто-языке нового поколения. С новой эпохой (эпохой «Фейсбука», «Твиттера» и «Инстаграмма») рождается и новый вербальный инструментарий, поэтому этот словарь - не просто обычное собрание слов урбанизированного лексикона, но попытка уловить дух времени и изучить городской менталитет. После введения следует объяснение помет и сокращений. Кроме сокращений, которые, в основном, указывают на происхождение лексем, автор использует и интересные символы, чтобы указать на определенное явление – актуальное урбанизированное значение, понятие из цифровой галактики и т.п. Так, например, в качестве символа появляется и эмотикон (☺), что абсолютно согласуется с духом города, который словарь пытается уловить. Словарные статьи написаны увлекательно и остроумно, они сами пронизa-

вела и по неколико издања говоре у прилог томе да научна заинтересованост за жаргонску лексику и опсцене речи има дугу традицију и још увек је врло жива. Иако је ова грана лексикографије у Србији знатно заступљенија од неких других, нпр. израде деривационих речника или речника синонима, потреба за израдом нових речника овог типа никада не престаје, јер су неке од најважнијих особина жаргонске лексике – према речима Р. Бугарског – управо нестабилност и променљивост. У годинама које следе треба попунити празнине које у једнојезичној жаргонској лексикографији постоје (нпр. речник наркомана, речник подземља и сл.), али и приступити изради вишејезичних жаргонских речника, будући да за сада имамо само српско-немачке и српско-енглеске речнике жаргона.

ЛИТЕРАТУРА:

Ranko Bugarski, *Žargon (lingvistička studija)*, Beograd, 2003. Драгослав Влајковић: „Речник „фрајерских" (шатровачких) речи и израза", *Прилози проучавању језика*, бр. 2, 1966, 89–98. Стана Ристић: „Погрдни експресиви у часопису *Скоротеча* из 1844. год. – из историје експресивне лексике српског језика (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)", *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспекти)*, Београд, 2004. Svenka Savić, Veronika Mitro, *Psovke i srpskom jeziku*, Novi Sad, 1998. Данко Шипка, *Опсцене речи у српском језику*, Београд – Нови Сад, 1999. *Неке речи за србскоīъ лексикоīрафа. Оваква имена даю люди зданъ друīимъ кад се īрде и руже*, непознати аутор, у: *Пештанско-будимский Скоротеча*, год. III, Пешта, 1844.

ны духом города и жаргона, и иногда похожи на короткие рассказы о людях или явлениях, или на сценки из белградской городской жизни. Автор объясняет, что означает то или иное слово, кто его чаще всего употребляет, в каком контексте, какую оно имеет коннотацию и т.п. Все проиллюстрировано примерами из новейшей литературы, периодики и блогосферы. Заглавными словами являются не только лексемы, но и типичные городские выражения, например, выражению **ево ме** дается дефиниция следующим образом: *ūу сам у кафићу ūијуцкам кафицу, ūожури, шūа чекаш. Типична урбана врūилица на мобилном.*

5. *Заключение.* Факты, что интерес к лексикографической обработке жаргонной и табуированной лексики уходит корнями еще в XIX век, что эта дисциплина сербской лексикографии представлена большим количеством разнообразных словарей, и что большинство этих словарей выдержали по нескольку изданий, свидетельствуют о долгой традиции научного интереса к жаргонной и обсценной лексике, и он по-прежнему весьма живой. Хотя данный вид лексикографии в Сербии представлен значительно более полно, чем, например, составление словообразовательных словарей или словарей синонимов, потребность в составлении словарей этого типа никогда не иссякает, так как важнейшими свойствами жаргонной лексики, по словам Р. Бугарского, являются именно ее изменчивость и нестабильность. В будущем следует заполнить лакуны в одноязычной лексикографии жаргона (например, словарь наркоманов, словарь воровского арго и т.п.), а также приступить к составлению многоязычных словарей жаргона, так как сейчас у нас есть только сербско-немецкие и сербско-английские словари жаргона.

Драгослав Андрић
РЕЧНИК ЖАРГОНА
ДВОСМЕРНИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЖАРГОНА

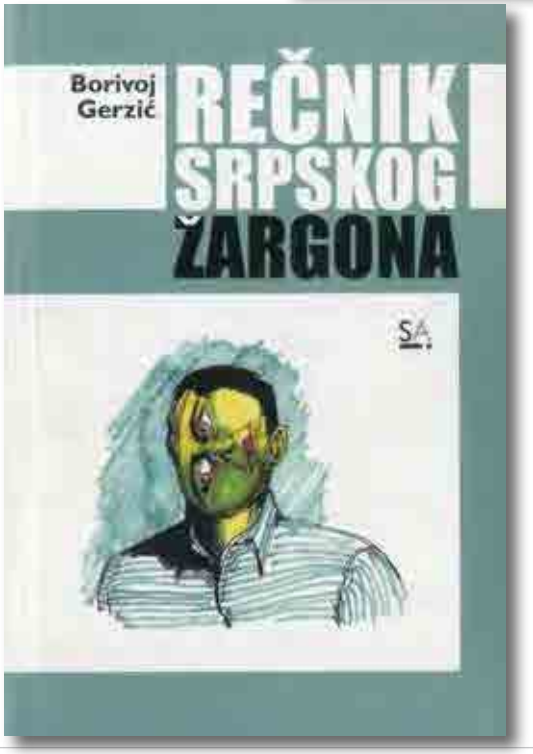
Borivoj Gerzić
REČNIK SRPSKOG ŽARGONA

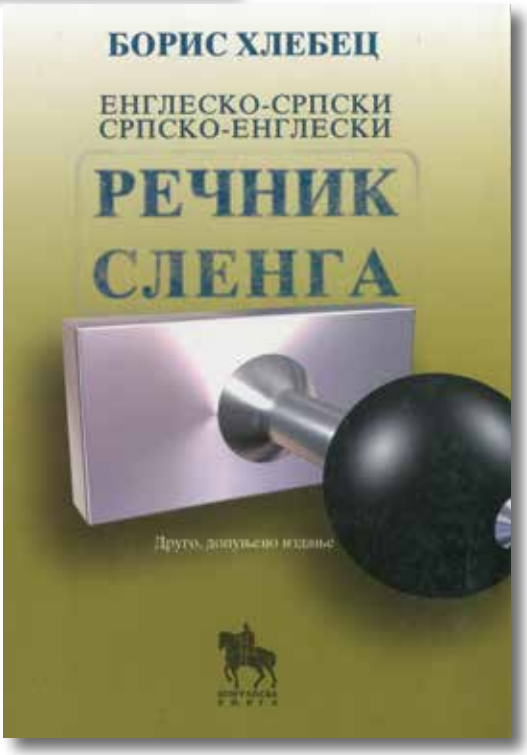
БОРИС ХЛЕБЕЦ
ЕНГЛЕСКО-СРПСКИ
СРПСКО-ЕНГЛЕСКИ
РЕЧНИК СЛЕНГА
Друго, допуњено издање

Драгослав Андриѣ, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Београд, 1976.

убуцити – убацити, угурати; паркирати (кола) на малом простору (*ој.*)
убуцити се – угурати се, уђушкати се; (асоц.: в. **буца**) имати ерекцију (*ој.*)
увалити – подметнути, подвалити; наговорити (*ој.*); утрапити, добро продати лошу робу (*ш.*); **увалити (некоме) жваку** одн. **увалити (некоме) дивча жваку** – обманути (некога); протурити лаж, слагати (*ом.*); **увалити (некоме) коску** – преварити, обманути (*ш., ом.*); пребацити (на некога) тежак или непријатан одн. опасан задатак (*ом.*); намерно поставити ђаку тешко питање (*ђ.*); **увалити лудака** одн. **увалити лудоја** – обљубити (*ом.*); **увалити (некоме) мару** – истући, пребити; наручити нечије пребијање (*ш.*); **увалити мачора** – в. **увалити лудака** (*ом.*); **увалити пакет** – успети у подвали са картама (*ш., ој.*); **увалити (некоме) пушку** – подвалити (некоме), преварити, обманути, насамарити, слагати (некога) (*ш., ом.*); **увалити цртy** – побећи преко границе (*ш., ом.*); **увалили му пешкир** – веома се напио; обешавео је (*ом.*)
увалити се – убацити се; уплести се у нерентабилан посао; в. **добро се увалити** (*ој.*); **добро се увалити** – наћи добар посао (и без довољних квалификација); наћи богатог момка одн. девојку, богато се оженити одн. удати (*ој.*)
уваљати – продати (обично лошу робу) (*ш.*)
уваљивати – продавати (обично лошу робу) (*ш.*); **уваљивати жваке** одн. **уваљивати дивча жваке** – обмањивати, варати, лагати, протурати лажи (*ом.*); **уваљивати (некоме) пушке** – обмањивати, вући за нос, заваравати, завитлавати; подваљивати у картању (*ш., ом.*); **уваљивати тројанца** – обљубљивати (*ом.*)
уваљивач – особа која долази непозвана на (в.) **журке** (*ом.*)
увек – (асоц.: до сада) досада; досадно; досадна особа, гњаватор (*ом.*)
увести – **увести у девет** – в. **увести се у девет** (*нар.*)
увести се – **увести се у девет** – напити се, препити се (*нар.*)
увлака – в. **увлакач**; улизивање, улагивање (*ом.*)
увлакач – улизица, полтрон (*ом.*)
увлакачевић – в. **увлакач** (*ом.*)
увлакуша – в. **увлака** (*ом.*)
увлачити се – улизивати се, улагивати се, додворавати се (*ој.*)
увлачник – в. **увлакач** (*ом.*)
увле – в. **увлакач** (*ом.*)

уво – **магареће уво** – завркут угао листа у књизи или свесци (*ђ., ом.*); **дошетати уво** – саслушати, ослушкути, чути (*ом.*); **крљати уво** – прислушкивати (*ом.*); **боли ме уво!** – брига ме!, није ме брига!, баш ме брига!, свеједно ми је!, шта ме се тиче! (*ом.*); **кицош на уши** – немузикална особа; наглува или глува особа (*ој.*); **бацити уши** – слушати, прислушкивати, ослушкивати (*ом.*); **бити по ушима** – држати превисоке цене, прескупо наплаћивати; тражити превисок хонорар одн. накнаду за услугу (*ом., ој.*); **гристи уши** – грабити се за улазнице код препродаваца (*ш., ом.*); **запрљенети му уши** – (муш.) онанисати, мастурбирати (*ом.*); **лупати по ушима** – в. **бити по ушима** (*ом., ој.*); **лупити (некога) по ушима** – узети од некога неку ствар па му је не вратити (*ом.*); **покрити се ушима** – покуњити се, снуждити се (*ој.*); **сијати непробојне уши** – не слушати; оглушивати се (*ом.*); **сићи (некоме) с ушију** – пустити (некога) на миру (*ом.*); **спојити (некоме) уши** – ударити (некога) у главу (*ом.*); **тући по ушима** – в. **бити по ушима** (*ом., ој.*); **ударати по ушима** – в. **бити по ушима** (*ој.*); **ударити (некога) по ушима** – прескупо наплатити, опељешити (*ој.*); преварити саучесника у преступу (*ш.*); **пуши му се памет из ушију** – прави се да много зна (*ђ., ом.*); **расту му уши** – пажљиво слуша (*ом.*); **ал по ушима!** – не верујем (ти)! (*ом.*); **ко ти шиба уши!** одн. **ко ти шмиргла уши!** – в. **ко те јебе!** (*ом.*); **покупи уши!** – не слушај! (*ом.*)

уволажа – потказивач, доушник (*ш.*)
увоштити – истући, измлатити, премлатити, пребити (*нар., ој.*)
увоштити се – уплашити се (*нар., ој.*); обезнанити се од пића или дроге (*ом., нарк.*)
увртнути – преварити (*ој.*); шутнути лопту варком у неочекиваном правцу (*сф.*)
увући се – **увући се (некоме) у дупе** – додворити се, задобити нечије поверење понизним удварањем или ласкањем (*ој.*)
утаљ – **стиго ти утаљ!** – (асоц.: иди напоље) досадан си!, не досађуј! (*ом.*)
утазити – пребити, премлатити, претући (*ом.*)
утајбирати се – (асоц.: в. **гајба**) усељити се (*ш., ом.*); венчати се (*ом.*)
утасити – настрадати, пропасти, награнсати, награбусити; претрпети неуспех; промашити; бити поражен, изгубити све шансе; наћи се одн. бити у безизгледној ситуацији; умрети (*ој.*); **(некога)** убити некога ватреним оружјем (*ш., ој.*); **утасити га** – в. **утасити** (*ој.*); **утасити радњу** –

Ана Барбатесковић
Ана Барбатескович
Студент постдипломских студија
Филолошког факултета у Београду

Електронски речници
Электронные словари

Историјска
ерспектива.
О узроку за
настајање Српског
рјечника најбоље говори
сам Вук у првој реченици
Предговора Рјечника: „Већ
има близу иљада година како
Србљи имају своја слова и писмо,
а до данас још ни у каквој књизи
немају правога свог језика!" Неколико
страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из
љубави к српскоме језику и из жеље да би му
се што брже помогло, прије неколике године
написао и издао на свијет Писменицу српскога језика
[...] Из који сам узрока издао ону прву Српску грама-
тику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник".
1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века.
Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника,
али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и
правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика
у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог
српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима
академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским
масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази
тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да
се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би
одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна
књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би
на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао
славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку
ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио
у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио
у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке
на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши
књижевника и веће господе српске по Маџарској кажу да је славенски језик
[славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и
они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук
се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј.
засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно.
По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника.
Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци,
слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815,
на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у
Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику
Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру
Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник.
Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев,
Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих
речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник
не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала
је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на
један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду
и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег
разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао
обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним речничким
материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају
се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком
Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта
треба. Пред нама стоје два асталtekst katalogaa (или стола, астал сам од вас у
Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова
латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му
њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик.
Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик,
али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много
времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумеранта, то није било
довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани
правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних
недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника.
Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати
озбиљно негодовање присталица правца којим се у српској књижевности до
тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената,
револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник
појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово
једнодушно грађанске у српском друштву привукле су две појединости од
трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни
нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго
издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само
ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива
на тршћком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима
српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карак-
тер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у
другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао
по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској,
Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико
путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника
Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави,
пак сам их послије писао како сам их ес могао опоминати; ове пак што се
сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога
посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник,
Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи,
говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних
умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је
изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број
турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући
се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у
народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (нерати,
ђевојка), претварао мн у мл (млоги), у вн (тавница) или у мљ (сумља), у
другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора
муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао
знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис
другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при
увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику
Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану
у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику
Југославенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник
данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://
raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно
истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног
интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски
институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из
Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има
и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог
родног
краја),
педесетак из
Босне и Хер-
цеговине. Већина
црквенословенских
речи су рускословенског
порекла (живоначални, бла-
жени, изумицајушчи, двери,
чест). Ове речи Вук је преузео из
манастирских књига у Шишатовцу,
а неколико српскословенских преузео
је непосредно из народа или од троношких
калуђера. Једна од великих замерки на рачун
Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника
била је да у народном језику нема довољно речи за
апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња
Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има
на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло,
благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте
речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним
значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет
апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих
и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити,
жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина,
милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда,
радост итд. У Рјечнику је богато приказана лексика из
народног свакодневног живота, из фолклора, земљорадње
и сточарства. Рјечник је осукдан у сфери географских
назива, али богат личним именима. Меша Селимовић
је запазио да највише синонима у Рјечнику имају
речи за важне појаве и радње из свакодневног живота,
као што су глаголи: рука, најести се, тући, ударити,
један итд. М. Поповић наводи мноштво синонима
за придев луд, велики број глагола који се односе
на бес, четрдесет шест речи мотивисаних имени-
цом Бог (Богоје, Богољуб, богомоља, богорадити,
божји, божур, побожан итд.), исто толико дери-
вата именице крст (крстић, скрстити, покрштеник,
укрстити, раскрстити итд). Вуков савременик
Јован Стејић изнео је 1849. године неке речи
којих нема у Вуковом Рјечнику: способност,
строгост, благост, садашњост, прошлост, рас-
кошност, доказ, круг, позив, услов, повод,
победа, невин, порочан, савестан, казнити,
одобрити итд. Културолошки сегменти Рјечника.
Као објашњења уз обраду неких речи, Вук
је често описивао српске обичаје, веровања,
али и народне умотворине. Стручњаци за
књижевност уочили су да су у Рјечнику
забележене све књижевне врсте народне
књижевности: изреке (благослови, по-
здрави, заклетве), клетве, загонетке, по-
словице, тужбалице, молитве, беседе
(здравице), лирске песме, епски фраг-
менти, анегдоте, шаљиве приповетке,
легенде, демонолошка предања, руга-
лице итд. Вредност фолклорне грађе
у Рјечнику први је осетио сам Вук,
који је пред крај живота саставио
дело Живот и обичаји народа српскога
(обј. постхумно 1867). У то дело
ушао је Вуков избор текстова о
народном животу из Рјечника.
Академик Миро Вуксановић,
свестан велике књижевноумет-
ничке и културолошке вредности
коју имају такви садржаји за
српску књижевност и културу,
објавио је 2012. године Српски
рјечник или азбучни роман.
Ово дело састоји се од оних
Вукових одредница уз које је
он написао неку народну
умотворину, анегдоту или
причу. А. Гојковић, музиколог,
запажа да се на основу
података из Рјечника могу
груписати инструменти
по данашњој научној
подели на ударачке, дувачке
и жичане и да се тиме
може показати да је Вук
забележио све главне
музичке инструменте
који су се у то доба
употребљавали у срп-
ским крајевима. М.

1. *Електронски речник – појам, типологија и развој*. Под електронским речником се, најкраће речено, а најшире обухваћено, подразумева речник у електронском облику. Испрва, седамдесетих година, речници су конвертовани у машински читљив облик зарад рачунарске обраде језика. Подстакнути појавом персоналних рачунара и увиђајући њихове предности у виду меморијских капацитета и брзине процесирања, издавачке куће почетком деведесетих уз штампану верзију речника прилажу и електронску верзију на носачу података (флопи-диск, компакт-диск и др.). Тако долази до поделе на речнике који су намењени обради природних језика и на речнике чији су корисници људи. Први тип речника предмет је рачунарства, а други лексикографије, али обе дисциплине оперишу термином *електронски речник*. У овом чланку, у контексту развоја српске лексикографије као лингвистичке дисциплине, фокусирали смо се на друго тумачење овог појма.

Први електронски речници чији су корисници људи махом су настајали прерадом штампаних. Типично су били на компакт-диску и дигиталном видео-диску и захтевали су инсталацију на рачунару корисника (тзв. *офлајн речници*). Посебан квалитет који ови речници поседују јесте претрага, и то не само зато што је она била бржа и лакша него и зато што су развијени модалитети претраге који су у штампаним речницима били незамисливи. У тзв. офлајн речнике данас спадају

1. *Электронный словарь – понятие, типология и развитие.* Под электронным словарем, говоря коротко, но максимально широко, подразумевается словарь в электронной форме. Изначально, в семидесятые годы, словари конвертировали в читаемую машинную форму с целью компьютерной обработки языка. Издательства, простимулированные появлением персональных компьютеров, усмотрев их преимущества в объеме памяти и быстроте выполнения операций, в начале девяностых к печатной версии словаря прикладывают и электронную версию на носителе данных (дискета, компакт-диск и др.). Так возникает разделение на словари, которые предназначены для обработки естественных языков, и словари, пользователями которых являются люди. Первый тип словаря является предметом информатики, а второй – лексикографии, но обе дисциплины оперируют термином *электронный словарь*. В контексте развития сербской лексикографии как лингвистической дисциплины в данной статье мы сосредоточились на втором толковании этого понятия.

Первые электронные словари, пользователями которых являются люди, в основном появлялись как результат переработки печатных. Обычно они были на компакт-диске и цифровом видеодиске и требовали установки на компьютере пользователя (т.н. *оффлайн словари*). Особенное качество, которым обладают эти словари, это поиск, и не только потому что он быстрее и легче, но потому что в них развиты способы поиска, которые в печатных словарях были невозможны. К так называемым оффлайн словарям сегодня относятся словари в форме приложений программного обеспечения, установленные не только на компьютере, но и на

речници у виду софтверских апликација, инсталирани не само на рачунару већ и на мобилном телефону, таблет уређају, електронском читачу и сл.

Са развојем интернета пред корисника се не постављају никакви технички захтеви, већ се електронским речницима може приступити са било ког рачунара, будући да се налазе на свима доступној мрежи (тзв. *онлајн речници*). Управо због своје шире доступности, али и зато што су бесплатни, интернет-речници доживљавају велику популарност. Пошто нема ограничења у складиштењу података, корисницима се нуди мноштво различитих информација, и то не само лингвистичких него и енциклопедијских, уз мултимедијалне садржаје. Такође, интернет је постао простор у којем старија речничка продукција добија на значају: ретродигитализацијом речници који припадају ранијим лексикографским традицијама оживљавају, проширује се знање о њима као културном и научном наслеђу, подиже се свест о потреби за њиховим очувањем.

Интернет-речници се могу поделити у две велике групе – статичне и динамичне – с обзиром на то да ли су могуће промене у њима, било од стране лексикографа/програмера, било од стране корисника. Статични речници су постојећи штампани речници најчешће у преносивом формату документа (ПДФ), што им даје облик завршености и заокружености. Динамични речници, са друге стране, стално су у фази развоја, под чиме се понекад подразумева и сама израда речника, а не само унапређивање техничких могућности. Између ове две групе постоје бројни прелазни облици.

Представљена типологија електронских речника, дата из лингвистичког угла, приказана је на Графику 1.

мобильном телефоне, планшете, электронной книге и т.п.

С развитием интернета пользователю не выдвигают никаких технических требований – доступ к электронным словарям можно получить с любого компьютера, поскольку он находится во всем доступной сети (т.н. *онлайн словари*). Именно благодаря своей широкой доступности, а также того, что они бесплатные, интернет-словари очень популярны. Поскольку нет ограничений в хранении данных, пользователям предоставляется множество различной информации, и не только лингвистической, но и энциклопедической, сопровождаемой мультимедийным контентом. Также интернет стал пространством, в котором более старая словарная продукция вновь становится важной: оцифровка оживляет словари, которые принадлежат к более ранним лексикографическим традициям, распространяется представление о них как о культурном и научном наследии, повышается сознание необходимости их сохранения.

Интернет-словари можно разделить на две большие группы – статические и динамические – с учетом того, возможны ли изменения в них или со стороны лексикографов/программистов или со стороны пользователей. Статические словари – это существующие печатные словари чаще всего в портативном формате документа (PDF), что придает им законченную форму. Динамические словари, с другой стороны, постоянно находятся в фазе развития, под этим иногда подразумевается и само составление словаря, а не только усовершенствование технических возможностей. Между этими двумя группами существуют многочисленные переходные формы.

Типология электронных словарей с лингвистической точки зрения, представлена на Графике 1.

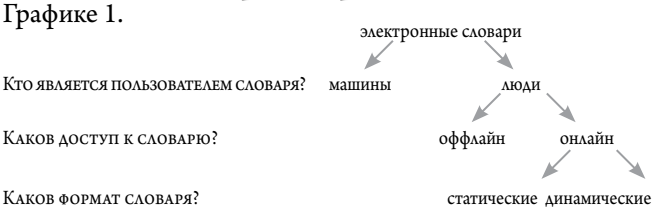

График 1. *Типология электронных словарей*

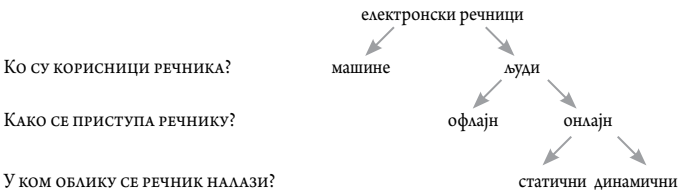

График 1. *Типологија електронских речника*

2. *Речници намењени обради природних језика*. У оквиру Групе за језичке технологије Математичког факултета Универзитета у Београду више од 30 година развијају се ресурси и алати за рачунарску обраду српског језика. Између осталог, створени су следећи морфолошки речници: *Речник лематских облика једночланих лексема* – DELAS, *Речник флективних облика једночланих лексема* – DELAF, *Речник лематских облика вишечланих лексема* – DELAC, *Речник флективних облика вишечланих лексема* – DELACF. У њима су свакој леми приписани морфолошки, деривациони, семантички, синтаксички, изговорни, употребни маркери. Лексема *хлепчић* је у речнику DELAS приказана овако:

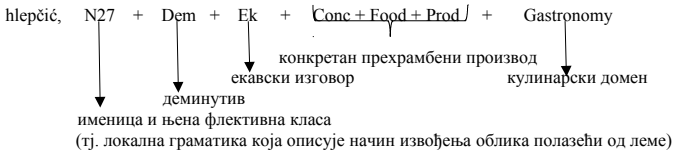

Помоћу локалних граматика аутоматски је генерисан DELAF, у којем је облик *хлепчићем* приказан овако:

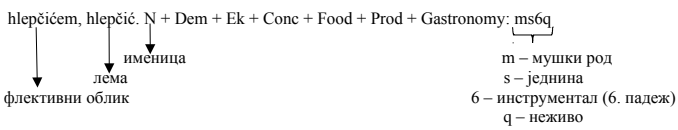

2. *Словари, предназначенные для обработки естественных языков.* В рамках Группы языковых технологий Математического факультета Белградского университета более 30 лет развиваются ресурсы и инструменты для компьютерной обработки сербского языка. Среди прочего созданы следующие морфологические словари: *Словарь лемматических форм одночленных лексем* – DELAS, *Словарь флективных форм одночленных лексем* – DELAF, *Словарь лемматических форм многочленных лексем* – DELAC, *Словарь флективных форм многочленных лексем* – DELACF. В них к каждой лемме приписаны морфологические, деривационные, семантические, синтаксические, произносительные, употребительные маркеры. Лексема *хлепчић* в словаре DELAS показана следующим образом:

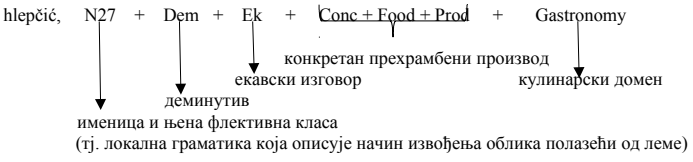

С помощью локальных грамматик автоматически сгенерирован DELAF, в котором форма *хлепчићем* показана следующим образом:

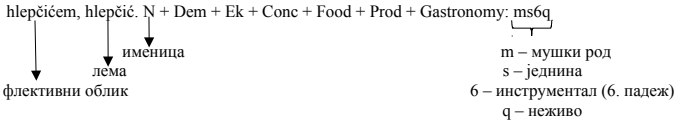

Схожим образом функционируют и DELAC и DELACF, в которых содержатся многочленные союзы (*а камоли*), топонимы (*Нови Сад*), названия организаций (*Уједињене нације*), названия сооружений (*Тријумфална капија*) и т.п. Под многочленными лексе-

На сличан начин функционишу и DELAC и DELACF, у којима се налазе вишечлани везници (*а камоли*), топоними (*Нови Сад*), називи организација (*Уједињене нације*), називи грађевинских објеката (*Тријумфална капија*) и сл. Под вишечланим лексемама се у овим речницима подразумевају и спојеви као што су *аутобуска станица* и *пољопривредна школа*, јер означавају један ентитет. Овакав приступ условљен је потребом да се машини предочи значење које се ствара на нивоу синтагме, у садејству двеју речи, а које она, за разлику од човека, није у стању да разуме.

Ови речници се налазе и у формату Multext-East, а у оквиру пакета NooJ и Unitex доступни су за слободну дистрибуцију. Коришћени су за лематизацију и морфолошку анотацију Корпуса савременог српског језика и других мањих корпуса. Такође, интегрисани су у неколико алата којима се машина „подучава" (српском) језику.

Својеврстан речник представља и Ворднет за српски језик, настао по угледу на принстонски. Ворднет је, заправо, лексичко-семантичка мрежа која садржи око 250.000 синсетова и пружа информације о значењу речи и њиховој међусобној повезаности у виду релације синонимије, антонимије, хипонимије, меронимије и сл. За лексему *језик* „средство комуникације које садржи симболе" наведени су хипероним *комуникација* и хипоними *матерњи/први језик, природни језик, вештачки језик, тестовни језик, изумрли језик* итд., за *природни језик* „писани или говорни језик који користи нека заједница људи" дат је хипероним *језик*, приближни антоним *вештачки језик* и хипоними *индоевропски, уралско-алтајски, кавкаски, сино-тибетски, семитски, дравидски, амер-индијански* итд., а за *сино-тибетски* „породица језика којима се говори у источној Азији" хипероним *природни језик*, хипоними *синитски, тибетско-бурмански,*

мами в этих словарях подразумеваются и сочетания, такие, как *аутобуска станица* и *пољопривредна школа*, так как они обозначают одно явление. Такой подход обусловлен потребностью предупредить машину о значении, которое возникает на уровне синтагмы при взаимодействии двух слов, которое она, в отличие от человека, не в состоянии распознать.

Эти словари существуют также в формате Multext-East, а в рамках пакетов NooJ и Unitex они доступны для свободного распространения. Они использованы для лемматизации и морфологического аннотирования Корпуса современного сербского языка и других меньших корпусов. Также они интегрированы в несколько инструментов, с помощью которых машина «учится» (сербскому) языку.

Своеобразный словарь представляет собой и WordNet для сербского языка, созданный по примеру принстонского. WordNet – это в сущности лексико-семантическая сеть, содержащая около 250 000 синсетов и предоставляющая информацию о значении слов и их взаимной связанности в виде отношений синонимии, антонимии, гипонимии, меронимии и т.п. Для лексемы *језик* «средство коммуникации, которое содержит символы» перечислены гипероним *комуникација* и гипонимы *матерњи/први језик, природни језик, вештачки језик, тестовни језик, изумрли језик* и т.д.; для *природни језик* «письменный или устный язык, которым пользуется какое-либо сообщество людей» дан гипероним *језик*, приблизительный антоним *вештачки језик* и гипонимы *индоевропски, уралско-алтајски, кавкаски, сино-тибетски, семитски, дравидски, амер-индијански* и т.д., а для *сино-тибетски* «семья языков, на которых говорят в восточной Азии» гипероним *природни језик*, гипонимы *синитски, тибетско-бурмански, кадаи* и домены региона *Мијанмар, Кина, Тибет, Тајланд*. То есть, организация WordNet концептуальная, и отражает способ понимания и хранения человеком лек-

кадаи и домени региона *Мијанмар, Кина, Тибет, Тајланд*. Организација Ворднета је, дакле, концептуална и осликава начин на који човек поима и складишти лексичко знање. Како би и машина стекла такав начин организације знања, Ворднет се користи у машинском учењу.

3. *Речници на компакт-дисковима*. Речници на овом медију објављују се у Србији од 1997. године (Табела 1), и то пре од стране софтверских фирми него научних институција и издавачких кућа. Настају прерадом постојећих, штампаних речника или стварањем нових. Доминирају двојезични, преводни речници, и то за језички пар енглески-српски, мада има и других страних језика (немачки, мађарски, пољски, санскрит). Стварају се, пре свега, као испомоћ у учењу страних језика и превођењу.

Први речник на компакт-диску био је *Енглеско-српскохрватски* и *Српскохрватско-енглески речник* Мортона Бенсона. Електронска верзија омогућава кориснику брже и лакше кретање кроз садржај речника (будући да су одреднице међусобно повезане хиперлинковима), претрагу одреднице (и то уносом само почетних слова), претрагу унутар речничког чланка (како би дошао до специфичније информације), претрагу свих речничких чланака помоћу логичких оператора AND, AND NOT, OR, NEAR (чиме се промишљеним упитом могу добити лингвистички подаци, нпр. упит *to* AND *out* као резултат би дао списак фразалних глагола са партикулом *out*).

Привлачнији кориснички интерфејс и напредније могућности претраге поседује *Енглеско-српски-српско-енглески речник* Института за стране језике. Развијена је тзв. *инстант претрага* – док корисник куца, приказују се одреднице, с тим што се унети низ слова више не везује за иницијалну по-

сического значения. Для получения машиной такого способа организации знаний, WordNet используется в машинном обучении.

3. *Словари на компакт-дисках.* Словари на этом носителе выходят в Сербии с 1997 года (Таблица 1), при этом сначала в фирмах по программному обеспечению, а уже потом в научных учреждениях и издательствах. Они являются результатом переработки существующих печатных словарей или создаются заново. Преобладают двуязычные переводные словари, в основном для языковой пары английский-сербский, хотя есть и другие иностранные языки (немецкий, венгерский, польский, санскрит). Они создаются, прежде всего, как помощь в изучении иностранных языков и переводе.

Первым словарем на компакт-диске стал *Енглеско-српскохрватски* и *Српскохрватско-енглески речник* Мортона Бенсона. Электронная версия обеспечивает пользователю более быструю и легкую навигацию по содержанию словаря (поскольку заголовочные слова взаимно связаны гиперссылками), поиск заголовочного слова (внесением только первых букв), поиск внутри словарной статьи (для поиска более конкретной информации), поиск всех словарных статей с помощью логических операторов AND, AND NOT, OR, NEAR (по обдуманному запросу можно получить лингвистические данные, например, ответом на запрос *to* AND *out* является список фразовых глаголов с предлогом *out*).

Более привлекательным пользовательским интерфейсом и более развитыми возможностями поиска обладает *Енглеско-српски-српско-енглески речник* Института иностранных языков. В нем разработан т.н. моментальный поиск, пока пользователь печатает, выходят заголовочные слова, но только внесенный ряд слов больше не связывается с начальной позицией (напр. для ряда *like* предлагается не только *like, likeable, likelihood, likely* …, но и *alike, bussinesslike,*

зицију (нпр. за низ *like* нуди се *like, likeable, likelihood, likely* […], али и *alike, bussinesslike, childlike, dislike, lookalike unlike* итд.). Такође, претрага унутар речника се више не заснива на формалном преклапању, па је могуће добити одреднице у чијим чланцима се одређена лексема јавља не само у основном облику него у свим флективним облицима.

Од једнојезичних речника на компакт-дисковима постоје *Мали акценатски речник српског језика* Милорада Дешића, који, заправо, представља звучни запис штампане верзије, *Речник језичких недоумица* Ивана Клајна, у којем се може претраживати по одредници, унутар речничког чланка, помоћу логичких оператора, и електронске верзије фреквенцијских речника израђених у оквиру пројекта *Квантитативни опис структуре српског језика*, које представљају највеће достигнуће међу речницима на компакт-дисковима (Табела 1).

Фреквенцијски речници писаца српскословенске епохе (Св. Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија Хиландарца, патријарха Пајсија, грофа Ђорђа Бранковића и др.) постоје у виду апликације у оквиру које су могуће бројне анализе. Наиме, корисник, сходно својим потребама и жељама, може сазнати фреквенције лексема и/или њених граматичких облика у сваком делу појединачно или у целокупном опусу одређеног писца. Претрага се може ограничити на одређену врсту речи или граматички облик, као и на одређени фреквенцијски опсег. Тако се за одређено дело може добити списак најфреквентнијих именица, или, још специфичније, могу се добити фреквенције именица женског рода у генитиву једнине у том делу. Корисницима је омогућено да претражују и истражују и саме корпусе на основу којих су ови речници настали.

childlike, dislike, lookalike, unlike…). Также поиск внутри словаря больше не опирается на формальное совпадение, поэтому можно получить заголовочные слова, в статьях которых появляется определенная лексема не только в словарной форме, но и во всех флективных формах.

Из одноязычных словарей на компакт-дисках существует *Мали акценатски речник српског језика* Милорада Дешича, который, в сущности, представляет собой звуковую запись печатной версии; *Речник језичких недоумица* Ивана Клайна, в котором поиск осуществляется по заголовочному слову, внутри словарной статьи, с помощью логических операторов; и электронные версии частотных словарей, составленные в рамках проекта *Квантитативни опис структуре српског језика*, являющиеся высочайшим достижением среди словарей на компакт-дисках (Таблица 1).

Частотные словари писателей сербскославянской эпохи (святого Саввы, Стефана Первовенчанного, Доментиана, Феодосия Хиландарца, патриарха Паисия, графа Джордже Бранковича и др.) существуют в виде приложения, в рамках которого можно проводить разнообразный анализ. А именно, пользователь в соответствии со своими потребностями и желаниями может узнавать частотность лексемы и/или ее грамматических форм в каждом произведении отдельно или во всем наследии определенного писателя. Поиск может ограничиваться определенным типом слов или грамматической формой, а также определенным частотным диапазоном. Так, для определенного произведения можно получить список самых частотных существительных или еще уже – можно получить частотность существительных женского рода в родительном падеже в этом произведении. Пользователи могут использовать поиск и исследовать сами корпусы, на базе которых созданы эти словари.

4. *Речници на интернету*. Крајем деведесетих година на српској мрежи постојало је неколико десетина речника, углавном преводних, да би до данас дошло до толиког умножавања речника, и у погледу њиховог укупног броја и у погледу њихових типова, да више није могуће свеобухватно пратити њихов развој. Ипак, могуће је увидети три правца у којима се развијају речници на овом медију.

У оквиру преводилачких сајтова налазе се бројни вишејезични речници, општи и специјални (терминолошки). Чак и на сајтовима државних институција, невладиних организација, струковних удружења и сл. постоје такви речници у којима се обрађује лексика која покрива делатност коју та институција обавља. Такви су, рецимо, *Речник библиотекарства и информационих наука* и *Геолошка терминологија и номенклатура*. Својеврстан електронски речник представља и Евроним, вишејезична терминолошка база у којој су похрањени преводни еквиваленти термина из права Европске уније.

Са друге стране, електронске верзије једнојезичних речника предмет су интересовања Института за српски језик САНУ и Балканолошког института САНУ. Покренуто је неколико пројеката дигитализације речника, чији су циљеви како стручни (унапређивање лексикографске теорије и праксе), тако и културно-историјски (представљање речника као дела културне баштине). Издвајају се Збирка речи Димитрија Чемерикића, портал Расковник и *Речник буњевачког говора*.

Збирка речи из Призрена Димитрија Чемерикића сведочанство је о некадашњем животу у овом граду. Њеном дигитализацијом не само да је очувано културно наслеђе већ је створен и електронски речник, који је још у фази израде. Одредница у овом речнику састоји се од скенова оригиналног рукописа и

4. *Словари в Интернете*. В конце 90-х гг. в сербской сети существовало несколько десятков словарей, в основном переводных, а так как сегодня число словарей настолько увеличилось, и с точки зрения их общего количества, и с точки зрения их типов, то больше невозможно следить за их развитием всеобъемлюще. Тем не менее, можно проследить три направления, в которых развиваются словари на этом носителе.

На переводческих сайтах есть многочисленные многоязычные словари, общие и специализированные (терминологические). Даже на сайтах государственных учреждений, негосударственных организаций, профессиональных объединений существуют такие словари, в которых обрабатывается лексика, связанная со сферой деятельности этого учреждения. Это, например, *Словарь библиотечного дела и информационных наук* и *Геологическая терминология и номенклатура*. Своеобразный электронный словарь представляет собой и Евроним, многоязычная терминологическая база, в которой хранятся переводные эквиваленты терминов из области права Европейского союза.

С другой стороны, электронные версии одноязычных словарей являются предметом интереса со стороны Института сербского языка Сербской академии наук и искусств и Института балканистики Сербской академии наук и искусств. Начато несколько проектов по оцифровке словарей, цели которых как профессиональные (усовершенствование лексикографической теории и практики), так и культурно-исторические (представление словаря как части культурного наследия). Особое значение имеют Словник Димитрия Чемерикича, портал Расковник и *Речник буњевачког говора*.

Словник из Призрена Димитрия Чемерикича – это свидетельство о былой жизни в этом городе. Благодаря переводу его в цифровую форму не только сохранено культурное насле-

транскрибованог записа са листића, на којима се углавном налази лема, дефиниција њеног значења и пример употребе. С обзиром на то да рукописни речник садржи бројне лексемске варијанте карактеристичне за призренски дијалекат, лексикографска обрада са листића обогаћена је савременим, стандардним синонимима за архаичне и регионално заступљене лексеме. Надградњу чине и свакој одредници додељена семантичка поља (човек, кућа, родбина, занимања, друштвени живот, одевање, животиње, медицина, ономастика итд.). На тај начин ова збирка речи је постала претражива за данашњег корисника.

Лексикографски портал Расковник је платформа за дигитализацију српског речничког наслеђа. На њему су за сада умрежени *Срӣски рјечник* Вука Караџића, *Речник косовско-мѣохискоӣ дијалекӣа* Глише Елезовића и *Речник ӣовора јужне Србије* Момчила Златановића. Портал омогућава уобичајену претрагу (по одредници, у једном речнику или у сва три), али нуди и посебно одабран тип лексике из речника, тзв. „исечке" (речи турског порекла, грчке речи у етимолошким тумачењима и преведеницама, непрецизни преводни еквиваленти, вулгарне речи из *Срӣскоӣ рјечника* и врањанске пословице и примери из народних песама из *Речника ӣовора јужне Србије*). Циљ овог портала јесте повезивање информација из разноврсних речника српског језика у циљу њиховог упоредног истраживања.

Речник буњевачкоӣ ӣовора настао је укрштањем *Речника бачких буњеваца* Марка Пеића и Грге Бачлије и усменог корпуса начињеног приликом теренских истраживања. Замишљен је као аудио-речник, па садржи звучне снимке који показују аутентичну употребу буњевачког говора. На овај начин се чува од заборава говор једне етничке групе.

дие, но и создан электронный словарь, который находится в фазе разработки. Словарная статья в этом словаре состоит из отсканированных оригиналов рукописей и транскрибированных записей с карточек, на которых в основном находится лемма, определение ее значения и пример употребления. С учетом того, что рукописный словарь содержит многочисленные варианты лексем, характерных для призренского диалекта, лексикографическая обработка карточек обогащена современными стандартными синонимами для архаичных и регионально представленных лексем. Надстройку составляют отведенные для каждого заголовочного слова семантические поля (человек, дом, родственники, профессии, общественная жизнь, одежда, животные, медицина, ономастика и т.д.). Таким образом, сегодняшний пользователь может применять поиск в этом словнике.

Лексикографический портал Расковник – это платформа для оцифровки сербского словарного наследия. В него включены *Срӣски рјечник* Вука Караджича, *Речник косовско-мѣохискоӣ дијалекӣа* Глиши Элезовича и *Речник ӣовора јужне Србије* Момчило Златановича. Портал обеспечивает обычный поиск (по заголовочному слову, в одном словаре или во всех трех), но предлагает и специально отобранный тип лексики из словаря, т.н. «отрывки» (слова турецкого происхождения, греческие слова с этимологическими толкованиями и кальками, неточные переводные эквиваленты, вульгаризмы из *Срӣски рјечник*, врањские пословицы и примеры из народных песен из *Речник ӣовора јужне Србије*). Цель этого портала – связать информацию из разнообразных словарей сербского языка для их сравнительного исследования.

Речник буњевачкоӣ ӣовора возник путем создания системы перекрестных ссылок между словарем *Речник бачких буњеваца* Марко Пеича и Грги Бачлии и устным корпусом, созданным на базе полевых исследований. Задуманный как аудио-словарь, он

На крају, интернет технологије изнедриле су и нови приступ – корисници могу да се опробају у улози лексикографа. Тако на порталу Вокабулар посетилац може предложити нову реч која ће ући у речник, дати њено значење и навести пример употребе. Ипак, по моделу групне расподеле рада (енгл. *crowdsourcing*) познатији је Вики речник. Српска верзија овог речника у оквиру одреднице наводи флективну парадигму, поделу на слогове, значења, синониме и антониме, примере, асоцијације, изведене речи, преводе на друге језике. Те информације постављају корисници по сопственој процени на основу постојећих речника или свог језичког знања и искуства.

5. *Уместо закључка: рађање српске електронске лексикографије*. Српска (институционална) лексикографија се под утицајем рачунарских технологија полако трансформише и рађа се нова грана – електронска лексикографија. Досадашњи брз и интензиван развој сугерише да ће на овом пољу у будућности бити значајних промена. Лексикографске институције окрећу се осмишљавању електронских верзија постојећих речника, који ће одговорити на захтеве корисника различитих профила. Пред српским лексикографима је, дакле, много изазова, а у будућности ће, верујемо, бити остварена достигнућа о којима се сада машта и сања.

содержит аудиозаписи, которые показывают аутентичное употребление буневского диалекта. Это один из способов спасти от забвения диалект одной этнической группы.

Наконец, интернет-технологии породили новый подход – пользователи могут попробовать себя в роли лексикографа. Так, на портале Вокабулар посетитель может предложить новое слово, которое войдет в словарь, дать его значение и привести пример употребления. Но по модели группового разделения труда (англ. *crowdsourcing*) наиболее известен Вики-словарь. Сербская версия этого словаря в рамках словарной статьи приводит флективную парадигму, деление на слоги, значение, синонимы и антонимы, примеры, ассоциации, производные слова, переводы на другие языки. Эту информацию размещают пользователи, опираясь на собственную оценку, исходя из существующих словарей или своего языкового знания и опыта.

5. *Вместо заключения: рождение сербской электронной лексикографии.* Сербская (институциональная) лексикография под влиянием компьютерных технологий постепенно трансформируется, и рождается новая дисциплина – электронная лексикография. До сих пор быстрое и интенсивное развитие обещает, что на этом поле в будущем произойдут значительные перемены. Лексикографические институции обращаются к осмыслению электронных версий существующих словарей, которые ответят на запросы различных пользователей. Перед сербскими лексикографами, таким образом, много вызовов, а в будущем, я уверена, будут осуществлены достижения, о которых сейчас мечтают.

Назив речника	Тип речника	Штампана верзија	Издавач	Година издавања
Енīлеско-срīскохрвāтски речник (Мортон Бенсон)	двојезични, преводни	да	Koš & Co.	s. a. (cop. 1997)
Срīскохрвāтско-енīлески речник (Мортон Бенсон)	двојезични, преводни	да	Koš & Co.	s. a. (cop. 1997)
Мали акценāтски речник срīскоī језика (Милорад Дешић)	једнојезични, специјални	да	Завод за уџбенике и наставна средства	2001.
Немачко-срīски технички речник (Страхиња Зарић)	двојезични, преводни, терминолошки	да	Multimedia Center Group	2003.
Како деца кажу деци: дечји интерāктивни речник: за предшколце, прваке и остāле ђаке (Загорка Поповић и Томислав Поповић)	једнојезични, дечји	не	Мултимедијални студио	2003.
ECCE: енīлеско-срīски срīско--енīлески речник (Здравко Игњатић и др.)	двојезични, преводни, општи	да	Институт за стране језике	2004.
Речник: срīско-енīлески енīлеско--срīски: грāматика: синоними: прēко 100.000 речи (Маја Косановић)	двојезични, преводни	не	Мултимедијални студио	2004.
Речник комīјутерских термина (Александар Гвозден)	двојезични, преводни, терминолошки	не	Приматрон	2005.
Мој први немачки речник: срīско--немачки и немачко-срīски речник за децу (Миодраг Мићић и Небојша Даниловић, носиоци пројекта)	двојезични, преводни, дечји	не	Multisoft	2005.
Do You Speak English?: срīско-енīлески--срīски речник са прēко 1000.000 речи: грāматика, разīовори, вежбе, синоними (Весна Сибиновић, Владимир Вратоњић, програмери)	двојезични, преводни, школски	не	Engine Soft	2006.
Срīско-енīлеско-срīски речник: са прēко 100.000 речи (Весна Сибиновић, Владимир Вратоњић, програмери)	двојезични, преводни	не	Engine Soft	2006.
Срīско-немачко-срīски речник: са прēко 100.000 речи (Весна Сибиновић, Владимир Вратоњић, програмери)	двојезични, преводни	не	Engine Soft	2006.
НССН: немачко-срīски срīско-немачки речник (Војислав Владовић и др.)	двојезични, преводни, општи	да	Институт за стране језике	2008.

Название словаря	Тип словаря	Печатная версия	Издатель	Год издания
Енīлеско-срīскохрватīски речник (Мортон Бенсон)	двуязычный, переводной	да	Koš & Co.	s. a. (сор. 1997)
Срīскохрватīско-енīлески речник (Мортон Бенсон)	двуязычный, переводной	да	Koš & Co.	s. a. (сор. 1997)
Мали акценатīски речник срīскоī језика (Милорад Дешич)	одноязычный, специализированный	да	Завод за уџбенике и наставна средства	2001
Немачко-срīски технички речник (Страхиня Зарич)	двуязычный, переводной, терминологический	да	Multimedia Center Group	2003
Како деца кажу деци: дечји интерактīивни речник: за īредшколце, īрваке и остīале ђаке (Загорка Попович и Томислав Попович)	одноязычный, детский	нет	Мултимедијални студио	2003
ECCE: енīлеско-срīски срīско-енīлески речник (Здравко Игнятич и др.)	двуязычный, переводной, общий	да	Институт за стране језике	2004
Речник: срīско-енīлески енīлеско-срīски: īраматīика: синоними: īреко 100.000 речи (Майя Косанович)	двуязычный, переводной	нет	Мултимедијални студио	2004
Речник комīīутерских термина (Александр Гвозден)	двуязычный, переводной, терминологический	нет	Приматрон	2005
Моī īрви немачки речник: срīско-немачки и немачко-срīски речник за децу (Миодраг Мичич и Небойша Данилович, кураторы проекта)	двуязычный, переводной, детский	нет	Multisoft	2005
Do You Speak English?: срīско-енīлески-срīски речник са īреко 1000.000 речи: īраматīика, разīовори, вежбе, синоними (Весна Сибинович, Владимир Вратонич, программисты)	двуязычный, переводной, школьный	нет	Engine Soft	2006
Срīско-енīлеско-срīски речник: са īреко 100.000 речи (Весна Сибинович, Владимир Вратонич, программисты)	двуязычный, переводной	нет	Engine Soft	2006
Срīско-немачко-срīски речник: са īреко 100.000 речи (Весна Сибинович, Владимир Вратонич, программисты)	двуязычный, переводной	нет	Engine Soft	2006
НССН: немачко-срīски срīско-немачки речник (Војислав Владовић и др.)	двуязычный, переводной, общий	да	Институт за стране језике	2008

Назив речника	Тип речника	Штампана верзија	Издавач	Година издавања
Технички речник: енīлеско-срīски, срīско-енīлески речник: [преко 150.000 речи] (Саша Стефановић)	двојезични, преводни, терминолошки	не	Путокази	2008.
Serbsko-polski slovnik, пољско-срīски речник	двојезични, преводни	не	Знање издање	2009.
Речник санскрīта санскрит-срīски речник (Бранко Мишковић)	двојезични, преводни	да	Бранко Мишковић	2010.
Електронски економски речник: мађарско-срīски, срīско-мађарски (Бела Мухи)	двојезични, преводни, терминолошки	да	Temerini Újság	2010.
Срīско-енīлески īрађевински речник (Филип Маринковић и Слађана Вагић, прир.)	двојезични, преводни, терминолошки	не	Знање издање	2013.
Речник језичких недоумица (Иван Клајн)	једнојезични, специјални	да	Koš & Co.	s. a.
Енīлеско-срīски енциклопедијски речник (Душан Симић)	двојезични, преводни, енциклопедијски	да	Koš & Co.	s. a.
Енīлеско-срīски речник терминолоīије из областīи живоīне средине (Анита Новосел и др.)	двојезични, преводни, терминолошки	да	EKO DIMeC	s. a.
Квантīатīивни опīис сīрукīуре срīскоī језика. Срīски језик од XII до XVIII века. Књ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (Ђорђе Костић, руководилац пројекта, Александар Костић, приређивач)	једнојезични, фреквенцијски	да	Службени гласник	2009–2012.

Табела 1. *Речници на компакī-дисковима објављени у Србији*

Название словаря	Тип словаря	Печатная версия	Издатель	Год издания
Технички речник: енīлеско-срӣски, срӣско-енīлески речник: [преко 150.000 речи] (Саша Стефанович)	двуязычный, переводной, терминологический	нет	Путокази	2008
Serbsko-polski slovnik, пољско-срӣски речник	двуязычный, переводной	нет	Знање издање	2009
Речник санскрӣта санскрит-срӣски речник (Бранко Мишкович)	двуязычный, переводной	да	Бранко Мишкович	2010
Електронски економски речник: мађарско-срӣски, срӣско-мађарски (Бела Мухи)	двуязычный, переводной, терминологический	да	Temerini Újság	2010
Срӣско-енīлески īрађевински речник (Филип Маринкович и Сладжана Вагич, ред.)	двуязычный, переводной, терминологический	нет	Знање издање	2013
Речник језичких недоумица (Иван Клайн)	одноязычный, специализированный	да	Koš & Co.	s. a.
Енīлеско-срӣски енциклопедијски речник (Душан Симич)	двуязычный, переводной, энциклопедический	да	Koš & Co.	s. a.
Енīлеско-срӣски речник терминологије из области животне средине (Анита Новосел и др.)	двуязычный, переводной, терминологический	да	EKO DIMeC	s. a.
Квантитативни опис структуре српског језика. Српски језик од XII до XVIII века. Књ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 (Джордже Костич, руководитель проекта, Александр Костич, редактор)	одноязычный, частотный	да	Службени гласник	2009–2012

Таблица 1. *Словари на компакт-дисках, изданные в Сербии*

ЛИТЕРАТУРА

Annette Klosa, Carolin Müller-Spitzer, *Internetlexicographie. Ein Kompedium*, Berlin, 2016. Cvetana Krstev, *Processing of Serbian. Automata, Texts and Electronic Dictionaries*, Belgrade, 2008. Cvetana Krstev, Gordana Pavlović-Lažetić, Duško Vitas, Ivan Obradović: „Using Textual and Lexical Resources in Developing Serbian Wordnet", *Romanian Journal of Information Science and Technology*, Vol. 7, No. 1–2, 2004, 147–161. Снежана Петровић, Тома Тасовац: „Лексикографска анотација нестандардних облика у служби претраживости електронских речника", *Лексикологија и лексикографија у свету савремених приступа*, Београд, 2016, 155–168. Tvrtko Prćić, *Ka savrmenim srpskim rečnicima*, Novi Sad, 2018. Gilles-Maurice de Schryver: „Lexicographers' Dreams in the Electronic-Dictionary Age", *International Journal of Lexicography*, Vol. XVI, No. 2, 2003, 143–199. Biljana Sikimić, Teodora Vuković: „Digitalna zaštita bunjevačkih govora", *Kultura i identitet Bunjevaca*, Novi Sad, 2017, 473–487. Ранка Станковић, Бранислав Тривић, Оливера Китановић, Бранислав Благојевић, Велизар Николић: „Развој геолошког терминолошког речника ГеолИССТерм", *ИНФОтека*, год. XII, бр. 1, 53–67. Toma Tasovac, Snežana Petrović: „Multiple Access Paths for Digital Collections of Lexicographic Paper Slips", *Electronic Lexicography in the 21st Century: Linking Lexical Data in the Digital Age*, Ljubljana–Brighton, 2015, 384–396.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Српски Ворднет: http://sm.jerteh.rs/

Расковник: http://raskovnik.org/

Збирка речи из Призрена Димитрија Чемерикића: http://www.prepis.org/items/browse?collection=1

Речник библитекарства и информационих наука: http://rbi.nb.rs/sr/multilang

Геолошка терминологија и номенклатура: http://geoliss.mre.gov.rs/recnik/Default.aspx

Евроним: http://prevodjenje.mei.gov.rs/evronim/

Вокабулар: http://www.vokabular.org/

Вики речник: https://sr.wiktionary.org/wiki/Главна_страна

Онлајн речник буњевачког говора: http://balks-rv2012.sanu.ac.rs/webdict/recnik/

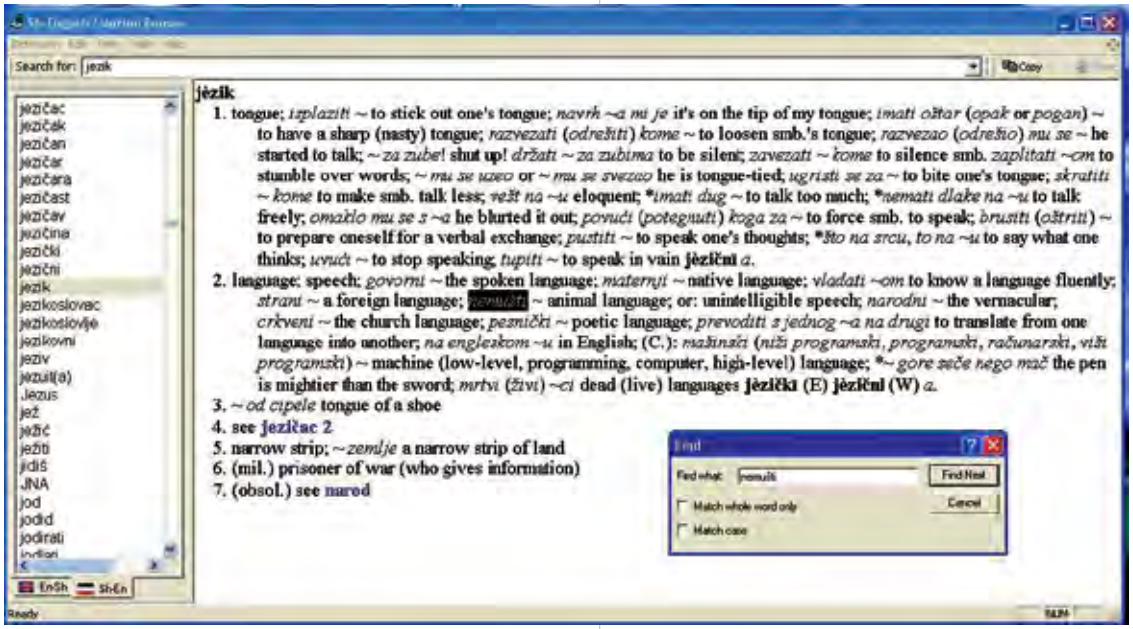
Search for: jezik
jezik
1. tongue; isplaziti ~ to stick out one's tongue; navrh ~a mi je it's on the tip of my tongue; imati oštar (opak or pogan) ~ to have a sharp (nasty) tongue; razvezati (odrešiti) kome ~ to loosen smb.'s tongue; razvezao (odrešio) mu se ~ he started to talk; ~ za zube! shut up! držati ~ za zubima to be silent; zavezati ~ kome to silence smb. zaplitati ~om to stumble over words; ~ mu se uzeo or ~ mu se svezao he is tongue-tied; ugristi se za ~ to bite one's tongue; skratiti ~ kome to make smb. talk less; vešt na ~u eloquent; *imati dug ~ to talk too much; *nemati dlake na ~u to talk freely; omaklo mu se s ~a he blurted it out; povući (potegnuti) koga za ~ to force smb. to speak; brusiti (oštriti) ~ to prepare oneself for a verbal exchange; pustiti ~ to speak one's thoughts; *što na srcu, to na ~u to say what one thinks; uvući ~ to stop speaking; tupiti ~ to speak in vain jèzičnī a.
2. language; speech; govorni ~ the spoken language; maternji ~ native language; vladati ~om to know a language fluently; strani ~ a foreign language; [redacted] ~ animal language; or: unintelligible speech; narodni ~ the vernacular; crkveni ~ the church language; pesnički ~ poetic language; prevoditi s jednog ~a na drugi to translate from one language into another; na engleskom ~u in English; (C.): mašinski (niži programski, programski, računarski, viši programski) ~ machine (low-level, programming, computer, high-level) language; *~ gore seče nego mač the pen is mightier than the sword; mrtvi (živi) ~ci dead (live) languages jèzičkī (E) jèzičnī (W) a.
3. ~ od cipele tongue of a shoe
4. see jezičac 2
5. narrow strip; ~ zemlje a narrow strip of land
6. (mil.) prisoner of war (who gives information)
7. (obsol.) see narod
Find
Find what: nemušti
Find Next
Cancel
Match whole word only
Match case
Ready

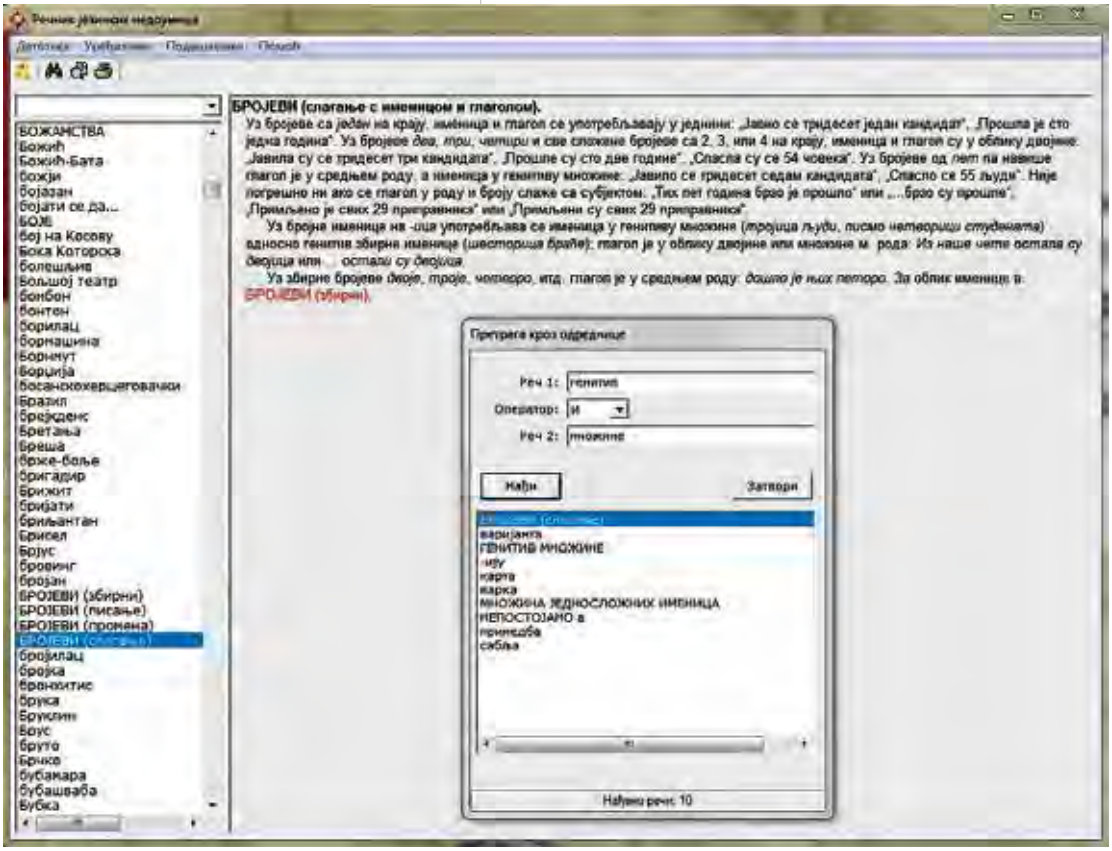
БРОЈЕВИ (слагање с именицом и глаголом).
Уз бројеве са један на крају, именица и глагол се употребљавају у једнини: „Јавио се тридесет један кандидат", „Прошла је сто једна година". Уз бројеве два, три, четири и све сложене бројеве са 2, 3, или 4 на крају, именица и глагол су у облику двојине: „Јавила су се тридесет три кандидата", „Прошле су сто две године", „Спасла су се 54 човека". Уз бројеве од пет па навише глагол је у средњем роду, а именица у генитиву множине: „Јавило се тридесет седам кандидата", „Спасло се 55 људи". Није погрешно ни ако се глагол у роду и броју слаже са субјектом: „Тих пет година брзо је прошло" или „...брзо су прошле", „Примљено је свих 29 приправника" или „Примљени су свих 29 приправника".
Уз бројне именица на -ица употребљава се именица у генитиву множине (тројица људи, писмо четворици студената) односно генитив збирне именице (шесторица браће); глагол је у облику двојине или множине м. рода: Из наше чете остала су двојица или ... остали су двојица.
Уз збирне бројеве двоје, троје, четверо, итд. глагол је у средњем роду: дошло је њих петоро. За облик именице в: БРОЈЕВИ (збирни).
Претрага кроз одреднице
Реч 1: генитив
Оператор: И
Реч 2: множине
Нађи
Затвори
варијанта
ГЕНИТИВ МНОЖИНЕ
-ију
карта
варка
МНОЖИНА ЈЕДНОСЛОЖНИХ ИМЕНИЦА
НЕПОСТОЈАНО а
примедба
сабља
Нађени речи: 10

Списак речника и публикација са лексикографском грађом

Список словарей и публикаций с лексикографическим материалом

Вук Стефановић Караџић, Српски рјечник (1818, 1852)

Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч: Штампарија Јерменског манастира, 1818, 1852.

Ђуро Даничић, Рјечник из књижевних старина српских (1863–1864)

Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд: Државна штампарија, 1863–1864.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. I–XX (*А–џоџеџод*), Београд: САНУ, 1959–2017.

Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, t. I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској

Лексикография сербского литературного языка – лексикографическая программа Матицы сербской

Речник српскохрватскога књижевног језика, Нови Сад – Загреб (1–2) и Нови Сад (3–6): Матица српска, Матица хрватска (1–2) и Матица српска (3–6), 1967–1976.

Речник српскога језика, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Ауторски речници

Авторские словари

Српски рјечник, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић Караџић (А–зивање), треће издање (прво државно, у редакцији Јована Бошковића), Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1892.

Franjo Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I–II, Zagreb: Štamparija Karla Albrechta, 1901.

Лујо Бакотић, *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Београд: Л. Бакотић, Планета, 1936.

Милош Московљевић, *Речник савременога српскохрватскога књижевног језика с језичким савјетником*, Београд: Техничка књига, Нолит, 1966.

Mirjana Jocić, Vera Vasić, *Školski rečnik standardnog srpskohrvatskog / hrvatskosrpskog jezika*, 1–2, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika, Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta, 1988 (1) i 1989 (2).

Ђорђе Оташевић, *Речник савременога српскога књижевног језика*, 1–2, Београд: Алма, 2005 (1) и 2008 (2).

Двојезични речници

Двуязычные словари

Немецкій и Сербскій словарь на потребу Сербскаго народа въ Крал. Державахъ, (непознати аутор), Беч: Печ. Иоанн Курцбек, 1790.

Вићентије Љуштина, *Речникъ италиано-иллирическій*, анексно у: *Грамматика италианская*, Беч: Штампарија Стефана Новаковића, 1794, 286–352.

Димитрије Исаиловић, *Француско-србскій речник*, Београд: Књажеско српска књигопечатња, 1846.

Димитрије Исаиловић, *Нѣмачко-србскій речник*, Београд: Књажеско српска књигопечатња, 1847.

Димитрије Исаиловић, *Латинско-србскій речник*, књ. I, Београд: Књажеско српска књигопечатња, 1849.

Димитрије Исаиловић, *Латинско-србскій речник*, књ. II, Београд: Књажеско српска књигопечатња, 1859.

Пётр Алексеевич Лавровский, *Сербско-русскій словарь*, Санкт Петербург: Типография Императорской АН, 1870.

Настас Петровић, *Француско-српски речник*, књ. 1–3, Београд: Државна штампарија, 1875–1888.

Ђорђе Поповић Даничар, *Речник српскога и немачкога језика*, књ. 1 (немачко-српски), Панчево: Напредак, 1879.

Пётр Алексеевич Лавровский, *Русско-сербскій словарь,* Санкт Петербург: Типография Императорской АН, 1880.

Ђорђе Поповић Даничар, *Речник српскоīа и немачкоīа језика*, књ. 2 (српско-немачки), Панчево: Напредак, 1881.

Радован Кошутић, *Примери књижевноī језика пољскоī,* Београд: Краљевска српска Државна штампарија, 1901.

Радован Кошутић, *Примери књижевноīа језика рускоī* III – речник, Београд: Државна штампарија, 1910.

Бошко Богдановић, Светомир Ристић, *Латинско-српски речник*, Београд: Књижарница Рајковић и Ћуковић, 1913.

Светомир Ристић, Милан Кангрга, *Речник српскохрватскоī и немачкоī језика*, књ. 1 (српскохрватско-немачки), Београд: Издавачка књижарница Радомира Д. Ћуковића, 1928.

Филип Медић, Etienne Laurent (уз сарадњу Светомира Ристића и Милорада Ванлића), *Француско-српски речник*, Београд: Феникс Либрис, 1930.

Светомир Ристић, Милан Кангрга, *Речник српскохрватскоī и немачкоī језика*, књ. 2 (немачко-српскохрватски), Београд: Издавачка књижарница Радомира Д. Ћуковића, 1936.

Светомир Ристић, Живојин Симић, Владета Поповић, *Енциклопедиски енīлеско-српскохрватски речник*, I–II, Београд: Просвета, 1963.

Радмило Маројевић, Милена Маројевић, Валентина Мраснајева, *Основни руско-српскохрватски речник*, Москва–Београд: Русскй язык, Просвета, 1985.

Иван Клајн, *Итāалијанско-српски речник*, Београд: Нолит, 1996.

Драга Вигњевић, Славица Даничић, Милана Радић-Дугоњић и др., *Руско-српски речник: 55.000 речи* (у редакцији Богољуба Станковића), Нови Сад – Москва: Матица српска, Будућност, Русский язык, 1998.

Данилка Ђуришић-Стојановић, Угљеша Радновић, ијекавски облици и варијантна лексика Владо Ђукановић, *Пољско-српски речник*, I–II, Београд: Одељење језика и књижевности САНУ, 1999.

Марин Младенов, *Буīарско-српски речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.

Емилија Качаник, Драгутин Мирковић, Слободанка Урошевић, ијекавски облици Владо Ђукановић, *Чешко-српски речник*, I–II, Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000–2001.

Борис Хлебец, *Енциклопедијски српско-енīлески речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2010.

Слободан Јовановић, *Француско-српски речник* (ред. Саша Марјановић, Јелена Мијатовић), Београд: Службени гласник, 2014.

Радослав Бошковић, *Руско-српски и српско-руски речник*, Београд: Јасен, 2017.

Историјски речници

Исторические словари

М. М., *Кратки славено-српски речник*, Београд: Штампарија код „Просвете", 1896.

Јован Живковић, Јован Живановић, *Зборник црквених богослужбених пјесама, псалама и молитава: извод из Типика и црквенословенски рјечник: за православне српске цркве и школе*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1901.

Сава Петковић, *Речник црквенословенскога језика*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1935.

Милан Влајинац, *Речник наших старих мера – у току векова*, I–IV, Београд: САНУ, 1961–1974.

Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I–II, Нови Сад: Институт за лингвистику у Новом Саду, 1972–1974.

Михаило Стевановић, Радосав Бошковић, Радован Лалић, *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, Београд: Просвета, 1980.

Ђорђе Трифуновић, Томислав Јовановић, Љиљана Јухас, „Азбучни показатељ речи у списима Светога Саве", *Археографски прилози*, 2, додатак, Београд: Народна библиотека Србије, 1980.

Велимир Михајловић, *Посрбице од Орфелина до Вука*, I–II, Нови Сад: Матица српска, 1982–1984.

Виктор Савић, Гордана Јовановић, *Српскословенски речник Јеванђеља: Огледна свеска*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика: српски језик од XII до XVIII века – Доментијан (фреквенцијски речник)*, I–III, Београд: Службени гласник, 2010.

Исидора Бјелаковић, Ирена Цветковић Теофиловић, Александар Милановић, *Речник славеносрпског језика: Огледна свеска*, Нови Сад: Матица српска, 2017.

Етимолошки речници

Этимологические словари

Đuro Daničić, *Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1877.

Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,* I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Павле Ивић, Александар Лома, Снежана Петровић, Биљана Сикимић, *Огледна свеска,* уредник Павле Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1998.

Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Александар Лома, Снежана Петровић, *Етимолошки речник српског језика* 1 (А–Аш), уредник Александар Лома, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2003.

Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Марија Вучковић, Маја Ђокић, Александар Лома, Снежана Петровић, *Етимолошки речник српског језика* 2 (Ба–Бд), уредник Александар Лома, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2006.

Марта Бјелетић, Јасна Влајић-Поповић, Марија Вучковић, Александар Лома, Снежана Петровић, *Етимолошки речник српског језика* 3 (Бе–Бј), уредник Александар Лома, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2008.

Деривациони речници

Словообразовательные словари

Josip Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1–4, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965–1967.

Мирослав Николић, *Обратни речник српскога језика*, Београд: Матица српска, Српска академија наука и уметности, Палчић, 2000.

Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, *Семантичко-деривациони речник*, свеска 1: човек – делови тела, Нови Сад: Филозофски факултет, 2003.

Данко Шипка, *Глосар творбених форманата*, Београд: Алма, 2005.

Даринка Гортан Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, *Семантичко-деривациони речник*, свеска 2: човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство, Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.

Дијалекатски речници

Диалектные словари

Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, I, Београд, 1905, 1–715.

Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохискога дијалекта*, св. I, Српски дијалектолошки зборник, IV, Београд, 1932, 1–477.

Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохискога дијалекта*, св. II, Српски дијалектолошки зборник, V, Београд, 1935, 1–543.

Драгутин Симоновић, *Ботанички речник*, Београд: Научно дело, 1959.

Весна Липовац Радуловић, *Романизми у Црној Гори. Југоисточни дио Боке Которске*, Цетиње–Титоград: Обод, Побједа, 1981.

Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, Српски дијалектолошки зборник, XXIX, Београд, 1983, 7–190.

Брана Митровић, *Речник лесковачкога говора*, Лесковац: Народни музеј, 1984.

Миле Томић, *Говор Свиничана*, Српски дијалектолошки зборник, XXX, Београд, 1984, 7–265.

Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, том I, Српски дијалектолошки зборник, XXXII, Београд, 1986, 243–500.

Новица Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот: Музеј Понишавља, 1987.

Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIV, Београд, 1988, 7–335.

Миле Томић, *Речник радимског говора*, Српски дијалектолошки зборник, XXXV, Београд, 1989, 1–174.

Мирко Пеић, Грго Бачлија, *Речник бачких Буњеваца*, Нови Сад – Суботица: Матица српска, Суботичке новине, 1990.

Милија Станић, *Ускочки речник*, I–II, Београд: Научна књига, 1990–1991.

Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Београд, 1990, 120–262.

Софија Ракић-Милојковић, *Пастирска терминологија Кривовирског Тимока*, Српски дијалектолошки зборник, XXXIX, Београд, 1993, 7–148.

Милош Вујичић, *Рјечник говора Прошћења (код Мојковца)*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1995.

Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, Српски дијалектолошки зборник, XLI, Београд, 1995, 1–240.

Драгослав Манић Форски, *Лужнички речник*, Бабушница: Дом културе, 1997.

Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, Српски дијалектолошки зборник, XLIV, Београд, 1997, 3–577.

Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет, 1998.

Недељко Богдановић, Драгана Вељковић, *Жупски виноградарски речник*, Александровац: Скупштина општине Александровац, Музеј винарства и виноградарства, 2000.

Драгољуб Петровић, Дејан Милорадов, Катарина Сунајко и др., *Речник српских говора Војводине*, св. 1–10, редактор Драгољуб Петровић, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Матица српска, 2000–2010.

Михаило Бојанић, Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, Српски дијалектолошки зборник, XLIX, Београд, 2002, 9–458.

Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*, Српски дијалектолошки зборник, LI, Београд, 2004, 1–312.

Стево Далмација, *Рјечник говора Поткозарја*, Бања Лука: Глас српски, 2004, 319–688.

Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, Српски дијалектолошки зборник, LI, Београд, 2004, 319–688.

Радмила Жугић, *Речник говора Јабланичког краја*, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2005.

Јован Копривица, *Речник говора Бањана, Грахова и Оџутних Рудина*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2006.

Недељко Богдановић, *Змијски речник југоисточне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, LIV, Београд, 2007, 521–547.

Недељко Богдановић, *Земљописна и њој сродна лексика југоисточне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, LV, Београд, 2008, 433–518.

Мирко Јовичић, *Крајишки рјечник. Особенице уначке*, Београд: М. Јовичић, 2008.

Анђелка Лазић, *Грађа за речник говора Мачве*, Шабац: А. Лазић, 2008.

Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник говора Зете*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2010.

Данијела Ристић, *Рјечник говора околине Мојковца*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2010.

Радосав Стојановић, *Црнотравски речник*, Српски дијалектолошки зборник, LVII, Београд, 2010, 9–1060.

Љубомир Ђоковић, *Рјечник никшићког краја*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2010.

Драгољуб Петровић, Јелена Капустина, *Из лексике Качера*, Српски дијалектолошки зборник, LVIII, Београд, 2011, 1–336.

Милета Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, Монографије, 15, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2012.

Драгољуб Петровић, Ивана Ћелић, Јелена Капустина, *Речник Куча*, Српски дијалектолошки зборник, LX, Београд, 2013, 1–461.

Анка Стојаковић, Јован Мандарић, *Рјечник личког говора*, Београд: А. Стојаковић, Ј. Мандарић, 2013.

Драгољуб Златковић, *Речник пиротског говора*, I–II, Београд: Службени гласник, 2014.

Рада Стијовић, *Речник Васојевића*, Београд: Чигоја штампа, 2014.

Ратомир Цвијетић, *Речник ужичког говора*, Београд–Ужице: Службени гласник, Учитељски факултет, 2014.

Милош Бојиновић, *Рјечник гламочког говора*, Српски дијалектолошки зборник, LXII, Београд, 2015, 1–246.

Недељко Богдановић, *Антропографски речник југоисточне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, LXIII, Београд, 2016.

Стево Далмација, *Рјечник говора Срба западне Босне*, Бања Лука: Друштво чланова Матице српске, 2017.

Терминолошки речници

Терминологические словари

Милан Јовановић Батут, *Грађа за медицинску терминологију*, Нови Сад: Српска штампарија дра Светозара Милетића, 1886.

Обрад Обрадовић, *Француско-српскохрватски војни речник*, Сарајево: Пешадиско-артилериски гласник, 1939.

Александар Костић, *Медицински речник,* Београд–Загреб: Медицинска књига, 1956.

Гордана Секуловић, *Енглеско-српскохрватски глосар ветеринарских термина = English-Serbo-Croatian Glossary of veterinary terms*, Београд: Ветеринарски и млекарски институт, 1990.

Гордана Драгин, *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке,* Српски дијалектолошки зборник, XXXVII, Београд, 1991, 621–707.

Јован Милићевић, *Речник машинске технике: енглеско-српскохрватски,* Београд: Привредни преглед, 1991.

Драгиша Живковић (ур.), *Речник књижевних термина*, Београд: Нолит, 1992.

Слободан Милеуснић, *Азбучник српске православне цркве*, Београд: Београдски издавачко-графички завод, Музеј Српске Православне Цркве, 1992.

Драгољуб Драгишић, *Речник економских појмова*, Београд: Bona Fides, 1995.

Марија Шпис-Ћулум, *Фитонимија југозападне Бачке (коровска флора)*, Српски дијалектолошки зборник, XLI, Београд, 1995, 397–490.

Мирјана Тодоровић, Слободанка Недовић, *Социолошки речник. Социолошки речник теоријско-правних, правосудних и социолошко-правних појмова*, Београд: Bona fides, 1996.

Нада Ђокић, *Речник лингвистичке терминологије*, српско-француско-енглеско-немачки, Београд: Мрљеш, 2001.

Слободан Карановић, *Православни, католички, исламски, јеврејски и протестантски појмовник*, Београд: Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, 2003.

Александра Добрић, *Српско-енглески и енглеско-српски теолошки речник*, Београд: Хришћански културни центар, 2004.

Предраг Новаков, *Појмовник структуралне лингвистике (морфологија и синтакса)* [напомена: српско-енглески појмовник], Нови Сад: Змај, 2006.

Љиљана Стошић, *Речник црквених појмова*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Тања Поповић, *Речник књижевних термина*, Београд: Logos Art, 2007.

Жарко Ружић, *Енциклопедијски речник версификације*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008.

Зорица Бечановић-Николић [и др.], *Преgледни речник компаратистичке терминологије у књижевности и култури*, Нови Сад: Академска књига, 2011.

Милица Радовић-Тешић, *Граматички и лингвистички појмовник*, Београд: Учитељски факултет, 2011.

Ксенија Кончаревић, Милош Радовановић, *Руско-српски и српско-руски теолошки речник / Русско-сербский и сербско-русский богословский словарь*, Београд: Службени гласник, 2012.

Оливера Радуловић, *Књижевни појмовник: традиционални, теоријски и функционални појмови*, Београд: Eduka, 2013.

Дејан Милорадов, Васа Павковић, Слободан Пузовић, Јавор Рашајски, *Орнитолошки речник*, Нови Сад: Матица српска, 2016.

Исидора Бјелаковић, *Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија)*, Речник (259–476), Нови Сад: Два пера, 2017.

Фразеолошки речници

Фразеологические словари

Јован Мушкатировић, *Причтє илити по простому пословицє тѣмжє сєнтєнцїє илити рѣчєнїѧ*, Беч: Јосиф Курцбек, 1787.

Вук Караџић, *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*, Цетиње: Народна штампарија, 1836.

Пенчо Радов, *Стихіє или Први основи греческогъ єзыка. Втора часть, Израженія, разговори, рѣчникъ, пословице и приповедчице: На Греческомъ, Турскомъ и Србскомъ єзыку*, Београд: Књажеско српска књигопечатња, 1845.

Ђурђе Трифуновић, *Збирка галицизама, идиотизама и пословица*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1896.

Veselin Đisalović, Jakob Miler, *Rečnik srpskog i nemačkog jezika s obzirom na frazeologiju i na srpski naglasak*, 1924/1933.

I. Hubmajer, *Nemačka frazeologija [sa srpsko-hrvatskim prevodom]: sa kratkim gramatičkim dodatkom*, Novi Sad: Štamparsko i izdavačko d. d., 1934?

Mileva Radenković-Mihajlović, *Rečnik engleskih izraza i idioma*, Novi Sad: Bratstvo–Jedinstvo, 1956.

Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1982.

Jovan Kašić, Vladislava Petrović, Vajda Jozef, Pap Đerđ, Lanc Iren, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-mađarski*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Institut za mađarski jezik i književnost i hungarološka istraživanja, Zavod za izdavanje udžbenika, 1983.

Jovan Kašić, Vladislava Petrović, Želmira Spasić, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-slovački*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Institut za slovački jezik i književnost, Zavod za izdavanje udžbenika, 1984.

Jovan Kašić, Vladislava Petrović, Lukrecija Rajkić, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-rumunski*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Institut za pedagogiju, Zavod za izdavanje udžbenika, 1986.

Jovan Kašić, Vladislava Petrović, Julijan Ramač, *Frazeološki rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-rusinski*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Zavod za izdavanje udžbenika, 1987.

Драгољуб Златковић, *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*, Српски дијалектолошки зборник, XXXV, Београд, 1989, 5–283.

Драгољуб Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*, Српски дијалектолошки зборник, XXXVI, Београд, 1990, 423–740.

Borivoj Gerzić, *Englesko-srpski rečnik fraza i idioma: preko 4200 frazeoloških jedinica*, Beograd: Istar–Trorog Ko., 1991.

Олга И. Трофимкина, *Срйскохрвайско-руски фразеолошки речник = Сербохорватско-русский фразеологический словарь*, Москва: Восток – Запад, 2004.

Carmen Vegas de Spalajković, *Rečnik idioma i fraza: špansko-srpski/srpsko-španski*, Beograd: Megatrend univerzitet, 2006.

Предраг Мутавџић, *Грчко-срйски речник идиома*, Београд: Јасен, 2007.

Ђорђе Оташевић, *Мали срйски фразеолошки речник*, Београд: Алма, 2007.

Božinka Petronijević, *Srpsko-nemački prevodni frazeološki rečnik*, Beograd: Jasen, 2007.

Бошко Милосављевић, *Срйско-француски речник идиома и изрека*, Београд: Завод за уџбенике, 2008.

Бранко Головић, *Фразеолошки срйско-иайалијанско-француски речник*, Београд: Албатрос плус, 2010.

Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник срйскоī језика*, Београд: Алма, 2012.

Milutin Stojanović, *Rečnik fraza i opštih izraza srpsko-italijanski*, Beograd: Beosing, 2015.

Nada Krnjaić Cekić, *Frazeološki nemačko-srpski rečnik*, Beograd: Jasen, 2016.

Фреквенцијски речници

Частотные словари

Đorđe Kostić, *Vocabulary of Marko Miljanov with Frequencies of Occurance of Grammatical Forms*, Psycholinguistic Series, 1, Superior: Wisconsin State University, 1971.

Vera Lukić, *Dečji frekvencijski rečnik*, Beograd: Prosveta, 1983.

Васа Павковић, *Речник йоезије Милана Ракића*, Нови Сад: Матица српска, 1984.

Владислава Кнафлич, *Фреквенцијски речник будућих учиайеља*, Београд: Просвета, 1990.

Смиљка Васић, *Полазне основе новије срйске йрозе. Књиīа 1. Речник чейири јеванђелисйа*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 1996.

Смиљка Васић, *Полазне основе новије срйске йрозе. Књиīа 2. Хазарски речник Милорада Павића: фреквенцијски речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за педагошка истраживања, 1998.

Ђорђе Костић, *Фреквенцијски речник савременоī срйскоī језика*, Београд: Институт за експериментални фонетику и патологију говора, Лабораторија за експериментални психологију, 1999.

Смиљка Васић, *Полазне основе новије срйске йрозе. Књиīа 3. Бездно Свейлане Велмар-Јанковић: фреквенцијски речник*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 2000.

Смиљка Васић, *Полазне основе новије срйске йрозе. Књиīа 4. Мамац Давида Албахарија: фреквенцијски речник*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 2001.

Ђорђе Костић, *Корйус срйскоī језика*, Београд: Институт за експериментални фонетику и патологију говора, Лабораторија за експериментални психологију, 2001.

Смиљка Васић, *Полазне основе новије српске прозе. Књига 5. Ослободиоци и издајници Милована Данојлића: фреквенцијски речник*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 2002.

Смиљка Васић, Драгољуб Васић, *Фреквенцијски речник савременог српског језика. Полазне основе новије српске прозе*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 2004.

Александар Костић, Петар Милин, *Фреквенцијски речник Тодора Манојловића*, Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин", 2005.

Смиљка Васић, Драгољуб Васић, *Азбучно-фреквенцијски речник савременог српског језика. Полазне основе новије српске прозе*, Београд: Институт за педагошка истраживања, 2007.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 1. Доментијан. Живот Св. Симеона. Живот Св. Саве. Изворни текст. Граматички обрађен текст*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2009.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 2. Доментијан. Живот Св. Симеона. Живот Св. Саве. Појединачни фреквенцијски речници*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2009.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 3. Доментијан. Живот Св. Симеона. Живот Св. Саве. Збирни фреквенцијски речник*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2009.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 4. Теодосије Хиландарац. Живот Св. Саве. Изворни текст, граматички обрађен текст, фреквенцијски речник*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2010.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 5. Архиепископ Данило II. Животи краљева и архиепископа српских. Изворни текст, граматички обрађен текст*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2010.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 6. Архиепископ Данило II. Животи краљева и архиепископа српских. Фреквенцијски речник*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2010.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 7. Житија, канон, хронике. Св. Сава, Стефан Првовенчани, Теодосије, Григорије Цамблак, Патријарх Пајсије, Гроф Ђорђе Бранковић. Изворни текстови, граматички обрађени текстови, фреквенцијски речници списа Св. Саве*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2012.

Ђорђе Костић, *Квантитативни опис структуре српског језика, Српски језик од XII до XVIII века. Књига 7. Житија, канон, хронике. Св. Сава, Стефан Првовенчани, Теодосије, Григорије Цамблак, Патријарх Пајсије, Гроф Ђорђе Бранковић. Појединачни фреквенцијски речници*, Београд: Службени гласник, Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију, Филозофски факултет у Београду, 2012.

Недељко Богдановић, Ана Савић-Грујић (ур.), *Прилози фреквенцијском речнику српског језика*, Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета, Одсек за српски језик, 2012.

Зорица Ивановић, *Фреквенцијски речници школске лектире. Књига 1*, Параћин: Библиотека „Др Вићентије Ракић", 2016.

Ђорђе Костић, *Фреквенцијски речник Српских народних песама које је сакупио и издао Вук Ст. Караџић*, Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора, Лабораторија за експерименталну психологију (у штампи).

Асоцијативни речници

Ассоциативные словари

Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, Службени гласник СЦГ, Филолошки факултет, 2005.

Рајна Драгићевић, Предраг Пипер, Марија Стефановић, *Обратни асоцијативни речник српског језика*, Београд: Београдска књига, Службени гласник, 2011.

Речници синонима

Словари синонимов

Miodrag Lalević, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Beograd: Sveznanje, 1974.

Павле Ћосић и сарадници, *Речник синонима*, Београд: Корнет, 2008.

Правописни и граматички речници

Орфографические и грамматические словари

Драгутин Костић, *Није–него: речник неправилности у књижевном језику нашем*, Београд: Књижарница Рајковића и Ћуковића, 1911.

Милан Петровић, *Српски правопис за средње школе*, Нови Сад: Штампарија учитељског деоничарског друштва „Натошевић", 1914.

Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1923.

Правопис српскохрватског књижевног језика: са правописним речником, Нови Сад – Загреб: Матица српска, Матица хрватска, 1960.

Правописни речник, у: *Енциклопедијски лексикон Мозаик знања*, Том 1 – *Српскохрватски језик*, Београд: Интерпрес, 1972, 287–374.

Ivan Klajn, *Kako se kaže – rečnik jezičkih nedoumica*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1981.

Крста Љубеновић, *Како се пише, правописни речник српскохрватског књижевног језика са стручном терминологијом*, Горњи Милановац: Дечје новине, 1985.

Владислава Петровић, *Речник глагола са допунама*, Београд – Нови Сад – Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, Завод за издавање уџбеника, Свјетлост, 1989.

Правопис српског језика [*Речник уз Правопис*], Нови Сад: Матица српска, 1993.

Радоје Симић, Живојин Станојчић, Бранислав Остојић и др., *Правопис српског језика са рјечником*, Никшић–Београд: Унирекс, ЧИП штампа, 1993.

Милорад Дешић, *Правопис српског језика: приручник за школе*, Земун–Никшић: Нијанса, Унирекс, 1994.

Милан Шипка, *Правописни речник српског језика: са правописно-граматичким савјетником*, Нови Сад: Прометеј, 2010.

Данко Шипка, *Српски граматички речник (са скицом флексијских параметара српског језика)*, Нови Сад: Прометеј, 2016.

Речници страних речи

Словари иностранных слов

Василије Церначки, *Примјечаније на сербскиј јазик с приложенијем Совокупленија Арабско-Персијско-Турских рјечиј во очишченије заразнаго тјеми тогоже јазика* (у рукопису, увод објављен у Летопису Матице српске 1830. године).

Речник страних речи, које се употребљавају у говору, у новинама, повременим списима и у књигама објашњен онима, који те речи не разуму, (непознати аутор), Панчево: Књижара Браће Јовановића, 1875.

Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику*, Београд: Српска краљевска државна штампарија, 1884.

Васо Пелагић, *Тумач научних и политичких страних речи*, Београд: Смиљево, 1892.

Лука Зоре, *Дубровачке туђинке*, Београд: Споменик Српске академије наука 26, 1895.

Мате Грујић, *Речник страних речи које се употребљавају код нас и по другим српским пределима у говору по кућама* (у рукопису), 1900.

Јован Грчић, *Речник страних речи које се јављају у нас те их ваља разумети а понешто их се и клонити*, Нови Сад: Издање и штампа браће М. Поповића, 1904.

Веселин Ђисаловић, *Речник страних речи у српском језику*, Нови Сад: Издање књижаре и штампарије Учитељског деоничарског друштва Натошевић, 1914.

Веселин Ђисаловић, *Џепни речник туђих речи и израза*, Нови Сад: Хирченхаузер и Пилишер, 1921.

Мита Лукић, Драгољуб Обрадовић, *Речник страних речи и израза*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1928.

Драгиша Лапчевић, *Занатски и трговачки речник турских и источних речи*, Београд: Штампарија „Мироточиви", 1928.

Милорад Ђорђевић, *Речник страних речи са латинским изразима*, Београд: Д. А. Банковић, с. а.

Ђорђе Киселиновић, *Речник туђих речи у српско-хрватском језику*, Никшић, 1933.

Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, I–II, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1936.

Васо Томановић, *Речи страног порекла у говорима Боке Которске*, Споменик Српске академије наука 105, Београд, 1956, 197–226.

Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском-хрватскосрпском језику*, Сарајево: Свјетлост, 1965.

Срђан Мусић, *Романизми у северо-западној Боки Которској*, Београд: Филозофски факултет Београдског универзитета, 1972.

Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I (А–Љ), II (М–Ш), Нови Сад: Институт за лингвистику, 1972–1974.

Радомир Алексић, *Речник страних речи и израза*, Београд: Просвета, 1978.

Весна Липовац Радуловић, *Романизми у Црној Гори – југоисточни дио Боке Которске*, Цетиње–Титоград: Обод, Побједа, 1981.

Љубо Мићуновић, *Савремени речник страних речи: 50.000 појмова*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1988.

Љубо Мићуновић, *Савремени лексикон страних речи*, Нови Сад – Никшић: Књижевна заједница Новог Сада, Универзитетска ријеч, 1988.

Љубо Мићуновић, *Савремени лексикон страних речи и израза*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1991.

Vera Vasić, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer, *Du yu speak anglosrpski?: Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj, 2001.

Љубо Мићуновић, *Речник страних речи и израза: 25.000 појмова*, Београд: Алтера, 2002.

Радомир Јовановић, *Велики лексикон страних речи и израза*, Београд: Алнари, 2006.

Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, 2006.

Љубо Мићуновић, *Школски речник страних речи: 55.000 појмова*, Београд: Новости, 2007.

Ђорђе Оташевић, *Речник турцизама*, Београд: Алма, 2009.

Никола Богдановић и др., *Речник страних речи и израза у медицини, стоматологији, фармацији и ветерини*, Београд: Препород, 2014.

Петар Павловић, Ненад Живановић, Кристина Пантелић Бабић, *Српски речник страних речи у физичкој култури* (А–Б), Лепосавић–Гацко–Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања, Просвјета, ФИЕП Србија, Секција за историју физичког васпитања и спорта, 2017.

Миле Медић, Јелица Цолић, *Речник непотребних страних речи у српском језику*, Београд: Невен, 2017.

Речници нових речи

Словари неологизмов

Jovan Ćirilov, *Rečnik novih reči: reči, izrazi i značenja nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata*, Beograd: Narodna knjiga, 1982.

Jovan Ćirilov, *Novi rečnik novih reči: reči, izrazi i značenja preuzeti iz drugih jezika ili nastali u srpskohrvatskom jeziku posle drugog svetskog rata*, Beograd: Bata, 1991.

Иван Клајн, *Речник нових речи*, Нови Сад: Матица српска, 1992.

Ђорђе Оташевић, *Речник нових и незабележених речи*, Београд: Енигматски савез Србије, 1999.

Vera Vasić, Tvrtko Prćić, Gordana Nejgebauer, *Du yu speak anglosrpski?: Rečnik novijih anglicizama*, Novi Sad: Zmaj, 2001.

Ђорђе Оташевић, *Обратни речник нових и незабележених речи*, Београд: Алма, 2003.

Ђорђе Оташевић, *Велики речник нових и незабележених речи 1*, Београд: Алма, 2004.

Ђорђе Оташевић, *Велики речник нових и незабележених речи 2*, Београд: Алма, 2005.

Violeta Stojičić, *Englesko-srpski rečnik novih reči*, Novi Sad: Zmaj, 2006.

Ђорђе Оташевић, *Мали енглеско-српски речник нових речи*, Београд: Алма, 2007.

Ђорђе Оташевић, *Мали српско-руски речник нових речи*, Београд: Алма, 2007.

Ђорђе Оташевић, *Мали руско-српски речник нових речи*, Београд: Алма, 2007.

Ђорђе Оташевић, *Речник нових и незабележених речи (сажето издање)*, Београд: Алма, 2008.

Ђорђе Оташевић, *Мали речник нових речи*, Београд: Алма, 2008.

Речници језика писаца

Словари языка писателей

Михаило Стевановић, Радосав Бошковић, *Речник уз целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, Београд: Просвета, 1954.

Михаило Стевановић, Милица Вујанић, Милан Одавић, Милосав Тешић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша* (књига прва А–О, књига друга П–Ш), Београд: САНУ, ЦАНУ, „Вук Караџић”, Народна књига, Обод, Просвета, СКЗ, 1983.

Васа Павковић, *Речник йоезије Милана Ракића*, Нови Сад: Матица српска, 1984.

Per Jacobsen, *A Concordance to Milan Rakic's Poems*, Copenhagen: Universitets Slaviske Institut, 1984.

Ђорђе С. Костић, *Књижевни йојмовник Вука Караџића*, Београд: Народна књига, 1987.

Per Jacobsen, *Ivo Andrić: „Prokleta avlija": Konkordancija*, Copenhagen: Universitets Slaviske Institut, 1987.

Лаза Костић, *Допуна Вукової Рјечника*, приредио Радивој Симоновић, Београд: Чигоја штампа, 2007.

Бранислава Јелић, *Речник йрйоведака Лазе Лазаревића*, Нови Сад: Матица српска, 2008.

Митолошки и фолклорни речници

Мифологические и фольклорные словари

Александар Замуровић, *Митолошки речник. Митолоīија Грка и Римљанаи*, I–II, Нови Сад: Издање књижаре Славија, 1936.

Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, *Срйски митолошки речник*, Београд: Нолит, 1970.

Драгослав Срејовић, Александрина Цермановић Кузмановић, *Речник īрчке и римске митолоīије*, Београд: Српска књижевна задруга, 1979.

Svetislav Ristić, *Leksikon Mit i umetnost*, Beograd: Vuk Karadžić, 1984.

Веселин Чајкановић, *Речник срйских народних веровања о биљкама*, рукопис приредио и допунио Војислав Ђурић, Београд: Српска књижевна задруга, 1985.

Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: Вук Караџић, 1990.

Бранко В. Радичевић, *Сујеверице и друīе речи*, Београд: Српска књижевна задруга, 1990.

Душан Бандић, *Народна релиīија Срба у 100 йојмова*, Београд: Нолит, 1991.

Aleksandrina Cermanović Kuzmanović, Dragoslav Srejović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Beograd: Savremena administracija, 1992.

Бранко В. Радичевић, *Сујеверице и друīе речи*, Књига друга, Београд: Српска књижевна задруга, 1992.

Vladeta Janković, *Imenik klasične starine*, Beograd: Vajat, 1992.

Крсто Миловановић, Томислав Гаврић, *Речник симбола*, Београд: Народно дело, 1994.

Бранко В. Радичевић, *Сујеверице и друīе речи*, Књига трећа, Београд: Српска књижевна задруга, 1995.

Vera Vučkovački Savić, *Enciklopedijski rečnik indijske mitologije i religija*, Vrbas: Slovo, 1995.

Бранко В. Радичевић, *Сујеверице и друīе речи*, Књига четврта, Београд: Просвета, 1999.

Светлана Толстој, Љубинко Раденковић (ред.), *Словенска митолоīија*, Енциклопедијски речник, Београд: Zepter Book World, 2001.

Татомир Вукановић, *Енциклопедија народног живота, обичаја и веровања у Срба на Косову и Метохији*, Београд: Војноиздавачки завод, Vezalpress, 2001.

Ђорђе Марковић Кодер, *Митолошки речник*, приредио Божо Вукадиновић, Београд: Народна библиотека „Вук Караџић", 2005.

Петар Булат, Веселин Чајкановић, *Митолошки речник*, Београд: Српска књижевна задруга, 2007.

Mirjana Popović Radović, *Mitološki rečnik biljnog sveta*, Beograd: Građevinska knjiga, 2010.

Aleksandar Bošković, Milan Vukomanović, Zoran Jovanović, *Rečnik božanstava i mitskih ličnosti sveta*, Beograd: Службени гласник, Institut društvenih nauka, 2015.

Ономастички речници

Ономастические словари

Јован Гавриловић, *Речник географско-статистични Србије*, Београд: Правитељствена књиго-печатња, 1846.

Алимпије В. Богић, *Опис врачарског среза, топографски речник*, Београд, *Гласник СУД* за 1866, фототипско издање књиговезнице Доситеј Обрадовић, 1995.

Милош С. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, збирка *Гласник српског ученог друштва*, друго одељење, књ. XII, Београд: Државна штампарија, 1880.

Стеван М. Котуровић, *Речник места у Краљевини Србији*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1892.

Михаило Јовановић, *Месецослов православне хришћанске, опште и српске цркве*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Речник места по званичним подацима Министарства унутрашњих дела, Београд: Народна просвета, 1925.

Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд: Просвета, 1955.

Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд: Вук Караџић, 1977.

Гордана Вуковић, Љиљана Недељков, *Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*, Нови Сад: Филозофски факултет, 1983.

Тихомир Остојић, „Српска народна имена", *Календар манастирске штампарије за просту 1895. годину*, Нови Сад, 1985.

Велимир Михајловић, *Име по заповести: императивни ономастикон српскохрватског језика*, Београд: Нолит, 1992.

Звездана Павловић, *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 10, 1994.

Тематски речници

Тематические словари

Ранко Јовановић, *Систематски речник српскохрватског језика*, Београд: Библиотека општег образовања, 1938.

Ранко Јовановић, Лаза Атанацковић, *Систематски речник српскохрватскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 1980.

Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика*, 1, *Абдомен – април*, Београд: Алма, 2011.

Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика*, 2, *Лексичке релације и функције*, Београд: Алма, 2012.

Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика*, 3, *Баба – библиотека*, Београд: Алма, 2013.

Ђорђе Оташевић, *Тематски речник српског језика*, 4, *Биво – бомба*, Београд: Алма, 2013.

Ђорђе Оташевић, Сања Миладиновић, Светлана Спајић, *Тематски речник српског језика*, 5, *Бомбардер – брк*, Београд: Алма, 2013.

Ђорђе Оташевић, Сања Миладиновић, Светлана Спајић, *Тематски речник српског језика*, 6, *Брод – бубуљица*, Београд: Алма, 2014.

Ђорђе Оташевић, Сања Миладиновић, Светлана Спајић, *Тематски речник српског језика*, 7, *Бугарска – бушилица*, Београд: Алма, 2014.

Речници жаргона и табуизиране лексике

Словари жаргонной и табуированной лексики

Душан Алимпић, *Полициски речник*, I–III, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1924–1927.

Живко Петковић, *Језик наших шатроваца (са речником шатровачких речи)*, Београд: Штампа „Туцовић", 1928.

Dragoslav Andrić, *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*, Beograd: BIGZ, 1976.

Владимир Рукавина, *Интелектуално-кочијашки речник*, Нови Сад: Источник, 1995.

Uwe Hinrichs, Ljiljana Hinrichs, *Serbische Umgangssprache*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1995.

Borivoj Gerzić, *Rečnik anglo-američkog slenga (i vulgarnog jezika)*, Beograd: Istar, 1996.

Gregory Callison, Svetislav Goncić, *American slang: handbook of current American slang = priručnik američkog slenga i srpski жаргон*, Beograd: Interprint, 1996.

Недељко Богдановић, *И ја теби: избор из посовачке фразеологије*, Ниш: Просвета, 1997.

Недељко Богдановић, *Будалина ипрачка: прилози за српски еротски речник*, Ниш: Просвета, 1998.

Borivoj Gerzić, Nataša Gerzić, *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Beograd: Istar, 2000.

Данко Шипка, *Речник опсцених речи и израза,* Нови Сад – Београд: Прометеј, Корнет, 2000.

Danko Šipka, *SerboCroatian-English Colloquial Dictionary: An Exercise in Cross-cultural Cognitive Linguistics*, Kensington, MD: Dunwoody Press, 2000.

Мирјана Милојковић, *Речи: речник ђачкоī жарīона*, Вршац: Виша школа за образовање васпитача, 2000.

Петрит Имами, *Беоīрадски фрајерски речник*, Београд: NNK International, 2000.

Борис Хлебец, *Речник сленīа: енīлеско-срīски срīско-енīлески*, Београд: Београдска књига, 2004.

Borivoj Gerzić, *Rečnik srpskog žargona*, Beograd: SA, 2012.

Симо Ћирковић, *Речник урбане свакодневице. Маске īред лицем времена*, Београд: HERAedu, 2016.

1. Историјска перспектива. О узроку за настајање Српског рјечника најбоље говори сам Вук у првој реченици Предговора Рјечника: „Већ има близу иљада година како Срби имају своја слова и писмо, а до данас још ни у каквој књизи немају правога свог језика!" Неколико страница даље, Вук каже и ово: „Ја сам из љубави к српскоме језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет Писменицу српскога језика [...] Из који сам узрока издао ону прву Српску граматику, из оније исти ево издајем и овај први Српски рјечник". 1.1. Значај Рјечника и потреба за њим почетком *XIX* века. Срби су имали речнике и граматике и пре Вукових приручника, али у Рјечнику из 1818. године спроведена је Вукова језичка и правописна реформа, у чијој је суштини постављање народног језика у основицу књижевног језика. У овом делу дате су основе савременог српског књижевног језика и у томе је његов највећи значај. Према речима академика Павла Ивића „Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демократизације наше културе". П. Ивић сматра „да се не може навести ниједно друго дело у историји српске културе које би одиграло већу улогу као прекретница, као полагање темеља". Народна књижевност, чији језик је Вуковим залагањем постао књижевни, остала би на периферији научних истраживања да је књижевни српски језик остао славеносрпски. Вук Караџић у Предговору Рјечника описује српску језичку ситуацију у време објављивања ове књиге и каже „ако се наш списатељ родио у вароши, он већ није ни чуо правога и чистога српског језика; ако ли се родио у селу, он је у ђетињству дошао у варош и онђе за 10–15 година учећи науке на туђим језицима, морао заборавити и мислити српски [...] По највише наши књижевника и веће господе српске по Мађарској кажу да је славенски језик [славеносрпски, Р. Д.] прави српски језик, а овај што њим говори народ (и они) да је само свињарски и говедарски језик и да је покварен од првога".Вук се у Рјечнику послужио Аделунговим начелом Пиши као што говориш, тј. засновао је у Рјечнику фонолошки правопис, што је било револуционарно. По први пут је употребио своју азбуку и слова љ, њ, ћ, ђ, ј.1.2. Израда Рјечника. Вук је почео да скупља речи за Рјечник још 1813. године у Брзој Паланци, слушајући суђења сељацима и записујући речи које они користе. Године 1815, на наговор Јернеја Копитара, словеначког слависте који је живео и радио у Бечу, Вук је добио јак импулс да се посвети писању речника. Рад на Рјечнику Вук је започео у Бечу, али је ускоро наставио тај посао у сремском манастиру Шишатовац, где му је домаћин био Лукијан Мушицки, архимандрит и песник. Замолио је Копитара да му у Шишатовац пошаље старије речнике – Стулијев, Јамбрешићев, Делабелин, Белостенчев, као и Речник Руске академије. Из тих речника преузимао је оне речи које је чуо у српском народу.Замисао да речник не буде само лексикографско већ и етнографско и фолклорно дело припадала је Јернеју Копитару. Предлагао је Вуку да његов речник по свему личи на један речник новогрчког језика који се 1815. године израђивао у Цариграду и који је обиловао етнографским подацима. Због тога је и Вук, ради бољег разумевања неких речи, уносио и народне пословице, загонетке, песме, описивао обичаје и веровања.Године 1816. Вук се враћа у Беч са прикупљеним рječничким материјалом, а затим, заједно са Копитаром, наставља рад на речнику. Састају се сваке вечери у кући Константина Емануела Ђике. У писму Лукијану Мушицком Вук каже: „Од 6 сати до 8 прегледамо Српски рјечник и додајемо му шта треба. Пред нама стоје два асталтекst katalogaa (или стола, астал сам од вас у Срему научио) и на њима велики Аделунг у четири тома и Шелер у пет томова латинскијех и два немачка". Вук је читао Копитару речи и објашњавао му њихово значење, а Копитар их је преводио на немачки и латински језик. Првобитна идеја била је да се речи преводе на немачки и италијански језик, али се од ње одустало.Када је Српски рјечник био завршен, требало је много времена да се објави. Иако је Вук окупио доста пренумерената, то није било довољно за штампање. Осим тога, проблем је представљао и његов револуционисани правопис за који је било немогуће пронаћи штампарију у Бечу. После многобројних недаћа, Српски рјечник објављен је 1818. године у Бечу.1.3. Пријем Рјечника. Према оцени академика Павла Ивића, „три су ствари у Рјечнику могле изазвати озбиљно негодовање присталица правда којим се у српској књижевности до тада ишло. То су: народни језик очишћен од црквенословенских елемената, револуционисани правопис и јекавско наречје. Међутим, када се Рјечник појавио, нису ово били поводи за најјачу вику. Највише пажње и готово једнодушно згражање у српском друштву привукле су две појединости од трећеразредног значаја: латинична јота у Вуковој ћирилици и многобројни нечедни изрази"..4. Друго издање Рјечника (1852). Вук је објавио и друго издање Рјечника. Било је то 1852. године. Многи сматрају да то није само ново издање Рјечника, већ нова књига. Док се Рјечник из 1818. године заснива на тршићком говору, Рјечник из 1852. године заснива се и на другим дијалектима српског језика, чиме и књижевни српски језик добија наддијалекатски карактер. Увећан је и број обрађених речи. У првом издању има 26.270 речи, а у другом око 47.500 речи. Даље, у периоду између 1818. и 1852. Вук је путовао по земљама где живе Срби: Војводини, Угарској, Србији, Славонији, Хрватској, Боки, Црној Гори. За лексикографију нарочито је значајно његово велико путовање 1834–1835. по Приморју. У Предговору другом издању Рјечника Вук пише „ја сам оне ријечи што су наштампане прије донио амо у глави, пак сам их послије писао како сам их се могао опомињати; ове пак што се сад додају купио сам одонда по различнијем крајевима народа нашега, и овога посла ради путовао сам којекуда, као н.п. у Хрватску, Далмацију, Дубровник, Боку и Црну Гору". На овом путовању Вук је добио прилику да проучи живи, говорни српски језик и да се изгради као лексикограф и скупљач народних умотворина.з другог издања Рјечника избачена је опсцена лексика, која је изазвала много негодовања када се појавила у првом издању. Увећан је број турцизама са 2.500 на 3.500. И док је у првом издању Рјечника, управљајући се говором свог родног села Тршића, Вук дословно елиминисао фонему х у народним речима (сирома, ора), спроводио тзв. најновије јотовање (ћерати, ђевојка), претварао ми у мл (млоги), у ви (тавница) или у мљ (сумља), у другом издању све је ово изменио под утицајем дубровачког говора и говора муслимана у босанским градовима. У изради другог издања Вуку је помагао знаменити српски лингвиста Ђуро Даничић. Даничић је редиговао цео рукопис другог издања, укључујући и латински и немачки текст, а посредовао је и при увођењу четвороакценатске норме у Рјечник из 1852. Рад на Вуковом Рјечнику Даничићу је помогао да формира сопствену концепцију речника, реализовану у његова два остварења: Речнику из књижевних старина српских и Рјечнику Југословенске академије (слова: А–чобо).На речничкој платформи Расковник данас постоји и дигитализована верзија оба издања Вуковог Рјечника: http://raskovnik.org/. Речник је дигитализован у оквиру пројекта Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала Појмовник српске културе, чији је носилац Етнографски институт САНУ. 2. Грађа. Према анализи М. Поповића, међу 26.270 речи из Вуковог Рјечника, већину сачињавају речи из Вуковог родног краја, али има и преко двеста речи из Војводине, око шездесет речи из Србије (без Вуковог родног краја), педесетак из Босне и Херцеговине. Већина црквенословенских речи су рускословенског порекла (живоначални, блажени, изумицајушчи, двери, чест). Ове речи Вук је преузео из манастирских књига у Шишатовцу, а неколико српскословенских преузео је непосредно из народа или од троношких калуђера. Једна од великих замерки на рачун Вукове језичке реформе, па и његовог Рјечника била је да у народном језику нема довољно речи за апстрактне појмове. Међутим, руска лингвисткиња Галина Тјапко запажа да у Рјечнику из 1818. године има на стотине апстрактних речи: страх, јад, бол, туга, вера, зло, благо итд. Примећује, међутим, да су то углавном просте речи, а да међу изведеницама нема много оних са апстрактним значењем. Миодраг Поповић је пребројао око сто педесет апстрактних речи у Рјечнику, а међу њима има и простих и оних које су настале творбом речи: безумље, домислити, жалост, заборав, завичај, збор, знање, злочинство, истина, милост, мисао, неправда, опрез, памет, поштење, правда, радост итд. У

СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА ОД ВУКА ДО ДАНАС

СЕРБСКАЯ ЛЕКСИКОГРАФИЯ ОТ ВУКА ДО СОВРЕМЕННОСТИ

КАТАЛОГ ИЗЛОЖБЕ

КАТАЛОГ ВЫСТАВКИ

Каталог издају

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
Кнеза Михаила 35, Београд
и
САВЕЗ СЛАВИСТИЧКИХ ДРУШТАВА СРБИЈЕ
Студентски трг 3, Београд

Припрема и штампа

ЧИГОЈА ШТАМПА
Студентски трг 13, Београд

Тираж

1000

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

81'374(082)

СРПСКА лексикографија од Вука до данас = Сербская лексикография от Вука до современности / уредници, редакторы: Милосав Тешић Рајна Драгићевић Ненад Ивановић. - Београд : САНУ : Савез славистичких друштава Србије, 2018 (Београд : Чигоја штампа). - 407 стр. : илустр. ; 24 cm

Упоредо срп. текст и рус. превод. - Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Списак речника и публикација са лексикографском грађом: стр. 389-407.

ISBN 978-86-7025-778-8 (САНУ)

1. Up. stv. nasl.
а) Лексикографија - Србија - Зборници
COBISS.SR-ID 266656268